

T. C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**TÜRK ROMANINDA BALKANLAR VE BALKAN
TÜRKLERİ
(1872-1960)**

(DOKTORA TEZİ)

Fatih ACER

BURSA-2015

T. C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**TÜRK ROMANINDA BALKANLAR VE BALKAN
TÜRKLERİ
(1872-1960)**

(DOKTORA TEZİ)

Fatih ACER

Danışman

Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU

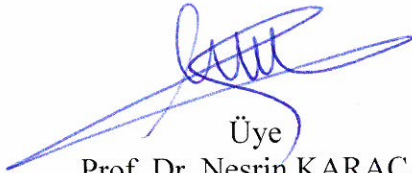
BURSA-2015

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim/Anasanat Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda 711141001 numaralı Fatih ACER'in hazırladığı "Türk Romanında Balkanlar ve Balkan Türkleri" konulu Doktora çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 20/11/2015 günü 11:00-12:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna oy birliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Abide DOĞAN
Hacettepe Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Nesrin KARACA
Başkent Üniversitesi

Üye
Doç. Dr. Kelime ERDAL
Uludağ Üniversitesi

Üye
Yard. Doç. Dr. Mustafa ÜSTÜNOVA
Uludağ Üniversitesi

20/11/2015

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Fatih ACER
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı
Tezin Niteliği : Doktora Tezi
Sayfa Sayısı : xii+ 430
Mezuniyet Tarihi : / / 2015
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU

TÜRK ROMANINDA BALKANLAR VE BALKAN TÜRKLERİ (1872-1960)

Bu tezde temel olarak 1872-1960 yılları arasında yazılan romanlarda tarihi, sosyolojisi, kültürü ve coğrafyasıyla Balkanlar'ın ne şekilde yer aldığı araştırılmıştır. Yazarların Balkanlar'a olan bakış açısı, bakış açısındaki değişim ve bu değişimi tetikleyen unsurlar üzerinde durulmuştur.

Bu inceleme, *Giriş*, *Türk Romanında Balkanlar ve Balkan Türkleri (1872-1960)* ve *Sonuç* bölümünden meydana gelmektedir. *Türk romanında Balkanlar ve Balkan Türkleri (1872-1960)* bölümü kendi arasında *Balkanlar ve Türkler*, *Aile ve Sosyal Yaşam Ritüelleri*, *Din*, *Savaş* ve *Siyaset* olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünde tezin yazılış amacı, metodolojisi ve benzer tezlerden farklılıkları üzerinde durulmuştur. *Türk Romanında Balkanlar ve Balkan Türkleri 1872-1960* bölümünün birinci kısmında Türklerin Balkanlar'a yerleşme sürecinde günümüze kadarki Balkan tarihi hakkında teorik bilgiler verilmiştir. *1872-1960 Türk Romanında Balkanlar ve Balkan Türkleri* bölümünün diğer kısımlarında ise kronolojik bir okumayla Türk romanında Balkanlar'ın sosyolojik, dinî, kültürel ve siyasî yönlerinin yansımaları üzerinde durulmuştur. Ayrıca savaşlar sebebiyle Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Balkan milletlerinin durumu romanlar vasıtasıyla takip edilmiştir. Elde edilen tespitler ve bulgular sonuç bölümünde değerlendirilerek romanlardan hareketle “1872-1960 Türk Romanında Balkanlar Haritası” oluşturulmuştur.

Anahtar sözcükler

Balkanlar Kültür Savaş Göç Anadolu

ABSTRACT

Name and : Fatih ACER
Surname
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Turkish Language and Literature
Branch :
Degree Awarded : Master / PhD
Page Number : xii + 430
Degree Date : / / 2015
Supervisor (s) : Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU

THE BALKANS AND THE BALKAN TURKS IN TURKISH NOVEL (1872-1960)

In this thesis, it was searched basically that in what ways Balkans were taken place in the written novels with their history, sociology, culture and geography between the years 1872-1960. It was focused on the viewpoints of the authors on Balkans, the changes in these viewpoints and the factors triggering these changes.

This study includes the Introduction, the Balkans and the Balkan Turks in Turkish Novels (1872-1960) and the Conclusion chapters. The Balkans and the Balkan Turks in Turkish Novels (1872-1960) chapter was divided into 4 parts including Balkans and Turks, Family and Social Life Rituals, Religion, War and Politics. The writing aim of the thesis, the methodology, and the differences from similar theses were pointed out in the Introduction chapter. The theoretical information about the history from the process of Turkish settlement to the present day was given in the first part of the Balkans and the Balkan Turks in Turkish Novels (1872-1960) chapter. The sociological, religious, cultural and political aspects of Balkans in Turkish novels were also studied through the chronological reading in the other parts of the Balkans and the Balkan Turks in Turkish Novels (1872-1960) chapter. Furthermore, the conditions of the Balkan nations having to migrate to Anatolia due to the wars were observed through the novels. 1872-1960 The Balkans Map in Turkish Novels was created by evaluating the determinations and findings in Conclusion chapter.

Key Words: Balkans, Culture, War, Migration, Anatolia

ÖN SÖZ

Yaklaşık 600 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan Balkanlar, tarihî ve kültürel önemine rağmen Türk romanında yeterince yer almamıştır. Bu çalışmanın amacı, yarım milyon soydaşımızı kaybettiğimiz Balkan coğrafyasının tarihî, sosyolojik ve kültürel anlamda romana nasıl yansıdığını ve yazarların Balkanlar’a bakış açısını ortaya koymaktır.

Türkler, tarihî seyir içerisinde Balkanlar’a kültürel rengini vermişler, Balkan coğrafyasını Anadolululaştırmışlardır. Tezimizin ilk bölümü “Balkanlar ve Türkler” başlığı altında ele alınmış, Balkan tarihi ve yaşanan acılar grafik ve tablolarla desteklenerek verilmiştir. “Balkanlar ve Türkler” bölümünün romanları incelemeye geçmeden evvel oluşturulması inceleme bölümünde romanların gerçeklik bakımından değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır. Romanları kronolojik olarak incelememiz tarihî seyir içerisinde yazarlarda değişen Balkan algısını ortaya koymak; tarihî ve sosyal olayların roman üzerindeki kırılmalarını tespit etmemiz açısından bize yardımcı olmuştur.

Tezimizin “Türk Romanında Balkanlar ve Balkan Türkleri (1872-1960)” adlı ikinci bölümü sosyolojik tasnifle dört başlık hâline getirilmiştir. Okunan romanlar aile, sosyal yaşam ritüelleri, dinî hayat, savaş ve siyaset olmak üzere dört ana bölüm etrafında değerlendirilmiştir. Tezimiz birinci bölümde verilen tarihî bilgilerin tekrarına düşülmeyerek insan odaklı bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Doğumundan ölümüne ölçü olarak insanı ele aldığımız tezde savaş, göç gibi kavramlar insan endeksli değerlendirilmiştir. Ayrıca tezimizin “Balkanlar’da Sosyal ve Kültürel Hayat” bölümünde Balkanlar’daki kültürel ve sosyal hayatın Anadolu’daki benzerlik ve farklılıkları üzerinde durulmuştur. “Savaş ve Siyaset” bölümünde bir zamanlar hakim millet konumundan göçmen millet konumuna düşen Türklere Balkanlar’da yapılan insanlık dışı baskı ve zulümleri başlıklar hâlinde değerlendirilmiştir. Gelecek kuşaklara milli bilincin aşılması

için Balkan edebiyatının her yönüyle tekrar ele alınması gerektiği anlaşılmıştır.

1872-1960 arası romanlarımızı taradığımızda 49 romanda Balkan temasına rastladık. Roman sayısının azlığı bu konuya yönelik farkındalık uyandırılması adına isabetli bir tercihte bulunduğumuzu gösterdi. Balkan temalı romanlarda göçü; öncesi, esnası ve sonrası olarak ele alarak Balkan muhacirlerinin Türkiye’deki hayatlarını da takip etmiş olduk. Romanlardan alıntılarını yaparken birinci baskılarını kullanmaya dikkat ettik. Ulaşamadığımız baskıların yerine de akedemisyenler tarafından hazırlanmış tam metni korunmuş romanları kullanmayı tercih ettik.

Çalışmamızın sonuna “1872-1960 Türk Romanında Balkanlar Haritası” koyduk. Bu harita, Balkan konulu roman okuyacaklara bir kılavuz görevi görmektedir. Haritayla romanların hangi ülkede getiğiyle beraber, savaş cephesinde geçmesi, Anadolu’ya göç eden göçmenlerin iskan ettiği yerlerde geçmesini saptayarak göçmenleri takip etme fırsatı yakalamış olduk. Bu haritaya bakarak Balkan devletlerine göre roman okuması yapmak da mümkün oldu.

Tezi hazırlarken yardımlarını esirgemeyen Balkan kökenli yazarımız Ahmet Emin Atasoy’a; ayrıca “Balkanlar ve Türkler” bölümünün hazırlanmasında her türlü kaynak yardımında bulunan Tarih ğretmeni Salim Düzgün’e teşekkürlerimi sunarım. Doktora çalışmam sürecinden fedakarlıkta bulunan eşim Tuba Acer’e ve ocuklarım Ayşe ve Mehmet’e karşı görevlerimde yaptığım eksikliklerden dolayı özür diliyor anlayışlarından dolayı teşekkür ediyorum. Çalışmanın başından beri hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, bana okumayı ve yazmayı baştan öğreten değerli danışman hocam Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu’ya teşekkürü bir borç bilir, saygılarımı sunarım.

Fatih ACER

BURSA, 2015

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM:

TÜRKLER VE BALKANLAR

1. AVRUPA UFKUNDA TÜRKLER.....	5
1.3. BALKANLAR'DA OSMANLI'NIN YERLEŞME SÜRECİ.....	6
1.3.1. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a Kronolojik Yerleşimi.....	11
2. 93 HARBİ (1877-1878 OSMANLI RUS SAVAŞI).....	14
2.1. 93 HARBİ'Nİ OLUŞTURAN SEBEPLER VE SAVAŞIN BAŞLAMASI.....	14
2.2. 1877-78 OSMANLI- RUS SAVAŞI CEPHELERİ.....	16
2.2.1. Kafkas Cephesi.....	16
2.2.2. Tuna (Rumeli) Cephesi.....	17
2.2.2.1. Plevne Müdafaası.....	17
2.3. 93 HARBİ SIRASINDA VE SONRASINDA YAPILAN ZULÜMLER.....	20
2.4. 93 HARBİ SONRASI BALKANLAR'DAN ANADOLU'YA TÜRK GÖÇLERİ.....	22
3. BALKAN SAVAŞLARI.....	25
3.1. BALKAN SAVAŞLARI'NIN NEDENLERİ.....	25
3.2. BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI (1912-1913).....	28
3.3. II. BALKAN SAVAŞI (1913).....	34
3.4. BALKAN SAVAŞINI SONUÇLANDIRAN ANTLAŞMALAR.....	36
3.5. SAVAŞ ESNASINDA YAŞANILAN MEZALİM.....	41
3.5.1. Balkan Savaşı Sırasında Bulgar Mezalimi.....	41
3.5.2. Balkan Savaşı'ndan Günümüze Bulgar Mezalimi.....	44
3.5.3. Cumhuriyet Döneminden Günümüze Balkanlar'dan Göçler.....	47

II. BÖLÜM:
BALKAN TEMALİ TÜRK ROMANINDA
SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

1. AİLE.....	51
1.1. Doğum.....	52
1.1.1. İsim Koyma	55
1.1.2. Lakap Takma	57
1.2. Okul Çağı	59
1.3. Sünnet.....	60
1.4. Görücü Gitme-Kız İsteme-Söz Kesme.....	61
1.4.1. Kız Kaçırma.....	70
1.5. Nişan	73
1.6. Düğün	76
1.7. Balkanlar'da Kadına Bakış.....	84
1.7.1. Balkan Kadınlarının Karakteristik Özellikleri.....	84
1.7.2. Aşk Olgusu	90
1.7.3. Namusa Düşkünlük	95
2. SOSYAL YAŞAM RİTÜELLERİ	102
2.1. Kültür Ögeleri	103
2.1.1. Dil Kalıpları.....	104
2.1.1.1. Atasözü ve deyimler	105
2.1.1.2. Alkış ve kargışlar	108
2.1.1.3. Türkü ve maniler.....	112
2.1.2. Giyim Kuşam ve Ev İçi Döşeme	118
2.1.3. Yemek Kültürü	124
2.1.4. Seyirlik Köy Oyunları ve Kış Eğlenceleri.....	127
2.1.5. Spor Müsabakaları.....	129
2.1.6. Hamam	131
2.1.7. Nevruz ve Hıdırellez.....	132
2.1.7.1. Hristiyanlarda hıdırellez kültürü.....	133
2.1.7.2. Müslümanlarda hıdırellez kültürü.....	136
2.1.8. Karşılama ve Uğurlama.....	139
2.1.8.1. Misafirperverlik	142

III. BÖLÜM:

BALKAN TEMALİ TÜRK ROMANINDA DİNÎ HAYAT

1. BALKANLAR’DA DİNÎ HAYAT VE DİNLER ARASI İLİŞKİLER.....	147
1.1. Dinî Çatışmalar	147
1.2. Dinî Hoşgörü	153
1.3. Din Değiştirmeler- İhtida	155
2. DİN GÖREVLİLERİ	159
2.1. Papaz	159
2.2. İmam	162
3. KUTSAL MEKÂNLAR	165
3.1. Manastır- Kilise.....	166
3.2. Cami	169
4. MEŞVERET KÜLTÜRÜ.....	172
4.1. İhtiyar Meclisi	173
5. HALK İNANIŞLARI.....	174
5.1. Fal Bakma	175
5.2. Tabiatla İlgili Batıl İnanışlar	176
5.3. Uğur-Uğursuzluk.....	178
5.4. Kişilerle İlgili Batıl İnanışlar	180
5.5. Nazar	181
5.6. Rüya Yorumlama	183
7. ÖLÜM VE CENAZE	184
7.1. Ölüm Öncesi Uygulamalar.....	184
7.1.1. Vasiyet ve Helallik İsteme.....	184
7.2. Ölüm Sonrası Uygulamalar.....	186
7.2.1. Mevlit ve Dua Okuma	186
7.2.2. Cenaze ve Defin İşlemleri	188

IV. BÖLÜM:

BALKAN TEMALİ TÜRK ROMANINDA SİYASET VE SAVAŞ

1. BALKANLAR’DA SAVAŞ KÜLTÜRÜ.....	191
1.1. Askere Gönderme.....	191
1.1.1. Asker Duası	193
1.1.2. Şehitlik.....	194
1.2. Savaş Teknikleri.....	196

1.2.1. Devlete İtaat- Komutana Bağlılık.....	196
1.2.2. Diplomatik Dil-Mektuplaşma.....	199
1.2.3. Savaşta İstihbarat Alma ve Casusluk.....	201
1.2.4. Savaşta Ortak Simgeler	203
1.3. Savaşta Esirlere Muamele	204
1.4. Yiğitlik ve Kahramanlık.....	209
1.5. Düşmana Meydan Okuma.....	215
2. BALKAN MİLLETLERİNİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ	217
2.1. Balkan Milletlerini Bir Arada Tutan Maya: Osmanlı Hoşgörüsü	217
2.2. Savaşlardan Sonra Ortaya Çıkan Birlik: Osmanlı Düşmanlığı	223
3. TÜRKLERİN DİĞER MİLLETLERLE İLİŞKİLERİ	226
3.1. Türk- Bulgar İlişkileri	228
3.2. Türk-Yunan ilişkileri.....	234
3.3. Türk-Macar İlişkileri	236
3.4. Türk-Sırp İlişkileri	238
3.5. Türk- Rum ilişkileri.....	239
4. DİĞER MİLLETLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ	245
5. TÜRKLERE YAPILAN BASKI VE ZULÜMLER.....	246
5.1. Komitaların ve Çetelerin Yaptığı Baskı ve Zulümler	246
5.1.1. Adam Öldürme, Yaralama ve Kaçırma	247
5.1.2. Mal Gasp Etme, Kundaklama ve Hırsızlık.....	252
5.1.3. Küfür, Hakaret, iftira ve Tehdit.....	256
5.1.4. Türk Düşmanlığı ve Sabotaj Yapma	257
5.2. Osmanlı Devleti'ne Mensup Yöneticilerin ve Görevlilerin Hataları VE HALKA Yaptığı Baskılar	272
5.3. Balkan ve Avrupa Devletlerinin Savaş Esnasında Yaptığı Baskılar.....	278
5.4. Savaş Sonrasında Balkan Devletlerinin Yaptığı Baskı ve Zulümler.....	286
5.4.1. Eğitim Alanında Yapılan Baskılar.....	286
5.4.2. Dil, Din ve Gelenek Konusunda Yapılan Baskılar.....	289
5.4.3. Milliyet Konusunda Yapılan Baskılar	293
5.4.4. Ekonomi ve İş Alanda Yapılan Baskılar	294
6. BALKAN MİLLETLERİNİN MİLLİYETLERİNİ, DİNLERİNİ VE DİLLERİNİ KORUMA YOLUNDAKİ MÜCADELELERİ	295
6.1. Milliyetperverlik	297
6.2. Vatanseverlik.....	311
6.3. Özgürlüğe Düşkünlük	327

7. GÖÇ VE MUHACİRLİK.....	329
7.1. Göç Hazırlıkları.....	330
7.2. Göç Yolunun Çileleri ve Kayıplar	333
7.3. Göçten Sonra Karşılaşılan Sorunlar	341
7.3.1. Kültürel-Sosyal Uyuşmazlıklar, Ötekileştirme ve Hakaret	341
7.3.2. Ekonomik Sıkıntılar, Açlık ve Barınma Sorunu.....	350
7.3.3. Gurbet ve Memleket Hasreti	360
7.3.4. Sisteme Yönelik Uyuşmazlıklar, Askerlik ve Eğitim Problemleri.....	366
7.3.5. Sağlık Sorunları	367
7.3.6. Aile Çözümleri	370
7.3.7. Kültürel Yozlaşma ve Ahlaki Çöküntü	372
7.4. Göçmenlere Kucak Açan Aileler	378
7.5. Yeni Nesillerin Hayatları ve Yeni Göçmenler	382
SONUÇ	394
KAYNAKÇA.....	415
I. İNCELENEN ROMANLAR	415
II. YARARLANILAN ESERLER	417
EKLER	428
ÖZGEÇMİŞ	430

KISALTMALAR

Kısaltma

a.e.
a.g.e.
a.g.m.
a.g.md.
a.g.tb.
a.g.tz.
a.y.
b.a.
Bkz.
bkz. aş.
bkz. yuk.
C.
çev.
der.
ed.
h.
haz.
k.g.
karş.
m.
md.
nu.
p.
S.
s.
ss.
ty.
v.dğr.
vb.
vd.
Vol.
vr.
vs.
y.y.

Bibliyografik Bilgi

Aynı eser
Adı Geçen Eser
Adı Geçen Makale
Adı Geçen Madde
Adı Geçen Tebliğ
Adı Geçen Tez
Aynı yer
Eserin bütününe atıf
Bakınız
Eserin kendi içinde aşağıya atıf
Eserin kendi içinde yukarıya atıf
Cilt
Çeviren
Derleyen
Editör
Hicrî
Hazırlayan
Karşı görüş
Karşılaştırınız
Miladî
Madde
Numara
Page
Sayı
Sayfa
Sayfadan sayfaya
Basım tarihi yok
Ve diğerleri
Ve benzeri
Ve devamı
Volume
Varak
Vesaire
Basım yeri yok

GİRİŞ

“Türk Romanında Balkanlar ve Balkan Türkleri (1872-1960)” adlı tezimizin yazılış amacı Balkan coğrafyası, tarihi ve kültürünün 1872-1960 arası türk romanına nasıl yansıdığını tespit etmektir. Bu konuyu seçmemizdeki en önemli etkenler milyona yakın soydaşımızı kaybettiğimiz, hâkim millet konumundan göçmen konumuna düştüğümüz Balkanlar’da yaşanan trajedinin yazarların gözünden aktarılışını ortaya koymaktır.

Olayların roman gibi toplumsal yönü olan bir tür vasıtasıyla toplumun içinde yetişen yazar tarafından kurgulanarak sunulması son derece etkileyicidir. Tezimizde romanın kurgusal bir tür olduğu gerçeği hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir. Ayrıca roman türünün yazarlara sunduğu serbestlik Balkanlar’ın farklı açılardan değerlendirilmesini sağlamıştır. Tarihî gerçeklikle örtüşen durumlar dipnotlarla belirtilirken yazarın hayal dünyası ve izlenimlerine de tespit edilen başlıklarda temas edilmiştir. Tezde Balkan kökenli yazarların bu coğrafyaya ve olaylara bakış açılarıyla diğer yazarların bakış açılarındaki farklılıklar da belirtilmiştir.

Balkan temalı Türk romanları üzerine şu ana kadar Mahmut Bıyık’ın “Türk romanında Rumeli” adlı doktora tezi ve Dilek Nalbantlar’ın “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Balkan Türkleri” adlı yüksek lisans tezi bulunmaktadır. “1888-2008 Türk romanında Rumeli” tezi 1888’ten günümüze kadar 120 yıllık romanımızda 50 romanı kapsarken “Cumhuriyet Dönemi Türk romanında Balkan Türkleri” tezi ise Cumhuriyet döneminden başlayıp 2001 yılına kadar yazılan 17 romanı kapsamaktadır. “1872-1960 Türk Romanında Balkanlar ve Balkan Türkleri” adlı tezimizde ise 88 yıllık romanımızda 49 roman değerlendirilmiştir. Roman taraması sonucunda tespit edilen 60 roman okunmuş, bunların arasında 49 romanda Balkan temasına rastlanılmıştır. “1888-2008 Türk Romanında Rumeli” teziyle tezimiz ortak olarak seksen yılı kapsamına rağmen 19 roman ortak incelenirken tezimizde farklı olarak 30 roman değerlendirilmiştir. “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Balkan Türkleri” tezinde de 8 roman ortak incelenmiştir. Ayrıca bahsedilen tezlerde olduğu gibi tezimizde de Balkan kültürü incelenmiş ve birtakım ortak başlıklar ortaya çıkmıştır. Tezimizde romanlardan alıntılar yapılırken eserin orijinaline bağlı kalmak için romanların birinci baskıları esas alınmıştır.

Tezin birinci bölümünde Türklerin Balkanlar'a yerleşme süreci, Balkanlar'ı iskân edilmeleri, yaşanan savaşlar ve acılar sonrası Balkanlar'ı kaybediş serüveni istatistiklerle ele alınmıştır. Yaklaşık yüz kaynaktan yararlanarak oluşturduğumuz “Türkler ve Balkanlar” bölümündeki sayısal veriler, tablo ve grafiklerle desteklenmiştir.

Roman inceleme bölümü sosyolojik olarak tasnif edilmiştir. Tez, Türkler ve Balkanlar, Aile ve Sosyal Yaşam Ritüelleri, Din, Savaş ve Siyaset olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Tez, Balkanlar'da sosyal ve kültürel hayat, Balkanlar'da dinî hayat, Türklere yapılan baskı ve zulümler, Balkan milletlerinin milliyetlerini, dinlerini ve dillerini koruma yolundaki mücadeleleri, Balkan milletlerinin birbirleriyle ilişkileri, göç ve muhacirlik olmak üzere çeşitli alt başlıklardan oluşmaktadır.

Çalışmada Osmanlı'dan günümüze kadar gelen Balkan inisiyatifinin, milletimize ait olan Balkan coğrafyasının elden çıkışının ve milletimizin bıraktığı maddi manevi mirasın romanlara yansması üzerinde durulmuştur. Balkanlar'da kültürel hayat bölümünde, kültür öğelerine geçmeden önce kültürel güç ve öneminden bahsedilerek Türk kültürünün bölgede hâkim kültür olma serüveni hakkında bilgiler verilmiştir. Tezimizin “*Balkanlar'da Kültürel Hayat*” bölümünde, kültür öğelerine geçmeden kültürel güç ve öneminden bahsedilmiştir. Türk kültürünün bölgede hâkim kültür olma serüveni hakkında bilgiler verilen bu bölümde tespit edilen kültürel öğelerin Anadolu Türk kültüründeki ve Balkan kültüründeki yeri, benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde de durulmuştur. Kültürün insan odaklı bir kavram olmasından dolayı tezimizde doğumundan ölümüne kadar adım adım romanlardaki insan takip edilmiştir. Doğum ve ölüm, öncesi sonrası itibariyle ele alınmış uygulanan adet, gelenek ve görenekler bakımından değerlendirilmiştir.

Tezde kültürel hayat sosyolojik bir tasnife tabi tutularak “Aile” ve “Sosyal Yaşam Ritüelleri” olmak üzere iki ana başlık hâlinde incelenmiştir. Kültürel öğelerle ilgili teorik bilgiler verilirken halk bilimcisi Pertev Naili Boratav'ın *Yüz Soruda Türk Folkloru* ve *Yüz Soruda Halk Edebiyatı* kitaplarından yararlanılmıştır. Ayrıca Balkanlar'daki diğer milletlerle ilgili yayımlanan çeşitli makalelere atıflar yapılmıştır.

“Savaş ve Siyaset” başlığı sosyolojik sınıflandırmaya göre şekillenmiştir. Tezimizin ana iskeletini oluşturan bu bölüm, savaşlara göre kategorize edilmemiştir. Ele alınan her tema başlık hâlinde incelenirken tezin sınırlarını kapsayan seksen yıllık Türk romanına bir bütün olarak bakılmıştır. Bu bölüm, “Türkler ve Balkanlar” bölümünde

verilen ayrıntılı tarihî bilgilerin tekrarına düşülmeyerek savaşların insanlar üzerindeki etkileri, Balkanlar'daki savaş kültürü başlığı altında oluşan on bir alt başlık hâlinde verilmiştir. Bununla beraber savaşlarda yaşanan acılar ve kayıplar ölçü olarak ele alınmış ve mezalim başlığı altında değerlendirilmiştir. Balkanlar'da yapılan mezalim çeşitlendirilerek devletlerin ve komitaların yapmalarına ve uygulama yöntemlerine göre farklı başlıklara ayrılmıştır. “Savaş ve Siyaset” bölümü Balkan milletlerinin birbirleriyle ilişkileri, Türklere yapılan baskı ve zulümler, Balkan milletlerinin dinlerini, dillerini ve milliyetlerini korumak için verdikleri mücadele, göç ve muhacirlik alt başlıklarından oluşmaktadır. Bununla beraber savaşlarda yaşanan acılar ve kayıplar ölçü olarak alınmış ve mezalim başlığı altında değerlendirilmiştir. Tezimizde savaşların yazarlar üzerinde oluşturduğu etkiler, değişen bakış açıları ve romanlardaki kırılmalar üzerinde durulmuştur.

Balkanlar'da acıların ve savaşların çok sık yaşanması kültürel anlamda kadına farklı bir bakış getirmiştir. Bu bağlamda “Balkanlar'da Kadına Bakış” başlığı altında bir bölüm oluşturulmuştur. Bu bölümde Balkan kadınlarının karakteristik özellikleri, namusa düşkünlük, aşk olgusu gibi ortak temalar değerlendirilmiştir. Ayrıca Balkanlar'da yaşanan savaşlar beraberinde ortak bir savaş kültürünü getirmiş, bu savaş kültürü alt başlıklar hâlinde değerlendirilmiştir. Özellikle Türklerin hâkim millet konumundan göçmen konumuna düşmeleri bir sistem hâlinde takip edilmiştir. Savaşların eksik olmadığı Balkanlar'da kendine has bir savaş kültürü oluşmuştur. Romanlarda savaş cepheleri, öncesi ve sonrasıyla ele alınmış cephede gösterilen vatanseverlik, kahramanlık temi ön plana çıkmıştır.

Tezin ana hattını oluşturan önemli temalardan biri de öncesi, esnası ve sonrası olmak üzere üç başlıkta incelenen göçtür. Göç esnasında yapılan mezalim, “Göç Yolunun Çileleri ve Kayıplar” başlığı altında ele alınmıştır. Göçmenlerin göç sonrası romanlara yansıyan yaşamları takip edilerek Türkiye’de çekilen sıkıntılar yedi başlık hâline getirilmiştir. Göç sonrası göçmenlerin hayatları “Yeni Nesil Göçmenler” başlığı altında incelenmiştir. 1960’a kadar Türkiye’deki göçmenlerin belirgin vasıfları, yaşam standartları, kuşak farklılıkları hakkında bilgiler verilmiştir.

Tezin “Ekler” kısmında bulunan “1872-1960 Türk Romanında Balkanlar Haritası” romanların coğrafi olarak ülkelere göre gruplandırılmasını sağlamıştır. Balkan temalı romanlardan 20 roman ana mekân olarak Balkanlar'da geçerken 11 roman savaş cephesini

konu almış, geriye kalan 18 romanda Türkiye'ye gelen göçmenlerin yaşamlarına temas edilmiştir. Ayrıca haritada romanın Balkanlar'da geçmesi, savaş cephesinde geçmesi veya göç eden göçmenlerin anavatanlarını konu alması ayrı renklerle gösterilmiştir. Bu yönüyle Balkan romanı haritası, Balkanlar hakkında okuma yapacak kişilere okuma rehberi işlevi görmektedir. Teorik bilgilerden ziyade kurmaca metinlerle öğretim metodunu seven okuyucuya Balkan ülkeleri hakkında hangi romanları okumaları gerektiğine dair bilgiler sunmaktadır.

I. BÖLÜM:

TÜRKLER VE BALKANLAR

Türk tarihi ile ilgili araştırmalar neticesinde; Türklerin tarih sahnesine Orta Asya topraklarında çıktığı anlaşılmıştır. *“Bu bölge, batıda Hazar Denizi, kuzeyde Kırgız Bozkırları ve Altay dağları, doğuda Moğolistan ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin batısı (Doğu Türkistan), güneyde Tibet plâtosu, Karakurum-Hindukuş dağları ile sınırlanan Asya kıtasının orta kesiminde yer alır.”*¹ Orta Asya; tarih boyunca Türklerin yaşadığı, Türk devletlerinin kurulduğu, Doğu ve Batı kültürleri arasında bir köprü, bir geçiş bölgesi olmasından dolayı dünyada önemli bir coğrafi konuma sahiptir.

Bilinen ilk sistematik Türk devleti olan Hunlar, bu bölgede kurulduktan sonra Çin ile olan mücadeleler ve boylar arasındaki birtakım sorunlardan dolayı Doğu ve Batı Hunlar olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Batıya doğru hareket ederek bozkırlarda toplanan Hun kütleleri, burada başlarında boy beyleri olduğu halde dağınık bir şekilde yaşamaya başladılar. Kuzey Hun Devleti’nin Orhun bölgesini çevre kavimlere kaptırmasından sonra bu boylar, kendilerine katılan yeni Hun kütleleriyle kuvvetlerini arttırmışlardır. *“Avrupa Hunlarının ataları olan bu Hun kütleleri, 350 yıllarına doğru teşkilâtlarını tamamlamış olmalı ki, batı yönünde harekete geçtiler. İlk olarak, Aral Gölü’nün kuzeyindeki Alan ülkesini ele geçirdiler (355). Buradan ilerlemelerine devam ederek, 374 yılında Etil (Volga) Nehri’ne ulaştılar.”*²

1. AVRUPA UFKUNDA TÜRKLER

IV. yüzyılın sonunda Avrupa ufkunda görünen Hunlar, Bölgedeki yaklaşık seksen yıllık ömürleri boyunca inanılmayacak derecede önemli olaylara sebep olmuşlardır. Batı-

¹İbrahim Atalay, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 2000, s.69.

² Salim Koca, “Türklerin Göçleri ve Yayılmaları”, **Türkler**, I. Cilt, s. 1064.

Asya'nın Türkleşmesini sağlamış, Avrupa'nın o zamanki nizamını altüst etmiş, Büyük Kavimler Göçü'nü harekete geçirmiş ve Cermen kavimlerini bir daha birleşmemek üzere dağıtmış, en önemlisi de Doğu ve Batı imparatorluklarını temelinden sarsmışlardır.³

Balkan kelimesi, sıra-dağ veya dağlık anlamına gelen Türkçe bir sözcüktür.⁴ Balkan Yarımadası. VI. Yüzyıldan başlayarak Türk kavimlerinin gelip yerleştiği bir yurt olmuştur. Halil İnalcık Türklerin Balkanlar'a yerleşme sürecini *“Doğudan, Asya içinden, Kuzey Karadeniz step bölgesi yolu ile birbiri ardından gelen atlı göçebe Türk kavimleri, ya burada Dac, Trak ve Slav aslından yerli halkla karışmış, ortadan kaybolmuş (XI. Yüzyılda Oğuz aslından Peçenekler ve Uzlar gibi), yahut askerî egemen sınıf olarak Kuzey-Doğu Balkanlar'da güçlü devletler kurmuşlardır. Bu devletlerden biri olan Bulgar Hanlığı özellikle anımsanmalıdır. Bulgarların Dobruca'da bıraktıkları kitabelerde hükümdar, han unvanı ile anılır ve On iki Hayvanlı Türk Takvimi kullanılır. Bulgar Hanları IX.-XI. yüzyıllarda (1018'e kadar) Balkanlar'da Bizans İmparatorluğu'nun yerini almıştır. XIII. ve XIV. yüzyıllarda, yine Bulgaristan'da Kıpçak/Kuman aslından Slavlaşmış hanedanlar hâkim oldu.*

Osmanlı Türkleri Balkanlar'a girmeden önce, XII.-XIV. Yüzyıllarda Kıpçak-Kumanların bölgede üstün tarihî rolü yeterince vurgulanmamıştır. Özellikle, Dobruca'dan Akkerman'a kadar step bölgesinde yerleşmiş ve Hristiyan dinine geçmiş olan Kıpçak-Kumanlar çeşitli hanedanlar kurmuşlardır. Bunlardan bir grup, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Dobruca-Varna bölgesinde bir beylik kurmuştur; Dobrotiç ve bir Kuman adı taşıyan kardeşi Çolpan'ın Dobruca Beyliği, 1388'de I. Murad'a tâbi olmuş, 1393'te I.Bayezid bu beyliği Osmanlı ülkesine katmıştır. Özetle, Deli-Orman ve Yama'dan Tuna'ya kadar giden bölge daha Osmanlılar'dan önce gerçek bir Türk yerleşim alanı olmuştur.”⁵

1.3. BALKANLAR'DA OSMANLI'NIN YERLEŞME SÜRECİ

Güneyden, Anadolu'dan Türklerin Balkanlar'a gelip yerleşmesi, 1260'lara kadar gider. Kuzey Karadeniz bölgesinden gelen Türk boyları zamanla Hristiyanlığı kabul edip yerli Slavlarla karıştıkları halde, Anadolu'dan gelen Müslüman Türkler, kendi din ve

³ Şerif Baştav, “Avrupa Hunları”, **Türkler I. CİLT**, s. 1379.

⁴ **TDK Sözlük**, TDK Yay., Ankara, 1988, s. 138.

⁵ Halil İnalcık, “Türkler ve Balkanlar”, **Bal-Tam Türklük Bilgisi3**, Prizren- Eylül, 2005, s. 20.

kültürlerini saklamayı başarmışlardır. İlk yerleşme, 1261'de Moğollardan kaçıp Bizans'a sığınan Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus döneminde gerçekleşmiştir.⁶

Bu dönemde, bilinmesi gereken asıl konu, Selçuklular zamanındaki Anadolu fetihlerinin batıya doğru devam eden büyük Türk göçleri için, sistematik bir iskân ve kolonizasyon işi olmasıydı.⁷

Moğol idaresinden kaçan otuz-kırk Türkmen obası, kutsal kişi Sarı Saltuk Baba ile İzzeddin Keykavus'un yanına gelmiş ve Bizans imparatoru tarafından Kuzey Dobruca'ya yerleştirilmiştir. Başlangıçta, Müslüman Altın Ordu emiri güçlü Nogay'ın himayesi altına giren bu Anadolu Türkmen grubu, burada Baba-Saltuk kasabası ile başka kasabalar kurmuşlardır. Nogay ölünce (1300) yerine geçen putperest Moğol hanları zamanında Türkmenlerden bir bölüğü, Anadolu'ya geri dönmek için göç etmişler; kalanlar ise yerli Kumanlar arasında Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.

Sarı Saltuk Türkmenlerinden sonra, Balkanlar'a Anadolu'dan yapılan Türk akınları Karesi Beyliği kurulduktan sonra başlar. Karesioğulları'nın akınları sonucu Balkanlar'a yerleşme olmamıştır. *“Daha sonraki dönemde Osmanlılar, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa (ölümü 1357), Cantacuzenus'un müttefiki olarak defalarca Trakya'ya geçti ve sonunda 1352'de Cantacuzenus'un kışlamak için ona teslim ettiği Cinbi kalesinde yerleşip kaldı. Gelibolu Yarımadası'nda en önemli stratejik noktayı, Bolayır'ı zapt etti ve Anadolu'dan süratle geçirdiği Türkmenleri, Güney ve Batıya doğru akın yapmak üzere orada örgütledi. İki yıl sonra 1354 Martında şiddetli bir yer sarsıntısında surları yıkılan önemli Gelibolu Kalesi'ni ele geçirdi.”*⁸ Bu şekilde başlayan Balkan fetihleri ile Osmanlı Devleti, XIV. ve XV. yüzyıllarda bir *“Balkan İmparatorluğu”*⁹ olarak doğup gelişti.

Balkanlar'da Osmanlı'nın hareket ettiği noktalar Bolayır ve Gelibolu'dur. Gelibolu'yu Haçlılar ve Bizans, 1366-1376 yılları arasında Osmanlılar'dan geri alırlar, Bununla beraber Osmanlılar, bu dönemde de Balkanlar'da Bulgaristan ve Makedonya içlerine doğru hâkimiyet alanlarını genişletmeyi başarırlar. Bu faaliyetlerde, özellikle

⁶ İncelik, a.g.m., s. 22.

⁷ Ömer Lütfi Barkan, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, Hamle Yay., s. 8.

⁸ İncelik, a.g.m., s. 22.

⁹ İlber Ortaylı, **Osmanlı Barışı**, Ufuk Kitap Yay., İstanbul, 2006, s. 46.

askerî sınır merkezleri, uçlarda yerleşen Evrenuz Gazi, Hacılbeyi, Mihaloğlu gibi akıncı beylerinin rolü büyük olmuştur.¹⁰

Kurulduğu andan itibaren Balkan topraklarında ilerlemeye başlayan Osmanlı Devleti, XV. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise büyük bir güce dönüşmüş olur. Bu büyük devlet için Balkanlar, altı nedenden dolayı son derece önemli bir bölge hâlini alır.

Her şeyden önce Balkan topraklarının güvenliği, Osmanlı Devleti'nin güvenliği demektir. İkincisi; bölgenin tarımsal ve hayvansal ürünleri sarayın, Edirne, İstanbul, Selanik ve Bursa gibi kalabalık şehirlerin ve ordunun ihtiyaçlarını karşılar. Örnek olarak, XIV. ve XV. yüzyıllarda merkezî şehirlerin et ihtiyacı Eflak ve Boğdan prensliklerinden, balık ihtiyacının önemli bir bölümü de Tuna Nehri'nden elde edilir. Ayrıca Eflak ve Boğdan'dan bol miktarda tahıl ürünleri ve bal getirilir. Üçüncüsü; bölgenin zengin kentleri Osmanlı hazinesi için önemli gelir kaynaklarıdır. Selanik, Saraybosna, Sofya gibi ticaret kentleri devlete büyük oranda ticarî gelir sağlar. 1458'de Osmanlı himayesine giren Ragusa (Dubrovnik) Cumhuriyeti yüklü miktarda haraç verir. Bu cumhuriyetin yıllık haraç yükümlülüğü ilk başta 1.500 duka altın olarak belirlenmişken zamanla arttırılır ve 1481'den itibaren yıllık 12.500 duka altın haraç vermeye başlar. Sırbistan ve Doğu Makedonya'dan ise yüklü miktarlarda gümüş, altın, kurşun ve bakır madenleri çekilir. Dördüncüsü; Avrupa'da meydana gelen teknolojik ve siyasal gelişmeler hakkında haberler Osmanlı Devleti'ne Balkanlar üzerinden ulaşıyordu. Örnek olarak, silah yapımı teknolojisi 1390'larda Ragusa üzerinden Balkanlar'a ve Balkanlar üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'na girmiştir. Ayrıca Raguzalı gemi yapım ustaları Osmanlı tersanelerine çağırılmış ve buralarda Osmanlı donanması için güçlü gemiler yapmışlardır. Bu dönemde Balkanlar, Avrupa ile Osmanlı arasında teknoloji, bilgi ve iletişim köprüsü vazifesi görür. Beşincisi; Balkanlar, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde devşirme sisteminin en fazla uygulandığı bölgedir. Yani burası Osmanlı Devleti'ne çok sayıda asker ve yönetici sağlamaktadır. Ayrıca bu bölge, 1453'ten itibaren imparatorluğun merkezi olan İstanbul'u Avrupa'ya karşı koruyan stratejik bir öneme sahiptir.

Osmanlı padişahları ve yöneticileri Balkanlar'da ilerlemeye ve bölgeyi elde tutmaya büyük önem vermişlerdir. Bu amaçla Balkanlar'da iktisadî, siyasi, kültürel ve

¹⁰ İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", **Bal-tam Türklük Bilgisi 3**, s. 25.

demografik kurumsallaşma oluşmuştur. Yüzyıllar süren güçlü kurumsallaşma ise kaçınılmaz olarak bölge üzerinde değişik alanlarda etkiler oluşturur.¹¹

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu dönemde Anadolu'daki uç beylikleri, medenî bir hayatın kaynağı olan Türk ve İslam dünyasının her tarafından gelmiş her sınıftan ve meslekten insanlarla doludur. İran, Mısır ve Kırım medreselerinden çıkan hocalar, Orta ve Doğu Anadolu'dan gelmiş Selçuklu ve İlhanlı bürokrasisine mensup kişiler, çeşitli tarikatların temsilcileri Müslüman misyonerleri diyebileceğimiz dervişler vardır. Bunlar arasında bilhassa, “Alperenler” ismiyle anılan ve daha İslamiyet'ten evvel bütün Türk dünyasında mevcut olan eski ve geniş bir teşkilata bağlı Türk din adamları mevcuttur. Osmanlı'nın ilk padişahı Osman Gazi'nin arkadaşlarından bir çocuğun unvanının “Alp” olması dikkat çekicidir. Bunlardan şehirlerde yerleşmiş ve İslam dünyasına mensup bazı dinî tarikatların tesiri altında kalmış olanların ise unvanı daha sonra “Gazi”ye dönüşmüştür. Ömer Lütfi Barkan bu alperen tipini *“Ahıyanı Rum yani “abdal” ve “baba” ismini taşıyan ve bilhassa Türkmen kabileleri arasında nasihatlerde bulunan ve çoğunlukla Osmanlı Padişahlarıyla bütün harplere katılmış garip davranışlı dervişler bulunmakta idi.”*¹² şeklinde anlatır.

Osmanoğulları ile beraber, birçok şeyhler gelip Anadolu'nun batı taraflarında yerleşmişlerdir. Bu yeni gelen derviş muhacirlerin bir kısmı gazilerle birlikte, fetih yapmışlar bir kısmı da o civarda köylere veya tamamen boş ve تنها yerlere yerleşmişlerdir. Köylere müritleriyle yerleşen bu kanaat önderleri ziraatla ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Bu dervişlerin boş topraklar üzerinde kurdukları zaviyeler, kültür, imar ve din merkezleri işlevi görür. Bu zaviyelerin ordulardan daha evvel hudut boylarında gelip yerleşmiş olması, askerlerin harekâtını kolaylaştıran sebeplerden biri olmuştur.

Osmanlı Padişahları, Rumeli'deki fetihler esnasında birtakım ahiler ve şeyhlerle münasebet içinde olmuşlardır. Aynı teşkilat, aynı akın Rumeli'ne de geçmiş ve kendisine özgü usullerle oraları da Türkleştirmeye, İslamlaştırmaya ve imar etmeye çalışmıştır.

Görülüyor ki zaviyelerin pek çoğu boş toprak bulmak ve kendilerine yer ve yurt edinmek için gelip yeni açılan Rum memleketlerine yerleşen muhacirler tarafından

¹¹ Caner Sancaktar, **Balkanlar'da Osmanlı Hakimiyeti ve Siyasal Mirası**, Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Yay., s. 40-45.

¹² Barkan, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, s. 11-45.

kurulmaktadır. Yeni açılan veya boş bulunan bu topraklar üzerinde zaviyelerin tesisi, imar ve iskân etmek hususunda büyük bir rol oynamaktadır. Bu zaviyeleri açan insanlar boş toprak aramak, dağdan ve bayırdan toprak açmak, iskân edilmeyecek bir hâlde ıssız tabiat ortasında, yerleşim yerleri kurmak gibi önemli iskân faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu önemli faaliyetlerinden ötürü tekke ve zaviyelerin Osmanlı devlet adamları tarafından özellikle seyahat ve ticaret işleri için tehlikeli görülen yerlerde kurulması teşvik edilmiştir.¹³

Osmanlı Devleti, Balkanlar'da hızla yayılışını ve yüzyıl içinde Tuna'dan Fırat'a kadar merkezîyetçi-bürokratik bir devletin kuruluşunu kısa sürede tamamlamıştır. Osmanlılar, bu topraklarda egemenliğini sağlarken, kitleleri bir arada tutan, uzlaşıcı, koruyucu, hoşgörülü siyaseti bilinçle izlemişlerdir. Bu yöntemle fethettikleri toprakları kendi memleketleri hâline getirmeyi de başarmışlardır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu iskân politikasını *“Osmanlıların Ortodoks kilisesine karşı güttükleri politika, imparatorluğun Balkanlı karakterini kuvvetle belirtir. Osmanlılar İslam'ın gayrimüslimler için tanıdığı “Zımmî” hukukunu en geniş anlamıyla uygulamışlardır. Yani onları cizye ödenmesi dışında Müslüman tebaadan ayrı tutmuyor: canlarını, mallarını korumayı Tanrı'nın bir emri ve devletin başlıca ödevi biliyorlardı. Osmanlı hoşgörüsü, devletin Müslim ve gayrimüslim bütün tebaayı korumayı ödev bilmesi, Osmanlı egemenliğinin hızla yayılmasını sağlayan faktörlerin başında gelir. Bu siyaset, Osmanlı kaynaklarında “istimalet” adıyla ifade edilmiştir. Osmanlı İmparatorluk rejimi, din ve ırk ayrılığı gözetmeyen. bütün tebaayı Osmanlı Devleti şemsiyesi altında birleştiren siyasi bir düzendi. XIX. yüzyılda Bulgarlar, Sırlar, Yunanlılar millî bilinçle millî devletler kurmak için ayaklanıncaya kadar, Balkanlı halk kitleleri tarafından böyle kabul edilmiştir.”*¹⁴ Şeklinde izah eder.

Osmanlıların Balkanlar'a yerleşme nedenlerinden biri de genişleyeceği alan olarak Bizans topraklarını tercih etmesidir. Osmanlı Devleti, Rumeli'de ilk toprak parçasını Orhan Bey zamanında Bizanslılardan ele geçirmiştir. Osmanlılar, Bizans'a yaptığı askerî destek karşılığında hediye edilen Çimpe Kalesi'ne asker çıkararak Rumeli'ye geçmişlerdir. Daha sonra Gelibolu ve çevresi Süleyman Paşa tarafından alınarak Rumeli'deki akınlar

¹³ Barkan, a.g.e., s. 11-45.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1947, s. 28.

için bir üs olarak kullanılmıştır. Ardından Bolayır'a kadar olan bölge fethedilmiş ve bu topraklara Yörük Türkleri yerleştirilmiştir.¹⁵

1.3.1.Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a Kronolojik Yerleşimi

Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 550 yıl sürmüş olan Balkan serüveni üç döneme ayrılır: Balkanlar'da ilerleyiş ve hâkimiyetin sağlanması dönemi (1354-1683); hâkimiyetin zayıflaması ve gerileyiş dönemi (1683-1821); hâkimiyetin yıkılışı ve Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarından çekilmesi dönemi (1821-1913).¹⁶

Balkan coğrafyasına Osmanlıların, 1354 yılında Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Bey komutasında Gelibolu'dan giriş yaparak Balkanlar'ın kapısını açtığı daha önce belirtilmişti. Balkanlar'a bu girişten sonra sırasıyla Sırpı (1364), Çirmen (1371), I. Kosova(1389), Niğbolu(1396), Varna(1444) ve II. Kosova (1448) Savaşları ile birlikte Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti adım adım inşa edildi. Sırpı Savaşı'nda Sırp ve Bulgar ittifakı; Çirmen Savaşı'nda Sırbistan Krallığı; I. Kosova Savaşı'nda Sırp ve Bosna orduları; Niğbolu ve Varna savaşlarında Macaristan Krallığı komutasında oluşturulan Hristiyan (Haçlı) orduları; II. Kosova Savaşı'nda ise Macaristan, Eflak, Lehistan ve Sicilya ittifakı yenilgiye uğratıldı.

Bu süreçte en kritik olaylardan biri de Çimpi Kalesi'nin ele geçirilmesinden sonra 1361 tarihinde Edirne'nin ele geçirilmesidir. Filibe (1363), Niş (1375), Serez (1383), Ohri (1385), Sofya (1386), Şumnu (1388-1389), Üsküp (1392), Tırnova (1393), Vidin (1396), Niş (1428), Selanik ve Yanya (1430), Zvornik ve Srebrenica (1439), İstanbul (1453), Novo Brod (1455), Atina (1458) gibi çok sayıda önemli Balkan kenti yaklaşık bir asır içinde ele geçirildi. Adriyatik'in en önemli ticaret merkezi olan Raguza (Dubrovnik) Cumhuriyeti 1458'de Osmanlı himayesi altına geçti ve vergiye bağlandı. 1449 İskender Bey ayaklanması ile Osmanlı denetiminden çıkan Arnavutluk, 1478'de tekrar kontrol altına alındı. 1458-1460'da Mora Yarımadası, 1463'te Bosna, 1479'da Şkodra, 1482'de Hersek ve iki yıl sonra da önemli ticaret kentleri olan Kili ile Akkerman Osmanlı toprakları hâline geldi. Karadağ, Osmanlı fethine ancak 1499'a kadar direnebildi. 1476 ve 1503 yıllarında

¹⁵ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihî**, s. 60-61.

¹⁶ Sancaktar, **Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası**, s. 48.

Eflak ve Boğdan prenslikleri Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı özerk bölgeler hâline getirildi.¹⁷

1354'te Balkanlar'a adımını atan Osmanlı Devleti, yaklaşık bir asır içinde bölgede hâkim güç hâline geldi ve 1683'e kadar bölgedeki hâkimiyetini devam ettirir. Fakat 1683'te gerçekleştirilen II. Viyana Kuşatması başarısızlıkla sonuçlanınca Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyeti zayıflamaya ve gerilemeye başlar. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana seferinden itibaren on beş yıl boyunca dört cephede birden çarpışan Osmanlı yönetimi uğradığı kayıpları bağrına basıp barışa yanaşmaya razı olur. 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması ile birlikte Azak'ın, Ukrayna ve Podolya'nın, Erdel ve Macaristan'ın, Dalmaçya kıyıları ve Mora'nın elden çıkması Osmanlı ülkesinde devlet adamları, asker ve halk arasında geniş yankılara yol açar.

Osmanlı Devleti uzun süre Avrupa siyasetindeki çalkantıları uzaktan izleyerek savaştan kaçınmaya özen gösterir. 1768 yılında ise Doğu Avrupa'da bir gerginlik ortaya çıktı. Rusya'nın Polonya işlerine karışıp asker göndermesi üzerine Osmanlı Devleti savaşa hazır olmadığı hâlde iki devlet arasında savaş çıkar. Bu savaş Osmanlı Devleti'ne çok pahalıya mal olur. 1768-1774 Osmanlı- Rus Savaşı'nı bitiren Küçük Kaynarca Antlaşması (1774)'na göre İstanbul'da bir Rus Ortodoks Kilisesi kuruldu ve buradaki Ortodokslar üzerinde Rusya'nın koruması tesis edilir. Himaye hakkı daha sonraki yıllarda Balkan Ortodokslarına ve ardından tüm imparatorluk Ortodokslarına doğru yaygınlaştırılır. Böylece Rusya, Balkanlı Ortodoks milletler (Romenler, Bulgarlar, Sırlar, Karadağlılar, Yunanlılar) üzerindeki nüfuzunu artırır. Bu tarihten itibaren Rusya'nın, Ortodoks milletlerini, Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtma ve örgütleme çalışmaları hız kazanır. Ayrıca Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte Azak ve Dinyeper ile Buğ arasında kalan topraklar Rusya'ya geçer, Kırım "özgür ve tam bağımsız" olarak tanınır. Böylece Kırım Hanlığı üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti sona erer. 1783'te ise Kırım Rusya'ya katılır.¹⁸

Kısacası, 1683 Viyana Bozgunundan başlayarak 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile ve sonrasında devam eden süreçte, Balkanlar'daki üstünlük adım adım Osmanlı Devleti'nden Avusturya ve Rusya'ya geçmeye başlar. İlerleyen zaman diliminde 1789

¹⁷ İnalcık, "Balkanlar ve Türkler", **Baltam Türklük Bilgisi 3**, s. 23.

¹⁸ Metin Kunt, "Osmanlı Devleti, 1600-1908", **Türkiye Tarihî C.III**, Cem Yayınevi, İstanbul, 6. Basım Şubat 2000, s. 45-70.

Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olan Milliyetçilik düşüncesinden etkilenen Balkan milletleri bağımsızlık için hareket etmeye başlarlar.

*“Balkan coğrafyasında Osmanlı Devleti’ne karşı ilk bağımsızlık hareketine girişen millet Sırlar oldu. Sırların bağımsızlık hareketinde üç unsur etkili olmuştur. Birincisi, Sırp toplumunda burjuvazinin doğmasına neden olan Toplumsal-iktisadî gelişmedir. İkincisi, Osmanlı yönetiminin haksız ve keyfi uygulamaları, üçüncüsü, Avusturya, Rus ve Fransız kışkırtmalarıydı.”*¹⁹ Bu nedenlerle 1804 yılında başlayan Sırp isyanının sonucunda Sırlar arzu ettikleri bağımsızlığa kısa sürede ulaşamazlar.

Sırlardan sonra bağımsızlık için harekete geçen diğer Balkan milleti ise Yunanlılardır. *“Yunan İhtilali bizde Mora İsyanı olarak anılır. Mora Yarımadası’nda 1821’de ayaklanan isyancılar Yunanistan’ın bağımsızlığını ilan etmesinde etkili oldular. 1827’de Fransa, İngiltere ve Rusya donanmaları Osmanlı donanmasını Navarin’de yok etti. 1826 yılında Yeniçeri Ocağını kaldıran, Navarin’de de donanmasını kaybeden Osmanlı Devleti’nin zor durumundan faydalanmak isteyen Rusya, 1828 yılında Osmanlı Devleti’ne savaş açtı. Rusya’nın üstünlüğüyle sonuçlanan savaşın ardından 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmada Yunanistan’ın özerkliği kabul edildi. 3 Şubat 1830 tarihli Londra Protokolü ise Yunanistan’ın bağımsızlığını tanıdı. Ayrıca Protokol, Sırbistan, Eflak ve Boğdan bölgelerinin özerkliğini genişletti.”*²⁰

Yunanistan’ın 1829 Edirne antlaşmasıyla bağımsızlığını kazanması, Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki varlığı adına çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlı tebaasından olan bir milletin ayaklanması neticesinde, Avrupalı devletlerin de desteğini alarak bağımsızlığına kavuşması diğer Balkan milletlerinin de bağımsızlık yönünde önünü açmıştır. Osmanlı Devleti’nin, özellikle Balkan milletlerini bir arada tutmak için yayınladığı 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı, asıl amacı bağımsızlık olan Balkan uluslarını tatmin etmemiştir. Özellikle Rusya’nın Balkanlar’da uyguladığı “Panslavizm” politikası Osmanlı Devleti’nin Balkan coğrafyasındaki varlığını tarihî süreç içerisinde eritmeye neden olmuştur. Bu tarihî sürecin en önemli noktalarından biri de 1877-1878 Osmanlı- Rus Harbi’dir. Bu savaşta Osmanlı ordusu, Doğu ve Batı cephesinde

¹⁹ Sina Akşin, “Osmanlı Devleti 1600-1908”, **Türkiye Tarihî C. III**, 6.b., Cem Yayınevi, İstanbul, Şubat 2000, s. 101-102.

²⁰ Akşin, a.g.m, s. 104-111.

sonuçları uzun yıllar devam edecek ciddi bir yenilgi almıştır. 1829 Edirne Antlaşması ile özerkliğe kavuşan Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bu savaş neticesinde bağımsızlıklarına kavuştuğunu, Bulgaristan'ın ise bağımsızlığının önünün açıldığı düşünüldüğünde bu savaşın nedenleri ile sonuçlarının önemi ortaya çıkmaktadır.

2. 93 HARBİ (1877–1878 OSMANLI RUS SAVAŞI)

2.1. 93 HARBİ'Nİ OLUŞTURAN SEBEPLER VE SAVAŞIN BAŞLAMASI

Rusya, I. Petro'nun vasiyeti olarak bilinen Karadeniz'in kuzeyini ele geçirdikten sonra Kafkaslara, Boğazlara ve Balkanlar'a hâkim olarak Osmanlı topraklarından Akdeniz'e inme siyasetini takip etmişti. Ruslar, sıcak denizlere inme siyaseti doğrultusunda her fırsatta Osmanlı topraklarını işgal etmişlerdir.²¹

*“Rusların batıdaki ilerleyişi, Kırım Savaşı (1853–1856) ile durduruldu. Ancak, doğuda serbest kalan Ruslar, 1865'e kadar Türkistan'da ve Kafkasya'da Türk ve Müslüman kavimlerini hâkimiyetleri altına aldılar. Paris Antlaşması'nın (30 Mart 1856) Rus askerî hareketini tahdit eden maddelerinden kurtulmaya çalıştılar. Balkanlar'daki gayrimüslim halkı Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya teşvik etmeye başlayan Çar, Babıali'yi zor durumda bırakmak için de Avrupalı devletlerin desteğini almaya çalışmaktaydı.”*²² Nitekim Rusya, uzun yıllardan beri diplomasi ve basın-yayın yolu ile Osmanlı idaresinden memnun kalmadıklarını, bu sebeple isyana meyilli olduklarını ileri sürmektedir.

Islahat Fermanı (1856)'nın ilanından sonra Balkanlar'da gelişen olaylar ve bu arada Rusya'nın körüklediği Panslavizm fikri, bu bölgeyi barut fıçısı hâline getirir. Bir taraftan Sırp ve Karadağ isyanları diğer taraftan Bosna-Hersek olayları ve Bulgar meselesi, Osmanlı Devleti'ni son derece zor durumda bırakır. Özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uyanmaya başlayan Bulgar milliyetçilik fikri, bu dönemde Panslavizm akımından da etkilenererek büyük bir aşama kaydeder.

“Rusya'nın askerî ve maddi destek verdiği Bosnalı asiler, 1876 Haziranında Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettiler. Osmanlı Devleti, Bosna Hersek ihtilallerini

²¹ Nedim İpek, “ 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı ”, **TÜRKLER**, C. XIII, Ankara, 2002, s. 15.

²² Eylem Tekemden, Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti (1878), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Bolu, 2006, s. 20.

bastırmak için ordular hazırlayıp sevk ederken, Karadağ emareti resmen harp ilan ederek sınırı geçti. Buna karşı Osmanlı Devleti, askerî tedbirler almaya çalışırken, Sırbistan Özerk Devleti de sınırı aşarak Osmanlı ile irtibatını kesti. Bunun üzerine Sırbistanlılar, Karadağlılar ve Bulgarlar, Osmanlı Devleti'ne 2 Temmuz 1876'da harp ilan etti."²³

Bu savaşın başlarında Osmanlı Devleti az da olsa bir başarı kazanır. Fakat yabancı temsilciliklerin ısrarı üzerine Osmanlı Devleti, 25 Eylül 1876'da ateşkes ilan etti. Ateşkes esnasında taraflar arasında bir anlaşmaya varılamayınca Rus elçisi, 31 Ekim 1876'da Osmanlı Devleti'ne bir ültimatom verdi. Rusya'nın gayretiyle Avrupa'nın büyük devletleri arasında imzalanan Londra Protokolü'nün (31 Mart 1877) Osmanlı Devleti için ağır maddeler içermesinden dolayı Osmanlı tarafından reddedilmesi üzerine Rusya, siyasi ve askerî bütün avantajları eline geçirir. 23 Nisan 1877 tarihinde Rusya'nın İstanbul maslahatgüzarı, iki devlet arasında siyasi münasebetlerin kesildiğini bildirip yurduna dönüş izni ister. Ertesi gün de Osmanlı Devleti'nin Petersburg maslahatgüzarı Tefvîk Bey'e, Rusya başvekili Gorçakov, bir nota ile Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan ettiğini açıklar.

Savaştan resmen haberdar edilen Avrupa devletlerinden Fransa, hemen tarafsızlığını ilan eder. Bunu sırasıyla İtalya, İngiltere ve Avusturya'nın tarafsızlıklarını ilanları takip ederler. Fakat Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı İngilizleri fena hâlde kızdırır. İngiltere bilhassa savaşın sonunda Yakın Doğu için büyük stratejik ve ticarî merkez önemi olan İstanbul'un Rusların eline geçmesinden, Mısır'ın ve Süveyş'in, yani Hindistan yolunun tehlikeye düşmesinden Tuna ve boğazlardaki serbest geçişin ortadan kalkmasından İngiltere'nin Yakın ve Orta Doğu'daki her türlü çıkarlarının zarar görmesinden korkar. Rusya İngiltere'ye gerekli teminatı vererek bu sorunu da ortadan kaldırır. İşte bu şartlar altında başlayan 93 Harbi, Balkanlar'da Tuna (Rumeli) ve Anadolu'da Kafkas (Doğu) olmak üzere iki ana cepheye devam etmiştir.²⁴

²³ Tekemden, a.g.e., s. 22.

²⁴ Heyet, **Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, C.VI, İstanbul, 1972, s. 3298.

2.2. 1877-78 OSMANLI- RUS SAVAŞI CEPHELERİ

2.2.1. Kafkas Cephesi

Kesin neticenin alındığı Tuna Cephesi kadar mühim olmayan bu cephede pek büyük savaşlar olur. Bu cephe, başkumandan sıfatıyla, genç ve çok kabiliyetli bir asker olan Müşir Ahmet Muhtar Paşa'nın komutasındadır. *“Ahmet Muhtar Paşa'nın emrinde 90.000 asker ve kale topları dışında 97 sahra topu vardı. Bir kolorduyla Müşir Derviş Paşa, Batum'da bulunuyordu. Erzurum Kalesi de Erzurum valisi Müşir Kurt İsmail Paşa'nın emrindeydi. Savaşta Rusların bu cephedeki kuvvetleri 125.000 asker ve 189 toptan ibaretti ve Rus birliklerinin komutanı Ermeni asıllı Orgeneral Melikof'du.”*²⁵

Doğu Cephesi'nde Rus ilerleyişine karşı bir planı olmayan Osmanlı Devleti'nin, Abdülkerim Paşa ve Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın hazırladığı ortak bir savunma planına göre hareket etmesine karar verilir. Bu plana göre; Osmanlı ordusu Kars, Ardahan, Batum ve Erzurum'da Rus ordusunu doğa şartlarından yararlanarak durduracak; Dağıstan'da bulunan Müslüman halk da Ruslara arka cepheden zarar verecektir. Doğu Cephesi, Balkanlar'a göre ikinci derecede önem arz etmekte olup, Ruslar'ın, bu cepheyle ilgili çalışmaları üç yıl önceye dayanmaktadır. Rusların ilk hedefleri Erzurum'u ele geçirmektir.²⁶

Doğuda harekete geçen Rus işgalci birlikleri, planları gereği aynı anda batıdan da hareket ederek Osmanlı kuvvetlerini olabildiğince geniş bir alana yayıp kısa zamanda dağıtma yolundadırlar. Bu plan dâhilinde Rus birlikleri doğuda Kars, Doğu Bayezit'a arkasından da Ardahan'a saldırırlar. Doğu Cephesi'nde Ahmet Muhtar Paşa Ruslar'a karşı ilk başlarda zafer kazanmış olsa da Rus askerlerinin sürekli takviye alması ve malzeme bakımından da desteklenmesi neticesinde Osmanlı ordusu Erzurum'a kadar geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Ancak büyük zayıat veren Ruslar, Kars ile Erzurum arasında durdurulur. Rusların Erzurum'u almak istemeleri bir sonuç vermez. Düşman, şehrin bütün eli silah tutan halkı, yaşlıları, sakatları, kadınları ve çocukları tarafından Erzurum'dan atılır.²⁷

²⁵ Yılmaz Öztuna, **Rumeli'ni Kaybımız**, 1. b., İstanbul, 1990, s. 48.

²⁶ Sedat Bağırhan, Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı – Rus Harbi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Manisa, 2008, s. 68.

²⁷ Öztuna, **Rumeli'ni Kaybımız**, s. 50.

2.2.2. Tuna (Rumeli) Cephesi

1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın birinci cephesi olan Tuna Cephesi, Balkan Yarımadasının doğu kesimini kapsamaktadır. Tuna Cephesi karargâhı, Kuzeydoğu Bulgaristan'da Deliorman bölgesindeki Şumnu şehrinde bulunmaktadır. Bu cephenin komutanı Müşir Abdülkerim Nadir'dir. Osmanlı kuvvetlerinin karşısındaki Rus taarruz kuvvetini Prens Sakovski komuta ederken genel komuta General Skobelev'tedir. Ata binemeyecek kadar ihtiyar olan Abdülkerim Paşa'nın yerine kurmay başkanı sıfatıyla bulunan Ahmet Eyüp Paşa orduyu fiilen idare eder.²⁸

Abdülkerim Paşa, Tuna'nın sol kıyısı ve Balkan Dağları olmak üzere Tuna'yı iki müdafaa hattına ayırdı. Bu cephede Osmanlı güçleri yaklaşık 180.000 kişidir. Merkez karargâh Silistre, Totrakan, Rusçuk, Zıstovi ve Vidin'de toplanır. Rusların Baltık donanmasının, Akdeniz'e inme ihtimaline karşılık, Çanakkale Boğazı tutuldu. Grandük Nikola emrinde 160.000 kişilik bir Rus ordusu Romanya sınırında toplandı. 27 Haziran'da Zıstovi, 1 Temmuz'da da Tırnova ele geçirildi. Niğbolu ve Şıpka'da Türklerin direnişiyle karşılaşmalarına rağmen, Ruslar buraları da ele geçirdi. Ancak bu cephede savaş Plevne'de düğümlendi.²⁹

2.2.2.1. Plevne Müdafaası

Halk arasında 93 muharebesi diye anılan 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin gerek dünya gerek Türk tarihinde kahramanlıkla harp hünerini bir araya getirip birleştirmiş büyük örneği, Plevne muhasara ve müdafaasıdır.³⁰ 1878 senesi Ocak ayının son gününde yapılan en kanlı çarpışmalar Plevne önlerinde cereyan etmiştir.

Ruslar, Rumeli Cephesi'nde Osmanlı ordusunun kumanda eksikliği yüzünden Tuna ve Balkan sınırlarını kolaylıkla geçtiler. Bu sırada Vidin'de bulunan garp ordusu kumandanı Gazi Osman Paşa'ya, Plevne'yi karantinaya alıp, tahkim etmesi emredildi. Paşa, İstanbul'da Sultan II. Abdülhamid'in başkanlığında oluşan askerî meclisin kararı ile verilen bu emri, hemen yerine getirmek üzere harekete geçti. Ruslar da, Plevne'nin askerî ehemmiyetini bildiklerinden, işgal için harekete geçmişlerdi.³¹

Gazi Osman Paşa'nın başarılı savunması sonucu Rus Çarı Alexander,

²⁸ Tekemen, a.g.e., s. 32.

²⁹ Bağırhan a.g.e., s. 55.

³⁰ Bağırhan, a.g.e., s. 56.

³¹ Ömer Faruk Yılmaz, **Belgelerle Osmanlı Tarihi**, C.IV, İstanbul, Nisan, 1999, s. 137.

Romanya'dan yardım istemek zorunda kaldı. *“Eylül 1877’de Rus-Rumen kuvvetleri Plevne’ye beraber saldırdılar. Takviyelerle birlikte asker sayısı 125.000’e ulaşan Rus ordusu, 40.000 kişilik Osmanlı ordusuna karşı saldırıya geçti. Ağır kış şartları ve yiyecek sıkıntısı nedeniyle Grandük Nikola’nın yaptığı “teslim ol ”çağrılarını dinlemeyen Osman Paşa, bir yarma harekâtı ile düşmanın çemberini aştı. Ancak daha sonra düşmanın bunu fark etmesi üzerine teslim olmak zorunda kaldı.”*³²

Günlerce Ruslar karşısında kahramanca savaşan Osman Paşa, nihayetinde esir düşmüş, ancak esirliğinde kendisine Ruslar tarafından madalya verilmiştir. Osman Paşa, 12 Aralık günü, çevresi kendisini samimi bir takdir duygusuyla seyreden Rus generalleri ile sarılı olduğu hâlde, onların saygı gösterileri arasında, kendileriyle Fransızca konuşarak ve askerî sohbetler yaparak Bogota’da Çar’ın umumi karargâhına geldi. Çar II. Alexander, kendisini selamlayan Gazi Osman Paşa’nın elini sıkarak kahramanca savunmasından dolayı tebrik etti. Paşa’nın harp esiri muamelesine tâbi tutulmaksızın Rusya’ya sevk edilmesini emretti. Bu suretle Paşa, birçok Rus şehrini gezdi ve gittiği her şehirde askerî törenlerle karşılanıp uğurlandı³³. Ruslarla Edirne Barış Antlaşması imzalandı.

Rusya, barış şartlarını yarı resmî şekilde 25 Ocak 1878 tarihinde İngiltere’ye bildirdi. İngiltere boğazlar hakkındaki maddeleri çıkarlarına aykırı görerek donanmasına hareket emri verince yedi zırhlıdan oluşan bir donanma 13 Şubat’ta Çanakkale’den geçerek Marmara Denizi’ne girdi.³⁴

Bunun üzerine Rus başkumandanı, Balkanlar’daki askerleri İstanbul’a sevk edeceğini belirterek 24 Şubat 1878 tarihinde Yeşilköy (Ayastefanos)’ü işgal etti. İşgalden sonra barış görüşmelerine burada devam edildi. Nitekim 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos’da Rusya namına İgnatıyef ve Nelidof, Osmanlı namına Hariciye Nazırı Saffet Paşa ve Berlin elçisi Sadullah Bey tarafında Ayastefanos Anlaşması imzalandı.³⁵

Bu antlaşmaya göre, *“Sırbistan ve Romanya topraklarının genişletilmesi ve istiklali tanınacak; Karadağ’a arazi verilecek, Bulgaristan muhtar bir emaret hâline*

³² Bağırhan, a.g.m., s. 55.

³³ Öztuna, **Rumeli’ni Kaybımız**, s. 45–46.

³⁴ Heyet, a.g.e., s. 3324.

³⁵ Tekemen, a.g.e., s. 48.

gelecek, Bosna-Hersek'e diğer Hristiyan vilayetlerine idarî muhtariyet tanınacaktı."³⁶
"Ayrıca Rusya'ya harp tazminatı olarak 240 milyon Osmanlı altını ödenecekti. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu meblağı ödemeye gücü yetmediğinden yarısına karşılık Kars, Ardahan, Batum ve Beyazıt Ruslar'a terk edilecekti."³⁷

İmzalanan Ayastefanos Anlaşması, Bosna-Hersek'e göz dikmiş olan Avusturya'yı ve Hint yolunun tehlikeye girdiğini gören İngiltere'yi telaşa düşürdü. İşte bu sebeple İngiltere ve Avusturya'nın teşebbüsleri neticesinde 1856 Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletler ve Almanya hükûmeti Ayastefanos Anlaşması yerine Berlin'de kat'î bir anlaşma için davet edildi. Durum ayrıca Bab-ı Âli'ye bildirildi.³⁸

Berlin Antlaşması ile Bulgaristan'ın sınırları daraltılmış, Bosna-Hersek Avusturya'ya bırakılmış, Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği Eleşkirt ve Bayezid Osmanlı Devleti'ne geri verilmiş, Romanya-Karadağ ve Sırbistan'ın bağımsızlığı onaylanmış, Girit'in özerkliği kabul edilmiştir. Berlin Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti, Avrupa'daki arazisinin beşte ikisini kaybetmiş ve Avrupa'daki toprakları da ikiye bölünmüştür. Bu antlaşma sonrasında Osmanlı Devleti, Bulgaristan'a, Sırbistan'a, Karadağ'a, Romanya'ya, Avusturya'ya, Rusya'ya, İran'a, Yunanistan'a ve İngiltere'ye toprak vermek zorunda kalmıştır.³⁹

Balkanlar'da başlayan ve Doğu Cephesi'nde devam eden 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, kuvvetlerin geniş bir alana yayılması, kumandanlar arasındaki irtibatsızlık, harekâtın İstanbul'dan idaresi, malzeme ve mühimmat noksanlığı, Karadeniz'deki donanmanın varlık gösteremeyişi gibi sebepler yüzünden Osmanlı Devleti'nin her iki cephede yenilgisiyle sonuçlandı. Askerî açıdan yenilen Osmanlı Devleti, başarısızlığının faturasını siyasi yönden pahalı ödedi. Balkanlar'daki topraklarının önemli bir kısmını ve doğuda Batum, Kars ve Ardahan'ı kaybetti.⁴⁰

Kaybedilen topraklarda Sırbistan, Karadağ ve Romanya müstakil birer devlet

³⁶ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihî, Osmanlı Devleti'nin Tahlili ve Tenkitli Siyasi Tarihî**, C.IV, İstanbul, 1994, s. 322.

³⁷ Samiha Ayverdi, **Türk Rus Münasebetleri ve Muharebeleri**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1970, s. 227.

³⁸ Öztuna, **Rumeli'ni Kaybımız**, s. 144.

³⁹ Tekemen, a.g.e., s. 69.

⁴⁰ Bağırhan, a.g.e., s. 73.

hâline geldiler. Ayastefanos'un oluşturduğu sınırları Karadeniz'den Sırbistan'a, Romanya'dan Ege denizine kadar uzanan büyük Bulgaristan, Makedonya, Batı Rumeli vilayeti ve küçük Bulgar prensliği olmak üzere önce üçe bölündü. Batı Rumeli özerk bir hâle getirilmekle beraber, 1885'te Bulgar Prensliği tarafından ilhak edildi. Osmanlı Devleti'ne iade edilen Makedonya ile devletin Rumeli'de elinde kalan toprakları ve dolayısıyla bu dağılmada kendi millî hedeflerini olgunlaştırarak başının çaresine bakmaya çalışan Arnavutluk ile yeniden kara irtibatı sağlandı. Bosna ve Hersek, Avusturya-Macaristan tarafından, yerli Müslüman halkın direnişi kırılmak suretiyle işgal ve idare edilmeye terk olundu.⁴¹

2.3. 93 HARBİ SIRASINDA VE SONRASINDA YAPILAN ZULÜMLER

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Plevne'de olduğu gibi karşılıklı kahramanlık nezaketiyle geçmemiştir. Birden çok mezalim yapılmıştır. Bulgarların ve Rusların yaptığı bu mezalimin amacı Balkanlar'da mümkün olduğu kadar Slav olmayan ırk bırakmamak, özellikle Müslümanları ve imparatorluk sahibi olan Türkleri tamamen imha etmek, Tuna ile Marmara, Karadeniz'le Adriyatik arasında Türk bırakmamak, o tarihe kadar Türk nüfusunu azaltarak Slav devletler teşekkül ettirmektir. *“İşgal altındaki Tuna vilayetine, yani Bulgaristan'a, Ruslar'ın mülki işler amiri, yani sivil umumi vali tayin ettikleri ve Çar'ın yakınlarından olan Prens Çerkasky, bu harbin “Bir ırklar ve imha harbi” olduğu üzerine Rusya Harbiye Nazırı Milyutin'in dikkatini, 20 Temmuz 1877 tarihli resmî yazıyla çekmiştir. Çerkasky “Bulgaristan” dediği Tuna vilayetinde Türk istemiyordu. Prens Çerkasky, Tırnova'da kurduğu idarede, harbin daha ilk günlerinde, kimin kazanacağını bile bilinmediği haftalarda, ele geçirilen bölgelerden Türk halkını sürmüş ve bütün toprak ve mallarına el koymuştur.”*⁴²

Rus ordusu başkomutanı Prens Dondukov Korzakov, Sofya ve havalisinde büyük Bulgar kütleleri yerine kesif Türk kalabalığı görünce, Bulgar kocabaşlarını çağırıp: *“ Bu havalide Bulgarlardan başka bir milletin olmadığını iddia etmişsiniz. Hâlbuki Türklerden başka bir şey göremiyoruz, bizi aldattınız. ”*⁴³ demiş ve o havalide Türklerden temizleme hareketine girişerek büyük bir katliam yaptırmak

⁴¹ Heyet, a.g.e., s. 103.

⁴² Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. I X, İstanbul, 1994, s. 438.

⁴³ Ayverdi, a.g.e. , s. 225.

suretiyle Türk nüfusunu azaltabildiği kadar azaltmıştır.

93 Harbi'yle birlikte Tuna ve Edirne vilâyetlerinden Türkleri yok etme politikası, ilk olarak Türklerin silahsızlandırılması ve ikinci safha olarak da Bulgarların silahlandırılması şeklinde uygulanmaya başlanılmıştır. Nitekim bu şekilde silahlanan Bulgarlar, Türk askeriyle savaşmak yerine, aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu Müslüman ve Yahudileri vahşi bir şekilde katletmeye başlamışlardır. Bu arada, Ruslar da boş durmamışlar, söz konusu mezalimler karşısında Avrupa'yı yanıltmak ve onların muhtemel bir müdahalesine engel olmak gayesiyle Rumen gazetecilere, Türk askerlerinin de Hristiyanlara karşı mezalimde bulunduklarını gösteren yayınlar yapmalarını emretmişlerdir. Sonuçta, Bulgarların Müslüman halka yönelik zulüm ve vahşeti Rus generallerinin beklentilerinin bile kat kat üstünde olmuştur.⁴⁴

“12 Şubat 1878’de Filibe’deki Fransız viskonsülü Boysset, raporunda şunları yazmaktadır: Filibe düşünce Bulgarlar ve Ruslar, şehri tamamen yağma etmiş, pek çok Türk’ü öldürmüş, kadınlara tecavüz etmişlerdir. Bu işlere Rus subaylarının da karıştığını gözlerimle gördüm. Türk kıyımı o derece büyüktü ki, şehirdeki General Gurko’ya sonra geçici vali tayin edilen General Brock’a müracaat ederek, insanlık namına bu katliam ve yağmaya son verilmesini istedim, hiçbir netice alamadım. Bir Türk evinde 37 ölü birden bulundu. 10.000 Türk, şehri terk ederek kaçtılar. Diğerleri aç hâlde, Ruslar yiyecek vermiyorlar ve Türkler, açlıktan büyük zayıat veriyorlar. Pek çok genç kıza tecavüz edildi. Ruslar ve Bulgarların yaklaştığını gören pek çok Türk kafilesi çocuklarını ve hanımlarını öldürdükten sonra Ruslarla muharebe edip can verdiler.”⁴⁵

Neticede 1877-1878’den itibaren Bulgar ordusu ve çeteleri tarafından, Türklere karşı bir soykırım uygulanmıştır. Müslümanlar, maruz kaldıkları zulüm, işkence, talan ve yağmalar karşısında muhacerete başvurmak zorunda kalmışlardır. Bir zamanlar Orta Asya ve Balkanlar’da, tarihin en utandırıcı, en zalim tahrip ve yağmalarını gerçekleştirenlerin pençesinden kurtulabilenler, gerçek hürriyete ve kurtuluşa ancak Osmanlı Devleti’nin sınırları dâhilinde kavuşabilmiştir. Bu yüzden topluluklar hâlinde Osmanlı Devleti’ne çok sayıda göçler olmuştur. Tuna boyları, Trakya, Rodoplar,

⁴⁴ Ahmet Halaçoğlu, “Bulgar Mezalimi”, **TÜRKLER**, C. XIII, Ankara, 2002, s. 310.

⁴⁵ Bilal Şimşir, **Rumeli’den Türk Göçleri**, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 339.

Deliorman, Makedonya bölgelerinden kaçan binlerce Türk aç susuz, bulaşıcı hastalıklara yakalanarak, yürekler acısı, perişan bir vaziyette ama hürriyet için, kurtuluşu, Osmanlı topraklarına sığınmakta bulmuşlardır.

2.4. 93 HARBİ SONRASI BALKANLAR'DAN ANADOLU'YA TÜRK GÖÇLERİ

“Muhaceret” kelime anlamı olarak “göç, göç etme” demektir.⁴⁶ Rumeli muhacirliği başlı başına bir insanlık, Türklük dramıdır. *“Gerçek hikâyesi, destanı, romanı, henüz yazılmamışsa bile yüz küsur yıldır kuşaktan kuşağa yaşanan bir dramdır. Bu hazin insanlık dramı birazcık değilse Rumeli muhacirlerinin kanlı gözyaşları boşanır.”*⁴⁷

Bulgaristan'dan ilk büyük Türk göçü “Doksan üç muhacereti” oldu. Bu göç, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında görülen bozgun göçüdür. Rus destekçiler ve Balkanlar'ın bağımsızlık kazanan devletleri, Türkleri göçe, topraklarını ve servetlerini bırakarak gitmeye zorlamak için her türlü zulüm ve baskıyı yaptılar. Yedi ay süren 93 Harbi'nde savaş esnasında ve savaş sonrasında bir buçuk milyon kadar Rumeli Türk'ü yurtlarından koparıldı, perişan bir şekilde göçe zorlandı. Göç etmek zorunda kalan Türkler, göç sırasında da birçok zulme maruz kalmışlardır. ⁴⁸ 19 Ocak 1878'de 50.000 kişilik bir göçmen Harmanlı 'ya kadar gelmiş, Edirne'ye çok yaklaşmışken, Plevne'den serbest kalan General Skobelev'in kolordusu ile karşılaştılar. Ruslar, büyük kafilenin yarısından fazlasını öldürdüler. Öldürülenlerin çoğu kadın ve çocuktur. ⁴⁹

Göçmenlerin ölümüne bir taraftan soğuk, bir taraftan tifüs, diğer taraftan da düşman palası neden oluyordu. Göçmenler bulabildikleri her araçla, trenle, katırla, öküz arabası ile ya da yaya olarak yollara dökülmüşlerdi. Trenlerde durum çok vahimdi. Göçmenler vagonlara istif edilmişlerdi, açlık, yorgunluk ve soğuktan yarı ölü halde idiler. Trende ölen kadın ve çocukların naaşları , tren hareket hâlindeyken pencereden karlara atılıyordu. ⁵⁰ Göçmenler gemilerle de Anadolu'ya gidiyorlardı. Haziran 1879 Eylül 1880 tarihleri arasında yalnız Varna Limanı'ndan 18.033 Türk, Osmanlı

⁴⁶ TDK Sözlük, s. 1413.

⁴⁷ Bilal N. Şimşir, **Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler, Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, Ankara, 1987, s. 48.

⁴⁸ Şimşir, a.g.e. , s. 48.

⁴⁹ Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 441.

⁵⁰ Öztuna, a.g.e., s. 442- 443.

topraklarına göç etmişlerdi.⁵¹ İstanbul-Edirne yolu trene binmeyen ve düşman yetişmeden İstanbul'a erişmek isteyen sayısız yaya göçmenle doluydu.⁵² Fransa'nın Edirne Konsolosu Laffon, 31 Ekim 1883 günlü I sayılı raporunda, üç ay içinde Edirne'den 200.000 kadar muhacirin geçtiğini bildiriyordu.⁵³ İstanbul'da Sirkeci garı, Ayasofya, Sultanahmet, Yeni Camii, Nuru Osmaniye gibi semtler, ağzına kadar göçmenlerle dolmuştu. En zengin paşalardan, yoksul Türklere kadar pek çok İstanbullu Sirkeci Garı'nda konaklarına, evlerine, birkaç göçmen ailesi götürmek için bekliyorlardı. Rumelililerin son derece onurlu oldukları duyulunca, İstanbullular, sokaklara çıkarak göçmen aramaya başladılar. Mütevazı bir İstanbul ailesine sığınan paçavralar içinde ve bir dilim ekmeği hırsıyla kemiren bir adamın, Rumeli'nde binlerce dönüm toprağın sahibi olduğu öğreniliyordu.⁵⁴

Neticede 93 Harbi göçü can kaybı ve kitlesel olarak çekilen çile bakımından tarih boyunca görülenler arasında, en dehşet verici olanlardan biridir. Herhangi bir muhaceret olayının genel nitelikli çilelerine ek olarak 1877 ve 1878 Bulgaristan'ına özgü çile unsurları da devreye girmişti. Bunlar; muhacirlere Ruslar ve Bulgarlar tarafından yapılan kötü muameleler, göçün esas kış aylarına rastlaması ve Osmanlı Devleti'nin muhacirlere yeterli yardım sağlamaktan aciz bulunmasıdır.⁵⁵

Göçün bilançosu ağır olmuştur. Göç eden 1,5 milyon muhacirin 450.000'i soğuk hastalık ve düşman palasından ölmüştür. ⁵⁶ Bulgaristan'da yarı nüfusu teşkil eden Türkler, göçler sonrası azınlık durumuna düşmüşlerdir.⁵⁷

Yukarıda verilen bilgiler 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi öncesi ve sonrası tablo hâlinde mukayese edilirse;

⁵¹ Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri**, s. 50.

⁵² Öztuna, a.g.e., s. 443.

⁵³ Şimşir, a.g.e., s. 51.

⁵⁴ Öztuna, **Raci Efendi Tarihçe-i Vak'a-i Zağra'dan Bir Kısım**, s. 437.

⁵⁵ Justin Mc.Carthy, **Ölüm ve Sürgün**, çev. Bilge Umar, İnkılap Yay., İstanbul, 1998, s. 88.

⁵⁶ Şimşir, **Rumeli'den Türk Göçleri**, s. 50.

⁵⁷ Öztuna, **Rumeli'ni Kaybımız**, s. 52.

1860-1878 YILLARINDA RUMELİ'DE MÜSLÜMAN
NÜFUSU

VİLAYETLER	NÜFUS
İSTANBUL	342.200
EDİRNE	597.100
TUNA	945.600
SOFYA	154.200
SELANİK	264.800
YANYA	430.500
MANASTIR	880.600
İŞKODRA	141.000
BOSNA-HERSEK	520.000
GİRİT	48.400
EGE ADALARI	80.000
YEKÜN	4.404.600

Özetle, bu bölgede 4.5 milyona yakın bir Müslüman nüfusu olup bunun 2 milyonu Türk, 300.000'i Arnavut, 600.000'i Boşnak, 400.000'i Çerkez'idi. 1831 Osmanlı tahririne göre Rumeli'de nüfusun yüzde % 37.5'i Müslüman'dı.⁵⁸

⁵⁸ İnalçık , “Türkler ve Balkanlar”, **Bal-tam Türklük Bilgisi 3**, s. 44.

1889 YILINDA RUMELİ'DE BAZI ŞEHİRLERİN MÜSLÜMAN NÜFUSU⁵⁹

SELANİK	80000
EDİRNE	62000
PRİZEN	38000
İŞKODRA	36000
MANASTIR	35000
BELGRAT	35000
YANYA	33000
ŞUMNU	32000
SARAYBOSNA	30000
RUSÇUK	26000
ÜSKÜP	25000
YENİŞEHİR	21000
SOFYA	20000

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Balkanlar'daki Türk nüfusunun azalmasında ve bu savaş sonrasında yaşanan mezalime neden olan diğer bir tarihî olay Balkan Savaşları'dır.

3. BALKAN SAVAŞLARI

3.1. BALKAN SAVAŞLARI'NIN NEDENLERİ

Balkan Savaşlarının sebebini Ayastefanos Antlaşması'na kadar götürmek mümkündür. Bu antlaşmayla Bulgaristan'ın sınırları içine Makedonya'nın da katılması ve Sırbistan'ın bağımsızlığını alması, bağımsız Sırbistan'ın ilk günden itibaren topraklarını

⁵⁹ J.Mc Carty, **Ölüm ve Sürgün**, s. 144-145.

devamlı genişletmeye çalışması, Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan'da yarattığı hayal kırıklığı ve nihayet Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanmak gayesi bu savaşların sebepleri olarak görülebilir. Ayrıca bunlara Rusya'nın Balkan Slavları üzerindeki kışkırtmalarını da eklemek mümkündür. Bütün bu hadiselerde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlar'da genişleme faaliyetleri ve bu faaliyetlerin önemli safhasını teşkil eden Bosna-Hersek'in ilhakı bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum Rusya'yı Balkan Slavlarını birleştirmek suretiyle Avusturya'nın yayılmacı politikasına karşı koymaya sevk ettiği kadar, Balkanlar'ın Slav devletlerini de aralarındaki anlaşmazlıkları gidererek, birleşmeye ve Balkanlar'da geri kalan Osmanlı topraklarını paylaşmaya götürmüştür.⁶⁰

Aslında 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ordunun bir politika aleti olarak kullanılması Osmanlı ordusunun muharebe gücünü zayıflatmıştı. Bu arada Osmanlı Devleti, II. Meşrutiyet sonrası seçimlerle uğraşırken, fırsattan istifade eden Avusturya 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını açıkladı. Avusturya'nın bu şekilde davranmasının sebebi 1908'de Osmanlı Meclis-i Mebûsanı'na Bosna-Hersek'ten milletvekili seçilmesi ve bu durumun Bosna-Hersek'le Osmanlı Devleti arasındaki bağı daha da kuvvetlendireceği endişesi idi. Bu yüzden Avusturya, daha Meşrutiyet'in heyecanı yatışmadan, Berlin Antlaşması'nda kazanmış olduğu bu toprakların işgal ve idaresi kaybetmek istememişti. Aynı gün Girit adası da Yunanistan ile birleştiğini ilan etti.⁶¹

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakından önce, Avusturya ile anlaşılan Bulgaristan ise, Slav dünyasının bu ilhaka gösterecekleri tepkiyi önlemeye söz vermişti. Buna karşılık Avusturya, bağımsızlığını ilan etmeye kararlı olan Bulgaristan'a askerî ve diplomatik yardımda bulunacaktı. Bu şekilde Avusturya'nın da desteğini sağlayan Bulgaristan, 6 Ekim 1908 günü bağımsızlığını ilan etti.⁶² Zaten son yıllarda Avrupalı büyük devletler tarafından tam bağımsız bir devlet olarak görülen Bulgaristan Prensliği'nin Osmanlı Devleti ile olan tek bağı, verdiği vergilerdi. Böylece Bulgaristan kendisine, Osmanlı Devleti'ne tam manasıyla tâbi olduğu günleri hatırlatan bu bağdan, bağımsızlığını ilan etmekle kurtulmuş oluyordu. Osmanlı Devleti bütün bunlarla uğraşırken, 31 Mart Vakası meydana gelmiş (31

⁶⁰ Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarih (1879-1960)**, Alkım Yay., Ankara, 1975, s. 332.

⁶¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 311-321.

⁶² Y. H. Bayur, **Balkan Savaşları I**, Kısım 2, Cumhuriyet Yay., Ankara, 1983, s. 113.

Mart 1325/13 Nisan 1909), II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle, ittihatçılar ülkede yeni bir baskı rejimi kurarak, kendilerine muhalif olan bir grubun ortaya çıkmasına sebep olmuşlardı.⁶³

Bu arada, bütün bu hâdiseler İtalya'nın, Osmanlı Devleti'nin bir vilâyeti olan Trablusgarp'a saldırmasına zemin hazırlamış, İtalya, 28 Eylül 1911'de Trablusgarp'a asker çıkarmıştır. Zira Habeşistan'da aradığını bulamayan İtalya, Adriyatik ve Balkanlar üzerinde durmaya başlamıştı. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına katmasından dolayı, 24 Ekim 1909'da İtalya'nın Rusya ile yaptığı karşılıklı menfaat anlaşması dolayısıyla, İtalya'nın Trablusgarp'taki menfaatlerine sahip çıkması hakkını doğuruyordu.⁶⁴

Balkan Savaşı, Meşrutiyet'ten sonra gerek iç, gerekse dış politikada yapılan ağır hataların devamından kaynaklanmıştır. Bulgaristan bu savaşa daha II. Abdülhamid Devri'nde hazırlanmaya başlamıştı. Aslında 1909 senesinde II. Abdülhamid de, bir Bulgar taarruzu olduğu takdirde hemen savaşa girmek niyetindeydi. Çünkü bu şekilde hareket etmekle, Bulgarların diğer Balkan devletleriyle birleşmelerine engel olacağını düşünüyordu. Zaten bu sıralarda Yunan Hükûmeti de Bulgarlarla anlaşamadığından, Osmanlı Devleti bünyesinde uygun görülen yerlerde birkaç konsolosluk açmasına müsaade edilmesi hâlinde, Osmanlı-Bulgar savaşında Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyi teklif etmişti.⁶⁵

İttihat ve Terakki hükûmeti bu teklifi değerlendirmedeği gibi, Makedonya'daki anlaşmazlıkları gidermek amacıyla, 3 Temmuz 1910 yılında bir "Kilise Kanunu" çıkarmıştır. Çıkarılan bu kilise kanunu ile ihtilafli kilise ve mekteplerin nüfus nispetine göre aidiyeti tespit edilecekti. Böylece Balkan milletleri arasındaki en önemli mesele halledilmiş ve bu milletlerin aralarında anlaşmaları kolaylaşmış oldu. II. Abdülhamid, tahtta kaldığı sürece Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıkları körükleyerek, onların Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak etmelerini önlemeye çalıştı. II. Abdülhamid Makedonya'da oturan muhtelif Balkanlı milletlerin aralarındaki geçimsizliklerinden

⁶³ Sina Akşin, **31 Mart Olayı**, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1970, s. 140.

⁶⁴ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarih (1879-1960)**, s. 322.

⁶⁵ A. Bedevî Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2012, s. 569.

istifâde etmesini bilmiş, böylece Balkan devletleri arasında bir anlaşmanın meydana gelmesini önlemiştir.⁶⁶

Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasındaki anlaşmazlık ortadan kalkınca, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti aleyhinde birleşmeleri kolaylaşır. Bu şekilde üç Balkan Devleti, aralarında yaptıkları ayrı ayrı antlaşmalarla Osmanlı Devleti'ne karşı birleşerek, Balkan birliğini gerçekleştirirler. Ancak teşkil edilen bu Balkan ittifaklar zincirinin son halkasını Karadağ'ın ittifaka katılması oluşturmuş ve Ağustos 1912'de Karadağ, Bulgaristan ile sözlü bir ittifak yapmıştır. 6 Ekim 1912'de ise Karadağ-Sırbistan ittifak anlaşması imzalanmıştır.⁶⁷

Balkan devletleri arasındaki bu gelişmelerde Rusya son derece önemli bir rol oynamıştır. Bundan dolayı Balkan ittifakının Rus diplomasisinin eseri olduğunu söylemek yanlış olmaz. Böylece Balkanlar'daki Osmanlı egemenliğine son vermek ve bunun için ortak düşmana karşı birlikte savaşmak düşüncesi aralarındaki çekişmeleri bir tarafa bırakan Balkan devletlerini birleştiren bağ olmuş ve sonuçta da, II. Abdülhamid'in önlemeye çalıştığı, "Balkan İttifakı" Bulgaristan'ın çevresinde meydana gelmiştir.

Bu arada ordudaki kaynaşmadan dolayı ortaya çıkan "Halaskar Zabitân Grubu"nun arka çıkmasıyla Arnavutluk isyanı daha da alevlendi. İttihat ve Terakki'nin kötü yönetimine karşı yapıldığı söylenen bu ayaklanma, bu grubun İstanbul'daki mensuplarının baskıları sonunda Said Paşa kabinesi istifa etmek zorunda bıraktı.⁶⁸

Böylece İttihat ve Terakki yönetimi sona erdi ve fakat 22 Temmuz 1912'de Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın kurduğu "Büyük Kabine" veya "Baba-Oğul Kabinesi" adı verilen yeni hükûmet de Balkan milletlerinin Osmanlı Devleti aleyhine birleştiklerini fark etmedi.⁶⁹

3.2. BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI (1912-1913)

İttihat ve Terakki döneminde yapılan Balkan Harbi'ni teşvik edici hatalar, İttihat ve Terakki'nin iktidardan düşmesinden sonra Ahmed Muhtar Paşa kabinesi döneminde de

⁶⁶ Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, XII, İstanbul 1989, s. 163-165.

⁶⁷ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarih (1879-1960)**, s. 336.

⁶⁸ T. Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler I**, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1984, s. 320.

⁶⁹ Tunaya, a.g.e., s. 6-7.

devam etmiş, Balkan ittifakını el altından hazırlayan Rusya'nın, Osmanlı Hariciye Nazırı Noradungiyen Efendi'ye, Balkanlar'da savaş olmayacağı konusunda verdiği sahte teminata dayanılarak, Rumeli'deki yüz yirmi tabur (yaklaşık 120000) talimli asker terhis edilmiştir.⁷⁰

İşte daha Arnavutluk isyanları yatışmadığı ve Osmanlı Devleti'nin tecrübeli askerini ordudan terhis edildiği sıralarda (30 Eylül 1912) Balkan Devletleri seferberlik ilan ettiler. 3 Ekim 1912'de de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ hükûmetleri Bâb-ı Âli'ye ortak bir nota vererek Türk hükûmetinden üç gün içinde eski Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit'e muhtariyet verilmesini istediler.

Sürenin bitiminde isteklerini tekrarlayarak yeniden üç günlük süre tanıyan Balkan devletleri, Batılı devletlere de ortak nota vererek istekleri kabul edilmediği takdirde silahla kabul ettireceklerini bildirdiler. Bunun ardından 13 Ekim 1912'de Rumeli'de yapılacak olan ıslahatın, büyük devletlerle birlikte kendi kontrolleri altında yapılmasını Osmanlı Devleti'nden ağır bir nota ile istediler.⁷¹

Osmanlı Devleti, bu notayı Balkan devletleri ile olan münasebetini kesmekle cevaplandırdı. Bunun üzerine ilk olarak 8 Ekim 1912'de Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.⁷² Savaşı ilk önce bu en küçük Balkan devletinin ilan etmesi Avrupa diplomasisinin durumunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Balkan Savaşları'nın birinci safhası başlamış oldu. Karadağ'ın arkasından 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekim'de de Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek, yılların biriktirdiği ihtiraslarını gerçekleştirmek gayesiyle harekete geçtiler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de, adı geçen devletlere ayrı ayrı savaş ilan etti.⁷³

Aslında başlangıçta büyük devletlerce Balkanlar'da bir savaşı önleyecek tedbirlerin alınması mümkün olabilirdi. Lâkin Avrupa devletlerinin hiçbirisi görünüşte Balkanlar'da barışın korunmasından yana olmalarına rağmen, hiçbir etkili önlem alma yoluna gitmedi. Bu açıdan hepsi fikir vermeye hazır, ancak sorunu çözümleyecek esas adımları atmaya

⁷⁰ Ş. S. Aydemir, **İkinci Adam I**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 74.

⁷¹ Ziya Enver Karal, **Büyük Osmanlı Tarihî**, C. IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996. s. 302.

⁷² Halaçoğlu, "Bulgar Mezalimi", **TÜRKLER**, s. 14.

⁷³ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarih (1879-1960)**, s. 339.

hiçbir Avrupa devleti hazır değildi. Onların politikaları gereğince, Balkan buhranını önleyecek yerde, menfaatlerini koruma yoluna gitmeleri, yani siyasi hesap ve düşüncelerinin insanlık idealine galip gelmesi bu savaşın çıkmasına yol açan en büyük etkenlerden birisiydi.⁷⁴

Osmanlı Devleti savaşa çok büyük imkânsızlıklar içinde girdi, özellikle ordunun ulaşım ve ikmalî kötüydü. Savaşın ilk gününden itibaren askerin yiyecek ve beslenme sıkıntısının yanı sıra, ordunun politikaya girmesi komutanlar arasında ikiliğin doğmasına sebep olmuştu.⁷⁵

Bundan başka, Osmanlı ordusu 1909 yılından beri esas savaş alanı olan ve her an bir saldırının gelebileceği Trakya ve Makedonya'dan uzak yerlere gönderilmiş, bir kısmı da terhis edilmişti. *“Savaşan taraflardan Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu 23.806.000, Balkan devletlerinininki ise 10.167.000 kişi idi. Ancak Osmanlı Devleti'nin nüfusu Anadolu ve Arabistan'a kadar uzanan geniş topraklar üzerinde yayılıyor, bunun da ancak 15 milyon kadarından asker alınabiliyordu. Bunun sebebi, Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaa ve Arapların askere alınmamasıydı. Bu nedenle Balkanlar'da ancak 450.000 kişilik Türk ordusu bulunmasına karşılık, 510.000 kişilik Balkan devletleri ordusu vardı.”*⁷⁶

Osmanlı Devleti savaşın ilk aşamasında Rumeli'de Bulgarlara karşı savaşan “Doğu Ordusu” ve Makedonya ve Arnavutluk'ta Sırp, Yunan ve Karadağlılara karşı savaşan “Batı Ordusu” adında iki ordu kurmuştu. Bu bakımdan savaş Doğu Cephesi ve Batı Cephesi olmak üzere iki cepheye başlamıştır.

Balkan Savaşı'nın başlamasıyla Doğu Ordusu, hemen Filibe'ye hücum ederek, Bulgar ordusunu arkadan çevirmek istemişse de, Bulgarlar karşısında kısa zamanda bozguna uğrayınca 22-23 Ekim 1912'de Kırkkilise (Kırklareli) Muharebesi'nin de kaybedilmesiyle Lüleburgaz'a çekilmişti. Doğu Ordusu, 28 Ekim 1912'de burada yaptığı ikinci savaşı da kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kaldı ve burada bir savunma hattı kurulmasıyla Bulgarlar durdurulabildi. Böylece Bulgarların bir hafta içerisinde Çatalca önlerine kadar gelmeleri, onları İstanbul'a çok yaklaştırmıştır.

⁷⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 338.

⁷⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 339.

⁷⁶ ATASE Resmî Yayınları, **Balkan Harbi (1912-13) I**, Ankara, 1970, s. 74-75.

Bunun üzerine İstanbul'un etrafında bir müdafaa hattı tesis ve Boğazlar takviye edilmiştir. Hatta Çatalca, İstanbul için en son müdafaa hattı olduğundan, civarının şüpheli unsurlardan arındırılması hususunda devletçe bir karar dahi alınmıştır.⁷⁷

Doğu Ordusu'nun kısa sürede bozguna uğrayarak Çatalca'ya çekilmesi ve bu arada Yunan donanmasının Ege'de üstünlük kurması sonucunda Osmanlı Devleti'nin ve aynı zamanda Doğu Ordusu'nun, Batı Ordusu ve Makedonya ile bağlantısının kesilmesine sebep oldu. Batı Ordusu da, 23-24 Ekim'de Kumanova'da giriştiği savaşta Sırlara yenildi ve Manastır'a çekildi. Bunun üzerine Sırlar eski Sırbistan'ın başşehri olan Üsküp'e girdiler.⁷⁸

Bundan sonra dört Balkan devleti Makedonya'yı işgale başladılar. Yunanlılar ise, 8 Kasım'da Selânik'i ele geçirdikten sonra, donanmalarıyla Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını hiçbir mukavemetle karşılaşmadan işgal ettiler. Yalnız Yunanlılara görünmeden Ege Denizi'ne çıkmaya muvaffak olan Rauf Bey (Orbay), Hamidiye kruvazörüyle Yunanlılarla tek başına savaştı. Ancak bu karşı koyma savaşın genel durumunu etkileyemedi. Böylece Osmanlı ordusunun denizde ve karada aldığı bu yenilgiler, Makedonya ile olan bağlantının kesilmesine sebep oldu. Öte yandan bu sırada Karadağlılar da İşkodra'yı muhasaraya başladılar.⁷⁹

Sonuçta Osmanlı Devleti'nin askerî durumu birkaç hafta içinde ancak fecaat olarak nitelendirilebilecek bir hâle gelmiş, bu suretle Balkan ittifakına dahil devletler, savaşın başlamasından kısa bir süre sonra bütün Rumeli'yi ellerine geçirmişlerdi. Türkler, tarihînin hiçbir döneminde bu derece ağır bir hezimete uğramamışlardı.

Bu feci mağlubiyet içerisinde bölgede sadece, düşman hatları gerisinde kalan ve Osmanlı Devleti'yle (Anadolu'yla) ikmal ve irtibat yolları kesik olan Edirne, Bulgarların; Yanya, Yunanlıların ve İşkodra Kalesi de Karadağlıların kuşatmalarına karşı savunmalarını sürdürmekteydiler.⁸⁰

Bunlardan bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin merkezi durumunda olan Edirne, Bulgarlarca birçok defa bombalandı. Hatta Bulgarlar Edirne'deki halkı etkilemek ve

⁷⁷ Halaçoğlu, "Bulgar Mezalimi", **TÜRKLER**, s. 16.

⁷⁸ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarih (1879-1960)**, s. 339.

⁷⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 39.

⁸⁰ Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, XII, s. 166.

dolayısıyla mukavemeti kırmak gayesiyle havadan uçaklarla, “İlân-ı Umumi” başlığı altında ve “Bulgarların yani bizim muharebemiz Müslüman ahalisine değil, belki o gaddar, zâlim, merhametsiz, beyinsiz ricâl-i devletinize karşıdır. Malum ola ki, biz de kan dökmeği arzu etmeyiz. İstediğimiz şey, o para yiyici ricalinizden sizi de kurtarmaktır. Maksadımız Balkan Yarımadası’na sulh, asayiş, güzel idare ithal etmektir. Görmüyor musunuz ki devlet hazinesini soyan memurlar sayesinde Türkiye Devleti ne dereceye geldi? Dört Balkan komşunuz dört taraftan memleketinizi istilâ ettiler... Artık Edirne’ye hiç bir taraftan imdat gelemes. Hâl böyleyken niye kan dökelim? Bu kanlar kime fayda getirebilir? Padişahların zevki için mi kan dökülsün?”⁸¹ ana fikri üzerinde yoğunlaşan asılsız beyannameler atmışlardı.

Balkan devletlerinin elde etmiş olduğu bu kolay zafer ve Osmanlı Devleti’nin birkaç hafta içinde geri çekilmesiyle Balkanlar’da bıraktığı boşluk, yeniden milletlerarası bir buhran ortaya çıkardı. Sırbistan’ın birdenbire genişleyip, Arnavutluk’u işgal etmesi ve Adriyatik’e inmesi Avusturya ve İtalya’yı korkuttu. Bundan dolayı Avusturya, bağımsız bir Arnavutluk Devleti kurarak Sırbistan üzerinde baskı vasıtası olarak kullanmayı uygun gördü. Bu konuda İtalya’nın da Avusturya’yı desteklemesi sonucu 28 Kasım 1912’de Arnavutlar bağımsızlıklarını ilan ettiler. Rusya’nın meselede Sırbistan tarafını tutması, Fransa, İngiltere ve Almanya’nın da müttefik oldukları devletin yanında yer almalarını gerektirdi. Bütün bunlara rağmen, Bulgarların İstanbul kapılarına kadar gelmiş olmaları, Rusya’nın Bulgaristan’a karşı aleyhte bir politika takip etmesine yol açmış, Bulgarların İstanbul’a girmesi hâlinde donanmasını İstanbul’a göndereceğini, Meriç’in doğusunda kalan toprakların Bulgaristan’a ilhakını tanımayacağını bildirmişti. Ayrıca Ege Denizi’ndeki adaların Yunanistan tarafından işgali, Rusya açısından, Çanakkale Boğazı’nı da tehlikeye sokuyordu.⁸²

Balkan Savaşı’nın başlamasından hemen sonra, Osmanlı Devleti’nin uğradığı bu ağır ve beklenmedik yenilgi, iç politikada büyük tepkilere yol açtı. Nitekim Osmanlı Devleti’nin bu çaresiz durumu karşısında Ahmet Muhtar Paşa sadareten çekildi ve yerine, 29 Ekim 1912’de, dış politikada İngiltere yanlısı olarak bilinen Kâmil Paşa yeni hükûmeti kurdu.⁸³

⁸¹ Halaçoğlu, “Bulgar Mezalimi”, **TÜRKLER**, s. 17.

⁸² Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarih (1879-1960)**, s. 340-342.

⁸³ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler I**, s. 333.

Ancak bu değişiklik de savaşın aleyhte gidişatına engel olamadı. Nitekim bu durum karşısında Osmanlı Devleti savaşın durdurulmasını istemeye başlamıştır.

Bu arada, Arnavutluk meselesi yüzünden Avrupa’da çıkan anlaşmazlık kritik bir safhaya girmişti. Fakat İngiltere Dışışleri Bakanı Edward Grey bu buhranı gidermek için, Arnavutluk meselesinin milletlerarası bir konferansta ele alınmasını teklif etti.⁸⁴

Balkan buhranı bu şekilde gelişmeler gösterirken, 12 Kasım 1912’de Bulgarlar Çatalca hattındaki Osmanlı savunmasına karşı son bir taarruza girişmişlerdi. Bu taarruzun, düşmanın başarısızlığıyla sonuçlanması üzerine, Bulgaristan, Osmanlı Devleti’nin daha önce teklif ettiği mütarekeyi kabul etti.

Londra Konferansı 17 Aralık 1912’de başladı. Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasındaki barış görüşmeleri, Arnavutluk meselesini inceleyecek olan ve “Büyükelçiler Konferansı” denen milletlerarası konferansın başladığı gün ve adı geçen bu konferansın aracılığında ilk toplantısını yaptı.⁸⁵

Barış Konferansı çok uzun süre devam etmesine rağmen, Arnavutluk, Ege adaları ve Edirne’nin bırakılmak istenmemesi yüzünden dağıldı. Konferansın dağılması üzerine Büyük devletler, savaşın yeniden başlamaması için 17 Ocak 1913’te Osmanlı Devleti’ne ortak bir nota vererek, Edirne’nin Balkanlılara verilmesini, Ege adalarının geleceğinin tayin edilmesinin kendilerine bırakılmasını istediler. Aksi hâlde savaşın devam etmesi hâlinde Osmanlı Devleti’nin daha da zor duruma düşeceğini bildirdiler.⁸⁶

Görüldüğü üzere, Balkan Savaşı’nın başlangıcında, savaş sonrasında Balkanlar’da statükonun değişmeyeceği garantisini veren Büyük Devletler, bu sözlerini unutmuşlar, Balkan devletlerini desteklediklerini ve sınır değişikliğini kabul ettiklerini göstermişlerdir.

Bu sırada savaşan devletlerin yetkilileri, yapılacak barışın esaslarını tespit ettikleri anda İstanbul’da bir hükûmet darbesi meydana geldi. Balkanlar’da alınan yenilgiler ve mütarekede aleyhimize verilen kararlar, bilhassa ordunun genç subayları arasında, Kâmil Paşa Hükûmeti’ne karşı bir hoşnutsuzluk doğurmuştu. Bu hava içerisinde İttihat ve Terakki mensupları 23 Ocak 1913’te “Bâb-ı Alî Baskını” adı verilen hükûmet darbesiyle tekrar

⁸⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 342.

⁸⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 343.

⁸⁶ Karal, **Büyükle Osmanlı Tarihi**, s. 334.

iktidarı ele geçirdiler. Başkumandan Nâzım Paşa öldürüldü ve Sadrazam Kâmil Paşa istifaya zorlanarak, yerine Mahmut Şevket Paşa sadarete getirildi.

Yeni kurulan İttihat ve Terakki hükûmeti, ilk iş olarak büyük devletlerin vermiş olduğu notayı reddetti. Yeni hükûmetin başkumandan vekili Ahmet İzzet Paşa, Edirne'yi kurtarmak için Osmanlı-Bulgar Mütarekesi'ne son vererek, 3 Şubat 1913 başında Çatalca hattında yeniden savaşa başladı.

Daha çok Enver Bey'in (Paşa) ısrarıyla yapılan bu teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, 26 Mart 1913'te Bulgarların yaptıktan ani bir hücumla Edirne teslim oldu.⁸⁷ Edirne'nin teslim olmasının hemen sonrasında Yanya Yunanlıların, İşkodra da Karadağlıların eline geçti.⁸⁸

Bu aleyhte gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti, nisan ortalarında savaşı durdurup, büyük devletlere başvurdu ve tekrar barış masasına döndü. Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasındaki barış antlaşması 30 Mayıs 1913'te Londra'da imzalandı. Londra Barış Antlaşması'yla Osmanlı Devleti Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıyor, Ege adalarının geleceğinin tespitini Büyük Devletlere bırakıyor, Yunanistan Selanik, güney Makedonya ve Girit'i, Sırbistan Orta ve Kuzey Makedonya'yı, Bulgaristan ise Kavala, Dedeağaç ve Edirne ile bütün Rumeli'yi alarak, Ege Denizi'ne çıkıyordu. Böylece bu anlaşmayla Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün Avrupa topraklarını kaybediyor ve Balkanlar'da sadece Bulgaristan'la sınır komşusu oluyordu.⁸⁹

3.3. II. BALKAN SAVAŞI (1913)

Gerçekte iki safhada teşekkül eden Balkan Savaşları'ndan birinci safhayı Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleleri teşkil eder ve bu safha yukarıda görüldüğü üzere, Londra Barış Antlaşması'yla kapanır.

Londra Antlaşması'yla, Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının batısında kalan topraklarını Balkanlı müttefiklere bırakınca, ganimetlerin paylaşılması konusunda düşülen anlaşmazlık II. Balkan Savaşı'nın çıkmasına sebep olmuştur. Bulgaristan'ın daha önce Balkan devletleri arasında yapılan paylaşma planına riayet etmemesi de bu savaşın

⁸⁷ Halaçoğlu, "Bulgar Mezalimi", **TÜRKLER**, s. 19.

⁸⁸ Kodaman "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihî**, XII, s. 168.

⁸⁹ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarih (1879-1960)**, s. 343.

Bulgaristan aleyhine gelişmesine yol açmıştır. Anlaşmazlığa neden olan en önemli mesele ise Makedonya meselesidir.⁹⁰

İlk savaşlar sırasında Sırbistan, Sırp-Bulgar ittifakının çizdiği ve kendisine ayırdığı parçadan daha büyük bir parça ele geçirmişti. Yunanistan ise, Güney Makedonya ve Batı Trakya'yı (Kavala-Dedeağaç) tabii toprakları sayıp, kendisiyle bir antlaşma yapılabilmesi için, bu toprakları Bulgaristan'dan istemekteydi.

Bu sebeplerden ötürü, Osmanlı Devleti ile savaşın sona ermesinden hemen sonra adı geçen devletler birbirleriyle çekişmeye başladılar. Bulgaristan'ın kendisine karşı sert bir tutum aldığını gören Sırbistan, 1913 Haziranı'nda Bulgaristan'a karşı Yunanistan'la bir ittifak yaptı. Buna göre, Bulgaristan Makedonya'dan atılacak ve Makedonya, küçük bir kısmı Bulgaristan'a bırakılmak şartıyla, iki devlet arasında paylaşılacaktı. Bu arada Yunanistan, Bulgaristan'a karşı Osmanlı Devleti ile de bir ittifak yapmak istemişse de, Osmanlı Devleti Balkanlar'ın bu karışık kombinezonlarına ve özellikle de saldırı emellerine karışmak istemedi.⁹¹

Bu gelişmeler üzerine, ittifakla hakemlik hakkını kullanmak isteyen Rusya duruma müdahale ederek, Sırbistan ve Yunanistan'ın toprak hakkı iddialarını yumuşatmaya gayret sarf etmenin yanında Bulgaristan'ı da I. Balkan Savaşı'nda elde ettiği yerlerin bir kısmını onlara vermeye razı etmeye çalıştı.

Hatta bu konuda tehdit yolunu da kullanan Rus Çarı II. Nikola, 8 Haziran 1913'te Sırp ve Bulgar krallarına gönderdiği mektupta, bu gelişmeler karşısında kendisinin ilgisiz kalamayacağını, savaşı ilk açan devletin "Slav Davası" önünde sorumlu olacağını ve Rusya'nın hareket serbestliğini kullanacağını bildirdi. Rus Çarının uyarılarına kulak asmayan Bulgar Çarı Ferdinand, bu iki devlet iyice hazırlanmadan darbeyi indirmek ve Makedonya'yı ele geçirmek düşüncesiyle, 29-30 Haziran gecesi Sırbistan ve Yunanistan'a aniden saldırdı.

Fakat Bulgaristan'ın hesapları yanlış çıkarak, her yerde eski müttefikleri olan Sırp ve Yunan orduları tarafından bozguna uğratıldı. Bu arada, Romanya da durumdan gereği şekilde istifade ederek, 300.000 kişilik bir ordu ile, kuzeyde Tuna ve Dobruca üzerinden

⁹⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 344.

⁹¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 345.

harekete geçti ve Tutrakan-Balçık hattına kadar olan bölge ile Bulgar Dobruca'sını işgal etti.⁹²

Osmanlı hükûmeti ilk zamanlar hattı geçmekte tereddüt göstermiş ve nasıl davranması gerektiği konusunda 2 Temmuz 1913'te yabancı devletlerdeki büyükelçilerine düşüncelerini sormak ihtiyacını hissetmiştir.

Bunlardan Londra'da bulunan elçilerimizden Tevfik ve Hakkı Paşalar, uslu durulması, ancak ordunun terhis edilmeyip, beklenilmesini; Paris'ten Rıfat Paşa ise, Dışişleri Bakanı Pişon'un Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması gerektiği konusundaki görüşlerini bildirmişlerdir. Berlin sefiri Mahmut Muhtar Paşa da 4 Temmuz 1913 tarihli telgrafta Osmanlı Devleti'nin Bulgarlarla savaşması ögüdünü vermiş, 13 Temmuz 1913 tarihli telgrafında da Yunanlıların Dedeageaç'ı aldıklarını ve buradan Edirne'ye geçebileceklerini, bunun için Osmanlı Devleti'nin daha çabuk davranması hususunu belirtmiştir.

Bu sırada başkumandan vekilliği görevini üstlenmiş olan Ahmet İzzet Paşa, bazı kabine üyeleriyle birlikte, Londra Antlaşması'nın çizmiş olduğu sınırın geçilmesini memleket için tehlikeli görmekteydi. Bütün bunlara rağmen, sonunda Talat, Enver ve Cemal Beylerin ısrarlarıyla Bâb-ı Alî, Meriç Nehri'ne kadar Doğu Trakya'yı geri almak üzere Osmanlı ordusunun Midye-Enez hattını geçmesine karar verdi.⁹³

Edirne'nin Bulgar işgalinden kurtarılması kararı alındıktan sonra, Çatalca'daki Hurşit Paşa ve Süleyman Şefik Paşaların kumandasındaki kolordular, Edirne'ye doğru 20 Temmuz'da harekete geçtiler⁹⁴. Edirne 23 Temmuz 1913'te Bulgarların elinden kurtarıldı.⁹⁵ Böylece II. Balkan Savaşı, Bulgaristan'ın yenilgisiyle neticelenmiş oldu.

3.4. BALKAN SAVAŞINI SONUÇLANDIRAN ANTLAŞMALAR

Savaş sonrasında Balkan devletleri arasında 10 Ağustos 1913'te Bükreş'te barış imzalandı. Bükreş Antlaşması'na Balkanlar'ın yeni haritası şu şekli almıştır:

Bulgaristan, Silistre dâhil olmak üzere Tutrakan ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya verdi. Yunanistan Kavala'yı alarak, Dedeageaç bölgesinde, yani Mesta-Karasu Irmağı ile

⁹² Halaçoğlu, "Bulgar Mezalimi", **TÜRKLER**, s. 21.

⁹³ Bayur, **Balkan Savaşları I**, s. 424.

⁹⁴ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarih (1879-1960)**, s. 346.

⁹⁵ Aydemir, **İkinci Adam I**, s. 77.

Meriç arasında, Ege Denizi'ne çıktı. Böylece Yunanistan Güney Makedonya'nın büyük kısmı ile, Selânik, Drama ve Kavala'yı da alarak, Batı Trakya'nın bir kısmını elde etmiş oldu. Sırbistan'a Manastır, İstip, Üsküp, Priştine verildi. Karadağ da Plevne'ye ve Cakova'yı aldı. Fakat bütün arzularına rağmen İşkodra'yı elde edemedi. Bu paylaşma sonucunda Bulgaristan'a Makedonya'dan küçük bir kısım kalmış oldu.⁹⁶

Osmanlı Devleti'nin Balkan devletleriyle ayrı ayrı imzalamış olduğu anlaşmalardan ilki, Bulgaristan ile 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da imzalandı. Tamamı yirmi madde ve dört ekten meydana gelen antlaşmaya göre, Kırklareli, Edirne ve Meriç'in batı kısmında kalan Dimetoka, Osmanlı Devleti'nde kalıp, Türk-Bulgar sınırı genel olarak Meriç nehri kabul ediliyordu. İstanbul Antlaşması, sınır tespitinden başka, Bulgaristan'da kalan Türkler hakkında da hükümler içermekteydi. Bu hükümlere göre, Bulgaristan'da kalan Türkler Bulgarlarla eşit haklara sahip olacak ve isteyen dört yıl içinde Osmanlı sınırlarına göç edip etmeme hakkına sahip olacaktı. Eğer göçmeye karar verirlerse mallarını satabilecekler, kalanlar ise Hristiyan komşuları gibi, sivil ve siyasi haklara sahip olacaklardı. Ayrıca burada kalan Türkler her türlü din ve mezhep hürriyetine sahip olacaklar, okullarda devlet dili dışında eğitim-öğretim Türkçe olacaktı. Bunlar müftü ve başmüfettişlerini kendileri seçecekler ve bunların maaşları Bulgar hükûmetince ödenecektir. Müftüler evlenme, boşanma, vasiyet, miras ve nafaka konularında mutlak karar yetkisine sahip olacaklar ve Bulgar makamları bu kararları aynen uygulayacaklardı. Bunlardan başka Bulgarlar, Bulgaristan'daki Türklerin mülkiyet haklarına saygı gösterecek, zorunlu olmadıkça kamulaştırmayacak, kamulaştırma hâlinde değerini peşin olarak ödeyecekti.⁹⁷

Osmanlı Devleti'yle Yunanistan arasındaki barış ise 14 Kasım 1913'te Atina Antlaşması ile gerçekleşti. Osmanlı-Yunan barışı, adalar meselesi yüzünden biraz uzamıştır. Osmanlı Devleti, Ege Adalarını Yunanistan'a terk etmek istemiyor, Yunanistan ise işgal ettiği bu adaları vermeye yanaşmıyordu. Hatta bu yüzden iki devlet arasında durum gerginleşmiş, büyük devletlerin araya girmesiyle bu gerginlik ortadan kalkmıştı. Nitekim adalar meselesinin uzayacağı anlaşılınca, Osmanlı Devleti'yle Yunanistan Atina Barışı'nı imzaladılar.

Sonuçta Adalar meselesi için Londra'da toplanan "Büyükelçiler Konferansı'nda 1914 Şubatı'nda alınan kararla, Meis Adası hariç, İtalya'nın işgal ettiği adaların İtalya'da,

⁹⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 346.

⁹⁷ Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarih (1879-1960)**, s. 347-348.

İmroz ve Bozcaada hariç, Yunanistan'ın işgal ettiği bütün diğer Ege adalarının Yunanistan'da kalması kararı alındı. Fakat daha bu antlaşmalar imzalanmadan I. Dünya Savaşı patlak verdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Ege kıyısındaki Bulgar topraklarının Yunanistan'a geçmesi dışında, Trakya ve Makedonya'da çizilen bu sınırlar günümüze kadar değişmemiştir.

Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki barış ise 13 Mart 1914 günü İstanbul'da imzalanmıştır. İki devletin ortak sınırı bulunmadığı için, bu antlaşmada bir sınır tespiti söz konusu olmamıştır.

Bu arada hem Yunanistan ve hem de Sırbistan ile yapılan antlaşmalarda, aynen Türk-Bulgar antlaşmasında olduğu gibi, oralarda kalan Türklerin statüsüne ait hükümler de yer almakta olup, bu hükümler Türk-Bulgar antlaşmasındakinin hemen hemen aynısıdır. Sadece kamulaştırmaya ait hükümlerde Sırbistan'la önemli bir istisna koyulmuştur ki, o da, Sultan I. Murad'ın Kosova'da bulunan türbesine ait bina ve arsaların hiçbir şekilde kamulaştıramayacağıdır.⁹⁸

*“İki safhada sonuçlanan ve Osmanlı Devleti açısından bozgun olarak nitelendirilen Balkan Savaşları sonunda yayınlanan geçici istatistiklere göre, Balkan devletlerinden Bulgaristan 84.000 kişi, Sırbistan 22.000, Yunanistan 11.000 ve Karadağ 6.000 kişi asker zayıyatı vermişlerdir. Osmanlı'nın ise ölü ve yaralı sayısı 150.000'dir.”*⁹⁹

Balkan Savaşları neticesinde, Balkanlar'ın siyasi haritası önemli ölçüde değişti. Bu yeni haritada Romanya'nın, Sırbistan'ın Yunanistan'ın sınırları tamamen, Bulgaristan'ın sınırı kısmen Bükreş Antlaşması'yla tayin edildi. Türkiye-Bulgaristan sınırı da İstanbul Konferansı kararıyla tayin edilerek, bütün Balkanlar'ın yeni siyasi haritası çizilmiş oldu. Bu yeni haritaya göre Osmanlı Devleti hayli küçülürken diğer Balkan hükûmetlerinin bazısı az, bazısı oldukça genişledi. Bu yeni sınırlara göre Balkanlar'daki Türk-İslam unsurunun büyük çoğunluğu Osmanlı hâkimiyetinden çıkıp, diğer Balkan Devletleri idaresine geçti. Bu yeni duruma göre ise *“Sırbistan ile Karadağ'a (sınırları henüz çizilmemiş) 1.749.000 nüfus katılarak, iki devletin nüfusu %56 nispetinde arttı. Böylece ikisinin birlikte nüfusu 4.922.000 kişiye yaklaşmıştır. Yunanistan'ın nüfusu ise 2.632.000'den 4.777.000'e çıkarak, %81 oranında fazlalaşmıştır. Bulgaristan ise, bir*

⁹⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 348.

⁹⁹ Halaçoğlu, “Bulgar Mezalimi”, **TÜRKLER** s. 25.

tarafından 633.000 nüfus kazandığı halde, diğer taraftan (Dobruca'dan) 305.000 nüfus kaybettiğinden nüfusu ancak 328.000 kadar artmıştır. Böylece Bulgar nüfusu da %7 nispetinde fazlalaşarak, 4.657.000 kişiye ulaşmıştır."¹⁰⁰

Yukarıda görüldüğü üzere Balkan devletlerinin hepsi, Balkan savaşlarından az veya çok kazançla çıkmışlardır. Bu savaşlarda zarar gören sadece Osmanlı Devleti olup, Avrupa'daki topraklarının % 83'ünü, nüfusunun % 69'unu ve bunlara ilâveten devlet gelirlerinden önemli bir kısmı ile önemli ölçüde bir ziraat potansiyelini kaybetmiştir.¹⁰¹

Enver Ziya Karal, Balkan yenilgisini, Osmanlı Devleti açısından iç ve dış plan olarak iki ana başlıkta sonuçlandırır. Buna göre, iç planda dört ana nokta üzerinde durur; 1) Sınırların daralması, 2) Prestij kaybı, 3) Ulusçuluk düşüncesinin uyanışı, 4) İttihat ve Terakki Partisi iktidarının kuvvetlenmesi. Dış planda ise, Asya'daki Osmanlı eyaletlerinin paylaşılması fikri ve Doğu Avrupa'da dengesizlik yer almaktadır.¹⁰²

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları neticesinde kaybettikleri sadece bunlarla kalmadı. Bilhassa Bulgaristan ve Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Türkler, yapılan antlaşma hükümlerine aykırı olarak, idaresi altına girdikleri devletlerin hükûmetleri veya ahalisi tarafından baskılara uğradılar ve gördükleri zulüm yüzünden, bütün maddi varlıklarını bırakıp, Osmanlı ülkesine sığınmak zorunda kaldılar. Âdeta kaçmak şeklinde cereyan eden bu göçler, en kötü şartlar altında Osmanlı Devleti'nin kontrol ve iradesi dışında yapıldığından büyük sıkıntılar doğurdu.

İlhan Bardakçı'nın Balkan Savaşı hakkındaki tespitleri bu yenilginin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir: "*Balkan Faciası'nda, kimsenin dört eski vilâyet ve ilçemiz karşısında yenileceğimizi ummadığı bir savaşta, biz 40 gün içinde dört asırlık Rumeli'mize ebediyen veda ediyorduk. Zira her askerî birlik, birbirine hasım ve ayrı bir partinin mensubu hâline gelmişti. Artık bize acıyan da kalmamıştı. Çatalca'ya kadar gelen düşmanlarımızı, onların kendi aralarındaki kavgadan yararlanarak ters yüz etmiştik ama... Ne var ki artık sınırlarımız Edirne'de noktalanmıştı. O güzelim fütuhât devrinden bize kala kala, Tuna yalılarının hayalleri, buruk ve hasret dolu Rumeli türkûleri ve tek bir*

¹⁰⁰ Halaçoğlu, a.g.m., s. 26.

¹⁰¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 693.

¹⁰² Karal, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 349.

döşegini ya da pekmez güğümünü sırtlamış ve kucaklamış, Trakya çamuru içinde ağlamayı bile unutmuş göçmen kafileleri kalmıştı.”¹⁰³

Kayıpları manevî açıdan değerlendirecek olursak, Balkan Savaşı’nın 600 yıllık Osmanlı tarihinin en büyük felaketlerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Türklerin Anadolu’dan sonra ikinci vatan hâline getirdikleri, yurt edindikleri ve bunun için milyonlarca şehit verdikleri, binlerce sanat eserleri bıraktıkları Rumeli bu savaşla kaybedilmiştir.

Sonuç olarak Balkan Savaşları, II. Meşrutiyet hareketlerinin doğurduğu dış gaileler zincirinin son halkasını, fakat en şiddetli, en yıkıcı darbesini indiren halkasını oluşturmuştur. 1912 Ekim’inden, 1913 Ağustos’una kadar yaklaşık on ay devam eden bu darbe sadece Osmanlı Devlet’ini değil, Balkan ve Avrupa’nın büyük devletlerini yakından ilgilendirmiş ve etkilemiştir. Rekabet ve çıkar çatışması içerisinde bulunan devletler, Balkanlar’daki bu bunalım dolayısıyla bir defa daha karşılaşmışlar, bu da bloklar arasındaki gerginliği arttırmış ve silahlanma yarışını hızlandırmıştır. Bu nedenlerden dolayı, Balkan Savaşları veya Balkan bunalımı, I. Dünya Savaşı’nın ateşlenmesine zemin hazırlamış, bu da Osmanlı Devleti’nin sonunu yaklaştırmıştır.

Balkan Savaşı’nın bilançosu olarak şöyle bir tablo sunulabilir¹⁰⁴:

TAHMINÎ NÜFUS

Ülke adı	Savaştan önce	Savaştan sonra	Fark
Arnavutluk	-	850.000	+850.000
Bulgaristan	4.338.000	4.467.000	+129.000
Karadağ	250.000	500.000	+250.000
Romanya	7.230.000	7.516.000	+286.000
Sırbistan	2.912.000	4.528.000	+1.616.000
Yunanistan	2.666.000	4.365.000	+1.699.000
Avrupa Türkiye	6.130.000	1.891.000	-4.359.000

¹⁰³ İlhan Bardakçı, **İmparatorluğa Veda**, Hülbe Yay., İstanbul, 1985, s. 369.

¹⁰⁴ Taha Akyol, **Rumeli’ye Elveda**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s. 188.

3.5. SAVAŞ ESNASINDA YAŞANILAN MEZALİM

3.5.1. Balkan Savaşı Sırasında Bulgar Mezalimi

Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi durum ve yenilgisinden istifade eden Balkan devletlerinin işgal bölgelerinde kalan Türklere karşı akla hayale gelmeyecek, insanlıkla bağdaşmayacak mezalimde bulundukları belgelerle sabittir. Nitekim Balkan Savaşı'nın patlak vermesiyle Bulgarlar, Yunanlılar, Sırlar ve Karadağlıların Makedonya ve Rumeli'nin Müslüman Türk halkını yok etme veya kovma nedeniyle yaptıkları zulümler neticesinde, 93 Harbi'nde olduğu gibi, yine yüzbinlerle ifade edilen Türk kitlesinin göç ederek, İstanbul'a ve Anadolu'ya gelmesine yol açmıştır.¹⁰⁵

Bu savaş sırasında Türklere yapılan mezalim, uygulanış biçimi açısından 93 Harbi sırasında yapılanların bir devamı, sanki yarım kalmış bir işin tamamlanması mahiyetindedir. Balkan Savaşı sırasında Müslüman Türk unsura yapılan mezalim daha öncekilerden çok daha ağırdır. Balkan devletlerinin askerlerinin yanında komitacılarca yapılan zulümler de akıl almaz boyutlardadır. Bilhassa bu devletlerden Bulgaristan'ın ve dolayısıyla Bulgar komitacılarının Müslüman Türklere karşı yaptıkları mezalim, asırlarca bir milletin alnından silinmeyecek bir leke bırakacak mahiyettedir. Bu cümleden olarak, savaş sırasında Bulgarların Davud, Topuklu ve Maden köylerini tahrip ettikleri sırada, yalnız kadın ve ihtiyarları değil, beşikteki çocukları bile parçaladıkları, Radovişte'de ise, bütün erkeklerin katledildiği bildirilmektedir.¹⁰⁶

Bulgar komitacıları Drama'da da tam bir vahşet sergilemişler, 400 hanelik Roksar köyünde Şaban Ağa isminde birinin parasını gasp ettikten başka, kendisinin önce gözlerini, sonra burun ve kulaklarını, daha sonra ise kol ve bacaklarını keserek vücudunu sokak ortasına atmışlardır. Yine aynı köyde genç bir muallimin de göz ve kulaklarını keserek katletmişler, adı geçen köyde sadece 40 kişi bırakıp geri kalanları son derece zalimane bir şekilde öldürmüşlerdir.

“Bulgar komitacıları göç eden kafilelere de sürekli saldırmışlar, böylece binlerce masum insanın kanına girmişlerdir. İskeçe'de Bulgarlar ele geçirdikleri kişileri parça parça etmişler, Komanova ve Üsküp arasında ise yaklaşık olarak 3000 kişiyi katletmişlerdir. Siroz'da ise kendilerini savunan Türklerin iki askeri öldürdükleri gerekçesiyle, Bulgar subayı saatine bakarak; “Şimdi saat yarım, yarın aynı saate kadar

¹⁰⁵ Halaçoğlu, “Bulgar Mezalimi”, **TÜRKLER**, s. 32.

¹⁰⁶ Halaçoğlu, a.g.e., s. 32.

Türklere istediğinizi yapabilirsiniz” demesi üzerine katliama başlanılmış ve gün boyunca 1200 ile 1900 arasında masum Türk halkı öldürülmüştür. Siroz sancağındaki 134.000 Müslüman nüfusun 20.000 kadarı bu şekilde Balkan müttefiklerince katledilmiştir.”¹⁰⁷

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, Osmanlı Devleti’nin gerileme döneminde, yapılan savaşların mağlubiyetlerle neticelenmesi ve kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman Türk nüfusun, daha güvenli gördükleri Rumeli ve Anadolu’ya göç etmeleri sonucu söz konusu bölgelerde Müslüman Türk nüfusu daha da yoğunlaşmıştır. Nitekim 93 Harbi’nin hemen arefesinde, “6 Ekim 1876 tarihli bir raporda, yalnız Tuna vilâyetinde 1.233.500 gayr-i müslim (1.130.000’i Bulgar) ve 1.120.000 Müslüman nüfus bulunduğu belirtilmektedir. Buna göre, o tarihlerde Rusların Bulgaristan ismini verdikleri Tuna vilâyetinde Bulgar nüfus genel nüfusun anca yarısı kadardı.”¹⁰⁸

Buna rağmen Ocak 1881’de yapılan ilk Bulgar nüfus sayımı, bölgedeki, özellikle Rus ve Bulgar çetelerinin katliam yapmadıkları, bazı ilçelerde Türklerin hâlâ üçte iki çoğunlukta olduğunu göstermektedir;

Buna göre Eskiçuma’da %82, Pravadı’da %62.3, Razgrad’da %68.8, Rusçuk’ta %52.4, Silistre’de %71, Şumnu’da %67.9 Müslüman nüfus bulunmaktaydı.¹⁰⁹

Nitekim Selânik’te bulunan Ayasofya Camii’ni kiliseye çevirmeleri sırasında kendilerine karşı geldikleri bahanesiyle katliama da başlanmış ve bunun sonucunda 500 kişi Bulgar askerlerinin açtığı ateş sonucu öldürülmüştür.¹¹⁰

Bunun yanında pek çok köy ve kasabada ahaliye zorla din değiştirilmeye çalışılmıştır. Bulgarlarca yapılan dinî baskılar isim değiştirme şeklinde de olup, kendilerine verilen Hristiyan isimlerini söylemeyen Türklere para ve idam cezası uygulanmaya başlanılmıştır. Bunun yanında kadın ve erkeklerin giyeceklerine de müdahale eden Bulgarlar, fesle gezmeyi yasaklamışlardır.¹¹¹

Bu sırada, gerek Rusların, gerek Bulgarların Müslüman Türk halkının dinî inançlarına da saygı göstermedikleri hakkında pek çok belge mevcuttur. Nitekim Osmanlı Devleti tarafından gayr-i müslim topluluklara tanınan din hürriyeti, yabancı devletlerdeki

¹⁰⁷ Halaçoğlu, a.g.e., s. 33.

¹⁰⁸ Bilal Şimşir, **Rumeli’den Türk Göçleri**, C. II, Ankara, 1970, s. CLXVII.

¹⁰⁹ Bilâl Şimşir, **Bulgaristan’da Türk Varlığı I**, Ankara, 1987, s. 49.

¹¹⁰ Halaçoğlu, “Bulgar Mezalimi”, **TÜRKLER**, s. 41.

¹¹¹ Halaçoğlu, a.g.e., s. 42.

Müslümanlara tanınmamıştır. 93 Harbi sırasında Rus ve Bulgarların halkın dinî inançlarına saldırıları arasında, camilerin ve türbelerin talan edilmesi, Kur'an-ı Kerîmlerin yırtılması, camilerin bazılarının kiliseye, bazılarının ahıra çevrilmesi insanlık dışı dramın görüntüleridir.¹¹²

Balkan Savaşı sırasında Türklere karşı uygulanan baskı ve zulümlerde ekonomik çıkarlar da yatmaktadır. Nitekim Bulgaristan'daki Müslüman halk bu gaye ile de göçe mecbur edilmiş, bu sayede buralarda Türklerin sayısı gittikçe azalmıştır. Sınıra yakın yolları keşfe memur Yüzbaşı Cemil Efendi'nin bu konuda 2 Ağustos 1913 tarihli raporunda verdiği bilgi dikkat çekicidir. Cemil Efendi; *“Bulgarların bu civarları istilâsından 15-20 gün sonra Türk köylerinde mezalimin başladığı ve Bulgar hükûmetinin Hristiyanları, Müslümanları katletmek, kalanlarını hicrete mecbur etmek suretiyle, arazi ve mallarının kendilerine kalacağını bildirmesi pek çok masum insanın öldürülmesine sebep olmuştur.”*¹¹³ Bulgaristan hükûmeti Batı Trakya'daki Müslüman ve Rum ahalinin içine 120.000 Bulgar göçmeni yerleştirmiştir.

Görüldüğü üzere bu savaşta da Bulgarların Türklere karşı uyguladıkları mezalim zâhirî olarak, tıpkı 35 sene öncesi gibi, zulümler, dinî baskılar ve ekonomik sebeplere dayandırılmış, gerçekte ise “tek millet” yaratmaya çalışmak olmuştur.

Balkan Savaşı sırasında müttefiklerce, yarım milyon civarında Müslüman Türk katledilmiş, bir o kadarı da daha güvenli gördükleri yerlere göç etmişlerdir Ayrıca yine söz konusu savaş sırasında Türklerin yanı sıra, pek çok Müslüman olmayan unsur da mezalimden kurtulmak için göç etmek zorunda kalmıştır.¹¹⁴

1912-1920 DÖNEMİNDE BALKANLAR'DAN GELEN MÜSLÜMAN SİĞİNMACILAR VE BUNLARIN İSKÂN EDİLDİĞİ YERLER¹¹⁵

<u>Vilayetler</u>	<u>Kişi</u>	<u>Bağımsız Sancaklar</u>	<u>Kişi</u>
<u>İstanbul</u>	3609	<u>izmit</u>	6771
<u>Edirne</u>	132.500	<u>Eskişehir</u>	9088
<u>Adana</u>	9.059	<u>Bolu</u>	258

¹¹² Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. 216-222.

¹¹³ Halaçoğlu, “Bulgar Mezalimi”, *TÜRKLER*, s. 43.

¹¹⁴ Halaçoğlu, a.g.e., s. 43-63.

¹¹⁵ Mc. Carty, *Ölüm ve Sürgün*, s. 184.

Ankara	10008	Canik(Samsun)	3.875
Aydın(İzmir)	145.868	Çatalca	7500
Halep	10.504	Karesi(Balıkesir)	14.687
Hüdavendigâr(Bursa)	20.853	Biga	4.033
Sivas	10.805	Kayseri	6.140
Suriye	3.187	Karahisar(Afyon)	280
Kastamonu	257	Menteşe (Muğla)	855
Konya	8.512	Maraş	5.031
Mamur-et- el aziz (Elazığ)	242	TOPLAM	413.922

Kaynak: İçişleri Bakanlığı İstatistikleri

3.5.2. Balkan Savaşı'ndan Günümüze Bulgar Mezalimi

Balkan Savaşı'ndan itibaren, geçmişteki hatalarını tekrarlayan Bulgar yönetimi, 9 Eylül 1944 tarihinde, komünist rejimin kurulmasından sonra da Türklere karşı aynı tutumunu devam ettirmiştir. Komünist rejim, önceki dönemlerde takip edilen siyaseti genelde tenkit etmesine rağmen, Büyük Bulgaristan hayalini sürdürmekten de imtina etmemiştir. Bu tarihten itibaren de Bulgaristan hükûmeti “Büyük Bulgaristan” hayalini gerçekleştirebilmek için öncelikle suni bir “Komünist-Bulgar-Slav Toplumu” yaratma hedefini gütmüşlerdir. Bu yüzden “Tek Millet (Edina Natsiya)” teorisini ortaya atmışlar ve ülkelerinde azınlık olarak yaşayan başta Türkler olmak üzere, Makedonlara, Romenlere, Sırlara ve Arnavutlara karşı “Kaynaşma” tezi altında isim, din ve dillerini zorla değiştirme yoluna giderek tek bir Bulgar toplumu yaratmaya çalışmışlardır.¹¹⁶

Nitekim bu düşüncenin neticesinde, 1945 yılından sonra, bunu uygulama safhasına geçildi ve özellikle Müslüman Türklere karşı insanlık dışı ve hukuka aykırı soykırım bir kez daha tekerrür ettirildi.¹¹⁷

¹¹⁶ İlker Alp, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878 -1889)**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 181.

¹¹⁷ Bulgaristan'da yaşayan Türkler, Devletler Hukuku'na göre, azınlık statüsündedirler ve antlaşmaların kendilerine tanıdığı azınlık haklarından istifade ederler. Türk azınlığının ahdî durumu Bulgaristan'ın kurulduğu tarihten beri vardır ve günümüzde de devam etmektedir. Yani bir başka deyimle Bulgaristan'daki Türkler sorunu sadece Bulgaristan'ın iç sorunu değil, ikili ve çok taraflı anlaşmalara göre, Türkiye'nin de Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlık üzerinde söz hakkı bulunmaktadır. Bulgaristan

1968-1972 yılları arasında, Bulgarlar, Bulgarlaştırılmayı kabul etmeyen çok sayıda Türk'ü katletmekten geri durmamışlardır. 14 Mart 1972 tarihinde en şiddetli boyutlara ulaşan bu hareket, aynı yılın sonlarına kadar devam etmiştir.

Uygulamanın tatbikatında, isim ve dinlerini değiştirmedikleri için Rodoplar, Deliorman ve Dobruca'da kadın, çocuk, erkek ayırmaksızın çok sayıda Türk hunharca öldürülmüştür. 1970 yılında yapılan katliamlarda 17.000 Türk vahşice öldürülmüştür. Ayrıca sadece Meriç Barajı'nda 1000 kişinin cesedi toplu olarak bulunmuştur.¹¹⁸

14-18 Mart 1972 günleri arasında Rodoplarda meydana gelen toplu işkence, öldürme ve tecavüz olaylarından dolayı ormana sığınmak zorunda kalan Türklerin ısrarlı takibi sonuç vermeyince, Bulgar gizli servis yetkililerinin emriyle, 18-20 Haziran 1972 günü Türklerin sığındığı ormanlara uçaklarla zehirli gaz püskürtülmüş, bunun sonucunda da 8-10 bin civarında Türk ölmüştür.¹¹⁹

Ancak Bulgaristan'ın bu hunharca cinayetlerini Libya'nın protesto etmesi ve Yugoslav televizyonunun dünya kamuoyuna duyurmasına rağmen, Türkiye'nin 1970 olaylarına sessiz kaldığı görülmektedir. Nitekim Türkiye'nin sessizliği Bulgaristan yöneticilerine kuvvet vermiş olacak ki baskı daha da artmıştır.¹²⁰

Sonuçta Bulgaristan'da yaşayan Türk topluluğu 1972 yılında toplu sürgün, katliam, işkence gibi XX. yüzyıl insanlık dünyasının utanacağı her türlü uygulamalara maruz kalmıştır. *"Bu son Bulgarlaştırma kampanyasında da 15-20 bin civarında Türk katledilmiş, 558.325 Müslüman Türk'ün ismi değiştirilmiş, isimlerini değiştirmekte direnenlerden 48.073 kişi işten atılmış, çok sayıda öğrencinin Bulgar adını almadığı için okullardaki kaydı silinmiştir, pek çok kişinin de diploması, nüfus cüzdanı, ehliyeti iptal edilmiştir."*¹²¹

Bulgaristan bütün gayretlerine rağmen sürdürdüğü Türkleri Bulgarlaştırma siyasetinde arzuladığı sonucu elde edememiştir. Bu yüzden 1984-85 yıllarında, Bulgaristan'da Türklere karşı sürdürülen baskılar bütün ülke çapında tekrar şiddetlenmiş

Türk azınlığın ahdi durumuyla ilgili Devletler Hukuku hakkında bkz. Bilâl Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığın Ahdi Durumu", **Türk Kültürü**, Sayı 264, Ankara, 1985, s. 241-278.

¹¹⁸ M. Abdülhalûk Çay, "Bulgaristan Olayları ve Türk Meselesi", **Türk Kültürü**, Sayı: 263, Ankara, Mart 1985, s. 154.

¹¹⁹ Alp, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1889)**, s. 192.

¹²⁰ Çay, a.g.m., s. 155.

¹²¹ Alp, a.g.e., s. 187.

ve bir milleti yok etme hareketine dönüşmüştür. Bulgar yöneticileri, Türklere karşı geçmişte uyguladıkları baskı ve zulmü aynen devam ettirmenin yanında, geçmişte elde ettikleri tecrübelerden de faydalanarak, yaptıklarını belgeleyecek bir iz, bir delil bırakmamak için aşırı gayret göstermişlerdir. Fakat burada şunu tekrar dile getirmeliyiz ki, bu durum ne dünya, ne de Türk kamuoyunda yeterince duyulamamış veya duyarsız kalınmıştır.

İşte bu ilgisizlikten de cesaret alan Bulgarlar 1984 yılının Şubat ayından itibaren tekrar Bulgarlaştırma kampanyasına başlamışlardır. Kasım ayında şiddete başvurularak hız kazanan bu hareket neticesinde Güney ve Güneydoğu Bulgaristan'da 1 milyondan fazla Türk'ün ismi zorla değiştirilmiştir.¹²²

Gelişmeler üzerine 1985 yılı Ocak ayı başlarında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Bulgar Devlet Başkanı Todor Jivkov'a yazılı bir mesaj göndererek, Türklere Bulgar adları verilmesi hareketinden vazgeçilmesini dostça rica etti. Ancak bu mesaja Jivkov diğer Türk bölgelerine de silahlı saldırı emriyle cevap vermiş ve bu şekilde binlerce Müslüman Türk katledilmiştir. Türk kasaba ve köy sakinlerinin Bulgarlaştırılıp, yok edilmeleri harekâtı 1985 yılı Şubat ayında tamamlanmıştır.

Bulgar hükûmeti 1989 yılında da benzeri vahşetlere devam etmiştir. Bu dönemde Türkler, kendilerine yapılan zulmü dile getirmek amacıyla, çeşitli bölgelerde sessiz yürüyüşler yapmışlar, insanca yaşama hakkı talep etmişlerdir. Ancak bu haklı ve yasal hareketleri bile Bulgar hükûmetini tedirgin etmiş ve bunun sonucunda Türkler dövülmüş, işkencelere tâbi tutulmuş ve öldürülmüşlerdir.

20-21 Mayıs 1989 günlerinde artan baskılar neticesinde Türkler dört ayrı kasaba ve köyde toplam 35.000 kişilik bir kınama yürüyüşü gerçekleştirmişlerdir. Bu yürüyüş sırasında da Bulgar askerleri, yine kadın, çocuk demeden, göstericilerin üzerine ateş açmışlar ve çok sayıda Türk'ün ölmesine neden olmuşlardır. Bu olayın ardından Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov televizyonda; *“Türkiye’yi Bulgaristan’da yaşayan ve Türkiye’ye göçmek isteyen bütün Müslümanlara sınırlarını açmaya davet ediyorum...”* şeklinde yaptığı konuşmadan sonra, devletlerarası hukuka aykırı olarak, Bulgaristan’da yaşayan binlerce Türk’ün mal varlıklarına el konularak, sınır dışı edilmeye başlanmıştır.

¹²² Alp, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878 -1889)**, s. 226.

Öyle ki, 21 Ağustos 1989 tarihine kadar sınır dışı edilen Türklerin sayısı 310.000 ulaşmıştır.”¹²³

3.5.3. Cumhuriyet Döneminden Günümüze Balkanlar’dan Göçler

Osmanlı döneminin göç problemi, Türkiye Cumhuriyeti tarafından devralınmıştır. Osmanlı devleti gibi Türkiye Cumhuriyeti de göçü politik çıkar olarak kullanmıştır. Dünya savaşı yıllarında Anadolu’da azalan Türk ve Müslüman nüfusu arttırmak için Balkanlar’dan yapılacak göçlerin teşvik edilmesi de bu politikalardan biridir.¹²⁴

Türkiye ile Batılı devletlerarasındaki savaşı sona erdiren Lozan Konferansı sırasında gündeme gelen nüfus mübadelesi 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanmış ve yürürlüğe girmiştir. Mübadele resmen 10 Kasım 1923'te başlamıştır. Önce liman kentlerindeki Türklerden başlamak üzere iç kesimlere doğru sırayla devam etmiştir. Liman kentlerindeki Türklerin malları paraya çevrilmiş veya trenle mallarını götürme imkânları olmuştur. Ancak kırsal kesimlerde yaşayan Türklerin mallarını hayvanlarını ve bütün mal varlıklarının nakledilmelerinde çeşitli sorunlar olmuştur.¹²⁵

“Lozan Antlaşması ve Ankara Antlaşması neticesinde 1923-1933 yılları arasında Yunanistan’dan gelen Türklerin sayısı 384000’dir. 1939-1960 pasaportsuz olarak gelenlerin sayısı 23.873’tür. 1960-1980 yılları arasında iltica veya vatandaşlıktan çıkarılma yoluyla gelenlerin sayısının ise 20.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.”¹²⁶

“Bulgaristan’dan 1923-1939 yılları arasında göç eden Türklerin sayısı 198.688’dir. 1935-40 yılları arasında 95.964 kişi göç etmiştir. 1969-1978 yılları arasında ise Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelenlerin sayısı 130.000’dir. 1989’da Bulgaristan’dan Türkiye’ye giriş yapan göçmenlerin sayısı 310.000’e ulaşmıştır.”¹²⁷

Yugoslavya’dan Türkiye’ye 1923-1933 yılları arasında yoğun bir Türk göçü yaşandığı görülmektedir. II. Dünya Savaşı’yla birlikte kurulan Yugoslavya Sosyalist

¹²³ Bu kasaba ve köyler, Bulgaristan’ın kuzeydoğusunda Şumnu’ya bağlı Mahmuzlar kasabası (yürüyüşe katılan 10 bin kişi), Bohçalar köyü (yürüyüşe katılan 15 bin kişi), Hezergrad (yürüyüşe katılan 5 bin kişi) ve Dulova’dır. (yürüyüşe katılan 5 bin kişi) Ayrıca diğer yerlerde de binlerce Türk artan baskılara karşı kınama yürüyüşü yapmıştır. Bkz. Türkiye Gazetesi, 23 Mayıs 1989.

¹²⁴ H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi: Göç**, 8.b., İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 94.

¹²⁵ Ağanoğlu, a.g.e., s. 292.

¹²⁶ Ağanoğlu, a.g.e., s. 308-309.

¹²⁷ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 212-217.

Federatif Cumhuriyeti rejimin başarısızlığı olarak görüleceğinden dolayı göçlere izin vermemiştir. Buna rağmen adaletsiz uygulamalardan ötürü Türkler göç etmeyi istemişlerdir. *“1950-1958 yılları arasında Yugoslavya’dan 104.372 Türk göçmen gelmiştir. 1950-1967 yılları arasında göçen Türklerin sayısı diğer Balkan ülkelerinden gelen göçmenlerin sayısına eşittir. Bu durum kamuoyunda çok ilgi çekmemesinden dolayı basında sadece “Yugoslavya’dan Sessiz Türk göçü” olarak adlandırılmıştır.”*¹²⁸

1992 yılında Bosna Hersek’in bağımsız olması üzerine Sırp etnik temizliğe geçmiş ve 20.000 Bosna Hersek vatandaşı Türkiye’ye gelmiştir.¹²⁹

Romanya’dan ise 1923-1938 yılları arasında 113.710 kişi göç etmiştir. 1939-1950 yılları arasında da göç hareketliliği azalmış 7631 Türk göç etmiştir. 1991’den sonra Romanya’dan 15.000 civarında Türk’ün turist vizesiyle gelerek Türkiye’ye yerleştikleri tahmin edilmektedir.¹³⁰

Sonuç olarak; Türklerin önce Anadolu’ya, daha sonra ise Balkanlar ve Avrupa içlerine kadar ilerleyip, buraları yurt edinmesiyle başlayan “Şark Meselesi”, Avrupa devletleri açısından, önce Türklere karşı Avrupa topraklarını nasıl koruyabilmek, 1683 Viyana bozgunundan sonra ise, Türkleri Avrupa topraklarından nasıl atabilmek üzerinde şekillenmiştir.

Bu mesele ışığı altında, XVIII ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nin uğradığı yenilgiler karşısında, Balkanlar’daki Osmanlı toprakları işgal edilmiş ve buralarda yaşayan çok sayıda Müslüman Türk, başka devlet veya milletlerin esareti altına girmiştir. Nitekim bu kanlı savaşlarda, Rus ve Bulgar mezalimi çok ağır boyutlara ulaşmıştır. Özellikle 93 Muharebesi’nin ilk günlerinden başlayan ve Balkan Savaşları’nda da daha öncekileri arattırarak seviyeye ulaşan, Türk milletine karşı girişilen acımasız katliam, insanlık dışı mezalim hâline dönüşmüştür.

Bulgaristan’ın kurulduğu ilk günlerden itibaren, Bulgaristan tabir edilen bölgede, homojen bir vatan yaratmak hususunda her türlü vasıtaya başvurmuş olduğunu görmekteyiz. Bunun için de Bulgaristan topraklarında yaşayan Türkleri kovmak, soykırıma tâbi tutmak, sindirmek, kültürünü yok etmek ve bu sayede “Bulgarlaştırmak” gibi

¹²⁸ Sabahattin Zaim, “Son Yugoslav muhacirleri hakkında rapor”, **İ.Ü iktisat Mecmuası** C.XIX, İstanbul, 1960, s. 12-13.

¹²⁹ Ağanoğlu, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi: Göç**, s. 231-232.

¹³⁰ Ağanoğlu, a.g.e., s. 332.

uygulamaları devlet siyaseti hâline getirmiştir. Bu siyaset bazen son derece şiddetli baskılarla, bazen de biraz daha yumuşatılmış bir şekilde, ama bir süreklilik arz ederek, 20. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Böyle bir siyasetin takip edilmesinde başta Rusya olmak üzere, diğer bazı Avrupalı devletlerin de rolü vardır.

II. BÖLÜM:

BALKAN TEMALİ TÜRK ROMANINDA SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

600 yıl Osmanlı hâkimiyeti altında kalmış Balkanlar’da Türk kültürünün izleri günlük yaşamda etkisini hâlâ göstermektedir. Günümüzde kültürün bir güç olarak görülmesi bölgedeki Osmanlı-Türk kültürünün önemini arttırmaktadır.

Joseph Nye’e göre kültürel güç “yumuşak güç” demektir. “Yumuşak güç” bir ülkenin kültürünün, siyasi fikirlerinin ve politikalarının çekiciliğini ifade etmektedir. Bir ülkenin izlediği politikaların başkalarına göre meşru kabul edilmesi, o ülkenin ince güç kapasitesini de artırır. Yumuşak güç, sert gücün aksine, istediğini, zor kullanmak veya para vermek yerine kendine çekme yoluyla elde etme becerisi olarak tanımlanabilmektedir. Burada önemli olan, gücün karşı tarafta bir baskı yaratmadan etkili olmasıdır. Bu durum, bir ülkenin kültürünün, siyasi ideallerinin ve politikalarının cazibesinden ve akla yatkınlığından ileri gelir. Bu güç, eğitimden sanata, sağlıktan kültüre, söylemden davranış biçimine kadar her alanda etkisini gösterebilir.

Yumuşak güç sadece askerî gücün dışındaki güç olarak algılanmamalıdır. Askerî gücü olan ülkeler aynı zamanda bu güçlerinin yarattığı psikolojik güçle bir yumuşak güce sahip olurlar. Burada önemli olan askerî gücü arka planda tutup bu durumu bir caydırıcılık unsuru olarak kullanmadan karşı tarafın bunu bilmesini sağlayıp dış araçlarında ekonomiyi, insanî ve kültürel faktörleri ön plana daha çok çıkarmaktır. Yumuşak güç en az askerî güç kadar masraflı bir uygulama sahasıdır. Bu durum gösteriyor ki yumuşak güç uygulayan ülke, zenginliği ve etkinliği olan bir ülkedir. Bu yüzden dünyada yumuşak güç uygulayan ülkeler, başta siyasi istikrar

olmak üzere, birçok alanda kalkınmışlığını tamamlamış ülkelerdir.¹³¹

İncelenilen romanlarda görüldüğü üzere bu kültürel gücün yansıması olarak Anadolu'daki ortak kültür öğeleri Balkanlar'da da karşımıza çıkmaktadır. İnci Enginün Servet-i Fünun'a kadar yazarların romanı kültürel bir aktarıcı olarak gördüğünü vurgular: *"Ahmet Mithat Efendi başta olmak üzere, ahlakçı Türk yazarlarının romanı, bir çeşit halk hikâyeleri, menkıbeler yerine konabilecek bir tür saydıklarını gösterir ki, Servet-i Fünun yazarlarına gelene kadar, romanda ve hikâyede gerçekten böyle bir işlev beklenmiştir."*¹³² Bu yüzden yazar, roman kahramanının gezdiği yerlerin toplumsal, tarihî, coğrafi, folklorik, ekonomik, siyasi vs. birçok yönüyle ilgili bilgiler verir. Bu çerçevede Osmanlı bünyesindeki çeşitli milletlerin farklı coğrafyalardaki durumlarından da söz etmiştir.

Sosyal ve kültürel hayat toplumsal kurumlar çerçevesinde oluşmaktadır. Bu toplumsal kurum, toplumun temel ve önemli bir ihtiyacını gidermek amacıyla bir araya gelmiş, örgütlenmiş, bütünleşmiş insanların tüm inançlar, kurallar, simgeler kalıp davranışlar, değerler ve normlar bütünüdür. Toplumsal kurumlar sosyolojik alanda beş ana başlıktan oluşmaktadır: 1.Aile 2.Din 3. Asker 4.Ekonomi 5.Eğitim.¹³³

Bu bağlamda Balkan temalı romanlar sosyolojik olarak sosyal ve kültürel hayat, din, siyaset ve savaş olmak üzere üç ana başlıkta incelenmiştir. Toplumsal kurumun bir diğer başlığı olan eğitimse; aile, din ve kültürel öge başlıklarının içinde ele alınmıştır. Romanlara yansıyan ekonomi başlığı ise büyük çoğunluğu tarımla uğraşan insanlar oldukları için ayrı bir başlık hâlinde ele alınmamıştır. Ekonomik alanda yapılan baskılar ve uygulamalar diğer bölümlerin içinde alt başlık olarak geçmektedir.

Romanlarda öne çıkan kültürel öğeleri sınıflandırma esnasında kültürün çok geniş bir kavram olması, ayrıca coğrafyadaki etnik çeşitlilik, din, dil, gelenek, görenek gibi birbirini besleyen iç içe girmiş öğelerin ayrımını zorlaştırmıştır.

1. AİLE

Aile, genel ve özel tanımları olan sosyolojik bir kurumdur. Genel manasıyla aile, içinde insan türünün belli bir şekilde üretildiği, cinsel ilişkinin belli bir şekilde

¹³¹ Joseph S Nye., **Yumuşak Güç**, çev. Reyhan İnan Aydın, Elips Kitabevi, İstanbul, 2005, s.1-175.

¹³² İnci Enginün, **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 1839-1923**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s. 176.

¹³³ Halil İbrahim Bahar(Editör), **Sosyoloji**, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2012, s. 195.

düzenlendiği, sosyalleşme sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, toplumdaki kültürel zenginliklerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal yönleri olan temel bir sosyal birimdir.¹³⁴

Aile her ne kadar evrensel bir özellik içerse de Osmanlı ailesi olarak genel bir tanım yapmak devletin o dönemki karışık yapısından köy ve kent farklılıklarından dolayı bir hayli zordur. Buna rağmen Osmanlı toplumu çok farklı milletlerden oluşsa da toplumun genelinde ortak olan anane ve davranışlardan söz etmek mümkündür. Müslüm, gayrimüslim pek çok aileye bakıldığında bu benzerlikler göze çarpmaktadır.¹³⁵ Bu manada aile kavramı ele alınırken doğumundan evliliğe kadar kişinin geçirdiği evreler ele alınmış, ayrıca ailenin temel taşı olan kadının sosyolojik duruşu ayrı başlıklar hâlinde değerlendirilmiştir.

1.1. DOĞUM

Doğumla ilgili geleneklerin genelinde doğum yapan kadına yardım etmek için kadınların onun evinde toplandığı görülür. Doğumla ilgili her milletin kendine göre birtakım gelenek ve görenekleri vardır. Balkanlar'da Türk kültüründe yer alan doğum gelenekleri Anadolu'daki gibi varlığını devam ettirmiştir. Doğumu kolaylaştıracağına inanılan çeşitli dualar yapılır ve Kur'an-ı Kerim okunur. Kadının eşi ise uzak bir yerde erkeklerle birlikte doğumun neticesini bekler. Her kutlamada olduğu gibi doğumu kutlamak için gelenlere çeşitli ikramlarda bulunulur. Doğum sırasında olduğu gibi doğum sonrasında da kadın ve erkekler ayrı ayrı yerlerde kutlama yaparlar.

Doğumdan sonra lohusalık döneminde kadın en güzel yatak takımları ve yorganların serildiği yatağa yatırılır. Bu dönemde özellikle doğumun ilk kırk gününde annenin de çocuğun da çeşitli zararlı etkilere korunması gerekir. Kötü gözlerden korumak için nazarlık, maşallah gibi takılar kullanılır. Diğer yandan al karısı, al basması, al anası denilen hastalığa uğramaması için çeşitli tedbirler alınır. Lohusanın ve çocuğun yattığı yerlere kırmızı kurdeleler bağlanır. Ziyarete gelen misafirlere kırmızı renkli lohusa şerbeti ikram edilir. Babanın herhangi bir kıyafeti annenin başına konulur.¹³⁶

¹³⁴ Sezgin Kızılcıkel- Yaşar Erjem, **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, 4.b., Saray Kitabevleri, İzmir, 1996, s. 8.

¹³⁵ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 59.

¹³⁶ Pertev Naili Boratav, **Yüz Soruda Türk Folkloru**, 3.b., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 153-154.

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda çocuğa bakış, aslında hamilelik ve doğum sürecinde gösterilen ehemmiyeti de belirlemektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü*¹³⁷ adlı romanında Recep Köso'dan hamile kalan ve bunu kimseyle paylaşmayan Filomene, her ne şartta olursa olsun çocuğunu doğuracağını söyler. Sonkur Yankos, kızını manastırdan çıkardıktan sonra teyzesine emanet eder. Teyzesi çok genç yaşta dul kalır, birkaç Müslüman erkekle münasebeti olur. Filomene'nin sırdaşı hâline gelen teyzesi, her ne olursa olsun bu çocuğu dünyaya getirmesi gerektiğini söyler.

Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri*¹³⁸ adlı romanında da doğum geleneğine yer verildiği görülür. Erkeğin endişesiz olması ve müjde getiren kişinin bahşişini istemesi Balkanlar'da uygulanagelmiş bir doğum geleneğidir. Roman kahramanı Hasan Usta ve karısı Melek, Akıncılar köyünün en sevilen ailelerindendir. Melek, ilk çocuğuna hamiledir ve doğumu beklemektedir. Melek'e doğum için komşu kadınlar yardım ederken; Hasan Usta dükkânında komşuları Cerrah Halit ve Avcı Mustafa'yla beklemektedirler. Çocuğun doğumunu bekleyen Hasan Usta, beklenildiğinin aksine merak ve endişeden uzaktır. Bu ilginç durum toplumun erkek üzerinde oluşturduğu beklentinin de bir yansımasıdır. Hasan Usta ve komşuları, Melek'in doğumunu endişesiz bir şekilde beklerken doğum haberi gelir:

“(…)

Bu sırada telaşlı bir adımlarıyla eşikten atlayarak içeri giren bir kadın Hasan Usta'ya doğru yönelerek ötekilerin işitebileceği bir sesle:

-Müjdem i isterim, dedi, tosun gibi bir oğlun oldu.

Balyozu yavaşça tezgâhın üstüne bırakarak başını doğrultan Hasan Usta sağ elini sol cebine sokarak bir avuç parayı Esme teyzeye verdi ve:

-Kusara bakma, Sağolasın, hoşgör... dedi.” (s. 6)

Doğum kutlamalarında müjde getiren kişiye verilen hediye ailenin ekonomik gücüne ve kişiye göre değişebilen bir durumdur.

Balkan Çiçekleri adlı romanda doğum sonrası kutlamalar ve tebriklere de yer verilmiştir. Hasan Usta'yı ilk tebrik eden Cerrah Halit ve Avcı Mustafa'dır. Özellikle

¹³⁷ Ahmet Mithat Efendi, *Gönüllü*, TDK. Yay., Ankara 2000.(Alıntılar bu baskıdandır.)

¹³⁸ C. Behçet Perim, *Balkan Çiçekleri*, 1.b., Akın Basımevi, İstanbul, 1938.(Alıntılar bu baskıdandır.)

çocuğun erkek olması, babasının adını yaşatacak olması komşuların daha çok sevinmesine sebep olur. Hasan Usta tebrik etmeye gelenlere soğuk ayran ısmarlar. Doğum öncesi olduğu gibi doğum sonrası yapılan kutlamalarda da kadınlar ve erkekler ayrı yerlerde toplanırlar. Kadınlar, doğum yapan kadını; erkekler de doğan çocuğun babasını kutlamaya gelirler. Melek'in doğum yapmasından sonra kadınlar onu ziyaret ederken erkeklerin de Hasan Usta'yı dükkânda tebrik ettikleri görülür:

“Sevinçli haber köyün her yanına çabucak yayıldı ve kadınlar ulam ulam Melek Ablalara koşarak, bağlarından, bahçelerinden inen erkeklerde Hasan Usta'ya uğrayarak sevinçlerini paylaştılar.” (s. 6)

Doğum sonrasında anneyi ve bebeği koruduğuna inanılan batıl inanışlar Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice*¹³⁹ adlı romanında mevcuttur. Hatice, güzelliğiyle herkesin dilinde ve çok isteyen bir genç kızdır. Onun gönlü ise Abdullah'tadır. Abdullah, Hatice'yle evlenmek ister fakat maddi durumunun iyi olmaması bu evliliğin önünde en büyük engeldir. Hatice'nin babası Hacı Hasan Ağa, kızının denginin Abdullah olduğunu düşünse de, karısı Pamuk Hanım bu evliliğe karşı çıkar. Hatice, kendisinden yaşça büyük hastalıklı bir adam olan Hafız Ali'yle nişanlanır. Abdullah hâlâ Hatice'yle buluşup onunla konuşmak için fırsat kollamaktadır. Emine'den bıçak isteyen Abdullah, Hatice'yle buluşmaya gideceğini Emine'ye söyler. Emine onun annesinin sandığını açar. O sırada Abdullah annesiyle ilgili sorular sorar. Emine bildiği her şeyi anlatmaya başlar. Ona göre Abdullah'ın annesi ve babasına nazar değmiş, mutlulukları çocuklarının doğumundan sonra sona ermiş ve doğum sonrası takmış olduğu kırmızı krep bile onları bu uğursuzluktan korumaya yetmemiştir:

“(…)

-Anneciğin senesi seni kucağına almıştı. Şemsi Bey'in gelini doğurmuş diye bütün memleket akın etti. Mavi atlas sırma işleme yatak takımları arasında kızancığım kırmızı krep başında elmas gibi parlıyor, göz alıyordu nazar mı oldu? İyi saatte olsunlar mı bu güzelliği kıskandılar. Ne oldu bilmem birden kendini bozdu üç günde toparlanıp gitti. Bütün memleket ona ağladı.” (s. 42)

¹³⁹ Hüsniye Balkanlı, *Güzel Hatice*, 1.b., Hüsniye Tabiat Matbaası, İstanbul, 1958. (Alıntılar bu baskıdandır.)

1.1.1.İsim Koyma

Eski Türklerde oğlan çocuğuna ya uzun zaman hiç ad verilmez ya da ilk verilen ad ömrünün sonuna kadar kalmaz. Geçici bir ad verilir. Asıl ad; önemli bir iş başardığı zaman, yani delikanlılık çağında ya yaptığı işi hatırlatan ya da ilerisi için bir dilek anlamını taşıyan bir addır. Buna er-at(erkek adı) denir. Türkler İslam dinine girdikten sonra bu gelenek gitgide gücünü yitirmiştir. İsim vermek çocuk doğduğunda -kız erkek fark etmez- babanın aslî görevi hâline gelmiştir. Müslüman Türklerin geleneğinde çocuğa ilkin göbek adı koyma kuralı vardır. Bu ad koyma işleminde genellikle Kur'an'a göre hareket edilir. Asıl ad koyma töreninde hoca veya aile büyüklerinden bir erkek, okuduğu ezanla birlikte çocuğun kulağına ismini üç kere söyler.¹⁴⁰

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar*¹⁴¹ adlı romanında romanın başkahramanı Rüstem'in bir kızı olur. Rüstem, çocuğa isim verme işinin babanın görevi olduğunu söyler ve bu ismin Müslüman ismi olması gerektiğini belirterek çocuğun adını Mükrimine koyar.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* adlı romanında isim verme âdeti sadece doğumdan sonra değil aynı zamanda din değiştirdikten sonra da uygulanan bir Müslüman âdetidir. Recep Köso, bir türlü evlenemediği Filomene'yi yıllar sonra Yenişehir'de görür. Gönüllü olarak katıldığı Osmanlı ordusuyla birlikte Yenişehir'de büyük bir başarı elde eder. Recep Köso, savaş sonrası şehirde gezerken Filomene ile karşılaşır. Filomene, eski güzelliğini, gençliğini kaybetmiş, orta yaşlı, bedbaht bir kadın olmuştur. Filomene'yi tekrar görmeye geldiğinde onu zalim eşinden kurtarır. Recep, bütün bu olanlardan sonra vazifesinin başına gitmesi gerektiğini hatırlar. Filomene'ye durumu açıklayan Recep, ertesi gün yine geleceğini söyleyip gider. Ertesi gün geldiğinde yıllar önce kaybettiği oğlu Marko ile karşılaşır. Marko, on beş, on altı yaşında olmasına rağmen yirmi yaşında gözükmetedir. Recep Köso'nun yanına gelip elini öper. Filomene, Marko'nun her şeyi bildiğini söyler. Recep Köso oğluna Marko diye hitap edince Marko'nun gözleri dolarak babasından kendisine Müslüman ismi vermesini ister:

“(…)

-Hayır! Sevgili peder. Ben Marko değilim!

¹⁴⁰ Boratav, **Türk Folkloru**, s. 88.

¹⁴¹ Ahmet Mithat Efendi, **Arnavutlar ve Solyotlar**, TDK Yay., Ankara, 2002.(Alıntılar bu baskıdandır.)

Validesiyle pederi çocuğun bu protestodan meramını birden bire anlayamadılar. Birbirlerinin yüzüne bakakaldılar. O zaman çocuk:

-Evet efendim! Ben Marko değilim. Düne kadar Marko idiysem de bugün artık Marko değilim. Ben Müslüman'ım. Müslüman isimlerinden pederim bana hangi ismi takacak ise o isim ile müsemmayım.” (s. 208-209)

Gönüllü romanında yazar İslamiyet'e göre isim verme merasiminin kurallarını, ihtida etmiş bir Hristiyan'ın ağzından anlatır. Çocuğun kulağına ezan okunması gerektiğinden bahseder. Recep Köso oğluna Müslümanlığın seçilmesi için Hristiyanlıkta görülen vaftiz etme gibi işlemler olmadığını, kişinin isteği hâlinde kolaylıkla Müslüman olabileceğini anlatır. Oğlu Marko, konuyu ayrıntılı bir şekilde araştırır. İslamiyet'te ihtida ettiği zaman isim koyma işleminin kendi tercihinde olmadığını babasına hatırlatarak bunun bir merasiminin olduğunu söyler. Recep Köso'yu görevine davet eder:

“(…)

-Ben anamdan doğduğum zaman sizin ellerinizde doğmuş olsaydım ismimi kendim intihap edemezdim ya? İşte bugün sizin ellerinizde doğmuşum demektir. Ferzend-i nevadınıza ne yolda isim takacak idiyerseniz bana da ismimi o yolda takmanızı rica ederim.

-Öyle ise biz de yeni doğan çocuklara ekseriyet üzere isim tesmiyesini böyle icra ederler.

Diye suret-i mahsusada abdest tazeledikten sonra sağ kulağına ezan ve sol kulağına ikamet-i kelimât-ı mübarekesini okuyarak yine sağ kulağına 'Osman' ve sol kulağına dahi 'Hâlis' isim ve mahlaslarını nida eyledi. Bu merasimin hakikat-i keyfiyatını çocuğa anlatıp pederinin ismi Osman olduğu için isim olarak onu ve kendi ihtidası pek hâlis olduğu için mahlas olarak dahi bunu tercih eylediğini söyledi.” (s. 209)

Balkanlar'ı konu edinen romanların genelinde savaşlar anlatıldığı için acı, hüznün ve sevinç hep bir aradadır. Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık*¹⁴² adlı romanında, Bulgar dağlarında misyonerlik yapan Amerikalı Protestan bir aile Sadık ve çetesi tarafından rehin alınır. Osmanlı Devleti'nin bu durumu Batılı devletlere izah etmesi gerekmektedir. Rehinelere serbest bırakılması için Sadık'la pazarlık yapılır. Bu esnada rehinelere Silka'nın beklenmedik bir şekilde doğum sancıları tutar. İlkel şartlar altında köylerden doğum için lazım olan malzemeler tedarik edilir. Bir kız çocuğu dünyaya gelir. Çocuğa

¹⁴² Murat Sertoğlu, **Bulgar Sadık**, 1.b., İtimat Kitabevi, İstanbul, 1943. (Alıntılar bu baskıdandır.)

isim verme işi her zaman anne babanın inisiyatifinde olmayabilir, bu durum bazen şartlara göre değişiklik gösterir. Anne babasından ziyade Sadık, bu kız çocuğuna isim verme işini kendi üzerine alır. Çocuğa doğum yapılan yerin adı verilir:

"Bir sabah Bayan Ton koşarak yanıma geldi, acayip işaretlerle bize Silka'nın doğuracağını söyledi. Çarnaçar köye inip iki kadın, doğum için lazım olan şeyleri alıp geldik. Şimdiden sonra birde lalalık yapacaktık! Yanıma arkadaş alıp, mağarada özene bezene bir yatak hazırladık. Çiçeklerle yapraklarla süsledik. İki saat sonra da minnacık bir kız çocuk doğdu. Adını bulduğumuz yerin adını koydurdum-Perim-" (s. 44-45)

Balkanlar'dan gelen muhacirlerde Anadolu'da olduğu gibi yeni doğan çocuğa aile büyüklerinin adını verme âdeti vardır. Bu âdet; bazen doğan çocuğun, ismi verilene benzemesi için bazen de büyüğe saygıdan ötürü uygulanır. Orhan Kemal'in *Murtaza*¹⁴³ adlı romanında roman boyunca Murtaza'nın dilinden düşürmediği dayısı şehit Kolağası Hasan Bey, Murtaza'nın hayatına yön veren biridir. Murtaza çocuklarının da Hasan dayısı gibi subay olup vatana hizmet etmelerini ister. Murtaza, hem dayısına duyduğu saygıdan hem de oğlunun dayısına benzemesini istediği için iki oğlunun adını da Hasan koyar.

1.1.2.Lakap Takma

Eski Türk geleneğinde kişiler isimlerden ziyade lakaplarıyla anılırlar. Soyadı yasası çıkmadan önce erkek, kadın, çocuk herkes bir lakap taşır ve bu lakapla anılır. Eskisi kadar yaygın olmamakla beraber bu kural bugün de geçerliliğini sürdürmektedir. Bu görenek birçok yaygın adların birbirinden ayırt edilmesi açısından faydalı ve zorunludur. Birçok durumda lakap, tıpkı er-at gibi onu taşıyanların atalarından birinin zanaatını, başardığı bir işi, ya da vücut yapısındaki bir niteliği gösterir.¹⁴⁴

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda kişiye takılan lakaplar kişinin ya yaptığı iş ya da soyundan gelen birtakım özelliklere göre verilmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında Rüstem'in rahip ve kanaat önderleriyle yaptığı toplantıda çocuk ve ihtiyarların Soli'nin dışına çıkarılmasına karar verilir. Bu işi Rüstem üstlenir. Kulelerden geçerken eski tanıdıkları olan Süleyman Ağa'nın oğlu Hüseyin'i

¹⁴³ Orhan Kemal, *Murtaza*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1969. (Alıntılar bu baskıdandır.)

¹⁴⁴ Boratav, *Türk Folkloru*, s. 89.

çağırtıp ona lakabıyla hitap eder. Bu lakaplar kişinin babasının ismini alması yanında kendi isminin kısaltılması sonucunda da oluşabilir:

“(…)

-Ta kendisi! İşte bu çağırdığımız Hüsi o Hüseyin’dir. Bak sekiz sene zarfında bir sümüklü çocuk büyüyüp çavuş bile olmuş. O kahveci Süleyman Ağa’ya “Aluşan Süleyman” derlerdi. Şimdi oğluna “Aluşun Hüsi” dedikleri için tanıdım.” (s. 145)

Ahmet Mithat Efendi’nin *Gönüllü* romanında roman kahramanı Recep Köso’dur. Yazar, bu lakabın nereden geldiği hususunda bilgiler verir:

“Recep Köso, bilgili, ahlaklı, hikâyeyi en çok ilgilendiren kahramandır. Zatin lakabı olarak duyduğumuz ‘Köso’ kelimesi Türkçede ‘Köse’ lafından bozma bir kelimedir. Serfiçe’nin dil ve terbiye bakımından daha ileri gelen ahalisi ismiyle hitap edecekleri zaman ‘Köseoğlu Recep’ derler.” (s. 37)

Fazlı Necip’in *Dilaver*¹⁴⁵ adlı romanında Selanik’in köyünde yaşayan Balkan Türklerinin birbirlerini lakaplarıyla çağırdıkları görülmektedir. Türklerin kullandıkları lakapların babadan ve dededen kalması, bu kültürün nesiller arası devam ettiğini gösterir. Lakaplarından rahatsız olan kişiler her ne kadar bu durumu kabullenmek istemeseler de “Yiğit lakabıyla anılır.” sözü Balkan Türkleri arasında geçerliliğini korumuştur:

“(…)

–Allah’ını seversen Kel Hacı’nın adı yok mudur? Köye geldim geleli hiç adını işitmedim. Herkes Kel Hacı deyip duruyor.

-A!... Sen bu hikâyeyi duymadın mı? Bu öyle tuhaf hikâyedir ki insan gülmeden bayılır.

-Söyle de bari biraz ben de güleyim.

-Kel Hacı’nın asıl adı Kel İbrahim’miş. Babası öldükten, kendisi köy ağları sırasına geçtikten sonra bu kel lakaptan utanmaya başlamış. Bu lakaptan kurtulmak için düşünmüş taşınmış, hacca gitmeyi niyet etmiş. Hacdan geldikten sonra kendisini Hacı İbrahim diye çağırmaya mecbur olacaklarını, ‘kel’ lakabından kurtulacağını tahmin etmiş. Epeyce hasis olduğu hâlde parasına kıymış. Hacca gitmiş. Hacdan geldikten sonra

¹⁴⁵Fazlı Necip, **Dilaver**, haz. Erol Ülgen, 1.b., Akçağ Yayınları, Ankara, 2005. (Alıntılar bu baskıdandır.)

kendisine Hacı İbrahim diye çağıracaklarına Kel Hacı diye çağırmaya başlamazlar mı? Herifcik kel lakabından kurtulmak isterken adını da kaybetmiş, ‘Kel Hacı’ olmuş.” (s. 31)

1.2. OKUL ÇAĞI

Osmanlı Devleti döneminde Müslüman halk, okula başlayan çocuğa çeşitli törenler yapardı. Bu törenlerde okula başlayan çocuğun boynuna keseli bir cüz asılır. Çocuğa sünnet düğününde olduğu gibi süslü elbiseler giydirilir, ayrıca boynuna işlemeli hamayil asılır, başına incili fes takılır. Çocuğun gideceği okuldaki arkadaşları bir alay oluştururlar. Bu alay çocuğun kapısına vardığında hoca dualar okur ve çocuk bu alayın içine katılır. Alay, ilahiler okuyarak mahalleyi dolaşır. Çocuk mektebe götürülür hocasının elini öper ve ilk dersine başlar. Okula başlama törenine halk arasında “âmin alayı” adı verilir.¹⁴⁶

Balkan Çiçekleri adlı romanında, Hasan Usta ve Melek Abla’nın çocukları olan Demir, ilk eğitimini köylerindeki okulda alır. Demir’in akrabaları, onun eğitimine devam etmesi gerektiğine inanır. Öncelikle, kasabada yaşayan bir ahabplarının yanında Demir’e kalacak yer ayarlanır. Demir, ailesinden ve doğup büyüdüğü topraklardan ayrılmanın üzüntüsü içinde gitmekten vazgeçmeyi düşünse de artık dönülmez bir yola girdiğini ve kendisine inananlara karşı sorumlulukları olduğunu anlamıştır. Demir, küçük yaşta niçin okuması gerektiğinin farkındadır:

“Köyün üst başındaki ayrılık çeşmesine kadar gelerek kendisini uğurlayan kadınlı erkekli iki yüze yakın köy halkının ellerini öptükten, gelinlik komşu kızlarının, yaşlı halaların ve teyzelerin andaç ve armağan diye verdikleri kokulu beyaz mendillerin, oyalı ve markalı yazmaların ceviz ve elma hediyelerinin ve çok sevdiği değerli baş öğretmenin son defa elini öperken:

-Tanrım zihin açıklığı versin oğlum...

Diyerek cebinden çıkarıp verdiği o şatafatlı kabında altın varakla ‘Mükâfât’ kelimesi yazılı kitabı at üstündeki meşin heybeye yerleştirdikten sonra, kabil değil geriye dönemeyecek; babasını, vaktiyle, haydutlar pususundan kurtaran bu güzel atın sırtından inerek, miskin evine gidip:

-Okumayacağım işte; göndermeyin beni...

¹⁴⁶ Boratav, **Türk Folkloru**, s. 163-164.

Diye tepine tepine haykırmaya yüzü tutmayacaktı.” (s. 14)

Sâmiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmami*¹⁴⁷ adlı romanında Halis Efendi, çocukluğunu hayat ederek okula başladığı günü hatırlar. Çatık kaşlı, asık suratlı bir hocaya talebe olan Halis Efendi, kendisi gibi zorluk çekmemiş gençlerin okula ve eğitime bakış açılarını eleştirir:

“Muayyen günde ise kapının önüne bir araba ya da bir midilli getirilerek yeni talebe pelüşten atlastan veya geziden yapılmış cüz kesesi boynunda müphem ve tatlı bi helecanla arabaya bindirilir. Önde mektep minderini başında taşıyan kalfa, arkasında rahleyi götüren mahalle bekçisi, daha sonra çocuğun yeni arkadaşları, en arkada aile efradı âminler, ilahilerle mektepten içeri girerlerdi. Burada da yine son merasim yapılır. Çocuk hocanın önüne oturtularak besmele dedikten sonra ailenin büyüğü hocadan başlayarak kalfaya, mahalle bekçisine, çocuklara bahşişlerini dağıtır. Böylece de merasim tamam olurdu.” (s. 70)

1.3. SÜNNET

Sünnet, erkek çocuklarının erkekliğe geçiş törenleridir. Sünnet işlemi İslam ve Yahudi dinlerinin kuralları arasında yer almakla beraber, bu dinlerin dışında kalmış birçok dinde uygulanır. İslam dininde peygamberin yaptığı ve yapmasını öğütlediği şeylere sünnet denir. Özel anlamında oğlan çocuklarının erkeklik uzuvlarında yapılan operasyona halk arasında sünnet tabiri verilmiştir. Aynı zamanda kişinin İslam dinine katıldığı anlamına da gelmektedir. İmkânı olan aileler çocuklarının sünnetleri esnasında merasim yaparlar, eğlence düzenlerler. Aynı zamanda yetim ve fakir ailelerinin çocuklarının da sünnetleri yaptırılır.¹⁴⁸

Mehmet Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* adlı romanında Hasan Usta'nın oğlu Demir, sekiz yaşına gelince babası onun sünnetinin yapılması gerektiğini düşünür. Gösterişli ve israflı bir tören yapmak istemeyen aile, onun yerine köyün yetim çocuklarının da sünnetlerini yaptırmak istediklerini köy muhtarı ve ihtiyar meclisine iletirler:

“Ertesi sabah dükkânını açtıktan sonra köy odasına giden Hasan Usta bir yandan düşüncelerini kısaca kamunbaya söyleyerek düğün müsaadesini aldı, öte yandan da köyün yardım sandığında biriktirilmiş beş yüz lirasını çekerek cebine koydu ve akşama kadar hem

¹⁴⁷ Sâmiha Ayverdi, *Mesihpaşa İmami*, 1.b., Gayret Kitabevi, İstanbul, 1948. (Alıntılar bu baskıdandır.)

¹⁴⁸ Boratav, *Türk Folkloru*, s. 159.

dükkândaki işlerini tamamladı, hem de ihtiyar heyeti âzaları ile etraflı görüşmeler yaparak köyün gerçekten kimsesiz kadınları ile yetim çocuklarının isimlerini yazdırttı. Bu çocuklardan sünnet çağına gelmiş olanlarının da ayrı bir listesini hazırlatarak düğün tedarikine girişti. Terzi Ahmet'le Kunduracı Ali'yi çağırttı. Mallarını Türk mağazalarından almalarını faturalarını kendisine göstermelerini tembihleyerek sünnet ve okul çağına gelmiş olan yirmi yetim çocuğa birer kat kışlık elbise ile birer çift ayakkabı ismarladı. On beş kimsesiz kadının bir kışlık yiyeceğini güvendiği yerlerden birer birer tedarik ettirerek kendilerine dağıttırdı. Avcı Mustafa ile Cerrah Halit'in ve küçük kardeşi Hayrullah Çavuş'un evlerinde ve kendi evinde hazırlattığı odalara yirmi yatak serdirerek kasabadan getirttiği sünnetçiye evinde konaklattı.

Kırmızı bayraklarla ve yeşil yapraklarla donattırdığı üç evin önünde ne davul, ne mızıka çaldırtmadan çocukları sünnet ettirtti ve yalnız çocukları görüp hatır gönül sormak için gelen köy halkına birer tas ayran içirerek kendilerini uğurladı.” (s. 11-12)

Sünnet merasimlerinde güreş müsabakalarının yapılması Balkan Türklerinin sürekli uyguladığı bir âdettir. Sünnet merasimi yapan kişi, halka hoş vakit geçirtmek için bu müsabakayı organize eder ve pehlivanlara ödülleri dağıtır. Türklerin bütün düğünlerinde, kazananın çeşitli şekillerde ödüllendirildiği spor müsabakaları yapılır. Reşat İleri'nin *Yörük Ali*¹⁴⁹ adlı romanında, Şevket Paşa'nın düzenlediği toplu sünnet töreninden ve bu tören sırasında yapılan güreş müsabakalarından bahsedilmektedir.

Bir Bulgar papazı öldürdüğü gerekçesi ile zindana atılan Ali'nin pehlivanlıktaki şöhreti, güreşlere olan düşkünlüğü ve pehlivanları himaye etmesiyle tanınan Şevket Paşa'nın kulağına gider. Düzenlediği sünnet düğünü sırasında başa güreşmesi için getirttiği Makarnacı Halil'in karşısına çıkacak pehlivan bulunmaz; bu yüzden Şevket Paşa, Ali'yi zindandan çıkartıp güreşlere katılmasını sağlar.

1.4. GÖRÜCÜ GİTME-KIZ İSTEME-SÖZ KESME

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda evlilik öncesi kız isteme motifi daha çok aile büyüklerinin kontrolünde geçen bir süreçtir. Bu süreç, gençlerin birbirlerini beğenmeleri sonucunda aile büyüklerini haberdar etmeleriyle başlar. Bu evlilik kararı, tarafların şartlarının birbirlerine uygunluğu büyüklerle istişare edilerek kararlaştırılır. Bu şartlar arasında Balkanlar'ın çok uluslu yapısı göz önünde bulundurularak dinî uygunluk ilk

¹⁴⁹ Reşat İleri, *Yörük Ali*, 1.b., Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1953. (Alıntılar bu baskıdandır.)

planda değerlendirilir. Genel kanaat aynı dinden insanların birbirleriyle evlenmeleri gerektiğidir.

Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker*¹⁵⁰ adlı romanında Raik, teğmen olarak Türk-Yunan Savaşı'na katılmak üzere Alasonya Cephesi'ne uğurlanır. Raik'in sevgilisi Cemile, Cemile'nin annesi, kız kardeşi, Raik'in annesi evde sürekli Raik'i konuşmaktadırlar. Cemile, lafı hep Raik'e getirmeye çalışır. Kız kardeşi ablasının durumunun farkında olduğundan, iğneleyici konuşur onun bu hâliyle eğlenir. Raik, mektuplarında askerden dönünce tez zamanda düğün yapmak istediğini belirtir. Düğün hayalleri ve özlem dolu mektuplarla günler gelip geçer. Bu sırada Raik'in annesi ve ortamdaki kadınlar arasında görücü usulü evlenmeye yönelik konuşmalar yapılır. Bu konuşmalarda gelin adayında fizikî güzelliğin yanında ahlak ve soy sop güzelliğinin de aranması gereken özellikler arasında yer alır:

“Şimdiden bir münasebet aramaya başlamalı. Ben öyle bir kere görücü gidip de gördükleri kızı oğullarına alıveren validelerden değilim. Hayır, bence bundan daha zararlı bir şey yoktur. Bazı hanımlarımız en çok ağır davranılacak yerde bilakis fevkalade acele ediyorlar. Çok kere aldanırlar da yine akıllarını başlarına toplamazlar. Hiç insan hüsnünü beğendiği bir kızın ahlakını, tabiatını öğrenmeden ailesine incelemeyen alır mı? Sonra iş nereye varır? Evlenmek için yalnız güzellik kafi midir?” (s. 98)

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide*¹⁵¹ adlı romanında Fuat'tan hamile kaldığı için odasından çıkamayan Nadide, Dilruba dışında kimseyle görüşmez. Çocuğunu düşürmek için bin bir yola başvuran Nadide, bir gün pencereden dışarı baktığında Fuat'ın babası Ali Bey'i görür fakat eski sevgilisi Fuat'ın babası olduğunu bilmez. Nadide'ye birtakım işaretler yapan Ali Bey, ona olan aşkını bir mektup yazarak ilan eder ve mektubu Nadide'nin görebileceği bir yere koyar. Nadide, mektupta ertesi gün Ali Bey'in kendisini istemek için kadınlar göndereceği haberini okur.

Nadide, çocuğunu düşürmek için yaptıklarından netice alır ve sancıyla yere yığılır. Hizmetli Dilruba, hanımefendiyi odaya çağırır ve durumu anlatır. Annesi, Nadide'nin hamile olduğu sırrının aralarında kalması şartıyla konağa bir ebe getirtir. Çocuğun alınması için gerekli işlemleri yaptırır. Bu olayın ertesi günü Ali Bey, mektupta belirttiği

¹⁵⁰Aptullah Zühtü, *Şanlı Asker 1313(1897) Türk-Yunan Savaşı Dömeke Zaferi*, 1.b., Mihren Matbaası, İstanbul, 1315. (Alıntılar bu baskıdandır.)

¹⁵¹Hüseyin Cahit Yalçın, *Nadide*, 1.b., Âlem Matbaası, İstanbul, 1308(1891). (Alıntılar bu baskıdandır.)

gibi Nadide'yi istetmek için görücü kadınlar gönderir. Romanın geçtiği dönemde Balkan Türklerinde evlilik görücü usulüyle yapılmaktadır:

“Teyze Hanım süsleninceye kadar bir saat mürur etti. Yanına komşudan bir kadın ve bir de hizmetçi alarak görücü gittiler.” (s. 80)

Ali Bey'le evlenmek için her yolu meşru gören Nadide, hizmetlisini zehirledikten sonra annesini de boğazlayarak öldürür. Nadide, teyzesini yanına alarak konakta yaşamaya devam eder. Taziyelerden on, on beş gün sonra Ali Bey, Nadide'yi istetmek için kadınları konağa yollar. Durumdan habersiz olan Nadide'nin teyzesi, Nadide'ye fikrini sorar. Nadide, bu durum karşısında susarak kabul ettiğini gösterir. Nadide, her ne kadar rol yapsa da Balkan Türklerinde görücüsü gelen kızın sessiz kalması talipliyi kabul ettiği anlamını taşımaktadır.

Ali Bey'le evlenen Nadide, eski sevgilisi Fuat'ın şu anki eşinin oğlu olduğunu düğün günü öğrenir. Bu sebepten dolayı başka bir konakta yaşamak zorunda kalan Fuat, Nadide'nin birlikte olmak için yaptığı teklifleri reddeder. Nadide, haince bir plan yaparak Fuat'ı elde etmek için kendisinden çocuğu olduğunu ve ona göstermeyeceğini söyler. Bu arada Elmas'ı Fuat'ın sevdiğini hisseden Ali Bey, ikisinin evlenmesini çok ister. Her ne kadar Nadide bu durumdan hoşlanmasa da Ali Bey bunu vasiyetnameye yazdırır. Fuat Bey, Elmas'a Ali Bey'den izin alarak evlenebileceklerini söyleyerek Balkan Türklerinde evlilikte büyüklerin olurunun çok önemli olduğunu vurgular:

“-Ah Elmascığım seni ne kadar seviyorum! Pederim evlenmekliğimize müsaade ettiği cihetle inşallah iyi olduğu vakit düğünümüzü yaparız diyordu.” (s. 219)

Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* adlı romanında roman kahramanı Recep Köso, Müslüman bir Arnavut'tur. Evlilik için gerekli şartları taşır durumdadır. Evlilikte Arnavutlarda da Türklerde olduğu gibi büyüklerin rızasını almak esastır. Büyüklere bu konu mahcubiyet içerisinde açılır. Recep Köso, Rum çorbacı Yonkos'un kızı Filomene'yi beğenir. Annesi Çelebi Molla onun variyetini görmek ister. Recep Efendi, otuz altı, otuz yedi yaşlarında, uzun boylu, geniş omuzlu, iri yarı biridir. Recep Köso'nun zeki ve maharetli olmasının önemli sebeplerinden biri annesidir. Köso, on iki yaşındayken babası vefat eder, onu annesi Çelebi Molla büyütür. Recep'in validesine 'Molla' denilmesinin nedeni kendisini çok iyi yetiştirmiş olmasıdır. Validesi tarafından en iyi şekilde terbiye alan Recep Köso, evlenmek istediğini validesine mahcup bir şekilde söyler. Validesi de

evlenmesinin doğru olacağını düşünür. Recep Köso, Yankos'un kızı Filomene'yle evlenmek istediğini söyleyince validesi kızın Hristiyan bir Rum olmasından dolayı şaşırır ve tereddüt eder:

“-Yankos Çorbacı'nın kızı ha? İşte bu biraz acayip şey. Vakıa hem muteber, hem güzel, hem de terbiyeli, uslu, akıllı bir kız ama... Ne bileyim?

-Hristiyan olduğu için. Değil mi? Müslüman olup da bir Müslümana varan kızların birincisi Filomene olmayacağı gibi erkeklerin birincisi de ben olmayacağım.

Çelebi Molla düşünmeye başladı hem düşünüyor, hem de :

-Evet! Doğru ya. Emsali çok!

Diye lisanen oğluna hak veriyor idiyse de zihnen bir türlü bu işin ihtimaline yaklaşamıyordu. Sonkur Yankor Çorbacı denilen adam müteveffa kocasının çiftlik ortağı, zengin, Rumlar beyninde gayet muteber bir adam olduğu gibi bir kaç defa meclis-i idare azalığına da intihap olunmuş, hatta bir aralık uhdesine kapıbaşlık tevcih olunduğu gibi bir aralık da dördüncü rütbe mecidiye nişan-ı zîşânına nail olmuştu. Vakıa Rumeli'de Rum'dan, Bulgar'dan birçok kızlar Müslüman olarak Müslüman kocaya varırlar ise de bunlar köyler veyahut kasabaların fukarâ-yı ahalisinden olmakla beraber kimi kimsesi olmayan ve kendi kavmi arasında da zaten koca bulabileceğini ümit etmeyen kızlar olup onları da bekçi, zabtiye veya esnaftan bazı kimseler alırlar. Fakat böyle Köse Osman Efendizade Recep Efendi gibi muteber bir zatın, bir dönme kız alması nevâdirden olduğu gibi, Sonkur Yankos Çorbacı'nın kızı Filomene gibi muteber bir kızın tebdil-i din ile bir Müslümana varması dahi nevâdirden olmasıyla işte Çelebi Molla, buraları der-pîş ederek düşünüyor ve ne kadar düşünürse bu izdivaca zihninde bir çare-i imkân bulamıyordu. Çelebi Molla biraz düşünmek için oğlundan zaman istedi. Recep Köso annesinin gönlü olmadığını anladı ve düşünmesi için rica ettiği zamanı bir emir gibi algılayıp izin verdi.” (s. 46)

Ahmet Mithat Efendi'nin bir diğer romanı *Ahmet Metin ve Şirzat*¹⁵² 'ta da evlilikte büyüklerin onayını almak çok önemlidir. Büyüklerden kasıt sadece anne-baba değil aynı zamanda adaylara kol kanat germiş diğer insanlardır. Birbirini seven gençler Ahmet Metin gibi bir şahsın fikri alınmadan böyle bir şey yapmayı edepsizlik sayarlar. Roman

¹⁵² Ahmet Mithat Efendi, **Ahmet Metin ve Şirzat**, TDK Yayınları, 2013. (Alıntılar bu baskıdandır.)

kahramanı Ahmet Metin, koruması altına aldığı Vasiliki'yi evladı gibi sever. Süreyya da Ahmet Metin'in beğenisini kazanmış biridir. Ahmet Metin, Süreyya'nın gemicilikteki maharetini över. Süreyya ile Vasiliki, Ahmet Metin'in bu övgülerinden çok memnun kalırlar. Mutluluklarının efendileriyle paylaştıklarında daha da artacağı düşüncesindedirler. Her ikisi de şimdilik kardeş, kız kardeş gibi davranmak kararını alırlar. Vasiliki Süreyya'ya açılır ve duygularını ifade eder. Süreyya da Vasiliki'yi Allah'ın emri ile isteyeceğini söyler:

"... İki genç sandallarını meydana koymak şöyle dursun edep ve terbiyeleri ve efendilerine olan hürmet ve itaatleri hasebiyle bu sevdanın vukuundan bile bizar idiler."(s.447)

Balkanlar'da savaş dönemlerinde Türk askerleri yerleştikleri yerlerde, yerli halkla ilişkilerinde kendi kültürlerini yansıtırılar. Esat Mahmut Karakurt'un *Son Gece*¹⁵³ adlı romanında evlilikle ilgili Rumen kültürü ve Türk kültürü arasında bir mukayeseye gidilerek evlilik öncesi hakkında bilgiler verilir. Romanda Yüzbaşı Faruk Bey, I. Dünya Savaşı'nda Romanya Cephesi'nde İbrail kentine askerleriyle yerleşir. Yüzbaşı, yaptığı çeşitli faaliyetler ve halka karşı tutumlarıyla İbrail halkının gönlünü kazanır. Bu arada Faruk Bey, soylu bir ailenin çocuğunu çetelerin elinden kurtarır. Bu olay üzerine gencin ailesi Yüzbaşı Faruk adına bir gece düzenler. Yüzbaşı Faruk Bey, gecenin ilerleyen saatlerinde hanımlarla da dans eder ve bir Rumen kıızıyla arasında şöyle bir konuşma geçer:

"-Hayır, bizim memleketimizde genç kızlar, evli erkeklere musallat olmazlar!"

-Ya ne yaparlar?"

-Ne yapacaklar, vakti geldiği zaman evlenirler.

-Evlenmek istemiyorlarsa?"

-O zaman bir köşeye çekilir otururlar." (s. 81)

Orhan Kemal'in *Cemile*¹⁵⁴ adlı romanında Boşnak muhaciri Malik, oğlu Sadri'yi ve kızı Cemile'yi fabrikada çalıştırmak istemez. Fabrika, Malik'in gözünde insan ömrü yiyen bir canavardır. Eşinin vefat etmesiyle çocuklarına kendini adayan Malik, onları gözünden

¹⁵³ Esat Mahmut Karakurt, **Son Gece**, 1.b., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1942. (Alıntılar bu baskıdandır.)

¹⁵⁴ Orhan Kemal, **Cemile**, 1.b., Varlık Yayınları, İstanbul, 1952. (Alıntılar bu baskıdandır.)

esirger. Malik'in arkadaşı İzzet Usta adında bir diğer Balkan muhaciri komşuları on beş yaşına basan Cemile'nin evlilik yaşının geldiğini Malik'e söyler. Şehrin ve fabrikanın kötü ortamında çocuklarını alıp Karagöl köyüne taşınmayı planlayan Malik, her ne kadar Cemile'nin evlenme yaşına geldiğini kabul etmese de kızı için namuslu bir aday çıktığı zaman evlendirmek gerektiğini düşünür. Eskiden hanedan ve zengin biri olan Malik'in gözünde damat ve gelin adayının zengin olmasının bir önemi yoktur.

Evliliğin gerçekleşmesi için çeşitli şartların yerine getirilmesi gerekir. Bunlardan ilki, evlenme çağına gelmiş bir erkek için uygun olan eş adaylarının belirlenmesidir. Bunun için öncelikle şart, genç kızın evlilik yaşına gelmiş olmasıdır. Eski dönemlerde, Anadolu'da olduğu gibi, Rumeli'de de genç kızların evlilik yaşları on beş civarındadır. Yirmi yaşına gelmiş bir genç kıza artık evde kalmış gözüyle bakılır.

Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanında, Hacı Hüseyin'in çetesine katılarak dağa çıkan Yörük Ali, Türklere zulmeden Kara Yorgi'yi öldürür ve köye döner. O gece köyde konaklayan Ali, Cemile'nin başına gelenlerden bahsedilmesi üzerine rüyasında Cemile'yi görür:

“Rüyasına giren ufak kız muhtarın en küçük kızı idi. İsmi Cemile idi. O zamanlar on iki yaşında idi. Bu kız nedense Yörük Ali'den pek hoşlanır, onu her gördüğü yerde şakalaşır, hatta çeşme başında ise tıpkı rüyasına girdiği gibi üstüne sular atardı. Güzel bir kızdı. Bulgarlar nasılsa bu kıızı öldürmemişlerdi. Sağ olduğuna göre şimdi yirmi yaşlarında olmalı idi. Tabii çoktan evlenmiş olacaktı. Çünkü eskiden kızlar pek küçük iken hatta on beş yaşında evlendirirlerdi. Yirmi yaşında olan kız artık evde kalmış, yani kısmeti çıkmamış demektir.” (s. 103)

Kızlar için evlilik yaşı Balkan Türklerinde genelde on beşi geçmez. Evlenme yaşını geçen kızın günah işlediği ve bu durumun anne baba için de vebal olduğu görüşü hâkimdir. Hatta bu yaştan sonra kız isteksizse evde kalmış muamelesi görür. Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice* adlı romanında Hatice, Abdullah'ı sevmektedir. Annesi Pamuk Hanım, Hatice'nin on dört yaşında olmasından dolayı bir an önce evlendirilmesi gerektiğine inanır. Fakat Abdullah'ın fakir olması Pamuk Hanım'ı düşündürür. Kızını zengin bir ailenin tek oğlu olan Abbas'a vermeyi düşünür. Ancak Abbas'ın Hatice'yi kaçırmasına kızarak kızı vermekten vazgeçer ve kızı Hafız Ali'ye nişanlar. Hatice gönülsüzdür, bu durum karşısında direnir:

“Hatice köşelere saklanıyor istemem kimseye varmam diye sızlanıyordu.

-Niye ağlıyorsun, elbette varacaksın! diyordu. Kız değil misin elbette el ocağı yakacaksın. On beş yaşına kadar oturup kart kız mı olacaksın, yaşın on dörde bastı, bundan sonra oturmanın Allah için günahı vebali kul içinde ayıbı vardır.” (s. 10-11)

Balkan coğrafyasında evlilik hususunda kız talep eden değil, talep edilendir. Evlenme çağına gelmiş bir kızın sevdiği erkekle evlenmek istediğini ifade etmesi toplum ve aileler tarafından çok büyük bir ayıp olarak karşılanır. Kız, annesine dahi çoğu zaman bu konuyu açamaz. Ancak dünürlerin geleceği zamana yakın, kız tercihini susarak da olsa gösterir.

Güzel Hatice romanında Hatice, kendisini Abdullah’a istemek için dünürlerin geleceğini sütbabasına açmak amacıyla bir fırsat kollar. Abdullah’ın maddi gücünün yetersiz olması ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Bu yüzden sütbabasına fikir danışmak isteyen Hatice, ona en çok ne zaman mutlu olduğunu sorarak sözü kendi mutluluğuna getirmeye çalışır. Sütbaba bu soruya cevap vermekte zorlanır. İlk önce kendi sünnetini ve sünnetinde giydiği yeni kıyafetler içinde çok mutlu olduğunu hatırlar. Hatice bu cevapla tatmin olmaz, onu mutlu eden başka olayları hatırlamasını ister. Sütbaba, bir arkadaşının düğününde sağdıç olduğunu hatırlar. Yeni kıyafetler içinde, doru bir atın üzerinde gitmektedir. En çok mutlu olduğu anın bu olduğunu söyler:

“Daha başka, daha başka. Ne bileyim ben , ha. Bir defa da bizim Hacı Bey oğluna Tırnova’dan gelin getiriyordu. Rahmetli Hüsmen Bey benim akranım idi. Hacı Bey bana güzel bir kat mavi çuha çakşır cepken yaptırmıştı. Yeşil atlas bir mintan, âbani sarık, günüşlü kama, alacalı çoraplar, parlak telatin (ruga) kunduralar. Güveyin sağdıcı idim, gelin almağa gidiyorduk. Doru bir beygire kurulmuştum, işte o zaman...” (s. 6)

Anadolu’da ve Balkanlar’da kız isteme esnasında söz kesimi günü “inci-altın” üzerinde anlaşma kadınlar arasında olur; bu anlaşmanın adı “ağırlık”tır. Kızın erkek kardeşlerine verilecek yol parası da tartışılır. Ama bunlar üzerinde son karar erkekler arasında kesinleşir. Bazen de bu ağırlık ve eşya pazarlığı oğlan babası ve kız babası arasında geçer. Bu yük, oğlan tarafı için evliliği külfetli bir hâle getirir.¹⁵⁵

Balkanlar’da her zaman erkek tarafı kız tarafına ağırlık veya başlık parası ödemez.

¹⁵⁵ Boratav, **Türk Folkloru**, s. 175.

Bu hususta bazı milletler için tersi bir durum söz konusudur. Romanlarda kız tarafının erkek tarafına verdiği drahomanın özellikle Rumlar arasında önemli bir toplumsal sorun olduğu vurgulanmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin *Henüz 17 Yaşında*¹⁵⁶ adlı romanında bir Rum kızı için drahoma yüzünden kötü yola düşmüş Kalyopi'nin düştüğü acıklı duruma düşmemesi bir şans olarak değerlendirilir. Drahoma, Rumlar arasında derin toplumsal yaralar açan, eski Yunan'dan kalma bir gelenektir. Bir nevi Türklerde bulunan başlık âdetinin Rumlardaki karşılığı olan drahoma, kız tarafının kadının kendi faydası ve evlilikteki sorumluluğu paylaşması adına erkek tarafına verdiği mal, mülk ve paradır. Drahomanın bir diğer yönü de boşanma gerçekleştiğinde erkek tarafının aldığı bu malları kadına tekrar iade etmesi sonucunda kadının mağduriyetinin engellenmesidir.¹⁵⁷ Orhan Okay, bu hususu bir medeniyet mukayesesi yaparak açıklar: “*Drahomaya dayanan bir ailenin kuruluşu, Ahmet Mithat'a göre bir menfaat ortaklığı olduğu gibi drahoması olmayan genç kızları da ümitsizliğin doğuracağı tehlikeler bekler. Bu bakımdan şarkın kadına verdiği değeri Avrupa'ninkinden daha üstün bulur.*”¹⁵⁸

Henüz 17 Yaşında adlı romanda romanın kadın kahramanı Rum kızı Kalyopi'nin başından geçen zorluklar ele alınır. Bu hayat mücadelesi Hristiyanlarda evlenen kızın erkeğe drahoma ödemesi etrafında şekillenir. Evde babanın drahomasını ödeyeceği birden fazla kızı varsa kızlar, kendi drahomalarını biriktirmek için mecburen hizmetçilik, açıcılık ve temizlikçilik gibi işlerde çalışmak zorunda kalırlar. Ahmet Mithat Efendi, Hristiyanlıktaki bu drahoma meselesini bir filozof, bir devlet adamı, bir aile babası hiç değilse akliselim bir vatandaş olarak irdeler. Dinî boyutunun yanı sıra aileye getireceği yük ve evlenecek kıza getirdiği sıkıntıları da ele alır. Bu paranın temininde karşı karşıya kalınacak pek çok sıkıntılar da göz ardı edilmez. *Henüz 17 Yaşında* romanının çıkış noktalarından biri de bu drahoma meselesini bütün yönleriyle ortaya koymaktır. Ahmet Mithat Efendi'ye göre fuhuş batağına düşmüş kızların bir kısmı da bu sebeple bu hayatı tercih etmişlerdir:

“Hristiyanlarda ise fuhşun meydan almasına asıl sebep kızların kocaya verilmesi hususunda muhtaç görüldükleri drahoma maddesidir. Bir kız kocasını âdeta satın

¹⁵⁶ Ahmet Mithat, **Henüz 17 Yaşında**, haz. Nuri Sağlam, TDK Yayınları, Ankara, 2000. (Alıntılar bu baskıdandır.)

¹⁵⁷ Uğur Özcan- Murat Gökhan Dalyan, “19.yy.da Rumlarda ve Arnavutlarda Evlilik Müessesesinde Başlık Uygulamaları”, **History Studies**, Volume 3/3, 2011, s. 319-320.

¹⁵⁸ Orhan Okay, **Batı Medeniyeti Karsısında Ahmet Mithat Efendi**, MEB Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 213.

almalıdır. Parası yoksa koca bulamaz. Bayağı hâli vakti yerinde olan bir Hristiyanın üç kızı oldu mu? Herif battı gitti. Nâsta fukara her zaman ağniyadan daha çoktur. İşte drahoması olmayan kızlar bilmeceburiye gayr-ı meşrû yollarda taharî-i huzûzâta mecbur olurlar. Eğer patrikler şu drahoma âdetini feshedecek olsalar hakikaten bu kerahati azaltmaya büyük bir hizmet etmiş olurlardı. Bir de şu Hristiyan hanelerinde beslemelik eder kızlar yok mu? İşte onlar dahi kâffeten ve kâmilten kerhanelere namzet demektirler. Bir fakir kız bir haneyi besleme gider. Orada birkaç genç bulunur. Kız bunlarla mercimeği fırına verir. Derken iş duyulur. Kız kovulur. Bir kere ismi fenaya çıkınca başka familyalar biçareyi kabul etmezler. Anası babası fakir! Hâlbuki kız güzel güzel rubaları süsleri filanları görmüştür. Hevesi uyanmıştır. Binaenaleyh ondan sonra gideceği yer kerhanedir. İşte bu hallerin her biri birer hakikattir ki senin gibi bir filozof bunları asla inkâr edemez.” (s. 122-123)

Ahmet Mithat’ın *Ahmet Metin ve Şirzat* adlı romanında Ahmet Metin’in yanında bulundurduğu Rum hizmetli Vasiliki drahomanın Rum erkekler tarafından fırsat olarak kullanıldığının söyler. Vasiliki, gönlündeki erkeğin Süreyya olduğunu söylediğinde Ahmet Metin onun bir Müslümanla evlenmek istemesine şaşırılmış gibi görünür. Vasiliki, Ahmet Metin’e neden bir Rum’la değil de Müslümanla evlenmek istediğini açıklarken yazarın drahoma ve Rum-Müslüman ilişkisi konusundaki görüşlerinin de tercümanı olur:

“(…)

Rum mu? Aklıma bile gelmiş şey değil! Rumlardan beni kim alacak? Bende beş on kuruş drahoma akçesi uman çapkının birisi değil mi? Kendim Rum olduğum hâlde bunca senedir Müslüman kapısında sizin kapınızda bulunurum. Rumları da öğrendim Müslümanları da benim yalancı bir kız olmadığuma emniyetiniz var ise inanınız ki gönlümdeki adam Süreyya’dır. Beni meşruan tezevvüc edecektir. Affederseniz Süreyya Efendi’yi size tercih ediyorum zannıyla bana darılmayınız.” (s. 687)

Güzel Hatice romanında da kız tarafının verdiği ağırlıktan bahsedilmektedir. Bu ağırlığın verilmemesinin evliliğin önünde engel teşkil ettiği görülmektedir. Hatice, zengin bir adam olan Hacı Hasan Ağa’nın kızıdır. Güzelliği ile herkesin dikkatini çekmekte ve talipleri onu istetmek için fırsat kollamaktadır. Oysa Hatice, Abdullah’a âşıktır ve onunla evlenme arzusunu sütbabası ile paylaşır. Sütbaba, Abdullah’ın iyi ve okumuş bir genç olduğunu bilir, ancak Hatice’nin annesi Pamuk Hanım’ın, Abdullah’ın dünür yolladığını

söylemesine şaşırır. Hatice de bu şaşkınlığın sebebi öğrenmek ister:

“(…)

Sütbaba üzgün bir sesle çekinerek genç kıza cevap verdi:

-Seni kederlendirmek istemem ama Hatice seni dünyada Abdullah’a vermezler. Hatice isyan dolu sesiyle söyledi:

-Niçin? Abdullah, Şemsi Bey’in torunu değil mi? Sütbaba sakalını karıştırdı:

-Öyle ama... Öyle ama... Hatice, Abdullah bugün fakir bir çocuktur. Babası neleri var neleri yoksa Tırnova’daki yosmalara yedirdi. Evladını düşünmedi. Abdullah Allah için kibar, iyi çocuktur. Okudu yazdı ama, isteyecekleri ağırlığı veremez. Aziz ablanı Hafız Rıdvan’ın oğluna verirlerken az şey almadılar. İnciler, altınlar, elmaslar... Hem Aziz ablan senin gibi güzel değildi. Sen kasabanın en güzel kızısın.

-Ben de incisiz, altınsız giderdim ne olur sanki ?

-Öyle ama bunlar bir kızın şerefidir. Hatice, Hacı Hasan Ağa kızını ihtişamsız verdi diye söyletmek istemez. Haydi, Ağayı razı edelim, fakat Pamuk Hanım kıyamet kopsa razı olmaz. Çocuk olma Hatice, annen seni Abbas Efendi’ye vermek istiyor.” (s. 7-8)

1.4.1. Kız Kaçırma

Kız kaçırma birbirlerini seven gençlerin büyükleri tarafından evlilikleri için engel çıkarıldığında başvurdukları bir evlenme yöntemidir. Bu durum ekonomik düşüncelerle kimi zaman da başka sebeplerle daha çok kız tarafının büyüklerinden kaynaklanan bir sorundur. Delikanlı, kızla anlaşarak arkadaşları ve etrafının yardımıyla bunlar olmazsa kendi olanaklarıyla kızı kaçırrır. Gençler, düğünsüz-derneksiz hatta nikâhın gerdekten önce kılılmasını zorunlu gören töreyi de çiğneyerek karı-koca olurlar. Bu durum karşısında kızın yaşının küçük olması, kız tarafının resmî makamlara başvurma ihtimaline karşın genelde büyükler ikna edilir ve iş tatlıya bağlanır. Kız kaçırma olayları özellikle köy çevrelerinde kız babasının yüksek başlık parası istemesi sonucu olur. Bazen de aileler arasındaki geçmişe dayanan husumetler birbirini seven gençlerin bu yola başvurmalarına sebep olur.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Boratav, **Türk Folkloru**, s. 169-170.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında Fuat, Nadide'ye âşık olduktan sonra babası Ali Bey'in çiftliğine uğramaz olur ve Nadide'nin konağının karşısından ayrılmaz. Bu durumdan endişelenen Ali Bey, kâhyası Kanber'i ve adamlarını Fuat'ı bulmaları için görevlendirir. Kanber Ağa ve adamları şehirdeki umumhanelere ve kahvehanelere bakarlar fakat Fuat'ı bir türlü bulamazlar. Kendi aralarında Fuat'ı bulacaklarına dair söz verirler. Kanber Ağa ve adamları Fuat'ın başına gelmesi muhtemel olayları konuşurlar. Konu evlilik meselesine gelir. Fuat'ın bir kızın peşine takıldığından şüphelenen Kanber Ağa o dönemdeki kız kaçırma, anne baba rızası, kan dökme gibi konular hakkında bilgiler verir. Kız kaçırımların kan davalarını beraberinde getireceğini belirten Kanber Ağa, anne-baba rızasının önemini vurgular. Balkanlar'da uygulanan o dönemdeki bu evlilik töreleri, toplumsal yaptırımları belirler:

“(…)

-Hayır! Eğer böyle olmuş ise daha zordur. Ya annesi babası vermezlerse ne yaparız?

- Tuhaf söylüyorsun be! Bu belimizdeki silahlar ne gün için duruyorlar. Mademki kız ile oğlan birbirlerini seviyorlarmış ana baba ne karışır? Şayet bir söyleyecekleri varsa görecekları de vardır. Sen ne dersin be Kanber?

-... Çünkü izdivaç dedikleri şey ananın babanın rızasıyla olmalıdır. Eğer her kızı istediğine verecek olsalar vay gidi vay! Dünya ne olurdu? İşte şimdi yeni yeni bu âdetler zuhur etmeye başladı da ortalık karmakarışık oldu ya! Bu kadar kanlar ne için dökülüyor? En çoğu kadınlar yüzünden değil midir? Şimdi Fuat'ın sevdiği kızın şayet bir nişanlısı yahut bir sevgilisi varsa aramızda kan dökülecek değil mi?

-Dökülecek ama merdane bir surette dökülecek!

-Herhâlde bir katilden ibaret değil mi? Sonra onun akrabası seni öldürecekler. Senin çocukların varsa onları öldürecek ey! Bu iyi bir şey midir?” (s. 39)

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda dinî ayrılıkların sıkça yaşanması, çoğu zaman çevre ve ailenin evliliğe karşı çıkmasına yol açar. Bu durum sevenlerin birbirine kaçmaları neticesini doğurur. Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* adlı romanında Recep Köso'nun Müslüman Arnavut olması, Filomene'nin ise Hristiyan bir Rum olması evlilikleri açısından iki tarafın ailesi için de ciddi bir engeldir. Özellikle kızın babası Yankos'un bu evliliğe

karşı çıkması ve kıza baskı yapması Recep Köso'ya kızı kaçırmaktan başka bir çare bırakmaz. Recep Köso annesiyle durumu müzakere ettikten sonra uzun bir süre düşünür. Sonra Müslüman olma şartı gibi birçok şart ortaya koyarak bu işe rıza gösterir. Birkaç kere Filomene ile de görüştüktan sonra onun da ciddiyetini anlar. Bir gece Filomene, babasının evinden kaçır. Babasına bir Müslüman erkekle evleneceğini bu yüzden kaçtığını açıklayan bir mektup bırakır.

Balkanlar'daki evliliklerde kızıdan ziyade ailenin kabulü daha ön plandadır. Ailesinin onaylamadığı kişilerle kaçarak evlenenler hem aile hem de toplum tarafından dışlanırlar. Kızın kaçması, istemediği bir adayın kendisine diretilmesi sonucu olur. Kaçma sonucunda bazı aileler kızlarını evlatlıktan reddetmekle tehdit ederler. *Güzel Hatice* adlı romanda Hatice ile Abdullah birbirlerini severler fakat kızın annesi Abdullah'ın fakir olmasından dolayı bu evliliği istemez. Ailesinin zoruyla zengin bir aileden gelen Hafız Ali Bey'le nişanlanır. O dönemde genç bir kızın kendi istediği bir kişiyi talep etme hakkı yoktur. Her şeyi göze alan Abdullah ve Hatice kaçmaya karar verirler. Kızı kaçıracağı gün Abdullah, Hatice'nin babası Hacı Hasan Ağa tarafından Tırnova'ya gönderilir ve yolda komitacılar tarafından vurularak yaralanır. Bir ay süreyle Tırnova'da tedavi görür. Bu sırada Hatice ile Hafız Ali nikâhlanır. Hatice nikâh sırasında Abdullah'la kaçacağı günü hatırlar ve hüzünlenir:

“(…)

Bu söz Hatice için hakiki bir inkisar olmuştu. O, sabahtan sevdiği birkaç elbiseyi, rahmetli hanım ninesinin on yaşında iken boynuna taktığı incileri zorla Pamuk Hanım'ın gözünden sandıktan aşırılmış, bohçalamış aşağıdaki mağazaya bir çuvalın içine sokmuştu.

Şüphesiz ki Pamuk Hanım artık barışmayacak ve çeyizinden bir iğne bile vermeyecekti. Çünkü onun ne inatçı bir kadın olduğunu bütün kasaba bilirdi. Pamuk Hanım babasına çekmişti. Ali Molla büyük kızı kaçtığı için darılmış, o kadar ricalar, niyazlar fayda vermemiş ölünceye kadar barışmamıştı. Pamuk Hanım kızlarına bunu anlatır eğer sizde kaçacak olursanız ben de babam gibi yaparım, bir iğne vermem, hem de evladım yok, derim. Ne ölüme, ne dirime...

Sonra bu küçük Balkan kasabasında kaçan kızların hiç şeref ve haysiyeti kalmazdı. Fakat Hatice, bunların hepsini göze almıştı. Ne yazık ki bu fedakârlık da onu sevdiği

erkeğe kavuşturamamıştı. Abdullah Tırnova'ya yaralı gitmiş ve işte bir aydır hastaneden çıkamamıştı.” (s. 71)

1.5. NİŞAN

Nişan iki tarafın yakınları için kız evinde düzenlenen ikinci bir törendir. Gelin elbisesiyle süslenmiş kıza kaynana ile oğlanın başlıca yakın akrabaları takılarını takarlar. Kadınlarla kızlar bir tarafta, genç erkekler bir tarafta çalgılı türkölü eğlenirler. Ayrıca nişan için uygun yüzükler ayarlanarak gelin ve damada sunulur.¹⁶⁰

Ahmet Mitihat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında nişan aile büyüklerinin katıldığı ciddi bir merasim havasında yapılır. Nişan merasimlerinde İslamiyet'te ve Hristiyanlık'ta din adamlarının dua okumaları ortak bir öge olarak dikkat çeker:

“Maryola ve Fotos'un nişan resmi bu ziyafetin mebadisinde icra olunmuş bitmişti. Bu resim Papaz Samuel'in ona mahsus duayı okuyarak iki altın halkadan birisini damadın ve diğerini gelinin parmaklarına taktıktan sonra tekrar çıkarıp gelinin parmağına taktığı halkayı damada ve damadın parmağına taktığı halkayı geline tekrar takmasından ibarettir.” (s. 73)

Balkan kültüründe düğün öncesinde uygulanan nişan merasimi ciddiyet içerir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Eftimi'yle nişanlanacak olan Rüstem'e Solyot Boçarıs bu işin önemini anlatır. Nişanlılığın evlilik gibi algılandığını aynı zamanda nişan merasiminin düğün merasimi gibi resmiyet taşıdığını vurgular.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında Fuat'tan hamile kaldıktan sonra sevgilisinden haber alamayan Nadide, canı bir kadın hâlini alır, annesi ve hizmetlisini öldürür. Bu arada Ali Bey'le gizli bir şekilde mektuplaşan Nadide, Fuat'ın Ali Bey'in oğlu olduğundan habersizdir. Cenaze işlemlerinin ardından Ali Bey, Nadide'yi ister. Ali Bey'le Nadide'nin nikâh günü belirlenir ve kız evinde bir cemiyet kurulur. Nikâh cemiyeti, Balkanlar'da kendine has birtakım âdetler içerir. Nikâha giden erkek tarafı kız tarafından

¹⁶⁰ Boratav, **Türk Folkloru**, s. 175.

ne bulursa mutlaka çalar. Kız tarafı bir şey çaldırmamak için uğraş verirken erkek tarafı ise geri iade edilmek üzere değerli eşyaları çalmaya çalışır:

“(…)

- *Meydanda kimse yok. Şu şamdanı alalım!*

- *Vay! Bağlamışlar!*

- *Ben cebime iki fincan koydum ama kırılmadıysa iyi şey!*

- *Bende de bir sigara tabağı var!*

- *Ben de bir şerbet bardağı yakaladım.*

- *Sus, hizmetçi geliyor.” (s. 115)*

Nikâh günü, kız evinde gelin adayı için çeşitli âdetler uygulanır. Yazar, bu âdetleri olay akışını keserek okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla verir:

“*Nadide, memleketin âdeti muktezasınca bir iskemle üzerine oturtulmuş, mini mini çıplak ayakları -epeyce su doldurulmuş- bir gümüş leğenin içine sokulmuş, ayağının başparmakları arasına iki tane mum konmuş idi. İskemle ve leğenin etrafı da daire şeklinde bir sıra pamuk ile muhat idi. Nikâh kılındığına dair müjdeciler gelince o, yanan mumlar ile pamuklar yakılmış ba’de suda söndürülmüş idi. İşte bu mumları güvey gecesi yakarlar suyu da hıfzederler. Kaffe-i med’uvvin:*

“*-Allah yıldız barışıklığı versin!” duasıyla ayrıldılar!” (s. 117)*

Balkan konulu romanlarda nişan birçok yönden işlevi olan bir merasimdir. Nişan merasimlerinde köyün bekâr kızları kendilerini erkek analarına beğendirmek için güzel giyinir ve onlarla konuşurlar. Gelin kıza nişan töreninde takı takmak eski Türk âdetlerindendir. *Güzel Hatice* adlı romanda yeterli maddi gücü bulunmadığı için Abdullah’la evlenmesi uygun görülmeyen Hatice’nin Abbas Efendi adlı bir talibi bulunmaktadır. Pamuk Hanım, zengin bir ailenin çocuğu olması açısından Abbas Efendi’yi kızına uygun görmekte, ancak kızının bu ailede ezileceğini düşünmektedir. Bu sebeple Hatice’yi, diğer talibi Hacı Hafız Bey’in oğlu Ali Bey’e verme kararı alır. Hatice isteksiz de olsa Hacı Hasan Ağa’nın evinde nişan töreni gerçekleşir ve bu durum romana bütün ayrıntılarıyla yansır:

“... Bu zaman kaynananın yanındaki kadınlardan biri bir ayna çıkarıyor ve kaynanaya uzatıyor kaynana aynayı önüne siper gibi tutuyor, kendisi arkasında gizleniyor.

Telci nine, içeri koşuyor, şimdiye kadar kimseye görünmeyen kızı kolundan tutuyor, kalabalığı yararak mavi atlas yorganının üstüne kaynananın karşısına kadar getiriyor ve aynayı gösteriyor. Nişanlıdan gelen esvabı ve ziynetleri taktıktan sonra bu kızın ilk defa kendisini görmesi –Ondan sonra ortadan ayna kaldırılıyor, kaynana ile gelin karşı karşıya kalıyorlar ve yanlarında getirdikleri iri peynir şekerlerinden kaynana bir kendi ağzına, bir de gelinin ağzına sokuyor, bu aralarında daima tatlılık olsun diye yapıyor, sonra erkek tarafından gelenler vaktine göre kimisi sade peynir şekeri kimi parayla karışık şeker, gelinin başından saçıyorlar, gelin olacak kız, hepsinin ellerini öpüyor, hepsi mevkiine ve yakınlığına göre kızın avcuna yirmilik altın, Mahmudiye, onluk altın sıkıştırıyor.” (s. 14-15)

Nişan töreninde her millet kendine ait birtakım gelenekler uygular. Halk arasındaki yaptırımı yüksek olan ve yazılı olmayan bu gelenek ve görenekler nesilden nesile aktararak devam etmiştir. Nişanın yalnız kadınlar arasında yapılması, damadın ya da aileden herhangi bir erkeğin nişana katılmaması Balkan Türklerinde nişan törenlerinin ortak özelliklerindendir. Ayrıca, kayınvalidenin gelini görebilmek için gelini süsleyen ve törenin düzeninden sorumlu olan telci nineye altın vermesi, ileride iyi geçinebilmek dileğiyle kayınvalidenin şeker yiyip gelinine de şeker yedirmesi; gelinin başından şeker ve altın saçması da dikkat çeken geleneklerdir.

Bütün bu törenlerin ardından, nişanda toplanan kadınlar kendi aralarında eğlenirler. *Güzel Hatice* adlı romanda nişan sırasında çingenelerin çalıp söylediği şarkılar eşliğinde genç kızlar ve gelinler ortaya çıkarak oynarlar. Eğlenceler bittikten sonra akşam misafirlere yemek ikramında bulunulur:

“Bunları taze gelinler, genç kızlar takip ediyorlar. Nazlı yürüyüşlerle orta yere çıkıyorlar, salına salına bir eda ile yavaş yavaş kollarına, ayaklarını oynatıyorlar, sonra bir genç kızın önünde eğiliyorlar dizlerini yere koyuyorlar, bu onu oyuna davet, onlar çekiliyorlar. Boş kalan meydanı önünde diz çökülen genç bir arkadaşıyla dolduruyor.

Akşamına bunu ziyafet takip ediyor. Kuzu dolmaların, peynir helvaları yeniliyor, baklava tepsileri, dolma tencereleri boşaltılıyor.” (s. 16)

Erkek tarafı, nişan günü kız evine içinde gelin olacak kız ve ailesi için hazırlanmış çeşitli hediyelerin bulunduğu bohçalarla gelir. Bu hediyeler sadece gelinin ailesine değil aynı zamanda yakın arkadaşlarına ve onun üzerinde emeği geçen büyüklerine de verilir. *Güzel Hatice* adlı romanda hediyelerden bazıları Hatice'nin dokuma ustası Bulkapenka ve kızı Denka'ya aittir. Denka, Hatice'yle Abdullah'ın arasında haber taşımaktadır. Hatice, gelen bohçaları haber vermek bahanesiyle aynı zamanda arkadaşı olan Denka'yla görüşmek ve Abdullah'tan haber almak istemektedir:

“-Bir haftadır hiç görünmedin Denka, özledim, dün hep seni gözledim, niye gelmedin?”

Sonra feracesinin altından çıkardığı büyük bir kâğıt şeker ona uzattı:

-Bu şeker sana Denka, gelen ağırlıklar arasında dokuma ustam olan Bulkapenka'ya ve sana da hediyeler var, annene etekleri önleri işli bir çuha sokman, sana da yeşil kadife bir rubanlık, görsen ne güzel Denka.” (s. 19)

Güzel Hatice romanına nişanda hediyeleşmelerin tek taraflı olmadığı da yansır. Nişan töreninden sonra kız tarafı da hazırlandığı bohçaları erkek tarafına götürür. Bohçanın içine her çeşit örgü işleri konulur:

“Bürümcük, hilâfî idare gömlekler, hesap işi peşkirler, altınlı gümüşlü kılaptanlı ağır çevreler, uçkurlar, sırma örülü keseler, iğne oyalı Kozan yemenileri, delikli iğne işli namaz bezleri, yeşil, kırmızı, mavi, atlas, kadife, bindallı işli bohçalar ayrılıyor. Güveye, kaynanaya, kaynataya ve diğer uzak akrabalara varıncaya kadar bohçalık gönderiyordu. Bu bohçalar elliye buluyordu. Pamuk Hanım kızı kundakta iken kız beşikte, cihaz sandıkta, demiş bunları bir gün geleceğini bildiği bu mesut gün için hazırlanmıştı.” (s. 17)

1.6. DÜĞÜN

Düğün toplumsal bir olaydır. Düğünde nişanlanan çiftlerin yeni bir bağla birbirine bağlanması ve bunun bütün toplulukça bilinmesi hedeflenir. Düğüne çağrı Anadolu'da “okuntu” ve “okuma” tabirleriyle yapılır. Kimi yerlerde bu maksatla gönderilen hediyelere “yolluk” denir. Yolluk, bölge ve geleneklere göre değişen hediyelerdir. Evlenme nedeniyle yapılan tören ve şenliğe düğün adı verilir. Bu törenden önce evlilik akdinin gerçekleşmesi

için nikâh yapılır. Dinlere göre çeşitlilik içeren nikâh merasimi İslamiyet ve Hristiyanlıkta farklı usullerde yapılır.¹⁶¹

Müslümanlıkta sade bir törenle yapılan nikâh *Arnavutlar ve Solyotlar* romanına bu yönüyle yansır. Hristiyan Eftimi ve Rüstem'in evlilik dışı çocukları dünyaya gelir. Çocuğu mağarada kör bir kadına gizlice baktırmaktadırlar. Bu arada, Eftimi Rüstem'le İslamî usullere göre nikâhlanmayı kabul eder.

Anadolu'da evlenme geleneklerinde, gelin alma töreni esnasında kız tarafı oğlan evinden gelini almaya gelenlere türlü güçlükler çıkartır. Bunlar sayıca çokluk, oyun, şaka görüntüsündedir. Bu güçlüklerin kimi zaman savaş ciddiyetine ulaştığı da görülmektedir. Düğünlerde silah atma bu güç gösterisinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁶² *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Boçarıs'ın Soli'de saygın bir kanaat önderi olması oğlu Fotos'un düğününün son derece gösterişli olmasını gerektirir. Düğünde şan, şöhretin bir göstergesi de silah atmak ve davul, zurna gibi çeşitli çalgı aletleri çaldırmaktır.

Balkanlar'da düğün kültürünü din şekillendirmektedir. Evlenecek şahısların Müslüman veya Hristiyan olması düğün esnasındaki teamülleri belirlemektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında birbirlerini seven iki sevgiliden Eftimi, romanın sonunda Müslümanlığı kabul eder. Allı duvaklı gelin olan Eftimi, ilahilerle evden çıkar. Eftimi ile Rüstem Müslüman usullerine göre evlenirler:

“Soli mağlubiyetinden bir buçuk sene sonra, o haride Rüstem Bey bir azim düğün yaptı ki bu düğünde Eftimi Hanım yeniden gelin edilerek köşeye oturtuldu ve Rüstem Bey dahi o zamanın âdetince meşaleler, fenerler, ilahilerle camiden konağına getirilip beyt-i zifafa ithal olundu.” (s. 227)

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında yazar, Ahmet Mithat Efendi'de olduğu gibi romanı kültür aktarıcısı olarak görür. Romanda Balkan Türklerinde düğün âdetleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilir. Ali Bey ve Nadide'nin düğün günü gelir, çatar. Düğün öncesi yapılan hazırlıklar kişinin maddi durumu, sosyal konumuna göre farklılık arz eder. Yörenin eşraflarından olan Ali Bey, düğün yaparken hiçbir masraftan kaçmaz ve insanlara eğlenceli vakitler geçirir. Balkan Türklerinde yapılan düğünler her ne kadar âdet,

¹⁶¹ Boratav, *Türk Folkloru*, s. 176-177.

¹⁶² Boratav, *Türk Folkloru*, s. 186.

gelenek ve göreneklerde bir standart içerse de düğün hazırlıkları ve işleyişi kişinin maddi durumuna göre şekillenir:

“Davullar, zurnalar bir haftadan beri herkesi meserrete teşvik ediyorlardı. Daha doğrusu aranıyorlarsa herkesi rahatsız ediyordu. Ali Bey’le Nadide’nin düğünlerinin pek parlak olacağına kimse şüphe etmiyordu. Etraf memleketlere gönderilen haberler üzerine pehlivanlar gelmiş, seri’ü’s-seyr atlar toplanmış idi.” (s. 120)

Düğünde garibanları doyuran ve ağırlayan Ali Bey, insanların eğlenceli vakit geçirmelerini sağlamak için çok çeşitli oyunlar düzenletir. Davul, zurna eşliğinde hora tepmek, Balkan Türklerine ait bir oyun türüdür. Düğünde eğlence kültürü şakalaşmalarla devam eder. Düğünün renkli hâle gelmesi için oyunlar düzenlenir:

“Mevcut halkın kâffesi karınlarını tıka basa doyurdular. Öyle ya, sabaha kadar sıçrayacaklar, oynayacaklar, tabi karınları acıkacak! Yemekten sonra havayı fişekleri birer birer atılmaya başladı. Çalgıcıların; davul ve zurnacıların çaldıkları havalar birbirine karışarak garip ahenk vücuda getiriyor, delikanlılardan, ihtiyarlardan mürekkep umumi bir cemiyeti hora tepmeye teşvik ediyordu. Cümlesi sofanın yıkılıp da ölmediklerine bin kere şükretmeliydiler. Eğer bir çürük ev olmuş olsa idi şimdiye kadar yüz kere yıkılır idi, bu hâl, yukarıda yani ağır başlı adamların olduğu mahalde cereyan etmekte idi! Ya aşağısı! Ya bahçe? Bir gürültü ki maazallah! Beş altı kişi birer halka teşkil ediyorlar içlerinden birisi eline mendil alarak başa geçiyor, hep birlikte hem söylüyorlar hem oynuyorlardı.

Mehtaplara, fişeklere, çarh-ı feleklere hep ateş verildi. Bir iki dakika sonra fişeklerin kâffesi yanmaya başlamış olduğundan koca konak ateş içinde kaldı!.. Bazı muziplerin ateşleyerek yukarıdan attıkları kestane fişekleriyle püskürmelerinden, havayı fişeklerden düşen allı, yeşilli, mavili, sarılı kandiller, kalabalık arasında büyük bir gürültüye sebep oluyordu. Kimisi: Of ensem!! Kimisi: Vay ayağım!! Bazısı: Ah saçlarım!! Bazısı da: Eyvah bıyıklarım!.. diye bağıırıyordu.” (s. 121-122)

Erkek evinde olduğu gibi kız evinde de düğünün kendine has âdetleri vardır. Kız evinde düzenlenen kına gecesinde düğünün kız evinde sorumlu kişisi telci nine, gelinin el öpmesini sağlar:

“Nadide kendi hüsnünün kıymetini pek güzel takdir etmiş olduğundan yüzünü tellettirmemiş idi. Paralar toplandıktan sonra telci, Nadide’nin koltuğuna girerek -âdet olduğu için- herkese dolaştırarak ellerini öptürdü.” (s. 124)

Kız evinden gelin alma veya gelin çıkarma işini belli âdetler şekillendirir. Gelin almak için delikanlılardan oluşturulan atlı bir grup gelini evinden çıkarır. Yolda kendi aralarında mendil kapmaca tarzı bir oyunla gelini erkek evine getirirler:

“Bu memleketin yine âdetindendir ki bir köyden gelin alındığı vakit “gelin alıcı” ismiyle memleket delikanlılarından birçok atlı güvey ile beraber köye giderler ve gelini getirirler. Eğer şehirden kız alınacak olursa köy delikanlıları gelir ve şayet kibar düğünü ise şehir delikanlıları da teşyi ederler.

Atına güvenen beş on delikanlıdan birisi gelin arabasından bir çevre alarak koşturmaya başladı. Herkes elindeki çevreyi kapmaya gayret ederek elden ele dolaştı. En sonra kalan kimsede ma’a’l-iftihar koynuna soktu. Davullar çalmaya başladığı gibi herkes de kendisinin (hayvanının) dengini alarak koşturdular.” (s. 124-125)

Ali Bey’in vefatından sonra Kanber ve Fuat konağı terkedip şehre giderek miras işlemlerini başlatırlar. Nadide’nin hâris bir katil olduğunu bilen Fuat ve Kanber, Elmas’ın İboş tarafından Nadide’nin teşvikiyle kaçırıldığı haberini alırlar. Şehirde bir handa konaklayan Kanber ve Fuat, Nadide’nin şehirdeki evini gözetlemektedirler. İboş’la karşılaşan Fuat, onu yakalamaya çalışır ama elinden kaçırır. Akşamları hana gelen Fuat, hancıyla iyiden iyiye samimi bir dostluk kurar. Hancı, başından geçen bir düğün âdetini anlatır. Balkanlar’da bazı milletlerin kendine has birtakım uygulamaları vardır. Çerkezlerin gelin alma âdetleri Fuat’ın bir hayli ilgisini çeker:

“(…)

- Sen bilmezsin oğlum, o vakit bilmem sen var mıydın? Bir gelin alıcıya gitmiştik. Hümündüs’e, o Çerkez köyüne.

- Evet evet..

- Bizim bir şeyden haberimiz yok. Bir de köyden içeri girerken o hendeklerden ellişer!.. Birden fırlayan Çerkezlerle bir kavga ettik de tarif edemem.

- Niye? Düşmanlığınız mı vardı?

- Hayır evladım. O Çerkezlerin hepsinin elinde birer kocaman lobut vardı. Âdetleri öyle imiş.Bizimkilerden kimisinin fesini, kimisinin kuburunu aldılar. Bir kavga ki değme gitsin. O, odunu yiyen adamın attan düşüşü ne kadar da tuhaf oluyordu ya! Hele, benim etrafımı sarmış olan yirmi Çerkez’e!... Kırbaç savurarak hepsini dağıttım.” (s. 286)

Fazlı Necip’in *Dilaver* adlı romanında Dilaver’in Türk- Yunan Savaşı’nda şehit düştüğü haberi köye ulaşır. Dilaver’in yavuklusu Binnaz, sevgilisinin yasını tutmadan Hüseyin’le evlenme kararı alır ve düğünleri başlar. Köylüler bu durumu her ne kadar kınasa da kadınlar arasındaki konuşmalardan insanların düğün sahiplerinin zengin, fakir oluşlarına göre tavır aldıkları üzerinde durulur. Hüseyin’in Binnaz’ı Dilaver’in elinden almak için uydurduğu Dilaver’in şehit olduğu yalanı çok geçmeden ortaya çıkar. Savaşta Hüseyin tarafından sırtından vurularak yaralanan Dilaver, hastanede tedavi gördükten sonra köyüne döner. Dilaver, Binnaz’ın Hüseyin’le evlendiği haberini alır:

“(…)

- Bu düğüne bizim köyden gidecek pek az adam bulunabilir.

- Haydi, sen zevkine bak. Yine giderler... Herkes gider. Düğün yemeğinden, davul dinlemekten, hora seyretmekten hiçbir kadın geri kalmaz. Eğer bir fakir düğünü olsa, böyle rezaletler vuku bulsaydı belki birçoqları bunu ayıplar, düğüne gitmezdi. Yemek var, eğlenmek var.” (s. 139)

Sâmiha Ayverdi’nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında Pembe Hanım, Abdullah ve arkadaşlarına Balkanlar’daki anılarından bahseder. Türklere yapılan mezalimin yanında Balkan kültürü hakkında bilgiler veren Pembe Hanım, düğünlerde yapılagelen âdetleri ayrıntılarıyla anlatır. Anadolu’da “düğün kâhyası” olarak bilinen ve düğünün tanziminden sorumlu olan kişi Balkanlar’da “telci kadın” veya “telci nine” dir. Düğünün kadınlar arasındaki gidişatını belirleyen telci kadının davetiyelerden hediyelerin tanzimine kadar birçok görevi vardır:

“-Bizde düğünler tam bir hafta evvelinden başlar, diyordu. Ne kız ne de oğlan annesi davete çıkar; bir okuyucu tutarlar, hediyelerini bohçalayıp eline verirler, o da bunu koltuklayınca kapı kapı dolanmaya başlar. Amma her gittiği yerde ona yine hediye verirler. Çevre, kumaş, para... Perşembe günü kız evinden oğlan evine çeyiz gider. Cuma günü telci kadın kızın çeyizlerini açmaya başlayınca hısım akraba kim varsa bu seferde telcinin omuzlarına hediyelerini bir bir atmaya başlarlar...” (s. 47)

Anadolu’da olduğu gibi Balkanlar’da da dđđđn cuma gđnđnden başlar ve pazar gđnđ sona erer. Her gđnđn kendine ait yapılması gereken birtakım teamđllerı vardır. Balkanlar’da farklı olarak pazartesi gđnđ gelinin yđzđnđn boyanması âdetine rastlanır. *Mesihpaşa İmamı* adlı romanda Pembe Hanım, gençlik yıllarını hatırlayarak Balkan dđđđnleri hakkında torunlarına anılarını anlatır. Pembe Hanım, bu gelenek ve gđreneklerin yaşatılması için bu anlatımları bir gđrev addeder:

“*Cumartesi dinlenme gđnđdđr. Pazar gelin hamamı pazartesi kızın yđzđ yazılır, pullarla çiçekler, yapraklar yapılır bir de bakarsın gelinin yđzđ bahçeye dđnmđř...*” (s. 132)

Balkan Tđrklerinin dđzenlendiđi dđđđn tđrenlerinde gđreř mđsabakaları, at yarışları ve koşular dđzenlenir, davetlilere yemek verilir. *Yđrđk Ali* romanında, Yđrđk Ali’nin bir pehlivan olarak kendini ilk olarak gđsterdiđi yer de bđyle mđsabakaların dđzenlendiđi bir dđđđn tđrenidir:

“*Rospa kđyđnde bir dđđđn oluyordu. Civar kđylerden de pehlivanlar gelmişti. Kđđk Yđrđk Ali o gđn ilk defa olarak resmđ bir gđreře girecekti. Yaşı pek kđđk olduğu için, kendisini yağlı gđreřte en kđđk boy olarak desteye ayırmışlardı. Âdet olduğu đzere đđleden evvel at yarışları yapıldı. Đđleden sonra da gđreřler olacaktı.*” (s. 56)

Balkanlar’da dđđđn đncesinde nikâhın kıyılması gerekir. Nikâh sırasında erkekler ve kadınlar ayrı yerlerde otururlar. Nikâh erkeklerin bulunduğu tarafta kıyılır. Kızı bir erkek temsil eder. Nikâhta gđzler gelinin đzerinde olup kđyđn diğer kadınları sđrekli gelin hakkında yorum yaparlar. Nikâhta geline kđyđn yaşlı kadınları tarafından çeşitli gelenek ve gđrenekler uygulanır. Bu gelenek ve gđrenekler, herkes tarafından saygı duyulan ve nikâhta uyulması gereken temel kurallardır. *Gđzel Hatice* adlı romanda, Hatice, Abdullah’ı sevmesine rağmen Hafız Ali Bey’le sđzlenir. Sđz kesmenin ardından nişan, Hatice’nin evinde gerçekleşir. Bu sırada Hatice, Abdullah’la kaçmayı planlamaktadır. Ancak, Abdullah’ın Tırnova’ya giderken komitacıların saldırısına uğraması ve yaralanmasıyla bu gerçekleşemez. Hatice’nin annesi Pamuk Hanım, henđz hazırlıklarını tamamlamadıklarını sđyleyerek dđđđnđ ertelemektedir. Hafız Ali Bey’in ailesi ise bir an đnce dđđđnđn yapılmasını istemektedir. Sonunda damat tarafı en azından nikâhın kıyılmasını, dđđđnđn ise daha sonra uygun bir zamanda yapılmasını talep eder. Pamuk Hanım ve Hacı Hasan Ağa bunu uygun bulurlar. Nikâh için erkek tarafından gelen

kadınlarla, diğer kadın misafirler Hacı Hasan Ağa'nın evinde, nikâhı kıyacak olan erkekler ise Hacı Ahmet'in evinde toplanırlar:

“-Haydi, kızım besmele ile ayağını at...

Hoca Nine'nin elinden tuttuğu genç kız eşikten içeri müteredit korkak bir adım attı ve elçi ninenin kılavuzluğu ile köşedeki kırmızı kadifeli eşek semerine doğru gitti ve oturdu:

Şimdi etrafında diğer kadınlar üşüşmüşler örgü saçlarını söküyorlar, üstünde ne kadar, bağlı ilikli eşya varsa, hepsini açıyorlar.

Bir kadın kırmızı kalaylanmış bir leğen getiriyor ve genç kız yeni kına bezlerinden kurtulmuş, ayaklarını içine sokuyor. Diğeri bir su içinde kınalı ayak parmaklarına mumlar dikeyor. Dizlerinin üstüne bir ayna veriyorlar üstüne bir avuç un, mirastan kalma iki onluk altın var. Kız bu altınları, iki parmağı ile ‘dirlik, düzenlik, muhabbet...’ diye aynanın üzerinde gezdirecek.

Bir koltuğuna Kur'an, diğer koltuğuna ekmek sıkıştırıyorlar, parmaklarındaki mumlar yanıyor, Hoca Nine arkadan başucunda Kur'an okuyor, altınlar unla örtülmüş aynanın yüzünde gezmeye başlıyor.

Bu küçük kasabada erkekler nikâh kıyarken kızın da hayatının değiştiği bir erkeğe bağlandığı, bu dakikayı bu merasimlerle karşılaması âdeti.

Dışarında kapı dışında dik bir erkek sesi:

-Hacı Hasan Ağa'nın kızı Hatice seni Allah'ın emri peygamberin kavliyle Hacı Hafız Süleyman Bey'in oğlu Hafız Ali Bey beş kese akça mehrimuaccel ile tezvic etmek istiyor, tarafından vekil olayım mı ?... Yanındakiler de şahit olsunlar mı?

İçeriden sadece bir hıçkırık sesi işitiliyor.

Hacı Ahmet tekrar kuvvetle bağıyor.

Yine sükût.

Bu sefer kadınların bilhassa gökçe annenin amir ve hâkim sesi duyuldu:

-ol, de.. ol.. de.. Niçin cevap vermiyorsun?

Şimdi altınlar unlu ayna üzerinde dolaşmıyor. Genç kız iki eli ile yüzünü kapamış, sarsıla sarsıla ağlıyordu.

Dışarıdaki dik erkek sesi sorguyu tekrarlıyor, etrafını alan kadınlar vira genç kızı zorluyorlar:

-Söyle .. söyle .. evet de .. sıkılma, âdet böyle, ol de..

Hatice'nin ağzından iniltiye benzer bir ses duyuldu. Bu hiçbir şey anlatmıyor Gökçe Anne muzafferane dışarı haykırdı:

-Oldu oldu evet dedi. Evet dedi dışarıdaki dik ses bunu tekrarladi. İçeriden Gökçe anne de aynı sözleri tekrarladi:

-Ol, dedi. Ol, dedi.

Dışarıdan ayak sesleri uzaklaştı. Pamuk Hanım aşağıdan -çünkü onun kızının yanında durması ayıptı- gözlerinin yaşını siliyordu bunlar sevinç gözyaşlarıydı.

Fakat yukarıdan gelin hâlâ susmuyor mütemadiyen artan bir heyecanla ağlıyor, ağlıyordu.

İhtiyar kadınlar bunu takdir ediyorlar.

-Zamane kızı ama bizim zamanımızda olduğu gibi ağlıyor, ben nikâhlandığım zaman tam üç tane çevre ıslattım.

Diğer koca karı ona cevap verdi..

-Ben o kadar ağlamıştım ki gözyaşlarından yanaklarım yara olmuştu.” (s. 68-69)

Türklerde düğün, şan ve şöhreti temsil eden bir törendir. Düğünün kırk gün kırk gece yapılması Türklerin çok eski çağlardan beri yapageldiği bir âdettir. Bu âdet, tarafların evliliğe verdiği önemi gösterir. Varlıklı insanların yaptığı bu masraflı düğünler, halkı eğlendirmek için müsabakaların düzenlendiği, insanlara bol bol ikramların sunulduğu törenlerdir.

Güzel Hatice romanında da çeşitli müsabakaların ve yemek ikramının yapıldığı bir düğün yer almaktadır. Abdullah'la Hatice birbirlerini severler, ancak Abdullah'ın ailesinin eskisi gibi zengin olmaması evlenmelerine engeldir. Hatice'nin annesi, kızını zengin bir aileye gelin vermek istemektedir. Abdullah, Hafız Ali Bey'le nişanlanan Hatice'yle konuşmak ve onu kaçırmak istemektedir. Her ihtimale karşı, yanında bir silah

bulundurmak için yardımcısı Emine'den bıçağını ister. Emine, bıçağı sakladığı sandığı açınca Abdullah'ın annesinin çeyizleri ortaya çıkar. Abdullah, doğumundan kısa süre sonra ölen annesini hiç hatırlamamaktadır. Emine Abla, ona annesiyle ilgili hatırladığı şeyleri anlatmaya başlar. Önce annesiyle babasının düğünlerinden bahseder:

“Dönme Kadın şimdi maziye dalmıştı, ağır ağır söylüyordu:

-Öyle büyük bir düğün oldu ki, kırk gün kırk gece davullar dövdü, sığırlar koyunlar kesildi, bütün köyler davetlidirler, pehlivanlar güreşti. Koşular oldu. Ondan sonra öyle şanlı düğün olmadı.” (s. 41-42)

Balkan düğünlerinde gelinlik ayrı bir önem taşır. Bu gelinlikler bölgelere, zamana ve düğünün şehir ya da taşrada yapılmasına göre değişiklikler gösterir. Özellikle kadınlar arasında düğünden sonra dahi gelinliklerin konuşulması ve yıllar sonra hatırlanması bu kıyafete verilen öneme işaret eder. *Güzel Hatice* adlı romanda, Emine Abla, Abdullah'a annesinin gelinliğinden bahseder ve sandığını açar:

“Kadın büyük bir bohça çıkararak açtı. Burada annesinin gelinlik esvabı vardı. Emine abla içini çekti.

-Fakir, zavallıyım, rubalarına bile dayanamadı, diye anlattı! Bohçayı açtı. İçinde güvez(vişne rengi) bin dallı sırmalı bir gelinlik entari vardır. Rahmetli büyük baban Şemsi Bey bunu gelini için İstanbul'da mahsundan işletmiştir. Telleri altındır, kararmaz. Bu civar kasabalarda hatta Tırnova'da bu kadar ağır gelinlik yoktur. Yalnız bir eşini Beleli Mehmet Bey kızı Teyfika Hanım'a yaptırmıştı. Bundan örnek alıp işlettiler. O gün ne kadar da yaramıştı ya.” (s. 41)

1.7. BALKANLAR'DA KADINA BAKIŞ

1.7.1. Balkan Kadınlarının Karakteristik Özellikleri

Her milletin fertlerinin kendine has birtakım özelliklerinin öne çıkması doğaldır. Çeşitli milletlerden oluşan Balkanlar'da da bu insan ve kültür çeşitliliği dikkat çekmektedir. Balkanlar'ı konu edinen romanlarda görüldüğü üzere kadın, erkek bütün bireyler kendine özgü farklılıklar içerir. Ancak bu coğrafyanın kaderi olan savaşlar, ölümler, ayrılıklar, acılar insanlara ikinci bir karakter yüklemiştir. Özellikle savaşların çok yaşanması erkeklerin ölmesine ve kadınların eşsiz kalmalarına yol açmıştır. Kadınlar

bunun sonucunda erkeklerin birtakım görevlerini de üzerlerine almak zorunda kalmışlardır. Bu coğrafya ve tarihî şartlardan etkilenen Balkan kadınlarının kendine özgü birtakım özellikleri öne çıkmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında yazar Arnavut ve Solyot kadınlarının özelliklerini olay örgüsünün dışında bilgi notu olarak verir. Romanda Eftimi bahsinden önce Arnavut ve Solyot kadınlarının genel özellikleri anlatılır. Bu bölümde kadınların hamallık, çobanlık yapmalarının yanında savaşlara katılmaları ve en az erkekler kadar faydalı olmalarından bahsedilir. Kadının fizikî özellikleri yansıtılırken kadınlar adaleli, boylu, iri, çevik, birer savaşçı olarak ortaya çıkar. Solyot kadınlarının özelliklerinden sonra konu romanın kadın kahramanı Eftimi'ye gelir:

“İşleri güçleri silahlarına hizmetten ve cengâverlik taliminden ibaret bulunan böyle nim vahşi ahalinin ziraat ve çobanlık işleri vesair hizmet-i şakkaları ekseriya kadınlara tahmil bulunur. Mesela İşkodra'da hamallık hizmetini kadınlar görerek Arnavutluk'un ekser yerlerinde çobanlık aglebiyetle kadınlara terk olunur. Solyotlardaysa kadınlar bu misillü hidemat-ı harbiyyeye dahi iştirak ederlerdi. Kadınlar da erkekleri gibi iri, boylu, adaleli, kuvvetli gayet çevik ve mütehammil şeyler olduklarından ve terbiyeleri dahi hep cengaverlik içinde meydana aldığından mezahim-i harbiyyede erkeklerden ayrılmayıp silah dahi istimal ederlerdi.” (s. 31)

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında Kanber, Ali Bey'e Fuat'ın psikolojisinin düzelmesi için daha sakin bir konağa yerleştirilmesini teklif eder. Bu teklif, Ali Bey tarafından kabul görülür. Fuat'ı Nadide'den uzak tutmak isteyen Kanber, bir aile trajedisi yaşamak istemez. Nadide'nin ahlaksızlığını bilen Kanber, Fuat'ı farklı bir konağa yerleştirir.

Nadide'yi unutmaya çalışan Fuat, çiftlikte münzevi bir hayat yaşamaktadır. Mezarlıkta Elmas adında küçük bir kıza rastlayan Fuat, ona Ali Bey tarafından evlatlık olarak kabul edileceği sözünü verir. Nadide'ye çok benzeyen Elmas, babası vefat etmiş, dedesinin yanında kalan, gariban bir kızdır. Yazdığı mektupta Ali Bey'e Elmas'ı evlatlık edinmesi için ricada bulunan Fuat, Elmas'ı da alıp Ali Bey'in yanına götürmeye karar verir. Ali Bey'le mektuplaşarak iletişim sağlayan Fuat, gelen mektupların birinde Nadide'nin kendisini hâlen deliler gibi sevdiği itirafını okur. Nadide, gerçek adı İboş olan fakat Cihan olarak bilinen çiftliğe yerleştirilmiş bir casus vasıtasıyla Fuat'a mektuplar

göndermeye devam eder. İboş, Nadir Bey tarafından Nadide ve Fuat'tan intikam almak için Ali Bey'in konağına yerleştirilmiş bir casustur. İboş, Nadide ve Fuat arasındaki mektupların birer suretini alıp Nadir Bey'e ileterek görevini yapmaya çalışır. Nadide ve Cihan arasında geçen gizli görüşmeleri takip eden Kanber, durumdan Fuat'ı haberdar eder. Nadide, Fuat'ı konağa getirtmek için odasında yangın çıkarır. Eşini kurtarmak isteyen Ali Bey, ateşlerin arasına atılır ve ağır yaralanır. Ali Bey'in isteği üzerine konağa Elmas'la beraber gelmek zorunda kalan Fuat, Nadide'yi ilk defa görür. Yola çıkarken Fuat, Elmas'ın at binemeyeceğini ve yola dayanamayacağını düşünür. Oysaki Elmas babasından almış olduğu at binme ve silah kullanma eğitimiyle dayanıklı hâle gelmiş bir kızdır. Yazar, Balkan kadınlarının özelliklerini iki zıt tip oluşturarak verir. Nadide'nin katil, cani ve karaketersiz oluşuna karşın Elmas saf, masum ve onurludur.

Kenan Hulusi Koray'ın *Osmanoflar*¹⁶³ adlı romanında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da egemenliğini kaybetmeye başladığı yıllarda, çetelerin ve komitaların kol gezdiği bir dönemde köklü bir Osmanlı ailesinin durumu anlatılır. Olaylar Karnabad kasabasının önde gelen ailelerinden Ahmet, Yusuf ve Halil Osmanof'un etrafında gelişir. Zehra Osmanof, Osmanoflar ailesini yöneten bilge bir kadındır. Hastalığından dolayı Zehra Osmanof, Yusuf Osmanof'un kızı Groşenka ve misafirle beraber tatile çıkacaklardır. Bu tatil bütün Osmanoflar'ı üzer çünkü Zehra Osmanof olmadan Karnabad'ı nasıl idare edeceklerini düşünürler. Ataerkil bir aile olan Osmanoflar, umumla ilgili ciddi kararları istişare heyetinde alırlar. Yönetici özelliği ön planda olan Zehra Osmanof, istişare heyetinde söz sahibi, fikri sorulan bir kadındır.

Mehmet Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* adlı romanın başında, önce romanın kahramanları Hasan Usta ve Melek Abla'nın yaşadıkları Akıncılar köyü daha sonra da Hasan Usta ve Melek Abla tanıtılır. Hasan Usta, bütün köy halkı tarafından sevilen ve sayılan bir insandır. Son derece güçlü, kuvvetli, çalışkan bir demirci ustasıdır. Melek Abla at binmeyi ve silah kullanmayı çok iyi bilen, Hasan Usta'ya layık bir eştir. Yaşadıkları dönemde Balkanlar karışık bir hâldedir ve çeteler Türk köylerine sık sık baskın düzenlemektedir. Melek Abla, Balkanlar'daki Türk ve Müslüman kadınlarının savaşı yönünü ortaya koyan temsili bir karakterdir:

¹⁶³ Kenan Hulusi Koray, **Osmanoflar**, haz. İnci Enginün, 1.b., Doğan Kitap, İstanbul, 2004. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“1903 senesinin kara kışında, Hasan Usta’ya varışının üçüncü ayında köye apansız bir gece baskını yapan ve iki saat içinde bire kadar tepelenen yirmişer kişilik iki haydut çetesinin dört voyvodası ve komşularıyla ve kocasıyla birlikte omuz omuza cenk eden Melek Abla’nın keskin yüzlü yatağını ile parçalanmışlardı.” (s. 4)

Balkanlar’da Türklerin dışında kalan diğer milletlerin kadınlarının da kendilerine has özellikleri vardır. Balkan kadınlarının yetiştirme tarzları, sosyal ortam, ait oldukları millet onların hayata bakış açılarını belirler. Rumen kadınları, sosyal hayatta kadınlarla erkeklerin eşit olmasını isterler. *Son Gece* adlı romanda roman kahramanı Yüzbaşı Faruk Bey, Mariya adında bir Rumen generalin kızına âşık olur. İbrail halkıyla güzel ilişkiler kuran yüzbaşı, halkın beğenisini kazanır. Yüzbaşı, önemli bir ailenin oğlunu bir hadiseden kurtarır. Onlar da onun adına bir eğlence düzenlemeye karar verir. Eğlencede bir kızla Yüzbaşı arasında şu diyalog geçer:

“İşitmediğiniz, bilmediğiniz birtakım heyecanlarla damarlarınızın tuttuğu o günün akşamı, kahramanlığınızı, arkadaşlarınıza anlattığınız vakit, hiç kimse sizin bir cinayet işlemiş gibi yüzünüze baktı mı? Hayır! Darıldılar mı? Hayır! Ayıpladılar mı? Gene Hayır! O hâlde aynı haklara, aynı ihtiras ve duygulara sahip olan bizleri neden sadece sizin yaptığınızın binde birini taklit ettiğimiz için mes’ul tutuyorsunuz? Demek, gençlik, aşk, sevmek, yaşamak yalnız size mahsustur!. Yalnız siz sevecek, yalnız siz duyacak ve yalnız siz tatmin olunacaksınız!. Bize gelince bu işin sadece zahmeti ve ıstırapı kalacak öyle mi? Hayır, bu devir, sizin âleminizi bilmiyorum amma, bizim dünyamızdan göçeli uzun zamanlar oluyor... İki cins arasında hiçbir fark gözetmiyoruz biz artık!. Siz ne iseniz , biz de oyuz. Evlenirken arkanızda bıraktıklarınızı size nasıl sormuyorlarsa, bizden de öyle, hesap aranmasına müsaade etmiyoruz şimdi!.. Siz nasıl bir kadından hoşlanırsanız, biz de öyle bir erkekten hoşlanabiliriz! Daha ileri gideyim isterseniz!. Siz nasıl eğlenirseniz, biz de öyle eğleniriz! Çünkü aşağı yukarı aynı yaşta duyacak, aynı yaşta ihtiyarlayacak ve nihayet aynı yaşta ölüp gideceğiz! Bir daha da bu kubbenin altına avdet edip etmeyeceğinizi kimse bilmiyor!”(s.75-76)

Balkanlar’ı konu edinen romanlarda kadın savaşçı tipi mevcuttur. Bu tipin en belirgin özelliği bir dava şuuruyla, disiplinli bir şekilde hareket etmesidir. Murat Sertoğlu’nun *Komitacı Aşkı* adlı romanında roman ismini bir Osmanlı subayı olan Cevdet Bey’in kadın Bulgar komitacı Anna’ya âşık olmasından alır. Mülazım Cevdet Bey, Bulgar

komitacılar­dan Yanef’in peşine düşer. Bir kahramanlık örneği göstererek Yanef’in köyüne gider. Yanef ve adamları Cevdet Bey’i esir alırlar. Bu arada Anna, Yanef’in evine gelir. Yanef’le olan hesaplarından dolayı ona kin beslemektedir. Zabit Mülazım Cevdet Bey, bir ara boşluktan yararlanarak Yanef’in silahını kapar. Bir süre önce kükreyen komitacı reisi artık korku içindedir. Yanef’in bu hâli Anna’nın Yanef’e duyduğu tiksintiyi daha da artırır. Hatta Anna’nın bu nefreti Yanef’ in bazı emirlerinin aksamasına bile neden olmuştur. Anna, savaşçı bir komitacıdır. Varlığını özgür Bulgar devleti için verdiği mücadeleye adar.

Halide Edib Adıvar’ın *Ateşten Gömlek*¹⁶⁴ adlı romanında babası şehit edilen Kezban, millî kuvvetlere katılmak ister. Millî duygularla dolu olan, yazarın hayatından izler taşıyan, yeni Türk kadını Ayşe¹⁶⁵ bu konuyu İhsan’la tartışır ve Kezban’ın yaşı küçük olduğu için elinin silah tutamayacağını, savaşamayacağını ifade eder. Bu durum karşısında Balkanlar’da Bulgar çeteleriyle savaşan Mehmet Çavuş, Peyami’ye heyecanlı ve ateşli bir şekilde Balkanlar’da Bulgar çetelerindeki kadınların vatanseverliklerini ve bu uğurda nasıl savaştıklarını anlatır.

Refik Halit Karay’ın *Bu Bizim Hayatımız*¹⁶⁶ adlı romanında Rus Harbi’nden sonra İstanbul’a göç etmek zorunda kalan Hüsniye’nin trajik hayat hikâyesi konu edinilir. Hüsniye’nin bir model olarak seçildiği romanda genç göçmen kızların hangi özelliklere sahip olduklarından ayrıntılarıyla bahsedilir. Yazarın ifadesiyle “profesör gibi bilgili”, Fransızca bilen, musikiyi seven Hüsniye, hayat karşısında verdiği mücadeleyle dikkat çeker.

“Hüsniye” tipi, Rus Harbi’nden sonra Bulgaristan ve Batı Rumeli’den göçmüş Türk kabilelerinin arasında hızla çoğalmıştır. Romanda göçmen kızların fizikî ve ruhî portreleri

¹⁶⁴ Halide Edib Adıvar, *Ateşten Gömlek*, 1.b., Teşebbüs Matbaası, İstanbul, 1339.

¹⁶⁵ Halide Edib, Millî Mücadele Dönemi’ndeki faaliyetleriyle yeni bir Türk kadını profili ortaya koyar. *Mor Salkımlı Ev* adlı hatıratında askerlere ve muhacirlere bakışı ve Millî Mücadele hususunda gösterdiği çaba takdire şayandır. “Her sabah Fatih’ten yürüyerek Sultanahmet civarındaki bu hastaneye geliyor ve akşamları geç vakitlere kadar burada kalıyordum. Issız ve çamurlu sokakların köşelerinde duvarlara dayanarak yürüyen yaralı asker ve tir tir titreyen muhacirlerden başka kimseyi göremiyordum. Milletime ve memleketime herhangi bir vaziyet içinde kalbimdeki muhabbetin hakiki mahiyetini o günlerde anladım... Arkama haminnemin bol çarşafı, hastaneye gelirken tek başıma Sultanahmet Meydanı’nda durur, içimde sonsuz bir hüznle minarelere bakar, bir yabancı ordusunun bu diyara girmesi ihtimali kalbimde öyle bir acı uyandırır ki, yüzüstü yatıp taşları öpmek isterdim. Evet, beni bu yerden hiçbir yabancı kuvvet ve tehlike ayıramazdı. Bu toprakların mukadderatını daima paylaştık, paylaşacağız.”(Halide Edib Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, Can Yayınları, İstanbul, 2014, s. 159.)

¹⁶⁶ Refik Halit Karay, *Bu Bizim Hayatımız*, 1.b., Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1950. (Alıntılar bu baskıdandır.)

ayrıntılılarıyla sunulur. Göçmen kızları Anadolu kızlardan daha endamlıdır: Saz benizli, ince kaşlı, ela gözlü, azıcık sert hatlı, çileye dayanıklıdır. Yaşlarına ve zor şartlara aldırmadan canlı ve azimli kalırlar. Güzellikleri dillerde dolaşan göçmen kızlarının bu özellikleri yüzünden isimleri “muhacir güzeli” diye şarkılara geçmiş, bir zamanın aile vakaları arasında yer almıştır. Romanda namuslarına düşkünlükleri ile dikkat çeken muhacir kızları evlatlık sıfatıyla girdikleri konaklarda kendilerini pahalıya satmasını bilmişler, erkeklerin onlara gösterdikleri iltifata karşı gevşeklik göstermediklerinden iyi evlilikler yapmışlar, paşa karısı olmuşlardır:

“Şimdi bazı kenar mahallede aynı tipe yine rastlıyorum. Boylarının ve bacaklarının uzunluğu, bellerinin inceliği, ciddi duruşları, canlı yürüyüşleriyle öbür halktan ayrılıyorlar. Çehrelerinin ifadesi titizlik, aksiliktir; vakarlı bir hâlleri vardır, sokakta en az söz atılan kızlar ve kadınlar onlardı. Esnafla hiç şakalaşmazlar; ayrıca tok sözlüdürler. Karakterlidirler, vesselam!” (s. 158)

Hüsniye’nin yaşam karşısında gösterdiği iradeli duruş, kendini yenileyen ve geliştiren bir karakteri beraberinde getirir. Romanın tamamına sirayet eden bu mücadeleci kadın tipi, yazar tarafından idealize edilmiş ve diğer göçmen kızlara örnek gösterilmiştir:

“Konakta besleme ve sığıntılardan sefil sefil kalıp çökenleri, sürtük olanları, sokağa düşenleri de biliyorum. Böylelerinin daha çok oldukları da bilinir. Fakat işte Hüsniye ve Pakize gibileri de var. Anlaşılan yetenekli olanları küçükken kapıldıkları büyük konaklarda mühim dersler alıyorlar; kendilerine hanımefendilerden en iyilerini örnek tutup ilk fırsatta onları taklide başlıyorlar, mektepli yetişiyorlar. Yaradılış kabiliyeti, sindirme meselesi!” (s.164-165)

Orhan Kemal’in *Murtaza* adlı romanında 1925 yılında mübadele sonucunda Yunanistan’ın Alasonya şehrinden Çukurova’ya yerleştirilen Murtaza ve ailesinin trajikomik yaşam öyküsünü konu alır.¹⁶⁷ Murtaza, evde çocuklarına ve eşine karşı otoriter bir tiptir. Onun merhametsiz yanı, bir baba ve eş olduğunu unutup bekçilik görevini her şeyden daha kutsal saymasından kaynaklanır. Murtaza’nın fedakâr ve çilekeş eşine bakışını da şehit dayısı Kolağası Hasan Bey’in hatırasını devam ettirecek bir erkek çocuk

¹⁶⁷ Adana bölgesi mübadillerin yerleştirilceği on ilden birisidir. Adana ve havalisine mübadele öncesinde 40.000 Muhacir’in yerleştirilmesi plânlanmıştır. (Ağanoğlu, **Balkanlar’ın Makûs Talihi: Göç**, s.318.)

doğurması belirler. Murtaza'nın karısı, eşine itaat eden, çilekeş, sabırlı, herşeyden evvel Murtaza'yı idare etmeye çalışan, hoşgörülü bir tiptir:

“Hayır hayır, olmazdı böyle kadınlık. Bir kadın kocasının her dediğine hû çekmeliydi. Yoksa... yoksa hayır yoktu böyle kadından ve böyle kadın erkek evlat doğursa bile, Hasan Bey dayısına benzeyenini doğuramazdı!” (s. 26)

Komitacılar faaliyetlerinin bir kısmını kadınlar aracılığıyla yaparlar. Özellikle Bulgar komitacılar arasında haberleşme mektup vasıtasıyla olur. Kadınlar komitanın emrinde çalıştırılmaktadır. Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice* adlı romanında Denka, komitacı Mito'nun sevgilisidir. Denka, sevgilisi gibi Türk düşmanı değil, aksine tam bir Türk dostudur. Roman kahramanı Hatice'nin de en yakın arkadaşıdır. Mito, bağlı olduğu Bulgar komitasının emirlerini bir mektupla sevgilisi Denka'yı kullanarak yerine ulaştırır. Denka, Mito'ya olan sevgisinden ötürü söylediklerini kabul eder. Komitacılar için kadın sevgili de olsa dava için bir araçtır:

“- Sen de ağa karısı olacaksın Denka, domuz gibi çalışıyorsun sana yazık değil mi, bak ellerin nasır içinde, Hacı Hasan'ın kızının elleri pamuk gibi. Yüksek, çardaklı, büyük evlerde oturacaksın, altınlar, inciler takınacaksın, çırak çoban sahibi zengin olacaksın. Böyle yapmazsak ömrümüzün sonuna kadar hep fakir kalacağız, hep çalışacağız. Hadi sevgili güvercinim sözümü dinle, yapacağın iş o kadar büyük bir şey değil, sana bu sefer cephane götürmeyi teklif etmiyorum, bir mektup götüreceksin.

Bu, Bükreş'teki ihtilâl komitasından, Tırnovalı İstanbulof'a yazılmış bir emirname, koynunda kolayca kaçırabileceksin, Tırnova'da Marnapal Caddesi'nde Kürkçü Bay Todor'a vereceksin.” (s. 39)

1.7.2.Aşk Olgusu

İnsanların zor zamanlarda birbirlerini sevmeleri ayrı bir samimiyet ve his yoğunluğu getirmektedir. Savaş ve acılarından çok sık bahsedildiği Balkanlar'ı konu edinen romanlarda sıradan bir aşk olgusundan ziyade olağanüstü zamanlarda yaşanan olağanüstü aşk ilişkileri dikkati çeker. Her ne kadar aşk gibi soyut bir kavrama herkesin yüklediği anlam farklılık içerse de Balkan temalı romanların genel yapısında aşka bir kutsallık atfedilmiştir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında Maryola, Eftimi'nin duyguları hakkında Rüstem'le konuşurken aşka ayrı bir kutsallık atfetmiştir. Maryola, Rüstem'in Eftimi'yle konuşurken ciddi olması gerektiğini vurgular. Bu aşka bakış Eftimi'nin sahsından yola çıkarak Solyot kadınlarının geneline mâl edilir. Aşka sadakat, ölünceye kadar sevmek, erkeğin ne hissettiğini düşünmeyerek karşılıksız sevmek gibi birtakım hasletler Eftimi'de toplanır:

“Hayır, sen tersine söylüyorsun! Sen böyle her şeyi eğlence edersen kızcağıza yazık etmiş olursun. Eftimi seni çıldırasıya sevmek istidadındadır.

-Ben böyle mukaddes istidatları asla eğlenceye çevirmem.

-Hem çıldırasıya sevmek istidadındır hem de senin tarafından asla ümit var olamayacağı için meyus bir hâdedir. Sen bizim Solyot kızlarını bilmezsin. Bir adamı sevdikleri zaman o adamın dahi kendilerini sevmiş sevmemiş olduklarına ehemmiyet vermezler. Kendi kendilerine o adam için söz verip güya bu sözlerini kabul dahi ettirmişler gibi bir sadakatte bulunurlar ki ondan sonra bir daha hiçbir kimseye gönüllerini vermeyip o muhabbet-i gaibanede son nefeslerine kadar varırlar. Anladın mı karındaşım?”(s.75-76)

Aşkta kadının sevilen taraf olması, kovalanması ve zor elde edilmesi Solyot kadınlarının genel özelliği olarak dikkat çeker. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında kadın bu duruşuyla kendini değerli hisseder. Roman kahramanı Rüstem, Akkaya'ya gelirken Pop ve adamlarının kendi aralarında konuştuklarını Eftimi'ye anlatır. Kendinden dolayı Fotos'a bir zarar gelmesinden endişe ettiğini belirtir. Bu yüzden Soli'yi terk etmesi gerektiğini söylerse de Eftimi buna razı olmaz. Eftimi'nin Rüstem'e rahat rahat açılmaması aşkta kovalanan tarafın kadın olması gerektiğinin göstergesidir. Eftimi ve Rüstem, Akçağlayan sohbetinden sonra Maryola'ya sırlarını açmışlardır. Maryola, Solyot kadınlarının aşktan ne beklediğini Rüstem'e anlatır:

“Çünkü kendileri bir delikanlıyı sevip de o delikanlı tarafından sevilmemek ve izdivaç ümidi mahvolmak, bir Solyot kızı için tahammülü gayr-ı kabil mahcubiyetlerden olup şu hicap üzerine canından bizar olmağa kadar varması da emsalsiz değildir.”(s.94)

Solyot kadınlarında sevdiğine kavuşamamanın diğer bir adı da intihardır. Kadın erkeğinin yanında olduğu zaman kendini değerli hisseder. Rüstem Bey'in öldüğü haberi Eftimi'ye ulaştığında elindeki kamayı vücuduna saplamaya çalışır. Ama etrafındakiler buna müsaade etmezler:

“Rüstem Bey’e dahi demiş olduğu veçhile doğruca Soli karyesine giderek sevdiğinin naaşını aramağa başlamış. Naaşlar içinde asıl kendi Mükrim’e’sini öldüren hainlerden ikisini az mecruh olarak soluk alamayacak soluk çıkaramayacak bir hâl-i havfta bulunca elindeki hançeri gözlerine dürterek istediği gibi intikam aldıktan maada asıl bunları teşvik etmiş olan Hristo Dandorov isminde bir reisi kendi hanesinin yanındaki viran kümes içinde muhtefî bulunca, çıldırmaşçasına bir cüretle üzerine hücum ederek herifi delik deşik etmiş. İşte o aralık Arnavutlar böyle kana susamış kurt gibi naaşları delmekte buluna bir çılgın kızın kim olduğunu bilmeyerek üzerine yürümüşler. Kız elindeki hançeri kendi sinesine dahi saplamağa davrandığı hâlde meydan vermeyip kollarını tutmuşlar. O zaman kendisi Rüstem’in zevcesi olduğunu ve Ali Paşa’ya gitmek istediğini ve sapladığı herifler kendisinde Ali Paşa’nın da en büyük düşmanları olmak lazım gelen eşkiyadan idüğünü anlatıp ölümden kurtulmuş ta aşkının yanına kadar vusule muvaffak olmuş!” (s. 222)

Hüseyin Cahit Yalçın’ın *Nadide* adlı romanında Nadide’yi görmek için konağın karşısındaki sütçü dükkânını mesken tutan Fuat, ilk görüşte Nadide’ye âşık olur. Yazar, aşkı romanın başında kutsallaştırıp Nadide’nin güzelliğiyle birleştirerek Divan Edebiyatı’ndaki ulaşılmaz sevgili tipini oluşturur. Önceleri masum bir sevgili olan Nadide’nin roman içerisinde merhametsiz bir katile dönüşmesi yazarın hayalî bir aşk anlayışını eleştirdiğini gözler önüne serer.¹⁶⁸ Nadide, fizikî güzelliğiyle ön plana çıkarken ahlaken ve karakter yönüyle bu aşkı hak etmez. Romanın başında uğrunda çileler çekilen sevgili, olay örgüsü ilerledikçe şekil değiştirir ve “melek yüzlü şeytan” profili çizer:

“Bu hâl aynıyla Nadide’ye de vaki oldu. Dudaklarından zail olmayan tebessümler, cüzi bir şey için vuku bulmakta olan sürekli kahkahalar hüzne mübeddel oldu. Enzârı daima bir noktaya matuf kalır, daima düşünür -isini bile bilmediği- aşığının hayalini görmeye çalışırdı. Gözleri ağlamaktan şişmiş, etrafı çürümüş, tombul pembe yanakları uykusuzluktan sararmış idi.” (s. 34)

¹⁶⁸ “Fuad’ın hayalini (gölgesini) bir görüşte âşık olduğu Nadide’nin bazı özellikleri ve yaptıkları, Divan şiirindeki güzelin; dünya güzeli, zâlim ve kâtil gibi vasıflarıyla uyumaktadır ve Ahmed Midhat Efendi’nin romanlarının havası içinde büyüyen Hüseyin Cahit hamaset dolu ruhuyla Nadide’yi kötü ahlaki ve canî vasıflarından dolayı yerden yere vurur. Cahit’in, kâtil, zâlim ve dünya güzeli Nadide aracılığıyla Divan şiirine yönelttiği eleştiri ve alaylar, sevmediği ve kınadığı Nadide ile okuyup da sevmediği Divan şiirinin ‘güzel’inin vasıfları arasında ortak noktalar bulmuş olmasından kaynaklanmaktadır.”(Selçuk Çıkla, “Divan Şiirindeki Sevgili Tipini Alaya Alan Bir Roman Yahut Hüseyin Cahit’in Nadide’si”, **Yedi İklim Dergisi**, Temmuz, 2001, s. 48.)

Ahmet Mithat Efendi, *Ahmet Metin ve Şirzat* adlı romanında Ahmet Metin'in ağzından Avrupalı kadınlar hakkında hiç de güzel cümleler kurmaz. Ona göre aşk, hak edilmelidir. Bir kadın aşkı hak etmelidir. Tekneyi takipten vazgeçen Ahmet Metin, Valsko'ya doğru dümen kırar. Denize atlayan Madam Neofari, Mösyö Nikolso ve Kaptan Yuhano tarafından kurtarılır. Neofari'nin elmaslarının ve iki yüz bin franklık paranın bulunduğu çantayı da alamamışlardır. Ona göre Avrupalı kadınlar sevda derecesinin en aşağılarında kalmıştır:

“Ahmet Metin, Neofari'yi güzel bulmakla beraber onu beğenmez. Sevilen kadın, kendi sevdası uğruna can fedasına kadar layık olmalıdır. Bu liyakat ise o hâl ve tavır ile mümkün değil beraber olamaz. Mademki gönül kalesini fethedecektir, bu fethi, bu başarı, bu zafer öyle mağlupların karı olursa ben de mağlupların mağlubu bir miskin olmak hükmünü alırım.” (s. 27)

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda sürekli savaşların yaşanmasının aşkların da olağanüstü yer ve zamanlarda meydana çıkmasına sebep olduğu işlenir. Roman kahramanları genelde aşk ve görev arasında kalırlar. Birbirlerinden nefret edip düşmanlık hissi besleyen tarafların zaman içinde nefretlerinin ortadan kalktığı ve birbirlerine hayranlık duymaya başladıkları görülür. Esat Mahmut Karakurt'un *Son Gece* adlı romanında Romanya'ya ordusuyla giren Yüzbaşı Faruk Bey, generali öldürdükten sonra generalin kızının baş düşmanı hâline gelir. Yüzbaşıyı öldürmek için eline birkaç kez fırsat geçen kız, komutandan hoşlanmaya başladığı için onu bir türlü öldüremez. Gece olur ve Yüzbaşı Faruk eve döner. Kızla konuşurken hava saldırısına uğrarlar. Yüzbaşı hemen karargâha gitmek ister ama kız buna müsaade etmek istemez. Yüzbaşı da kıza âşık olur, içinde fırtınalar kopar. Aralarında şöyle bir konuşma geçer:

“-Hayır, gitmeyeceksiniz, deli mi oldunuz, nereye gidiyorsunuz? Meydan ateş ve alev içinde yanıyor!. Görmüyor musunuz, her taraf bombalar altında!.. Parçalanmaya, liyme liyme olup havaya uçmaya mı gidiyorsunuz? Çıldırdınız mı siz?..

Yüzbaşı birdenbire içinde bir şeyin yandığını, tutuştuğunu hissediyor.. Damarları tatlı bir sarsılışla kopar gibi sızlamaktadır. İri siyah gözlerinde ümit, alev, sevinç dolu ışıklar!..” (s. 70)

Yaşanılan aşklarda tarafların dinî uyumu pek gözetilmemektedir. Romanın erkek

kahramanı Müslüman olurken gayr-i müslim bir kıza âşık olur. Savaş esnasında geçen bu tarz aşklar genelde hüsrân, ayrılıkla sonlanır. Yüzbaşı ve kız evlerine geri dönerler. Kız sinirlidir ama belli etmemeye çalışır. Evdeki sohbette Yüzbaşı daha fazla kendini tutamaz ve aşkını ilan eder.

Yazar, aşkın tanımını kahramanlar ağzından yaptırır. Yüzbaşıya karşı açılmayan ama ona âşık olan Mariya, halasına kendi hâlini anlatır. Hava saldırısını yapan, kızın ağabeyidir. Yüzbaşı Faruk Bey’e âşık olan Kız, Faruk Bey’e durumu anlatır ve içini döker.

Son Gece romanında aşkta tarafların aynı dinden olmaması sevgili ve aşk uğruna çekilen fedakârlıkları değiştirmez. Romanlarda aşk anlayışı evrensel bir içerik taşır. Sevgilinin fiziksel özelliklerinden ziyade karakteri ve duruşu taraflar arasındaki aşkı alevlendirir. Aşkta kadın gurur yapmaz, savaşın zor şartlarında bütün vefasıyla sevgilisine bağlı kalır. Bu uğurda başına gelebilecek her türlü sıkıntıyı kutsal sayar. Yüzbaşının yaralanması ve hastaneye kaldırılması üzerine Mariya onu sabırla bekler. Karşısındaki bir düşman subayı da olsa sevgilisidir. Mariya, sevgilisinin başında üç ay bekler. Yüzbaşı Faruk Bey, iyileşerek taburcu olmuştur. Yüzbaşı, Mariya’yla konuşurken Mariya’yı kızdırır bunun üzerine Mariya aşk, sadakat, vefa hususunda yüzbaşıya sitem eder:

“-Yazık!. Siz sevginin ne demek olduğunu daha bilmiyorsunuz yüzbaşı!. Aşk bir kelime ile bütün bir hayat, bütün bir ömür demektir!. Kadın sevmesin yoksa!. Severse eğer, onun önünde yıkılmayacak kuvvet tasavvur edilemez!. Bir ayağınız olmamış, bir kolunuz kopmuş, gözleriniz görmemiş, bana ne!.. Ben sizin kolunuza, ayağınıza, gözlerinize değil, sadece size bağlanmış bulunuyorum... İçinize, insanlığınıza aşığım ben Faruk Bey!...” (s. 137-138)

Son Gece romanında Mariya, Yüzbaşı Faruk Bey’i öldürmeye giden ağabeyini yüzbaşıya haber verir. Kız ne yapacağını bilemez. Bir tarafta vatani, diğer tarafta sevgilisi vardır ama sonunda sevgilisi ağır basar ve karargâhı arar. Bir düşman subayı olmasına rağmen aşkı, vatanından önce gelir.

Balkanlar’ı konu edinen romanlarda savaşın sürekli yaşanması beraberinde kahramanların bir dava uğrunda yaşamlarını sürdürmelerini getirir. Bu açıdan aşk, kahramanlar için çoğu zaman ikinci plana atılan bir olgudur. Görev bilinci, aşk kavramının önüne geçerek kahramanın bu duyguyu bastırmasına sebep olur. Murat Sertoğlu’nun *Bulgar Sadık* adlı romanında öncesinde Stoyan isminde bir Bulgar olan Sadık, Türklüğü

tercih ettikten sonra çok ateşli bir Türk milliyetçisi olur. Devlet tarafından aldığı bütün görevleri tam bir Türklük şuuru içerisinde yerine getirir. Bulgarların yaptığı baskı ve ırkçılık Sadık'ın Türklüğü kabul etmesinin en büyük sebebidir. Sadık, iki komitacı reisini öldürdükten sonra yakalanır ve Bulgar hükûmeti tarafından yargılanır. Cezaevine atılır ve tam idam edilecekken kaçmayı başarır. Sadık, yorucu günler geçirmektedir, dinlenmek için vakit bulamaz. Bir göreve başlamadan devlet tarafından Sadık'a yeni bir görev verilir. Bu seferki görev, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanların birçok ajanının görevi yapmaya çalışırken canlı çıkamadığı çok tehlikeli bir sabotajdır. Sadık'tan Bir Rus silah fabrikasının patlatılması istenmektedir. Sadık'ın yakalanmaması için Çarlık sistemine karşı gelen Bolşevikler de Sadık'a yardım eder. Sadık, zor durumdan Angelika adlı Bolşevik'in yardımıyla kurtulur. Sadık, kıza gönlünü kaptırdığını hissetmektedir fakat görevi her şeyin önünde gelmektedir:

“İtiraf etmeliyim ki Angelika'nın hasta olmayışına son derece sevinmiştim. Onun samimi hâli, gülümseyişi ve insanın içini okuyacakmış gibi bakan iri güzel gözleri beni kendisine çekiyordu. Yalnız görev esnasında asla kadınları kadın gibi göremediğimden bu sefer de bir gönül macerasına girmek aklımın ucundan dahi geçmiyordu.”(s.245)

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Malkoçoğlu* adlı romanında roman kahramanı Malkoçoğlu, Osmanlı Devleti'nin Macaristan'ı fethi esnasında savaşa katılan bir akıncıdır. Roman her ne kadar tarihî konuları işlese de esas itibariyle Malkoçoğlu ve Macar kızın arasında geçen aşk hikâyesini konu alır. Romanda aşk, din ve millet tanımayan bir tema olarak karşımıza çıkar. Hristiyan Macar kızının, Müslüman Türk erkeğine âşık olması ve aşkı için din, milliyet gözetmeksizin her türlü fedakârlığı yapması aşka ayrı bir kutsallık katmıştır. Romanın başında Malkoçoğlu'yla karşılaşan ve ona âşık olan Macar kızı, Malkoçoğlu'nun Macar askerleri tarafından esir edilmesi üzerine onun saraydan kaçmasına yardımcı olur. Akıncı birliği ile Macaristan'a kralın tacını almaya giden Malkoçoğlu, sevdiği Macar kızının sevgisine vefa göstererek canı pahasına onu saraydan kaçıtır. Türk ve Müslüman olan Macar kızı, Malkoçoğlu'yla beraber Viyana Kuşatması'na katılarak bu uğurda şehit olur.

1.7.3.Namusa Düşkünlük

Balkan milletlerinin genelinde aşka verilen kutsiyetin yanında bir o kadar da namusa düşkünlük vardır. Balkanlar'ı konu edinen romanlarda hâkim Türk kültüründe

namus kavramına bakış diğer milletlerde de ortak bir öge olarak görülür. Romanlarda namus kutsal bir değer olarak karşımıza çıkar. Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında Solyot kadınlarının namuslarına ne kadar düşkün oldukları üzerinde durulur. Hristiyan Solyotların namusa bakışıyla Müslüman Arnavutların bakışı arasında ciddi bir fark olmadığı görülür. Akçağlayan'da hamile kalan Eftimi, Maryola'ya gayrimeşru çocukla ilgili kanaatini sorar. Bu kanaat ise toplumun düşüncesini yansıtır:

“Meğer Eftimi Maryola'ya giderek evvela sormuş ki:

-Bir Solyot kızı şayet bir adamı sevse ve o adamdan gebe kalsa, bu ayıptan kendisini kurtarmak için karnına bir bıçak sokup çocuğu da kendisini de helak etmekten başka bir çare olabilir mi ?” (s. 115)

Toplumsal yaptırımlar namus kavramına farklı bir anlam katar. Anadolu'da olduğu gibi namus lekesini kanla temizleme töresi Solyotlarda da görülür. Gençlerin birbirleriyle ilişki kurmaları ne kadar doğal karşılansa da toplumsal kurallara aykırı gayrimeşru ilişkiler cezasız bırakılmaz. Bu bağlamda Rüstem'e kol kanat geren Boçarıs de fuhuş ve gayrimeşru çocuk meselesini kabullenemez. Bu namus meselesinin ancak kanla temizleneceğini söyler:

“Haddizatında fevkalhat mutaassıp olan bu ihtiyar Solyot, kendi akrabasından bulunan bir kızın böyle bir misafir Arnavutla irtikab-ı fuhş ve rezalet etmiş olmasını âdeta kanla dahi yıkanıp temizlenmeyecek lekelerden addetmiş ve hele bu fuhuştan doğan pişin Hristiyanlar elinde paralanmış olmasını ez-dil ü can tasvip ve tahsin eylemişti. Eğer bir başka zaman olsaydı ihtimal ki kendisi dahi ya Rüstem'e ya Eftimi'ye ve hatta ikisine birden bir fenalık dahi ederek işte kendisi de böyle bir rezaleti kabul edememiş olduğunu hemşehrilerine gösterip güya kendi berat-i zimmetini ispat eylemiş olurdu. Ancak bu günler şu gibi hususi işlerin tesviyesine bakılacak günler olmadığını gördüğü cihetle hiç ses seda çıkarmamak tarafını iltizam eylemişti. Hem de o kadar iltizam ki ne bu münasebete ve ne de Mükrim'e dair kendisi harf-i vahid söylememiş olduğu gibi söylenmesi de tecviz etmeyeceğini bazı etvar-ı müteneffiranesiyle Rüstem'e varıncaya kadar cümleye anlatmıştı.” (s. 203)

Romanda cinayet, namusu temizleme aracı gibi görülür. Toplumun yazılı olmayan kuralları, töreler, işin içine karışır. Bu toplumsal yaptırımlar ve baskılar katliamları getirmiştir. Pop ve adamları namusu temizleme işine öncelikle gayrimeşru çocuk olarak

gördükleri Mükrim'e'nin öldürölmesiyle başlarlar. Daha sonra Eftimi'yi de öldürmek isterler:

“Heyecanda bulunan ahali Eftimi'yi de öldürmek için yürümüşlerse de Mosho ellerini açıp müteheyyiçlere karşı yürüdüğü esnada bazı kadınlar Eftimi'yi geldiği yere doğru geri çevirmiştiler de onun da hayatını bu suretle kurtarabilmiş idiler.” (s. 175)

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında Fuat'ın Nadide'yle buluştuğu gece vurulup yaralanması, Nadide'nin bayılması Nadide'nin annesine hizmetliler tarafından aktarılır. Kızının aşka uğradığını ve sevgilisiyle buluşmak için havuz başına geldiğini düşünen annesi, bu durumu namussuzluk sayar. Aşk ve namus arasında değer çatışması yaşayan Nadide için aşk kutsal bir duygudur. Annesi ise aşk duygusunu marazî bir hâl ve namussuzluk olarak görür. Çok mutaassıp bir zihniyete sahip olan annesi, Nadide'yi bu konuda sıkıştırır ve ona beddua eder. Anne-kız arasındaki ilişkiden yola çıkarak romanın teması, iyi eğitilemeyen çocukların kendileri ve ailelerini felakete sürükleyebileceğidir.¹⁶⁹

“(…)

-Aman ya Rabbi!... Şimdi çıldıracağım namusuyla, salabet-i iffetiyle şöhet bulan bu familyanın en güzel bir azası namussuz olsun! Mümkün mü? Hiç hatırıma gelmeyen bir şey varsa bu idi!

-Nadide, hain kız! Familyasının namusunu berbat eden alçak! Bu sır hiçbir vakit meydana çıkmayacaktır. Ben artık yakın vakitte dünyaya veda edeceğim. Sen de her yerde hazır ve nazır olan Cenab-ı Hakk'ın Kahhar ismiyle kahrol! diyerek çıktı gitti.” (s. 67)

Aradan yedi ay geçtikten sonra Nadide'nin Fuat'tan hamile kaldığı ortaya çıkar. Bu durumu bir Nadide'nin annesi bir de hizmetçisi Dilruba bilmektedir. Durumun farkında olan annesi, Nadide'yle bu konuyu hiç konuşmaz. Annesiyle konuşmak için odasına giden Nadide, annesinden namus hususunda zehir zemberek sözler duyar ve tecrit edilir. O dönem Balkanlar'da namusu iğfal olmuş kadına karşı aile içinden başlayarak geniş halkalar hâlinde devam eden bir baskı söz konusudur:

“(…)

-Her ne hâl ise bunlar olmuş; lakin şunu iyi bil ki bundan sonra seni namuslu bir

¹⁶⁹ Ömer Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984, s. 186.

kocaya vermem. Namussuzuna ise hiçbir vakit veremem, bu suretle ettiğin kabahatin cezasını çekeceksin. Nadide'nin hiç fütur getirmediğini görerek dedi ki:

-Kalbinden, sen öldüğün vakit evlenirim fikri geçip de müteessir olmadınsa hata ediyorsun. Ben de öleceğim! Öleceğim ama hâlet-i nez'imde bir emin adamı çağırarak hem çocuğunu teslim edeceğim hem de ettiğin namussuzluğu söyleyeceğim. O da evlenmek istediğin vakit iptadısını, dinlemediğin vakitte zevcin olacak adamı haberdar edecektir ki o da tabii seni tezevvüçten vazgeçecektir. Bir de bundan sonra bana valide! diye hitap etme. Ben de kızım lafzını layık göremem. Yalnız senin namusun familyamızın namusu demek olduğu için hâlini tabii hariçten gizleyeceğim. Bundan sonra odandan dışarı çıkmayacaksın! Yanına yalnız Dilruba girecektir. Anladın mı?" (s. 69)

Ahmet Mithat Efendi'nin *Henüz 17 Yaşında* adlı romanı Yeşilköy'de tütüncülük yapan bir Rum ailenin kızı olan Kalyopi'nin hayat hikâyesini konu alır. Babasının işleri bozulunca bir meyhane açıp babasıyla beraber işletmeye başlayan Kalyopi'ye Yümni adında Müslüman Türk bir müşteri âşık olur. Yümni, Kalyopi'yi dinî farklılıklar ve drahomadan dolayı kaçırr. Kalyopi, çevresindeki Hristiyanların ve patrikhanenin baskısıyla istemese de Yümni'den boşanmak zorunda kalır. Geçim sıkıntısı yaşayan Kalyopi ve ailesi, bir ailenin yanına çamaşırcı olarak yerleşirler. Evin hanımı Kalyopi'ye eziyet eder. Hayat, Kalyopi'yi farklı mecalara sürükler. Bu sürüklenişte Kalyopi'nin çok dahli yoktur. Drahomadan dolayı kendi gibi Hristiyan bir Rum'la evlenemeyen Kalyopi geneleve düşer. Genelevde tanıştığı ve içini döktüğü Ahmet Efendi adında bir müşteri onun masumiyetine inanır ve Kalyopi'yi oradan kurtarır. Rum bir gençle evlendirir. Kalyopi'nin geneleve düşmesi noktasında yazar buraları işletenlerin ve geneleve düşenlerin Rum, Ermeni olduğu üzerinde durur. Bu sorunu bir medeniyet meselesi olarak gören yazar, fuhuş ve genelevi işletmeciliğinin Batı medeniyetinden medeniyetimize girdiği hususunu roman kahramanı Ahmet Efendi'nin ağzından verir.¹⁷⁰ Yazar, Kalyopi'nin şahsında namus algısını verirken hayata her yönüyle bakarak suçlayıcı bir tavır sergilemez. Toplumsal yaptırımlar ve hayatın zor şartlarının irdelenmesi gerektiği hususunu belirtir. Kalyopi, bir hayat kadını olmasına rağmen romanda hor görülen bir

¹⁷⁰ Ahmet Mithat Efendi'nin savunduğu bu tezin karşısına Halit Ziya bir anti tez çıkarmış ve fuhuşun Osmanlı toplumu içinde de olduğunu göstermek amacıyla "Sefile" adlı romanını kaleme almıştır. Okay, **Batı Medeniyeti Karsısında Ahmet Midhat Efendi**, s. 235.

karakter değil, kendisine merhamet edilen bir karakterdir. Orhan Okay’a göre bunun sebebi, Kalyopi’nin yazarın ikinci eşinden izler taşımasıdır:

“Henüz 17 Yaşında, konusu tamamıyla umumi evlerde, düşmüş kadınlar arasında geçen oldukça realist bir eserdir. Kaderin sillesine uğrayarak birçok saadetten mahrum kalan bu bedbaht kadınlara karşı romancının tavrı gayet alicenabânedir. O kadar ki, Hafize Melek adıyla ihtida edip Ahmed Midhat’ın ikinci karısı olacak kadın bu fuhuş yuvalarına hasbel kader düşmüş Vasiliki’dir. Ahmet Midhat, bu bizzat yaşadığı vak’a dolayısıyla diğer romanlarında da düşen kadınlara merhametle yaklaşır, asıl müsebbipleri suçlar. Bu müsebbip çok defa cemiyetin ahlak, medeniyet ve yaşama tarzından gelen bir telakkidir. Daha doğrusu kadına bakış tarzıdır.”¹⁷¹

Muzaffer Nazikter’in *Girit Kurbanları*¹⁷² adlı eserinde Girit’in Selne kasabasının Rumlar tarafından işgal edilmesi sonucunda Türklerin Rumlara karşı verdiği onurlu mücadele anlatılır. Rumların kasabayı yağmalayıp evleri yakması sonucunda Muhammed Ağa adlı bir Türk’ün samanlığına sığınan kadınlı erkekli kırk kadar Türk, kendi aralarında ne yapacaklarını müzakere ederler. Kızlar ve kadınlar ölmekten değil, düşman eline düşüp namuslarını kaybetmekten korkarlar. Muhammed Ağa, kaçmanın yerine kahramanca vatanlarını savunup şehit olmaları teklifini sunar. Namusu kutsal sayan bir genç, kaçmalarının sebebini korkudan ziyade namusun muhafazası olarak izah eder:

“(…)

Evet... Bu genç kadınlar, bu talisiz kızlar uzatılan bî aman dest-i melanetin altında sefil-ü mülevves bir teslimiyetle ağlar, inlerken bu babalar, bu kocalar, bu biraderlerden ibaret âcize bir sükût kabul gösterebilecek miydi? Of! Hayır! Hayır! Kaçmak lazımdı. Muhafaza-i şeref ü namus için bu yegâne çarenin saye-i sıyanetine iltica ederek buradan uzaklaşmak muktezaydı...” (s. 10)

Samanlıkta toplanan Türkler, kadınlarının namuslarına halel geleceği zaman buna fırsat vermeden kendi elleriyle onları öldüreceklerine dair yemin ederler. Bu durum, şerefli bir ölümü tercih eden kafiyeledeki kadınları ve kızları gözyaşları içinde sevince boğar:

“(…)

¹⁷¹ Okay, a.g.e., s. 176-177.

¹⁷² Nazikter Muzaffer, **Girit Kurbanları**, 1.b., Edeb Matbaası, , İstanbul, 1329. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Müzakere başlamıştı her gün bir şey söylüyor, bu hasta, bu yaralı kadınların bu küçük kimsesiz çocukların bu esna-i firarda nasıl muhafaza olunabileceklerini birbirinden anlamaya çalışıyorlardı. O esnada bir delikanlı:

-Ne tuhaf sual! Bir ölümden değil, namussuzluktan kaçıyoruz. Eğer yolda tecavüze uğrarsak ilk işimiz müdafaa edemeyeceğimiz kadınları elimizle öldürmek olur. “dedi. Ve bu müthiş lakin pek müsib olan mütalaa derin bir sükût inkiyadıyla kabul olurdu.” (s. 11)

Esat Mahmut Karakurt’un *Vahşi Bir Kız Sevdim*¹⁷³ adlı romanında namus kavramı, komita ve Bulgarlar için önemli bir kutsaldır. Komitacı bir kadın için namussuzluk, düşmana ilgi duymaktır. Kristina’nın komita tarafından takip edilmesi sonucu Yüzbaşı Adil Bey’le aynı evde kaldığı tespit edilir. Komita, bu meseleyi namus meselesi yaparak Kristina’nın babasına aktarır. Kızına şiddet uygulayan babası namusu millî bir onur hâline getirerek kızının cezasını çekeceğini söyler.

Adil Bey’le Kristina’nın yakalanması üzerine komitacılar infaz için hazırlık yaparlar. Komita kurallarına göre düşman askerini sevmekle vatana ihanet etmek aynı suçtur:

“(…)

-Kristina sen hem vatanına hem kendine hem de ailenin namusuna ihanet ettin, şimdi cezanı çekeceksin!” (s. 46)

Balkanlar’da Türklerin namusa olan düşkünlüğü diğer milletler arasında da bilinen bir durumdur. Düşman askerlerinin, namusu kutsal sayan Türklerden en iyi intikam alma aracı Türklerin namusuna dil uzatma ve namusunu kirletmektir. Esat Mahmut Karakurt’un *Son Gece* adlı romanında Osmanlı askerlerinin I. Dünya Savaşı’nın Romanya Cephesi’nde İbrail şehrine yerleşmeleri anlatılır. Osmanlı askerleri hava saldırısına uğrarlar. Yüzbaşı Faruk Bey ve evdekiler ertesi gün sabahın ilk saatlerinde kapının çalmasıyla uyanırlar. Cepheye hareket vardır. Düşman hiç durmadan taarruza geçmektedir. Yüzbaşı geldiği zaman kız her şeyi anlatır. Tehlike atlatılmıştır fakat kızın ağabeyi bunu Türklerin yanına kâr bırakmayacaktır. Türkler İbrail’i boşaltıyordu. Yüzbaşı Faruk Bey, sevgilisinden

¹⁷³ Esat Mahmut Karakurt, **Vahşi Bir Kız Sevdim**, 1.b., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1926. (Alıntılar bu baskıdandır.)

ayrılıp ona tekrar döneceğini söyler fakat Mariya bu durumu kabul etmez. Gece yola çıkmaları gerekirken ikisi uyuyakalırlar. Ertesi sabah kapı hiddetle çalınır. Evi basan, kızın ağabeyi Polivas, kardeşini metreslikle suçlar ve “Madem ortada böyle biri var. Bundan Rumen askerleri de faydalansın.” der. Namusa düşkünlük sadece Türklere ait bir haslet değil Balkanlar’da yaşayan bütün milletlerde görülür. Polivas, Türklere karşı öyle bir öfke ve nefret duyar ki bu hususta kız kardeşinin namusunu bile feda etmeye hazırdır. Yüzbaşı’dan intikamını böyle almak ister ve ona şöyle der:

“(…)

-Yüzbaşı; iyi hatırımda değil amma, bir İngilizce kitapta okumuştum galiba!. Türkler kısraklarına ve dişilerine çok düşkün olurlarmış!.. Kitap, “Türklere her şey yapılabilir fakat yalnız onların dişilerine ve kısraklarına dokunulmaz!” diyordu. Bakalım tecrübe edeceğiz! Doğrumu bu ?...(s. 219)

-Peki!. Madem her isteyene, her arzu edene hayasızca uzatılan satılık ve çıplak bir vücudun varmış; ve madem bu satılık vücut, bir başkasının eğlence vasıtası olarak kullanılabiliyormuş!.. O hâlde bu vasıttan düşman zabitleri değil, aylardan beri siperlerde kadın yüzü görmemiş vatandaşlar istifade etsin!..” (s. 227)

Namus algısı sadece kadınlara ait bir algı değildir. Türk erkeği de kendisini kadınının namus bekçisi gibi görür. *Son Gece* romanında Türklere ait olduğu söylenen bir özellik de Rumen kızın ağzından dile getirilir:

“Türk erkekleri, bir kere sahip oldular mı, bir daha, ne kadınlarını bırakırlar, ne de kısraklarına el sürdürürler.” (s.222)

Sâmiha Ayverdi’nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında Halis Efendi üç çocuğu olan bir mahalle imamıdır. Balkan Harbi’nin başlamasıyla muhacirlerin İstanbul’a göç etmesi hızlanır. Mesihpaşa Camii’nin avlusuna yerleşen göçmenler burada yaşam mücadelesi verirler. Bu mücadeleden etkilenip kendini tekrar keşfeden İmam Halis Efendi, Hediye adında bir göçmen kızına âşık olur fakat mesleğine ve sosyal statüsüne bu durumu yakıştıramaz. Gelen kış öncesinde cami avlusundaki göçmenlerin yerli halkın evlerinde misafir edilmesi gerekir. Halis Efendi’nin eşi Gülsüm Hanım, Hediye ve ailesini misafir edebileceklerini söyler. Bu aşktan haberdar olan Gülsüm Hanım eşinin sevdiği insanla beraber yaşamasını ister. Hediye’ye olan aşkını kimsenin bilmediğini sanan Halis Efendi, bu duyguyu içinde yaşarken olgunlaştığını hisseder. Roman kahramanı her ne kadar evli

bir imam da olsa yazar, aşka ayrı bir kutsallık atfetmiş, bu duyguyu kahramanın şahsî değişimi için bir basamak olarak görmüştür:

“... Kız o geceki vahşî muhabbet sahnesini ani tesirlerin çılgınlığına vermiş olsa bile gizlenmesi belki her sırdan müşkül olan aşkı, kokusunu içinde saklamaya muvaffak olamayan bir çiçeğin ıtri gibi kendini seven adamın her hâlinde her tavrında kokladığı muhakkaktı. Halis Efendi’yi divane bir teessüre atan sebepte buram buram tütmesine mani olamadığı bu sevginin onu içine çekende yaptığı meçhul intiba idi.

Aşkın ateşten kaftanı içinde yavaş yavaş erginleşen pişen bambaşka bir adam olmak yoluna hayli ilerleyen Halis Efendi kendisini işleyip incelten bu örtü altından hiç mi hiç çıkmak istememesine karşılık hayat ve hadiseler onu pek âlâda zaman zaman istediği yere sürüyor ve istediği gibi evirip çeviriyordu.” (s. 145)

2. SOSYAL YAŞAM RİTÜELLERİ

Balkanlar’da çok fazla etnik ve dinî yapı olmasına rağmen Osmanlı Devleti; gücü, adaleti ve hoşgörüsü sayesinde bölgeyi asırlarca kontrol edebilmiştir. Uzun yıllar Osmanlı Devleti’nin bir parçası olan Balkanlar’da Anadolu’dan giden Türklerle yerli halkların karışması âdetâ bir “Rumelili karakter” oluşturmuştur. Osmanlı Devleti’nin, din değiştirme yönünde herhangi bir baskısı olmadığı için Balkanlar’da yaşayan Hristiyanlar dinle beraber kendi örflerini devam ettirmişlerdir.¹⁷⁴ Bu duruma paralel olarak, Osmanlı kimliği Balkanlar’da ortak bir üst kimlik olarak benimsenmiştir. Bu kimlik sadece üst ve baskın olan kültürün benimsenmesi olarak algılanmamalıdır. Eğer durum böyle olsaydı, Osmanlı bölgeden çekildikten sonra da Türk kültürünün bölgeyi terk etmesi beklenirdi. Ama bu durumun aksine, Balkanlar’ın neresine gidilirse gidilsin, Türk kültürü içerisinde yer alan dil, din, mimari, folklor, müzik, giyim-kuşam, yeme içme gibi yaşama ait unsurların hâlâ canlı bir şekilde yaşatıldığına şahit olunabilmektedir.¹⁷⁵

Osmanlı kültürü, Balkan ülkeleri üzerinde kültürel açıdan baskın konumdadır; ancak diğer milletlerin kültürlerinden çeşitli unsurlar da Türk kültürüne karışmıştır. Her

¹⁷⁴ İnci Enginün, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtlarından Bugünkü Türk Dünyasına**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, s. 69.

¹⁷⁵ Şenol Alparslan, **Bosna’da Türk Kültürünün İzleri**, Genel Kurmay Ataşe ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 4-5.

kültür, yabancı kültür öğelerini kendi bünyesine katarak ve dönüştürerek zenginleşmiştir.¹⁷⁶ Balkanlar’da Türk-İslam kültürü egemen ve baskın yapısıyla saygın kültür olarak kabul edilmiş ve kısa zamanda bu saygın kültürün mensubu olmak Balkanlar’da bir prestij unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti cihanşümul bir güç olarak bölgeye hâkim olduğu dönemde Türk kültürünün Balkan milletleri üzerindeki tesiri o kadar büyüktür ki hemen hemen her evde bir Türk köşesi bulundurmak âdet hâline gelmiştir. Ayrıca Hristiyan çocuklara bile Osmanlı’yı çağrıştıracak isimler verilmiştir.

Hâkim kültürün, bulunduğu şehirde kendini hissettirmesi kaçınılmazdır. Bosna Hersek’te Türk mimarisinin ve yaşam biçiminin renklerini canlı bir şekilde görmek mümkündür. Türk-İslam kültürü, Boşnaklar için bir övünme kültürüdür. Ancak burada önemsenmesi gereken nokta “maddi kültür mirası” denilen olgunun sadece mimarî eserlerden oluşmadığı, sanatsal bir özenle oluşturulmuş bugün için el sanatı eserleri diyerek genelleyebileceğimiz her türden taşınabilir eserin de o kültür mirasının maddi birer örneği olduğudur.¹⁷⁷

Yukarıda belirtilen kültürel etkileşimler yeni bir kültürel kimliğin doğmasına sebep olmuştur. “Biz kimiz?” sorusuna verilecek cevap olarak da tanımlanması mümkün olan kültürel kimlik kavramı aynı zamanda kolektif bir anlam da içermektedir. Bu yönüyle kültürel kimliğin ferdi aşan, sosyal ve toplumsal bir boyuta sahip olduğunu söylemek mümkündür.¹⁷⁸ Balkanlar’daki kültürel kimliği oluşturan kültür öğelerini başlıklar hâlinde ele almak gerekir.

2.1. KÜLTÜR ÖGELERİ

Balkan coğrafyasında kültür öğelerinin tasnifi hâkim kültürün (Türk kültürünün) coğrafyaya verdiği renkleri tespit etmekle mümkündür. Kültür öğeleri maddi, manevi olmakla beraber çok çeşitlilik gösteren bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda öncelikle kültürün

¹⁷⁶Nebi Özdemir-H Gülin Ögüt Eker- M. Öcal Oğuz, **Makedonya Folkloru Hakkında İki Kitap**, Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi, Millî Folklor Yayınları, Ankara, 2004, s. 101-107.

¹⁷⁷Suat Alp, “Balkanlar’da Osmanlı Dönemi Maddi Kültür Mirası Evreni”, **Millî Folklor Dergisi**, 2012, Sayı 121, s. 152.

¹⁷⁸A. Tacoğlu-Tuğça Poyraz-Gülay Arıkan-Âdem Sağır, “Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği”, **Turkish Studies**, Vol. 7/1, 2012, s. 1941-1965.

tasnif edilmesi gerekir. Ziya Gökalp, kültürü hars(millî kültür) ve tezhip şeklinde ikiye ayırarak *Türk Medeniyet Tarihi* adlı kitabında harsı şu şekilde açıklar:

“Her millette medeniyetin aldığı hususi şekiller vardır ki bunlara hars adı verilir. Hars dinî, ahlaki ve bedii duyguların toplamıdır.” Gökalp, bu tanımı genişleterek kültüre geniş bir perspektiften bakmış bir kavmin vicdanında yaşayan kıymet hükümlerinin toplamına o kavmin kültürü demiştir.¹⁷⁹

Hars(millî kültür) halkın geleneklerinden, yapageldiği şeylerden, örflerinden sözlü ve yazılı edebiyatlarından, dilinden, musikisinden, dininden, ahlakından kısacası sahip olduğu millî değerlerden ibarettir. Tezhip ise daha aristokrattır ve aydınlara mahsustur. Gökalp, millî kültür ile tezhibin ayrımında ikinci farkı da birincinin millî ikincinin milletlerarası olması şeklinde belirtmiştir.¹⁸⁰

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkacak olursak kültür öğelerini toplumların tarihlerinden devraldıkları maddi ve manevi mirasların toplamı olarak tanımlamak mümkündür. Balkan konulu romanlara yansıyan kültür öğeleri dil, giyim kuşam, yemek, oyunlar, spor müsabakaları, hamam, nevruz, Hıdırellez kutlamaları, karşılama, misafirlik gibi başlıklar hâlinde sınıflandırılabilir.

2.1.1.Dil Kalıpları

Sosyal bir kurum olan dilin önemli özelliklerinden biri de millî kültürün en iyi ifade vasıtası, koruyucusu ve taşıyıcısı olmasıdır. Bu özelliği dolayısıyla, birçok kültür değerlerimiz dünden bugüne ve bugünden yarına dil vasıtasıyla aktarılabilmekte ve bu sayede zengin bir kültür haznesi oluşmaktadır.¹⁸¹

Kültürün temel unsuru olan dil, bir milletin bütün duygu ve düşüncesini, kültür kalıplarını, nesillere aktaran sürekli gelişen bir araçtır. Bu yönüyle kültür aktarıcılığı yapan dille bir milletin ifade ettiği sözlü, yazılı herşey kültür kavramının içine girer. Sosyal yaşam içerisinde dili çok işlek kullanan halk, kültür ürünlerinin sergilenmesini dil kalıpları sayesinde yapar.¹⁸² Bu manada Doğan Aksan *“Bir ulusun yasayış biçimi, inançları, gelenekleri, dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bu toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleriyle, bu*

¹⁷⁹ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi*, (Haz: Yalçın Toker), Toker Yayınları, İstanbul, 1995, s. 19.

¹⁸⁰ İsmail Doğan, *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Pagema Yayıncılık, Ankara, 2002, s. 259.

¹⁸¹ Zeynep Korkmaz, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar II*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1995, s. 289.

¹⁸² Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s. 151.

dilin söz varlığının, söz haznesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları edinebiliriz.”¹⁸³ demiştir.

Balkan konulu romanlara yansıyan dil öğeleri o dönemki kültürün duygu, düşünce ve hayal ürünleri şeklini almış hâlleridir. Balkanlar’da kullanılan atasözleri, deyimler, alkış ve kargışlar, türkü ve maniler kullanıldıkları dönemin kültürünü içinde barındırmaktadır.

2.1.1.1. Atasözü ve deyimler

Atasözleri, kimi ahlak kuralları ya da yaşam denemelerinin sonunda erişilmiş gerçeklerin söylendikleri ilk andan itibaren asırlarca değerlerini yitirmeyen kalıplardır. Bu yargı bütün atasözleri için geçerli değildir. Atasözleri arasında çelişkili yargıları bildirmiş olanların bulunması onları söyleyenlerin her zaman belli bir konu üzerinde aynı kanıda olmadıklarını gösterir. Halk edebiyatının her türünden ürünler gibi atasözleri de oluşup geliştikleri çevrelerin ve çağların düşünüş ve davranışlarını dile getirmişlerdir. Ayrıca atasözü kelimenin açıkça belirttiği gibi, geçmiş kuşaklardan kalma kurallardır. Bu bakımdan tutucu bir düşünce düzenini temsil etmeleri tabii karşılanmalıdır. Böyle olunca her çağ kendi ilerlemesine engel olmadığı ölçüde onları kabul edecektir.¹⁸⁴

Balkan coğrafyasında kullanılan atasözleri sadece belli milletlere ait olduğu gibi aynı zamanda milletlerarası etkileşimle bütün Balkan coğrafyasında ortak kullanılan kültürel dil öğeleridir. Bulgar atasözlerini ilk derleyenlerden Petko R. Slaveykov, Türkçe atasözlerinin günlük konuşmada ve pratik yaşamda etkin kullanımına dikkat çekmiştir. Bu atasözlerini bazen olduğu gibi almakla beraber bazen de kendi kültürlerine uyarlamışlardır. 1968 yılında Nikolay İkonomov, *Balkan Halk Hikmeti* isimli eserinin ikinci bölümünde, Bulgarlar tarafından kullanılan ve daha önce ismi geçen dil bilimciler tarafından yayımlanmış tüm Türk atasözlerini derlemiştir. Bulgar diline duyulduğu şekliyle nüfuz etmiş, birçoğu bugün dahi halk arasında kullanılan atasözlerimizden bazıları şöyledir: “Aaç inceyken bükülür”, “Acı patlicana kıra düşmez”, “Armut aacından uzak düşmez”, “At binene yakışır.”, “Az olsun, da uz olsun.”, “Balık baştan kocar.”, “Büyük başın büyük arısı olur.”, “Can boazdan gelir”, “Çok gezen çok bilir.”, “Daa daaylen kavuşmaz, insan insannan kavuşur”, “Damlaya damlaya göl olur”, “Dinsizin hakkından imansız gelir.”, “Dokuz nasihatın bir seremiz eidir.”, “Dooru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.”, “Düşenin dostu

¹⁸³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil I* (Ana Çizgileriyle Dilbilim), TDK Yay., Ankara, 1998, s. 65.

¹⁸⁴ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, 7.b., Gerçek Yay., s. 124-125.

olmaz.” vb. Bu şekilde aynen alınmış atasözlerinin yanında Bulgar kültürüne uyarlanmış olanlar da vardır. Bulgarlar arasında “Deliye her gün bayram” atasözü orijinal hâliyle kullanıldığı gibi “Deliye her gün paskalya” şeklinde de kullanılmıştır.¹⁸⁵

Romanlarda kullanılan atasözleri sadece kullanan kişiye has olmayıp etrafındaki diğer milletlerden insanların da anladığı evrensel bir nitelik taşır. Ahmet Mithat Efendi’nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında Rüstem bir Müslüman Arnavut olmasına rağmen kimsenin geçmediği ıssız bir yere vardığında etrafındaki Solyotlara o yerin ıssızlığını şu atasözüyle anlatır:

“İns gezmemiş, cin gezmemiş, yılan bağırsağını sürümemiş.” (s. 107)

Rüstem, kızı Mükrimine doğunca etrafındaki insanların “Güzel mi?” sorusuna karşın çocuğa bakıp “Atalarımız ne kadar da güzel söylemiş.” der ve aşağıdaki atasözünü söyler:

“Çocuk kısmının çirkini olmaz.” (s. 163)

Solyotlar kulelerden erzak temin ederken bir barikat kurarlar ve böylece gıdalarını geçirirler. Kulelerden tamamının geçirilmesi gerektiğini söyleyen Fotos’a Rüstem şu atasözünü söyler:

“İfratın hiçbir zaman faydası olamayacağı der kârdır.” (s. 154)

Balkanlar’ı konu edinen Safiye Erol’un *Ciğerdelen*¹⁸⁶ adlı romanında yazar, roman kahramanı genç bir mimar olan Turhan’ı geçmiş zaman ve hâlihazır koridorlarında dolaştırır. Edirne’ye bir proje için gelen genç mimar başarısız olur. Turhan’ın projeleri genç bir Türk mimarı olduğu için kabul edilmez. Bu duruma çok üzülen Turhan, Polonyalı bir profesöre gidip ayaklarına kapanır ve proje o profesörün imzasıyla sergiye yollar. Projede birincilik kazanan Turhan, o esnada insanın kendi memleketinde değersizliğini ifade eden şu atasözünü kullanır:

“Zararı yok efendim, ‘Kimse kendi vatanında peygamber olamazmış!’ dedim şapkamı kavrayıp fırladım.” (s. 23)

Sâmiha Ayverdi’nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında İmam Halis Efendi, eşi Gülsüm Hanım, kaynanası Pembe Hanım ve üç çocuğuyla beraber eski bir konakta

¹⁸⁵ Memişoğlu, a.g.e., s. 89.

¹⁸⁶ Safiye Erol, *Ciğerdelen*, 1.b., Becid Basımevi, İstanbul, 1946. (Alıntılar bu baskıdandır.)

yaşamaktadır. Balkan muhaciri olan kaynanası, kızı Gülsüm Hanım'a eşine nasıl davranması gerektiği hususunda nasihatler verirken çocukların eğitimiyle ilgilenmesi gerektiğini şu atasözüyle bildirir:

"-Evladım çocuklarının her münasebetsizliğini kocandan saklama... Dert vardır el sürülmezse iyileşir; dert vardır bıçak vurulursa şifalanır." (s. 22)

Orhan Kemal'in *Cemile* adlı romanında muhacirlerin kullanmış olduğu atasözü ve deyimler Anadolu'da kullanılan kalıplarla benzerlik gösterir. Çopur Halil, Ustabaşı Camgöz Sadık vasıtasıyla Cemile'yi durmadan rahatsız eder. Bu durumdan haberdar olan Cemile'nin ağabeyi Sadri, her gün iş çıkışı Cemile'yi bekler. Musa adında Balkan göçmeni arkadaşıyla beraber kardeşine refakat eden Sadri, garip ve kimsesiz oluşlarını bir atasözüyle anlatır:

"-Ne yapım Musa? Kolum kanadım kırık... Şöyle sağlam bir arkam olsa... Göğsüne vurmuşlar da vay arkam demiş..." (s. 49)

"-İnadıma iş yapmasın. Dokunmayım hatırına... cin damarıma niye basıyor? Çocuk muyum ben?" (s. 59)

Orhan Kemal'in *Murtaza* adlı romanında Murtaza, konuşmalarıyla bulunduğu ortamdaki insanlar arasında alay konusu olur. Murtaza gibi Balkan muhacirlerinin kullandığı atasözü ve deyimler devrik cümlelerden oluşur. Göçmenlerin kimisinin Türkçeyi az bilmesi veya Rumeli şivesinin farklılığı kullandıkları atasözü kalıplarını da etkiler:

"- Kız halaya, oğlan dayıya çekerdi hani?" (s. 20)

"- Olmaz hiç fena. Çünkü yenmez ellerinizden kabuklu ceviz bile..." (s. 65)

"- Tanımayan büyüğünü, tanımaz Allah'ını da!" (s. 186)

"- Alışmadım yaşamağa atkuyruğu altında!"

"- Şaşarım yıkamasına çamaşır kedinin..." (s. 413)

Orhan Kemal'in *Devlet Kuşu*¹⁸⁷ adlı romanında deyim ve argoların sık sık kullanıldığı görülür. Oğlu Avare Mustafa'yı Muteahhit Zülfikar Bey'in yanında çalışmaya

¹⁸⁷ Orhan Kemal, **Devlet Kuşu**, 1. b., İstanbul Matbaası, İstanbul, 1958. (Alıntılar bu baskıdandır.)

razı edemeyen Göçmen Memet, bu duruma çok içerler. Esaret altına girmek istemeyen ve Aynur’u seven Mustafa, babasının Zülfikar Bey’in kızıyla evlenmesi konusundaki ısrarını babasının arkadaşı Bayram’dan öğrenir. Mustafa, düşüncelerini ifade ederken atasözü ve deyimleri çok sık kullanır:

“Ortada fol yok yumurta yokken hayaller kurar, sonra da ilk peşin kendileri inanırlardı. Galiba gene de öyle olmuştu. Belki de Bayram vardı işin içinde. Adamın sakalı altına girmiş bin dereden bir su getirmiş. ‘Boşta gezen haylaz oğlana’ adamdan iş istemişti.” (s.125)

Hüsniye Balkanlı’nın *Güzel Hatice* adlı romanında Hatice istemese de Hafız Ali Bey’le nişanlanır. Nişan töreninde kız tarafı ve erkek tarafı karşılıklı hediyeleşirler. Bu arada Hatice’nin annesi Pamuk Hanım, yıllar önce Hatice’nin kısmetine el emeği göz nuru yaptığı bohçayı hazırlar ve erkek evine gönderir. Kızını gelin etmenin mutluluğunu yaşarken bunu bir atasözüyle ifade eder:

“Bu bohçalar elliye buluyordu. Pamuk Hanım kızı kundakta iken ‘Kız beşikte, cihaz sandıkta!’ demiş bunları bir gün geleceğini bildiği bu mesut gün için hazırlanmıştı.” (s. 17)

2.1.1.2. Alkış ve kargışlar

Atasözleri gibi konuşmayı güçlendiren, renklendiren, kısa kalıp şeklinde alkış ve kargışlar (dua, bed-dua) vardır. Bunlar konuşmayı süsleyici, anlatımı güçlendirici dil öğeleridir. Kısallıkları, yoğunlukları son derece çok kullanılır olmaları alkış ve kargışların dilde sürekli canlı kalmalarını sağlar. Allah muradını versin, tuttuğun altın olsun; inim inim inleyesin, muradına ermeyesin vb.¹⁸⁸

Savaşın sık yaşandığı Balkan coğrafyasını konu alan romanlarda bu tarz dua ve beddua kalıplarının sık görülmesi normaldir. Acıların, hüznlerin, ayrılıkların sıkça yaşandığı bu topraklarda insanlar birbirlerine iyi ve kötü temennilerde bulunmuşlardır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında bir Arnavut olan Rüstem, Ali Paşa’nın şerrinden Solyotlara sığınır. Bunun üzerine Soli’yi almaya çalışan Ali Paşa saldırıya başlar. Solyotlar müdafaa ederler. Fotos, Rüstem’e Arnavut askerlerine niye kurşun atmadığını sorar. *“Hemşerilerime kurşun sıkmam!”* der ve dua eder:

¹⁸⁸ Boratav, **Halk Edebiyatı**, s.125.

“Mevla zalimi makhur ve mazlumu mansur eylesin!” (s. 136)

Besa, Arnavutlara özgü verilen sözün yerine getirileceğine dair bir yemin şeklidir. Ali Paşa’nın Soli’ye ekonomik ambargo uygulaması ve yiyeceklerin tükenmesi üzerine yaşlı ve çocukların mutlaka Soli’nin dışına taşınması gerekir. Rüstem, şehri kuşatan Ali Paşa’nın askerlerinden biri olan Hüsi’den 1500 ihtiyar ve kadını geçerken görmemezlikten gelmesi hususunda söz alır ve Hüsi’ye yemin ettirir:

“Vakıa Hüsi pekala anladıysa da kabule dair bir tavır göstermiyordu. Bu işi Ali Paşa duyarsa kendi kafasını keseceğinden bahisle beyanı ihtiraz eyliyordu. Rüstem asıl hüner, işi Ali Paşa’ya duyurmamak olduğunu ve bu hizmeti görürse elbette bir gün kendisi dahi Ali Paşa ile barışarak büyük bir iyilik edeceğini söyleyince çünkü Hüsi, Rüstem’in Ali Paşa nezdinde ne kadar serbest ve muteber olduğunu ve ne kadar adamları ilerletmiş bulunduğunu bildiğinden Beyin sözünden çıkmadı. İstedikleri vaadi verdi. Besa ile de temin eyledi.” (s. 146)

Esat Mahmut Karakurt’un *Son Gece* adlı romanında Osmanlı ordusunun Romanya’nın İbrail şehrini işgali anlatılır. Osmanlı ordusu karargâhını bu şehre kurar. Ordu komutanı Yüzbaşı Faruk Bey, öldürdüğü Rumen generalin kızı Mariya’ya âşık olur. Bulgar ve Almanlarla ittifak kuran Osmanlı ordusu, Balkan güçlerine karşı mücadele eder. Faruk Bey, hava saldırısı başlayınca Mariya’nın yanına gider. Mariya, yüzbaşının tekrar savaşa dönmesini istemez. Faruk Bey, Mariya’nın ısrarlarına rağmen gider, o sıra uçaklar tarafından ateşe tutulur ve bir bacağı yaralanır. Faruk Bey, kaldırıldığı hastanede bacağının kesileceği haberini alır. Mariya’ya haber vermek istemez ama gözlerini açtığı anda Mariya’yı karşısında görür. Ona hiçbir şeyin olmayacağını söyler fakat Mariya her şeyi doktordan duymuştur. Ellerini açar ve Allah’a şu şekilde yalvarır:

“-Benim yüce Tanrım, benim merhametli büyük Allah’ım! Ona çektirdiğin ıstıraplar kafi artık! Denizler kadar bol, dağlar kadar yüksek şefkat ve merhametinden bu zavallıyı da bir parçacık olsun nasibedar et!” (s. 134)

Balkanlar’ı konu edinen romanlarda sürekli bir savaş ortamının yaşanması vatanseverlik temini ön plana çıkarır. Roman kahramanlarında özverili vatan sevgisi dikkati çeker. Bu bağlamda kahraman yapacağı işlerde duayı eksik etmez. Murat Sertoğlu’nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Sadık, Osmanlı için çalışan bir ajandır. Sonradan Türklüğü ve Müslümanlığı kabul eden Sadık, vatan için yapacağı işlere duayla

başlar ve bu şekilde işinin kolaylaşacağına inanır. I. Dünya Savaşı öncesi Almanlarla ittifak eden Osmanlı Devleti, bir Rus silah fabrikasının patlatılması işini Sadık'a verir. Görev zordur ve savaşın seyri için hayati önem taşımaktadır. Sadık, devletin bekası için yapacağı işin öneminin farkındadır. Bu yolda tek başına olmadığını çok iyi bilen Sadık, Allah'ın yardımının onunla beraber olması için işe koyulmadan çeşitli dualar eder:

“Yapacağım iş bir İslam ülkesinin menfaati ile ilgili olduğundan Tanrı'nın bu konuda Azrail'e değil bana yardımcı olacağına iman ediyordum.” (s. 210)

Mehmet Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* adlı romanında, Hasan Usta ve Melek Abla'nın çocukları Demir, ilk eğitimini köylerindeki okulda alır ve okulunu birincilikle bitirir. Öğretmenleri, annesi, babası ve bu aileye çok büyük bir sevgi ve saygı duyan köy halkı Demir'in eğitimine devam etmesini istemektedir. Selanik'e okula gitmek için hazırlanan Demir, sırasıyla büyüklerin elini öper. İlkokul öğretmenin elini öptükten sonra öğretmeni Demir'e dua eder ve ona hediye verir:

“-Tanrım zihin açıklığı versin oğlum...”

Diyerek cebinden çıkarıp verdiği o şatafatlı kabında altın varakla 'Mükâfât' kelimesi yazılı kitabı at üstündeki meşin heybeye yerleştirir.” (s. 14)

Orhan Kemal'in *Cemile* adlı romanı Balkanlar'dan göç eden Cemile ve ailesinin yaşam öyküsü konu alır. Göç ettikleri yerlerde çeşitli sıkıntılar yaşayan göçmenler, birbirlerine destek olmak için genelde bir arada oturmayı tercih etmişlerdir. Romana yansıdığı kadarıyla göçmenler yardımlara dua ile karşılık verirken kendilerine yapılan haksızlıklara da beddua ile karşılık vermişlerdir. Açlık, barınma ve ötekileştirme sorunu alkış ve kargış kültürünü daha da artırmıştır. Romanda yaşlı muhacir Tetka Bielka, Cemile'nin güzel sesini duyunca ona dua eder. Gözyaşlarını silen ihtiyar, Cemile'de gençliğini görür:

“-Allah sana kötü gün göstermesin evladım, dedi. Allah seni ağlatmasın!” (s. 78)

Orhan Kemal'in *Murtaza* adlı romanında şehit dayısı Kolağası Hasan Bey'den almış olduğu “asil kanla” görevini yapmaya çalışan Murtaza, katı vazife anlayışıyla görmüş olduğu sorumsuzlukları affetmez ve sorumsuz kişileri cezalandırmak ister. Murtaza, ailesi başta olmak üzere mahalle ve fabrikada insanlarla sürekli kavga eder.

Hiçbir yanılsa göz yummayan Murtaza, gücünün yetmediği kişilere sürekli lanet ve beddualar okur.

Orhan Kemal'in *Devlet Kuşu* adlı romanında muhacir olan bir ailenin İstanbul'da Rum ve Ermenilerin yaşadığı kenar mahallesindeki hayatı konu edilmektedir. Ailenin reisi Memet ile Balkanlar'dan beraber göç ettiği arkadaşı Boyacı Bayram her türlü sıkıntıya rağmen kültürlerini muhafaza etmeye çalışırlar. Memet ve Bayram ne zaman bir araya gelseler Balkanlar'ı hasretle anarlar. Memet'in oğlu, yakışıklı Balkan muhaciri Avare Mustafa, romanın ana kahramanıdır. Mustafa, komşuları Aynur'u her sabah izlemektedir. Bu durumdan rahatsız olan Mustafa'nın annesi, çocuklarının iyi bir geleceğe sahip olabilmesi için hayat mücadelesi verir. Balkanlar'da zengin bir toprak ağasının kızı olan Şöhret Hanım, göç sonrası yaşam zorluklarına boyun eğmek zorunda kalır. Bu yaşantıyı kabullenmekte güçlük çeken Şöhret Hanım, sıradan olaylar karşısında dahi sinirlenir ve lanetler okur. Romanda kullanılan beddua kalıpları yanında argo kullanımlarını da getirmiştir:

“Çıralardan bir kısmını kömürlerin arasına yerleştirdi kibriti çaktı. Kibrit tıslayarak yanıp söndü. Allah kahretsindi, şu kibritleri eskiden hiç böyle değildi. Alaman harbinden beri bunlara da bir şeyler olmuştu yanmıyorlardı işte yanmıyorlardı. Yeni bir kibrit çaktı yine tıslayıp sönmüştü:

“-Allah kahretsin seni kibrit? Lanet, gözüün çıksın! Cenabet kibritler kolay kolay yanıyorlar mıydı?” (s. 14-15)

Sülo, arkadaşı Avare Mustafa'nın Zülfikar Bey'in sunmuş olduğu iş imkânını reddetmesini argo kullanarak anlatır:

“-Eşşek mi? Yazık eşşeğe, eşşek oğlu eşşek hem da! Bu yapının sahibi vermek ister yanında iş burunlar be yahu!” (s. 130)

Arkadaşları Mustafa'yı zengin Hülya'yla evlenmeye ikna etmek için sürekli paradan bahsederler. Muhacirler arasında kullanılan kelimeler argo ifadelerdir:

“-Mangıra konacağız ulan kolay mı? İnsan mangır hatırı için seksenliğe bile tav olur be!

-Köprüyü geçinceye kadar gâvura bile dayı denir oğlum. Aman planlarımızı bozacak bir halt karıştırma!” (s. 151)

2.1.1.3. Türkü ve maniler

Balkanlar'a Anadolu'dan gelen Türklerin yerleştirmiş olduğu türkü ve mani kültürü çok yaygındır. Ancak Türklerin yaşadıkları coğrafyanın ve karşılaştıkları kültürlerin etkisiyle zamanla dillerinde ve yaptıkları musikilerinde farklılıklar meydana gelmiştir. Türkçeyi Anadolu Türklerinden biraz farklı konuşmuş ve kendilerine özgü bir musiki oluşturmuşlardır. Onlar bu toprakları vatan edinmiş ve buraları koruma adına sorumluluklarını türkölere taşımışlardır. Bu duygu bütün kültürleriyle birlikte müziklerine de yansımıştır. Derin bir gurbet hüznü ve yiğitlik konularının çok sık işlendiği bu türköler "Rumeli Türkölü" ya da "Serhat Türkölü" adıyla müzik kültürümüzde yerini almıştır.¹⁸⁹

Balkan kültüründe savaş esnasında kahramana türköl yakmak önemli bir motiftir. Gösterilen kahramanlığın hiç unutulmaması ve dillerde dolaşması için kişi ölse dahi onu ölümsüz kılacak türköl yakılır. Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında Solyot kahramanı Çavillas ve eşi Mosho'nun bağımsızlık mücadelesinde düşmana karşı gösterdikleri yiğitliklere Solyotlar türköl yakarak karşılık verirler. Bu sözler onların bir halk kahramanı olarak anılmasını sağlar. Bu bağlamda Rüstem'in çocuğu Mükrim'e'yi ateşe atmak isteyen Pop ve adamlarına Mosho direnir ve çocuğu onlara vermek istemez. Çocuğu korumaya çalışan Mosho'ya da gayrimeşru çocuğu himaye edenlerden olduğu için saldırırlar. Mosho da 40-50 kişiye karşı Çavillas ile birlikte mücadele edip gösterdikleri kahramanlık için kendilerine yakılan türkölü söylemeye başlar:

"Bu beytin manası "Sen bu şecaat ve fedakârlığın ile vatanımızı kurtarmışsın ey Mosho! Sen vatanın validesisin! Kıyamete kadar vatan sana minnettardır!" hükmünde olduğundan, bu sözler halk nezdinde işitilir işitilmez şarkının nakaratını kırk elli kişi birden tekrara başlamalarıyla erbab-ı kıyam karşılarındaki kadın Tahtacı Dimitri veyahut Mandıracı Pavli'nin karılarına Makis olmadığı görerek ellerini çekmeğe mecbur olmuş idiler."(s.176)

Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* adlı romanında Türk-Yunan Savaşı'nda görev alan cephedeki askerlerin memleket hasretlerini ve millî duygularını ifade eden türköl çağırımları dikkat çeker:

¹⁸⁹ Mehmet Doğan, "Rumeli", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, İz Yay., 1996, s. 108.

*“Git dediler Yunanlının iline/ Hemen aldım martiniyi elime
Sonra taktım palaskayı belime/ Varsa düşman şimdi çıksın önüme,
Kara nişanlımdan ayrıldım” (s. 91)*

Fazlı Necip’in *Dilaver* adlı romanı roman kahramanı Dilaver’in 1897 Türk- Yunan Savaşı’na katılmak üzere cepheye gitmesini konu alır. Köy meydanında toplanan askerler sefere uğurlanırken sağ salim dönebilmeleri ve zafer kazanmaları için dualar edilir, davul zurna eşliğinde türküler söylenir:

“ – Haydi arkadaşlar, biz de hep bir ağızdan dağları inletelim, dedi. Davul zurna çalmaya, kayıklardaki gençler:

‘Duydunuz mu sınıra gelmiş adû,/ Vatanın zabtına etmiş arzu

Sağ iken biz ne demek olsun bu/ Arkadaşlar geliniz hep gidelim.

Şu mukaddes vatani hıfz edelim’ şarkısını bir ağızdan okumaya başladılar.” (s. 19)

Yalçın Tuna’nın *Akın Yolcuları*¹⁹⁰ adlı romanında Bulgar baskısından dolayı Türkiye’ye göç etme hazırlıkları yapan Gökmen, bir taraftan pasaport işlemleri başlatırken bir taraftan sahip olduğu malları satmaya başlar. Bu ayrılık Gökmen’de çok büyük bir hüznün meydana getirir. Bu üzüntüyü dağıtmak için her akşam bir başka gencin evinde düzenlenen eğlenceye katılır. Bu eğlenceler esnasında dümbelek, zil, dayre gibi müzik aletleri kullanılır. Gökmen’in göç hazırlığı içinde olduğunu bildikleri için ayrılık temalı Balkan türkülerini söylerler:

“Bahçelerde labada / Be yârim aman,

Gel sarılalım sobada./Soba bize dar gelir,

Be yârim aman,/Yaptıralım bir oda.

Be yârim aman, / Bahçelerde idrişah,

Boyu uzun kendi şah,/ Be yârim aman

¹⁹⁰ M.Yalçın Tuna, *Akın Yolcuları*, 1.b., Kader Basımevi, İstanbul, 1936. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Ayıramaz padişah/ Ayıramaz padişah

Vesaire...

Sigaramın incesi/ Gönlümün eğlencesi

Bir akşam gel bir sabah/Ah ille Cuma geces,

Sigaramı yandırdım,/Gül dalına kondurdum.

Nazlı da selimem uyurken,/ Öptüm de uyandırdım.” (s. 30-31)

Balkan türkülerinde genellikle kahramanlıklar ve çekilen acılar işlenir. Özellikle milliyet yolunda verilen mücadele türküler, söyleyen ve dinleyenleri duygulandırır. *Akın Yolcuları* romanında Gökmen, türküler dinlerken sıra Plevne kahramanları türküsüne gelir. Gökmen, bu türküy söylenirken Türk tarihini düşünür, o acı günleri anarak gözyaşları döker:

“Karadeniz akıp gider,/ Etrafını yıkıp gider.

General Osman’ın askeri,/ Plevne’ye çıkıp gider.

Karadeniz akmam diyor,/ Yanlarını yıkmam diyor.

Yüz bin moskof gelmeyince,/Ben çadırımdan çıkmam diyor.

Bunu söyleyince Gökmen başını doğrulttu. Gözlerini bir noktaya dikti. Tarihi gözü önüne getirdi. Türk diline destan olan bu büyük Plevne kahramanını düşündü, acı günleri andı. Tuna’nın Türk’ün öz yurdundan nasıl koptuğunu, koparıldığını tarihin yaprakları arasına gömdüğü komutanını düşündü. Gözlerinden buna bir pınardan su dökülür gibi birkaç damla gözyaşı döküldü.” (s. 31-32)

Balkanlar’da yaşanan acılarla yoğrulmuş yazarlardan biri olan¹⁹¹ Yalçın Tuna’nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Gökmen, türküde bahsi geçen Gazi Osman Paşa’yı ve onun onurlu duruşunu düşünür, Türklerin göçe zorlanmalarını, vatanlarından koparılma durumlarını bir

¹⁹¹ Balkanlar’da doğmuş edebiyatçılardan biri olan Cenap Şehabettin de Plevne’nin acısını derinden hissetmiştir. Babası Plevne’de şehit düşen Cenap Şehabettin bu durumu *Avrupa Mektupları* adlı eserine mazi ve baba hasretini birleştirerek yansıtmıştır. “Sabaha karşı Plevne tarafından geçiyorduk. Alaca karanlıkta pencereyi açtım. Plevne Ovası’nı görmek, arz üzerinde hakir bir mezarı bile kalmayan zavallı babamın ruhu menfâ-nişinini biraz teneffüs etmek istiyordum. Eyvah yüksek ve zengin ekinleri okşayan gece rüzgârı- madde ve hakikat gibi insafsız- dedi ki: ‘Babanın kanını emen bu toprak şimdi babanın cisim ve ruhundan yabancı açlıklara sünbüle-i gıda hazırlıyor.’ Şimdi ufki şarkî kızarıyor, kızarıyordu; Osmanlı bayrağı gibi al, kan gibi olmuştu: bir ruh-ı şehid için bu ufku sabah ne güzel kefendi: ‘Baba seni bu ağustos ayının son seherinde Plevne ufkunun bu geniş kanlı mendili içinde kokladım!’” (Zeynep Uluant, **Cenap Şehabettin’in Avrupa Mektupları**, Akademi Kitabevi, 1997, s. 19-20.)

türlü kabullenemez. Plevne ve Osman Paşa'nın verdiği acı, eski bir Türk toprağı olan Vidin'le devam eder. Rumenlerin işgal ettiği ve bölgede yaşayan Türkleri kovduğu Vidin, Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasıyla türkölere acılı bir şekilde konu olmuştur:

“Vidin ovasında koyun kuzular,/ Annesiz babasız kalan yavrular,

Gelsin yârim gelse de bulamaz çareler./ Vidin ovasında toplar kuruldu,

Topun şiddetinden ay gün tutuldu/ Gelsin yârim gelse de bulamaz çareler.” (s. 32)

M. Behçet Perim'in *Göçmen Ahmet*¹⁹² adlı romanında Makedonya'dan Edirne'ye göçmek zorunda kalan yazar, yeni evinde odasına çekilerek radyoyu açar. Radyoda İsfahan makamında şarkı çalmaktadır. Çalınan şarkılar yazarın içindeki gurbet hüznünü çoğaltır:

“Canda hasiyet mi var, sevdayı canan olmasa / Dilde cemiyet bulunmaz, dil perişan olmasa.

Aşk, lezzettir, sonu ateş zen i can olmasa/ Tatlıdır sohbet, sonunda zehri hicran olmasa...” (s. 20)

Balkanlar'da ilginç bir müzik kültürü yer alır. Komita ve benzeri gruplar kendilerine has müzik aleti çalmaktadırlar. *Bulgar Sadık* romanında sadece bir komitacının çalabileceğı aletler olduğu belirtilir. Sadık, haremağasını isyan noktasında köşeye sıkıştırdığında onun komitacı olmadığını keman çalmasından anlar. İsyen olaylarının artışı Osmanlı hükûmetini Sadık'ı isyanların çıkmasını önleme konusunda görevlendirmeye iter. Sadık, bu görev çerçevesinde haremağalarından Sabit Bey'i takibe alır. Sorularıyla haremağasını köşeye sıkıştırarak onun bir Bulgar komitacısı olmadığını anlar:

“Şu duruma göre kendisi bir komitacısı değildi. Çünkü Bulgar Komitacılar arasında iyi gayda çalanlar vardı. Ama keman çalmasını bilen yoktu.” (s. 89)

Sâmiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında Pembe Hanım, Balkanlar'dan 93 Harbi'nde İstanbul'a göç etmiş, vatansever bir Rumeli anasıdır. Damadı İmam Halis Efendi'nin konağında kalan Pembe Hanım, Balkanlar'da geçirdiğı günleri özlemle andıkça duygulanır. Halis Efendi'nin büyük oğlu Abdullah, farklı fikirlerden arkadaşlarını konağı davet etmeye başlar. Abdullah'ın arkadaşları konağı geldiklerinde doğrudan Pembe Hanım'ın odasına giderler ve ondan Balkanlar'da geçirilen çileli günleri

¹⁹² Mehmet Behçet Perim, *Göçmen Ahmet*, 1.b., İkaz Basımevi, Afyon, 1955. (Alıntılar bu baskıdandır.)

dinlerler. Geçmişin acı günleri açıldığında gözyaşlarını tutamayan Pembe Hanım, gençlerin isteğini kırmayarak acılarını içinde barından şu türküyü söyler:

“Akıllı olan dilber âşık sever mi?/ Aşk ateşinde kendin üzer mi?

Yaranın alıp bize gezer mi?/ Sızlar yarelerim ille can yerim...” (s. 48)

Yine aynı romanda cami avlusuna yerleşen göçmenlerden biri sabah namazı kılınırken sürekli türkü söyler. Bu durumun sık tekrarlaması üzerine İmam Halis Efendi, türkü söyleyen kadını uyarmak ister fakat kadının türküyü elinde olmadan, içindeki hüznün yansıması olarak gözyaşları içerisinde söylediğini fark eder:

“Yörük değirmeni gibi yürür dönersin,

El ele vermiş yâre gidersin,

Çün beni sevip ne cevredersin?” (s. 119)

Göçmenlerin arasında hasta babasına bakan Hediye isminde bir kız vardır. İmam Halis Efendi, Hediye ve ailesine ayrı bir ehemmiyet gösterir. Bu ehemmiyetin arkasında kendisine bile söylemekten korktuğu Hediye’ye olan aşkı vardır. Kendisini sürekli sorgulayan Halis Efendi, sabah namazında o acılı türkülerini söyleyenin Hediye olduğunu fark eder:

“Yârim gurbet elde, ateşi bende,

Vermişim gönlümü sendedir sende...” (s. 121)

Türkülerin Balkan muhacirleri için önemi sadece kulağa gelen tatlı bir nağmeden ibaret değildir. Yeri geldiğinde acıların depreşmesi ve gözyaşları için bir sebep olabilir. Zehra’nın her sabah cami avlusunda türkü söylemesi yaşanan acıların hatırlanması için yeterli bir sebeptir. Türkü söylemek istememesine rağmen elinde olmayarak türkü söyleyen Zehra, etrafındaki muhacirleri sesiyle hıçkırıklara boğar:

“...Fakat bu türküler bu çocuklukta öğrenilmiş memleket havaları başlayınca da, irade denen o zavallı yular gevşiyor, manasızlaşıyor ve nihayet elden düşüp gidiyordu.” (s. 157)

Orhan Kemal’in *Murtaza* adlı romanında iplik fabrikasının işçileri, göreviyle insanlığını birbirine karıştıran Murtaza’nın şahsında bütün muhacirlere ön yargılı bakarlar.

Murtaza'nın konuşmalarıyla alay edilirken onun yalan söylediğini ima etmek için hep bir ağızdan "Drama Köprüsü" adlı türkünün nakarat kısmını söylerler:

"- At maaar-tini Debreli Hasan, dağlaaar inleesiin!"(s.98)

Murtaza'nın şehit dayısı Kolağası Hasan Bey'den gelen vatanseverliğini hemen her durumda belirtmesi roman sonuna kadar devam eder. Askerlik anılarını anlatmaya başladığında gözleri dolan Murtaza, askerlikte söylenen türkülerini bile vatan aşkı olarak görür:

"- Ne zaman gittik Trakya'ya bekayadan, görmeli idin beni kumserim... Geçer idik İstanbul'daki Galata Köprüsü'nden altmış bekaya... Çağarır idik Ey Gaziler'i. Ağlar idi koca karılar güzergâhımızda, yas tutar idi gelinler..." (s. 116)

Balkanlar'da geçen nişan ve düğün törenlerinde çalgılı aletlerle kadınlar kendi aralarında türküler söylerler. *Güzel Hatice* adlı romanda Abdullah'ı seven Hatice, ailesinin zoruyla Hafız Ali Bey'e verilir. Hafız Ali Bey'in ailesinin Hatice'yi istemesinin ardından Haticelerin evinde nişan yapılır. Nişan töreninde yalnızca kadınların bulunduğu ve kendi aralarında eğlendikleri görülmektedir. Konukları eğlendirme görevini üstlenen çingene kadınları darbuka, dümbelek ve zilli maşa eşliğinde türküler söylerken çingene kızları da oynayarak genç gelinleri ve kızları oyuna kaldırırlar. Söylenen ilk türkü, güzelliğini hiçbir zaman kaybetmeyen yeni bir gelin hakkındadır:

"Al al olmuş ak ellerin kınası / Hiç solar mı, top zülfün boyası" (s. 16)

Yine aynı romanda Abdullah, fakir olduğu için Hatice'nin ailesi onu damatlığa uygun görmez. Nişan töreni yapılırken bile Hatice, Abdullah'a kaçmayı düşünür. Nişan töreninde ikinci kez olarak söylenen türkü Abdullah'la Hatice'nin durumuna uygun düşmektedir:

"Ak kuzu, kara kuzu / Zengin, fakir demeyin /Verin o, oğlana o kızı" (s. 16)

Güzel Hatice adlı romanda, yaklaşan Hıdırellez'le birlikte hazırlıklara başlanır. Bu güne ait eğlencelerden birisi bir gece önce çömleğin içine yerleştirilen yüzüklerin çekilerek sahibinin niyetine mâni ya da türkü söylenmesidir. Hatice'nin nişanlı bir kız olarak biri nişanlısı için olmak üzere iki yüzük vermesi gerekmektedir. Bu yüzükleri verir, ancak birini nişanlısına değil Abdullah'a niyet eder. Bu yüzük çekildiği zaman okunan türkü

Hatice'nin içinde bulunduğu durumu yansıtmaktadır ve uzun süredir bastırıldığı duygularının ortaya çıkarak ağlamasına neden olur:

“Yeşiller bağlar başına / Mâil oldum, samur kaşına

Bak şu feleğin işine / Gül yüzlü yardan ayrıldım.

Yavrum perçemin dalgalı,/ Varamam yanına, başım kavgalı,

Bugün yine gönlüm efkârı,/ Gül yüzlü yardan ayrıldım

Yavrum melek misin? Melek ,/ Çok yalvardım, almaz dilek,

Gurbet ellere, attı felek ,/ Gül yüzlü yardan ayrıldım” (s. 78-80)

2.1.2. Giyim Kuşam ve Ev İçi Döşeme

Balkanlar'da giyim kuşam ve ev içi döşeme kültürel bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Anadolu ve Balkanlar'da ortak giyinme ve ev döşeme kültürü Osmanlı kültürünün insanlara ne derece sirayet ettiğini gösteren önemli bir ögedir. Giyim kuşam ve ev döşemesi çağa göre çeşitli değişimlere uğramıştır. Milletlerin kıyafet hususunda zamanla birbirlerinden etkilenmeleri kültürel etkileşimin kaçınılmaz bir sonucudur.

Balkan Türklerinin giyimleri her ne kadar diğer milletleri etkilese de Balkanlar'da yaşayan diğer milletlerinkinden farklılık gösterir. Erkekler gömlek, bazen gömleğin üstüne “cepken” adı verilen yelekler, altlarına “çahşır” adı verilen pantolonlar giyer, bellerine kuşak bağlar, başlarına sarık ve fes takarlar. Kuşaklarının içinde mendil görevi gören “çevre” taşımaları da dikkat çeker.

Ev içi döşemeler ise bölgeye has bir özellik gösterir. Balkanlar'da kırsal bölgelerde yaşayanların evlerinin içi ve dışı sadedir. Evlerde gereksiz eşya ve süslemelerden kaçınılmış, yaşamı sürdürmek için ihtiyaç duyulan eşyalar kullanılmıştır. Evlerin toprak olan yerlerinin üstüne hasır, kilim ve halı serilir. Yerlere konulan minderler ve duvar kenarlarına yerleştirilen yastıklarla oturulacak alanlar oluşturulur. Ayrıca tahtadan sedirler döşenen oturma ve yatak odalarının duvarlarına silah, tüfek gibi av malzemeleri asılır.

Balkanlar'da ev içi döşemede de milletlerarası bir etkileşim söz konusudur. Türklerin ev içi döşeme ve mimari kültürü Bulgarlarda da görülmektedir. Bu yönüyle İstanbul kendine has ev mimarisi ile simetrik Filibe evi olarak bilinen Bulgar evlerini

etkilemiştir. Bu evlerde çıkma divanhane, zengin olanlarında haremlik- selamlık, dolap, raf ve minder gibi özel kullanımlar ortaya çıkmıştır. Gerek dış, gerek iç mimarisi ile bu evler tümüyle Türk mimarisinin ürünleridir.¹⁹³

Balkanlar'ı konu alan romanlarda özellikle Türk giyim kuşam ve ev içi döşemelerinin Balkanlar'daki yansımaları karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* romanının giriş bölümü bir Arnavut evinin tasviriyle başlar. Bu ev, Balkan köylerindeki tüm evlerin içini yansıtacak bir örnektir. Köy evlerindeki ev içi döşemenin kendine has özellikleri vardır. Anadolu'da birçok köy evinde de görüldüğü gibi av ve korunma malzemelerinin odaların duvarlarına asılması, hem silaha verilen önem hem de kolay ulaşılabilirlik açısından bu dönemde ev içi döşeme unsuru olarak dikkat çeker:

“Yatakların baş tarafları, yani ambarın kaplamaları etrafına iki sıra iri çiviler mihlanarak üzerlerine tüfekler, tabancalar, kılıçlar, palalar, yatağanlar, palaskalar, dağarcıklar asılmış olduğundan orasını gören silah bedesteni zanneder.” (s. 8)

Yine aynı romanda misafire ikram ve izzet yaparken ev içi döşemelerden bahsedilir. Ali Paşa'nın emriyle Solyotların içine giren Rüstem, Çavillas'ın evine misafir olur. Misafire temiz bir yatak açarlar. Misafir için ayrılan odada bir kandil yakılır. Yazar, odanın içindeki eşyaları ayrıntılarıyla anlatır:

“Çavillas, Rüstem'i teslim ve temin için birçok pederane taltifattan sonra delikanlının rahatlamasını bittavsiye oğlu ve zevcesiyle beraber yanında çıktı. Rüstem yalnız kaldı. Ocağın yanına mihlanmış sacdan mamul bir kandil içerisinde yanan mum yağından ibaret ışığı söndürerek, safı koyun yapağısından bir şilte ve Arnavut yamçasından bir yorgan ve birde yastıktan ibaret yatağı içine girdiyse de gözlerine uyku girer mi?” (s. 53)

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında zengin ve asil bir aileye mensup olan Ali Bey, babasından kalma konakta gününü gün etmektedir. Kendini eğlence hayatına kaptıran Ali Bey'in etrafında çingeneler ve hayat kadınları yer almaktadır. Ali Bey, Penboş adında çingene bir kızla gezerken bir ağaç kovuğunda yeni doğmuş bir bebek bulur. Bebeğin agramalarına dayanamayan Ali Bey, onu alır ve konağına götürür. Konaktakiler bebeği çok severler. Ali Bey, çocuğun adını Fuat koyar. Konakta her türlü özel dersi alarak

¹⁹³ Emrullah Yalçın, “Türk- Bulgar Ortak Kültürü”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 43, Bahar 2009, s. 572.

iyi bir eğitimle yetişen Fuat, işlerin başına geçmesi için babası tarafından görevlendirilir. Kasabada oturan Fuat, ara sıra şehre giderek ortamını değiştirmek ister. Fuat, şehirde süt satan bir esnafla konuşurken Nadide isimli dünyalar güzeli bir kızın karşığı konakta oturduğunu öğrenir. Görmediği hâlde Nadide'ye karşı bir sevgi duyan Fuat, onu balkonda gördüğü anda âşık olur. Sütçünün işyerini mekân tutan Fuat, Nadide'nin kendisi için pencereye çıktığını fark eder. Fuat gibi konak hayatı yaşayan Nadide'nin de kaldığı ev romanın başında bütün ayrıntılarıyla betimlenir. Balkanlar'da geçen romanda konağın haremlik selamlık bölümünden avlu ve mutfağına kadar ayrıntılı bir şekilde bilgiler verilir:

“Gözümüzün önüne iptida vâsi bir sofa çarpar. Üst katta Nadide'nin, validesinin odaları vardır. Alt kattaki sofaya açılan müta'addid kapıların kimisi halayık odaları, biri de beş altı ayak taş merdivenle inilen vâsi bir limonluğun kapısıdır. Limonluktan da bahçeye çıkılıyor. Binanın etrafı vâsi bir bahçeyle muhattır. Lakin önündeki sokak ile binanın sol tarafından geçen bir dar yolun dahi görünmesi için köşeye inşa olunmuştur. Dar sokağa da ufacık bir kapı açılıyor ki, kapının üstüne güzel bir kameriye yapılmış olduğundan giren çıkan insan içeriden gözükmez. Bahçenin öbür köşesinde selamlık dairesi vardır ki harem bahçesinde bir tahta perde ve bir ufacık kapı ile tefrik olunmuştur. Bahçıvan odaları da selamlığın bir köşeciğindedir.” (s. 33)

Fazlı Necip'in *Dilaver* adlı romanı ismini roman kahramanı vatansever Dilaver'den alır. Romanda olaylar Dilaver'in yaşadığı Selanik'in bir köyünde ve Türk-Yunan Savaşı'nın yapıldığı cephede geçmektedir. Balkan köylerinde evin düzen ve temizliğine son derece önem verilir. Ailenin gelir düzeyi ne olursa olsun yaşanılan ev en güzel şekilde döşenmeye çalışılır. Bu yönüyle köy evlerindeki ev içi döşeme standart hâle gelmiştir. Balkanlar'da geçim genellikle tarım ve hayvancılıkla sağlandığı için evler ahır ve mutfakların da bir arada bulunduğu geniş bir avluya sahiptir:

“İki yer odasında, karşısında mutfak, abdesthane ve gusülhane ile küçük ahırdan ibaret bir mini mini köylü evi!... Fakat ne kadar temiz, ne kadar şirin! Hiçbir tarafta bir leke, bir pislik görülmez. Ahır bile tertemizdir. Ahır ve mutfak ile odalar arasında bulunan genişçe bir avlunun iki tarafına bir intizam ile dut ağaçları dikilmiştir.” (s. 23)

Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* adlı romanında roman kahramanı Gökmen'in evi Bulgaristan'daki Türklerin evlerinin ortak özelliklerini yansıtır. Duvara asılan Atatürk portresi, Türk milliyetçiliğinin bir sembolü olarak dikkat çekmektedir. Bu portre,

Balkanlar'daki topraklarımız elden çıktıktan sonra da Türklük ruhunun ve bilincinin ata topraklarında hâlâ yaşadığını göstermektedir. Balkan Türklerinin ev içi döşemelerinde bulunan el emeği minderler ve yer yastıkları Anadolu köy evlerinde bulunan batılıların “şark odası” diye tabir ettikleri döşemelere benzemektedir:

“Kapıdan girilince sağda duvar boyunca tahtadan yapılmış bir kanep, solda büyük bir boşluk, oraya da dışarıdan gelenler ayaklarını çıkarıyordu. Kapının karşısında duvara dayalı bir ocaklık iki yanlarını hasırları kapanmış, üstleri de minderle döşenmişti. Duvarın yanlarına yastık dayanmış duruyor, odayı da duvarda asılı duran büyük Türk önderi Atatürk'ün fotoğrafı süslüyordu. Görünen bütün eşyalar halkın kendi elleri ile dokuyup diktikleri idi.” (s. 5)

Balkan Türklerinin giydikleri kıyafetler Anadolu kültüründe bulunan yünden şalvar biçiminde çakşır, yarı kırmızı yarı yeşil kuşaklar ve başlarında da şal sarıklardan oluşmaktadır:

“Kılık kıyafetleri tarihe gömülen, eski devirlerin kollarında akmış olan yünden şalvar biçimi çakşır, yarı kırmızı yarı yeşil kuşaklar, bazılarının sırtında yünden aba gocuk, başlarında da şal sarık bulunuyordu.” (s. 6)

Türkiye'ye göç etmek için hazırlıklara devam eden Gökmen evden çıkmadan çocuklarının ve kendisinin kıyafetlerini yanına alır. Balkanlar'da erkekler genelde çakşır, kuşak ve sarık kullanırlar:

“Çağşırını giyip kuşağını da beline doladıktan sonra başında Ayşeciğin dokuduğu sarığını sardı, yürüyerek avlu içerisine çıktı.” (s. 17)

Akın Yolcuları romanında Gökmen, bir akşam, içi sıkılmış bir şekilde köy gençlerinin toplantısına gider. Orada gençleri görüp moralini düzeltmeyi, sıkıntısını gidermeyi umar. Toplantıya varınca delikanlıların giydiği çakşır¹⁹⁴, tire¹⁹⁵ gibi Balkan Türklerine ait kıyafetlere dikkat çeker:

“Delikanlıların hepsi Deliorman Türklerinin giymekte olduğu rubaları giymişler, sırtlarında da dokuma kumaştan aba, çakşır, sarık bellerinde yün ve tire ile karışık dokunmuş kırmızı, yeşil kuşaklar vardı.” (s. 29)

¹⁹⁴ Paça bölümü diz üstünde veya diz altında kalan bir tür erkek şalvarı. Bkz: **Türkçe Sözlük**, TDK Yay., Ankara, 2005, s.385.

¹⁹⁵ Dikişte kullanılan pamuk ipliği, Pamuk ipliğinden yapılmış. Bkz: **Türkçe Sözlük**, s.1984.

Türklerde misafire eldeki imkânların en iyisi sunulmaya çalışılır. Bu yüzden ev halkının kullanmadığı güzel eşyalarla döşenmiş olan bir oda gelen konukları ağırlamak üzere misafir odası olarak her zaman hazır bulundurulur. Mehmet Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* adlı romanında roman kahramanı Demir, lisede eğitim almak için Selanik'e giderken Drama'ya uğrar. Amacı arkadaşı Mürsel ve sevgilisi Leyla'yı görmektir. Mürsel'in annesi Hayrünnisa Hanım, Demir'i misafir odasında en güzel şekilde ağırlar.

Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum*¹⁹⁶ adlı romanında Yıldız'ın çocukluk yılları babasının Makedonya'daki görevinden dolayı Balkanlar'da geçer. Evliliğinde mutluluğu bulamayan Yıldız, sıkıntılı hayatından kaçmak için sık sık geçmişine döner ve mutlu olduğu yılları hatırlar. Balkanlar, Yıldız'ın hayalinde çocukluğunun en güzel yıllarının geçtiği bir mekândır. Yıldız, Makedonya'da kaldıkları evi ayrıntılarıyla hatırlar:

“Makedonya... Ortasından kocaman bir dere geçen büyük bir şehir... Bir yanda eriyip bilmeyen karlarıyla bulutlara karışmış kara, sivri bir dağ... Kışlalara, hastaneye giden büyük caddenin üstünde yerli tip, kerpiç evlere benzemeyen üç katlı, pembe boyalı, balkonlu, bahçeli, büyük bir ev... Bizim evimiz...” (s. 34)

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Sadık, akademiden kaçtıktan sonra çok sevdiği Türklere Bulgarların yaptığı baskılardan ötürü Türk hükûmetine sığınarak onlar adına çalışma talebinde bulunur. Bunun için Edirne'ye geçmek zorundadır. Akademideki resmî kıyafetleriyle Edirne hududuna kadar gider fakat huduttan bu kıyafetle geçmesi imkânsızdır. Bu nedenle oradan geçmekte olan bir Balkan köylüsünün üstünü soyar ve kıyafetlerini giyer. Giydiği kıyafetler o dönemde Balkan köylülerinin giymiş olduğu sako¹⁹⁷, potur¹⁹⁸ gibi kıyafetlerdir:

“Tabancamla biraz dürtükleyince adam iki dakika içinde don gömlek kalıverdi. Büyük bir hayretle yüzüme bakıyordu.

-Çarıklerini ve çoraplarını da çıkar hadi.

Onu da hemen yapıverdi. El ve ayaklarını bel kayışları ile bağladım. Soyunmak sırası bana gelmişti. Zabit elbisesini attım. Köylünün sakosunu, poturunu giydim, kuşağı

¹⁹⁶ Şükûfe Nihal, *Yalnız Dönüyorum*, 1.b., Kenan Basımevi, İstanbul, 1938.(Alıntılar bu baskıdandır)

¹⁹⁷ Erkek ceketi, Bkz: *Türkçe Sözlük*, s.1687.

¹⁹⁸ Arka tarafında kırmaları çok, bacakları dar bir pantolon türü, bkz: *Türkçe Sözlük*, s.1623.

belime sarıp, kalpağını da başıma geçirince, tam bir köylü olmuştum. Çorap ve çarıkları da giydikten sonra, hızla köylüye döndüm.” (s. 9)

Murat Sertoğlu’nun *Komitacı Aşkı*¹⁹⁹ adlı romanında Osmanlı zabiti Mülazım Cevdet Bey resmî kıyafetleriyle Bulgar komitacı reisi Yanef’i aramaya çıkar. Bu resmî kıyafet Cevdet Bey’in kimliğini ele verir. Onu gören Bulgar köylüler bir Osmanlı zabiti olduğunu kıyafetlerinden tahmin ederler.

Safiye Erol’un *Ciğerdelen* adlı romanında Osmanlı döneminde Balkanlar’da bir konaktan örnekler verilir. Aile içi ilişkiler anlatılırken bu konakta yaşananlar, örnek tutum ve davranış olarak gösterilir. Yazar, Osmanlı terbiyesini anlatırken Osmanlı hanımlarının konakta neler giydiklerini, bu giysilerin büyüklerin huzuruna çıktıklarında nasıl bir değişim gösterdiğini gözler önüne serer. Konağın hanımı Sümbül Hanım güzelliğiyle ünlüdür. Sümbül Hanım oğlundan şikâyetçi olduğu için Veli Koca ile görüşmek ister. Veli Koca, Sümbül Hanım’ın kayınbabasıdır. Sümbül Hanım onu beklerken üstünde birden fazla parçadan oluşan kıyafeti vardır. Büyüğe karşı saygının bir diğer göstergesi büyüklerin huzurunda giymiş olduğu kıyafetlerin uygunluğudur:

“Sümbül Hanım, sokmalı üç etekli menekşe moru zerbab entarisi altından görünen iki yanı sırma, işlemeli şarabi şalvarı, hâlinde şal kuşağı, kısa menekşe kürkü ile ince endamın layıkıyla kuşatmış, hem vakur hem saygılı bir tutumla kaynata huzurunda elpençe divan duruyordu. Başına iğreti aldığı siyah atlas ferace omuzlarına kaymış, mücevherli tepelik, oyali mor duvakla süslü asıl başı açılmıştı.”(s. 83)

Balkan kadınlarının ve kızlarının ev kıyafetleri daha serbesttir. Üzerlerine bindallılar, canfes elbiseler, ipek şalvarlar giyerler. Başlarına ise “krep” adı verilen ince kumaştan yapılmış eşarplar örter, başlarının yanına bazen çiçek takarlar. Hüsniye Balkanlı’nın *Güzel Hatice* adlı romanında roman kahramanı Hatice bu kıyafetlerle evinin bahçesinde dolaşır:

“Güzel Hatice, bu gün bindallı sırma işlemeli mor kadife esvabının içinde daha büyümüş, daha boyu uzun duruyordu. Başındaki elmas iğnelerle süslenmiş iğne oyali pembe krebin ipek gibi yumuşak açık kumral saç buklecikleri tabii kıvrımlarla yüzüne dökülüyor.” (s. 13)

¹⁹⁹ Murat Sertoğlu, *Komitacı Aşkı*, 1.b., Sertoğlu Kitabevi, İstanbul, 1943. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Türklerde “aşevi” olarak da adlandırılan mutfakların kendine has birtakım ev içi döşemeleri vardır. Balkan evlerinde aşevinin yanında özellikle yazın havaların sıcak olduğu dönemde kullanılan “yaz evi” adlı bir oda da mevcuttur. *Güzel Hatice* romanında köye saldırı yapılma ihtimaline karşın köyün bütün kadın ve kızları Hacı Hasan Ağa’nın evinde toplanırlar. Hava şartlarından ötürü herkes evin aşevi kısmına sığınır. Sığınılan bu odanın kendine has bir döşemesi vardır:

“Bu emre çaresiz bütün kadınlar itaat etti. Bu havada dışarıda durulamazdı şimdi bütün kadınlar Pamuk Hanım’ın raflarında kalaylanmış, kırmızı, bakır sahanlar, tencereler, tepsiler dizilmişti.” (s. 31)

Balkan Türklerinde hâlen Anadolu’da devam eden “yükçük” denilen yatak, yorgan cinsinden eşyaların üzerine konduğu sandık mevcuttur. *Güzel Hatice* romanında Abdullah, doğumundan kısa bir süre sonra ölen annesi hakkında Emine’den bir şeyler öğrenmek ister. Emine de yükçükün altındaki sandığı açarak annesinin eşyalarını gösterir:

“Ot minderin altına elini soktu bir deste anahtar çıkardı sonra çatmalı dokuma örtülü yükkün yanına geldi. Yatakları, yorganları indirdi. Ceviz ağacından cilalanmış, büyük bir sandık ortaya çıktı.” (s. 47)

2.1.3.Yemek Kültürü

Balkan coğrafyasında milletlerarası etkileşimin yansımaları yemek kültüründe de görülür. Hâkim millet olan Türkler, bulundukları bölgede kendi yemek kültürlerini yaşatmışlardır. Barış Memişoğlu, Türk mutfaklarının Bulgaristan mutfakını tatlısı - tuzlusu ile etkilediğini belirtir. Günümüzde bile Bulgar halkının sofrasında genellikle yer alan pide, börek, dolma, kebab, sarma, helva, boza, salep, kahve, şerbet, kadayıf, baklava gibi Türk yemekleri ve tatlılarının bu etkilenmenin örnekleri olduğunu belirtir.²⁰⁰

Hüseyin Cahit Yalçın’ın *Nadide* adlı romanında Fuat’ı bulmak için Ali Bey tarafından görevlendirilen Kanber Ağa, hanları araştırmak gerektiğini düşünür. Kanber ve adamları, Fuat’ın kaldığı handaki aşçıyı bulurlar ve ona elinde satmak için at bulunup bulunmadığı sorarlar, Fuat’ın atını tarif ederek ve Fuat’ın izine ulaşırlar. Nadide’yle görüşürken İboş ve adamları tarafından vurulan Fuat, Kanber Ağa tarafından yaralı olarak

²⁰⁰ Barış Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002, s.89-90.

iboş'un elinden kaçırlır. Fuat'ı yaralı bir şekilde hana getiren Kanber Ağa, onu tedavi etmeye çalışır. O sırada handaki aşçıdan hastanın çabuk ayağa kalkması için yemek yapmasını isterler. Balkanlar'da ağır hastalara çabuk iyileşmesi için özel bir yemek yapılır:

“ ... Hancıya da yarın sabah için kuvvetli bir et suyuyla çorba ve külbastı pişirmesini tembih eyledi. ” (s. 45)

Aynı romanda Ali Bey ve Fuat, avlanırken Ali Bey'in uçuruma düşmesini Fuat engeller. Ağır yara alan Ali Bey, şifa bulması için et suyuna çorba pişirilir:

“Yanlarına koşarak işi anlayınca tadil-i havf etti. Ali Bey'i yatağına yatırdılar. Çabucak kestirilen bir baba hindinin suyuna bir çorba pişirilmesini Kanber tembih etti.” (s.120)

Her bölgenin kendine özgü bir yemek kültürü olması doğaldır. Balkanlar'ı konu edinen romanlarda milletlerarası etkileşim yoğun yaşanmaktadır. Bu yoğunluğun ortak bir yemek kültürü oluşturduğu roman kahramanlarının yaşamlarındaki ayrıntılardan takip edilebilir. Bunun yanında bölgeye ait ortak yemekler olmakla beraber milletlere özgü yemeklerin de olduğu görülmektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* adlı romanında toplumda “ağa” gibi algılanan “Bego” unvanlı kişiler sıradan insanlardan farklı bir statüye sahiptirler. Ona hazırlanan sofrası Türklerde olduğu gibi yer sofrası şeklindedir:

“Bego'nun ziyafetinde misafirler kuşluk yemeğine otururlar. Sofra alafranga değildir. Seccadeler üzerine sofrası bezi serilir, yemekler bunun üzerine konur. Misafirler yere oturur ve sofrası bezinin bir kenarını dizlerinin üzerine alırlar.” (s. 17)

Gönüllü romanında Rumeli'nin yemek kültürü bir hayli övülür. Bu kültür, İstanbul'un yemek kültürüyle mukayese edilir. Bego'ya verilen ziyafette yazar Rumeli mutfağı hakkında bilgiler verir. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra bir perşembe günü Bego, bir grup çingene, çalgı ve köçekle gelir. Köyde baklavalar, börekler açılır; hindiler, kazlar kesilir:

“Rumeli deyip de geçmemeli. Aşçılığın oralardaki terakkisi İstanbul'dan hiç de aşağı değildir. Vakıta Avrupa ile henüz münasebeti, İstanbul derecesine varmamış olduğu için Avrupa'nın buralara ithal eylediği biftekler, giotlar, rostolar, cotolettepane falanlar daha oralara kadar vasil olamamışlar ise de her türlü hamur taamları, etler, hele tatlılar

cihettiyle Rumeli mutfakları, âdeti İstanbul mutfaklarına İddia-yı rüçhana bile çıkışabilirler.” (s. 14)

Gönüllü romanında yazar, Arnavut ziyafetlerinde misafire kuzu ikram etmenin büyük bir saygı ifadesi olduğunu anlatır. Arnavutlarda başyemek kuzu ve hindidir. O mevsimde kuzu fazla bulunamayacağından bakır tepsiye konulmuş kuzu görününce misafirler alkışlarla karşılarlar:

“Arnavut ziyafetlerinde kuzunun büyük bir ehemmiyeti vardır. O da sekiz on el birden kuzu üzerine hücum edip de ikinci üçüncü hamlede bıçareyi tarumar eyledikleri zaman meydana çıkan kürek kemiğini, sahib-i hane eline aldıkta bunu kime vereceği kaziyesidir.” (s. 17)

Gönüllü romanında Arnavutlara has “Bıçak Silimi” âdeti üzerinde de durulur. Yazar, saygınlık içeren “Bego” unvanını açıkladıktan sonra bu âdetle ilgili bilgiler verir. Arnavut Begolarından Kahramanoğlu Mehmet Bey, âdet hâline gelmiş “Bıçak Silimi” için lazım gelen her şeyi tamamlar. “Bıçak Silimi” Müslüman Arnavutların ramazan ayına göstermiş olduğu saygının sembolik bir ifadesidir. Bu âdet “perhiz-i kebair”²⁰¹ olarak da geçmektedir:

“Bıçak silimi; içki içmeyi bırakmaktır. Ramazan-ı Şerif’in yaklaştığı zamandan bayrama kadar içki perhizi yapmaktır.” (s. 215)

Yalçın Tuna’nın *Akın Yolcuları* adlı romanında köyde geceleyin yaşanan kar fırtınası diner ve sabah olur. Sabah kahvaltıda Ayşe, iki çocuğu ve Gökmen’e tarhana hazırlamak için kalkar. Kışın soğuk havalarda kahvaltıda tarhana içmek Balkan Türklerinde ortak bir yemek kültürüdür:

“Refikası Ayşecik ondan pek çok erken kalkmış ahırda bulunan atlara, ineklere saman verdikten sonra yattıkları odanın da ateşini yakıp ateşe de bir tencere su koymuş, kaynatıyordu. Ayşecik bununla Gökmen’e ve uyuyan iki yavrusuna tarhana pişirecekti. Köylerde sabahları tarhana yemek bir âdetti.” (s.14)

Orhan Kemal’in *Cemile* adlı romanında Yugoslavya’da Sırp ve Bulgar çeteleriyle mücadele eden Boşnak muhaciri Malik, Sadri ve Cemile adlı iki çocuğuyla Balkanlar’dan İstanbul’a göç etmek zorunda kalır. Malik ve ailesine, Adana’nın Karagöl köyünde

²⁰¹ 1. Büyük günahların perhizi, günahlara ara vermek, perhiz yapmak, 2.Hristiyanların ve Yahudilerin belli günlerde et, yağ, vb. yiyecekleri yemeden tuttıkları oruç. Bkz: **Türkçe Sözlük**, s.1597.

muhacirler için istimlak edilen 15 dönümlük arazi verilir. Adana'ya göçen Malik ve çocukları, köye yerleşmeden önce bir iplik fabrikasında çalışmaya başlarlar. Muhacirlerin yoğun olduğu bir mahallede oturan Cemile, fabrikada çalıştığı gibi annesizliğin sebep olduğu hayat yükünü de çekmek zorunda kalır. Adana bölgesine yerleşen Boşnaklar, Balkanlar'daki kültürel hayatlarını devam ettirmeye çalışırlar. Muhacirlerin maddi durumlarının zayıf olması onların yeme içme kültürlerini de etkilemiştir. Boşnaklarda şekil itibariyle Türk kültüründen izler taşıyan yemekler, yer sofrasına hazırlanır:

“Cemile, yamalı ama tertemiz sofr a bezini yere yaydı, yuvarlak hamur tahtasını üstüne koydu, büyük bir maşrapayla su getirdi. Ekmeği doğradı. Sonra aşağı indi. İsl i, kocaman yemek tenceresini alıp geldi, kapağı açtı. Odanın içine sıcak bir soğan yahnisi kokusu yayıldı.” (s. 67)

Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanında Ali'nin en önemli vasfı pehlivan olmasıdır. Roman boyunca güreş müsabakaları düzenlenmesi Türklere ait bir eğlence olarak dikkati çeker. Bu müsabakalar esnasında çok lezzetli yemekler hazırlanır:

“Hatta güreş meydanlarında kuzu çevirenler, kazan kazan helva pişirenler de olurdu. Yani güreş meydanları bir bayram yerini andırırdı. Harp zamanında savaşı düğün, bayram olarak tanıyan Türkler sulh zamanında da güreşi bir bayram telakki ederlerdi.”(s.162)

Nişan ve düğün merasimlerinde o güne ait özel yemekler yapan Türkler, gelen misafirlerine yemekleri ziyafet şeklinde sunarlar. *Güzel Hatice* romanında Hatice, sevdiği Abdullah'la nişanlanamaz, istemese de ailesinin zoruyla Hafız Ali Bey'le nişanlanır. Nişan merasiminde davetlilere dolma, helva, baklava ikram edilir:

“Akşamına bunu ziyafet takip ediyor. Kuzu dolmaların, peynir helvaları yeniliyor, baklava tepsileri, dolma tencereleri boşaltılıyor.” (s. 16)

2.1.4.Seyirlik Köy Oyunları ve Kış Eğlenceleri

“Seyirlik köylü oyunları” adıyla geçen oyunlar daha çok köy çevrelerinde, yılın belirli günlerinde, belli çevrelerde, belli törenlerde- düğünlerde ve eğlence vesilesi oluşturan kış gecesi toplantılarda- oynanır. Bunlardan bazıları söyleşmelerdir; bazılarında ise söze çok az yer verilmiştir. Mimikler ve hareketler ön plandadır. Çeşitli türküler (oyun,

dans türküleri, ağıtlar, vb.) seyirlik halk oyunlarında gereç olarak kullanılabilirler. Bu oyunlar ayrıca yılın mevsim değişmelerini de belirleyen günlerinde aşağı yukarı hep aynı tarihlerde yapılan törenlere bağlılığı dikkati çeken bir olgudur. Bunları bir çeşit gelenek olarak hâlâ bayram sayılan günlerin kutlanması diye adlandırmak yerinde olur.²⁰²

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında Solyotların belirli günlerde dans etmeleri ve bunu her sene tekrarlamaları geleneksel bir oyun anlayışının olduğunu göstermektedir. Balkan kültüründe mendille halay çekme motifi özellikle Türkler başta olmak üzere diğer milletlerde de görülür:

“Bunların raksı ya iki kadın veya iki erkek veyahut bir kadın bir erkek olmak suretiyle yalnız iki kişiden başlar. En hünerli raks dahi budur. Zira o kadar hareket-ı hafife ve seri icra ederler ki kendileri meyanında bile bu raksın iyisini icra edenler parmakla gösterilir. Bade cemiyetle dahi raksa başlanır. Raksın bu nev'i ya sade kadınlar veyahut sade erkekler tarafından icra olunduğu gibi mahlut olarak dahi icra edilir. O hâlde raksın dairesinin nısfı kadın olur veya erkek olur veya bir kadın bir erkek tutuşmak üzere tertip edilir.

Tutuşmak, ya el ele ya kemer kemere olup veyahut mendilin birer uçları tutulmak suretiyle tertip edilir. Bazı kere dahi oyuncular halka teşkil etmeyip bir hatt-ı münhani teşkil ederler. O zaman en mahir oyuncu kadın olsun erkek olsun en ileri de bulunarak elindeki mendili sallaya sallaya beyitler söyler. Ve bu beyitlerin nakaratını umum tekrar ederler.” (s. 60)

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında Fuat ve babası Ali Bey, çiftlikle kışın ava giderler. Ali Bey ve Fuat için avlanmak, boş zamanlarını değerlendirdikleri bir eğlencedir. Balkanlar'da çiftçilik temel geçim kaynağı olduğu için yazın çalışan insanlar, kışın eğlenceye daha çok vakit ayırırlar. Bundan dolayı erkekler kışın sürekli ava giderler ve köy odalarında avladıkları hayvanlarla övünürler:

“Çiftlikte Fuat ile beraber her gün ovalarda tavşan; ormanlarda karaca; kayalıklarda keklik arasında dolaşırlardı. Bazı kere de Bulgar köylü kızlarını oynatarak, çobanlara kaval çaldırarak eğleniyorlardı.” (s. 117)

²⁰² Pertev Naili Boratav, *Halk Edebiyatı*, s. 218-221.

Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Gökmen ve ailesinin Türkiye'ye göç ediş macerası anlatılır. Bulgaristan'da savaş sonrası Türkler için yaşamının imkânsız hâle gelmesi, halkı göçe mecbur bırakır. Kendi aralarında uzun uzadıya bu konu müzakere edilir. Gökmen, göçe karar verdikten sonra pasaport işlemlerini başlatır. Bu olaylar kış mevsiminde geçtiği için yazar, halkın nasıl vakit geçirdiğine dair ayrıntı bilgiler verir:

“Yazın yakıcı altında ter döken, ektiği emeklerini biçip toplayan bu insanlar kışın uzun gecelerinde doya doya eğlenir. Halk, kendi aralarında pek çok eğlenceler düzenlerler. Dışarıda yel ıslık çalıp estiği karı un gibi dağıttığı tipi gecelerde büyük ocak başlarında keten helvası yapıp yemeleri insanda ne kadar tatlı bir iz bırakır, ne kadar eğlenceli, zevkli dakikalar yaşatır.” (s. 17-18)

Köy odası olarak adlandırılan mekânlarda toplanan köyün gençleri kış geceleri belirli aralıklarla bir araya gelirler ve eğlenceli oyunlar oynarlar. Gökmen'in göç edeceğini duyan gençler onu köy odasına davet ederler ve çok zevkli vakit geçirirler:

“Bu gençler öteden beri gelmekte olan âdet üzere birbirinin dengi akranı boyu olanlar odalara toplanıp gecelerini birlikte geçiriyorlardı.” (s. 29)

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda her milletin kendine ait bir eğlenme şekli vardır. Türklerde raks etme daha çok kadınların eğlence şekli olarak görülür. Erkeklerin ve kadınların kendi aralarında eğlenmesinin uygun olduğu belirtilir. Safiye Erol'un *Ciğerdelen* adlı romanında Mustafa'nın Müslüman olan Macar eşi Mariska evde oturur, hiçbir şey yapmamaktan sıkılmıştır. Mustafa'ya biraz kaçamak yapmayı teklif eder. Köylerine kaçıp beraber raks etmeyi, eğlenmeyi ister. Mustafa da Türk beylerinin raks etmesinin yanlış bir şey olduğunu anlatır:

“Türk kadını erkekler meclisine giremez. Türk beyi raks etmez, şanından değildir. Eğlenmek için köçek oynatır. Kendisi ortada dönüp hoplamayı hafiflik sayar. Ancak dervişler dergâhta semaya kalkar, amma o iş başka iş.” (s. 90)

2.1.5.Spor Müsabakaları

Güreş ve cirit, Balkan Türklerinin yapmış oldukları başlıca spor dallarıdır. Türkler, güreş müsabakaları tertip etmişler ve başka milletleri de bu müsabakalara davet etmişlerdir. Misafir olarak gelen kişilere düzenlenen bu müsabakalar, misafire gösterilen

iltifat ve değerin bir ifadesidir. Greşen kişiye “Pehlivan” lakabı verilmesi yiğitliğin en temel göstergesidir.

Behçet Perim’in *Göçmen Ahmet* adlı romanında Ahmet Gültekin’in babası Ali Pehlivan, Balkan Savaşları sırasında eşi ve oğluyla birlikte Makedonya’dan göç ederek Edirne’nin bir köyüne yerleşir. O yıllarda göçmenler, yerli halk tarafından dışlanmaktadır. Bütün muhacirleri “Göçmen” lakabıyla anan ve onlarla hiçbir alışverişte bulunmayan köy halkının bu tutumu Ali Pehlivan’ı çok zer. Bu sıfatla anılmaktan kurtulmak isteyen Göçmen Ali, bir düğün sırasında yapılan güreş müsabakasına katılır. Greşte pek tecrübesi bulunmayan Ali, bu müsabakayı kazanarak “göçmen” sıfatından kurtulur. Bundan sonra köy halkından saygı görür ve “pehlivan” lakabıyla anılmaya başlar:

“Ali Pehlivan gençliğinde bile beş on kereden ziyade greşmiş değildi. Zengin adam evladı idi. Şimdi düşman elinde kan ağlayan babadan kalma mllkleri, toprakları çayırıları, bağları bahçeleri dört taşlı bir de değirmenleri vardı. Alçak düşmanlar kendisi gibi mert ve iyi yürekli babasını bu değirmenin konuk odasında koç boğazlar gibi boğazlayıp öldürmüşlerdi.” (s. 53)

Safiye Erol’un *Ciğerdelen* adlı romanında Sarı Sipahiler, Macarları misafir ederlerken onların da katıldığı güreş ve cirit müsabakaları düzenlerler. Misafire düzenlenen bu müsabakalar misafire gösterilen saygının ve değerin bir göstergesidir:

“Amma tetikte durmak başka, komşuluk hakkı o da başka. Sarı sipahiler daha dn çarpıştıkları Macar’ı bugün misafir ederek baş üstünde taşırlar, onlara Türk marifetleri greşler, cirit oyunları gösterirler, kuzu helva ziyafetleri verirler, türlü yağlıklar, işlemeli çevreler armağan edip dönüşte davullar nekkareler çaldırarak at üstünde sınıra kadar geçirirlerdi.” (s. 74)

Reşat İleri’nin *Yörük Ali* adlı romanında roman kahramanı Yörük Ali, babasını öldüren Kara Yorgi’den intikamını almak için onun peşine düşer. Yörük Ali, Rusya’nın baskısıyla Türk jandarmalar tarafından tutuklanır. Daha sonra pehlivanlıktaki n, güreşi çok seven Sultan Abdülaziz’in kulağına gider. Greşmek için padişahın izniyle zindandan çıkartılır. Greşi seyretmek için büyük bir kalabalık toplanır. Türkler için sulh zamanında güreş bir bayram kabul edilir:

“Padişahın başpehlivanı ile zindandan çıkarılmış. Yörük Ali’nin güreş tutacağı dair haber bütün Rusçuk’ta duyulmuştı. Rusçuklular o gün güreş meydanını sabahtan

doldurmuşlardı. Güreşe pek düşkün olan Türkler, güreş meydanlarını hep böyle sabahdan doldururlardı. Yanlarına aldıkları yiyecekleri öğle üzeri yiyerek güreşlerin başlamasını sabırsızlıkla beklerlerdi. Hatta güreş meydanlarında kuzu çevirenler, kazan kazan helva pişirenler de olurdu. Yani güreş meydanları bir bayram yerini andırırdı. Harp zamanında savaşı düğün bayram olarak tanıyan Türkler sulh zamanında da güreşi bir bayram telakki ederlerdi.” (s.162)

Balkan Türklerinde pehlivanlar zengin kişiler tarafından himaye altına alınmış ve geçimleri sağlanmıştı. Türklerde pehlivanlık bir meslek hâline gelmiştir. Halk arasında güreş itibarlı bir spor iken, pehlivanlar da muteber kişiler olarak anılmışlardır. *Yörük Ali* romanında güreş sayesinde zindandan kurtulan Yörük Ali, bu sefer de saraya bağımlı hâle gelir. Yörük Ali, öldürmek istediği Bulgar komita reisi Stefan’ın jandarmaların elinden kurtulduğunu haber alır. Bir an önce Balkanlar’a ulaşıp Stefan’ı öldürmeyi planlar ve bu amaçla Edirne yakınlarındaki güreşçileri himaye eden Mustafa Bey’in sahibi olduğu Kesence Çiftliği’ne ulaşır.

2.1.6. Hamam

“Türkler ve Balkanlar” bölümünde belirtildiği gibi Türkler, Rumeli’yi vatan hâline getirdikten sonra orada yüzlerce cami, tekke, medrese, han, hamam inşa etmişlerdir. Özellikle temizlik kültürünün Balkanlar’da yerleşmesi adına hamamlar inşa etmişler, bu kültürü Rumeli’ye yerleştirmişlerdir. Anadolu’da görülen düğün esnasında damadın gerdek gecesi öncesi hamama götürülmesi Balkanlar’da da rastlanılan bir âdettir. Hamamlar temizlenme yerleri olmasının dışında özellikle kadınlar için bir eğlence yeri olarak da görülür.²⁰³

Safiye Erol’un *Ciğerdelen* adlı romanında hamam Türkler için savaş sonrası yorgunluğun atıldığı bir temizlik mekânıdır. Eskiden savaşların piri olan Turhan Paşa yaşlıdır ve savaşlara katılamaz. Ancak gene de dönemin sadrazamı onun savaş tecrübesinden yararlanmak ister ve onu Edirne’deki otağına çağırır. Yol dönüşü yorgun olduğuna bakmadan hamama girer ve tellaklara kendisini yıkatır:

“Yol dönüşü yorgunluğuna bakmadan haremden geçti, hamama girdi. Hamam, kapı halkına açıldığı gün Haremağası Çaker Ağa bu geçidi kilitler, avluya bakan büyük

²⁰³ Barotav, **Türk Folkoru**, s. 184.

kapıyı erkeklere açardı. Veli Koca kendini tellak kölelere döne döne yıkattıktan sonra çift kürk giyip selamlıktaki divan odasında köşe sedirine kuruldu.”(s.63)

2.1.7. Nevruz ve Hıdırellez

Nevruz, Türkler tarafından çok eski çağlardan bu tarafa kutlanan ve baharın müjdeleyicisi olan bir bayramdır. Anadolu ağzında “navruz”, “navrız” şeklinde de söylenen bu kelime “yeni gün” anlamına gelir. Nevruz Bayramı, bahar mevsimine girilirken gündüz ve gecenin eşit olduğu 21 Mart’ta kutlanır.²⁰⁴ Anadolu’da olduğu gibi, Balkanlar’da da o güne dair birtakım uygulamalar yapılır. Mesela Makedonya’da nevrüz kutlamalarında ateşler yakılır, yemekler yapılır, konu komşu bir araya gelip, pikniğe gidilir.²⁰⁵

Balkan kültüründe Hıdırellez evrensel bir nitelik taşımaktadır. Hemen hemen bütün milletler tarafından kabul edilen Hıdırellez, sadece bir dine ait kutlama değildir. Balkan kültürüne dinî kaynaklardan yerleşen bu gelenek evrensel bir kutlamadır.²⁰⁶

Makedonya’nın başkenti Üsküp’te de Hıdırellez hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar tarafından bazı farklılıklarla kutlanmaktadır. Salı ve çarşamba günlerine “Üç Salı” ve “Üç Çarşamba” denmektedir. Makedonya’nın bazı bölgelerinde Müslüman ve Hristiyan kadın ve kızları son salı ve son çarşamba, Hıdırellez geleneği gereğince değirmene gider ve değirmen taşının üzerinde üç kez dönerler. Üsküp’te son salı ve çarşamba günlerinden başlayarak Hıdırellez’e kadar, çok sayıda çocuklu kadın, Vardar Irmağı ve Çayır Sementi’ndeki Serava Çayı sularında ve yeşilliklerinde etkinlikler düzenler. Kadın ve kızlar her türlü kötülükten kurtulmak için ve yüzlerinin güneş gibi parlaması için akan suda el ve yüzlerini yıkarlar. Bütün bunlar, Hıdırellez için bir çeşit hazırlık sayılmaktadır. Hıdırellez günü sabahın erken saatlerinden başlayarak Müslümanlar birçok geleneği yerine getirmeye koyulurlar. Her şeyden önce herkesin banyo yapması gerekir.

²⁰⁴ Boratav, **Türk Folkloru**, s. 218.

²⁰⁵ Emine Hilal Ercan, “Balkanlar’da Gökyüzü ile İlgili İnanışlar ve Halk Takvimi”, **Millî Folklor**, 2006, Yıl 18, Sayı 69, s. 78.

²⁰⁶ Genel kabul bağlamında Hıdırellez, kültüre şu inanışla yerleşmiştir: “Hızır ve İlyas peygamberin her yıl buluştukları inanılan 6 Mayıs günü Türkler tarafından çeşitli eğlencelerle kutlanır. Hıdırellez Müslüman inanışının efsanevi iki varlığı olan Hızır ve İlyas’ın isimlerinin halk arasında aldığı biçimdir. İnsanların bütün bir yıl içindeki kismetlerinin bu gün dağıtıldığına inanılır.”(Boratav, **Türk Folkloru**, s. 153-154.)

Ayrıca kadınlar kına yakıp, süslenirler.²⁰⁷ Hıdırellez günü erkenden kalkılır, evler temizlenir. O yıl mutlu ve huzurlu geçsin diye salıncaklar kurulur, çocuklar güllerle yıkanır.²⁰⁸

Balkanlar’ın genelinde ortak bir kültür ögesi olmakla beraber Hıdırellez bayramının dinî kalıplara göre şekillendiği de görülmektedir.

2.1.7.1.Hristiyanlarda hıdırellez kültürü

Balkanlar’da yaşayan Hristiyanlar arasında Hıdırellez bir şenlik havasında kutlanır. Halk, müzik eşliğinde şarkılar söylenen bir yortuda bir araya gelir. Yortu, Noel öncesi yapılan bir çeşit şenliktir. Bu bir cemiyet havasıyla yapılır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanına yortu Hz. İsa’nın doğum gününü esas alarak kutlanan bir şenlik olarak yansır. Yortuda farklı kesimler arasında birlik ve beraberliğin artırılması hedeflenir:

“Rüstem’in Soli nahiyesine vürudundan beş altı ay mürurundan sonra kış gelerek milad-ı İsa ve sene başı yortuları gibi büyük yortular yekdiğerini takibe başladığından, bu yortular dost olan familyaların uzun gecelerde uzun uzadıya içtimaatına bir kat daha revaç vermek tabiidir. Geçen muharebede Çavillas’la beraber Solyotlara kumanda etmiş bulunan Yorgi Boçarıs, Çavillas’ın dostu olmak hasebiyle tabii Rüstem’in dahi taraflarından olup bahusus on altı on yedi yaşında Maryola nam kızını Fotos’a tezviç emelinde bulunması dahi Boçarıs ve Çavillas familyaları için takarrüp ve ihtilati artırdıkça arttıracak ahvaldendi. Zira okunacak şarkılar en eski zamanlara kadar varan gerek âşıkane ve gerek kahramane vukuatı andıracak şeyler olup, bunları çok bilmekse ancak çok yaşamış olmakla mümkündür. Yoksa sedanın letafeti, musikinin mükemmelliyeti, düm tek usulü bunlar nezdinde para etmez.” (s. 57)

Arnavutlar ve Solyotlar romanında yazar okuyucusunu bu şenlikle ilgili bilgilendirme çabasındadır. Hıdırellez’deki yortuda kadın ve erkeklerin birbirlerine karşı duygularını dile getirme yolları vardır. Bu yollardan biri de çiftlerin kadehle birbirlerine şarap takdim etmeleridir:

²⁰⁷ İsmail Eren, “Üsküp’te Hıdırellez Âdetleri ve Kiril Harfleriyle Yayınlanmış Üsküp Manileri” **Halk Kültürü Derleme Araştırmaları**, Ankara 1984/ 3, s. 35.

²⁰⁸ M. Abdulhalûk Çay, **Hıdırellez: Kültür-Bahar Bayramı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 19.

“Kadınların erkeklere bu veçhile kadeh vermeleri içinde türlü türlü dahi manalar vardır. Kadın yaşlıysa delikanlıya maderane ve akransa biraderane bir teveccüh ispat etmiş sayılır. Kadın itasında bu teveccüh manaları olduğu gibi adem-i i'tasında dahi manalar vardır. O ise meyl-i âşıkane manasıdır. Bir kadın bir erkeğe bakıyye-i şarabını verirse bundan her türlü mana istihraç olunduğu hâlde meyl-i âşık ane en sonra ve en az istihraç olunur. Hangi kadının hangi erkeğe şarap verdiği değil bilakis vermediğine dikkat olunur. Şarap vermediği adamlar meyanında o kadının muhatabı hangisi olduğu araştırılır. Sofranın nihayetlerine doğru bunlardan hangisine bir kadeh takdim ederse intihabı onun hakkında vaki olduğu anlaşılır.” (s. 58)

Sadece kutlanan bir günden ibaret olmayan Hıdırellez aynı zamanda ilginç inanışları da beraberinde getirir. Ahmet Mithat Efendi, *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Hıdırellez günü yaşanan olağanüstülükleri olay örgüsüne bağlı kalmadan verir. “Ruz-ı Hızır” olarak geçen Hıdırellez gününün özellikleri romanda ayrı bir bölüm olarak ele alınır. Solyotlarda Hıdırellez, nişanlı çiftler için evlilik öncesi düzenlenmiş bir şölen şeklinde geçer. Hıdırellez’le ilgili Solyotların ilginç inanışları vardır. Solyotlar Hıdırellez’de canlı cansız varlıklara güne münhasıran kutsallık atfederler:

“Ama ruz-ı hızra gelince hâl başkalaşır. Mevsim-i baharın hemen evsâtı demek olup ağaçların kisve-i zümrüdünü giymiş ve günagun ezhar latezeyyün eylemiş olduğu gibi çayırlar dahi rengârenk ezhar ile dolanıp cihan hakikaten cennet kesilmiş olur. Ruz-ı hızrın hululü Rumeli ve Arnavutluk cihetlerinde mevsimi-i sayfın mukaddemesi addolunarak umumî bir itikada göre o gün kurt, kuş, insan, hayvan, hasıl bütün mahlukat bayram edeceğinden havadaki bulutlar dahi ta’til-i işgal ederek havada asla buluttan eser bulunmaz ve mahlukatı taciz eyleyecek şiddetli rüzgar esmezmiş. Bu itikadın nem kadar kuvvetli olduğunu şununla muvazene etmelidir ki İslam olsun Hristiyan olsun Rumeli’de umumîyete karib pek çok kimseler ruz-ı hızırdan mukaddem kuzu eti eklini harama karin günah addederek, o günün vürudu üzerine fakir, gani herkes kudretine göre bir miktar kuzu mutlaka ekl edecektir.” (s. 71)

Hıdırellez gününde özellikle kızların fallarına bakılır ve fala göre yorumlar yapılır. Fal için gülfidanı, yüzük, küpe gibi araçlar kullanılabilir:

“Ruz-ı hızırda kızlar, genç kadınlar, halka ve yüzük ve küpe ve hiç olmaz ise ufacak bir taştan ibaret bir şeyi çömlek içine koyarak hıdırellez gecesini gül fidanı dibinde imrar

ettirdikten sonra sabah ruz-ı hızırda güneşten evvel gül fıdanı dibine toplanarak beyitler okurlar ve her beyit okundukça çömlek içindeki eşyadan birisini çıkarırlar ki bu şey hangi kızın ise söylenmiş bulunan beyit dahi o kızın falı addolunur.” (s. 71-72)

Anadolu’daki Hıdırellez eğlenceleri ve Balkanlar’daki eğlenceler arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Anadolu’da bir piknik havasında geçen Hıdırellez, Balkan coğrafyasındaki Hrisiyanlarda da benzer şekilde yaşanmaktadır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Hıdırellez hazırlıkları, öncesi, sonrası itibarıyla bir şölen şeklinde geçmektedir:

“Tablomuzun asıl merkezine doğru bu derecik kenarında dördü çınar ikisi dişbudak ve üçü karaağaçtan ibaret dokuz büyük ağaç azim bir tufa teşkil etmiştir. Bu ağaçların altında kadın erkek, çoluk çocuk üç yüzden mütecaviz bir halk yer yer serilerek şu tarafta salıncak sallanmakta, bu tarafta raks edilmekte, bir diğer cihette üç beş kişi arasında şarap içilmekte, bir diğer cihette on beş adam pençesinde bir oğlak paralamakta olup çalgıcılar sarhoş, oynayanlar sarhoş, şarkı okuyanlar sarhoş, herkes sarhoş bir hâldedir. Ama bazı meyhane akşamcılar gibi bu sarhoşların suratları ekşi ve tavırları kavgaya müstatit bir hâlde olmayıp cümlesinin yüzünde bahtiyarâne bir sevinç parlaklığı ve muhibbane bir tebessüm revnakı görülür. Şöyle bir levha şayan-ı tersim değil midir?”(s.71)

Bu şölen esnasında düğünlerde olduğu gibi çeşitli müzik aletleri çalınır. Bu müzik aletleri davul, zurnanın dışında gayda, gavsala gibi Balkan müzik kültüründe bulunan farklı çalgı aletlerinden oluşur. İnsanlar bu çalgı aletleriyle eğlendirilmeye çalışılırken bir taraftan Hıdırellez’de gelen misafirlere sofralar kurulur:

“O gün çalgı olmak üzere müteaddit gavsala ve gaydalardan maada davul ve zurna dahi bulundurulurak öyle bir surette taam eyledi ki taam umumî bir sofra hâlinde ebad-ı iştihaya arz edilmeyip belki bir oğlağın doyurabileceği kadar misafir toplandıkça onlara bir sofra kurulmak suretiyle her sofra diğerini takiben devam ede gitti.”(s.72)

Hıdırellez, birbirlerini beğenen gençler için bir fırsat oluşturmaktadır. Solyotlarda eğer iki bekâr kendi aralarında oyuna kalkarlarsa bu açıkça aralarında oluşan sevgiye işarettir. Romanda Eftimi’nin Rüstem’e dans öğretmek istemesi, bir nevi aralarındaki muhabbeti etrafındaki insanlara ilan etmek istemeleridir:

“Bizim Rüstem iki kişi ile oynanacak olan Solyot raksını Eftimi’den öğrenmiş bulunduğuna hem sevindi hem pişman oldu. Sevindi; zira Solyotların nezdinde iki kişi raks

eylediği zaman ikisi arasındaki muhabbet hemen uhuvvet derecesinde kuvvet bulur. Arap bedevileri selam verdikleri adama fenalık etmedikleri gibi Solyotlar dahi birlikte raks ettikleri adama fenalık etmezler.” (s. 74)

2.1.7.2. Müslümanlarda Hıdırellez Kültürü

Hıdırellez uygulamaları her ne kadar dine ve millete göre değişse de Balkanlar’ın genelinde ortak uygulamalar dikkat çeker. Özellikle evlenecek nişanlı kızların ve sevgilisi olan kızların Hıdırellez günü görevli kişiye ikişer tane yüzük verip fala baktırmaları ortak bir inanıştır.

Güzel Hatice adlı romanda Hatice, Abdullah’ı sevmesine rağmen ailesi istediği için Hafız Ali Bey’le nişanlanır ve nikâh kıyılır. Nikâhın üzerinden sekiz ay geçmiştir. İstemediği bir evliliğe adım atmak üzere olan Hatice, son derece üzgün ve düşüncelidir. Bu sırada Hıdırellez günü yaklaşmaktadır. Bu günde, sahibinin niyetine çekilecek olan yüzükleri Hatice’nin sütbabası toplamaktadır. Nişanlı bir kız olarak, Hatice’nin birisi nişanlısı için olmak üzere iki yüzük vermesi gerekmektedir. Oysa Hatice, düğünün gerçekleşmemesi için olabilecek her türlü felakete razıdır. Bunu sütbabasına söylemekte bir sakınca görmez:

“Kapıya bir ayak sesi yaklaştığı duyuldu. Sütbaba gideyim, dedi. Gökçe, lafa daldın da kaldın, gittiğin yerden dönmezsün diye bana çıkışır, haydi ver yüzüğünü, Pamuk Hanım bilirsin ya, kızarsa fenadır, ağa bile korkar...”

Genç kızın parmağındaki yüzüğü, çekti aldı.

Kapı açıldı, içeri, şu bu hizmetlerine bakan Piç Ahmet’in Ümmügül girdi.

-Yüzük mü topluyorsun sütbaba? Diye söze başladı. Bende iki tane vereyim. Sütbaba gülümsedi:

-Kıza iki taneyle ne yapacaksın? Bir tane yetmez mi?

Ümmügül, başındaki pembe sümbüllü düzeltti. Bir tanesi de, bizimkinin kısmetine zar... Hatice’den iki tane almadın mı? Yavuklu kızlar âdet iki tane verir. Sütbaba omuzlarını silkti, burnunda, kat kat kırışıklıklar hâsıl eden bir gülüşle güldü.

-Bir tanesini zorla aldım.

Kadın ısrar etti.

-Olmaz, erkek tarafına karşı ayıp olur, bir tane daha versin, herkes, yavuklusunda gözü yok diye ilenirler, hem de iyi değildir. İki tane vermezse, yavuklusuna kavuşamaz. Sütbaba, boynunu bükerek Hatice'ye baktı:

-Bak Hatice, bu Ümmügül gelin ne söylüyor?.. Bir tane daha vermen lazımmiş...

Hatice, bir parça tereddüt etti, sonra sağ elindeki, Kâbe'den gelmiş, gümüş halkayı parmağından çıkararak sütbabaya uzattı.

-Peki, bunu da alda, iki olsun.

Hatice bunu Abdullah için niyet etmişti.” (s. 73-74)

Yine aynı romanda, Hıdırellez için yüzükleri toplayan sütbaba, toplanan yüzükleri toprak bir küpün içine koyarken yapılması gerekenleri yerine getirir ve daha sonra bu küpü bir gül fidanının altına yerleştirir:

“Sütbabasının elinden yüzükleri aldı ve su dolu bir toprak çömleğinin içine attı, karşısına koydu, yüksek sesle bir Yasin okudu ve kırmızı bir bezle çömleğin ağzını bağladı ve kısmeti açılmayan yirmi yaşına yaklaşan, kart kız Hafize'nin açılmayan kısmetini kilitliyorum... diye, iki düğümü çömleğin kulpundan geçirip kocaman bir kilitle kilitledi. Gecelemek için gülfidanının altına koydu.” (s. 74-75)

Hıdırellez'de nişanlı kızlara kayınvalide tarafından içinde çeşitli hediyelerin bulunduğu bohça getirilmesi ve bu sırada yapılan bir törenle kıza kına yakılması âdettendir. Getirilen hediyeler her ne kadar erkek tarafının maddi gücüne göre değişse de en az gelin kızı baştan ayağa donatacak kadar olmalıdır. *Güzel Hatice* adlı romanda, Hatice'ye kayınvalidesi tarafından, Hıdırellez günü bohça getirildiği ve kına yakıldığı görülmektedir.

Hatice, hastaneden çıktıktan sonra kaçmak için haber yollayan Abdullah'ı reddeder. Nişanlıyken, annesinin onunla bir daha konuşmayacağını bile bile kaçmayı göze almış; ancak başka birinin nikâhlısı olduktan sonra bunun ahlaki bir davranış olmayacağına kanaat getirerek kaderine boyun eğmiştir. Bu düşünceler içerisindeyken, kendisine yakılacak Hıdırellez kınası için erkek tarafının evlerine geldiğini duyar. Misafirleri karşılar:

“Hacı Hafız Süleyman Bey’in karısının arkasında, her daim gibi, iki Arap halayık vardı ve iki bohça taşıyorlardı, bunlar geline Hıdırellez hediyesi idiler. Elbiselik, kürk yüzüğü kadife, çamaşır takımı, çorap, terlik, çevre, sakız, kına.

Gelin, kaynananın elini ve iki göğsünün arasını öptü, âdet böyle idi. Sonra misafirlerin ellerini öptü.

Telci nine kaynanaya doğru gitti bir kolunda kız evinden bağlamış oyali bir yemeni vardı, diğerine, kayın ana kurdele ile bir mahmudiye altını bağladı.

Telci kadın işe başladı, gelin parmaklarına ipler sardı, avcunun içine, oyulmuş yakı kâğıdı yapıştırdı, üzerine, ezilmiş kına döşedi ve bezlerle sardı, bağladı, ayaklarına da aynını yaptı. Sonra tüm davetliler, sıra ile kına yakındılar.” (s. 76)

Hıdırellez günü akrabalar, komşular, dostlar yeşil alanlarda toplanarak birlikte yemek yiyip eğlenirler. Eğlencelerin başında genç kızların salıncak kurup eğlenmesi yer alır. Yine bu gün ateşten atlanır, yıl içindeki kısmetlerine niyetlenerek taşlar kaldırılarak altında canlı hayvan aranır. Canlı bir hayvanın çıkması yılın bereketli geçeceğine işaret sayılır.²⁰⁹

Güzel Hatice adlı romanda Hıdırellez günü sabah erken kalkan halk, akşamdan topladıkları yedi türlü ot suları ile yıkanmış ve kapılarını yeşil dallarla süslemiş bir şekilde çimenlikte toplanarak sabah namazı kılarlar. Kadınlar güzelleşmek için çimenlerin üzerindeki çiğ damlalarını yüzüne sürerler. Niyet tutarak ellerdeki kâğıtları nehrin üzerine bırakırlar. Suda yüzerek gözden kaybolan kâğıtlar dileklerinin olacağına, kıyıya vuranlar ise olmayacağına işaret kabul edilmektedir. Ayrıca genç kızlar kısmetleri niyetine gümüş yüzüklerini çanağın içine koyarak kura çekerler:

“Şimdi gül dibinde geceleyen çömleği paslı, kocaman kilidi, kart kızın başında açılmış ve kilit, Kör pınara (kör kuyu) atılmak üzere Hoca Nine’ye teslim edilmiştir.

Çömlek, orta yere, ihtiyarların önüne konuldu. Yanık sesli Emine Molla ‘sabahın seher vaktinde...’ türküsünün okumağa başladı.

Âdet böyle idi. ‘Sabahın seher vaktinde’ türküsü ile başlar ‘Hey gaziler yol görüldü’ şarkısı ile biter.

²⁰⁹ Boratav, **Türk Folkloru**, s. 223.

İlk yüzük, günahsız, masum bir kız çocuğu eli ile çekildi.

Sonra diğer türkülerle yüzükler çekilmeye devam etti.

Yeşil bağlar başına

Mâil oldum, samur kaşına

Bak şu feleğin işine

Küçük kız elini çömleğe sokuyor, bir yüzük çıkarıyor. Bu Hatice'nin Abdullah'a niyet ettiği, Kâbe'den gelme gümüş yüzük.

Genç kız başını eğiyor, kalbindeki yaranın, en acıtan noktasının deşen, can evine batan, bu mezardan geliyormuş gibi uhrevi sesin, ağır, titrek nağmelerin, bir zehir gibi içiyordu.

(...)İhtiyar kadın, dişsiz ağzından, gonnelerendirerek bir ilahi makamı ile devam ediyordu.

Hatice'nin, aylardan beri içinde kurutmağa çalıştığı bu hicran, fırın karşısında ekşiyen mayalı hamur gibi, kabarıyordu, kükrüyor, kabından taşmağa başlıyordu.”(s.79-80)

2.1.8. Karşılama ve Uğurlama

Misafir karşılaması, Balkan milletlerinde şekil itibariyle farklılık içermekle beraber misafire saygı ve hürmet noktasında ortak bir kültürel ögedir. Misafirin ayakta birtakım güzel sözlerle karşılanması temel nezaket kurallarındandır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Eftimi, Rüstem'i ararken bir Arnavut evine girer. Evdeki Arnavutlar Eftimi'yi ayakta çok güzel sözlerle karşılarlar ve ellerini göğüslerine vururlar:

“Bu müthiş mahalle takarrüp ettiğimiz zaman kapı önünde pürsilah bir Arnavut görürüz. Lakin bizim dost olduğumuzu tanıdığı cihetle duhulümüze mümanaat şöyle dursun sağ pençesiyle defaatle göğsüne vurarak hoş geldiğimizi, sefalar getirdiğimiz tebrik eyler.”(s.8)

Balkan kültüründe uzaktan gelenlere yemek ikram edilmesi ve onların en güzel şekilde misafir edilmesi ev sahibinin temel vazifesidir. Türk örf ve âdetlerinde yeri olan zafer ve başarı elde etmiş insanlara şarkı ve türkü yakılması, karşılama ve uğurlama motifi içerisinde yerini alır. Hristiyan Solyotlarda da bu motif kendini göstermektedir. Ali Paşa'nın şehri kuşatmasından sonra kıtlık çeken Soli'ye Rüstem ve yanındakiler erzak

getirmek için Parga'ya doğru yola çıkarlar. Pargalıları, şehre ulaşan ekibe bir ziyafet çekerler. İki saat sonra tekrar dönüş hazırlıklarına başlayan ekip, erzakları katırlara yüklerler ve bir mesafeden sonra erzakları ellerinde köye taşırlar. Bu arada köyde bekleyenler Rüstem'e türkü yakarlar ve onu karşılarlar:

“Giden firkanın yalnız birkaç yaralıdan maada kaffesinin aminen avdet etmesi Papaz Samuel'den bed' ile bütün Solyotları o kadar memnun eyledi ki derhâl Rüstem için bir şarkı tertip olunarak çağrılmağa başladı. Zira bu halk nezdinde unutulmamak lazım gelen vukuat-ı mühimme mutlaka şarkı suretine ifrağ edilerek güftesinden ziyade bestesinin sadeliği hasebiyle herkes onu öğrenir ve okumağa başlar.” (s. 150)

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanı Rumeli bölgesinin eşraflarından Ali Bey ve oğlu Fuat Bey'in Nadide isimli kızı birbirlerinden habersiz sevmeleriyle başlar. Binbir entrikayla Ali Bey'le evlenmeyi başaran Nadide, konağın huzurunu kaçıır. Ali Bey, on bir çiftlik sahibi, güngörmüş birisidir. Ali Bey'in konağına gelen misafirler yabancı olsalar dahi en iyi şekilde ağırlanır ve uğurlanırlar. Yolda çetelerden korkan kervanlar, Ali Bey'in konağına sığınır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* adlı romanında olay örgüsüne geçmeden önce okuyucu bilgilendirilir. Romanda karşılaşmalar kişinin statüsüne göre değişmektedir. Anlatıya mekân tasviriyle başlayan yazar, Bego unvanını okuyucuya tanıtarak devam eder:

“En geniş yeri sekiz yüz metre civarında bir vadinin ortasından bir dere akar. Rumeli'de bulunan bu vadide yaşayan insanlar yüksekçe yapılan binalara kule der. Bego ise tanınmış, herkes tarafından bilinen beylere denir.” (s. 7)

Bu vadideki kule, değirmen ve civarda bulunan arazi ve ormanların sahibi olan Bego'nun ismi Kahramanoğlu Mehmet Bey'dir. Mehmet Bey, diğer arazi sahipleri gibi yazın büyük kısmını tarla tapan gibi işlerini hallettikten sonra, kasımda Şerfiçe'ye çekilip kışı orada geçirir. Av mevsimlerinde havaların müsait olduğu zamanlar kulesine gelir, bir iki gece geçirdikten sonra tekrar Şerfiçe'ye döner. Rumeli'de Bego olmak halk tarafından saygı duyulan, hayranlık uyandıran biri olmak demektir. Bego geldiğinde köylüler birbirlerine girerler, davul zurna ile karşılarlar. Bego'nun karşılanması sosyal statüsüyle doğrudan ilgilidir.

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında roman kahramanı Sadık, asıl adı Stoyan olan bir Bulgar'dır. Sadık, liseyi bitirdikten sonra Sofya'daki askerî okulda eğitim

görerek orduda mülazım olarak göreve başlar. Komutanlarının ırkçılık ve ayırım yapması sonucu çıkan bir tartışmayla kışlayı terk eder. Sınırı geçerek Osmanlı topraklarına giren Sadık, kendini Türk olarak tanıtır, isminin de Hüseyin olduğunu söyler. Bulgar Sadık, ülkeye kabul edildikten sonra İdris Ağa'nın çiftliğinde çalışmaya başlar. Burada yakaladığı bir komitacıdan Bulgar komitasının Edirne'de saldırılara başlayacağını haber alır. Vali tarafından ödüllendirilen Sadık, komitacıların içine casus olarak yerleştirilir. Sadık, komita içinde Osmanlı için çalışacak, gerekirse komitanın güvenini kazanmak için Osmanlı'ya saldıracaktır. Yaptığı baskınlarla komitanın güvenini kazanan Sadık, komitada çok yüksek mevkilere gelir. Osmanlı ordusuna baskın yapan Komitacılar, Hristiyan Bulgar köylüleri tarafından şölen havasında karşılanır. Karşılama esnasında din adamları hazır bulunur. Komitanın yaptığı işin önemini karşılama esnasında yapılanlar gösterir:

“1314 Mayıs'ında, Derbent'ten Edirne topraklarına geçtik. Akpınar köyünde durduk. Papazlar bizi takdis etti, ihtiyarlar alınlarımızı öptü, kızlar üzerimize çiçek serptiler. Üç gün orada kaldık.” (s. 17)

Romanlarda karşılama ve uğurlama şekli gelen kişinin durumu ve niyetine göre değişir. Esat Mahmut Karakurt'un *Son Gece* adlı romanında I. Dünya Savaşı'nda Romanya Cephesi'nde Türk ordusuyla Rumenler arasında geçen olaylar anlatılır. Türk müfreze komutanı Faruk Bey, bir Rumen generalin evine gider ve generalden evini askerlerinin kullanması için ister. Her ne kadar Faruk Bey, generale karşı üslubunu korusa da beklediği gibi bir karşılama görmez. General evini Türk askerine vermeyi kendine yapacağı en büyük ihanet olarak görür. Faruk Bey, eve zorla el koymak istemez ve aralarında tartışma başlar.

Karşılamalar kişiler ve durumlara göre değişen bir nitelik gösterir. Balkan Türklerinde Anadolu'da olduğu gibi müjdeli bir haber getiren kişi hediyeyle karşılanır veya muhatabı tarafından müjdesine karşılık ne istediği sorulur. Müjdeyi veren kişiye “Dile benden ne dilersen!” şeklinde mukabelede bulunulur. Dilekler ne şartta olursa olsun yerine getirilir. Balkan coğrafyasındaki Türk düğünlerinde nikâh erkekler tarafından kıyıldığı için nikâhın kıyıldığı haberi, müjdeciler tarafından kız evine haber verilir. Gelen müjdecilere kız evinden çeşitli hediyeler verilir ve ikramda bulunulur. Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice* adlı romanında Hatice'nin nikâhının kıyıldığını haber alan Pamuk Hanım bu müjdeyi getirenlere hediyelerle karşılık verir:

“Üç kişi Hacı Hasan Ağa’nın arkaya dayanmış portalarından içeri koşarak girdiler, bunlar müjdeci idiler Hacı Ahmetlerde toplanan erkeklerin nikâh kıydığını haber veriyordu.

Pamuk Hanım gelenlere arifin elinde zarifin belinde görmeyeyim çevremi ziyankâr elinde işli sırmalı çevreler dağıtırken Gökçe Anne, şerbet tepsilerini dolaştırıyordu.” (s. 72)

2.1.8.1. Misafirperverlik

Balkan kültüründe misafir etmek, elindeki imkânların en iyisini misafire sunmaktır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Ali Paşa’nın emriyle Solyotların içine giren Rüstem, Çavillas’ın evine misafir olur. Misafire temiz bir yatak açarlar. Misafir için ayarlanmış özel odada bir kandil yakılır. Yazar, odanın içindeki eşyaları ayrıntılarıyla anlatır:

“Çavillas Rüstem’i tesliye ve temin için birçok pederane taltifattan sonra delikanlının rahatlaşmasını bittavsiye oğlu ve zevcesiyle beraber yanında çıktı. Rüstem yalnız kaldı. Ocağın yanına mihlanmış sacdan mamul bir kandil içerisinde yanan mum yağından ibaret ışığı söndürerek, safi koyun yapağısından bir şilte ve Arnavut yamçasından bir yorgan ve bir de yastıktan ibaret yatağı içine girdiyse de gözlerine uyku girer mi?” (s. 53)

Misafirliğin Türk kültüründe belli bir süresi yoktur. Balkan kültüründe de gittiği evde ne kadar kalacağını misafir tayin eder. Her ne şekilde olursa olsun misafire nazik davranılır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Papaz Samuel, Rüstem’i tehdit ederek eğer Boçaris’le beraber ihanet içerisinde olduğunu hissederse onu öldüreceğini söyler. Ama üç sene geçmesine rağmen hâlâ misafir olduğunu da hatırlatmaktan geri durmaz:

“Senin yüzünden vatanıma bir tehlike geleceğini hükmedersem seni ben öldüreceğim. Benden başka hiçbir kimseden endişe etme! Seni nahiyeimizden tart etmediğimize sebep şayet Ali Paşa tarafından matrudiyetin sahihtir de buradan başka her nerede bulunsan tehlikeye duçar olursun diyedir. Misafirperverliğe muhalefet etmek istemem. Ama Ali Paşa’nın pek çok hud’alarını görmüş ve işitmiş olduğumdan, sana emniyet-i kâmile ile emniyet dahi edemem.” (s. 96)

Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Gökmen, Türkiye'ye yapacağı yolculuktan önce evine son bir kez bakar ve evinde ağırladığı misafirler aklına gelir. Misafirlikte gelen kişinin kimliğinin, sosyal statüsünün hiçbir önemi yoktur. Misafire her zaman standart bir ağırlama uygulanır:

“Sokak kapısından içeri girilince sağ tarafta gelen giden konuklara ait olan oda göze çarpar. Zengin, fakir kim olursa olsun kapıya vurarak içeri giren insan burada tünekleyerek yatar, her neye ihtiyacı varsa görülür. Hele böyle kış günlerinde lapa, lapa kar yağdığı günlerde belki haftalarca konakladıkları olurdu.” (s. 17)

Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* adlı romanında babasının işinden dolayı çocukluğu Makedonya'da geçen Yıldız, Hasan'la evliliğinde bir türlü mutluluğu bulamaz. Hasan'ın gece hayatı yaşaması ve Yıldız'ı aldatması onun katlanabileceği bir durum değildir. Evliliğinin devam etmesi için eşine sürekli şans tanıyan Yıldız, belli bir süre sonra eşinden ayrılması gerektiğini anlar. Bir gece fenalaşan Yıldız, hizmetçisi Ayşe Hanım'ın yardımıyla yakındaki bir kliniğe kaldırılır. Hasan, hastalandığı gecenin sabahında ameliyat olan Yıldız'ın başında bir an olsun ayrılmaz. Yıldız'dan af dileyen Hasan, eşini değişeceğine ikna edemez. Muallim mektebi diploması olan Yıldız, kendi ayakları üzerinde durabilecek, dirayetli bir kadındır. Buna rağmen bir arkadaşının sözü üzerine Hasan'dan ayrılamaz ve sabreder. Roman boyunca buhranlı bir hayat yaşayan Yıldız, sürekli çocukluk anlarına dönerek mutlu olmaya çalışır.²¹⁰ Bir sabah uyandığında pencereden bakar, yeşil kırlara kurulmuş beyaz çadırları gördüğünde çocukluk yılları gözünün önüne gelir. Çocukluk yıllarına özlem, babasının işinden dolayı gittiği Makedonya hatıralarıyla birleşir ve Yıldız'ı geçmişe sürükler. Babasının Makedonya Cephesi'ndeki Türk askerlerine karşı gösterdiği misafirperverlik, Yıldız'ın zihninde kazınmayacak izler bırakır:

“Beyaz çadırlar karşımızda iki hafta kaldı. Babam bir kazan etli pilav pişirterek o akşam beyaz çadırlardaki yolculara hediye etti. Ondan sonra da her gün onlara tatlı, börek, aşure gibi şeyler yapıldı. Genç, güzel zabıtlar bizim eve gelerek babamla görüştüler. Ben onların çadırlarına gittim. Kılıçlarıyla, tüfekleriyle oynadım. Atlarına bindim. Düşman karşısında ölümden sakınmalarını dudaklarım titreyerek tavsiye ederken onları

²¹⁰ Hülya Argunşah, **Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 218.

acı acı güldürdüm ve kimbilir, kaç gün sonra, kanları hangi dağ başında akacak olan genç kahramanlar için geceleri yatağımda gizli gizli ağladım.” (s. 35)

Behçet Mehmet Perim’in *Göçmen Ahmet* adlı romanında yazar aynı zamanda bir roman kahramanıdır. Makedonya’daki baskılardan dolayı doğduğu yer olan Edirne’ye göçmek zorunda kalır. Yazarın doğduğu nahiye gelince yaptığı ilk şey, arabacı çantaları yukarı çıkarırken yıllardan beri hasret duyduğu denize bakarak bu yerin havasını ciğerlerine çekmek olur. Dinlenmek üzere hazırlanmış olan odasına geçer ve uzanır. Bu sırada garson içeri girer ve onu Başöğretmen İsmail Korkut Bey’in görmek istediğini söyler. İki dakika sonra öğretmenle kucaklaşırlar ve yazar için hazırlanmış olan eve giderler. Misafir için oda hazırlama Balkan Türklerinin ortak özelliğidir:

“Hasibe Abla’nın okula yakın olan evinin iki odası daha bir hafta evvel benim için kiralanmış ve köylülerden çoğunun müşterek zevklerine göre düzenlenmişti.” (s.16)

Göçmen Ahmet, misafirperverliğiyle ün salmış bir şahsiyettir. Yazar, Mecnun Ahmet ile görüşmek için evine gider. Ahmet, yazarı çok güzel ağırlar. Bu misafirperverliğin şahsından kaynaklanmadığı, Türk milletinin bir âdeti olduğu vurgusunu yapar:

“Biraz sonra içeriye giren Ahmet Gültekin gümüşten bir tepsi içinde iki porselen tabak dolusu üzüm, çikolata ve konyak dolu iki kadeh getirmişti.

Hemen ayağa kalktım ve:

-Çok zahmet ediyorsunuz bu külfetlere hiç lüzum yoktu; sizinle görüşmek ve dertleşmek fırsatını esirgemeyişiniz nazarında en kıymetli ikram yerine geçmiştir, dedim.

-Konuğa saygı ulusal âdetimiz ve onursal ödevimizdir.!!!” (s. 29)

Yazarlarımızın anılarına da millî bir haslet olarak yansıyan misafirperverlik, eserlerde atalarımızın Balkanlar’a kazandırdığı zenginlik olarak dikkat çeker.²¹¹ Safiye

²¹¹ Halide Nusret Zorlutuna, Edirne’de öğretmenlik yaptığı yıllarda Trakya Öğretmenler Kurulu yirmi beş kişilik bir heyetle birlikte meslekî incelemelerde bulunmak üzere Bulgaristan’a gider. Yazar, Bulgaristan’da çok iyi karşılandığını bu karşılamının millî bir haslet olduğunu şu ifadelerle belirtir: *“Bulgaristan’da Allah için pek güzel karşılanıyor, pekiyi ağırlanıyorduk. Hele Türk çoğunluğunu olan şehirlerde, mesela Plevne’de bizi otele bırakmışlardı. Türk geleneklerine tıpatıp uygun, misk gibi sabun kokan, lavanta çiçeği kokan, beyaz elişleriyle süslü sedirli odalarda, üst üste serilmiş kaba döşeklerde misafir ediliyorduk. Ne kadar candandılar ve bizdendiler! Bizden ne kelime? Bizdiler. Kendi evimde kendimi hiçbir zaman, o evlerde olduğumdan daha rahat hissetmemişimdir. Var olsunlar, nur*

Erol'un *Ciğerdelen* adlı romanında Balkan Türklerinde misafire karşı genel tutumun tarihî bir alt yapısı olduğuna dikkat çekilir. Türklerde misafir olarak gelen kişi, düşman da olsa misafir karşılama ve ağırlama standardı vardır. Bu standart, milletin yapageldiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı millî bir haslettir. Yazar, atalarımızın en güzel hasletlerini tarihten örnekler vererek anlatır. Misafir karşılaması ve ağırlamasıyla ünlü olan Sarı sipahiler, düşmanla er meydanında güreşirler. Aynı zamanda karakol gözetlemesini de iyi bilen Sarı Sipahiler, yaşadıkları konağın dört tarafına bekçi kuleleri inşa ederler. Nemseli'yi barış zamanında komşu, savaş zamanında da düşman olarak görürler. Yeri gelir onları misafir eder, baş üstünde taşırlar ama savaş zamanında da onlarla kıyasıya bir mücadeleye girerler. Düşmana karşı amansız mücadele verip kahramanlık gösterirler:

“Amma tetikte durmak başka, komşuluk hakkı o da başka. Sarı sipahiler, daha dün çarpıştıkları Macar'ı bugün misafir ederek baş üstünde taşırlar, onlara Türk marifetleri güreşler, cirit oyunları gösterirler, kuzu, helva ziyafetleri verirler, türlü yağlıklar, işlemeli çevreler armağan edip dönüşte davullar, nekkareler çaldırarak at üstünde sınıra kadar geçirirlerdi.” (s. 74)

Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanında, Rodopluların Bulgar ve Rus işgaline karşı bir Türk teşkilâtı kurduğu ve romanın kahramanı olan Yörük Ali'nin de bu teşkilâtın bir üyesi olduğu üzerinde durulur. Yörük Ali ve aynı teşkilâtın üyesi olan Mansuroğlu, Edirne civarında bulunan bir Rus tümeninin başındaki albayı kaçırmakla görevlendirilirler. Romanın ilerleyen bölümlerinde geçmişe dönülerek Mansuroğlu'nun nasıl bir insan olduğu ve bu noktaya nasıl geldiği hakkında bilgiler verilir. Mansuroğlu aslında çok zengin bir çiftlik ağasıdır. Bulgarlar pek çok kez onu öldürmeye çalışmış, ancak başarılı olamamışlardır. Bu saldırılardan birini düzenleyen Bulgar çeteciler Mansuroğlu'nun dayısının evine saklanırlar. Dayısı misafire olan saygı geleneğine uygun olarak evine sığınanları Mansuroğlu'na teslim etmez. Mansuroğlu, bu duruma çok sinirlense de, dayısına saygısızlık olacağından ısrar edemez:

“Mansuroğlu dayısına karşı pek hürmet beslerdi zaten Türklerde büyüklere saygı beslemek bir anane idi. Dayısını fazla sıkıştıramazdı. Sadece rica etti.” (s. 122-123)

olsunlar!.”(Halide Nusret Zorlutuna, **Bir Devrin Romanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 240.)

Romanda misafirperverliğiyle ünlü Mansuroğlu'nun geçmişinden bahsedilirken Yanbolu kasabasının kaymakamını çiftliğinde nasıl ağırladığı da anlatılmaktadır. Kaymakam, kendisine ikram edilen turşuları çok beğenir. Bu turşulardan biraz daha ikram etmek isteyen Mansuroğlu, turşunun bittiğini öğrenince çok sinirlenir. Çünkü misafirin isteğini yerine getirememiş ve ona karşı mahcup duruma düşmüştür.

Balkanlar'da savaşların çok sık yaşanması baskı ve zulümlere yol açtığı gibi göçleri de beraberinde getirir. Özellikle Balkan Türkleri, göç esnasında çok çeşitli zorluklarla karşılaşır ve bu durumun geçici olduğunu düşünürler. Geçici olarak yakınlarındaki Türk kasabalarına göç etmek zorunda kalan Türkler, Bulgarların püskürtülmesi sonucu tekrar evlerine, yurtlarına kavuşacaklarının hayalini kurarlar. Bu göç esnasında Türkleri misafir eden diğer Türk kasabaları ellerinden gelen her şeyi vatanlarından ayrılan Türklere sunmaya çalışır. Romanda Hacı Hasan Ağa ve ailesi, Bulgar komitelerinin zulmünden dolayı memleketleri Dıranva'yı terk etmek zorunda kalır. Bütün mallarını bir arabaya doldurarak bir Türk kasabası olan Yalva'da misafir edilirler. Yalvalılar, ileride aynı kaderi paylaşabileceklerini düşündükleri misafirlerini en güzel şekilde ağırlarlar.

Orhan Kemal'in *Devlet Kuşu* adlı romanında göçmen mahallesinden arsa alan Müteahhit Zülfikar Bey, kızı Hülya'yı ve karısı Ferdane Hanım'ı varoş mahallesindeki inşaata gezmeye götürür. Zülfikar Bey, kızını ve karısını Bekçi Memet ve Bayram'la tanıştırır. Arnavut bekçiler, hanımlara karşı önlerine bakarak edepi bir şekilde konuşurlar. Onların bu tavrı Hülya ve annesinin çok hoşuna gider. Zülfikar Bey ve ailesini evine davet eden Bayram, göçmenlerin ne kadar misafirperver olduklarını gösterir:

"- Efendim, dedi, bizim fakirane karşıda. Ederlerse hanımefendiler tenezzül, buyursunlar. Hem alırlar soluk, hem de içerler bir fincan acı kahvemizi..."

Hülya kendini tutamadı

-A... estağfurullah tenezzül ne demek?" (s. 91)

III. BÖLÜM:

BALKAN TEMALİ TÜRK ROMANINDA DİNÎ HAYAT

1. BALKANLAR'DA DİNÎ HAYAT VE DİNLER ARASI İLİŞKİLER

Dinin birçok tanımı olmakla beraber çok sık kullanılan şekli, doğaüstü bir güç ile bireylerin ilişkilerinden doğan davranışlardır. Bunun yanında dinin fonksiyonu üzerinde durmak gerekirse: Dinin en genel fonksiyonu insana gönül rahatlığı sağlamaktır. Bu manada din sosyolojisi; dinin toplumdaki yeri, diğer toplumsal kurumlar ve üzerindeki etkisi, kültür ve uygarlıkların dinsel temelleri gibi birçok alanı incelemektedir.²¹²

Osmanlı Devleti'nde yönetime katılmayan, geçimini ticaret, sanayi ve üretimle sağlayan devlete vergi veren halka reaya denilirdi. Reaya çeşitli din, dil ve ırklara mensup olabilirdi. Bu manada Balkanlar'da aynı din ve mezhepten gelen topluluklara bir millet gözüyle bakılıyordu. Karışık Balkan yapısında Müslümanların dışında Ortadokslar, Ermeniler ve Yahudiler olmak üzere çeşitli dinî gruplar mevcuttur.²¹³ Bu dinî grupların arasındaki çatışma, hoşgörü ve geçişler toplumsal hayatı belirleyen temel unsurlardır. Ayrıca kutsal mekânlar ve din görevlileri fonksiyonu itibariyle Balkan coğrafyasındaki barış ve savaş ortamının temel dinamiklerinden olmuştur.

1.1. DİNÎ ÇATIŞMALAR

Balkan coğrafyasında birçok milletin inandığı birden çok din vardır. Müslümanlık, Hristiyanlık, Yahudilik gibi dinler bu coğrafyada en çok karşılaşılan inanç sistemleridir. Bu kadar farklı dinden insanların bir arada yaşamaları dinî çatışmaların olmasını kaçınılmaz kılar. Bazen savaşımlara sebep olan bu çatışmalar, sosyal ve gündelik yaşamda da

²¹² Sezgin Kızılçelik, Yaşar Erjem, **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, s. 149-151.

²¹³ Halil İbrahim Bahar, **Sosyoloji**, s. 198.

etkisini göstermektedir. *“Halk folklorunda din ve mezhep ayrılıklarına ilişkin inanışların ayrı dinden ve mezhepten toplulukların birbirini yerme, aşağı düşürme aracı olarak kullanılmalarına sayısız örnekler vardır. Bu ayrım atasözlerine dahi yansımıştır: Ayıdan post gâvurdan dost olmaz, Kırk yıllık yani olur mu kani, Gâvurdan vefa zehirden şifa.”*²¹⁴

Arnavutlar ve Solyotlar romanında dinî farklılıkların sosyal yaşamı etkilediğine dikkat çekilir. Dinler arası farklılığın bariz yaşandığı alanlardan biri de evliliğdir. Evlenecek çiftler arasında aranacak şartlardan en önemlisi dinî uyumdur. Bireyler dinî farklılıklar karşısında bedel ödemek zorunda kalırlar. Bu durum romana etkili bir şekilde yansımıştır. Eftimi ve Rüstem birbirlerine sevgilerini iyiden iyiye hissettirirler. Rüstem’de Eftimi’ye karşı sorun olabilecek bir durum yoktur. Eftimi ise böyle düşünmez. Kendisinin Hristiyan, Rüstem’in Müslüman olmasını ciddi bir sorun olarak görür:

“Eftimi, Rüstem’in kusurlarını bularak nazarıdikkat ve rağbetini ondan tahvile çalıştıkça delikanlının hiçbir kusurunu bulamadığı için kendi kendisine kızıyordu. Vakia onun Müslüman olması en büyük bir kusur addetmek istediye de kendisi Hristiyanlıktan bihaber olarak iki dinin farkı ne olduğunu bilmediğinden ve onun nazarında Müslümanlığın en büyük fenalığı Hristiyanları öldürmekten ibaret bulunduğu hâlde Rüstem’in Fotos’la almış dokuz Solyot’u ölümden kurtarmış olması bu fenalıktan da beratını gösterdiğinden Eftimi, Rüstem’de şu Müslümanlık kusurunu da bulamıyordu.” (s. 66-67)

Evlilikte din adamlarının etkisi yadsınamayacak derecede önem arz eder. Hristiyanlık ve Müslümanlıkta da nikâhın olması bu işlemi kimin yapacağı sorununu ortaya çıkarır. Romana yansıdığı kadarıyla Hristiyan bir kızın Müslüman bir erkekle evlenmesi İslam dini açısından sorun teşkil etmezken toplumsal olarak bu durumu kabullenişte sıkıntılar olduğu görülür. Eftimi’nin Müslüman olması, Hristiyanlar arasında bütün Hristiyan kızların Müslüman olacağı korkusunu doğurur. Bu korku romana yansımıştır. Evlilik hususunda Rüstem’in düşüncelerini öğrenmek isteyen Maryola, Eftimi ve kendisinin dinlerinin farklı olmasının bir sıkıntı oluşturabileceğini belirtir:

“Belki zaten hazır bulunan cevabını verip vermemek hususunda tereddütünü gösterecek bir düşünce idi. Nihayet dedi ki:

-Birbirinizi sevmiş olduğunuz hâlde alabilmek sizce mümkün müdür ?

²¹⁴ Boratav, **Türk Folkloru**, s. 35.

-Neden mümkün olmasın? Ben henüz hiç evlenmemiş bekar ve ergen bir adamım.

-Ama sen Müslümansın, Eftimi Hristiyan!

-Benim Müslümanlığın Eftimi'yi almak için asla mani değildir. Pek çok Müslümanlar Hristiyan kızlarıyla izdivaç ediyorlar. Ali Paşa'nın bile Vasilgi isminde bir Hristiyan zevcesi vardır.

-Onu biz de işittik ama Vasilgi onun zevcesi değil esiri imiş!

-Hayır, yanlış haber vermişler. Âdeta zevcesidir. İhtimal ki Hristiyan kızlarını korkutmak için böyle yanlış haber vermişler. Bir geniş zamanda ben sana dinimizin bu imkânını anlatırım. Şimdiki hâlde yalnız hem de pek ciddi olarak sana söylerim ki ben Müslüman ve Eftimi Hristiyan olduğu hâlde nikâhlanmak için bizce hiç mani yoktur. Ama Eftimi için bu mani vardır. Zira Müslüman imamı ikimizin nikâhını kıydığı hâlde bir Papaz bu nikâhı kıymaz.

-Niçin?

-Sonra bütün Hristiyan kızları Müslüman kocalara varırlar diye korkar da onun için!" (s. 76-77)

Romanda dinî çatışma farklı kavramları belirlerken de görülür. Namus meselesi, gayrimeşru çocuğa bakış dinî farklılıklardan dolayı değişir. Rüstem'in Müslüman olması bu süreci daha da yıkıcı hâle getirir. Pop ve adamları, Rüstem ve Fotos'tan çok rahatsız olurlar. Manastırda Papaz Samuel'in de olduğu bir ortamda Mükrim'e bahsederler. Bu çocuğun gayrimeşru olduğu, hele hele de bir Müslümandan olduğunu büyük bir öfkeyle anlatırlar:

"Bu sözlerin Soli rüasesına ne derecelerde tesir edeceklerini izah ve tafsile lüzum var mıydı? Eftimi eğer Müslüman olsaydı ihtimal ki reisler bu kadar müteessir olmazlardı. Fakat Hristiyan olduğu hâlde bir Müslümanla çocuk tevliidi derecesinde münasebet peydası, bunların cümlesinin namusuna dokundu. Eftimi bu veled-i zinayı bir Müslümandan değil bir Solyottan bile tevlit etmiş olsaydı yine rüesanın nefret-i umumîyesine duçar olacağı derkarken bilhassa bütün Solyot kabaili için namussuzluk addedilmek lazım gelen şu beliyenin bir Müslüman yüzünden vukua gelmiş bulunması herifleri çıldırasıya meys eyledi." (s. 166)

Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* adlı romanında Arnavut Müslüman Recep Köso, Rum Hristiyanlarından çorbacı Yankos'un kızı Filomene'yi sever. Kızın babasının bu evliliğe rıza göstermemesi üzerine Recep kızı kaçar. Filomene'nin babası işin peşini bırakmaz, mahkemede kızını razı ederek tekrar eve dönmesini sağlar. Dinî ayrılıkların getirdiği sorunlar birbirlerini sevenler arasında dahi yaşanır. Recep'in arkadaşları Filomene'yi tekrar kaçırmayı teklif ederler. Ama Yankos artık tedbirsiz değildir. Bu işten kurtulmanın tek yolunun Filomene'yi başka biriyle evlendirmek olduğunu düşünür, elinin altında da Andrea Kostopolo gibi bir damat adayı bulunur ki Filomene'yi ona vermek başka emellerine de kavuşmasını sağlayacaktır. Bu düşüncesini dostlarına açtığı zaman onlardan destek görür. Andrea Kostopolo, güya İzmirli olup orada hastalanınca iyileşmek için Yenişehir'e gelen ve orada yaşamaya başlayan bir yüzbaşısıdır. Sonkur Yankos gibi zengin bir kayınpedere sahip olup servete nail oluvermek Andrea gibi bir Yunan zabitanın rüyasında görse uyanmak istemeyeceği bir saadet olduğundan Yankos'un ilk teklifinde kabul etmek için can atar. Andrea'nın Filomene'ye karşı hissettiği bir şey yoktur. Filomene, Andrea'ya güzel bile gelmez. Hatta hanedandan bir Müslümanın Filomene'ye âşık olduğunu duyunca Recep ve dinini eleştirerek onu bayağılıkla suçlar.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Henüz 17 Yaşında* adlı romanı Yeşilköy'de tütüncülük yapan bir Rum ailenin kızı olan Kalyopi'nin hayat hikâyesini konu alır. Babasının işleri bozulunca bir meyhane açıp babasıyla beraber işletmeye başlayan Kalyopi'ye Yümni adında Müslüman Türk bir müşteri âşık olur. Yümni, Kalyopi'ye çeşitli hediyeler alır ve birbirlerine iyiden iyiye bağlanırlar. Yümni, Kalyopi'yi kaçırarak nikâhına alır. Hristiyanlar bu duruma rıza göstermezler. Mesele patrikhaneye kadar intikal eder. Her ne kadar Ahmet Mithat romanlarında bütün azınlıkları Osmanlı olarak görse de romanda dinî çatışmalar aşkın ve evlilik kurumunun önüne geçmiştir:

“(...) Bir kere ‘Kalyopi, Yümni Bey’e kaçmış, Müslüman olmuş ona varmış’ sözleri köyümüzün içinde müntesir olunca herkes ayağa kalktı. Vakıa babam benim Müslüman olmadığımı ve Osmanlı kanununda bir kız Hristiyan olduğu hâlde hiç dinine taarruz edilmeksizin onu bir Müslümanın alabilmesine müsaade bulunduğunu anlattıysa da kim anlar? Kim dinler? Hısım akraba dahi köylü ile beraber oldu. Bir kızılca kıyamettir koptu.” (s. 141)

Kenan Hulusi Koray'ın *Osmanoflar* adlı romanı Bulgaristan'da iki asırdır varlığını sürdüren köklü bir Türk ailesi olan Osmanoflar'ın Bulgar komitacılarının teşkilatlandığı günlerde başından geçenleri konu alır. Osmanoflar, geniş bir aile olup yaklaşık iki yüz senedir Karnabad'da yaşarlar, sadece yaşamakla kalmayıp Karnabad'ı âdeta yönetir, orada olup bitecek her şeye karar verirler. Balkanlar'da dinî çatışmalar, milliyetçilik akımının da etkisi ve komitacıların sistemli çabalarıyla körüklenmiş, yıllarca dost geçinen milletler bir anda düşman hâline gelmişlerdir. Romanda Müslüman Osmanoflar'ın Hristiyan Bulgarların dinî yaşamlarını kısıtladıkları bir Bulgar'ın ağzından ifade edilir. Hâlbuki bölgeyi iki yüz yıldır adaletli bir şekilde yöneten Osmanoflar, bir anda Bulgar çeteleri tarafından hedefe konulur. Osmanoflar'a yakından tanıdıkları ve dört gözle bekledikleri bir misafir gelir. Misafir, Osmanoflar'ın evine gitmeden önce kasabadaki Aleksî Todorofların otelinde kalır. Misafir, terasa çıkıp kasabayı izlerken çalan kilise çanları dikkatini çeker:

“-Nitekim Madam Todorof bir kahve isteyip istemediğimi sormak üzere geldiği zaman kulaklarımda hâlâ manastırın çanlarını duyuyordum. Fakat Osmanoflar, Türk ve Müslüman Karnabad içinde bu seslere nasıl tahammül ediyorlardı? Bilhassa Halil Osmanof nasıl tahammül ediyordu? Sadece manastırın çan sesleri kasabanın üzerine o kadar yavaş düşüyordu ki, bir çan sesinden daha ziyade bir rüzgârın başka bir tarafa çalınan orgdan kapıp getirdiği bir ses zannediyorsunuz.

-Madam Todorof çan seslerinde ki düşüncelerimi anlamış gibi, ‘Osmanoflar iki yazdır kasabada çan çalınmasına müsaade ediyorlar,’ dedi. Fakat akabinde bir taykit yapma lüzumu duymuştu.

-Sadece yortu ayları için!” (s. 37)

Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* adlı romanında roman kahramanı Demir, sevdiği kızı unutmak için gittiği Selanik'te eski arkadaşlarıyla karşılaşır. Pavlina ve kardeşi babaları gibi Türkleri sevmekte ve onları kendilerinden farklı görmemektedirler. Demir'e âşık olan Pavlina, duygularını Demir'e açıkladığı zaman beklemediği bir tepkiyle karşılaşır. Demir, Leyla'ya âşıktır ve onu unutabilmiş değildir. Yine de Pavlina'yı kırmak istemez ve aralarında bir ilişki olamayacağını din ve milliyet ayrımıyla açıklamaya çalışır:

“Topla kendini Pavlina... dedi. Düşün ki aramızda bin türlü aşılmaz engeller var. Türk'e kurşun atan, piliç kafası koparır gibi günahsız Bulgar çocuklarını boğazlayan

çetecilerden başlayarak Hz.İsa ve Hz. Muhammet'e kadar uzanan bir bakıma göre Habil'le Kabil'e kadar dayanan binlerce yıllıkengin bir geçmişin kuvvetli gölgeleri altında dış bileyen milyarlarca mutaassıp papaz çehresi senin şu anda istediklerini ve düşündüklerini gerçekleştirmeye imkân bırakmıyor." (s. 76)

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Sadık, Bulgar komitalarla beraber çetecilik faaliyetlerine devam eder. Komitanın güvenini kazandıktan sonra Makedonya bölgesinde dağlarda hâkimiyetini kurar. Bu arada Bulgarlar kendilerini ikiye ayrılmış şekilde bulurlar. Birinci grup Makedonya'nın Bulgaristan'a bağlanmasını isterken, diğer grup kendi başına yönetilmesini ister. Bağımsızlık öncesi bu gruplar Batılı devletler tarafından kontrol altında tutulur. Öncelikle dinî konularda çeşitli farklı görüşler oluşturulur. Bu görüşler, Balkan topraklarına gönderilen misyonerler vasıtasıyla halka dayatılır. Bu nedenle her iki grubun araları açılır, birbirlerine düşerler. Bulgaristan'daki bu gruplara Hristiyanlık misyonerliği yapmak ve Protestanlığı yaymak için Amerika'dan çeşitli misyoner gruplar gönderilir.²¹⁵

Bulgar Sadık adlı romanda komita tarafından Sadık'a Hristiyan misyonerlerin kaçırılması ve esir edilmesi emredilir. Sadık da jandarmaları atlatarak görevi başarır. Misyonerler dinî görevlerini yerine getirmek adına esarette dahi görevlerinden taviz vermezler ve Hristiyanlığı anlatırlar:

"Esirler evvela namus ve canları için çok korktular. Fakat kendilerine edilen muameleyi görünce, alıştılar. Nihayet çok iyi birer dost olduk..."

²¹⁵ Amerikan misyonerlerin Protestanlığı yaymak için İstanbul'da yapmış oldukları bu faaliyetler Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomare* adlı romanında da dikkat çekmektedir. İstanbul'un işgal edildiği yıllarda Müslüman çocukların Hristiyanlaştırılması ile ilgili olaylara Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore* romanında yer verir. O, Türk çocuklarının bilinçli bir şekilde ailelerinden koparıldığını dile getirir. Amerikan misyonerlerinin Ermeni çocukları aramak bahanesiyle Türk ailelerin çocuklarını alıp Hristiyanlaştırdığını vurgulayan yazar, bu durum karşısında hiçbir anne babanın sesini çıkaramadığını ifade eder: *"Nermin'in pederi bu firarın, daha doğrusu bu kaçırılışın, bu kız kaçırmanın, bütün mesuliyetini Protestan misyonerlerinin üzerine yükletmekte bir an tereddüt etmiyordu. Kurûn-ı vustâda kayıp olan çocukların Yahudiler tarafından çalınıp iğneli beşiğe konulduğunu zannedenler bir Nermin'in babası da, kızının dinini tebdil için Protestan rahipleri tarafından aşırıldığına zâhib oluyordu. Lakin bunun için hiçbir teşebbüste bulunmağa cesaret edemiyordu. Kimin ne haddine? Bu Amerikalı misyonerler Ermeni çocuğu aramak bahanesiyle ellerini en hâlis en masum Türk evlerine sokarak beğendikleri çocukları bütün bir mahalle halkının feryatları, istikâları arasında istedikleri yerlere alıp götürmüyorlar mıydı hangi annenin bu 'Bu benim evladımdır!' diye haykırmaya hakkı oluyordu? Hangi babanın adalet istemeye dili varıyordu. İnsanî vicdan, bu barbar Hristiyan taassubu karanlığı içinde boğulup gidiyordu!"* (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Sodom ve Gomore**, İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 299.) Müfide Ferit Tek, *Pervaneler* adlı romanında ve Necmettin Halil Onan da *Kolejli Nereye* adlı romanlarında aynı konuyu işlemişlerdir.

Mrs. Ton İstanbul'da ki Amerikan sefiresine bir de mektup yazmıştı:

-Eşkiya elinde esirim. Fakat çok iyi insanlar. Bana çok iyi muamele ediyorlar. Çok kibarlar. Bırakmak için 14.500 Türk altını istiyorlar. Ve yakından hepsini Protestan yapacağım !.. diyor, ayrıca paranın nerede ve nasıl teslim edileceğini yazıyordu." (s. 44)

Ton'un esir olmasına rağmen hâlâ görevinden bahsetmesi Sadık'ı bir hayli şaşırtır. Misyonerlerin davalarına bu derece bağlı olmaları Sadık'ı düşünmeye sevk eder:

"Bizim Protestanlığı kabul edeceğimiz hayli enteresandı. Mrs. Ton burada bile vazifesini unutmamış, fırsat buldukça bizleri dualara çağırıyor ve Protestanlığın büyüklüğünden bahsedip kafamızı iyice şişiriyordu... Bulunduğumuz yer tam bir manasıyla Protestan kampı olmuştu." (s. 44)

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda dinî çatışmaların genelde dinî mekânlara yönelik sabotajların akabinde ortaya çıktığı görülür. Balkanlar'daki çatışmanın temelinde dinî ayrılıkların olması dikkat çekicidir. Toplumun hassas damarının din olması ve bu damarın komita ve çeteler tarafından kullanılması çok sık yaşanan bir durumdur. Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanında Bulgar çeteleri Selanik'teki Osmanlı Bankası'nı havaya uçurur, bazı çete üyeleri yakalanır ancak bu olayın asıl sorumlusu olan Stefan kaçır. Osmanlı Bankası'nın havaya uçurulmasını fırsat bilen Yunanlar ve Bulgarlar, Türk devletinin burada asayişini sağlayamadığı iddiasıyla Avrupalı devletlere başvururlar. Makedonya sorununu yakından izlemek isteyen pek çok yabancı gazeteci Selanik'e gelir. Bunu öğrenen Yörük Ali, Stefan'ın yakalamak için saraydan izin almadan ayrılır. Selanik'e giden Yörük Ali, orada camilere ve Müslümanlara yapılan muameleyi görünce duygulanır:

"Birçok camiler yıkıldı. Bir kısmın da içeriye girerek namaz kılmakta olan Türkleri kestiler ve camilerimizi pislediler." (s. 221)

1.2. DİNÎ HOŞGÖRÜ

Balkanlar'da dinî hoşgörü Osmanlı hoşgörüsünün bir parçası olarak dikkat çeker. Bu hoşgörü anlayışı dili, dini, ırkı ne olursa olsun insanı insan olarak kabul etme biçimindedir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında Müslüman bir Arnavut olan Rüstem, Hristiyan Solyotlara sığınır. Burada Hristiyan kızı Eftimi'ye âşık

olur. Eftimi, Akkaya’da Rüstem’le buluştuğu esnada onun ne kadar değerli bir insan olduğunu itiraf eder. Onun için Rüstem’in kavminin, dininin ne olduğu önemli değil, karakterinin güzel olması önemlidir:

“-Hata ediyorsun! Ben seni öyle bir tanımışım ki herkes benim gibi tanımış olsa Solyotlar seni başları üstünde gezdirirlerdi. Sen çok gezmiş çok görmüş çok okumuş bir adamsın. Senin nazarında İslam’ın, Hristiyan’ın, Solyot’un, Arnavut’un farkı yoktur. İhtiyar Çavillas ile eniştem Boçarıs konuşurlar iken işitmiş idim. Senin gibi adamlara filozof derlermiş. Hep cihanın iyiliğini istermişsiniz.

-Evet! Öyledir. İşte bunun içindir ki cihan benim yüzümden belaya girecek olursa ben o cihandan çıkıp gitmeliyim.” (s. 94)

Yalçın Tuna’nın *Akın Yolcuları* adlı romanında yazar, roman kahramanı Gökmen’in ağzından inançlara olan bakış açısını ortaya koyar. Dini ne olursa olsun onun için önemli olan bir insanın inanç sistemini araştırıp, sorgulayıp hayatına uygulamasıdır. Gökmen, inananları dinine göre değil, dini elde edişlerine göre gruplandırır; ananevi, geleneksel bir din algısını eleştirir. Kişinin atalarının dinini üzerinde düşünmeden kabullenmesini güneşlerin batmasına, ufukların kararmasına benzetmiştir:

“İnanış fena da bir şey değildir. Öteden beri her insanoğlunun ruhunda kendine göre derin saygılarla derip bağladığı, ölçülmez ve görünmez bir karanlığın kanatlarında tünekleyen varlığına ve onun verimine taptığı muhakkaktır. İşte o yolun kollarında yürüyen, emekleyen insan kümeleri en kestirme ikiye bölmek gerektir.

Biri, günleri, ayları sıra sıra didip süzdükten sonra, görgü ve yaptıklarını araştırmada edindikleri bilgileri evirip çevirerek vicdanlarının doğruluğunda akan yoldur. Belki dinsel bakımından doğan doğruluk da budur.

Öteki küme ise inanca koyu ve içten köklü bağlılığın düğümüdür. Burada dinsel olgunluk bir görenektir. Bilgi pek kıttır. İnandığının özünü, bağlanan düğümlerini bilmez, onu doğuran annesinin, yarına emek veren babasının akış ve görüşlerine bağlıdır. Bu bağ onu kökünden düğümlemiş, içten kaynaştırmıştır. Bağı çözmek kayaları parçalamak kadar güçtür. Tarihin ucu bucağı tükenmez yürüyüp giden, çağlayanlar gibi kanların dökülüp aktığı hep bu bağın bağlılığıdır. O, yanan parlak ufukları karartmış, doğan akan güneş ışıklarını söndürmüştür.” (s. 10)

1.3. DİN DEĞİŞTİRMELER- İHTİDA

Balkan coğrafyasında savaşların çok sık yaşanmasının altında dinî çatışmaların çok önemli bir yeri vardır. Bununla beraber din mensuplarının kendi dininden olmayan halkları zorla veya isteyerek kendi dinlerine sokmak istemeleri bu savaşların temel sebeplerinden biridir. “Türkler ve Balkanlar” bölümünde belirtildiği gibi Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’ı iskân politikasının temelinde yatan sebep dinî yükümlülük olarak görülen cihat anlayışıdır. Bununla beraber incelenen romanlarda görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, Balkanlar’daki topraklarını koruma mücadelesi verirken, diğer milletler ise dinî kökenli milliyetçilik akımıyla kendi bağımsız devletlerini kurma yoluna gitmişlerdir. Balkanlar’ın dinî yapısının kozmopolit olması dinler arası geçişlerin yaşanmasını beraberinde getirir. Bu din değiştirmeler, daha çok diğer dinlerden Müslümanlığa geçişler şeklinde olmuştur. Müslümanlıkta evlenilecek kadının başka bir dinden olabilmesi durumu, özellikle başka dinlerden kadınların Müslüman bir erkekle evlendikten sonra din değiştirmesini ortaya çıkarmıştır.

Tanzimat Fermanı dinler arası geçişlere bakışı değiştiren çok önemli bir belgedir. Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçiş Tanzimat’a kadar serbest değildir.²¹⁶ Tanzimat’la birlikte toplumdaki değişim farklı dinî gruplardan milletlerin birbirlerine yaklaşımını da değiştirir. Özellikle İstanbul’daki kozmopolit yapının birbirine etkisi Sacit Ayhan’ın *Türk Romanında Azınlıklar (1860-1950)* adlı kitabında şöyle belirtilir: “Bu tür yerlerde daha çok Müslümanların gayrimüslimlere katıldıkları, onların gelenek ve göreneklerine uydukları görülmekle beraber ilişki yine de sınırlıdır. Yakınlaşmayı sınırlayan en önemli unsur dinlerin farklılığıdır. Birlikte denize girmek; birlikte baloya, karnavala gitmek; aynı okulda okumak iki farklı dinin mensuplarını birbirine yaklaştıran etkinliklerden bazılarıdır. Evliliklerde din değiştiren genellikle gayrimüslim kadındır. Gayrimüslim erkeğin din değiştirmesi sık rastlanan durumlardan değildir. Müslüman bir erkeğin din değiştirerek bir gayrimüslimle evlenmesine ise rastlanmaz. Özellikle Rumların ayrılıkçı hareketlerinin ortaya çıkmasından öncesini konu alan romanlarda, gayrimüslim halkla Müslüman halk arasında ortaya çıkan hemen hiçbir soruna yer verilmez. Bu romanlarda

²¹⁶ Tanzimat’tan önce Osmanlı Devleti’nde sadece ihtida serbesttir. Bunun dışında din değiştirme özellikle İslamiyet’ten Hristiyanlığa geçiş yasaktır. İlber Ortaylı, Tanzimat Dönemi’nde din değiştirme vakalarındaki belirgin artışın Ferman’ın verdiği serbestlikten kaynaklandığını vurgular: “Müslümanlığı kabul etmiş bazı gizli Hristiyan cemaatler asıl dinlerini açıklamakta bir beis görmediler, ilginçtir ki, İslam şeriatına göre bir tanassur sayılabilecek bu olayın, pek de öyle değerlendirilmediği ve hatta göz yumulduğu görüldü.” (İlber Ortaylı, **Batılılaşma Yolunda**, Merkez Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 29.)

yer alan gayrimüslimler toplumdaki farklı bir renk olarak tarafsız bir biçimde anlatılır. Savaş yıllarında (özellikle Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı) ve savaştan sonra ise iki grup arasında barışçıl toplumsal ortamlardan -bir iki istisna dışında- söz etmek mümkün değildir.”²¹⁷

Bu manada özellikle Balkan Harbi’nden sonra Balkan devletleri zorla din değiştirmeyi Müslümanlara karşı bir devlet politikası hâline getirmişlerdir. Din değiştirmelerin gönüllülük esasına dayalı olduğu gibi dinî çatışmalar sonucunda zorunlu hâle geldiği de görülür. Bu zorla din değiştirme olayı insanları göçe zorlamak için yapılan psikolojik bir baskıdır. Komitacıların papazlardan oluşan ekipleri Müslüman köylerine gider, insanları sıraya soktukten sonra onlara Bulgar isimleri verirler. Kutsal suyu kafalarına döküp onları vaftiz ettikten sonra onlara zorla domuz eti yedirtirler. Bu merasim bittikten sonra Hristiyan olduklarına dair belgeler verilir, merasimden sonra kadınların çarşafı, erkeklerin fesle dolaşmalarına izin verilmez.²¹⁸

Ahmet Mithat Efendi’nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında birbirlerini seven iki sevgiliden Eftimi romanın sonunda Müslümanlığı kabul eder. Bu aşamaya kadar Hristiyan Solyotlar bu evliliğe sıcak bakmazlar, din ayrımını büyük bir sorun olarak görürler. Düğünde Eftimi allı duvaklı gelin olur, ilahilerle evden çıkarılır. Eftimi ile Rüstem Müslüman usullere göre evlenirler.

Balkanlar’ı konu edinen romanlarda dinî ayrılıkların sıkça yaşanması, çoğu zaman çevre ve ailenin evliliğe karşı çıkmasına sebep olur. Bu durum sevenlerin birbirine kaçmalarına yol açar. Ahmet Mithat Efendi’nin *Gönüllü* adlı romanında Recep Köso’nun Müslüman Arnavut olması, Filomene’nin ise Hristiyan bir Rum olması evlilikleri hususunda iki tarafın ailesi için ciddi bir engeldir. Özellikle kızın babası Yankos’un bu evliliğe karşı çıkması ve kıza baskı yapması Recep Köso’ya kızı kaçırmaktan başka bir çare bırakmaz. Recep Köso, annesiyle durumu müzakere ettikten sonra uzun bir süre düşünür. Sonra Müslüman olma şartı gibi birçok şart ortaya koyarak bu işe rıza gösterir. Birkaç kere Filomene ile de görüştükten sonra onun da ciddiyetini anlar. Bir gece Filomene, babasının evinden kaçar. Babasına bir Müslüman erkekle evleneceğini bu yüzden kaçtığını açıklayan bir mektup bırakır:

²¹⁷ Sacit Ayhan, *Türk Romanında Azınlıklar (1872-1950)*, Özgür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 79.

²¹⁸ Mc. Carty, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 171-172.

“Ertesi gün Müslüman olmak için Osmanlıca yazılmış Rumca imzalanmış resmî arzuhâli hükûmete verince, Sonkur Yankos’un bir gece önce kızının bir Müslüman tarafından kaçırıldığı bulunup kendisine teslim edilmesini istediği arzuhâli verdiği için Filomene hâkim efendinin huzuruna götürüldü. Babası ona tatlı dille yaklaşarak dininden Müslüman birini sevdiği için mi vazgeçtiğini sorduğunda Filomene kabul etti. Babası da ona daha reşit olmadığını Müslüman bir erkekle evlenmek isterse evlenebileceğini fakat yaşı dolduktan sonra ve dininden vazgeçmemesi şartıyla bu izdivacın gerçekleşeceği vaadiyle kandırıp eve getirdi.” (s. 246)

Gönüllü romanında yazar İslamiyet’e göre isim verme merasiminin kurallarını, ihtida etmiş bir Hristiyan’ın ağzından anlatır. Recep Köso oğluna Müslümanlığı seçmesi için Hristiyanlıkta bulunan vaftiz etme gibi işlemler olmadığından bahseder. Kişinin isteği hâlinde kolaylıkla Müslüman olabileceğini anlatır. Dinî gereklerin uygulanmasında ise Müslümanların Hristiyanlara göre daha anlayışlı, hoşgörülü olduğu için Filomene ve oğlu roman sonunda ihtida eder.

Yankos Çorbacı adında bir Rum’un kızı olan Filomene, Müslüman olan Recep Köso’ya gönülünü kaptırır. Fakat ayrı dinlerden olmaları evlenmeleri için sorun olur. Bunun üzerine Recep Köso ve arkadaşları, Filomene’yi kaçıır ve ona bir Müslüman’la evlenebilmesi için din değiştirmek istediğine dair bir yazı imzalatırlar. Filomene’nin babası, Recep Köso ve arkadaşlarını dava eder. Davayı kazanamasa da mahkeme, Filomene’nin din değiştirme isteğini erteler. Kızını bir Müslümana vermek istemeyen Yankos, kızı bir manastıra kapatır. Recep Köso, bir yolunu bularak manastıra girer. İki sevgili burada birkaç gün geçirir. Balkanlar iyice karışmış, Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti bu bölgede zayıflamıştır. Bunun üzerine Yankos, artık güvende olacağı düşüncesiyle kızını manastırdan çıkararak Andrea Kostopolo adlı bir Yunan ajanıyla evlendirmek ister. Recep Köso’yu delice seven Filomene, Recep’ten hamile kalır. Bu durumu Andrea’ya söylemesine rağmen onu ikna edemez ve evlenirler. Aradan on beş yıl geçince Filomene, Recep Köso’dan umudunu keser. Bir süre sonra Yunan ordusunun Osmanlı ordusu karşısında bozguna uğradığı haberi gelir. Bu sırada Andrea, Filomene’nin oğlunu öldürmek ister ancak Filomene’nin feryadına, yoldan gecen Recep Köso ve arkadaşları yetişir. Bir subayın ateşiyle Andrea ölür. Tebdil-i kıyafetle gizli görevde olan Recep Köso, Filomene’ye kimliğini açıklar. Recep Köso, bir evlilik daha yapmasına rağmen Filomene din değiştirerek Köso’nun ikinci eşi olmayı kabul eder. Filomene, babasının her türlü

tuzağına karşı koyup inatla sevgisinden vazgeçmemiş, Recep Köso'dan yıllarca uzak kalmasına rağmen âdeta bir Müslüman gibi yaşamıştır. Andrea'yla evli olduğu hâlde oğlunu da bir Müslüman gibi yetiştirmiş; hatta çocuk büyüdükten sonra gerçek babasına teslim edilmesi için Andrea'yla bir anlaşma yapmıştır. Filomene, Recep Köso'yu tanıdıktan sonra ruhen Rum cemaatinin bir üyesi gibi davranmaz. Andrea, Yunan ordusunun önemli bir subayı olmasına rağmen onunla evlenmeyi asla düşünmez. Andrea'nın makamı, mevkisi onu hiç etkilememiştir. Sonradan Müslüman olan bu Rum kızının kalbinden İslam inancı hiç kaybolmamıştır. Oğlunu Andrea'nın elinden kurtaranların karşısında: "*Sizi buraya Hak Teala Hazretleri gönderdi... Sizi buraya Allah gönderdi, Allah! Hem de Müslümanların Allah'ı! Recep Köso'dan öğrendiğim Allah!*" (s. 201) diyerek Ortodoks inancından uzaklaştığını, İslamiyet'e teslim olduğunu ilan eder. Filomene, yazar tarafından idealize edilmiş bir karakterdir. Recep Köso'yla olan aşkı sayesinde birkaç yönden görüşlerini dile getirmiştir. Filomene'nin evlenmek için din değiştirmesine gerek olmadığının vurgulanması, İslam'ın hoşgörüsünü ön plana çıkarırken kilisenin bu evliliğe karşı çıkması da Hristiyanlığın taassubuna işaret eder. Filomene'nin Recep Köso'yla karşılaştığı zaman son söylediği sözler de yine İslam'ın üstünlüğünü anlatan övücü sözlerdir. Filomene'nin annesi romanda silik bir şahsiyettir. Ne kızı ne de kocası üzerinde bir etkisi görülür. Filomene evlenmeden önce ölür. Filomene'nin oğlu Marko ise bir Müslüman olarak yetiştirilmiş ve babasıyla tanıştıktan sonra da Osman Halis adını almıştır. Babasıyla tanıştığı sırada on beş, on altı yaşlarında iri yarı, gürbüz bir delikanlıdır. Arnavut baba ve Rum annenin oğlu Marko'nun halis bir Osmanlı olup Osman Halis adını alması yazarın duygu dünyasını yansıttığı kadar Osmanlıcılık fikriyle ilgili temennilerini de ortaya koymaktadır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Henüz 17 Yaşında* adlı romanında roman kahramanı Hristiyan Rum kızı Kalyopi, Yümni adında bir Müslümana âşık olur. Yümni, Kalyopi'yi şartların uygun olmamasından dolayı kaçırır ve nikâhına alır. Her ne kadar ailesi bu durumdan şikâyetçi olmasa da yetişmiş olduğu Hristiyan çevre bunu kabullenemez. Kalyopi'nin din değiştirmesi patrikhane seviyesinde itap görür ve bir an önce hatasından dönmesi için Kalyopi'ye baskı yapılır. Romanlara yansıdığı kadarıyla her din değiştirme vakası aynı toplumsal tepkiyle karşılanmamıştır. Romanda Kalyopi din değiştirmesinin toplumsal bedelini boşanarak ödemiş ve hayatının sonraki döneminde bu boşanmanın sıkıntılarını çekmiştir. Romanda Hristiyanlar tarafında çok eleştirilen Kalyopi'nin

Müslüman olması, yolunda gitmeyen birtakım işlerin sebebi ve uğursuzluk olarak görülür. Meyhane işleten Kalyopi'nin babasının işlerinin kötü gitmesi ve ekmeğe muhtaç hâle gelmesini de bu olaya bağlarlar:

“Din-i Nasaradan din-i İslama irtidat eylediği için Hz. Yesu onları bu şekilde cezalandırmaktadır.” (s. 156)

Safiye Erol'un *Cığerdelen* adlı romanında Osmanlıların Balkanlar'da diğer milletlerle olan ilişkileri anlatılır. Mustafa Durakça, Nemseli bir kıza âşık olur. Kimsenin sözünü dinlemez, kimseye boyun eğmez. Âşık olduğu kız Nemseli olduğu için çevresi tarafından hoş karşılanmaz. Kızın adı Mariska'dır. Mariska'nın ailesi, kızlarıyla amcasının oğlu Stefan arasında söz keserler. Stefan, yaşı geldiği için Mariska'yı almaya gelir. Bu haberi duyan Mustafa Durakça; dayanamaz, Veli Koca'nın da müsaadesiyle Mariska'yı kaçırmaya karar verir. Küçük bir sokak savaşı sonucunda Mariska'yı kaçıır ve Stefan'ı esir alır. Stefan, işkence göreceğini düşünürken Mustafa onu incitmeyeceğini ve konuğu olduğunu söyler.

Mustafa'yla evlenen Mariska, Müslüman olur. Kendisine yapılan hoşgörölü muameleden etkilenen Stefan da Müslüman olur ve “Macar Feridun” lakabını alır. Gayrimüslimlerin Müslümanlığı kabul edişi merasimle yapılır:

“Cemreler düşer, mevsim taze bahara erişirken Şahin konakta Stefan, Mariska, kölelerden üç beşi merasimle hak dinine girerler. Ayinler, kurbanlar, azadlamalar, hayrat, kıyamet.. Stefan'a 'Feridun Bey' denildi. Sonraları 'Macar Feridun' lakabıyla nam aldı.”(s.112)

2. DİN GÖREVLİLERİ

2.1. PAPAZ

Balkanlar'da dinî hayatın şekillenmesinde din görevlilerinin etkisi çok fazladır. Din görevlilerinin toplumun değişmesinde, yönlendirilmesinde çok büyük fonksiyonları vardır. Hristiyanlıkta papaz sadece bir din görevlisi değil aynı zamanda bir kanaat önderidir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Rüstem, Ali Paşa'yla savaşıma hususunda fikrini söylerken barışçıl bir çözüm bulmaya çalışır. Bu konunun Papaz Samuel'le paylaşılması gerektiğini vurgular. Müslüman Rüstem, Papaz Samuel'in fonksiyonunu belirterek kutsal

kitabı yorumlamasının öneminden bahseder. Toplumsal meselelerin çözümünde din adamının kanaat önderi gibi rol aldığı görülür:

“Onlar bizden emin olurlarsa ittifakı bozmazlar. Mülahaza buyurunuz ki memleketimiz, Arnavut ve Rum olarak üç nev ahaliyi havidir. Soli nahiyesinde Samuel namında bir papaz vardı ki Solyotlardan bazıları bu adamı sihirbaz ve bazıları evliya zannederek her hâlde cümlesi hem kendisinden korkup hem de hatırını sayarlardı. Hakikat-i hâle gelince Samuel ulum-ı diniyye ve dünyeviyede külli taammuk etmiş bir adam olup vatanperverliği dahi derece-i gayeye vardırması olduğundan Nasraniyette cengâverlik hiç bulunmadığı hâlde İncil’in Apukalipsi kısmını cengâverane bir fikirle şerh ve tafsil ederek Solyotları bir kat daha kahramanlığa teşvik eylerdi.” (s. 36)

Papazlar sadece dinî meselelerde değil, toplumsal sorunlarda da bir istişare heyeti oluştururlar. Bu heyetin kritik kararlar alma yetkisi vardır. Rüstem, Ali Paşa’ya karşı ciddi bir dayanışma içerisinde olunması gerektiğini söyler. Papaz; Rüstem’i, Boçarıs ve Fotos’u kandırmakla suçlar. Bir yandan da Rüstem’in söylediklerini düşünmeye başlar. Bu konuşulanları diğer papazlarla istişare etmeyi kararlaştırır:

“Rüstem’in bu cüretli sözleri papazın nazarı dikkatini celp eylediğinden badema Papaz Efendi Arnavutluk’ta bulunan Rum papazlarıyla muhabereyi arttırdı. Bunlar kendi memleketlerindeki kâffesini Ali Paşa’dan bizar bularak keyfiyeti Samuel’e yazıyorlardı. Bu muhaberatın delaletinden, Samuel Rüstem’in mütalaasını gittikçe doğru bularak onun hakkındaki emniyet ve iltifatını arttırıyordu.” (s. 120)

Manastırda birtakım kararlar alınması papazın karar verme mercii olduğunu gösterir. Rüstem manastıra gider ve Samuel ve oradakilere Ali Paşa’yla olan görüşmesini aynen aktarır. Ali Paşa’nın yirmi bin kişilik bir orduyla Soli’ye saldıracağını bildirir. Samuel de yalan söylemesi hâlinde onu öldüreceklerini söyler.

Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu’nun *Karlı Dağlar (Makedonya)*²¹⁹ adlı romanında papazın sadece manastırda dua eden bir kişi olmadığı davası uğruna gerekirse manastırı ve dinini de kullanabileceği anlatılır. Makedon komitacıların arasında yer alan papaz Kerasimof ve Rilo Manastırı’nda toplanan İhtilâl Komitası üyeleri, içinde bulundukları durumu değerlendirirler. Donçe Kaptan’ın durumunun ağır olması onları

²¹⁹ Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu, **Karlı Dağlar (Makedonya)**, 1.b., Türkiye Yayınevi, İstanbul 1945. (Alıntılar bu baskıdandır.)

düşündürmektedir. Donçe Kaptan'ın tütünleri ele geçirmiş olmasına rağmen Ali'nin peşine düşmekte ısrar etmesini ihtiyatsızlık olarak nitelendirirler. Kendisi de komita üyesi olan Metropolitan Kerasimof ise ne kadar tedbirli davranılırsa davranılsın, insanın hata yapabileceğini düşünmektedir. Komitacılar, her ne meslek gurubundan olursa olsun herkesi kullanmaktadırlar. Kerasimof bir papaz da olsa kendi davasına hizmet etmesi gerektiğini kendi yaşadığı bir olaydan örnek vererek anlatır:

“-Selanik’te geçen sene Osmanlı Bankası’na atılan bombayı hatırlıyor musunuz?

Deminden beri susan komitacı:

-Nasıl hatırlamayız? dedi. Şu Kılıkşlı’nın attığı bomba...

Papaz güldü:

-Evet Kılıkşlı’nın... Daha doğrusu benim.

Komitacılar aval aval Metropolit’e baktılar.

-Ne o? İnanmadınız mı? Metropolit Kerasimoff’u siz, yalnız dua okumakla mı meşguldür zannedersiniz? Biz bomba atmasını beceremez miyiz?” (s. 115)

Murat Sertoğlu’nun *Komitacı Aşk*ı adlı romanında komitacılar planlarını papazlar üzerinde işletmeyi bir düstur hâline getirirler. Mülazım Cevdet Bey, vatansever bir Türk zabitidir. Hayatını komitacılarla mücadeleye adar. Romanın adını aldığı komitacı kadın Anna, Cevdet’i tanıdıkça ona âşık olur, eline fırsat geçmesine rağmen onu öldürmez. Bir gece Cevdet’le birlikte akşam yemeği yiyen Anna, onun Makedonya ile ilgili fikirlerini öğrenme fırsatı bulur. Cevdet, bağımsız Makedonya fikrinin Avrupalı devletlerden çıktığını, onların asıl amacının Osmanlı Devleti’ni parçalamak olduğunu düşünmektedir. Komitacılar amaçlarına ulaşmak için din adamlarını kullanmaktan çekinmezler. Gerektiğinde kendi dinlerine mensup olmasına rağmen onları katleder ve bunu kendi milletlerinde kin oluşturmaya adına Türklerin üzerine atarlar:

“Size bir misal vereyim bundan iki ay evvel komitacı Dimitriyef diye bir ölü ele geçirdik. Üzerini ararken bu vakadan bir hafta evvel öldürülen Miliza köyünün papazına ait yüzükler, bir haç ve paralar bulduk. Hâlbuki komitacılar Bulgar papazının Türkler tarafından öldürüldüğünü iddia etmişti. Bu Dimitriyef de en idealist komitacılardan sayılırdı.” (s. 83)

2.2.2.İMAM

İmamlar görevlerini iyi yapan, sağduyulu insanlar olduğu gibi, bazen de farklı amaçlar uğruna kullanılabilen, halkı yanlış yönlendirmede araç olarak görülen kişiler şeklinde romanlara yansımışlardır.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında roman kahramanı Ali Bey, son anlarını yaşarken oğlu Fuat'a vasiyetname tanzim ettirir. Bu vasiyetnameyi tanzim esnasında köy imamının da içinde bulunduğu üç kişilik heyet şahit olarak hazır bulundurulur. İmam, romanda doğruluğu temsil eden, emin bir kişidir. Vasiyetnamenin içerisinde mirasın paylaşılması yanında köyde cami yapılması gerektiği de yer alır. Güvenilir bir kişi olan İmam Rıza Efendi bu vasiyetin takipçisi olarak tayin edilir:

“... Bu çiftliğin bulunduğu köyde... güzel bir mescid-i şerif... inşa ettirilerek... onun masarifine karşılık... olmak üzere tarla... alınacaktır... ve bunun mütevelliliği... dahi İmam Rıza Efendi... sülalesine ait... olacaktır...” (s. 233)

Reşat Nuri Güntekin'in *Damga*²²⁰ adlı romanı İffet'in çocukluğuna damga vurmuş Balkan muhaciri bir imamın mahalle mektebinde çocuklara verdiği eğitimle başlar. II. Abdülhamit'in paşalarından olan İffet'in babası, konakta çocuklarına terbiyeyi dadısı Kamiyap Kalfa vasıtasıyla verir. Okul çağına gelen İffet, “Âmin alayı” denilen merasime katılarak okula başlar. Mahalle mektebindeki imam, her ne kadar çocuklara sevecen tavırlarla yaklaşıp da geleneksel medrese eğitimi almıştır. Çocukları falaka metoduyla cezalandıran imam, İffet'i hayatı boyunca takip etmiş, iyi ve kötü gününde her zaman onun yanında olmuştur:

“Bu Hoca Efendi galiba Bulgar göçmenlerindendi. Ne hoş bir adamdı. Çocukların hepsine bir isim vermişti. Bana “Abe dayı” diye hitap ederdi.

...Hoca Efendi çocukları, birer birer falakaya yatırmağa, çıplak ayaklarına üçer beşer sopa atmaya başlamıştı. (Bu mektepte bir anane daha vardı. Ağlaya bağıra falakadan kalkan çocuk, sonra dayak yiyecek olanın ayaklarını tutardı. Bu vazifeden ziyade bir hak bir imtiyazdı. Çocuk bir başkasının dayak yemesine vasıta olmakla kendi acısını bir dereceye kadar unutmuş olurdu.” (s. 10-11)

²²⁰ Reşat Nuri Güntekin, *Damga*, 1.b., Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1924. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Bulgar hükûmeti yetkilileri kendi ayarladıkları imamları köye göndertip kendi istedikleri yönde siyasi propaganda yaptırmaktadır. Türkler, her türlü baskı altında inerken dinî duyguları sahte hocalar tarafından sömürülür, isyana teşvik edilirler. Gökmen'in köyüne de böyle bir hoca gelir, köylüleri Türkiye'nin Latin harflerini kabulüne karşı kışkırtır.

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda Balkan coğrafyasındaki siyasi ve sosyal karışıklıkların din görevlilerine de yansıdığına dikkat çekilmiştir. Misyoner devletler ve çeşitli fikir akımlarının temsilcileri kendi çıkarlarını koruma ve ideolojilerinin yayılması adına imamları kullanmışlar ve halkı yanlış yönlendirmişlerdir. Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Balkanlar'daki isyanı bastırmak için görevli olan Sadık, köylerde artık etkili olamamaktadır. Ne yapılırsa yapılsın olaylar Osmanlı Devleti'nin aleyhinde işlemeye devam etmektedir. Halkın farklı kesimlerinden birçok kişi isyanın çıkarılması için kışkırtılmaktadır. Camiler miting meydanına dönmüştür, nereye hizmet ettiği belirsiz hocalar halkı Osmanlı aleyhine yönlendirmektedir:

“Kulağıma bazı camilerden yapılan konuşmalar geliyordu. Kim oldukları pek de bilinmeyen bir kısım hocaların halkı hükûmet aleyhinde kışkırtmakta oldukları duyuluyordu.

Hele bu arada Volkan²²¹ adıyla çıkmaya başlayan bir gazete açıktan açığa cahil halkı isyana teşvik ediyordu.” (s.90)

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında din görevlisi olmaktan ziyade ideoloji temsilcileri gibi vazife yapan imamlar, nereye hizmet edeceklerse dini, amaçları uğruna bir vasıta olarak kullanırlar. Halkın din adamlarına bakış açısını analiz eden Batılı misyonerler, özellikle komitacılar tarafından yetiştirilen din adamlarını köylere yerleştirirler. İmamların isyan öncesi çok aktif kullanılması isyan esnasında da devam eder. Halkı galeyana getiren kişilerin başında nereden geldiği belirsiz hocalar yer alır. Sonunda 31 Mart Vak'ası patlak verir. Bu gelişmeler Sadık'ı derinden etkiler, bir şeyler yapmaya çalışsa da artık onun da elinden bir şey gelmez.

²²¹ *İkinci Meşrutiyetin İlk Ayları ve 31 Mart Olayı İçin Bir Yakın Tarih Belgesi Volkan Gazetesi 11 Aralık 1918-20 Nisan 1909*, Tam ve Aynen Metin Neşri, hzl. M. Ertuğrul Düздаğ, İstanbul: İz Yayıncılık, 1992. Gazetenin sahibi ve yazarı Derviş Vahdeti'nin hem tahrirleri hem de 31 Mart Vak'ası'ndan ne kadar memnun olduğu yazılarında açıkça görülmektedir.

Sâmiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında İmam Halis Efendi mahalleye geçimsiz, çocuklarına karşı ilgisiz bir karakterdir. Roman, yaşamının her alanında büyük bir değişim gösteren Halis Efendi'nin hayatı çerçevesinde bir Balkan trajedisi sunar. Müezzîn Salim Efendi'den tut ki esnafların birçoğuyla anlaşılamayan Halis Efendi, kendi içerisinde bir değişim yaşamaya başlar. Bu değişimde oğlu Abdullah ve arkadaşlarının kendisinden ziyade kaynanası Pembe Hanım'a ilgi duymaları etkili olmuştur. Yaşamı sadece cami, kahve ve evi arasında geçen Halis Efendi, kendisinin aldığı baskıcı eğitimi evlatlarına directmemesi gerektiğini anlar. Yazar, Halis Efendi'deki bu değişimi olaylar çerçevesinde yavaş yavaş geliştirirken ideal bir imam tipi oluşturmaya çalışır. Romanın başlarında egoist, sorumsuz bir insan olan Halis Efendi romanın sonlarına doğru erdemli, bilgili, yardımsever bir karaktere dönüşür. İnci Enginün, bu değişimi Halis Efendi'nin mesleğinden ziyade insanî yönüne vurgu yaparak açıklar. İmamın Balkan muhaciri Hediye'ye âşık olmasını “katı bir insanın sevgiyle değişmesi” olarak tarif eder.²²² Yazar, Halis Efendi'nin yaptığı davranışları mesleğine uygun olarak ayet ve hadislerle izah eder:

“İstanbul'da ne kadar imam varsa muhakkak ki onların en iyisi kendi imamlarıydı. Eğer bu eşi bulunmayan adam da olmasa muhacirlerin hâli neye varacaktı? Bir bekçi parçasının nasihat vermek haddi değilse de doğrusu imam efendi de kesesini ters çevirip bunlara yedirmekte doğrusu ileri varıyordu. Şu cömertliğe aylık yıllık dayanır mıydı? Gerçi peygamber, komşusu aç iken karnını doyuran adamı mümin saymıyordu amma bütün bu yoksul garip kişilerle tek adam nasıl baş edebilirdi?” (s. 193)

Din görevlilerine saygı, Balkan Türklerinin en önemli değerlerinden biridir. Balkan Türkleri, cami imamlarını önemli konularda fikir beyan eden bir kanaat önderi olarak görürler. *Yörük Ali* adlı romanın başlarında Bulgar çetelerinin saldırısına uğramış bir köyün durumu gözler önüne serilmektedir. Köyün imamı Mustafa Efendi, Bulgar çetelerinin saldırısından sonra ortadan kaybolan kadınların ve kızların durumunu öğrenmek üzere Filibe'nin Bulgar valisiyle konuşmaya gönderilir. Kaçırılan bütün kadınların ve kızların Bulgarlarla evlendirilerek Bulgarlaştırıldığını gören Mustafa Efendi'den köyün tamamını Hristiyan yapması istenir. Gördükleri ve duydukları karşısında hayretler içinde kalan Mustafa Efendi, köye geldiğinde bir türlü konuşamaz. Köyün erkekleri kadınlarının,

²²² Enginün, “Türk Edebiyatında Balkanlar”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtlarından Bugünkü Türk Dünyasına*, s. 82.

kızlarının durumunu çok merak etmektedirler. Buna rağmen Mustafa Efendi'yi soru sorarak sıkıştırmayı saygısızlık olarak görürler:

“İmam Mustafa Efendi biraz kendine gelmiştir. Fakat durgunluğu hâlâ geçmemiştir. Söze kimse başlayamıyordu. Çünkü her Türk'te olduğu gibi Rumeli Türklerinde de büyüğe saygı pek büyüktü. O kadar ki kahvelerde bile hiç kimse kendisinin büyüğü karşısında ayağını uzatıp, hatta bağdaş kurup peyke üzerinde oturamazdı. Hele sorulmadan lâfa karışamazdı.” (s. 6)

3. KUTSAL MEKÂNLAR

Balkan ülkelerinde, hem kilise, hem cami, hem de havranın aynı sokakta görülebileceği yüzlerce yerleşim yeri vardır. Bugün Bosna Hersek toprakları içerisinde yer alan Saraybosna, Zenica ve Mostar şehirlerinde Müslüman Boşnaklar, Katolik Hırvatlar ve Ortodoks Sırlar aynı mahalledeki ibadethanelerinde dinî vecibelerini yerine getirmektedirler. Bu durum bile Balkanlar'daki hoşgörü atmosferini gözler önüne serme açısından önemlidir. Bu tutumundan dolayıdır ki Balkanlar'daki hiçbir tebaası Osmanlı Devleti'ne son yüzyıla kadar isyan etmemiş ve sadık kalmışlardır.²²³

Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nin siyasi bakımdan gelişmesinden bir süre sonra kültürel gelişmeler başlamıştır. Devletlerin gelişiminde görüldüğü gibi kültürel gelişmeler siyasi gelişmeleri belli uzaklıklarla izler. Bir şehir, siyasi anlamda ne kadar gelişirse kültürel gelişme de bunun doğal sonucu olarak kendini gösterir.²²⁴ Osmanlı döneminde Bulgaristan'da yoğun bir imar faaliyetine girilmiştir. Mevcut şehirler yeni bir anlayışla imar ve ihya edilirken yeni şehirler ve yerleşim merkezleri kurulmuştur. Bugünkü Bulgaristan'da olan kasaba ve şehirlerin birçoğunu Türkler kurmuşlar, oralardaki köprüleri, camileri, medreseleri, okulları, hanları, hamamları, imaretleri (aşevi), kervansarayları, şehir saatlerini hep Türkler yapmışlardır.²²⁵ Osmanlılar şehir merkezlerinde, cami - mescit, tekke - zaviye ve türbe gibi dinî; han bedesten, kervansaray ve çarşı gibi ticari; imaret, hamam, köprü, su kemeri, çeşme ve saat kulesi gibi sosyal; mektep, medrese ve kütüphane

²²³ Zülfikar Bayraktar, “Balkanlar'da Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi”, **Karadeniz Araştırmaları**, Kış 2013, Sayı 36, s. 223-234.

²²⁴ Mustafa İsen, “Çağdaş Prizen Şairleri”, **Ötelerden Bir Ses**, Ankara, 1997, s. 116.

²²⁵ Osman Nuri Peremeci, **Tuna Boyu Tarihi**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1942, s. 126.

gibi eğitim; kale, kule - ocak, burç ve tabyalar gibi askerî yapılar inşa etmek suretiyle, bölgeye yeni bir yaşam tarzı, hayat ve medeniyet getirmişlerdir. Örnek olarak, Filibe ve Şumnu'da Türk şehir dokusunun kısmen de olsa günümüze kadar gelebildiğini görmek mümkündür.²²⁶

3.1. MANASTIR- KİLİSE

Balkanlar'da manastır sadece ibadet edilen bir mekân değildir. Bu coğrafyada savaşların çok sık yaşanması insanların ibadethanelere sığınmalarına sebep olmuştur. Manastırlar savaş esnasında bazen sığınak, bazen kiler, bazen de toplantıların yapıldığı çok maksatlı mekânlardır. Bu mekânlar inşa edilirken dönemin şartları göz önünde bulundurularak çok fonksiyonlu kullanmaya uygun şekilde inşa edilmiştir. Özellikle çete ve komitaların ait oldukları milletlerin hürriyetlerine kavuşması için vermiş olduğu mücadele daha çok Osmanlı Devleti'nden kopmak içindir. Bu amacın gerçekleşmesi için Balkanlar'daki kiliseler silah deposu hâline getirilmiş, çetelerin sığınağı olmuştur.²²⁷

Arnavutlar ve Solyotlar romanında Ali Paşa, Rüstem'i acilen görüşmeye davet eder. Öncesinde Ali Paşa, Soli'den üç dört kadar beyliği de kendi emrine geçirir. Yapacağı hamleyi Rüstem'e anlatmak için onu çağırmıştır. Rüstem'e Solyotlarla savaşacağını söyler. Rüstem bunun yanlış olacağını belirtir. Bunun üzerine Ali Paşa, Rüstem'in üzerine yürür, emirlerine karşı geldiğini söyler. O da karşılık vermeden kendini korur. Ali Paşa tehditlerle oradan ayrılır. Bu arada Samuel'in adamları Rüstem'i takip etmektedirler. Rüstem oradan ayrıldıktan sonra Eftimi'yle Fotos'a haber salar ve Samuel'in manastırında buluşurlar. Papaz Samuel'in manastırı cephane, erzak kileri, ibadethane gibi çok maksatlı kullanılabilen bir yerdir:

“Zikrolunan duvarların iki metre kadar iç tarafına dört dıl'dan ibaret şekl-i mustatilde birer duvar daha çekilerek o duvarların iç tarafları zahire ambarı ittihaz olunmuştu. Ama murabbai yekpare bir ambar zannetmemelidir. O murabbain içinde bir murabba daha farz etmelidir ki ambar ittihaz olunan mahal işte bu iki murabbain arası

²²⁶ Bahaeddin Yediyıldız; “Osmanlılar Döneminde Manastır”, **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, Ankara, 1999, s. 21-35.

²²⁷ “Özellikle kiliseler ve papaz evleri komitacıların silah deposuydu. Ancak biz ne zaman silah ele geçirsek Rus konsoloslugu anında müdahale ediyordu. Üstelik yakaladıklarımızı gelip cezaevinden çıkarıyordu. Bu komitacılar evlerine davul, zurna eşliğinde bizim Türk mahallelerinden oynayarak dönüyordu!” (Soner Yalçın, **Teşkilâtın İki Silahşoru**, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s. 23.)

olup iç murabbain derunu dahi bir küçük manastır suretinde tanzim olunmuştur. Ambarın dış duvarları mazgallı oldukları gibi iç duvarları dahi mazgallı olduklarında bu hâlde hariçten vuku bulacak hücumu kalelerden ve dış mazgallardan müdafaa edilerek düşman bunlara zaferyab olursa kendisini ambarın dış duvarı karşısındaki mazgallar mukabilinde bulacaktı. Farz edelim ki orada dahi galip çıkarak düşman ambarlara girdi. Nihayet müdafilerin orta yerdeki manastıra iltica ile ambarlar içindeki düşmana dahi son hatt-ı müdafaa demek olan kilise mazgallarında kurşun yağdıracaklardı.” (s. 127)

Papazlar kendi aralarında düştükleri fikir ayrılıklarını kendi manastırlarını kurarak göstermişlerdir. Alternatif manastır kurma, dinî ayrışmalara her ne kadar sebebiyet verse de ibadetlerden ziyade fikrî birlikteliklerin sembolü konumundadır. Fotos ve Boçarıs görüşmek için Samuel’in manastırına sürekli gelirler. Rüstem, ortada yoktur, Mükrim’e’yi katleden Pop ve adamlarını takip etmektedir. Bu arada Pop ve adamları fikrî ayrılığa düştükleri için alternatif manastır oluştururlar ve orada toplanırlar.

Manastır savaşta sığınak olarak da kullanılır. Bir nevi kale hükmünde inşa edilen manastırlar savaşta en korunaklı mekânlardır. Balkanlar’da savaş kültüründe ibadethanelere dokunulmaması her ne kadar uyulmasa da genel bir kaidedir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Solyotlar manastıra sığınır ve etraf tamamen sarılır. Manastırın dış dünyayla ilişkisi kesilir. Kıtlık başlar:

“Kıt kanaat idare eyledikleri hâlde sekiz gün sonra suları tükendi. Birkaç defa huruç hücumu tertip eyledilerse de Arnavutlar tarafından ricate mecbur edildiler.

Eğer zaruret zahire yüzünden olsaydı ihtimal ki birbirini yiyerek yine Arnavutlara teslim hususuna rıza göstermezlerdi. Lakin suyun nedretinden mütehassıl olan zarurete mümkün değil bir çare bulunamadı.” (s. 223)

Ahmet Mithat Efendi’nin *Gönüllü* romanında da manastır, sadece ibadet edilen bir yer değil aynı zamanda korunaklı bir mekân olarak dikkat çeker. Romanda manastır şehrin dışına inşa edilmiş, dış tehditlere karşı halkın kendini savunabileceği bir sığınaktır. Recep’in Filomene’yi kaçıracağından korkan Yankos, kızını bir manastıra gizlice yerleştirmek ister. Bu sırada Recep de Filomene’yi kaçırmaya karar verir. Her ikisi de aynı gün kızı kaçırmak isterler. O gece Filomene’nin yanına ihtiyar bir Rum adam gelir ve Recep’in onu beklediğini, derhâl evden kaçması gerektiğini söyler. Adamın söylediklerine inanan Filomene evden çıkar. İki genç adam onu alırlar ve bir arabaya bindirirler.

Filomene, Recep'i sorar ama cevap alamaz. Filomene'nin kaçırıldığından Recep'in birkaç gün sonra haberi olur nereye gittiklerini bilemez. Kalabaka manastırları öyle uzak ve ulaşılması zor bir yere inşa edilmiştir ki Recep'in oraya gelme ihtimali çok düşüktür.

Karlı Dağlar (Makedonya) romanında roman kahramanı Papaz Kerasimoff, Osmanlı Bankası'na yaptığı bombalı saldırıdan dolayı Bulgar Prensi Ferdinand tarafından ödüllendirilir. Manastırın içinde bir tören düzenlenir. Komitacı papazların yaptığı suikast ve eylemler prence göre manastırın tarihe geçmesini sağlar. Romanda manastır sadece ibadet edilen bir yer değil aynı zamanda savaş planlarının yapıldığı bir karargâh olarak da kullanılır.

Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanında Hristiyan din adamlarının komita ve çete faaliyetlerini destekledikleri görülmektedir. Romanda önce Bulgaristan'ın Filibe şehrinde yer alan bir Türk köyüne Bulgar çeteleri tarafından yapılan baskın anlatılır. Filibe'de bulunan İmam Mustafa Efendi köye geldiğinde korkunç bir manzarayla karşılaşır. Daha önce kaçırılan kadınların ve kızların durumunu öğrenmek için Filibe valisine giden Mustafa Efendi, hepsinin zorla Bulgarlarla evlendirildiklerini ve Hristiyan yapıldıklarını öğrenir. Vali, ondan bütün köyü Hristiyan yapmasını istemektedir. Mustafa Efendi, durumu önce köy halkına daha sonra da karısına ve kızlarına açıklar. Halktan kendi kararlarını vermesini isteyen Mustafa Efendi, böyle bir şey yapamayacağı için ailesini ve kendisini öldürmeyi tercih eder.

Köye yapılan bu saldırıyı düzenleyen Kara Yorgi ve çetesidir. Balkan dağlarında bir manastır, komitacılar tarafından bir merkez olarak kullanılmakta manastırın papazları da onlara yardım etmektedirler. Yörük Ali'nin köyü Rospa'ya düzenledikleri saldırıdan sonra manastıra gelen Kara Yorgi, Kuşçuoğlu adında Bulgar bir gencin işlediği bir cinayetten sonra buraya sığındığını ve kendilerine katılmak istediğini öğrenir. Kuşçuoğlu, sevgilisini elinden alan bir Bulgar'ı öldürdüğünü ve bu yüzden Türk jandarmasının peşine düştüğünü anlatır. Kara Yorgi, Kuşçuoğlu'nu çetesine almaya karar verir. Ertesi gün için, papazların yağ kazanını hazırlamasını ister:

“Bir gece evvel kavurma ısıttıkları büyük kazana şimdi zeytinyağı doldurulmuştu. Küçük bir manastırda bu kadar zeytinyağı bulunmasına hayret ettiler. Fakat öyle idi. Manastırlar, kiliseler, gayet zengindi. Oralara oluk gibi paralar akıyor, yük yük erzaklar

gönderiliyordu. Bunları da zengin Bulgarlar veriyordu. Sebep de basitti. Buralarda barınan Bulgar çetelerini beslemek için...” (s. 29)

3.2.CAMİ

Balkan coğrafyasında camiler sadece ibadethane görevini üstlenmezler. Cami sadece dinî vecibelerin yapıldığı yer değil aynı zamanda kültürel zenginliği gösteren mekânlardır. Osmanlılarda bir cami ve onun etrafında kümelenen kültürel, sosyal ve iktisadî kuruluşların oluşturduğu külliye; mahalleleri, mahalleler; şehirleri meydana getirmiştir. Külliye denilen ve toplumun her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikteki bu kompleksler, varlıklı insanların kurdukları vakıflarla hayatîyetlerini sürdürebilmişlerdir. Devlet gücüne, zenginliğe ve bu zenginliğin hayrata dönüşmesine dayalı bu yeni kültür modeli, Müslüman olan, olmayan bütün imparatorluk tebaasını kuşatmıştır.²²⁸

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında roman kahramanı Sadık, aslen Stoyan adında bir Bulgar'dır. Akademide Bulgarların Türklere karşı yaptığı ırkçılık ve ayırım, Türklere olan sempatisini daha da artırır. Sadık, akademiden kaçmaya karar verdikten sonra Edirne'ye geçerek Türklerin safında yer almaya başlar. Edirne'ye gittiğinde ilk olarak köyün ağası İdris Ağa'nın yanına varır. İdris Ağa, Edirne'ye gitmesi gerektiğini, orada kendisini affedeceklerini söyler. Bulgar Sadık da Vali Paşa'nın huzuruna çıkmak için Edirne'nin yolunu tutar. Şehirdeki camiler ve mahyaları görünce heyecanlanan Sadık, Selimiye Camii'ne hayran kalır. Aynı heyecanı Balkanlar'a giden yazarlar da hissederek minareleri şehirlerarası benzerlik simgesi olarak görmüşlerdir²²⁹:

“İlk gördüğüm şeyler camilerdi. Beni âdeta büyülediler. Üç şerefeli ve Sultan Selim camilerimin duruşları öylesine heybetli idi ki, bir ağacın dibine oturup, seyretmeye daldım. Güneşin parıltıları minareler üzerinde acayip şekiller meydana getiriyordu. İçimde çok büyük duygular uyanmıştı. Bu duyguların büyüklüğü ile içim içime sığmıyor, bir şeyler yapmak istiyordum. Şumnu'da Kızılak Camii'nin müezzinin o tüyler ürpertici sesi beni hep kendimden geçirirdi.” (s. 10)

²²⁸ Bahaeddin Yediyıldız, a.g.m., s. 21- 35.

²²⁹ Edirne'de öğretmenlik yaparken Plevne'ye gezi düzenleyen Halide Nusret Zorlutuna, Plevne'de gezerken şehrin ihtişamından etkilenir. Şehri İstanbul'a, Edirne'ye, Bursa'ya benzetir. “ *Plevne, İstanbul gibi, Edirne, Bursa gibi, bir “Minareler Şehri” dir. Ne tatlı, ne muhteşem, ne manalı bir görünüştür o, hey!.. O çünkü ruh hâletine göre insan nelere, benzetmez o güzelim minareleri!* ”(Zorlutuna, **Bir Devrin Romanı**, s. 240.)

Bulgar Sadık romanında Sadık, Balkan coğrafyasını karış karış gezip Osmanlı'ya karşı kışkırtılan halkı bilinçlendirmeye çalışır. Batılı devletler ve misyonerler bu isyanı oluştururken her ne kadar kiliseyi çok aktif kullansalar da önceden yerleştirdikleri imamlar sayesinde camileri de siyasi propaganda alanına çevirmişlerdir. Batılı devletler, imamlara camilerde verilen vaazlarda kendi siyasi hedeflerine uygun söylemler kullandırır. Halkı isyana hazır hâle getirmek isterler. Sadık, gittiği köylerde camilerin siyasi propaganda alanına dönüştüğünü görür:

“Kulağımıza bazı camilerden yapılan konuşmalar geliyordu. Kim oldukları pek de bilinmeyen bir kısım hocaların halkı hükûmet aleyhinde kışkırtmakta oldukları duyuluyordu.” (s. 90)

Sâmiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında camilerin savaşlarda ve göçlerde bir sığınma yeri olarak kullanıldığına temas edilir. Balkan Harbi'nin başlamasıyla Balkanlar'da göçe zorlanan Türkler ve diğer milletler İstanbul'a gelirler. Göç esnasında çekilen sıkıntılar göç sonrasında da göçmenlerin yakasını bırakmaz. Öncelikle halledilmesi gereken, barınacak bir yer bulunmasıdır. İstanbul'a gelen göçmenlerin tamamının barınma ihtiyaçlarını devletin karşılayamaması, cami avlularına yerleşen göçmenler için ayrı bir yaşam mücadelesi gerektirir. Mesihpaşa Camii imamı Halis Efendi, göçmenlere elindeki imkânları değerlendirerek cami avlusunda derme çatma bir barınak kurar:

“Bu yüzden de caminin hissesine düşen muhacirlerin münasip köşelere yerleştirilmesi işi ona pek ağır pek zor geldi. Gerçi mutad üzere bir hayli huysuzlanmış, gelenleri bir başka tarafa saymak için bütün maharetini kullanmışsa da akıbet bundan kurtuluş olmadığını anlamıştı. Zira değil kendi camii gibi bir harabeye el atmak şehrin en temiz en göz önünde en muhteşem mabetleri bile bu kabilelerin istilasına uğramıştı

Mesihpaşa İmamı yirmiyi bulan bu göçkün ailesini avludaki revakların saçağı altına açık ve kapalı son cemaat yerlerine taksim ederek camiinin dört duvarı içine kimsenin ayağını bastırmadı ve ikişer üçer kilim, peştamal ve çullardan mürekkep bölmeler tamamlanınca da biraz nefes alır gibi oldu.” (s.108-109)

Camiler dine gösterilen saygının veya hakaretin yansıdığı mekânlardır. Bulgar komitacıların Türklere karşı yapmış oldukları zulüm sadece cana ve mala kastla olmaz.

Müslümanlığa karşı göstermiş oldukları kini camilere yaptıklarıyla yansıtırlar.²³⁰ Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanında sarayda başpehlivan olan Yörük Ali, bir bankanın patlatılması üzerine saraydan kaçarak saldırıyı düzenleyen komitacı Stefan'ın peşine düşer. Bu sırada Selanik'te bombalar patlamaktadır. Türkleri Makedonya'dan kaçırmak isteyen Bulgarlar, bu bölgedeki nüfus yoğunluğunu ele geçirmek için camilere dahi saldırırlar. Yörük Ali'nin Selanik'e vardığında gördüğü sahne içler acısıdır:

“Yani Bulgarlar bu köyde yeni bir Kartaca katliamı yapmışlardı. Birçok camiler yıkıldı. Bir kısmın da içeriye girerek namaz kılmakta olan Türkleri kestiler ve camilerimizi pislediler.” (s. 221)

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler*²³¹ adlı romanında roman kahramanlarından Cemal, tıbbiye okumak için 1920 yılı Eylül ayında çocukluğunu geçirdiği İstanbul'a gelir. Gece geç vakitte vapurdan indiği için akrabalarına gidemez. Arkadaşlarıyla Sirkeci'de bir otele kalırlar. Ertesi gün cuma olduğu için okula gidemeyen Cemal, babasının tembihine uyarak eski mahallelerine gider. Mahalle oldukça değişmiştir. Cemal ve ailesinin bir zamanlar oturduğu bu bölge, daha çok göçmenlerin iskân ettikleri bir semt hâlini almıştır. Bunlar, savaşın acı darbesinden dolayı Balkanlar'dan göçen, zengin Müslümanlardır. Cemal, bu göçleri İstanbul'un değişimiyle beraber hatırlar:

“Mahallemizdeki Sofya, Vidin, Filibe, muhacirleri, bu 93 Muharebesi'nin oldukları yerlerden söküüp İstanbul'a getirdiği ailelerdi.” (s. 27)

Şehirdeki değişim daha çok kutsal mekânları etkilemiştir. Cemal'in mahallesindeki eski camide yaşlılar geçmiş ve geleceğe dair sohbet etmektedirler. Balkan Harbi'nin yaşanmasıyla İstanbul'daki camiler, tamamen göçmen akınına uğramış, göçmenler için ibadet yerinden ziyade barınma ihtiyaçlarını karşılayacak bir mekân hâlini almıştır. Balkan Savaşı ve çekilen acılar İstanbul'daki camilerin fizikî şartlarına da yansımıştır:

²³⁰“Cami, tekke gibi yapıların yıkılması ya da başka maksatlarla kullanılması Bulgarların dinî zulümlerini en belirginlerindendir. Trakya'nın geri alınmasından sonra 12 Ağustos 1913'te tanzim edilen bir askerî raporda Bulgar işgali sırasında Karamehmet köyündeki caminin tahrip edildiği Lüleburgaz'daki caminin minaresi yıkılarak çan kulesi eklenip kiliseye çevrildiği, Hasköy'deki caminin ise ahır yapıldığı belirtilmektedir. Keza Keşan'da 14 cami, Usturupça da üç cami, Çatalca'da bir cami yıkılmıştır. Demirhisar'daki Sultan Cami tiyatroya çevrilmiştir. Edirne'den Koşukavak bölgesine kadar bütün Türk ve Rum köylerinde bulunan kilise ve camiler yerle bir edilmiştir.” (Ağanoğlu, **Balkanların Makûs Talihi: Göç**, s. 100.)

²³¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Sahnenin Dışındakiler**, 1.b., Büyük Kitaplık Yayınları, İstanbul, 1973. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“Daha önce yaşadığı İstanbul’da Balkan Harbi’nde sonra yaşadıkları evin yakınındaki cami çok bakımsız kalmış. Evkaf’ın yaptığı cüzi yardımı ancak mahalle halkının müşterek yardımı tamamlayabiliyor, böylelikle akşam ve teravih namazları kılınabiliyordu.” (s. 19)

4. MEŞVERET KÜLTÜRÜ

Balkanlar’ı konu edinen romanlarda meşveret kültürü insanların ve toplumların kaderlerini tayin eden, önemli meselelerde çok sık kullanılan bir mekanizmadır. Özellikle savaşların çok yaşandığı ve toplumların kritik kararlar almak zorunda kaldığı Balkan coğrafyasında bu toplantı kültürü yerleşmiştir. İstişare heyeti, alınan kararların sorumluluklarının kişilerden ziyade bir heyetin üzerine yüklenmesi, hem karardaki isabet oranının artması hem de çoğulcu demokrasinin sağlanması adına önemli bir kuruldur. Bu istişare heyeti, daha çok din adamlarının başkanlık ettiği bir heyet olup, bu heyetin kararları bağlayıcıdır.

Ahmet Mithat Efendi’nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında istişare heyetleri romanın her bölümünde görülür. Tepedenli Ali Paşa’nın serdarı toplantı hâlindeyken Solyotların kökünü kazımak gerektiğini, bu konuda da Rüstem’in desteğini almak gerektiğini söyler. Ali Paşa, bu konuyla ilgili istişare yapar:

“Rüstem –Allah! Allah! Beni içinizden çıkarmaya ne hacet! Buraya toplanmaktan maksat eğer istişareyse herkes mütalaasını söyleyecek değil midir? Yok! Solyotları vurmak emr-i kat’iniz iktizasında hiçbir cenkten yüz çevirmemiş bulunan Rüstem, bu cenkte dahi herkesten ileri gider.” (s. 35)

Solyotlar, ani kararlarda bile bu kurulun derhal çalıştırılması gerektiğini bilirler. Solyotların yaşlı bilgisi Boçaris, Fotos’a arkadan yetişir. Boçaris’e saldıranlardan intikam almak ister. Boçaris, buna müsaade etmez ve istişareyi öngörür:

“–Çocukluk etmeyiniz! Bela küçük iken büyümesine sebep olmayınız. Hadi gidelim işimizi müzakere edelim, görürsünüz ki benim gösterdiğim hilm pek becadır, diye gençleri meneyledi. Cümlesi kalkıp Boçaris’in hanesine geldiler. Zevcesi Eleni ve kızı Maryola ve müteveffa Çavillas’ın genç karısı Mosho ve Eftimi dahi hazır oldukları hâlde meclis-i meşveret akdeylediler.” (s. 98)

İstişare heyetlerinde etkin din adamları ve sözü geçen saygın kişiler yer alır. Heyetin olurunı almadan herhangi bir adım atılmaz. İstişare heyetlerinde alınan kararlara uymak esastır. Rüstem, Papaz Samuel’le Ali Paşa’ya karşı ciddi bir dayanışma içerisinde olunması gerektiğini söyler. Papaz, Rüstem’i Boçarıs ve Fotos’u kandırmakla suçlar. Bir yandan da Rüstem’in söylediklerini düşünmeye başlar. Bu konuşulanları diğer papazlarla istişare etmeyi kararlaştırır.

Balkanlar’ı konu edinen romanların genelinde savaş temi işlenir. Bu savaşlar daha çok devletler ve komitacılar arasında geçmiştir. Komita ve çeteler düzenli ordulara karşı mücadele ederken sürekli istişare mekanizmasını çalıştırır ve yapacakları eylemleri planlarlar. Murat Sertoğlu’nun *Komitacı Aşk*ı adlı romanında bir Osmanlı zabitanın çetelere karşı göstermiş olduğu kahramanlıklar anlatılır. Mülazım Cevdet Bey’in, Dimo’yu kısıvrak yakalaması ve komitanın planlarını ele geçirmesi Türkler arasında kahraman ilan edilmesini sağlar. Bu arada Bulgar komitası, bu Osmanlı zabitanı ölüm listesine alır ve bunun üzerine toplantılar yapar. Mülazım Cevdet’in mıntıkası ve düşmanları artmıştır. Cevdet’in de komitacıları iyi tanması kendisine avantaj sağlamaktadır. Komitacılar için ise artık toplanma ve büyük bir güç alma vaktidir. Komitacıların en önemli özelliği düşmana karşı birleşerek düşman bütün yönleriyle analiz etmeleridir. İstişare için Sofya’da küçük bir kilisede bir araya gelirler.

4.1. İHTİYAR MECLİSİ

İhtiyar meclisi, önemli kararların alındığı, alınan kararların uygulama zorunluluğu olan bir meclistir. Anadolu’daki köy yönetimlerinde bulunan ihtiyar heyeti Balkan köylerinde de bulunmaktadır. Ahmet Mithat Efendi’nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında Soli’de ihtiyar meclisi en üst kurul olarak görev yapar. Pop Efendi, Papaz Samuel ve rüesayla bir araya gelir. Rüstem Bey’i katletme meselesinin istişaresi yapılır. Bu konunun meclise sunulması gerektiği söylenir.

İhtiyar meclisi bir mahkeme gibidir. Eftimi, Rüstem ve Samuel manastırda istişare ederler. Rüstem, Eftimi ve kendisinin terk-i diyar etmeleri gerektiğini belirtir. Samuel buna karşı çıkar. İhtiyar meclisinde karar alınması gerektiğini söyler:

“-Öyleyse ben dahi Eftimi’yi terk edip gidemeyeceğim demektir. Zira bu terk dahi benim namus-ı merdaneme mugayir düşer. Bahusus ki her ne kadar Solyot değilsem de katlolunan masum çocuğun babasıyım, benim de intikama hakkım yok mudur?

-Bizim Solyot usul ve âdetince senin hakkın yoktur. Zira maktul çocuk, senin veled-i meşruun değildir. Binaenaleyh sen katillere silah çekersen bir katil sayılırsın. Senin aleyhine ihtiyaran meclisine şikâyet edilirse senin idamın için hüküm verilir.” (s. 179)

İhtiyar meclisi, her türlü konunun müzakeresinin yapıldığı ve nihai karara bağlandığı bir kuruldur. Sadece köyün maddi sorunları değil aynı zamanda hayır hasenat işlerinin de belli bir plan çerçevesinde yürütülmesine onay veren ve yardımcı olan bir heyettir. Behçet Perim’in *Balkan Çiçekleri* adlı romanında Demir’in sekiz yaşına gelince sünnetinin yapılması ailesi tarafından kararlaştırılır. Hasan Usta, havaya para saçarak düğün yapmanın kendilerine yakışmayacağını, onun yerine köyün yetim çocuklarının da sünnetlerini yaptırmak istediklerini köy muhtarı ve ihtiyar meclisine bildirir.

Behçet Perim’in *Göçmen Ahmet* adlı romanında bizzat yazar, kahraman olarak romanda yer alır. Makedonya’daki sıkıntılardan ötürü memleketi Edirne’ye göçmek zorunda kalan yazarın Mecnun Ahmet denilen birinin yanında kalması köylüler tarafından uygun görülür. Yazar, Mecnun Ahmet ile aynı evde kalmak istemez, Hasibe Abla’nın evine taşınır. Ahmet’e deli denilmesine karşın Ahmet aslında çok yardımsever bir gençtir. Ahmet’le yazarın bir kader birlikleri vardır. Her ikisi de Makedonya göçmenidirler. Mecnun Ahmet, çok yardımsever biri olduğu için elindekileri afette zarar görenlere bağışlar. Bunun için de muhtar ve ihtiyar meclisiyle bu konuyu müzakere ederek köylüye yardımı ulaştırır:

“Geçen kış burada dehşetli soğuklar olmuştu. Köylüye yardım ve biriktirme sandığı halkın bir kısmına odun, kömür yetiştiremeyecek duruma gelmişti. Mecnun Ahmet, bu görülmemiş afet karşısında köy muhtarı ile ihtiyar meclisi üyelerini ve kâtibini evine çağırttı ve kimseye söylememelerini rica ederek çok fakir ve kimsesiz ailelere gereken yardımın yapılması için sandığa 500 lira verdi; 15 gün sonra tekrar çağırtarak bu gibi hayırlı işlere sarf edilsin diye 1000 lira daha bağışladı.” (s. 20)

5. HALK İNANIŞLARI

Bir milletin kimliğini tayin ederken bilimin kullandığı önemli unsurlardan biri de halk inanışlarıdır. Boratav, halk inanışlarının tanımını şöyle yapar: *“İnanç sözlük anlamı ile kişice ya da toplumca bir düşüncenin bir olgunun kabul edilmesi demektir. Türkçeye batıl itikad, batıl inanış, yanlış inanış, boş inanış, hurafe deyimleri şeklinde de geçtiği*

görüür."²³² Halk inanışları, Hristiyan, Müslüman, Budist gibi ayrı dinlere mensup olarak yaşayan milyonlarca Türk'ü birbirine bağlamaktadır. Milletler, sevinçlerini ve hüzünlerini, bir arada paylaştıkları günleri, tarih boyunca inançlarına ve törelerine bağlı olarak kutlamaktadırlar. Gerek Balkanlar'da, gerekse Anadolu'da yaşayan Türkler arasında benzer halk inanışlarının görülmesi tarihî-millî bağın bir ifadesidir.

5.1. FAL BAKMA

Fal; özel teknikleri, gereçleri ve uzmanları olan yorumlama bilgisidir. Kişi kendi geleceğini, yakınlarından birinin sağlık durumunu, uzakta olan birinin hâlini öğrenme, çaldırdığı veya yitirdiği değerli bir eşyayı bulma gibi önemli hâllerde kendi imkânları ile elde edemediği bilgiyi sağlamak için falcıya (bakıcıya) başvurabilir. Bu anlamı ile fal kullandığı gereçlere göre çeşitlendirilir:1- Suya bakma, 2-Aynaya bakma, 3-Kurşun, köz ve tütsü, 4-Kürek kemiği, 5-Kahve falı, 6-İskambil falı, 7-Bakla falı gibi çeşitleri mevcuttur. Bu çeşitlerin arasında Balkan coğrafyasında özellikle kürek kemiği falı en sık kullanılan fal türüdür.²³³

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında bir şenlik havasında geçirilen Hıdırellez gününde özellikle kızların fallarına bakılır ve fala göre yorumlar yapılır. Yapılan yorumlara kesin derecede inanılır ve beklentiler o yönde olur. Fal için gül fidanı, yüzük, küpe gibi araçlar kullanılabilir:

"Ruz-ı Hızırda kızlar, genç kadınlar, halka ve yüzük ve küpe ve hiç olmaz ise ufacak bir taştan ibaret bir şeyi çömlek içine koyarak hıdrellez gecesini gülfidanı dibinde imrar ettirdikten sonra sabah ruz-ı hızırda güneşten evvel gülfidanı dibine toplanarak beyitler okurlar ve her beyit okundukça çömlek içindeki eşyadan birisini çıkarırlar ki bu şey hangi kızın ise söylenmiş bulunan beyit dahi o kızın falı addolunur." (s. 71-72)

Gönüllü romanında Arnavutlarda yemekten sonra bakılan kürek falı hakkında ayrıntılı bilgiler verilir. Ziyafette kuzu ikram edilmesinden sonra kuzunun kürek kemiği ev sahibi tarafından bir kişiye sunulur. Kürek falı yorumlaması bilgin ve eğitimli insanların işidir. Kürek kemiği iyice temizlendikten sonra o kemiğin durumuna göre birtakım tahminlerde bulunulur. Yemeğe katılanlar, bu fal yorumlarına inanırlar ve hayatlarını ona göre tanzim ederler:

²³² Boratav, *Türk Folkloru*, s. 7.

²³³ Boratav, *Türk Folkloru*, s.101-103.

“ Zira o kemiği kime verir ise o adamda büyük ehemmiyet var demektir. Hem bu ehemmiyet öyle rütbece, servetçe falan bir ehemmiyet değildir. Daniş ve irfanca bir ehemmiyet! Öyle ya! Bu kürek kemiğini dişleri ve dili ile yalayıp temizledikten sonra bir aydınlığa tutup şeffaflığı nisbiyyesinin müsaadesi derecesinde kemik içinde görebileceği kan lekesi gibi şeylerden manalar çıkaracak ve ehl-i meclise bu manaları anlatacaktır. Arnavutlar nezdinde bu, bir faldır. Hem de ne kadar mühim fal ya? Bu tefe’ülde mütefe’il her ne söyler ise sahih çıkacağına kimse şüphe edemez.” (s. 17)

Arnavutlarda kürek falına inanç son derece sağlamdır. Yapılan yorumlar yaşanılacak süreçler hakkındadır. Kürek kemiği ev sahibi tarafından sofranın en saygın ve bilgini Mehmet Bey’e uzatılır. Fal yorumlama, Arnavutlarda uzmanlık gerektiren bir alandır. Fal yorumlamada sofrada işin ehli insanlar varsa kuzu küreği ona uzatılır. Bu konuda Kahramanoğlu Mehmet Bey, kuzunun kürek kemiğini faldaki namı epeyce yayılan Ömer Neşo’ya verir. Ömer Neşo, uzun süre kemiğe baktıktan sonra konuşmaya başlar:

“Arkadaşlar, cenk var. Hem de ne cenk? Kemikte pek fena görüyorum. Ömer Neşo’nun söyledikleri misafirlerin keyfini kaçırdı. Otuz, otuz beş yaşlarında bilgili, okumuş olan Recep Köso misafirlerin keyfinin kaçtığını görünce Kahramanoğlu Mehmet Bey’e kuzunun nereden geldiğini sorar. Mehmet Bey de kuzuyu zamanı olmadığı için Yenişehir’den getirttiğini söyler. Recep Köso’da bu falın buraya ait olmadığını kuzunun Yenişehir’de doğduğu için falın da oraya ait olduğunu söyler.” (s. 17)

5.2. TABİATLA İLGİLİ BATIL İNANIŞLAR

Her milletin inanç değerlerinde kutsallık atfettiği canlı, cansız varlıklar olması millî olmanın temel bir gereğidir. Tabiattaki nesnelere anlam atfetme ve onlardan birtakım beklentilerde bulunma her dönem her millette görülmüştür. Bu bağlamda kötülüklerden koruduğuna inanılan tütsü yakmak, Türk âdetlerinde kötü büyülerden korunmak için alınması gereken tedbirlerden biridir. Ayrıca âdetlerde tütsü yakmanın yedi dükkân süprüntüsü, leylek tersi, kaş, kirpik yakmak, maydanoz tohumu yakmak gibi çeşitleri vardır. Bazen de tütsü bayılan kişiyi ayıltma aracı olarak kullanılabilir.²³⁴

²³⁴ Boratav, **Türk Folkloru**, s. 111-112.

Arnavutlar ve Solyotlar romanında Mükrim'e'nin Pop ve adamları tarafından katledilmesi üzerine olayı duyan Eftimi, feryatlar atarak ılık ılıa gelir, Samuel ve Rüstem'in kucağına baygın düşer. Eftimi'yi ayıltmak için tütsü yakarlar:

“Papaz dahi kızın imdadına koşup yüzüne serpmek için biraz su aradırlarsa da bulamadılar. Bir parça yün yakıp Eftimi'ye koklatmak nafi olacağını Samuel dermeyen etmekle Rüstem tepeden tırnağı kadar giydiğı elbise yünden mensuc olduğunu şaşkınlıkla derhatır edemeyerek çalılar üzerine takılmış bir parça yün bulabilir miyim diye şuraya buraya saldırmaya başladı ise de Papaz Samuel daha zeki çıkarak ‘Gel Rüstem gel! Ben yün buldum’ diye Rüstem'i yanına çağırdı. Meğer Papaz Efendi sakalından beş on tel kesmiş imiş. Rüstem dahi kav akıp ateş peyda eyledikten sonra baygın kızın burnuna Papaz Efendi'nin sakalından bir tütsü verdiler.” (s. 173)

Hıdırellez'le ilgili Solyotların ilginç inanışları vardır. Solyotlar Hıdırellez'de canlı cansız varlıklara o güne münhasıran kutsallık atfederler. Bulut ve rüzgâr gibi tabiat varlıklarının o gün canlıları rahatsız edecek derecede ortaya çıkmayacağına inanırlar:

“Ama ruz-ı hızra gelince hâl başkalaşır. Mevsim-i baharın hemen evsâtı demek olup ağaçların kisve-i zümrüdünü giymiş ve günagun ezhar latezeyyün eylemiş olduğu gibi ayırılar dahi rengârenk ezhar ile dolanıp cihan hakikaten cennet kesilmiş olur. Ruz-ı hızrın hululü Rumeli ve Arnavutluk cihetlerinde mevsimi-i sayfın mukaddemesi addolunarak umumî bir itikada göre o gün kurt, kuş, insan, hayvan, hasıl bütün mahlukat bayram edeceğinden havadaki bulutlar dahi ta'til-i işgal ederek havada asla buluttan eser bulunmaz ve mahlukatı taciz eyleyecek şiddetli rüzgar esmezmiş. Bu itikadın nem kadar kuvvetli olduğunu şununla muvazene etmelidir ki İslam olsun Hristiyan olsun Rumeli'de umumiyete karib pek çok kimseler ruz-ı hızırdan mukaddem kuzu eti eklini harama karin günah addederek, o günün vürudu üzerine fakir, gani herkes kudretine göre bir miktar kuzu mutlaka ekl edecektir.” (s. 71)

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında tütsü yakmanın, kişileri sadece nazardan korumak için değil aynı zamanda bayılan kişileri ayıltmak için de kullanılan bir metot olduğuna dikkat çekilir. Fuat ve Nadide'nin buluştuğı akşam İboş ve adamları Fuat'ı yaralarlar. Tabancanın sesinden korkan Nadide, avlunun ortasında bayılır. Kanber ve adamları Fuat'ı İboş'un elinden kurtarır ve açırırlar. Nadir Bey ve en yakın adamı İbrahim yapmış oldukları başarısız suikastı değerlendirirler. Fuat'ı yaralayıp açırmak

istemelerindeki sebep, Nadide ve annesini meselenin duyulmaması için parayla şantaj yapmak istemeleridir. Planlandığı gibi gitmeyen suikast, tanımadıkları kişilerin devreye girmesiyle başarısız olur. Nadir Bey ve İboş, Fuat'ı ellerinden kaçıranların kim olduğunu öğrenmeye çalışırlar. Tabancanın sesine uyanan hizmetliler bayılan Nadide'yi ayıltmak için tütsü yakarlar.

Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Gökmen, eski Türklerde kutsal bir hayvan sayılan kurdu özgürlüğe düşkünlüğüyle anlatır. Roman kahramanı Gökmen göç etmesinin sebeplerini anlatırken özgürlüğe olan düşkünlüğünü vurgular. Türk milletini kurda benzeterek kurdu özgürlüğün sembolü olarak gösterir:

“Hür yaşamak, hürriyet altında bulunmayı bu kadar yakından ve derinden duymamıştım. Kurt köpek öyküsünü şimdi anladım. ‘Aç olayım, fakat hür, boynuma tasma taktırmayayım.’ demekte kurdun hakkı varmış.” (s. 6)

Eski Türklerde olduğu gibi mevsim ve havanın durumuna göre ileriye yönelik yorumlarda bulunma Balkanlar'da da karşımıza çıkan bir durumdur. Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice* adlı romanında, köye yapılması muhtemel komita saldırısından korunmak amacıyla Hacı Hasan Ağa'nın evinde toplanan kadınlar, Türklerin Balkanlar'daki yaşamının zorlaştığı kötü günlerin de etkisiyle, artık dünyanın sonunun geldiğini düşünmektedirler. Hoca Nine, yaz mevsiminde kar yağmış olmasını kıyamet alameti olarak görür:

“İhtiyar bir kadın Hoca Nine bundan teşeyim etti. ‘Kırmızı kiraz üzerine beyaz kar, kıyamet yakın’ diye söyledi. Bu mırıltı ağızdan ağza dolaştı. Dünyanın sonu teccal çıkacak, kıyamet alametleri.” (s. 31)

5.3. UĞUR-UĞURSUZLUK

Uğur, bir nesnenin, bir kişinin, bir hayvanın, bir işin, bir zamanın, bir yerin özündeki iyiliği, mutluluğu, bereketi, kolaylığı kısacası olumlu niteliği ve gücüdür. Halkın inanış ve işlemlerindeki bütün davranışlar, zamanlar, yönler, çevresindeki nesneler, kişiler, hayvanlar uğurlu ve uğursuz olarak kümelenmiştir. Uğurlu olanları yeğlemek, uğursuz olanlardan kaçınmak veya onlardan gelecek kötülüklerden sakınmak gerekir.²³⁵

²³⁵ Boratav, *Türk Folkloru*, s. 94-95.

Rüstem ve Eftimi'nin Mükrim'e adında gayrimeşru bir kızının olduğu haberini Pop ve adamları duyarlar. Pop, bu durumu manastırdaki toplantıda dile getirir. Bunu söylerken de bereketin kesileceğini, manevi yardımların son bulacağını, bu çocuğun uğursuzluğa sebep olacağını belirtir. Ayrıca ona kol kanat gerenlerin de bu bereketsizlikten sorumlu olduğunu söyler:

“Muvaffakiyetin bu derecesi Pop için dahi muvaffakiyat-ı fevkaledenmadut bulunmakla sözün arkasını kesmeyip devam eyledi. Solyotlara anlattı ki kabahatin asıl en büyüğü ne Eftimi’de ne de Rüstem’de olmayıp asıl kabahat Fotos’tadır. Fotos, bir vatan haini olmaktan fazla bir de fuhş, zinaya hami olmak hasebiyle ipe kazığa layıktır. Böyle bir adamın Solyotlar gibi namuslu bir kavim içinde bulunması cümlelerin namusunu lekedar edeceğinden maada bir uğursuzluk, meymenetsizlik davet eder. Maddi ve zahiri olan muvaffakiyetler içinde batınî ve manevî tesirat dahi bulunduğu münker olamayıp fakat işin içinde böyle dinsiz ve namussuz adamlar bulunursa, manevi ve batını muavenetlerde ümidi kat’etmek lazım gelir.” (s. 166)

Akın Yolcuları romanında Gökmen, Türkler için artık Bulgaristan’da yaşamının mümkün olmadığını düşünür. Bu yüzden Türkiye’ye göçmeye karar verir. Gökmen, göç için gerekli olan pasaportu almak için yardımcısı Ahmet’le birlikte yola çıkar. Kış mevsiminde oldukları için yolculuklarını atların çektiği kızakla yaparlar. Yolculuk esnasında karların üzerinde kurtların izlerini fark ederler. Gökmen atlarının önüne çıkan tavşanları gördüğü zaman başına kötü şeyler geleceğini Ahmet’e haber verir. İnancına göre tavşan uğursuzluk getirmektedir:

“Nihayet düzlüğe inen kızak, birdenbire büküntüden kayarak karlara saplandı. Oku tutan çiviler kırıldı. Atlar da on adım ileride durabildiler. Kızak bir tabanın üzerine devrildi. Dizginler kopmuş Gökmen ve Ahmet kızağın altında kalarak karlara gömülmüşlerdi.

Ahmet atların yanına koştu, onları şosenin yanında bulunan meşeye bağladı, kızağın yanına aldı.

Gökmen karlanan gocuğunu silkti, kırılan yerleri gözden geçirmeye başladı:

-Tavşan görmek iyi değildir, demiyor muydum bak işte... Bu sözler sadece kuru söz değildir ne de olsa... Birer denemenin verimiydi. Bu denemeler günlerin, ayların, yılların

dölü idi. Tavşan hakikaten uğur değilmiş az kalsın başımıza daha büyük felaket açıyordu.”
(s. 21-22)

Balkanlar’ı konu edinen romanlarda Türk kültüründe hâlen yaşayan ve dinî bir alt yapısı olan kurban kesme motifi çok sık görülür. Hayırlı bir işe başlamadan önce kurban kesmenin işi kolaylaştıracağına inanılır. Özellikle yeni bir imarethane yapılırken temel atma töreninde kurban kesilmesi, dualar okunması dinî ve kültürel boyutları çok eskilere dayanan bir ritüeldir.

Safiye Erol’un *Ciğerdelen* adlı romanında geçmiş ve şimdiki zaman koridorunda sürekli gezinen kahraman, maziden bahsederken sürekli ceddin yaptığı faydalı işlerden örnekler verir. Bosna-Serhadli Koca Turhan Bey, Verat’ın fethinde gösterdiği yararlılıklara karşı Stulni-Belgrad Sancağı’nda Sipahi Şahin Bey’e bir iltifatta bulunur. Şehir hayatını pek sevmeyen Sipahi Şahin, yapılacak lütfu kendine göre değerlendirir ve konak çiftliğini büyütme kararı verir. Temel atılırken kurbanlar kesilir, dualar okunur.

5.4. KİŞİLERLE İLGİLİ BATIL İNANIŞLAR

Evlilik yaşı gelmiş fakat evlenmeyen kızlara karşı sadece ailesi değil aynı zamanda yaşadıkları sosyal çevre de baskı yapar. On beş yaşına gelmiş bekâr kızlar çevre tarafından evde kalmış muamelesi görürler. Bu kızların kismetlerini açmak için birtakım batıl inanışlar ve teamüller uygulanır. Özellikle Hıdırellez gününde yapılan bu uygulamalar toplum tarafından kayıtsız şartsız bir inançla yerine getirilir. Hüsniye Balkanlı’nın *Güzel Hatice* adlı romanında Hatice, Hafız Ali’yle nişanlanmıştır. Yaklaşan Hıdırellez için birtakım hazırlıklar yapılır. Bu hazırlıklardan birisi de genç kızların yüzüklerinin toprak bir çömleğin içinde toplanmasıdır. Toplanan yüzükler rastgele çekilerek sahibinin niyeti için maniler okunacaktır. Yirmi yaşına gelmiş ve evde kalmış olarak kabul edilen Hafize için bu olay bir fırsat olarak kabul edilir. Bir erkek tarafından çömleğin içine yüzükler konur Yasin okunduktan sonra çömleğin ağzı kırmızı bir bezle bağlanır. “*Kısmeti açılmayan yirmi yaşına yaklaşan, kart kız Hafize’nin açılmayan kısmetini kilitliyorum.*” (s. 54) diyerek bezin düğümleri çömleğin kulpundan geçirilir ve bir kilitle kilitlenir. Daha sonra bu küp bir gül fidanının altına yerleştirilir. Hıdırellez sabahı Hacı Hafız Bey gibi zengin bir kişiye gelin olduğu için şanslı kabul edilen Hatice, Hafize’nin başında kilidi açar. Kilit kör kuyuya atılmak üzere Hoca Nine’ye teslim edilir. Bu uygulamadan sonra kızın kısmetinin açılacağına inanılır.

Balkan Türklerinde düğün öncesinde kıyılan nikâh esnasında geline uğur ve mutluluk getirildiğine inanılan birtakım gelenekler uygulanır. Bu uygulamalar her devirde yapılageldiğinden halk tarafından sorgulanmaz ve yapılmaması hâlinde ciddi sıkıntıların doğacağından korkulur. Gelin üzerinde bazı eşyaların tesiri olduğuna ve bu tesirin mutluluk getireceğine inanılır. *Güzel Hatice* adlı romanda Abdullah’la Hatice birbirlerini severler, ancak Abdullah’ın ailesinin eskisi gibi zengin olmaması evlenmelerine engeldir. Hatice’nin annesi, kızını zengin bir aileye gelin vermek istemektedir. Hatice, istemeyerek Hafız Ali Bey’le nişanlanır düğün öncesi nikâhı kıyılır. Nikâh esnasında köyün yaşlı kadınları Hatice’ye bereket ve mutluluk getireceğine inandıkları birtakım batıl inanışlar yaptırırlar:

“Dizlerinin üstüne bir ayna veriyorlar üstüne bir avuç un, mirastan kalma iki onluk altın var. Kız bu altınları, iki parmağı ile ‘dirlik, düzenlik, muhabbet...’ diye aynanın üzerinde gezdirecek.

Bir koltuğuna Kur’an, diğer koltuğuna ekmek sıkıştırıyorlar, parmaklarındaki mumlar yanıyor, Hoca Nine arkadan başucunda Kur’an okuyor, altınlar unla örtülmüş aynanın yüzünde gezmeye başlıyor.” (s. 68)

5.5.NAZAR

Bakış anlamına gelen Arapça “nazar” kelimesi Türkçede bazı insanların bakışlarındaki zararlı gücün bir kişiye, bir nesneye veya bir hayvana bakmakla canlı üzerinde sakatlanma, kırılma, ölme gibi olumsuz bir etki bırakması anlamında kullanılır. Türklerde açık mavi gözlü insanların nazarının degeceğine ve kıskançlık duygusunun nazarı tetiklediğine inanılır. Nazardan korunmak için birtakım tedbirler alınır. Bunlardan ilki, zarar görme ihtimali olan kişiyi kem gözlerden kaçırmaktır. Özellikle çocukları koruma araçlarından en yaygını nazarlıktır. Bu nesne çoğu kez sade bir mavi boncuktur. Kimilerinde ise büyükçe bir boncuğun üstünde bir göz resmi olur. Nazarlıkların daha gelişmiş biçimleri de gümüşten yapılmış “Maşallah” lardır. Nazar değmesi sonucu hastalanan ve zayıflayan çocuk veya yetişkin kimse hocaya okutulur. Nazarı gidermenin etkin yollarından biri de tütsü ve kurşun dökmektir.²³⁶

²³⁶ Boratav, **Türk Folkloru**, s. 103-105.

Balkan konulu romanlarda nazar ve uğursuzluktan korunmak için kahramanların muska takması nadir de olsa görülür. Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Malkoçoğlu*²³⁷ adlı romanında roman kahramanı Malkoçoğlu'nun düşmanlardan korunmak için muska takması dikkati çeken bir özelliktir. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye 15.yy'da yaptığı akınları konu alan roman, Malkoçoğlu adlı Türk akıncısının Macarlarla yaptığı mücadelelere sahne olur. Bir aşk sahnesiyle başlayan roman Malkoçoğlu'nun alımlı ve güzel bir Macar kızına âşık olmasıyla devam eder. Malkoçoğlu ve Macar kızı ilk görüşte birbirlerine âşık olurlar. Kız ile Malkoçoğlu'nu beraber gören akıncılar Malkoçoğlu'nu sıkıştırırlar. Akıncılarla Malkoçoğlu arasında tartışma büyür ve kılıçlar konuşmaya başlar. Beş kişiyle başa çıkan Malkoçoğlu, omzundan kılıç yarası alır. Kız, çok kan kaybedip bayılan delikanlının yarasını temizler. Malkoçoğlu'nun boynundaki muska kızın dikkatini çeker:

“Bir muska, ince bir altın zincirle iki tarafından delikanlının boynuna bağlanmıştı.” (s. 16)

Orhan Kemal'in *Murtaza* adlı romanında Balkan muhaciri yaşlı kadın hastalıkların çoğunun meydana geliş sebebini nazar olarak kabul eder. Nazara uğrayan kişinin bu durumdan kurtulması için kişinin başında kurşun dökülür. Roman kahramanı Murtaza, Yunanistan göçmeni bir bekçidir. Önceleri mahalle bekçisi olarak görev yapan Murtaza, daha sonra bir iplik fabrikasında gece kontrol bekçisi olarak çalışmaya devam eder. İş disiplininin taviz vermeyen Murtaza, fabrikada ne kadar işini savsaklayan işçi varsa onlarla mücadeleye başlar. Murtaza'nın iki kızı da babalarıyla aynı fabrikada çalışmaktadırlar. Babalarının görev yaptığı bir gün küçük kızı iplik makinasının üstünde uyuyakalır. Bu durumu gören işçiler, Murtaza'ya haber verirler ve kızına ne yapacağını merak ederler. Adalet ve iş ahlakından taviz vermeyen Murtaza, kızını aylığını kesmesi için müdüre şikâyet eder. Bununla yetinmeyen Murtaza, elindeki demir parçasıyla kızının kafasına vurur. Aldığı darbeye yaralanan kız, kendini kanlar içinde eve zor atar. Murtaza'nın eşi, Balkan muhaciri olan yaşlı akrabalarını yardıma çağırır. Yaşlı kadın, kızın renginin iyi olmadığını belirterek ona nazar değdiğini söyler. Bunun üzerine tedavi olarak beyin kanaması geçiren kızın başında kurşun dökerler:

“- Ooo... dedi, var çok ateşi. Bul bir tülbentçeğiz bana... Su da getir tasla... vah vah vah. Vah yavrum vah... Gelmiş olmasın sakın kötü göze? Herhâlde değmiş olacak

²³⁷ Abdullah Ziya Kozanoğlu, *Malkoçoğlu*, 1.b., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1944. (Alıntılar bu baskıdandır.)

nazar! Sus, dedi. Ağlama. Dökeceğim bir kurşun, kalmayacak bir şeyciği... var mı sende kurşun?” (s. 306-307)

Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice* adlı romanında nazarın insanları öldürebilecek bir güce sahip olduğuna inanılır. Abdullah, Hatice'yle evlenmek ister fakat maddi durumunun iyi olmaması bu evliliğin önüne engel çıkarır. Hatice'nin babası Hacı Hasan Ağa, kızının denginin Abdullah olduğunu düşünse de, karısı Pamuk Hanım bu evliliğe karşı çıkar. Hatice, kendisinden yaşça büyük hastalıklı bir adam olan Hafız Ali'yle nişanlanır. Abdullah, hâlâ Hatice'yle buluşup onunla konuşmak için fırsat kollamaktadır. Emine'den bıçak isteyen Abdullah, Hatice'yle buluşmaya gideceğini Emine'ye söyler. Emine, Abdullah'ın annesinin sandığını açar. O sırada Abdullah, annesiyle ilgili sorular sorar. Emine bildiği her şeyi anlatmaya başlar. Ona göre Abdullah'ın annesi ve babasına nazar değmiş mutlulukları çocuklarının doğumundan sonra sona ermiştir. Doğum sonrası takmış olduğu kırmızı krep bile onları bu uğursuzluktan korumaya yetmemiştir:

“Anneciğin senesi seni kucağına almıştı. Şemsi Bey'in gelini doğurmuş diye bütün memleket akın etti. Mavi atlas, sırma işleme yatak takımları arasında kızancığım kırmızı krep başında elmas gibi parlıyor, göz alıyordu nazar mı oldu? İyi saatte olsunlar mı bu güzelliği kıskandılar. Ne oldu bilmem birden kendini bozdu üç günde toparlanıp gitti. Bütün memleket ona ağladı.” (s. 42)

5.6.RÜYA YORUMLAMA

Türk inanışlarında rüyaların çok önemli bir yeri vardır. İslamiyet'ten önce de, İslamiyet'ten sonra da Türkler rüyaların gelecekte haber verdiğine inanmış ve rüyaları yorumlamışlardır. İslamiyet'ten sonra Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili olarak anlatılan bir rüya Osmanlı tarihlerinde yer almaktadır. Sultan Osman'ın rüyasında gördüğü kendi vücudundan çıkarak büyüyen ağacı Şeyh Edebali, gece onun büyük bir devlet kuracağı yönünde yorumlamıştır.²³⁸

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda da bu inanışa rastlanmaktadır. Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* romanında Gökmen ve karısı Ayşe, iki çocuğuyla birlikte Türkiye'ye göç

²³⁸ Ömer Lütfi Barkan, bu rüyayı Giese'nin neşrettiği Tarihi Al-i Osman'dan, Babinger'in neşrettiği Uruc Bey tarihinde yer aldığını eserinde belirtir. Adı geçen eserlerde rüyanın Osman Gazi değil Ertuğrul Gazi tarafından görüldüğünü de vurgular. (Barkan, *Kolanizatör Türk Dervişleri*, **Türkler**, C.9, s. 251-252.)

etmek isterler. Bulgar hükûmeti de göç etmek isteyen Türklerden ağır vergiler almaktadır. Mallarını satan Gökmen ve ailesi göç yolculuğuna başlarlar ve vapura binecekleri şehir olan Varna'ya varırlar. Burada bir hana yerleşirler ve o gece orada kalırlar. Sabah kalktıklarında Ayşe, bir rüya gördüğünü ve ilk kez kalınan bir yerde görülen rüyanın doğru çıkacağını söyler. Rühayı yorumlayarak bu rüyanın pek hayra alamet olmadığını belirtir:

“-Akşam uyurken kendimi bizim İspedense tarlasında bir çift atın koşulu bulunduğu arabada görüyorum. Düğünden mi geldik, düğüne mi gittik hatırlayamıyorum. Sonra da şırıl şırıl akan bir suyun kenarında bulunuyorum. O yeşillik aman ne güzel, ne güzeldi. Birden bire semiz bir manda boğasının yanında olduğumu gördüm. Üzüm gibi kara gözlü, alnında sakarı bulunan bu korkunç hayvanın bana dik dik bakarak üzerime doğru geldiğini görünce ne korktum, ne korktum. Aman yetişin diye bağırdım. Uyandığımda her yerim su içerisindeydi. Bu rüyam hiç iyi değildir. Bu bize yeni başlayacak bir kara günü haber veriyor. Duruk su, manda görmek hiç iyi değildir.” (s. 67)

Orhan Kemal'in *Cemile* adlı romanında Boşnak muhaciri Malik, kendi gibi muhacir olan komşusu Musa'yla aynı binada oturmaktadır. Sadri ve Cemile'yle beraber iplik fabrikasında çalışan Musa'nın karısı Zahide hamiledir. Bir sabah kalktığına Cemile'ye gördüğü rüyayı anlatan Zahide, çocuğunun rüyasında ağladığını, bu rüyayı doğum esnasında öleceğine yorumlar. Cemile, böyle düşünmemesi gerektiğini söylese de Zahide buna itibar etmez ve çocuklarını Cemile'ye emanet eder.

7. ÖLÜM VE CENAZE

7.1. ÖLÜM ÖNCESİ UYGULAMALAR

7.1.1. Vasiyet ve Helallik İsteme

Balkanlar'da dinî hayat ölüm ve cenaze kültürünü şekillendirir. Kişi mensup olduğu dinin teamüllerine göre defin işlemi görür. Ölüm öncesinde vasiyet verme motifi ortak kültür ögesidir. Kişi hangi dinden olursa olsun dünyada murat edip de ulaşamadığı birtakım isteklerini yakınlarına belirtir. Bu vasiyetler yerine getirilmesi gereken emirler şeklinde algılanır. Bu emirler bazen yazılı olabildiği gibi bazen de sözlü olarak ifade edilir. Türk kültüründeki evlatlara vasiyet etme anlayışı Balkanlar'da da devam etmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında ihtiyar Çavillas hastalanır, Hıdırellez'den sonra yirmi beş gün hasta yatar. Fotos'un düğününün kısa zaman içinde yapılmasını ister. Etrafındaki insanlara vasiyetini anlatır:

“Bunu Çavillas’ın kendisi de anlamış olduğundan henüz yatağı içinde iken oğlu ile Maryola’nın düğününü tacile mecbur oldu. Zevcesi Mosho’ya vesair etrafında bulunanlara:

-Ben gözlerimi kapamazdan mukaddem oğlunun tehhülünü göreyim de...

Diye düğünü isitilerek bu lüzumu herkes tasdik eylediği cihetle düğün tetaükatına teşebbüs olundu.” (s. 77)

Ölüm öncesinde helallik isteme kültürü sadece Müslümanlara ait olmayıp Hristiyan milletlerde de görülür. Helalleşme kültürüne yaşamın her döneminde rastlanıldığı gibi ölüm anında daha sık rastlanılır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Soli, işgal altındayken savaş bütün şiddetiyle devam etmektedir. Rüstem, yaralı olduğunu söyleyerek oradakilerden helallik ister.

Hüseyin Cahit Yalçın’ın *Nadide* adlı romanında Nadide’nin Fuat’ın eski sevgilisi olduğunu bilmeden evlenen Ali Bey, Nadide için canını tehlikeye atar. Ali Bey, Nadide’nin Fuat’ı konağa getirtmek için bilerek çıkardığı yangında karısını kurtarmak için ateşin içine atlar. Yangından ağır yaralı olarak kurtarılan Ali Bey, ölüm döşeginde son anlarını yaşamaktadır. Ali Bey, bir mektup yazarak oğlu Fuat’ın konağa gelmesini ister. Konağa gelen Fuat’a son vasiyetlerini yapan Ali Bey, Fuat’tan bazı konularda yeminli bir şekilde söz alır:

“-Evladım, ben artık öleceğim, bunu pek güzel hissediyorum.

Fuat mukabeleten birkaç lakırdı söylemek istediye de Ali Bey meydan vermemeyerek:

-Dur evladım, lakırdıyı tekmil edeyim. Bunlar sana vasiyetim olsun: Ben vefat ettikten sonra zevcem diğer birisine varmak isterse mümâna’at edeceksin

-Lakin...

....

Fuat bir müddet tereddüd ettikten sonra nihayet:

-Evet pederim..

-Eğer Elmas’ı tezevvüç etmeyerek başka birisini alacak olursan?...

-Mutmain olunuz aziz pederim, Elmas’ı bahtiyar edeceğim, onunla tezevvüç edeceğim.

-Teşekkür ederim sevgili oğlum. Ben senden böyle bir muamele ümit ederdim. Gel de seni öpeyim!” (s. 210)

Ali Bey, isteklerinin resmîleşmesi için oğlu Fuat’a bir vasiyetname doldurtur. Balkan Türklerinde varlıklı ailelerin miras taksimi genelde vasiyetname yöntemiyle yapılmaktadır. Mirasını vasiyetinde üçe ayıran Ali Bey, Fuat’a köyün imamı ve bir kişiyi de hazır bulundurması talimatını verir. İmam, şahitlik etmesi, veraset paylaşımında bulunması yönüyle toplumda güven teşkil eden bir kanaat önderidir:

“-Bunları zevceme terk edecek olsam kendisi de pek ziyade sahib-i servet olduğundan haksızlık etmiş olurum. Servetimin sülüsünü sana, sülüsünü Elmas’a, sülüsünün üçte birisini Nadideciğime, kalan miktarın nıfsını Kanber’e ve nıfs-ı diğerini de bu çiftlikteki hademeye terk edeceğim.” (s. 231)

Ali Bey, Elmas’la evlenmesi hususunda Fuat’tan yemin ister ve ona vasiyet eder. Vasiyetnameyi doldururken şahitlerden yemin alan Ali Bey, Nadide’nin suyuna kattığı zehrin tesiriyle vefat eder.

Orhan Kemal’in *Cemile* adlı romanında Cemile’yle aynı binada oturan Balkan muhaciri Zahide, üçüncü çocuğuna hamiledir. Doğum öncesi bir sabah kalktığında rüyasında çocuğunu karnında ağlarken gördüğünü Cemile’ye anlatır. Bu rüyasını doğum esnasında öleceğine yorumlayan Zahide, Cemile’ye vasiyette bulunur. Annesinden kalma yadigâr yüzüğünü kızına bırakmak ister:

“-Bunu al içinde bir altın yüzük var. Sende dursun.. Anneme annesi daha memleketteyken yadigar etmiş, annem de bana.. Ben de kızıma bırakmak istiyorum, lakin belki de ölüveririm. Kızım küçük takamaz, saklayamaz da... Babası dersin götürür satar. Sen de kalsın kızım büyüyünce verirsin südüne...” (s. 70)

7.2. ÖLÜM SONRASI UYGULAMALAR

7.2.1. Mevlit ve Dua Okuma

Türk kültüründe ölünün anıldığı, ruhuna adanarak Kur’an, mevlit ve dua okuma sonrasında gelenlere aş verilip ikramda bulunulan belli günler vardır. Bu uygulamalar daha çok, kişinin ölümünün kırkinci ve elli ikinci günleriyle, seyrek olarak da üçüncü ve yedinci günlerinde yapılır. Bu törenler iki aşamada düzenlenir. Cenaze akşamı devir hatminden

sonra ev sahibi, hafızlara ırmık helvası pişirip yedirir; ölümün kırkinci gününde lokma dökütürüp komşulara dağıtır ve mevlit okutur.²³⁹

Balkanlar'da ölüm sonrası uygulamalar Anadolu'daki uygulamalarla benzerlik gösterir. Romanya Dobruca Türklerinde ölünün yakınları uzaktan geleceklerse cenaze bekletilir. Bekletilen cenaze için "Toprak mevlidi" adı verilen bir tören düzenlenir. Mevlit töreninde dua edilir, mevlit okunur, Kur'an okunur ve törene katılanlara ve ölünün başında bekleyenlere helva, şerbet, peksimet ikram edilir. Ölen kişinin defin törenine katılmak ve mezarına toprak atabilmek bireysel ve toplumsal vazife olarak kabul edilir.²⁴⁰

Balkan kültüründe ölen kişi mensup olduğu dinin kurallarına göre cenaze işlemine tâbi tutulur. Her dinde mevcut olan cenaze duası din görevlisinin temel vazifesidir. Eğer ölen kişi Müslümansa imam, Hristiyan'sa papaz bu görevi yerine getirir. Cenaze duası bütün dinlerde var olan, gıyaben de yapılabilen bir duadır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında gıyabi cenaze duası yapan Papaz Samuel, Ali Paşa'nın elindeki tutsakları da ölmüş farz ederek duasına dâhil eder:

"Papaz! Maktüllerin esamisini saydığın sırada oğlum Fotos'la Yanya'da bulunan altmış dokuz nefer hemşerilerimizin isimlerini de say. Onlar dahi emvattan madutturlar. Zira Ali Paşa'nın hazır elinde bulunan a'dasını sağ bırakmayacağı derkârdı." (s. 51)

Hristiyan Solyotlarda cenaze duası bir tören eşliğinde yapılır. Bu tören önceden duyurulur ve katılımcılar törene hazırlıklı gelirler. Sülo'nun Rüstem'e yardım etmesinden haberdar olan Ali Paşa, sürekli rahatsızlıklarını ifade eden Delvino Bey'in askerlerini ve Sülo'yu idam ettirir. Delvino'ya hücum eden Ali Paşa, askerin içinde altı Solyot askeri bulur ve onları da vatan haini ilan eder. Bu durumdan sonra Solyotlar da rehin yirmi dört askerin gıyabında cenaze duası okurlar:

"Bir rivayet-i tarihiyyeye göre maktüller için cenaze duası okunduğu esnada, Solyotların papaza 'Papaz Efendi! Ali Paşa elinde rehin bulunan arkadaşlarımız dâhil emvattan ma'duddurlar. Onların esamisini de yâd ederek ruhları için dua et' demeleri asıl bu defa vukua gelmişmiş." (s. 152)

²³⁹ Boratav, **Türk Folkloru**, s.200-201.

²⁴⁰ Mehmet Naci Önal, **Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 251.

Dua, savaş esnasında olsa dahi yapılır. Arnavut, Müslüman Rüstem bu fikre farklı bir açıdan yaklaşır. Birkaç rüesa savaş esnasında manastırda dua edilmesi gerektiğini söyler. Rüstem ise vaktin dua vakti olmadığını, savaşmak gerektiğini belirtir. Savaşta duanın gücüne inanan Solyotlar, Rüstem'in düşüncesine saygı duyarlar:

“Dua zamanında mısınız? Şu borayı, şu kıyameti âdeta teşekkürlerle telakki ederek bundan üzerine Rüstem dedi ki:

Fotos , nasıl faydamend olmalı?

-Serian Ali Paşa üzerine hücum ederek ordusunu tarumar etmeli.” (s. 137)

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında Fuat'tan hamile kalan Nadide, düşük yaptıktan sonra ağır hasta olarak üç gün yatakta yatar. Ali Bey'in ne kadar soylu ve zengin bir aileye mensup olduğunu bilen annesi, her ne kadar kızını Ali Bey'e vermek istese de Nadide ağır hastayken böyle bir teklifi kabul edemez. Ali Bey, bu durum karşısında çok üzülür. Nadide, hizmetçisi Dilruba'dan fare zehri istese de Dilruba zehri vermez. Dilruba'nın haberi olmadan zehri ele geçiren Nadide, Dilruba'dan limonata yapmasını ister. Dilruba'dan habersiz bir şekilde zehri limonatanın içine katan Nadide, yarım bıraktığı limonatayı Dilruba'nın içmesini sağlar. Nadide, Dilruba'nın yanından ayrılarak annesinin odasına gider ve cânî bir şekilde annesini uykuda boğazlayarak öldürür. Hizmetlisini ve annesini öldüren Nadide, rol yaparak ağıtlar yakar. Ertesi gün cenaze töreni düzenlenir. Yakın komşuları başta olmak üzere akrabaları taziyeye gelirler. Balkan Türklerinde çok yaygın olan taziye merasimi, cenazenin evden çıkmasıyla başlar ve günlerce devam eder:

“Gönderilen haber üzerine daha geceleyin Nadide'nin taziyeleri gelmiş ve sabahleyin de vukuatı haber alan komşular ellerinde mendil olduğu hâlde eve doldular - düğün evi gibi- selâmlık da erkek ile!” (s. 94)

7.2.2. Cenaze ve Defin İşlemleri

Balkanlar'da cenaze ve defin işlemlerinde en belirleyici unsur dindir. Müslüman Türk milletlerde bu uygulamalar farklılık içerse de genel anlamda benzerlikler vardır. Defin, ölünün bedeninin yaşayan insanlardan tamamen uzaklaştırılmasını içerir. Bu ritüel, Türk dünyasında çoğunlukla İslam dininin gereklerine göre, toprağa gömme şeklinde ve tabutsuz

gerçekleştirilir. Metin Eren bu ritüelin uygulanmasını şu şekilde belirtir: “*Topraktan gelen insanın ölüm anında tekrar toprağa döneceği, ölünün toprakla temas etmesi gerektiğine inanıldığı ve tabutsuz gömülmenin dinî bir uygulama olarak görüldüğü; ölen kişinin ameline göre toprağın genişleyip daralacağı, bu nedenle de ölünün tabutsuz gömüldüğü; böylece ölünün iyi ameli varsa toprağı genişlesin, diye düşünüldüğü, ölen kişinin bu dünyadan yanına kefen dışında bir şey alamayacağı için ölü tabutsuz gömüldüğü şeklinde açıklamışlardır. Uygulamalar, ölen kişinin bedeninin toprağa temasının aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir.*”²⁴¹

Balkanlar’da savaşların çok sık yaşanması cenaze işlemlerinin ayrıntılarıyla uygulanmasına fırsat bırakmaz. Savaşlarda toplu ölümlerin olması çoğu zaman cenaze töreni yapılmadan cesetlerin çukurlara atılmasına sebep olur.

²⁴¹ Metin Eren, “Türk Kültüründe Ölüm ve Toprakla İlgili İnanış ve Ritüeller”, **Arca Turcica**, Yıl IV, Sayı 1, Ocak 2012, s. 263.

IV. BÖLÜM:

BALKAN TEMALİ TÜRK ROMANINDA SİYASET VE SAVAŞ

Devletin yönetimi ve örgütünü inceleyen sosyal bilim olarak tanımlanan siyaset, toplumdaki bireyler tarafından benimsenen siyasal değer, norm, ideoloji ve inançları da içeren siyasal sosyolojinin ana koludur. Bir toplumdaki siyasal sistemi oluşturan ideolojiler, değerler, inançlar, normlar ve tutumlara siyasal kültür denir. Toplamların siyasal sistemleri içerisinde şekillenen siyasal kültür farklı siyasal sistemlere göre çeşitlilik gösterir.²⁴²

Osmanlı toplumunda siyaset mekanizmasını çalıştıran yönetici sınıf reaya/ halk üzerinde ince bir tabaka oluşturmaktadır. Devletin kaderini tayin eden yönetici sınıfın kökeni Türklere ve kul sistemi ile ihtida edilmiş (devşirilmiş) kişilere dayanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde yönetici sınıfı, “mülkiyye”, “ilmiyye”, “kalemiyye”, “seyfiyye” olmak üzere dört ana bölümde toplanır. Mülkiyye sınıfını devlet idaresiyle görevli veziri azam, vezirler ve devlet adamları oluştururlar. İlmiyye sınıfının başı ise şeyhülislam olup eğitim kurumlarının ve kadıların amiridir. Seyfiyye sınıfını ise ordu teşkilatında kişiler temsil etmektedir. Kalemiyye sınıfını ise Defter-i Hakani, Hazine-i Amire ve Divanı hümayun kalemlerinde görev alan kimseler oluşturur.

Osmanlı idaresi ve bürokrasisi merkez ve taşra olmak üzere iki ana bölümden oluşur. Merkez bürokrasisi, padişah ve Divanıhümayun ve üyelerinden oluşurken taşra bürokrasisi beylerbeylik, sancak ve kaza olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır.²⁴³

²⁴² Sezgin Kızılcıkelik-Yaşar Erjem, **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, s. 476-477.

²⁴³ Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı İmparatorluğunda Müsadere”, **Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar**, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1999, s. 7.

Bu bağlamda Balkanlar'daki siyasi atmosferi belirleyen en temel aktör Osmanlı bürokrasisi olmuştur. Yöneticilerin siyasi kararları ve duruşu, savaşları beraberinde getirmiştir. Avrupa devletlerinin ve Osmanlı Devleti'nin Balkan politikaları, milletlerarası ilişkileri, savaşlar neticesinde oluşan göçü, bu göç neticesinde oluşan mağduriyetleri belirlemiştir.

1. BALKANLAR'DA SAVAŞ KÜLTÜRÜ

“Türkler ve Balkanlar” bölümünde belirtildiği gibi Balkanlar, savaşın üzerinden hiç eksilmediği bir coğrafyadır. Bir zamanlar Osmanlı toprakları olan bu coğrafya zamanla bünyesindeki milletlerin bağımsızlık istemeleri sonucunda birçok savaşa sahne olmuştur. Birçok milletin anavatanı olan bu topraklarda zamanla ortak bir savaş kültürü oluşmuştur. Her ne kadar savaşın acı sonuçları olsa da savaş esnasında her millet kendi kimliğine uygun tavır sergilemiştir. Balkanlar'ı konu alan romanların çoğunda bu savaşlar esnasında yaşanan olaylar, takınılan tutumlar yer almıştır.

Sosyolojik bir yönü de olan roman toplumun çeşitli yansımalarını gösteren edebî bir türdür. Savaşlarda her ne kadar birtakım kurallara dikkat edilse de yaşanan acılar, ölümler, ayrılıklar romana konu olmuştur.

1.1. ASKERE GÖNDERME

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda askere gönderme âdetleri Anadolu'daki âdetler gibi ayrı bir önem arz eder. Askere gönderme, çeşitli kuralları olan bir merasime dönüşür. Askere ve savaşa gidenlerin köylerinden ayrılışlarında, tören hâlinde yapılan birtakım uygulamalar vardır: a) Askerlik şubesinden çağrı geldikten sonra köyden ayrılış gününe kadar geçen 10-15 gün içerisinde sıra ile asker adaylarına ziyafetler verilir. Yemekten sonra gece yarısına kadar türkölü, oyunlu eğlenceler tertip edilir. b) Gidiş günü adaylar yaşlı kadınların evlerine el öpmeye varırlar; eli öpülen her kadın delikanlının cebine gizlice bozuk para koyar; bu uğur parasıdır. Sonra köy meydanında toplanılarak hocanın duası yapılır. Yaşlıların ellerini öpen adaylar gençlerle kucaklaşıp helalleşirler. Eli öpülen yaşlı erkekler de adayın cebine bozuk para koyarlar. “*Benim yerime de nöbet tut, buna karşılık!*” derler. Adaylar köy dışına kadar uğurlanırlar. Onları yakınları azık ve çamaşırlarla köyün dışında beklerler; yolcularıyla helalleşip onları uğurladıktan sonra

dönerler. O gün, evlere “Sağlıkla varsın gelsin.” demeye gelenlerin ağırlanması ve sohbetlerle geçer.²⁴⁴

Aptullah Zühtü’nün *Şanlı Asker* adlı 1897 Türk-Yunan Savaşı’nı konu alan romanı roman kahramanı Raik’in gönüllü olarak askere gitmesiyle başlar. Raik, şehit olan babasının silah arkadaşı Nüzhet’in kılıcını da yanına alır. Kahvedekilerle vedalaşan askerler, istasyona ulaştıklarında onları uğurlamaya bir sürü insan gelir. İleride asker olacaklarını söyleyen çocuklar, asker uğurlama merasimini meraklı gözlerle seyrederek. Herkese sarılıp helalleşen askerler, trenlere bindirilirler. Analar ve babalar bu merasimde askere giden evlatlarına dua ederler, şehitlik ve gaziliğin ne kadar kutsal bir makam olduğunu söylerler:

“(…) Deniliyor, durmadan asker toplanıyor. Her yerde bir sıkı hareket görünüyor. Bütün askerler şevk ve sevinç dolu. Askerlik dünyasında en ruhlu bir hayat hüküm sürüyor. Giden gidene, sevilen sevilene, koşan koşana. Babalar ‘ - Oğlum seni yurduna milletine kurban ettim ya şehit ol ya gazi.’ diyorlar. Analar: ‘-Benim gözyaşlarıma bakma evladım ben sevincimden ağlıyorum. Seni ancak bugün için dünyaya getirdim. Eğer hizmet edersen iki dünyada da aziz ol... Eğer geri dönersen analık hakkı helal olmasın.’ diye oğlunun gözlerinden öpüyor çocuklar aman beni de götür diye yalvarıyor. Bütün Türkler bütün Müslümanlar Türklüğün, Müslümanlığın faziletlerini gösteriyorlar. Ben de: İşte vakit geldi diyorum. Kendi kendime bin türlü emellerle hazırlanıyorum.” (s. 20)

Balkan temalı romanlarda askere ve askerliğe kutsallık atfetme göze çarpar. Askerliği bir “vatanî borç” olarak görmenin yanında orduya da “peygamber ocağı” nazarıyla bakılır. Romanlara yansıdığı kadarıyla askerin gücü, devletin gücüyle özdeş sayılmış, halkın o güçle övündüğü görülmüştür. Fazlı Necip’in *Dilaver* adlı romanı 313 Harbi, Teselya veya Dömeke Muharebeleri diye de anılan 1897 Türk-Yunan Savaşı’nı konu alır. Türk-Yunan Savaşı’nın başlamasıyla seferberlik ilan edilir. Sefere köyün ağasından amelesine herkes aralarında fark gözetilmeksizin iştirak eder. Roman kahramanı Dilaver, savaşa katılan cesur, iyi niyetli bir kahramandır. Köyde Osman Kâhya’nın çobanı iken dayısından kalan mirasla bir anda köyün en varlıklı kimselerinden biri hâline gelen Dilaver, önce Osman Kâhya’nın kızı Nedime’ye, ardından da Mehmet Ağa’nın entrikacı

²⁴⁴ Boratav, **Türk Folkloru**, s. 191-192.

kızı Dilber'e âşık olur. Dilber'le evlenecekleri sırada savaş başlar ve Dilaver, cepheye gider.

Balkan temalı romanlarda savaş kültürünü şekillendiren en önemli etken askerlikteki manevi duygulardır. Romanlarda her ne kadar savaşın teknik bir iş olduğunu savunan görüşler olsa da askerin her türlü yokluğa rağmen manevi duygularla ayakta kaldığı görülür. Halide Edib Adivar'ın *Tatarcık*²⁴⁵ adlı romanında bu iki zıt görüşe kahramanlar vasıtasıyla temas edilir. Hafıza kaybı yaşayan ve sadece savaş anılarını hatırlayan Feridun Paşa, savaşta manevi duyguların askeri ayakta tuttuğuna inanır. Feridun Paşa, anılarında bu kutsal duyguları sayesinde Plevne'yi savunduklarını belirtirken asker olan damadı Nihat Bey, savaşın teknik bir iş olduğunu savunarak teknik ve bilimle savaşılması gerektiğini düşünür.

Safiye Erol'un *Ciğerdelen* adlı romanında yazar, hâl ile geçmiş zaman karşılaştırması yaparak roman kahramanı Turhan'ı Canzi'ye karşı milletiyle övündürmüştür. Turhan, yeniçeriler hakkında konuşurken onları sadakat ve özveride zirve göstererek devlete olan tâbiyetlerini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca tarihten örnekler veren yazar, padişahları askerler hakkında konuşturmaya kadar gider. Padişahları sırayla anlatırken Fatih için “Yeryüzüne daha mükemmel bir insan gelmemiş!” tabirini kullanır. II.Beyazıt için “Başka bir âlem!”, Yavuz için de “zelzele” tabirini kullanır. Yeniçerileri “sadakat ve özveri timsali” diye vasıflandırır:

“Bana etmediklerini koymadılar. Kızınca vezir filan bilmezler, dillerine geleni söylerlerdi. Gâvur tohumu dediler, dişlek koca dediler. İstanbul'da konağımı kuşattılar. ‘Şimdi senin palankanı dört bir taraftan yakarız!’ diye bağıştılar. Çaldıran'da otağı başıma yıktılar. Ama nidersin? Onlardan geçemem, ne dünyada ne ahirette. Onlarla az mı sefer aştım az mı metriz çektim! Serdarla asker kemikle ilik gibidir. Hepsi de berhudar olalar.” (s. 16)

1.1.1. Asker Duası

Müslüman toplumlarda savaş kültürünün önemli bir parçası da askeri, dua ile savaşa göndermektir. Ordu sefere çıkmadan çeşitli hazırlıklar yapılır. Ulema ve din adamları orduyu manen savaşa hazır hâle getirmek için dualar ederler.

²⁴⁵ Halide Edib Adivar, **Tatarcık**, 1.b., Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1938. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında Ali Paşa ve ordusu Soli şehri üzerine gazaya çıkmazdan evvel çeşitli hazırlıklar yaparlar. Yanya'dan din adamları görevlerini yapmak için ordunun yanına gelirler. Yanya uleması savaşa gönderme duası ile askeri uğurlar:

“Daha ertesi gün fıkralar birer birer yola çıktılar. Ali Paşa'nın kendi fıkrası en son hareket eylediğinden Yanya ulema ve vücuh ve ayarı bir saat kadar Paşa'yı bit teşyi muvaffak ve muzafferiyeti için dualar eylediler.” (s. 47)

Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* adlı romanında babası ve amcası Plevne'de şehit düşen Raik, gönüllülük esasıyla Türk-Yunan Savaşı'na katılmak üzere cepheye uğurlanır. Askerliği vatanî bir borç olarak gören Raik ve arkadaşları, köyden istasyona kadar köylüler ve yakınları tarafından getirilirler. Anadolu'da olduğu gibi Balkanlar'da da askere gidenler için bazen din adamları bazen de ana babaları tarafından çeşitli dualar yapılır. Bu uğurlayışa katılan halk duaya iştirak eder:

“-Haydi aslanım. Allah selamet versin. Babanın duası üzerinden eksik olmayacak. Ölümden dönme. Düşün ki devletine milletine asıl şimdi hizmet etmek zamanıdır. Bu fırsatı fevt edecek bir daha sana evladım demem. Mertlik ancak böyle bir günde belli olur. Göreyim seni oğlum. Diyordu.

Trenin vakit hareketi tekerrüb eder etmez ulemadan bir zat cehren dua okumaya başladı. Hep bir ağızdan çıkan hep bir kalpten kopan sada-yı âmin sesleri göklere kadar yükseldi.” (s. 46-47)

1.1.2. Şehitlik

Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* adlı romanında köyden askere uğurlanan Raik, Alasonya Cephesi'ne ulaşır. Dava Geçidi'nde görev yapan Raik'in hizmetini Mustafa Onbaşı adlı bir yaşlı asker görmektedir. Mustafa Onbaşı'nın çocukluk arkadaşı Nüzhet de Plevne Muharebesi'nde kahramanca savaşırken üç kez yaralanmış, ardından da şehit düşmüştür. Romanda, kahramanlıklarından bahsedilen askerlerin Plevne'de şehit düşmesi önemlidir:

“Devlet ve millet uğrunda ailelerini, ocaklarını düşünmek değil, canlarını bile feda etmekten çekinmiyorlar koca askerler...” (s. 42)

“*Biçare Mustafa’yı en şiddetli elemeler ve ıstıraplar içinde bırakarak birkaç gün sonra şehit mertebesiyle gözlerini kapadı. Zavallı Mustafa nihayet bu şahadet gününü görmüştü.*” (s. 153)

Fazlı Necip’in *Dilaver* adlı romanına konu olan Yunan Savaşı’nda Dömeke’de elde edilen zaferden bahsedilir. Bu savaştan söz eden diğer romanlardan farklı olarak *Dilaver* romanında cephe ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu cephede yiğitçe savaşan Dilaver, şehit olacağı hissine kapılır. Bundan mutluluk duyduğu gibi köyünde bıraktıklarını düşünür.

Şehitlik, romanda iştihakla istenen kutsal bir mertebe olarak ortaya çıkar. Muharebelerin birinde Dilaver, nerden geldiğini anlayamadığı bir kurşunla yere yığılır. Bir süre bilinçsiz bir şekilde yerde yatar. Gözünü açtıktan sonra “*Neden şehit olamadım!*” diye üzülür.²⁴⁶

Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul*²⁴⁷ adlı romanında 93 Harbi sonrası İstanbul’a yerleşen Adnan’ın yaşadığı olaylar dönemin siyasi atmosferi içinde ele alınır. 93 Harbi’nde yakınlarını kaybedenlerin iç hezeyanları, topluma bakışları Adnan’ın arkadaşı Tefvik Hoca’nın şahsında verilir. Az konuşan, içine kapanık bir tip olan Tefvik Hoca, Adnan’la şehitlik hakkında konuşmaya başlar. “*Ben de avukatlık edeceğim. Amma senin gibi değil. İnsan cemiyetinin yakasından yakalayacağım, ‘Bana borcun var! Evvela onu ver!’ diyeceğim.*” diyerek toplumun şehit veren ailelere bir bedel ödemesi gerektiğini savunur. Romanda şehitlik her ne kadar toplum içerisinde kutsal sayılan bir makam olarak görülse de iki kardeşini 93 Harbi’nde şehit veren Tefvik Hoca, vatan adına yapılan bu fedakârlığın toplum tarafından hak edilmesi gerektiğini belirtir.

Murat Sertoğlu’nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Sadık, komitalara karşı verdiği mücadeleyi şehit arkadaşlarına bir vefa borcu olarak görür. Sadık için vatanı korumak aynı zamanda komitacılardan intikam almak demektir. Bütün hazırlıklarını tamamlayan Sadık, Sandeneski ve çetesine ani bir baskın yapar. Neye uğradığına şaşırان çetecilerle uzun bir

²⁴⁶ *Vatan Yahut Silistre* tiyatrosunda da İslam Bey şehit olmadığı için üzülür. Aynı duyguları yaşar. Bkz. (Alev Smar, “Vatan Yahut Silistre’de Vatan Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, Cilt 6, Sayı 9, ss.135-145.)

²⁴⁷ Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, 1.b., Gayret Kitabevi, İstanbul, 1948. (Alıntılar bu baskıdandır.)

çatışmaya girerler. Çatışma sırasında Sadık yaralanır fakat bütün çete üyeleri yok edilir. Sandeneski yine kaçmayı başarır. Yarası ağır olan Sadık, onun peşine düşemez.

Sadece vatanî görevini yaparken ölen kişilere verilen bir unvan olan şehitlik, Balkan Türklerinde geniş anlamıyla da kullanılır. Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanında Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla o topraklarda yaşayan bir milyondan fazla Türk için zor günler başlar.

Yörük Ali adlı romanda Bulgar çetelerinin Makedonya'da yaşayan Türklere yaptıkları zulümler anlatılmıştır. Bu çetelerin sistemli bir şekilde yürüttüğü mücadele neticesinde, Avrupa devletleri Türklerin burada yaşayan diğer milletlerin hayatını tehdit ettiğine ve Makedonya'da düzeni sağlayamadığına ikna olmuş, Türk devletine Bulgarlarla ilgili her konuda baskı yapmıştır. Bulgarların bu mücadelesi, bağımsızlıklarını kazanmaları ile sonuçlanmıştır. Özellikle Bulgarların savaştan sonra Müslüman Türk halka Hristiyanlığa geçmeleri için baskı yapmaları Türkler için büyük bir zulüm olmuştur. Müslüman halk, ölümü din değiştirmeye tercih etmişler ve bunu “şehitlik” olarak adlandırmışlardır:

“Bir aksakallı ihtiyar bağırdı:

-Hayır şehit edecekler. Biz de şimdiden olmaya hazırız.

-İşte böyle din kardeşlerim. Benim şehit edildiğim bir şey değil. Fakat Bulgarlar köye gelip sizi Hristiyanlığa davet edecekler, kabul etmeyenleri şehit edecekler.” (s. 13-14)

1.2.SAVAŞ TEKNİKLERİ

1.2.1. Devlete İtaat- Komutana Bağlılık

İncelenen romanlarda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'ın kontrolü valiler vasıtasıyla sağladığı vurgulanmaktadır. Bu valilerin en önemli görevi halktan topladıkları vergileri merkeze ulaştırmaktır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında yazar, Ali Paşa'nın Arnavutları nasıl temsil ettiğini, o mevkiye nasıl geldiğini tarihî bilgiler vererek anlatır. Yazar, Balkan coğrafyasında Osmanlı Devleti'ne itaatin önemini Ali Paşa'nın hayat hikâyesini anlatılırken verir. Ali Paşa kendi çabalarıyla bir noktaya geldikten sonra Babıali'ye itaat ettiğini bildirerek devletten onay alır. Hamko, Tepeden kasabasında 1754'te Arnavutların Kardiki kasabasındaki derebeylerinden birinin hücumları sonucunda esir düşer. Hanice ve Ali isminde çocukları vardır. Ali, on beş yaşında firar eder. Arnavut serserileriyle hırsızlık

yapmaya başlar. Ali, bir hazine bulur ve anasına durumu açar. Kendi çetesini kuran Ali, Yanya, Makedonya, Teselya'ya hücum eder ve babasının intikamını alır. Bununla yetinmeyen Ali, kayınpederi Selim Bey'i öldürür ve bunun padişahın bir emri olduğunu söyler. Burada devlete itaat ettiğini vurgular:

“Hamko'nun oğlu bu akınlar esnasında iki defa yakayı ele verirse de zekâvet ve cüreti sayesinde yine kurtulup nihayetsiz yağmalarla servetini artırdıkça artırır. Lakin o zamana kadar devletle hiçbir sıfat-ı resmîyesi bulunmadığından ve o sırada kayınpederi Selim Bey'in ahval ve etvarı İstanbul'u na-hoşnud eylediğinden İstanbul'la bilmuhabere istihsal eylediği ferman üzerine bir yolunu bulup kayınpederini kendi bendeganı hâl Ali'den almağa davranırlarsa da Ali fermanı çıkarıp tehditkarane bir tavırla “Ben onu padişah emriyle öldürdüm! İşte ol asinin fermanı!” deyince herkes amr-i padişahiye itaaten boyunlarını büker.” (s. 20)

Arnavutluk'u aldığını bildiren Ali Paşa, Babıali'ye bir mektup yazar. Devlette ikilik istemediğini belirten Ali Paşa, Arnavutluk'a sulhu getireceğini Babıali'ye bildirir:

“Vakia beyler derhâl nifakı vîfakabittebdil Ali'ye mukavemete kalkıştılsa da muvaffak olamadılar. Ali Paşa hemen cümlesini vurup kırıp ol taraf ahvalini hakikaten ıslah eyledi. Hatta beyler, Yanya Kalesi'ne içtima ve iltica eyledikleri hâlde Ali Paşa kale pişgahına ordusunu kurup Yanya valiliği kendisine tevcih olunursa badema Arnavutluk'ta bu misillü hadisatın asla vukua gelmeyeceğini İstanbul'a Babıali'ye arz eyledi.” (s.21)

Arnavutlar ve Solyotlar romanında Hristiyan Solyot askerler tâbi oldukları liderlerinin arkasından ölüme giderler. Boçarıs ve Fotos, Soli'yi terk etme kararı alırlar. Bu karardan sonra Boçarıs ve onun damadı Fotos ve onları seven yaklaşık üç yüz atlı Soli'yi terk etmek zorunda kalır. Bir iç savaş çıkması korkusuyla Parga'ya giderler. Askerler komutana bağlılıklarını göstererek tereddüt etmeden onların arkalarına düşer:

“Boçarıs yürüyüp köyden çıktığı zaman kabilesinin iki yüz müsellah adamları da beraber çıktılar. Evvela bunların Soli hududuna kadar kendisini teşyi edecekleri zannolunmuştu. Hâlbuki Parga'ya kadar arkasından ayrılmadıkları gibi oraya vusulden sonra dahi reislerini bırakıp gelmediler. Reisleri nerede ise kendi vatanları orası sayılacağını ve baba Boçarıs'i kabul edemeyeceklerini katiyen beyan eylediler.” (s.100)

Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* adlı romanında olayların büyük kısmı Türk-Yunan Savaşı esnasında Raik'in görev yaptığı cephede geçmektedir. Savaş esnasında askerde

olması gereken disiplin ve ciddiyet romana yansımıştır. Raik, babasından ve amcasından dinlemiş olduğu askerlik hatıralarında ve almış olduğu askerî eğitimde komutana itaatın, devlete itaat anlamına geldiğini bilir:

“Fakat milletin büyüklerine itaat, vatanını sevmek bütün duygularına üstün geliyor.” (s. 31)

“Ben sizin hizmetinizde ölünceye kadar bulunsam gam yemem. Canıma minnet bu amma muhaberesiz de duramam.

Size itaat etmek boynumun borcudur. Öl dediğiniz yerde canımı feda ederim.”(s.53)

Halide Edib Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* adlı romanında İstanbul'dan Geyve'ye gelen Peyami, İhsan'ı bulur ve Mehmet Çavuş komutasında talim yapan askerlerin arasına katılır. Rumelili Mehmet Çavuş, kendini savaş teknikleri hususunda iyi yetiştirmiş, Balkanlar'da çete ve komitacılara karşı mücadele etmiş, okuması yazması olmayan, savaşçı biridir. Vatan için savaşılması gerektiğine inanan Mehmet Çavuş, insanların kendisine hizmet etmesini gerektiğine inanarak vatani için yaptığı hizmetlerden karşılık beklemektedir. Komutanı İhsan'ın rızası olmamasına rağmen Kezban'ı kaçırmak isteyen Mehmet Çavuş, Kezban'a binbir yolla sahip olmak ister. İhsan'ın arkasından sinsice planlar çeviren Mehmet Çavuş, İhsan'a suikast düzenleyerek Sarılar köyündeki köylüyü komutana karşı kışkırtır. Mehmet Çavuş, komutana karşı gelmesinin ve ihanetinin cezasını canıyla öder:

“Silah talimini bana Mehmet çavuş yaptırıyordu. Bu vakiyle Rumeli'de Bulgar çeteleriyle vuruşmuş. Makedonya'nın kanlı ihtilallerinde pişmiş bir nevi siyasi şakiydi. Onda bütün gavurların, Türk'ün canına kastettiklerine dair kazılmaz bir kanaat vardı. Bir de Bulgarları yegâne imtisale layık bilirdi. Üçüncü ve en kuvvetli itikadı da padişah düşmanlığı idi. ‘Artık millet işi eline alsın!’ derdi. Fakat millet kimdir işi eline nasıl alır. Buna dair efkârında vuzuh yoktu. Herhalde elinde silahla düşmanlarla boğuşmayanlar kim olursa olsun milletten sayılmıyordu.” (s. 120)

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında eski bir Bulgar olan Sadık, Osmanlı'ya iltihak edip Sadık ismini aldıktan sonra Bulgar çeteleriyle mücadeleye girişir. Öncelikle onlardan biri gibi görünerek komita içerisinde yüksek mevkilere gelir. Yaptığı

hizmetlerden sonra son olarak sadrazam tarafından iki Bulgar komitacı reisini öldürmekle görevlendirilir. Bulgaristan'a giderek iki komitacı reisini öldürür ve kaçırmaya çalışırken yakalanır. Bulgar hükûmeti Sadık'ı yargılayıp cezaevine koyar. Komitacılar Sadık'ı öldürmek için cezaevinde çeşitli suikastlar düzenlerler. Sadık'ı ortadan kaldırmak için tuzaklar yetmez hatta Sadık kendisinin hayatına kastedenlerin yüzüne baka baka konuşma yapar. İnsanların provoke olup şiddetin daha da artmasını önlemeye çalışır. Kendi ülkesinde olmamasına rağmen düşman elinde olsa bile devlete olan güveni vurgulayarak Bulgar devletinin Bulgar komitacılardan üstün olduğunu belirtir. Çeteciler tarafından öldürülmektense devlet elinde yargılanıp devlet tarafından cezalandırılmayı tercih eder. Konuşmasında devlete güven ve devlet otoritesine saygıyı vurgular:

“-Arkadaşımın bir anarşist olduğunu biliyorum. Belki de suçu ağırdır. Fakat ona cezasını sorumsuz komitacıların değil devletin vermesi gerekirdi. Devletin kefaleti altında bulunan bu zindanda işlenmiş olan bu cinayet çok vahim sonuçlar verebilir. Bütün anarşistleri intikam peşine düşürebilir. Hele Bulgar cezaevlerinde emniyet namına bir şey bulunmadığı inancı yayılacak olursa devlet otoritesi sıfıra düşer. Hemen sıkı bir tahkikata başlamalısınız. Katiller kaçmışlarsa suç ortakları mutlaka hâlâ buradadır.” (s. 171)

1.2.2. Diplomatik Dil-Mektuplaşma

Savaş öncesi mektuplaşma çok sık kullanılan diplomatik bir dil olarak romanlarda ortaya çıkar. Barış dili olarak elçi vasıtasıyla gönderilen mektup karşılıklı meramların anlatıldığı bir vasıtaadır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Ali Paşa'nın yardım isteğini yapılan istişarede Samuel kabul eder. Yetmiş Solyot askeri Ali Paşa'ya gönderilir. Bu konuda Rüstem, Ali Paşa adına Samuel'e mektup yazar.

Rüstem, Ali Paşa'yla gizlice görüşür ve Solyotlar hakkında ona bilgiler verir. Düşmana ihsanda bulunmanın bir savaş tekniği olduğunu söyleyerek bir mektup yazmasını ister. Rüstem bu görüşmelerde Ali Paşa'ya Boçarıs ve askerlerine maaş bağlaması teklifinde bulunur. Bu düşmanı önce parçalamak ve daha sonra onlara ihsanda bulunmak anlamına gelmektedir. Ali Paşa bunun üzerine Parga'ya mektup yazar:

“Asıl muhavere bundan ibaret olup sözün bundan sonrası Soli nahiyesi ahvaline ve ecanibin tahrikatına dair ma'lumat-ı munzama olmak üzere Rüstem'in verdiği haberlerden ve Avrupa ve İstanbul politikasına dair Ali Paşa'nın Rüstem'e getirdiği havadisten ibaret olarak biraz daha uzandı gitti. Ali Paşa, bilhassa Berat mutasarrıfından şikâyet edip

ileride bu adamın işler açabilmesi ihtimalatından korktuğunu söyledi. Rüstem ise hıyanetinden korkulan adamlara o korkuyu belli etmeyip bilakis dostluk göstermek inayet ve ihsan etmek büyük politikacılık şiarından olup bu suretle beraber o adamın her hâli her hareketi nazarıdikkat önünde tutulmak lazım geleceğini arz eyledi ki zaten Paşanın mesleği dahi bundan ibarettir. Ali Paşa'ya gelince: Bağlı bıraktığı adamların yanına varıp çözdükten sonra doludizgin Yanya'ya gelip doğruca hareme girdi. Ertesi gün güya geceyi hareminde geçirmiş gibi bir tavır ile selamlığa çıkarak kâtibini çağırdı. Parga'daki vekiline hitaben bir mektup olmak üzere kendisi söyleyip kâtip yazmak suretiyle Rumca bir mektup yazdırdı ki tercümesi bervech-i atidir” (s. 105)

Esat Mahmut Karakurt'un *Vahşi Bir Kız Sevdim* adlı romanı Zabıt Adil Bey'in hatıra defterinin okunmasıyla başlar. Yüzbaşı Adil Bey, Kristina adında Bulgar komitacı bir kızı sever. Kristina, komitanın sıkı kurallarına bağlı fakat Adil Bey'e âşık bir komitacıdır. Yazar, Adil Bey'in defterine romanın adını verdiğini belirterek romandaki olay örgüsüne giriş yapar. Komita, Kristina'nın ihanet ettiğini anlar ve onu cezalandırmak ister. Komita, öncelikle yüzbaşayı oyuna getirerek Kristina'nın ağzından bir mektup yazdırır ve çoban vasıtasıyla yüzbaşuya gönderir.

Mektuplaşma o dönemde gizli görüşmelerde kullanılan en güvenilir iletişim aracıdır. Özellikle komitacılar planlarını mektup vasıtasıyla birbirlerine iletmışlerdir. Murat Sertoğlu'nun *Komitacı Aşk* adlı romanında Mülazım Cevdet Bey'in komitacılara karşı vermiş olduğu mücadele anlatılır. Yanef'i ele geçirmek için gittiği köyde Bulgar komitacılar tarafından esir alınan Mülazım Cevdet Bey, Anna adında bir komitacının yardımıyla kaçmayı başarır. Bu olay üzerine komita içerisindeki rekabet parçalanmayı getirir. Anna ve ağabeyi Dimo'yu devre dışı bırakmak için Yanef, Dimo'ya yeni bir görev çıkartır. Olay kısa sürede anlaşılır. Dimo, görevin verilmiş amacını sezmiştir. Yanef, Dimo'yu uzaklaştırmak, kız kardeşine kolayca yaklaşabilmek ve de gücü tek başına elinde bulundurmak istemektedir. Yani görev Dimo'nun ölmesi için verilmiştir. Dimo, bütün olabilecekleri bilmesine rağmen görevi kabul eder. Bu sırada Cevdet'in eline komitacıların planlarının bulunduğu bir ihanet mektubu geçer:

“Mülazım Cevdet Bey bu esrarengiz mektubu bir daha, bir daha okudu. Galiba bana bir oyun oynamak istiyorlar, diye düşündü. Fakat her hâlde kendisini gafıl avlayamayacaklardı. Mektubun aynen şöyle idi:

-Komitacı Dimo Çarşamba günü öğleden sonra Vardar Köprüsü'nü atmak üzere yola çıktı. Haberiniz olsun.” (s. 36)

1.2.3. Savaşta İstihbarat Alma ve Casusluk

İncelenen romanlarda savaşta düşman arasına ajan sokma ve istihbarat alma önemli bir savaş tekniği olarak dikkat çeker. Bu görev, hangi millette olursa olsun millî bir görev olarak yerine getirilir. Toplanan bilgilere göre savaş stratejileri üretilir. Görevin gizliliği ve tehlikesi romana ayrı bir gerilim katar. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında önceleri Ali Paşa'nın adamı olarak Solyotların arasına giren Rüstem, sık sık Ali Paşa'ya rapor verir. Bu ikili dikkat çekmemek için savaş ortamında gizli şifrelerle buluşurlar. Tepedenli Ali Paşa belli günlerde dört adamıyla ormana gider. Adamlarını bir ağaca bağlar ve Rüstem'le görüşmek üzere gizli bir yere doğru yol alır. Bu arada bu haberleşmeyi bir çoban aracılığıyla yapmaktadırlar. Renkli fasulyeler buluşma şifreleri olarak kullanılır:

“Biz o mühim işi hikâyeden mukaddem haber verelim ki Ali Paşa'nın en ziyade emniyet ettiği bir Rumi ayda beş yüz kuruş maaşı olduğu hâlde Soli nahiyesinin ilk geçidi civarında beş on keçiye çobanlık ederek her zaman Rüstem kendisine birkaç kuru fasulye verirse onları hemen Paşaya isal etmeğe memurdur. Bu adamdan Paşa tamamiyle emin olduğu hâlde, Rüstem ile edeceği muhabereyi tahriren icraya yine cesaret edemeyip, mektup şayet ağyar eline geçer diye fasulye şifresini ebcede ve Rüstem ile şifahen müzakereye lüzum görmüştür. Fasulyenin her tanesi bir gün demek olup günler dahi “cumartesi bir, Pazar iki, pazartesi üç...” diye sayıldığından fasulyeler be olur ise Perşembe gününe delalet ederler. Fasulyeler beyaz olursa haberde fevkaladelik hükmü bulunmayıp kırmızı oldukları surette delalet eyledikleri haber fevkahat mühim ve müstacel olduğu anlaşılır.” (s. 102)

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında olduğu gibi tarihî bir şahsiyet olan Tepedenli Ali Paşa²⁴⁸ ismi romanın tarihini vermesi açısından önem taşımaktadır. Her ne kadar Ali Paşa *Nadide* romanında *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında olduğu gibi romanın başkahramanı

²⁴⁸ 1744-1822 arasında yaşayan Tepedelenli Ali Paşa, Arnavutluk'un Tepeden köyünde doğar. 1788'de Yanya valiliğine getirilir. Osmanlı Devleti'nin zaafiyetinden faydalanıp Arnavutluk ile Yunanistan arasındaki Epir bölgesinde hâkimiyetini arttırır. Bağımsızlık niyeti nedeniyle görevinden alınır. Bunun üzerine bir isyan başlatır. Mora Valisi Hurşit Ahmet Paşa komutasında bir ordu İsyan bastırılınca idam hükmü verilir. Haberi alınca silahına yöneldiğinden 24 Ocak 1822'de vurularak öldürülür. (Erhan Afyoncu, **1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu 4**, Yeditepe yayınları, İstanbul, 2010, s. 139-142.)

olmasa da Ali Bey'in çiftliğine ajan olarak yerleşen İboş ve çiftlik kâhyası Kanber'in diyaloglarında teferruat olarak geçmektedir. Cihan'ın yani İboş'un mektuplar vasıtasıyla çevirdiği dolapları Kanber anbean takip eder. Mektuplarla anlaşılan çeteciler mektupları kimsenin okuyamayacağı şekilde şifrelerler.

Gönüllü romanında Andrea Kostopolo, Yunan ordusunda bir yüzbaşısıdır. Berlin Sözleşmesi'nden sonra Yunanistan tarafından Yenişehir'e gönderilmiş bir ajandır. Yenişehir halkı, onun hastalığı sebebiyle hava değişimi için buraya gönderildiğini sanmaktadır. Kostopolo'nun buradaki görevi Etnik-i Etery'a mensup Rum gençlerini mümkün olduğunca askerî düzen içinde tutabilmektir. Filomene'yle evlenmesi söz konusu olur ancak Kostopolo, *"Atina mekteplerinde yetişmiş bir züppe"* (s.63) olduğu için köylü olan Filomene'ye ilgi duymaz. Filomene'yle evlenmeyi sadece Yankos'un servetine konmak için kabul eder. Recep Köso'yla Filomene arasındaki ilişkinin derecesini de bilmektedir. Hem Kostopolo hem de Yankos savaş ortamını kullanarak servet elde etmeyi planlarlar.

Balkanlar'ı konu edinen romanların genelinde savaş ortamı vardır. Bu savaşlar devletlerden önce komitalar ve çeteler arasında yaşanmıştır. Komitalar, Balkan topraklarındaki yapılanmalarını, ait olduğu millettten maddi ve manevi destek alarak kurmuşlardır. Komita reisleri halktan insanları istihbarat elemanı olarak değerlendirmiş ve yapmış oldukları işi kişilere bir vatanseverlik olarak göstermişlerdir. *Komitacı Aşk*ı adlı romanda Osmanlı zabiti Cevdet Bey, komitacılar tarafından yakalanmıştır fakat Yanef adlı komitacı reisine kafa tutmaya devam etmektedir. Hatta bir ara Zabıt Cevdet, Yanef'i sorgulamaya kalkışır. Bu durum kargaşaya ve bütün silahların zabite yönelmesine neden olur. Kargaşayı içeri giren Anna adlı kadın komitacı reisi bitirir. Anna, bunun bir tuzak olabileceğini söylese de Yanef köylerden oluşturduğu istihbarat servisinin kendisine haber vereceğini düşünerek bunun tuzak olmadığını belirtir:

"-Bu vazifeye yeni tayin edilmiş. Daha kimseyi tanımıyor. Mamefih bir tuzak da olabilir. Belki de müfreze de arkasından geliyordur.

Bu son cümle kahvede yeniden bir hareket uyandırdı:

-Şu hâlde tehlike var, diye mırıltılar yükseldi.

Fakat Yanef hiçbir müfrezenin yolda olmadığını biliyordu. Böyle bir şey olsaydı bütün köylere yayılmış bulunan casus şebekesi çoktan ona haberini getirirdi. Fakat

mahsustan böyle söylüyordu. Bu şekilde hareket etmekle bu deli mülazıma genç kadının fazla kıymet vermesine mani olacağını düşünüyordu.”(s.20)

1.2.4. Savaşta Ortak Simgeler

Savaşların genelinde birtakım simgeler ortak bir savaş dili oluşturur. Herkese göre aynı anlama gelen bu tür simgeler Balkanlar’ı konu edinen romanlara da yansımıştır. Barış dilinin sembolü, beyaz bayrak asmaktır. Bu teslim olmanın göstergesidir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Pop’un adamları yaklaşık bin iki yüz kişi Boçarıs ve Fotos’un adamları da sekiz yüz kişi birbirleriyle savaşmak için toplanırlar. Bu arada Ali Paşa’nın Soli’ye saldırdığı haberi alınır. Bunun üzerine Samuel ve Fotos o bölgeye giderler. Samuel, Fotos’un dönmesi gerektiğini Ali Paşa’ya belirtir. Sınırı ancak bir sopanın ucuna beyaz mendil takarak geçebileceğini söyler:

“Bu misillü vahşiyane kavgalarda mendilini değnek ucuna bağlayıp bayrak hâline koymak ve onu görenler bayrak sahibinin mükâlemeci olduğunu anlayıp incitmeksizin, hayyen zabitanın nezdinde götürmek âdetleri malum olmadığı cihetle Fotos’un hesap ettiği tehlike filvaki korkacak şeylerdendi.” (s. 206)

Esat Mahmut Karakurt’un *Son Gece* adlı romanında I. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti’nin Romanya’yı işgal ettiği süreç üzerinde durulur. İbrail şehrine yerleşen Osmanlı askerleri hava saldırısına uğrarlar. Komutan Yüzbaşı Faruk Bey ve evdekiler ertesi gün sabahın ilk saatlerinde kapının çalınmasıyla uyanırlar. Cepheye hareket vardır. Düşman hiç durmadan taarruza geçmektedir. Hava saldırısı esnasında askerlerin dikkatlerini uçağın kuyruğundaki bir simge dikkat çeker. Bu işaret savaş esnasında ortak bir anlam ifade etmektedir:

“-Peki, amma binbaşım, hep onun aynı tayyare olduğunu nereden biliyorsunuz?

-Bir kere herifin cesaretinden derhâl anlaşılıyor, o başka! Fakat ayrıca, kuyruğunda bir de işaret taşıyor... Kocaman bir iskelet kafası!” (s. 97)

Komitacı Aşkı romanında Osmanlı zabiti Cevdet Bey, Bulgar komitacı Yanef’i yakalamak için yola çıkar. Bir köylü tarafından köy odasında güzel bir şekilde misafir edilir. Genç çavuş, komitacı reisi Yanef’i aradığından ve bulduğunda onu tutuklayacağından köylülere bahseder. Köylüler kendisine onu tanıyıp tanımadığını sorarlar. Köylüler kendisiyle alay ederler çünkü Yanef aslında onu konuk eden köylüden

başkası değildir. Komitacıların kollarında kendine has çapraz kemik ve ölü kafası işareti vardır. Bu simge kişinin komitaya mensup olduğunu gösterir:

“-Öyle diyorlar. Demek siz Yanef’i hiç tanıımıyorsunuz? Şu hâlde bu vazifeye tayin edildiniz.

-Evet! Yeni tayin edildim.

-Peki, kendisi hakkında hiçbir malumatınız yok mu?

-Var sol kolunda ölü kafası ile iki kemik resmi mahkuk imiş.

-Sol kolunda mı?

-Evet!

Yabancı adam sol kolunu yavaş yavaş sıyırdı..

-Böyle mi?

Bu hareket o kadar ani oldu ki Mülazım Cevdet bir an şaşırıldığını hissetti. Zira birlikte yolculuk ettiği bu adamın sol kolunda filhakika bir ölü kafası ile iki kemiğin hak edilmiş bir hâlde durduğunu dehşetle görmüştü.

Mülazım Cevdet dimağındaki istifham bir anda çözüldü. Demek oluyor ki beraber seyahat ettikleri bu adam komitacı Yanef’in ta kendisi idi. Ve Yanef, onu karargâhı olduğuna asla şüphesi olmayan bu kahveye gayet mahirane getirtmeye muvaffak olmuş bulunuyordu.” (s. 16)

Hüsniye Balkanlı’nın *Güzel Hatice* adlı romanında Hacı Hasan Ağa ve ailesi Tronova köyünden Bulgar komitacıların baskısıyla göç etmek zorunda kalır. Göç esnasında komitacıların saldırılarına uğrarlar. Yolda sahip oldukları bütün varlığı kaybederler ve açlık, susuzlukla imtihan olurlar. Bir Bulgar köyüne geldikleri zaman teslim olmak için sopanın ucuna beyaz bir bez bağlarlar ve sallarlar.

1.3. SAVAŞTA ESİRLERE MUAMELE

Balkanlar’da savaşta yaralılara ve teslim olanlara ortak bir muamele şekli vardır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında bu kuralın Solyotlar tarafından uygulandığı görülür. Yazar, esirlere yapılacak muameleyi kahramanlığın şanı olarak göstermektedir. Solyot kültüründe yaralıyı ve aman dileyeni cezalandırmak yoktur. Solyotlar, Ali Paşa’nın

karargâhına girerler ve yaklaşık elli kişiyi esir alırlar. Onlara karşı kendi millî kimliklerine uygun muamelede bulunurlar, aman dileyene savaşta da olsa el kaldırmazlar:

“Nihayet Ali Paşa’nın ricatı tahakkuk etmekle artık sabah dahi açılmış olduğundan ordugahı gördüler. Ayağından mecruh kırk elli kadar Arnavut buldular ki bunlar badi-i emirde kesileceklerinden havf etmişlerse de Solyotlar mecruhu kesmek kahramanlık şanından olmadığını temin eylemişlerdi. Mecruha ve teslim-i silah edene ve aman diyene ölüm olmadığı barbar olan akvam nezdinde öteden beri müesses bir kanun olup Avrupa medeniyetiye bu kavaidi yeniden keşfetmişçesine kitaplarına yazar ve salib-i ahmer gibi mecruhine iane cemiyetleri teşkil eder. Yine teşekkür olunur ya!”(s.50-51)

Rüstem, Mükrim’e’nin intikamını almak için Pop ve adamlarına karşı bir pusu kurar ve saldırıya geçer. Onları amansız bir hâlde bozguna uğratar. Bu esnada bile Arnavut Müslüman olan Rüstem, Mükrim’e’yi katledenlerden kellelerini alarak intikam alırken diğer yaralıları tedavi ettirir. Bu olay Ali Paşa’ya farklı ulaşır. Ali Paşa şehri kuşattığında karargâha bir elçi gelir. Şehsuvar Bey’in iki yüz askerle dört yüz Solyot’u öldürdüğünü söyler. Bu arada Şehsuvar’ın Rüstem olduğu anlaşılır. Rüstem, Mükrim’e’yi katledenlerden intikamını almıştır:

“-Mutlaka çavuşlar saymışlar ama ben o haberi alamadım! Fakat yetmişden ziyadeydi. Eksik değildi. Palasının bağları sırmadan olan bir Solyot üç dört yerden yaralı olduğu hâlde henüz can vermemiş bulunduğu Şehsüvar Bey ‘Bir çocuğu öldürmek yiğitlik değildir!’ diye bıçakla et kıyar gibi herifi doğradı. Ben pek yakın olduğum için bunu gözümle gördüm. Diğer yaralıları muayene ettirerek üç dört tanesinin daha başını kestirip küsurlarına ilişilmedi.” (s. 211)

Savaş esnasında zalimane uygulamaları görmek her zaman mümkün olmuştur. Arnavutlar ve Solyotlar romanında Ali Paşa kendi diktatörlüğünü askere kabul ettirmek için şiddete başvurur. Kendi askerini kurşuna dizdirerek diğer askerlere gözdağı verir. Bu arada Rüstem’den rahatsız olan Solyotlar da vardır. Bundan dolayı Fotos üzerinde baskı kurarlar. Eftimi, Rüstem ve Papaz Samuel konuşma gereği duyarlar. Fotos bu olanlar karşısında *“Tanıdıklarımın çatışırım ama kesinlikle vatanımdan gitmem!”* der. Rüstem bu görüşmede Samuel’e ya İstanbul’a gideceğini ya da Solyotlara hizmet edeceğini söyler. Bu bağlamda Arnavutların arasına gireceğini ve Ali Paşa’nın gaddarlığını anlatacağını ifade eder. Onlar da ikinci teklifi kabul ederler. Rüstem, Arnavutların arasına girmeye başlar. Ve

yavaş yavaş Solyotları yenemeyecekleri şayiasını yayar. Ali Paşa 1800 yılında Yanya’da askerî cephe kurdurur. Askerin arasında kimlerle savaşacağını ve nereye gideceğini bilmeyenler vardır. Bu sıkıntı kulaktan kulağa yayılır. Bu durumu duyan Ali Paşa, tereddütte olan askerleri huzuruna çağırır ve kurşuna dizdirir:

“Ali Paşa bu sözlerin efrat ağzına rüesa tarafından yayıldığını pekâlâ anladıysa da o sözlerle vereceği cevabı rüesaya değil yine efrada vermeyi tercih ederek mırıldıyı ziyadeleştirmiş bulunanlardan sekiz tanesini huzuruna celp ile şöyle kısacık bir istintaka başladı. Sordu ki:

-Yahu, ne gürültü ediyorsunuz?

-Efendim, nereye gitmekte olduğumuzu hiçbirimiz bilmiyoruz. Zabıtalarımız, beylerimiz dahi bilmiyorlar.

-Vay, nereye gitmekte bulunduğumuzu bütün ordunun bilmesi lazım mıdır?

-Değil midir ya?

-Öyleyse bilmiş olunuz ki ahirete gidiyorsunuz!

Bu sözü söyler söylemez iri kıllı kaşları ucuyla verdiği bir işaret üzerine sekiz adamın göğüslerine otuz kadar tabanca patlayarak cümlesini bir anda helak eylediler.” (s. 134)

Savaşta yapılan bir diğer zülüm şekli kafa kesmedir. Bu sembolik bir hareket olup düşmana verilen bir korku mesajıdır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Ali Paşa ve ordusu ilk gün bozguna uğrar. Ali Paşa, muhasara için köyün etrafına on iki tane kule yaptırır. Kulelerin inşası tam bir buçuk ay sürer. Soli’de artık erzak tükenmektedir. Gizli bir şekilde köyden çıkarak dışarı köylerden Soli’ye erzak taşınır. Fikir ve uygulama Rüstem’e aittir. Bunun üzerine Samuel, Rüstem’i eleştirenleri azarlar. Rüstem’in onlardan daha vatansever olduğunu söyler. Bu arada kuleden kaçarak Rüstem’in erzak getirdiği haberi Ali Paşa’ya ulaşmış, o da kuledeki sekiz askerın kafasını kestirmişti:

“Papazın sözü altında kalmamak için bu adamlar dahi bir defa zahire celbine gittilerse de sekiz kişi gitmiş oldukları hâlde yalnız üçü hem de zahiresiz olarak avdet edip o gün akşamüzeri bir Solyot çoban çocuğu dahi diğer beşinin kafalarını getirmişti. Demişti ki:

-Bunları bana bir Arnavut yükletti. “Papaz Samuel’den başka kimseye verme” diye tembih dahi eyledi.” (s. 141)

Esat Mahmut Karakurt’un *Son Gece* adlı romanında esirlere yapılan muamele farklı bir açıdan ele alınır. Babasının intikamını almak isteyen generalin kızı, yüzbaşayı rehin alır. Yüzbaşı, savaşın insanların değil, kaderin bir oyunu olduğunu söyler. Normalde yaptığı bu hareketin karşılığının kurşuna dizilmek olduğunu hatırlatır. Yüzbaşı Faruk, Rumen generalinin kızının tabancayı bırakması hâlinde onu serbest bırakacağını belirtir. Ve aralarında şöyle bir diyalog geçer:

“-Matmazel, çekin o tabancayı göğsümün üstünden!. Kanunumuza göre Türk askerine harpte silah çeken düşman, kurşuna dizilir. Fakat ben vazifemi suiistimal ederek bu cürmü saklayacağım!. Görmemiş olacağım!. Yapmayın, bana inanın!. Bu işte hepimiz de günahsızız!. Günah bizim değil, talihimizindir!..” (s. 23)

Balkanlar’ı konu edinen romanlarda savaşta çetelerin ve komitaların yaptığı zulüm başlı başına farklılık gösterir. Çeteler, hedeflerindeki sivil halkı ve savaştıkları orduyu yapmış oldukları mücadeleden bezdirme adına savaşta ele geçirdikleri esirlere halkın ve askerlerin gözü önünde canice muamelede bulunurlar. Murat Sertoğlu’nun *Bulgar Sadık* adlı romanında başkahraman Sadık, Bulgar komitalarının arasına girmiş bir Osmanlı ajanıdır. Kendini komitaya kabul ettirmek için çeşitli baskınlar düzenleyip Osmanlı ordusuna karşı çeşitli başarılar elde eder. Sadık, Osmanlı askerlerinden ziyade özellikle savaşta ele geçirilen Yunan ve Rum askerlerine zulümler yapar ve onların kafalarını keser. Komitanın ardı ardına bozgunlar yemesi çetecilerin iyice morallerini bozar. Komitacılar sonunda intikamlarını Rum çetelerinden alırlar bunu yaparken de hiç acımazlar:

“Ben bütün bu mağlubiyetten çok sinirlenmiştim. Yanıma topladığım 13 kişi ile Demirhisar’da çete kurmuştum. Bütün intikamımı Rum çetelerinden alıyordum. Yaptığım zulümlere kurtlar bile hayretle bakıyorlar, onlar bile benimle karşılaşmaktan kaçıyorlardı. Kıtır kıtır adam doğruyordum. Bulunduğum mevkide benden başka çete kalmamıştı. Dağların tek hâkimi olmuştum.” (s. 43)

Savaş esnasında esirlere muamele her ne kadar savaş kuralları içerisinde yer alsada bu muamele esir alan kişiye ve millete göre değişen insanî bir durumdur. Türk kültüründe “Aman dileyene el kaldırmama” esastır. Halide Edib Adıvar’ın *Tatarcık* adlı romanında Türk askerinin cephede yaralı düşman askerine karşı tutumu bir İngiliz’in ağzından

nakledilir. Asıl adı Lale olan roman kahramanı Tatarcık, Boğaziçi'nde Poyrazköy'de doğmuştur. Babası uzun süre kaptanlık yapmış, Kurtuluş Savaşı'nda mermi kaçırmış Tatar Osman Kaptan'dır. Lale'ye Tatarcık lakabı babasından dolayı takılmıştır. Babası öldükten sonra annesiyle yaşayan Tatarcık, koleji bitirir ve İngilizce dersleri vererek geçimini sağlar. Bisikletiyle köye karşı dirayetli bir kız profili çizen Lale, yüzme ve balık tutma gibi sporlarda da maharetlidir. İstanbul'dan Feridun Paşa Korusu'na gelen yedi üniversiteli genç Poyrazköy'de kamp kurarlar. Gençlere savaş anıları anlatan Feridun Paşa'nın damadı Albay Nihat Bey, Makedonya Cephesi'nde geçen anıyı bir İngiliz'in ağzından anlatır. Osmanlı askerinin cephede düşmana karşı sergilediği insanî tutum tam bir kahramanlık örneğidir:

“-Monşer Nihat, demişti. Paşanın hikâyelerine benzeyen bir vak'ayı bana bir İngiliz yaralı neferi anlattı. Dedi ki: ‘Son cephede bir tepe vardı, bir sabah bana oradan bir Türk eri geçer gibi geldi. Arkadaşlara söyledim. Onlarda böyle bir gölge gördüklerini anlattılar. İşgüzarlık olsun diye bir sabah pusu kurdum, bekledim, geçerken vurdum. Bunu bizim zabite söyleyince, çıkıp üstünü aramamı emretti. İki gün sonra o noktaya gittim. Üstündeki kâğıtları alıp dönerken ağaçların arasında bir inilti duydum, gittim. Bir yaralı İngiliz neferi yatıyordu. Beni görünce sevindi. Fakat oraya niçin geldiğimi söyleyince gözlerinden yaş boşandı. ‘Ne yaptın? Bana her sabah bir Türk neferi su, ekmek getiriyordu. İki gündür gelmedi, demek onu öldürdün?’ dedi.” (s. 44)

Murat Sertoğlu'nun *Komitacı Aşk*ı adlı romanında Bulgar komitacıların Türklere yapmış oldukları zulüm Mülazım Cevdet için artık çekilmez hâle gelir. Bu zulmü yapanları aramaya başlar. Kendisinin tuzağa düşeceğini bile bile Bulgar komitacı Yanef'in bulunduğu iddia edilen köye tek başına gider. Yolda bir Türk köyünde Bulgar komitacıların yaptığı bir başka zulümle karşılaşır. Komita, zulmün her çeşidini yapmaktadır. Yanef, köye gelen Cevdet Bey'i esir alır. Komitacılar esirlere yapılan muameleyi kendi aralarında konuşmaktadırlar. Komita kurallarına göre bir Türk esirin sonu ölümdür. Esir önce sorgulanır, biraz bekletildikten sonra kurşuna dizilir. Cevdet'in kolayca esir düşmesi bir baskın olabileceği korkusu oluşturur. Bu nedenle öldürülmesinin ertelenmesine karar verilir.

Safiye Erol'un *Ciğerdelen* adlı romanında Osmanlı Devleti'nin diğer milletlerle ilişkilerinden çarpıcı örnekler verilir. Turhan'ın Canzi'yle ilişkisi şimdiki zamanda devam ederken yazar geçmişe giderek bir Türk erkeğinin Macar bir kıza aşkından bahseder. Mustafa Durakça, Mariska adında Nemseli bir kıza âşık olur. Kimsenin sözünü dinlemez, kimseye boyun eğmez. Mustafa'nın âşık olduğu kız Nemseli olduğu için çevresi tarafından hoş karşılanmaz. Mariska'yı ailesi çocukken amcasının oğlu Stefan ile sözlerler. Stefan yaşı geldiği için Mariska'yı almaya gelir. Bu haberi duyan Mustafa Durakça dayanamaz Veli Koca'nın da müsaadesiyle Mariska'yı kaçırmaya karar verir. Küçük bir sokak savaşı sonucunda Mariska'yı kaçıırır ve Stefan'ı esir alır. Stefan, işkence göreceğini düşünürken Mustafa onu incitmeyeceğini ve konuğu olduğunu söyler. Esir olarak aldığı Mariska'nın amcasının oğluna misafir gibi muamelede bulunur:

“Mariska Sultan'ımın amca oğlu benim tutsağım olamaz, illa kafadarım ve konuğum olur.Haşa size fidye biçemem,yeriniz başım üzredir.Dilerseniz bizimle kalır.” (s. 95)

1.4. YİĞİTLİK VE KAHRAMANLIK

Balkanlar'ı konu edinen romanların genelinde savaşlar büyük bir yer teşkil eder. Savaş temalı romanlarda yiğitlikler ve kahramanlıklardan sıkça bahsedilir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında yazar, kahramanın tanımını romanın başkışisi Rüstem'in ağzından yapar. İhtiyar meclisinde Fotos'un vatani terk etmesi kararı verildikten sonra Rüstem, Fotos'u kan dökmemeğe ikna eder. Fotos da bunun üzerine Boçarıs'ın yanına gitmeyi kabul eder. Rüstem, Fotos'a yiğitliğin tanımını yapar:

“-Ha şöyle! Kan dökülmeğe biz sebep olmayalım da! Bir vakit ‘Ben Boçarıs gibi değilim, şöyle ederim, böyle ederim.’ demiş olduğun için endişe ediyordum. Yiğitlik tehevvürden ibaret değildir. Yiğit olan hesapla teemmülle hareket eder.” (s. 169)

Romanda kahraman bir daha geri adım atmamak üzere hareket eder. Romanda iyi karakter olarak geçen Fotos, korkaklıktan dolayı memleketini terk etmediğini, geri dönmek üzere gittiğini söyler. Memleketini terk etme kararı alan Fotos ertesi sabah evini ateşe verir, Samuel'e dönerek şunları söyler:

“-Ben evimi yaktığım hâlde telaş ediyor muyum ki siz namussuz bir adamın evi yandığından dolayı bu kadar telaş ediyorsunuz? İhtiyar meclisinin benim aleyhimde verdiği hükme böyle tamam tamamına riayet edişimi olsun şayan-ı tahsin bulmuyor

musunuz? Memleketimden çıkıp gitmekliğim matlup mu? İşte çıkıp gidiyorum. Bir daha avdetim ihtimalini dahi mahvetmiş olmak için evimi yakıyorum. Mal benim değil mi?” (s. 169)

Yazar, romanın genelinde iyi ve kötü karakterlerin ağzından yiğitlik ve kahramanlık tanımları yaptırır. Yazara göre kahraman hesap yaparak yaşamaz, çok saftır. Romanın kötü karakteri Ali Paşa, Boçarıs ve Fotos’un Soli’ye dönmesine izin verir. Boçarıs’ın 200 atlısını da arkasından göndertir. Ali Paşa, kendisi hakkında şüpheye yer vermek istemez. Bu düşüncesinde bir hile vardır. Yazar, savaşta kahramanın özelliklerini Ali Paşa’nın ağzından aktarır:

“Kahraman kısmı gerçekten biraz safderun olur. Olmasa, öyle bir kahramanlık şanı uğrunda kendisini müthiş ve mühlik belalara atmaması lazım gelir. Fakat Ali Paşa onlar gibi safderun olmayıp iblislere şeytanet külâhı giydirmeye muktedir cin fikirlilerinden bulunduğu için bunlara kahraman denir.” (s. 192)

Mizancı Murad’ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*²⁴⁹ adlı romanında 1897 Türk-Yunan Savaşı’na gönüllü olarak katılan Mansur Bey, eşini İstanbul’da bırakarak cepheye katılır. Cepheye yaşananları mektuplarında kaleme alan Mansur Bey, Osmanlı askerinin savaşta gösterdiği kahramanlığı fedakârlık ölçüsünde dile getirir. Milliyetçi bir asker olan Mansur Bey, askerinin fizikî şartlarının iyi olmamasına rağmen gösterdiği mücadeleden bahseder:

“...Zehracığım! Karadağ’dan gelen askeri bir kere görsen, harp görmüş Osmanlı askeri ne demek olduğunu anlarsın. Üzerlerinde elbise var ama asker elbisesini andırır bir şey yoktur. Renkleri bozulmuş, biçimleri değişmiştir. Başörtülerinin fese benzer yeri kalmamıştır. Ayaklarında çarık, bellerinde kuşak peyda olmuş. Kaffe-i levazım bu kuşaklardadır.” (s.401)

Halit Ziya Uşaklıgil’in *Bir Ölünün Defteri*²⁵⁰ adlı romanında yazar, olayı bir aşk üçgeni üzerine kurar. Romanda halasının kızı Nigar’a âşık olan Vecdi, Nigar ve Hüsam arasındaki ilişkiler konu edilir.

²⁴⁹ Mizancı Murad, *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*, 1.b., Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1308. (Alıntılar bu baskıdandır.)

²⁵⁰ Halit Ziya Uşaklıgil, *Bir Ölünün Defteri*, 1.b., Hizmet Matbaası, İzmir, 1307. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Nigar ve Hüsam'ı baş başa bırakan Vecdi, bu ortam ve olayları unutmak için Edirne'ye cepheye gider. Eserde cephedeki olaylar yüzeysel bir şekilde anlatılır. Muharebelerin birinde Vecdi, kahramanca en ön safa atıldığı sırada omzundan yaralanır ve sağ kolunu kestirmek zorunda kalır:

“-Ben gidiyorum.

İkisi birden yüzüme baktılar:

-Nereye?

‘Oraya!’ dedim. Parmağımla o müfrezeyle gösteriyordum. Ne söylediklerini dinlemeyerek çadıra girdim. Arkamdan Samih’in ‘delisin!’ dediğini işittim.(s. 155-156)

...Gözlerim bir dumanla örtülmüş idi. Sarhoş gibi idim. Gayri ihtiyari bir hareketle sol kolumdaki Hilaliahmer’in şeridini kopardım, cebime soktum. İki adım ötede biraz evvel düşen neferin tüfeği vardı, bunu aldım. Bütün bu hareketler beş on saniyede vukua geliyordu. Bir duman arasından bir tüfeğin ucunun binbaşıya doğru çevrilmiş olduğunu gördüm, bu tarafa nişan aldım.

Parmağımı çektim, tüfeğin ağzından bir duman çıktığını gördüm, tam bu dakikada, ihtiyarsız bir feryat salıverdim, elimden tüfek düştü, sol koluma, pazumun üzerine bir şey çarpmış idi. Birden anlayamadım, bir saniye zarfında bütün asabım gevşedi, kırılmış gibi kolum sallandı, bir noktasında ateşten bir şiş saplanıyor gibi yakıcı acı vardı, gözlerimin önünden bir duman kalktı, bacaklarımın üzerinde sallandım, düşmek üzere idim. Kuvvetli bir kol beni tuttu.” (s.158)

Vecdi artık bir gazidir ve memleketine geri döner. Vecdi her ne kadar sevdiği kızı unutmak için askere gönüllü gittiyse de savaş esnasında gazi olmasını büyük bir iftiharla anlatır.

Fazlı Necip'in *Dilaver* adlı romanında Dilaver'in askere gidişiyile başlayan ve cepheye gösterdiği fedakârlıkla devam eden kahramanlık, roman kahramanı Dilaver'in şahsında bütün Osmanlı ordusuna mâl edilmiştir. Romanda Dömeke'de top ateşinden ziyade kırmızı feslerden korkan Yunan askerlerinin büyük bir bozgun yaşadığı ve aralarında Dilaver'in de bulunduğu Osmanlı askerlerinin kahramanca bir mücadele verdiği

anlatılır. Tarihî kaynaklar, romana da yansıdığı şekliyle Yunan askerlerinin Dömeke’de büyük bir bozgun yaşadıklarını doğrular.²⁵¹

Zafer kazanan Osmanlı ordusu, Hamidiye Marşı’nı söyleyerek Selanik’e doğru yol alır. Aynı savaşta asker olan Hüseyin, Binnaz’ı Dilaver’in elinden alıp onunla evlenmek için Dilaver’i şehit yazdırır. Kahramanları karşılamak üzere bütün halk Selanik’e gider. Balkanlar’da savaşta kahramanlık gösterenlerin halk tarafından karşılanması ortak bir uygulamadır. Savaşta yaralanan ama öldüğü sanılan Dilaver, hastaneye yatırılmış ve tedavi olmuştur. Savaşta sırtından kurşun yiyen gaziler ise halk arasında iyi karşılanmazlar:

“-Dilaver hastanede ne etibba, ne de hademe tarafından mazhar-ı hürmət ve muhabbet olabilmışti. Etibba Dilaver’i vazifeten kemal-i i’tina ile müdavat ediyor. Fakat ona diğer gaziler hakkında ibzal olunan hürmət ve muhabbet izhar edilmiyordu. Çünkü Dilaver hastaneye gelen binlerce mecruh gaziler arasında harikulade bir müstesna idi. Bütün Osmanlı kahramanlarının yaraları düşmana hücum ederken göğüsten alınmış bulunduğu hâlde Dilaver’in yarası yegâne bir istisna olmak üzere arka cihetten idi. Kurşun sırtından omuz altından girmiş, önden çıkmışti.” (s. 118)

Dömeke Savaşı gazileri, padişah tarafından Yıldız Sarayı’na davet edilir ve nişanla ödüllendirilir. Kahramanların devlet büyükleri tarafından ödüllendirilmesi Osmanlı’da bir devlet teamülüdür.

Ercüment Ekrem Talû’nun *Gün Batarken*²⁵² adlı romanında Balkan Harbi’nde gazi olan Hulki, İstanbul’a çağrılmış ardından da Nevşehir’e ahz-ı asker riyasetine görevlendirilmiştir. İstanbul’dan eşi ve annesiyle beraber Nevşehir’e giden Hulki, başlarda vatansever, milliyetçi bir askerdir. Hulki’nin babasından kalma evin icradan kurtulması için yüklü bir paraya ihtiyacı vardır. Ahz-ı asker şubesinde Cingözoğlu Prodromos namında bir Rum yazıcı vardır. Rüştetçi ve ahlaksız bir Rum olan Prodromos, Hulki’nin para ihtiyacından faydalananarak onun rüşvet alması için uğraş verir. Şehirdeki Rumların askerliğini erteleme veya iptal etme karşılığında yüklü rüşvetler alır ve Hulki’yi bu işe bulaştırır. Yaşamında son derece keskin dönüşler yaşayan Hulki, hayatını feda ettiği ideallerinden uzaklaşır. Balkan Harbi’nde gazi olan ve gösterdiği kahramanlıkla yüzbaşı

²⁵¹ Bayram Kodaman, **1897 Türk Yunan Savaşı**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1993, s. 47.

²⁵² Ercüment Ekrem Talu, **Gün Batarken**, haz. Rahim Tarım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990. (Alıntılar bu baskıdandır.)

rütbesine yükselen Hulki, Nevşehir'e gelmeden evvel toprağı için can vermeye hazır vatansever bir askerdir:

“Balkan Harbi hadis oldu. Bu defa Hulki Efendi'yi bir piyade bölüğünün başına geçirdiler. O feci meşum muharebenin bütün safahatına tek tük zaferlerine birçok bozgunlarına iştirak etti. Nihayet omzundan aldığı yara ile beraber yüzbaşılık apoletlerini kazandı.” (s. 6)

Balkan temalı romanlarda savaş esnasındaki yiğitlik ve kahramanlık askerin gösterdiği duruşla ortaya çıkar. Savaş esnasında kadın, ihtiyar ve çocuklara dokunmamak savaş kuralı olmasına rağmen bu kurala Osmanlı askerleri dışında pek de uyan olmamıştır. Osmanlı askerleri savaşta düşman dahi olsa kadınlara, çocuklara ve ihtiyarlara ilişmezler. Halide Edib Adivar'ın *Tatarcık* adlı romanında asıl adı Lale olan Tatarcık, Boğaziçi'nde Poyrazköy'de doğmuştur. Kurtuluş Savaşı'nda mermi kaçırmış Tatar Osman'ın kızı olan Lale'ye babasından dolayı Tatarcık lakabı takılmıştır. Babası öldükten sonra annesiyle yaşayan Tatarcık, evi tek başına geçindirmektedir. Ne Sungur Balta'nın ne de başkalarının yalıları onu ilgilendirmez. Bu arada Feridun Paşa Korusu'na gelen yedi genç orada kamp kurarlar. Kuru sahibi Feridun Paşa, Plevne Savaşı'na katılmış ve kahramanlık göstermiş bir komutandır. Kendine ait koruda son anlarını yaşayan Feridun Paşa, hafızasında kalan savaş anılarını misafirlerine sürekli anlatır. Koruya kamp yapmaya gelen yedi genci misafir eden Feridun Paşa, emri altındaki çavuşun Hristiyan bir kadına karşı nezaketli muamelesini yiğitlik ve kahramanlık örneği olarak anlatır:

“Böyle soğuk akşamlardan birinde çadırımızın gevşeyen kazıklarından birini çakmaya uğraşıyordum. Arkasından biri birdenbire omuzuna bir balta indirdi. Döndü, yerli bir Hristiyan karısı gördü. Elinden baltayı aldı fırlattı. ‘Ben seni erkek zannettimdi. Savuş git, seni tutmasınlar.’ dedi. Haşmet Çavuş'u ben çadırın önünde serili buldum. Bir türlü kendini yaralayan kadını ele vermedi.” (s. 42)

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda yiğitlik ve kahramanlık tam bir görev bilinci gerektirir. Devlet veya komitalar savaş esnasında kime ne görev verdiyse bu görev sorgulanmadan tam bir teslimiyet içerisinde yerine getirilir. Özellikle komitalar ve çetelerde “Görev verilir, istenmez!” düsturu hâkimdir. Görev bilinci, vatanseverlik ve milliyetperverliğin en önemli göstergesidir. Murat Sertoğlu'nun *Komitacı Aşk* adlı romanında Bulgar komitacı Yanef, Mülazım Cevdet Bey'i esir alır. Cevdet Bey'i Anna

adlı bir komitacı kurtarır. Mülazım Cevdet Bey, kendisini karanlıkta kimin kurtardığını arar. İkinci komita reisi Dimo verilen bu görevin sonuçlarının endişesini yaşamaktadır. Bunu gören kardeşi Anna ağabeyinin korktuğunu zanneder. Yazar, Anna'nın ağzından bir komitacıda olması gereken görev bilinci hakkında bilgiler verir:

“Anna'nın derin siyah gözlerinde bir istifham parlıyordu. Ağabeyisi niçin böyle konuşuyordu? Niçin kendisine verilen bir işi yapmaktan çekiniyordu? Tabiatile tehlike vardı. Bir komitacı herhangi bir işte tehlike var mı, yok mu diye düşünmez. Ağabeyisi şimdiye kadar kendisine verilen yüzlerce işi muvaffakiyetle başarmış en büyük tehlikelere atılırken gözünü bile kırpmamıştı.” (s. 30)

*Komitacı Aşk*ı adlı romanda kahraman Mülazım Bey tam bir görev adamıdır. Mülazım Bey, Yanef'in elinden kurtulduktan sonra Anna'nın ağabeyi Dimo'nun Vardar Köprüsü'nü uçurmak için çetesiyle beraber yola çıktığı haberini alır. Mülazım Bey ve ordusu Dimo'yu kısıvrak yakalarlar ve sorguya çekerler. Komitacıların kendisini sattığını Dimo'ya anlatırlar. O da bildiği her şeyi anlatmaya başlar. Karakola emir gelir ve Dimo'yu sevk ederler. Bu olaylar komitacıların içine büyük bir korku salar. Mülazım Cevdet artık Türkler için büyük bir kahraman, komitacılar için ise baş düşmandır. Mülazım Cevdet Bey'in kahraman oluşunun arkasında disiplinli bir görev bilinci hakîmdir. İşini en güzel şekilde yaparken bunu kahraman olmak için değil, vatani için yaptığının farkındadır:

“Mülazım Cevdet'in şöhreti pek çabuk etrafa yayılmıştı. Bu cesur ve acar Türk zabiti bütün komitacıları yıldırılmıştı. O zamana kadar dağlarda serbest serbest dolaşan ve istediğini yapan komitacılar şimdi artık ihtiyatla hareket etmeğe başlamışlardı. Bu belalı adam da nereden çıkmıştı? Komitacıların kurdukları en mükemmel tuzaklardan kurtuluyor, hiçbir pusuya düşmüyordu. Düğer taraftan komitacıları takipte büyük maharet gösteriyor, ricat hatlarını kesiyor en ufak müsademedede bile en az birkaç komitacıyı haklıyordu.” (s. 42)

Orhan Kemal'in *Cemile* adlı romanında Boşnak muhaciri Malik Ağa ve silah arkadaşı Muy, sık sık bir araya gelir ve eski günleri yâd ederler. Balkanlar'da Sırplarla yaptıkları mücadeleyle ün salan Malik Ağa ve arkadaşları, gösterdikleri kahramanlık ve yiğitlikle anılırlar. Malik Ağa ve arkadaşları, Sırp ve Bulgar çetelerinin Türklere karşı uyguladığı baskı ve zulme karşı koymak için bir çete kurup dağlarda komitacılara karşı mücadele etmişlerdir:

“Memleketin eşrafından Amir Ağa’nın teşvikiyle Karadağ milletvekili Boşko Boşkoviç’in öldürülmesi üzerine başlayan katliamdan kurtulmak için kaçmadan önce, Malik ve Muy ismi Sırp lar üzerinde yıldırım etkisi yapardı. O kadar ki, Malik ve arkadaşlarının korkusu yalnız Hristiyanların değil Müslümanların da içlerinde sarsıntı yapardı.” (s. 90)

Orhan Kemal’in *Murtaza* adlı romanında Murtaza’nın Balkan Harbi’nde şehit düşen, örnek aldığı dayısı Kolağası Hasan Bey tam anlamıyla yiğitlik ve kahramanlık abidesidir. Balkan Harbi’nde düşmana karşı verdiği mücadele ve kahramanlık yazar tarafından her olayda Murtaza’nın ağzından anlatılır. Murtaza için yiğitlik ve kahramanlık, sadece Hasan dayısı gibi şehit düşmek değil aynı zamanda vazifeyi eksiksiz yapmaktır:

“Balkan Harbi kolağası üniforması içindeki Hasan Bey’in bıyığı kaba, dolgun ve uçları yukarıya kıvrılıydı. Çatık kaşları kalın, gözleri öfkeyle kısılı. Birine fena içerlemiş de neredeyse çerçevesinden fırlayıp tabancasını çekecek, ortalığı kana bulayacak gibiydi. Hırslı zamanlarındaki Murtaza’ya tıpatıp benziyordu.” (s. 81)

1.5. DÜŞMANA MEYDAN OKUMA

Balkanlar’ı konu edinen romanlarda en önemli kahramanlık örneği düşmana meydan okumaktır. Meydan okuma bir nevi cesaret ve yiğitliğin bir yansımasıdır. Ordu komutanları emrindeki askere cesaret vermek için bu yöntemi kullanmışlardır. Düşman askerleri ve esirlerin önünde intikam yemini etme ve yapacağı faaliyetleri şiddetli bir şekilde haykırma şeklinde de görülür.

Düşmana meydan okuma, ister düzenli ordu mensubu ister komitacı olsun öleceğini bilen her savaşçının cesaretini gösteren psikolojik bir harp malzemesidir. Esat Mahmut Karakurt’un *Vahşi Bir Kız Sevdim* adlı romanında bir aşk hikâyesi etrafında gelişen komitacılık faaliyetleri üzerinde durulur. Yüzbaşı Adil Bey, karanlıkta komitacıya iki el ateş ederek Türk askerini komitacının elinden kurtarır. Adil Bey, ateş ettiği komitacının çok güzel bir Bulgar kızı olduğunu fark eder. Bulgar komitacılar da Türk askerine karşı inanılmaz bir kin vardır. Karanlıkta yaralı olmasına rağmen çeteci, yüzbaşıya meydan okuyarak ona ateş eder.

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında eski bir Bulgar olan Sadık, Osmanlı'ya iltihak edip Sadık ismini aldıktan sonra Bulgar çeteleriyle mücadeleye girişir. Öncelikle onlardan biri gibi görünerek komita içerisinde yüksek mevkilere gelir. Bu arada komitanın yaptığı faaliyetleri Osmanlı ordusuna haber vermektedir. Bir gece komitacı başı önemli günün geldiğini, baskına gideceklerini söyler. Komitacılar baskın yapacakları sırada Sadık sayesinde Osmanlılar tarafından yakalanırlar. Sadık, sonrasında kendisinin oluşturduğu küçük köy çetelerinin hepsini yok eder. Osmanlı baskını sırasında esir düşen Bulgar komitacıların hepsi asılır. Sadık, asılanlardan birinin son anlarına yetişmiştir. Komitacı reisi tehditleri savururken Sadık, Osmanlı askerine cesaret vermek için bütün komitaya meydan okur:

“Her şey normale avdet edince, Edirne'ye dönüp istirahate çekilmiştir. Sokolof ve Mercanof idam edilmişlerdi. Sokolof'un ipi çekilmeden yetişmişti.

-Ne haber çorbacı?

Yüzüme korkunç bir kinle baktı ve:

-A be kaptan, hakikaten küçük dilimizi yutturdu. Âmâ komita bunu senin yanına bırakmaz.

Bir kahkaha attım.

-Diğer arkadaşların için üzülme, onları merak etme, çok yakın zamanda onları da yanına yollayacağım. Tam bu sırada ipi çektiler. Zaten kanlı olan gözleri büsbütün kanlandı, dimdik bana bakıp geberip gitti.” (s. 20-21)

Padişahın takdirini kazanan Sadık'a Osmanlı Devleti beş altın aylık bağlar. İstanbul'da huzurlu bir yaşam kuran Sadık, yakaladığı bütün komitacıların serbest bırakıldığı haberini alır ve tekrar yollara düşer. Para karşılığı bırakılan bütün komitacıları teker teker avlar. Faaliyetlerini padişahı habersiz yaptığı için Osmanlı Devleti'nin gözünde artık bir asidir. Askerler dağları Sadık kadar iyi bilmedikleri için onu yakalayamazlar. Bu arada fırsattan istifade ederek bütün Bulgar çetelerini yok eder. Bir gün çeşme başında eskiden beri düşman olduğu Türk düşmanı komitacı Kara Yuvan'a rastlar. Ona meydan okur ve sonunun geldiğini söyler.

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda devleti temsil eden insanlar düşman karşısında göstermiş oldukların tavırlarla da devleti temsil ettiklerinin bilincindedirler. Onların duruşu

devletin duruşu demektir. Murat Sertoğlu'nun *Komitacı Aşkı* adlı romanında Mülazım Cevdet Bey, Bulgar komitacı reisi Yanef'i bulmak için Bulgar köyüne tek başına gider. Yanef, Cevdet Bey'i karşılar ve onu misafir ettikten sonra kendi kimliğini açıklar. Cevdet Bey, bir Osmanlı subayına yakışacak şekilde düşmanının karşısında dimdik durur ve Yanef'e meydan okur:

“Türk zabitini esir etmiş olduğu şeklinde idi. Fakat bu takdirde de belinde kılıcının bulunmaması lazım gelirdi.

Yanef'in karşısında da süklüm püklüm oturması icap ederdi.

Hâlbuki genç Türk zabiti pervasızca oturuyor, Yanef'e aldırmadan önündeki şarap dolu kupayı yudum yudum içiyordu. Bu vaziyet kendileri için çözülmez bir muamma idi.” (s. 17)

Romanlarda geçen düşmana meydana okuma, komutanların kendi askerlerine moral vermek veya düşman askerlerine korku salmak için yaptığı bir kahramanlık gösterisidir. Balkan milletleri savaş esnasında düşmana karşı tavırlarını meydan okuyarak gösterirler. Esat Mahmut Karakurt'un *Son Gece* adlı romanında I. Dünya Savaşı'nda Romanya Cephesi'nde Türk ordusuyla Rumenler arasında geçen olaylar anlatılır. Türk müfreze komutanı Faruk Bey, bir Rumen generalin evine gider ve generalden evini askerlerinin kullanması için ister. General, evini vermek istemez ve Faruk Bey'e meydan okur:

“Eski bir Rumen generali, bir düşman zabatine yatağını değil, günahını bile vermez efendi!..” (s. 8)

2. BALKAN MİLLETLERİNİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

2.1. BALKAN MİLLETLERİNİ BİR ARADA TUTAN MAYA: OSMANLI HOŞGÖRÜSÜ

Yüzyıllardır Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan Balkan milletleri Osmanlı'daki hoşgörü yönetimi sayesinde huzurlu ve emniyet içinde bir hayat yaşamışlardır. Bu konuya dair yine Balkan milletlerinden Romanya asıllı ünlü tarihçi Nicolea Jorga, *“Ne kadar tetkik edersek edelim, Osmanlı Devleti idaresine giren bir şehir veya bir millet içinde Osmanlı idaresine karşı en ufak bir memnuniyetsizliğe bile rastlamak mümkün değildir. Balkanlar'ı kurtarmaya gelen ekseriya bütün Hristiyan âleminin vicdanlarına hitap edebilecek bir suretle haçlı seferleri karakteri taşıyan ve bütün Avrupa milletlerinin iştirak*

ettikleri o büyük sefere bile Osmanlı idaresinde bulunan yerli Hristiyan halkın da bunlara katılmak arzusu göstermediklerini katiyetle görüyoruz.” der.²⁵³ Osmanlı hâkimiyeti altında olan bölgelerde herhangi bir etnik ayrımcılık uygulanmaz, aksine gayrimüslimlerin mevcut sosyal koşulları daha da iyileştirilerek dinî statüleri korunur ve bu statülerinin sürdürülmesine olanak tanınır. İnalıcık’a göre, devletlerini özel koşullar altında kuran Osmanlılar, Hristiyanlara ve Yahudilere karşı özellikle hoşgörülü ve uzlaşmacı olmuşlardır. Osmanlıların Balkanlar’da milyonlarca Hristiyan uyruğu vardır. Bu Hristiyan kitleleri kazanmak ihtiyacı hisseden Osmanlı Devleti, azınlıkların yalnız kilise örgütlerini değil, aynı zamanda fetih öncesi âdetlerini, vergilerini ve yerel kurumlarını da korumalarına olanak tanımışlardır.²⁵⁴

Bu yönetim anlayışı sadece XIX. yy’ın başlarında değil Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’ı ilk fethettiği dönemden beri uygulanagelmıştır. Mesela Fatih Sultan Mehmet’in, Bosna Hersek’i fethi sonrasında buradaki papazlara verdiği ferman, Osmanlı hoşgörüsünün en güzel vesikalarından biridir. Boşnaklar, bu fermana “Ahitnâme” derler. Fatih, verdiği fermanla, şunları söyler: *“Nişanı-ı hümayun şu ki, Ben ki, Sultan Mehmed Han’ım; üst ve alt tabakada bulunan bütün halk tarafından şu şekilde bilinsin ki, bu fermanı taşıyan Bosna rahiplerine lütufta bulunup şu hususları buyurdum: Söz konusu rahiplere ve kiliselerine hiç kimse tarafından engel olunmayıp rahatsızlık verilmeyecektir. Bunlardan gerek ihtiyatsızca memleketimde duranlara ve gerekse kaçanlara emnüaman olsun ki, memleketimize gelip korkusuzca sakin olsunlar ve kiliselerinde yerleşsinler; ne ben, ne vezirlerim ne de halkım tarafından hiç kimse bunlara herhangi bir şekilde karışıp incitmeyecektir. Kendilerine, canlarına, mallarına, kiliselerine ve dışardan memleketimize getirecekleri kimselere yeri ve göğü yaratan Allah hakkı için, Peygamberimiz Muhammed Mustafa hakkı için, yedi Mushaf hakkı için, yüz yirmi dört bin peygamber hakkı için ve kuşandığım kılıç için en ağır yemin ile yemin ederim ki, yukarıda belirtilen hususlara söz konusu rahipler benim hizmetime ve benim emrime itaatkâr oldukları sürece hiç kimse tarafından muhalefet edilmeyecektir.”*²⁵⁵

²⁵³ Zülfikâr Bayraktar, “Balkanlar’da Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi”, **Karadeniz Araştırmaları**, s. 182.

²⁵⁴ Halil İnalıcık, **Hicri 835 Tarihli Suret-i defter-i Sancak-i Arnavid**, TTK Basımevi, Ankara, 1954, s. 114.

²⁵⁵ Şenol Alparslan, **Bosna’da Türk Kültürünün İzleri**, Genel Kurmay Ataşe ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008, s. 55.

Osmanlı Devleti'nin hoşgörü endeksli yönetim anlayışına tarihten birçok örnek vermek mümkündür. Bu anlayış romanlara da çok farklı yansımamıştır. Ahmet Mithat Efendi *Arnavutlar ve Solyotlar* romanının giriş kısmında Osmanlı hoşgörüsü hakkında birtakım tarihî bilgiler verir. İstanbul'un fethi esnasında Rumların ve oradaki diğer milletlerin dinlerine dokunulmadığından bahseden yazar, diğer milletlerle ilişkileri bu minval üzerine değerlendirir:

“Devlet-i aliyye-i Osmaniyyenin mebadi-i zuhurundan beri tahit-ı idare-i adilesin giren ahali-i Nasraniyyeyi ve bilhassa gerek İstanbul'un fethi esnasında ve gerek ondan sonra Osmanlılaştırılan Rumları velev ki cebre olsun kabul-i İslamiyyette mecbur etmemiş bulunmasına müverrihin-i cedidenin pek çokları şaşarlar ve bu müverrihleri mütalaa eden pek çok zevat dahi onların şu efkârına iştirak ederler.” (s. 24)

Arnavutlar ve Solyotlar romanında Osmanlıların Yunanların dinî vecibelerini yapmalarına fırsat tanınması, ayrıca kendi belediyelerini oluşturmalarına olanak tanınması yazar tarafından bilgi notu olarak verilir. Osmanlıların diğer milletlerle de ilişkilerinde yukarıda belirtildiği gibi hoşgörülü bir yaklaşım vardır.

Romana yansıdığı kadarıyla Osmanlılar, tebaası olan milletlerin sadece dinlerine değil millî kültür unsurlarına da saygı duymuştur. Sömürgeci anlayışa sahip olmayan Osmanlı Devleti bünyesindeki Arnavut Müslümanların Rumca kitap basmalarına müsaade eder; onlara kendi dillerinde eğitim, öğretim imkânı tanır.

Bu Osmanlı hoşgörüsü, özellikle Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerine azınlık unsurları bir arada tutma gayreti olarak yansır. Ahmet Mithat, *Gönüllü* romanında bu fikri devam ettirir. Romandaki olayı ele alırken Osmanlı tebaası olan azınlıklar hakkında çeşitli bilgiler verir. Yazar, Balkanlar'da yaşayan Türk, Arnavut, Rum, Boşnak, Bulgar, Ulah, Çingene gibi azınlıkların âdetçe ve ahlakça birbirine benzeyen bir yapı meydana getirdiklerini vurgular. Hatta bu ulusların dil bakımından da birbirine yaklaştıklarını belirten Ahmet Mithat, Türkçeden pek çok kelimenin bu gruplar tarafından küçük değişiklikler yapılarak kullanıldığını söyler. Mesela “kır at” kelimesinin “kırcı”, “bey” kelimesinin “bego” şeklinde değiştirilerek Arnavutçada kullanıldığını ifade eder. Yazarın bu vurguları da ayrılmakta olan Osmanlı unsurlarını bir arada tutmaya çalışan iyi niyet çabalarından başka bir şey değildir. Fazıl Gökçek, bu çabayı şu şekilde ifade eder: *“Onun*

yazdığı yıllarda henüz kaybedilmemesi gereken bir Rum nüfus hâlâ vardı. Faydacı bir zihniyete sahip olan Ahmet Mithat Efendi'nin bu konuda da Osmanlı Devleti'nin birliği düşüncesine hizmet etmek istediği kuşkusuzdur.”²⁵⁶ Ahmet Mithat'la başlayan Osmanlı unsurlarını bir arada tutma çabaları, bu dönemin diğer yazarlarında da görülmektedir. İnci Enginün, yazarların bu çabalarıyla ilgili olarak: “Bu devrin en önemli problemi imparatorluğu yıkılmaktan kurtarmak, çağdaş medenî ülkeler seviyesine çıkarmaktır. Sanat eserleri, fikrin emrine verilmiş gibidir.”²⁵⁷ der.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Ahmet Metin ve Şirzat* adlı romanında Batılı kadını temsil eden Neofori, aynı zamanda Batı'nın Osmanlı'ya bakış açısını da ortaya koyar. Neofori, Ahmet Metin'e hayranlık duyar. Fakat Türk milletini küçümseyen Neoferi, Ahmet Metin'in bir Osmanlı vatandaşı olmasına şaşırır:

“Bu genç Osmanlı, hakikaten fevkalade bir adamdır. Vukuf ve malumatına ve her hâl ve şanındaki terbiyesine ve nezaketine nazaran bu adama Osmanlı ve Türk ve Müslüman demeye insanın dili varmayacağı geliyor.” (s. 346)

Neoferi'nin Ahmet Metin'den etkilenmesi kahramanların sembolik olmaları yönüyle önemlidir. Neoferi, Batı'yı; Ahmet Metin de Osmanlı'yı temsil etmektedir. Bu iki kahraman iki ayrı medeniyeti temsil eder.²⁵⁸ Osmanlı'ya bu tarz bakış, romanın tümüne sirayet etmiştir. Orhan Okay, Ahmet Metin ve Balkanlar'ın Batılılaşmasıyla ilgili Yoraslav familyasından hareketle “Türkiye Dışında Bir Tanzimat Modeli” tabirini kullanır.²⁵⁹

²⁵⁶ Fazıl Gökçek, **Osmanlı Kapısında Büyümek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 77.

²⁵⁷ İnci Enginün, **Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi**, Dergâh yayınları, İstanbul, 2007, s. 21.

²⁵⁸ Romanda evlilik anlayışından aile içi ilişkilere, eğitim metodundan bankacılık düzenlemelerine kadar birçok şeyin hayatı nasıl değiştirdiği izah edilir. Ahmet Metin'in Akdeniz seyahatine eşlik eden Neofari başlangıçtaki Avrupa hayranlığı ve Türk ve İslam tarihine bakışı tamamen değişir ve olumlu duygularla memleketine döner. (Ahmet Koçak, “Tarih ve Medeniyete Roman Üzerinden Yolculuk: Ahmet Metin ve Şirzat yahud Roman İçinde Roman”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları (Journal of Language and Literature Studies)**, S. 5, Kış 2012, s. 221-249.)

²⁵⁹ “Yazar, Türk ve İslam medeniyetinin büyüklüğünü ortaya koymak maksadıyla kadim medeniyetlerin yaşadığı Akdeniz'e yapılan seyahatle başlar. Ayrıca Pire gibi Yunan liman şehirleriyle, buraya tatil için gelen ve sonrasında Ahmet Metin'le seyahate devam edecek olan bugün Romanya sınırları içinde kalan Şarkî Avrupa'daki Yaş şehrindeki bir aileden bahseder. Orhan Okay'ın “Türkiye Dışında Bir Tanzimat Modeli” olarak bahsettiği bu aile üzerinden on dokuzuncu yüzyılda Batılılaşmanın etkisinin sadece Osmanlı'yı değil, Balkanlar'ı da nasıl etkilediği Yoroslav familyası üzerinden örneklendirilir.” (Orhan Okay, “Türkiye Dışında Bir Tanzimat Modeli, Merhaba Ey Muharrir”, haz. Nüket Esen-Erol Köroğlu, **Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 231-238.)

Ahmet Mithat Efendi, pek çok eserinde olduğu gibi *Henüz 17 Yaşında* adlı romanında içinde yaşadığı toplumun kusurlarından, kötülüğünden kendini sorumlu tutacak kadar bilinçli bir aydın kişiliğiyle ortaya çıkar. Sorunları görmekle başlayan bu ileri anlayış, sorunlara çözümler bularak devam eder. Romandaki kahraman mühendis Ahmet Efendi'nin genelevinde çalışan Rum kızı Kalyopi'ye merhamet etmesi ve onu hayata kazandırması aslında Osmanlı Devleti'nin azınlıklara bakışını temsil eden bir hoşgörünün yansımasıdır. Sanatkârların eserleriyle içinde yaşadıkları toplumun sesi olması gerektiğine inanan Ahmet Mithat Efendi, Osmanlı Devleti'ni şefkatli bir baba olarak görür ve içimizde asırlardır yaşayan Rum ve Ermenileri de her şeyiyle kabul eder. Bu bağlamda geneleve düşmüş kadınlara merhamet etme romanımızda Ahmet Mithat Efendi'yle başlar.²⁶⁰ Yazar, onların dertleriyle dertlenen, sevinçleriyle sevinen evrensel bir hoşgörünün insanıdır.

Esat Mahmut Karakurt'un *Son Gece* adlı romanında Osmanlı ordusunun Romanya'yı işgal etmesi üzerine Yüzbaşı Faruk Bey komutasındaki birlik İbrail iline girer. Türkler, işgal ettiği topraklarda yaşayan halkı kendine iyice alıştırmış, yerli halkın sevgi ve saygısını kazanmayı başarmışlardır. Türklerin müttefiki olan Alman ve Bulgar askerlerine karşı İbrail halkının takındığı olumsuz tavır dikkat çekicidir. Türk askerlerinin göstermiş olduğu Osmanlı hoşgörüsü, halkın Türk askerlerine karşı güzel davranışlarını ortaya çıkarır:

“On beş, yirmi gün zarfında Türklerin kendilerine gösterdikleri centilmence, dostça hareketleri gören İbrail halkı, şimdi Türkleri daha çok sevmeye başlamışlardır. Buna mukabil Almanlarla Bulgarlardan nefret ediyorlar. Lüzum olmadığı zaman onlarla hiç temas etmiyor ve temas edecekleri zaman da, Türk zabitlerini tavsit ederek, onlarla yüz yüze gelmemeye, çalışıyorlar. Âdeta denilebilir ki müttefik ordular içinde Türk kuvvetleri Derhal Romanyalıların düşmanı değil âdeta dost bir memleket askeri hâlini almıştır. Gece evlerinde tertip ettikleri müsamerelere mecbur kalmadıkça yalnız Türk zabitlerini çağırıyorlar ve verdikleri davetlerde hemen hemen yalnız Türk zabitlerini bulunduruyorlar...” (s. 62-63)

²⁶⁰ “Kötü yola düşmüş kadına, fahişeye, acıma bilindiği gibi edebiyatımızda Ahmet Mithat Efendi ile başlar. Mithat Efendi'nin *Henüz On Yedi Yaşında* ve *Mihnetkeşan* gibi eserlerinin yanı sıra bu meseleyi ele alan ilk çarpıcı örnekler arasında da Abdülhak Hamid Tarhan'ın *Bir Sefilenin Hasbıhâli*, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* adlı eserleri yer alır. Bu yazarlar hemen herkesin ön yargı ile yaklaştığı düşmüş kadına farklı bir gözle bakarlar, okuyucuda acıma duygusu uyandırmaya çalışırlar, onları topluma kazandırmak gerektiği mesajını verirler.” (Alev Sınar, *Aka Gündüz'ün Romanlarında Kadın*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s. 54.)

Safiye Erol'un *Ciğerdelen* adlı romanında yazar, Mimar Turhan'ın hayatını anlatırken Türk milletinin üstün vasıflarını örnek olaylarla tarihî serüven içerisinde verir. Romanda Türkler ile Nemseliler arasında yakın bir ilişki göze çarpar. Bu iki millet, barış zamanı birlikte şenlikler yaparken savaş zamanı da birbirlerine kılıç çekmekten geri kalmazlar ve kendilerini sınır kardeşi olarak görürler. Bu iletişim öyle samimidir ki askerler savaş sırasında karşı karşıya geldiklerinde birbirlerine vurmazlar ve farklı yönlere doğru atlarını sürerler. Türkler, sınır komşusu olarak gördükleri milletleri "sınır kardeşi" olarak nitelemektedirler:

"Birçok gazalarda birbirine kılıç sallayarak tekrar tekrar boy ölçüşen iki muhasım gün geliyor, gani gönülle el tutuşup kokuşuyor: 'Benim ecelim senden, senin ecelin benden olmasın!' diyor. Cenkte karşı karşıya düştükleri zaman selam verip başka tarafa at tepiyorlardı. Bu gelenekleri bilmeyen Türk askeri: 'Bre kardeş ne yaptın kafiye kelle mi bağışlarsın?' dedikçe serhadliler lafa karışıp çağırıyorlardı: 'Bizim alay beyi o kaplanla dövüşmez onlar sınır kardeşi oldular.'" (s. 75)

Faik Baysal'ın *Drina'da Son Gün*²⁶¹ adlı romanında Balkan milletlerinin İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya'da yaşadığı acılar ve soykırımdan bahsedilir. Sırp dahi Türklerin yönetimini arar olmuşlardır. Bu zulümler karşısında Türkler, "Türk Divisia" adlı bir örgüt kurmaya karar verirler. Örgütün başı Rıza Selmanoviç, Belgrad'a gider. Belgrad yıkılmış, herkes işsiz kalmıştır. Selmanoviç, Belgrad'a şehrin en zenginlerinden Türk iş adamı İstanbuloviç'ten yardım istemeye gider. İstanbuloviç ve diğer iş adamları her türlü yardımı yapacaklarını vaat ederler. İşlerin iyi gitmesine rağmen Selmanoviç havaya uçan insan parçalarını ve Belgrad'da patlayan bombaları unutamaz. Selmanoviç'i daha sonra uğradığı Nevesni'de daha kötü sahneler beklemektedir. Yüzlerce insanın öldüğü şehirde cesetlerden başka bir şey görülmemektedir. Savaş zamanı Yugoslavya'da Sırp, Hırvat, Arnavut hangi millet olursa olsun Türklerin hâkim olduğu zamanlardaki barış ve huzur ortamını ararlar²⁶²:

²⁶¹ Faik Baysal, *Drina'da Son Gün*, 1.b., Sinan Yayınları, İstanbul, 1972, s. 19. (Alıntılar bu baskıdandır.)

²⁶² Yılmaz Gürbüz'ün *Balkan Acısı* adlı romanında Küçük Balkan'ın en sevilen kimselerinden olan Ebe Ninenin oğlu 1897 Yunan Savaşı esnasında askeredir. Bu savaşta Dömeke'de kazanılan zafer haberi Küçük Balkan'ı sevince boğar fakat aynı savaşta Ebe Ninenin bir damadı şehit düşer. Ebe Nine Rumeli'deki istikrarı Osmanlı Devleti'nin varlığına bağlar. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'yi kaybetmesinin bu coğrafyada huzursuzluk ve çatışma anlamına geldiğini ifade eder: "Moralılar kuzeydeki Rumları Elen saymaz, yani Yunanlı değil, Konyar, Makedon gibi Hristiyanlaşmış Türk sayar. Türk'e nankörlük yapmayan Makedonlar, Rumlar, hatta Bulgarlar ve Sırp'lar bile Osmanlıların nimetlerini gördükleri için Yunanlıların burayı da Teselya gibi almasını istemiyorlar. Buradaki aklı başında Hristiyanlar Osmanlı

“Bütün Yugoslavya’da rahat uyku uyuyabilen kimse kalmamıştı. Geceleri her evin kapısı bacası sımsıkı kapanıyor, bazı yerlerde erkek kadın, ufak yaşta çocuklar bile bile elde silah sabaha kadar nöbet tutuyorlardı. Yaşamak zorlaşmış, her gün biraz daha hayvanlaşan insanlar birbirlerini aç kurtlar gibi yemeye başlamışlardı. Sırpların arasında eski devirlerin rahatlığını, Türklerin zamanındaki insanlık ve bolluğu arayanlar her geçen günle biraz daha çoğalıyordu kimsenin kimseye güveni kalmamıştı devamlı kuşku ve korku yüzünden sinirleri ve kafaları bozulan insanoğlu kendi gölgesine bile ateş eder olmuştu.” (s. 23)

2.2. SAVAŞLARDAN SONRA ORTAYA ÇIKAN BİRLİK: OSMANLI DÜŞMANLIĞI

Balkanlar’ı konu edinen romanlarda Osmanlılar, Balkanlar’da her zaman hoşgörüyü karşılanmamıştır. Osmanlı düşmanlığı gelecek nesillere bazen din adamları, bazen de aile büyükleri tarafından sistemli bir şekilde aktarılmıştır. Özellikle Balkan Savaşları esnasında ve sonrasında Türk düşmanlığı azınlıkları bir araya getiren ortak bir payda hâlini almıştır.²⁶³

Ahmet Mithat Efendi’nin *Ahmet Metin ve Şirzat* adlı romanında Osmanlı beyefendisi Ahmet Metin, gemisiyle yaptığı Avrupa seyahatinde Osmanlı’ya karşı ilginç bakış açılarıyla karşılaşır. Ahmet Metin, bir Osmanlı kasabası olan Preveze’den gemisinin ihtiyaçlarını karşılamak ister. Preveze kasabasına ulaşan Ahmet Metin’in burada tanıdıkları

giderse Balkan’ın cehennem Olacağını biliyorlar. Biz gidersek buralarda, Rumeli’de sulh sükün kalmaz.” (Yılmaz Gürbüz, **Balkan Acısı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010, s.18)

²⁶³ Ömer Seyfettin, Balkanlar’ı kaybediş sürecimizi bir asker olarak yaşamış ve zamanında dost olan milletlerin nasıl bir anda Türk düşmanı hâlini aldıklarını hatıralarına yansıtmıştır. “*Dün öğleden sonra buraya geldik. Büyük bir köprü iki tarafında beyaz evler. Birkaç cami. Hâsılı dağlar ve taşlar arasında sefil bir kasaba. Redif dairesinin arkasına çadır kurduk. Meğerse firkamız Yanya’ya hareket edecekmış. Tekrar geldiğimiz yollardan geçerek Kilusura’ya oradan da Yanya’ya sürükleneceğiz. İhtimal bugün yola çıkamayız. Çünkü biz ve asker pek yorgunuz. Lakin kumandanlar böyle şeyler bilirler mi?*

Buranın ahalisi kendi kendilerine istiklallerini ilân etmişler. Belediye dairesinin üzerinde istiklâl bayrakları sallanıyor. Zavalı ay ve yıldızın karşısında sallanan bu sancak, kırmızı satır üzerinde çifte siyah kartaldan yapılmış bir şey .

Ahali o kadar Türk düşmanı ki belediye dairesini kartallı bayrakları çekmekle kalmayarak Redif dairesindeki al ve beyaz boyalı sancak direğinin rengini bile değiştirmişler.

*Kırmızı ve siyaha boyamışlar. 23 Teşrin-i sani” (Yayına Hazırlayan: Hülya Argunşah, **Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Şiirler, Mensur Şiirler, Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar**, 1.b., Dergâh yayınları, İstanbul, 2000, s. 288.)*

vardır. Ahmet Metin hemşerileri tarafından kabul edildiği için memnundur, ayrıca Neofari'ye Osmanlı Devleti'nin misafirperverliğini göstereceğinden dolayı da gururludur. Yerli beylerden birisinin bahçesinde ağırlandırlar. İzmit'ten alınan kılavuz Preveze'ye bırakıldığından dolayı İtalya 'ya gitmek için yeni bir kılavuza ihtiyaçları vardır. Bu yüzden Korfu ve Otronto'ya giderler ve Otronto'da bir kiliseye uğrarlar. Burada rehberlik yapan bir papaz, kilisede 28 Temmuz 1480'de Türk donanmasının Otronto'ya asker çıkardığında ahalinin ileri gelenlerinden on iki bin kadarını kılıçtan geçirdikten sonra çocuk ve kadınları esir ettiklerini anlatır. Rehber papaz, “*Koyuldukları tahribat meyanında da mabede (Santa Nikola Kilisesi) dahi hayvan bağlayarak atların tepinmelerinden bu izler hâsıl olmuştur.*” diyerek Osmanlı düşmanlığını her gelen kişiye sistematik bir şekilde aşılar.²⁶⁴

“ *Ancak şu mozaiklerin nezaketine nazaran kiliseye denildiği veçhile at bağlanmış olsa, her tarafı bozulmak lazım gelirdi. Bu kadar ince ve zayıf yapılmış bir döşeme atların tepinmelerine tahammül edemez idi. Asar-ı tahrip ise topu topu üç dört yerde, onlarda dahi pek cüzi derecededir diye şan-ı Osmaniye sürülmek istenilen iftirayı redde başladı papaz âdeta ezberlediği cümleleri tekrar tekrar söylüyordu.*” (s. 387)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Meşrutiyet'in ilk yıllarında İttihat ve Terakki'nin izlediği politikayı bir muhalif gazetecinin gözünden eleştirdiği *Hüküm Gecesi*²⁶⁵ romanında, Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine zafer hayaline kapılan roman başkışisi Ahmet Kerim'in çocukluk hatıraları vasıtasıyla 1897 Türk-Yunan Savaşı'na temas edilir.

Romanda Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Yunanları temsilen konuşan Despina'nın gerçek niyeti İstanbul'u geri almak, Ayasofya'yı kiliseye çevirerek minareleri

²⁶⁴ Bu hususta mezalim yapıldığına dair kesin bilgiler mevcut değildir. Birçok şey söylenmekle beraber bu mezalimin Hristiyanlar tarafından propaganda amacıyla ortaya atıldığına dair görüşler de vardır. Kiliselerin camiye tahvili konusu bir Bizans tarihçisi tarafından şu şekilde değerlendirilir. “*Kiliselerin camiye tahvili konusudur. Osmanlıların Hristiyan müesseselerine karşı tutumları Müslüman hâkimiyetinin nasıl kabul edildiğine bağlıydı. Dolayısıyla, İslam Hukuku hükümlerine göre, fetih cebren gerçekleşmişse, İslam devleti Hristiyan kiliselerinin hepsine değil ama bir kısmına, genellikle de en büyüğüne el koyar, el konan bu kiliseler İslam'ın zaferini ve siyasi yapının değişmesini simgeleyen siyasi bir anlamda ve asla dinî bir misilleme hareketi olmayarak, hemen camiye tahvil edilirdi. Örneğin Bizans İmparatorluğu'nun ikinci büyük şehri olan ve II. Murad'ın 1430'da fethettiği Selanik'te, Aziz Paraskevi Acheiropoietos Kilisesi ve Aziz Müjdecî Yuhanna Manastırı Hristiyanların elinden alınmış ve camiye tahvil edilmişken en az onlar kadar büyük Aziz Demetrios veya Ayasofya gibi diğer kiliselerde Hristiyanlar ibadet etmeye devam ettiler.*” (Konstantinos Giakoumis, “*Osmanlıların Otronto ve Apulia seferi(1480-1481)*”, **Türkler**, 9.cilt, s. 693.)

²⁶⁵Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Hüküm Gecesi**, 1.b., İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul, 1927.(Alıntılar bu baskıdandır.)

yıkmaktır. Yunanlar, İstanbul'a girdiğinde olsa olsa Türk'e ihanet eden ve kendi mücadelesine destek olanlara ilişmeyecek; fakat diğerlerine yaşam hakkı dahi tanımayacaklardır. Romanın geneline yansımış bu durum, Balkan milletlerinin ortak tavrını belirtmesi adına önemlidir.²⁶⁶

Balkanlar'daki azınlıklar, kendini hiçbir zaman Osmanlı çatısı altında görmemiş, Osmanlı Devleti'nin güçlü zamanlarında keyif sürmüş, devletin sıkıntılı zamanlarında Osmanlı Devleti'nin bir parçası gibi hareket etmemişlerdir. Yunanların İstanbul'un fethinden sonra millî bir ideal hâline getirdikleri İstanbul'un ve Ayasofya'nın tekrar kendi ellerine geçmesi, romanda Despina'nın varoluş gayesi olarak sunulur. *Hüküm Gecesi* romanında Ahmet Kerim ve Despina arasında geçen diyalog Despina'nın şahsında bütün Yunanların Osmanlı'ya olan düşmanlığını ortaya koymaktadır:

"-Bilmezsin, o gün ne güzel şeyler olacak dedi 'İstanbul'un bütün sokakları çiçeklerle donatılacak, mektep kızları hep beyaz giyinecek, ellerine defne dallarından çelenkler alacak ve bizim millî şarkılarımızı söyleyerek müzikanın önünde yürüyecek. Arkadan erkek çocuklar gelecek. Bunların hepsinin elbisesi mavidir. Daha arkadan Patrikhanenin ne kadar büyük papazları varsa omuzlarında sırmalı şallar ve ellerinde gümüşten asalarla halkı 'takdis' ederek yürüyecekler. Daha sonra da despotlar. Melek kılığına girmiş genç zangoçlar altın şamdanlar, buhurdanlar tutarak 'pusomlar' okuyacaklar. Bunların arkasından zengin ve kibar urumlar düğün alaylarında olduğu gibi başlarında silindir şapkalar, ellerinde beyaz eldivenler..."

-E, peki peki; bütün bunlar, böyle nereye gidecekler?

-Vire, Ayasofya'ya! ... Ayasofya'nın yedi kapısı var: Bunların her biri, bir kapıdan içeri girecek. Evvela kilisenin avlusunda bir ayin yapılacak. Sonra zangoçlar minarelere çıkıp birer gümüşten çan asacak." (s. 103-104)

Esat Mahmut Karakurt'un *Son Gece* adlı romanında I. Dünya Savaşı'nda Romanya Cephesi'nde görev yapan Osmanlı Yüzbaşı Faruk Bey'in cephede yaşadığı aşkı ve savaş anılarını konu alır. Savaşı konu alan romanların genelinde savaşta mağdur olan milletlerin

²⁶⁶Türk düşmanlığı, batılı yazarların eserlerinde de dile getirilmektedir. Bu eserler arasında en çarpıcı olan İvo Andriç'in *Drina Köprüsü* adlı romanıdır. "*Devşirme sistemi kanımızı kuruttu. Osmanlı en parlak beyinlerimizi aldı, kaçırdı, kendine yarayacak şekilde kullandı. Bu çocuklar ailelerinden, annelerinden, köylerinden kopardı" der bir Balkan milliyetçisi. "Ama Devşirme sistemi olmasaydı bu çocuklar o köylerden hiç çıkamazlar, eğitim alamazlar, vezirliğe kadar yükselemezlerdi"* (İvo Andriç, **Drina Köprüsü**, çev. Hasan Ali Ediz- Nuriye Müstakimoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.)

milliyetçiliği gözetmeleri ve kimlik gururu göstermeleri çok sık görülen bir durumdur. Azınlık milletlerin kimlik vurgusu Osmanlı düşmanlığı olarak ortaya çıkar. Osmanlı ordusuna yapılan hakaretin arkasında Türk düşmanlığı yatar. Yüzbaşı Faruk Bey, işgal ettiği topraklarda kendine barınacak bir yer arar. Gözüne kestirdiği bir eve girmek ister ancak ev sahibi o kadar da misafirperver değildir. Yüzbaşı Faruk Bey, işgal altında olduklarını anlatınca ev sahibi yaşlı kadın bir şey diyemez ve ona boş bir odayı gösterir. Yüzbaşı Faruk Bey, her zaman kibar davranmaya çalışır ve kadına sigara isteyip istemediği sorar. Ev sahibinin tepkisi Türk düşmanlığını ortaya koyar:

“-İçer misiniz madam?

-Hayır, mersi.

-Türk sigarasıdır.

-O zaman hiç içmem.

-Siz bilirsiniz.

- ” (s. 52)

Murat Sertoğlu’nun *Bulgar Sadık* adlı romanında 1897’den Cumhuriyet’in ilan edildiği 1923 senesine kadar uzanan bir dönem anlatılır. Roman kahramanının Bulgar vatandaşı olması nedeniyle Bulgaristan’da başlayan olaylar, Bulgar Sadık’ın çeteciliği ve daha sonra sürdürmüş olduğu devlet görevi nedeniyle Balkanlar’ın ve Makedonya’nın çeşitli bölgelerinde devam etmiştir. Sadık, çok asabi ve hakperest bir karaktere sahiptir. Bu özelliğini eski komitacı dedesinden almıştır. Bulgar Sadık, liseyi bitirdikten sonra Sofya’da harp akademisine girer ama kendisine karşı gösterilen tutum ve ırkçılık Sadık’ı oradan kaçmaya iter. Sadık, özellikle kendi gibi Bulgar bir komutanın Türkler ve Osmanlı’ya yaptığı hakaretleri kaldıramaz. Ona göre her ne olursa olsun bir millete hakaret edilmemelidir.

3. TÜRKLERİN DİĞER MİLLETLERLE İLİŞKİLERİ

Türklerle diğer milletlerin ilişkilerini genelde savaşlar belirlemiştir. Türkler savaşlarda gayrimüslimlerin göstermiş olduğu tepkilere göre tavır almışlardır. Bünyesindeki azınlıklara ayrımcılığın her çeşidini yapacak güce sahip olan Osmanlı

Devleti, Meşrutiyet'e kadar gayrimüslimleri milletin bir parçası olarak görmüştür.²⁶⁷ Balkanlar'ın kaybı Türk aydınını derinden etkiler.²⁶⁸ Aydınlar, üzerinde yaşadıkları toprakların yavaş yavaş ellerinden çıktığına artık inanmaya başlarlar. Olayların Osmanlılık projesiyle durdurulamayacağını anlayan aydınlar, Türkçülük fikrine yönelirler. Osmanlılıktan Türkçülüğe dönüşümde Türk aydınında topyekûn bir düşünce evrimi vardır.²⁶⁹ Bu bağlamda yeni cumhuriyetin mimarı olan Mustafa Kemal Atatürk, Ziya Gökalp'ın sistemleştirdiği Türkçülük fikrine gereği gibi sahiplenilmediğine inanır.²⁷⁰

Balkanlar'ı konu edinen Tanzimat Dönemi romanlarında gayrimüslimlere karşı bir ayrımcılık yapılmaz. Ancak gayrimüslimler özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra ayrılıkçı hareketlere hız verince yazarlarda önce bir tereddüt safhası oluşur. Yazarlar, bu devrede Osmanlılığın etkisiyle milletin farklı unsurlarının hâlâ bir arada tutulabileceğini düşünürler. Osmanlılığın da işe yaramadığını gören yazarlar, Mütareke'den sonra bütün gayrimüslimleri romanlarda olumsuz bir bakış açısıyla sunarlar.

²⁶⁷ Orhan Türkdoğan, azınlıklarla ilgili ayrımcılıkları beş başlık altında toplar: “*Meslekî Ayrımcılık: Bu ayırım, verili bir azınlık üyesinin belli mesleklerde veya mesleki sosyal statü düzeylerinde çalışmasına koşulsuz karşı çıkmasına işaret eder(...) Sivil Ayrımcılık: Bu olgu, azınlıkların seçme veya resmî makamlara gelme hakkına karşı çıkmak gibi yönetime eşit olarak katılma hakkının yadsınması ile ve de linçte veya idarecilerin önyargıları dolayısıyla yasal adli formalitelerin uygulanmasının gerçekte adli hayatla sonuçlandığı daha ince durumlarda gösterimini bulur. Alenî Ayrımcılık: Bu ise, azınlıkların lokanta, hastane, taşıt araçları, ve rekreasyon alanları gibi kamuya açık yerlere girmelerine karşı çıkılması ile ilintilidir. Yerel Yerleşim Ayrımcılığı: Buna, azınlık statüsündeki kişi ve ailelere, fiyatını ödemeye hazır oldukları ancak hâkim statülü kişiler tarafından da talep edilebilecek konumda olan ikametgâhların kira ve satışına karşı çıkılması girer(...) Sosyal Ayrımcılık: Bir anlamda tüm ayrımcılıklar ‘sosyal’dir. Ancak eldeki amaç için, ‘sosyal’ ayrımcılık’ esit düzeyde sıkı derecelerde mahremiyeti ima eden sosyal ilişkilerin alanıyla sınırlanmıştır. Basat ve azınlık üyesi kişilerin evliliğin sınırlandırıcı yasa veya diğer uygulamalar bu başlık altına girer. Bunun gibi, başlıca amaçları ya dostluk kurma ya da saygınlık onaylama olan biçimsel veya biçimsel olmayan gruplara kabul edilmeye izin vermeyen tüm Uygulamalar ‘sosyal’ ayrımcılığın gösterimidir.*” (Orhan Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, Timaş yayınları, İstanbul, 2004, s. 36.)

²⁶⁸ Falih Rıfkı Atay, *Roman* adlı eserinde yakın tarihi çeşitli tekerlemelerle anlatırken Balkanlar'ın kaybedildiği dönem için “1328 de Türk namusu lekelendi ooof.. / Ooof... Ooof... Ah, intikam..” (s. 190) şeklinde bir tekerleme kullanır. Bu tekerleme Balkanlar'ın kaybedilişinin Türk aydınının vicdanında nasıl bir yara açtığının göstergesidir. (Falih Rıfkı Atay, **Roman**, İstanbul Akşam Matbaası, İstanbul, 1932, s. 190.)

²⁶⁹ Peyami Safa, bu değişimi Balkan Savaşı'na bağlar. Mütareke'nin Türk aydını üzerindeki etkisinin de Kemalist milliyetçiliği doğurduğunu söyler: “*Osmanlı Türk Milliyetçiliğini uyandıran da Balkan felaketi olmuştu. Bu zilletin verdiği küçülme duygusunu telâfi etmek için Türk tarihinin bütün şereflerine sarılmış, istikbale ümitle bakan bir Türklük şuurunun fişkırması lâzım geldi; nasıl ki mütareke zilletleri de Kemalist milliyetçiliği doğuran felakettir.*” (Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 195.)

²⁷⁰ Falih Rıfkı Atay, bu fikirleri Atatürk'ün Meşrutiyet öncesinde de müdafaa ettiğini söyler: “*Köhneleşen ve hayatlılığını kaybeden Osmanlı imparatorluğu gövdesi üzerine devlet oturtulamaz. Ancak Türk çoğunluğu toprağı üzerine oturtulabilir...*” (Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Buteş Yayınları, İstanbul, 1984, s. 47-48.)

3.1.TÜRK- BULGAR İLİŞKİLERİ

Bulgar ve Türklerin ilişkileri Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasının fethinden çok daha öncesinden başlar. “Türkler ve Balkanlar” bölümünde verilen bilgiden de anlaşılaacağı üzere Balkan coğrafyasının Türkleri tanınması milattan önceye kadar uzanır. Tataristan'da yapılan son arkeolojik araştırmaların ışığı altında Bulgaristan'ın en eski bağlantıları, Orta Asya'daki Usunlara kadar uzanmaktadır. Usunlar, M.Ö. III. yüzyılın sonlarında Tanrı Dağları eteklerinde yaşayan, Hsiyung-nular, Sakalar ve Yüceğilerin komşularıdır. Bulgarların menşei araştırıldığında Türk kökünden gelen bir kavim oldukları görülür. Bulgarların “Türk menşeli bir kavim” olduğunun açık delilleri, gerek meydana çıkarılan arkeolojik kalıntılar ve gerekse Proto-Bulgar dil kalıntıları ile İdil Bulgarlarına ait mezar taşlarında ortaya çıkmaktadır. Türk kültürüne yabancı olmayan Bulgarlarla Türklerin arasındaki bu tarihî yakınlık kültürel anlamda da kendini gösterir.²⁷¹

Ahmet Mithat Efendi, *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Rüstem'in bir Arnavut evine sığınmasıyla başlayan olay örgüsüne ara verir ve Balkan milletlerinin durumları hakkında bilgiler vermeye başlar. Balkan coğrafyasında Osmanlı hoşgörüsü hakkında geniş bilgiler veren yazar, konuyu Türk-Bulgar ilişkilerine getirir. Bulgarların birkaç Hristiyan devletin menfaati noktasında yönetilmelerinin sıkıntılarını anlatarak “Osmanlı'yı mumla aradıklarını” belirtir:

“Şu söz pek doğru, pek hâkimane bir söz değil mi? bu yoldaki her muvazeneden her zaman sabit olur ki devlet-i aliyye-i Osmaniyye taht-ı idaresine almış bulunduğu millet-i gayr-i müslimenin ne diyanetlerine ne kavmiyetlerine ne mezheplerine hiçbir şeylerine taarruz etmemek ve onları yalnız fikren ve siyaseten Osmanlı buyruğu altında cemeylemek suretiyle o zamana kadar değil bu zamana kadar bile emsali bir dereceye kadar Amerika'dan başka hiçbir yerde görülmemiş bulunan bir hürriyet-i hakikiyyenumuneş göstermişti. Avrupa bu numuneden istidlal-i ma'kusta bulunursa kabahat devlet-i aliyyede midir? Hâlâ bugün dahi Bulgaristan denilen bir avuç yerde üç beş büyük devletin menfaati tekabül ederek biçare Bulgarlara idare-i Osmaniyye zamanını mumlarla arattırarak bir buhran-ı müdhîş vukua getirmiş olması elbette muvafık-ı hikmet bulmadıkları esas-ı idare-i Osmaniyyeden daha ziyade şayan-ı muahezedir.” (s. 26)

²⁷¹ Yalçın, “Türk- Bulgar Ortak Kültürü”, s. 33.

Kenan Hulusi Koray'ın *Osmanoflar* adlı romanında Osmanoflar ailesinin iki yüz yıldır hâkim olduğu Karnabad şehrinde Bulgarlarla yaşadığı anılar ele alınır. Romanda Osmanoflar ailesine sığınan bir misafirin gözlemlerine yer verir. Misafir, Osmanoflar'ın evine sabahın ilk saatlerinde gider ve kapıda Ahmet Osmanof'un karısı Zehra Osmanof'la karşılaşır. Zehra, kahvaltı hazırlamak için kalkmıştır. Misafir kahvaltıya davet edilir ve ağırlanır. Her sene Karnabad'da panayır düzenleyen Osmanoflar, misafire de bu panayırı anlatırlar. Ertesi sabah Zehra Osmanof, misafirin odasına gidip ona atla gezintiye çıkmayı teklif eder. Bu gezinti sırasında panayır ile ilgili bütün fikirlerini misafire beğendirmeye çalışan Zehra Osmanof, panayırı bir gövde gösterisi olarak görmektedir. Osmanoflar için, Karnabad panayırı bir tanışma ve eğlenceden ziyade Balkanlar'daki nüfuzlarını göstermek için meydana getirilen bir etkinliktir. Halil Osmanof, panayırda herhangi bir Bulgar'ın yanlış bir şey yapması sonucunda taş üzerinde taş bırakmayacağını söyler. Yıllarca kardeş gibi yaşadıkları bu şehir, Bulgarlar için artık baskı merkezi hâline gelmiştir. Bu durumun sebebi komitacı Bulgarların Karnabad'daki Bulgarları galeyana getirip Osmanoflar aleyhinde kışkırtmasıdır:

“Hakikat şuydu ki, 1904 sonbaharında Varuş Bulgarları her nedense Karnabad'da böyle bir hareketi meydana getirmekten sarf-ı nazar ediyor, hariçten yapılacak herhangi bir baskının başlarına getireceği akıbeti düşünüyorlardı. Hatta Aleksî Todorofların pansiyonlarında oturduğum ilk gün, Gospodin Todorof, elinde olmaksızın bu bahse şöyle bir dokunmuş ve kasabayı bir taun istila etmiş kadar korku duyulmuştu. Çünkü Varuş Bulgarları bir baskında Osmanoflar'ı geçirecekleri herhangi bir sarsıntıdan daha çok Karnabad'da alacakları tedbirleri düşünüyorlardı. Ve Halil Osmanof, her ne pahasına olursa olsun kasabada bunu yapardı.” (s. 97)

Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* adlı romanında hem Türklerle iyi ilişkileri bulunan hem de Türklerin aleyhine çalışan Bulgarlardan bahsedilmektedir. Akıncılar köyünde yaşayan Hasan Usta ve karısı Melek'in oğulları Demir, çok başarılı bir öğrencidir. Orta öğrenimini tamamlar tamamlamaz kız ortaokulunda yedek öğretmenlik yapmaya başlar. Burada tanıştığı Leyla'ya âşık olur. Ancak kızın dayısı, Demir'in köylü olduğunu ileri sürerek ikisinin görüşmesine ve evlenmesine izin vermez. Ailesi, Demir'in acısını dindirmenin yolunu onu Selanik'e okula göndermekte bulur. Demir, Selanik'e giderken Akıncılar köyünden tanıdığı Pavlina ve kardeşi Nikola ile karşılaşır. Babaları gibi Türklere

karşı iyi duygular besleyen bu iki Bulgar kardeş, eğitimlerini sürdürmek için Selanik’e gitmektedirler. Hem Demir hem de Pavlina ve Nikola, bu karşılaşmadan çok mutlu olurlar:

“Onlar da Akıncılar’ da doğmuşlardı. Babaları dürüst, namuslu, çalışkan bir adamdı. Bahçıvanlık ve kiremitçilik yapar, komşularıyla dostça, kardeşçe ve çok sadıkâne görüşür, onların hiçbir işlerinden ayrılma ve hiçbir teşebbüslerinden geri durmazdı. Hasan Usta’nın çok yakın dostu ve onu candan seven, ona candan bağlanan ve ona, her komşu gibi, derin hayranlıklar duyan en yakın ahabaplarından biriydi. Köyce yapılacak her işte ve her teşebbüste kendisine düşen vazifeleri alırken; ‘Baş üstüne; anca beraber, kanca beraber...’ dediğini ve başka türlü cevaplar vermeye alışkın olmadığı için bu uslu ve terbiyeli komşuyu herkes sever, herkes sayar ve ona birçoğları da ‘ Kanca Dimitro’ derlerdi” (s. 53-54)

Pavlina ve Nikola’nın babaları olan Dimitro çetelere yataklık etmediği ve onlara istediği haracı vermediği için çetelerle sorun yaşar. Türklerle iyi geçinmesi nedeniyle Trakya ve Makedonya çetelerinin tehditleriyle karşılaşır. Bu sırada karısı ölür, çocukları küçüktür ve bakıma ihtiyaçları vardır. Bütün bu nedenler onu ailesiyle birlikte Akıncılar köyünden ayrılmak zorunda bırakır.

Demir, Selanik’te bir otele yerleşir. Pavlina ve Nikola ise Selanik’teki amcalarının evine giderler. Akşamüzeri, Demir’i amcalarının evine yemeğe davet ederler. Amcaları Ekmekçiyeğ ağabeyi Dimitro’dan çok farklıdır. O, Türklerin aleyhine çalışmakta ve çetelere yardım etmektedir.

Başka bir gün Demir, arkadaşlarını, amcası ve eşini kaldığı pansiyona yemeğe davet eder. Pavlina ve Nikola, onunla tanışmak isteyen bir öğretmenlerini de getirmek isterler. Demir, okumuş bir Bulgar’ın insanlığı ve Türklüğü daha iyi anlayabileceğini düşünerek bu teklifi kabul eder. Ertesi gün yemek için bir araya gelirler. Pavlina ve Nikola’nın öğretmenleri İvan Manulof, gerçekten de Türklere saygı duyan, onlara ve kendi vatandaşlarına zarar veren çetelere ve komitalara tepki gösteren, aydın bir Bulgar’dır. Ekmekçiyeğ’in tersine Makedonya’nın bağımsızlığı için mücadele ettiklerini iddia eden Bulgarların son derece yanlış davrandıklarını düşünmektedir:

“Ne yazık ki Ekmekçiyeğ’in doğmasını beklediği tam bir özgünlük güneşinin Makedonya’yı baştan başa ışıktandırması için kendisi gibi düşünenlerin bire kadar ortadan kalkması gerektir. Yoksa her aç kalan serseri beş on baldırı çıplağı başına

toplayarak ve şuradan buradan gizli ve açık yardımlar görerek Makedonya'ya ve Trakya'ya saldırdıkça Makedonya'da senelerden beri beklenen genel özgünlük güneşi olanca parlaklığıyla doğmak şöyle dursun onun ilk ışıkları sayılan ve az çok hepimizi ısıtan ve aydınlatan bugünkü zayıf huzmelerini dahi büsbütün kaybedeceğiz. Ve zifiri karanlıklara yuvarlanarak pıhtılaşmış kanlarımız üstünde ebediyen kakılıp gebereceğiz.” (s. 69)

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Sadık, Balkan coğrafyasının her karışında Osmanlı Devleti'nden aldığı emirle Bulgar komita ve çeteleriyle savaşmıştır. Balkanlar'da isyanların başlaması üzerine İstanbul'a çağrılan Sadık, 31 Mart Vak'ası'ndan sonra Talat Paşa'nın emriyle Bulgaristan'a gönderilir. Bir gazete bürosuna giden Sadık, önceden almış olduğu istihbarat ışığında soruşturmasına başlar. İlk olarak Ethem Ruhi Bey'in yanına gider. Ethem Ruhi Bey, Balkanlar'da komitacı düşmanlığı ile ün salmış, çok tanınan biridir. Sadık, odaya girdiğinde odada şiddetli bir tartışma yaşanmaktadır. Ethem Ruhi Bey, Bulgarlar ve Türkler arasındaki tarihî ilişkilerin öneminden bahsederek iki milletin birbirlerinden başka dost bulamayacağını anlatır:

“(…)-Hayır, dostum, çok aldanıyorsun. Bulgarların Dünya'da Türklerden daha samimi dostları olamaz. Rumenlilere mi güvenilecek? Bin yıllık Bulgar Dobricası'na yerleşmeye bakan bu adamlardan hayır gelir mi? Sırlar mı? Onlar sizleri Slav bile saymazlar. Gayeleri ne pahasına olursa olsun, Makedonya'yı ele geçirmektir. Yunanlıları ise hiç saymıyorum. Onların ne olduklarını sen benden daha iyi biliyorsun. Bulgarlar, Türkler müstesna bütün komşularından ihanet görmeye mahkûmdur.” (s. 127)

Sadık, iki komitacı reisini öldürmek için geldiği Bulgaristan'da görevini yerine getirir ve tam kaçacakken Bulgar yetkililerince yakalanır. Sadık'a her türlü lojistik destek sağlayan Ethem Ruhi Bey, cezaevinde Sadık'ı ziyarete gider ve onun akıbetiyle ilgili iyi konuşmaz. Cezaevi günleri Sadık için zor şartlarda geçmektedir. Sadık'ın cezası devlete karşı gelenlerin akıbeti olan ipe çekilmektir. Ümitlerin giderek azalması, Sadık'a cezaevinden kaçmaktan başka bir yol bırakmaz. O zamanki Bulgar generalin Türkler hakkındaki düşünceleri hiç de olumlu değildir.

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda milletlerarası ilişkiler her ne kadar milliyetçilik akımının etkisiyle kendinden olmayanları ötekileştirme şeklinde ortaya çıksa da insanî ilişkiler asgari düzeyde de olsa devam etmiştir. Murat Sertoğlu'nun *Komitacı Aşk* adlı

romanında Osmanlı subayı Cevdet Bey, komitacı zulmüne son vermek için Bulgar komita reisi Yanef'i aramak için yola koyulur. Osmanlı zabiti Cevdet, köylülerin uyarılarına rağmen tuzağa düşme ihtimali çok yüksek olduğu hâlde tek başına Yanef'in konakladığı Bulgar köyüne doğru yola çıkar. Yolda bir Bulgar köylüsüyle karşılaşır. Köylü, komutana son derece misafirperver davranır ve onu köyün kahvesine davet eder. Kişinin kimliğine bakılmaksızın yabancı birini misafir etme temel bir sorumluluktur.

Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice* adlı romanında Türklerin Bulgar komşularıyla ilişkileri üzerinde durulur. Bulgarların yanlarında çalıştıkları ve komşuluk yaptıkları Türklere karşı nasıl cephe aldıklarından bahsedilir. Romanda Hatice'nin en yakın arkadaşı Bulgar kızı Denka'dır. Denka'nın nişanlısı Mito, İhtilâl Komita üyesi, tam bir Türk düşmanıdır. Türklere karşı düzenlenen saldırılarda yer almakta ve Denka'yı da silah ve cephane saklamak için kullanmaktadır. Denka, nişanlısını sevdiği için ona yardım eder, fakat onun Türklere karşı güttüğü düşmanlığı onaylamaz. Hatice'ye getirilen nişan bohçalarına bakmak için gittiği Hacı Hasan Ağa'nın evinden çıkarken yine Mito'nun Türklerle ilgili fikirlerinin yanlış olduğunu belirtir:

“- Mito'nun söyledikleri doğru değil, Türkler bize ne fenalık yaptılar? Ne için bu iyi insanları istemeyelim! Niçin onlara karşı koyalım? Ama o zaman Mito müdür olmayacakmış, varsın bahçıvan kalsın ne çıkar, böylede mesut olamaz mıyız? Babam, dedem müdür müymüşler?” (s. 22)

Farklı milletlerin aralarındaki ilişkilerde, milliyetçilik her ne kadar etkinse de insanî ilişkiler düzeyinde iyi ve kötü ayrımı yapabilen ve insana insan olduğu için değer veren bir anlayış hâkimdir. Balkanlar'da yaşayan her millete ait bilinçli insanlar, şahısların yapmış oldukları hataları genellemekten kaçınmış, insanları tavır ve davranışlarına göre değerlendirmişlerdir. *Güzel Hatice* adlı romanda Denka, Mito'dan yakında bir ihtilâl girişiminde bulunacaklarını öğrenir. Evinde sakladıkları silahların sevdiği insanlara karşı kullanılacak olması onu son derece üzmektedir. Bütün yalvarmalarına rağmen nişanlısını bu fikirlerinden vazgeçirmeyi başaramaz. Bu yüzden, Mito'nun bu kötü yoldan dönmesi için dua etmekten başka çaresi yoktur.

Bu durum, ihtilâl hareketi sırasında, Hatice'nin yaşadığı kasabaya zamanında haber gönderilmesi ve askerlerin zamanında yetişmesi sayesinde engellenir. Fazlı Paşa komutasındaki Türk askerleri, manastıra saklanan Bulgar çetecilerin büyük bir bölümünü

öldürür. Çok az bir bölümü kaçarak kurtulur. Çetecilerin çoğunluğu aynı kasabada yaşamaktadırlar. Bu yüzden Fazlı Paşa, kasabadaki bütün Bulgar halkı ister fakat Hacı Hasan Ağa buna izin vermez.

Komitacıların oyununa gelmeyen duyarlı Bulgarlar, Türklere karşı hep bir minnet duygusu içinde olmuşlardır. *Güzel Hatice* romanında komitacıların son saldırısının bastırılmış olması Bulgarların ihtilâl faaliyetlerini engellemez. Yeni bir hareket için hazırlığa başlarlar. Mito, tekrar yardım istediği zaman Denka bunu reddeder. Denka, Mito'nun yaptıklarının Türklere kadar Bulgarlara da zarar verdiğini düşünür. Mito, bunun Türklere kurtulmak için gerekli olduğunu söylediği zaman Denka şiddetli bir şekilde karşı çıkar.

Aynı romanda yeni hareketle ilgili bilgilerin bulunduğu mektubu taşıyan bir İhtilâl Komitesi üyesi, Türk askerleri tarafından vurulur. Cesedi bulan ve mektubu ele geçiren Bulgarlar, Avrupalı devletleri Türklere aleyhine kışkırtmak amacıyla Türk kıyafetine girmiş komitacıların kendilerini öldüreceklerini öğrenirler. Buna engel olmak için mektubun Tırnova'ya götürülmesi ve Türklere ulaştırılması gerekmektedir. Ancak, köy ahalisinin içinde de komite üyeleri bulunmaktadır ve buna engel olmak üzere harekete geçerler.

Bu sırada, Abdullah da Hacı Hasan Ağa tarafından merkezden haber almak üzere Tırnova'ya gönderilir. Köyün telgraf tellerinin kesilmesi, Hacı Hasan Ağa'yı yeni bir saldırı olacağı yönünde endişelendirir. Bu yüzden Abdullah, Jandarma Bekir'le beraber yola çıkar. Mektubu Türklere götürmek isterken komitacılar tarafından vurulan Bulgar köylüyle karşılaşır. Bulgar köylü, ölmeden önce mektuptan bahseder ve Abdullah ve Bekir, mektubu alarak yola çıkmaya hazırlandığı sırada komitacıların saldırısına uğrarlar. Bulundukları yerden hızla uzaklaşmaya çalıştıkları sırada Bekir'in atı vurulur. Abdullah, taşıdığı mektubun önemini bilmekle beraber Bekir'i geride bırakmaz. Komitacılarla mücadeleye girişen Abdullah vurulur.

Bulgarlarla Türklere komşuluk ilişkileri her zaman aynı çizgide devam etmemiştir. Zamanın ve şartların değişmesiyle komitadan destek alan Bulgarlar, eski komşuluk ilişkilerini unuturlar ve Türklere zulüm yapmaya başlarlar. Komite, Türklere zorunlu göçe tâbi tutar. *Güzel Hatice* adlı romanda komitelerin zulmü arttıkça, Türklere durumu daha da kötüleşir. Türklere için göç etmek zorunlu hâle gelir. Pek çok aile göç

etmekte, Hacı Hasan Ağa da göçü düşünmektedir. Hacı Hasan Ağa'nın eşi Pamuk Hanım, her gün birkaç aileyi uğurlamaktadır. Bunlardan birisi de amcasının eşi Hafız Hanım ve ailesidir. Hafız Hanım giderken evini Pamuk Hanım'a emanet eder. Evi kontrol etmeye giden Pamuk Hanım, korkunç bir manzarayla karşılaşır. Yıllarca dostça geçindiği Bulgar komşuları fırsattan istifade ederek Türklerin mallarını yağmalamaktadırlar:

“Akşamüstü, Pamuk Hanım, amcasının evini dolaşmak için yukarı mahalleye çıktı, fakat gördüğü manzara, Pamuk Hanım'ı, az kalsın oracıkta düşüverecekti. İç kapılar kırılmış Hafız Hanım'ın yatmaya kıyamadığı canım atlas yorganları, kaba yumuşak döşekleri merdivenlere, bahçelere sürüklenmişler, küpler açılmış, yağlar, ballar taşınmış, kiler boşaltılmıştı. Pamuk Hanım, lanet okuya okuya birinin gelmesiyle korkudan görülemeyen şilteleri, yorganları içeri taşıdı. Kapıları eline geçirdiği bir tel ile sıkı sıkı bağladı. Bu suretle güya yamacılığın önüne geçeceğini düşünüyordu.” (s. 86)

Basiret sahibi Bulgarlar, komitacıların Türklere yaptığı zulmü görürler ve Türklere hak verirler. Türkler, göçe zorlandığı zaman onları uğurlayan yine komşuları Bulgarlardır. *Güzel Hatice* romanında baskılara dayanamayan Hacı Hasan Ağa da karısı Pamuk Hanım'ın bütün itirazlarına rağmen göç kararı alır. Bunun için hazırlıkları tamamlayıp yola çıktıkları zaman onları Bulgar komşuları Hatice'nin dokuma ustası Bulka, kızı Denka, hancı kadın Botse uğurlar:

“Bulka hakikaten üzgündü, bu daima iyilik gördüğü insanlar acıyordu. Kızına döndü:

-İşte Türkler gidiyorlar, dedi. Bakalım şimdi seninkiler daha iyi mi idare edecekler?.. ” (s. 91)

3.2. TÜRK-YUNAN İLİŞKİLERİ

Türklerin diğer milletlerle ilişkilerinde Osmanlı Devleti'nin hoşgörü endeksli bir yönetim anlayışının etkin rolü vardır. Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında azınlıklara verilen haklardan bahsedilir. Osmanlılar, Yunanların dinî imtiyazlarını korumaları ve kendi belediyeçiliklerini yapmaları noktasında onlara fırsatlar tanımıştır. Yazar, bu bilgileri olay örgüsünü keserek verir:

“Ezcümle bu hikâyemizin gösterdiği lüzum üzerine iştigal etmekte bulunduğumuz Yunanistan'ın ahval-i sabıka ve hazırasını def'aten nazr-ı muvazeneye getirelim. Evvelki

Yunanistan taht-ı raiyyet-i Devlet-i Aliyyede kendi imtiyazat-ı diniyye ve belediye vesairesi dahilinde hür ve bahtiyardı. Şimdiki Yunanistan yüzlerce milyona varan borcundan istitlal olunacağı veçhile siyasiyat emvacı arasında mütemevviç bir Yunanistan'dır ki imtiyazat-ı mezhebbiyye ve belediye vesairesi bizim Fener Rumları derecesinde bulunmadığı Rumların yine kendileri nezdinde muterif ve müsellemdir.” (s. 26)

Ahmet Mithat'ın *Gönüllü* adlı romanında savaşların milletler üzerindeki etkisinden bahsedilir. Aynı çevrede yaşayan farklı milletler, savaşların doğurmuş olduğu milliyetçilik hareketiyle savaştıkları devlete mensup milletlere de bu düşmanlığı yansıtmışlardır. Sonkur Yankos, çorbacı “(...) zengin, Rumlar arasında gayet muteber bir adam olduğu gibi birkaç defa meclis-i idare azalığına da intihap olunmuş, hatta bir aralık uhdesine kapıcı başılık tevcih olduğu gibi bir aralık da dördüncü rütbe mecidiye nisan-ı zişanına nail olmuş” (s. 46) bir adamdır. Aynı zamanda Recep Köso'nun babasının çiftlik ortağıdır. Ancak Recep Köso'nun babası ölünce ortaklık da biter. Recep Köso ile Yankos'un kızı arasında duygusal ilişki vardır. Bu ilişkinin evliliğe dönüşmesini gençler istese de Yankos, kızını Recep Köso'ya vermek istemez. Ona göre ortağı Osman Efendi'nin oğluna varmak kızına bir şey kazandırmaz, aksine çok şey kaybettirir. Çünkü Yankos, Kösolardan daha zengindir. Onun kızı Yunan ordusundan bir miralaya hatta bir generale varması gereken bir kızıdır. Çok kurnaz bir adam olan Yankos, kızı kaçırılıp din değiştirmesi için dilekçe verildiğinde kızını iyi bir adam olursa Müslümana bile verebileceğini söyler. Aynı şekilde yine Filomene'nin Recep'e götürüleceği bahanesiyle kandırılarak manastıra kapatılması için düzeni de Sonkur Yankos kurar. Kızını bir Yunan subayına vermek isteyen Yankos, yaşadıkları toprakların bir gün Yunan egemenliğine geçmesini umduğu için böyle bir plan yapmaktadır. Bir süre sonra Girit'e özel statü verilir. Rumlar ve Yunanlar bunu daha da genişletmek için her yerde Müslümanlara baskı yapmaya başlarlar. Yine antlaşmaya göre Yenişehir bölgesindeki Müslüman halklar da boşaltılacaktır. Sonkur Yankos, bu tahliye işlerinde de görev alır. Müslümanlarla iç içe yaşayan hatta Müslüman bir ortakla çalışan Sonkur Yankos, bir anda Yunan ordusunun bir neferi gibi mücadeleye başlamıştır. Yankos, Müslümanlar içinde büyümüş olmasına rağmen bir haine dönüşmüştür. Bunun sebebi kuşkusuz Osmanlı-Yunan Savaşı'dır.

Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* adlı romanında gerçek hayatta savaş muhabiri olan yazar, bir subayın hatıra defterinden yola çıkarak cephede yaşanan olaylardan roman kurgusunu oluşturur. Yazar, teğmen olarak Türk-Yunan Savaşı'na katılan Raik'in cephede

şahit olduğu olayları ve Yunanların Girit'te yaptığı mezalimi kahramanın ağzından anlatır. Yunanlar cepheye sivillere çeşitli zulümler yapmış, savaş kurallarını ihlal etmişlerdir:

“Yunanların Türklere karşı yapmış oldukları zulmü öğreniyor ve tüylerim diken diken olarak intikam duygularım daha da çok artıyor.

Eylülün yirmi sekizinci günü İstinye kazası merkezi olan Evniye kasabası halkından amcaoğlu Hüseyin adındaki ihtiyar ticaret için köye giderken yolda eşkıyalar tarafından şehit edilerek cesedi bir deliğe atılmıştır.

Hemen Vaipetro jandarma karakolunda bulunan Muharrem Onbaşı'nın maiyetindeki Hristiyan neferler, ona silahla hücum ediyorlar. Onbaşıyı öldürüp üzerindeki yüz lirayı ve altınları yağma edip İslamların üzerine hücum ederek eşkıyalarıyla zeytinyağlarını gasp ediyorlar.” (s. 264-265)

Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece*²⁷² adlı romanında Yunanlar İzmir'i işgal ettikten sonra Sarıova'daki Rumlar Türklere karşı düşmanca bir tavır içerisine girmişlerdir. Yunan askerleriyle ortak hareket eden Rumlar, yapılan mezalime ortak olurlar. Şahin Efendi, Sarıova'yı yakıp yıkan Yunanlara karşı özverili bir mücadele verir. Türk çetelerinin Yunanları hırpalamaya başladığı iç taraflarda ve düzenli bir ordunun kurulmaya başladığı günlerde Sarıova'da da gizli bir mücadele verilir. Ali Şahin'in on dört ay boyunca sürdürdüğü mücadelesini sezen Yunan askerleri, onu Yunan adalarından birine sürgüne gönderirler. Yunan saldırıları durdurulup düşman yok edildikten bir süre sonra Şahin Efendi Sarıova'ya tekrar döner.

3.3. TÜRK-MACAR İLİŞKİLERİ

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Malkoçoğlu* adlı romanında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'ı fethetmeye başladığı dönemlerde Türkler ve Macarlar arasındaki ilişkilerden söz edilirken tıpkı *Ciğerdelen* romanında olduğu gibi Macarların aslında Türk oldukları teması üzerinde durulur. Bu tarihî gerçek, roman kahramanı Malkoçoğlu ile bir Macar kızı

²⁷² Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, 1.b., Akşam Matbaası, İstanbul, 1928. (Alıntılar bu baskıdandır.)

arasında geçen aşk hikâyesi çerçevesinde verilir.²⁷³ İkilinin görüşmelerine şahit olan Macar askerleri Malkoçoğlu'nu esir alır ve saraya götürürler.

Saraydan sevdiği Macar güzelinin yardımıyla kaçmayı başaran Malkoçoğlu, savaşa yetişmek için atını mahmuzlar. Bir savaş planı çizerek padişaha yardım eder. Macarlar, hazırladıkları tuzağa kendileri düşerler. Kral Lahoş ölür, tacı kaybolur. Malkoçoğlu da tacı padişaha getireceğine söz verir. Bir handa konaklayan Malkoçoğlu, bir adamın Türkçe olarak bir kadına yalvardığını duyar. Yalvaran kişinin Cem Sultan'ın kayıp oğlu olduğunu anlar. Sohbet etmeye başlayan Malkoçoğlu ve Cem Sultan'ın oğlu kaldıkları handa Mareşal'in sesini duyarlar. Malkoçoğlu'nun o handa kaldığını bilen Mareşal, iki Türk akıncısını yanına alır. Mareşalin adamları Malkoçoğlu'nu tanıyınca geri kaçmak isterler. Aradığı tacın Mareşal'de olduğunu bilen Malkoçoğlu, konuşarak tacı alacağını düşünür. Malkoçoğlu, Macar mareşalle tartışmaya başlar. Mareşalin sorularına verdiği cevapla iki millet arasında husumet olmaması gerektiği konusunda onu ikna eder:

“-Bu senin kuruntun... Biz Türk'üz, Macarlarla dinimiz ayrı olmakla beraber, ırkımız birdir. Bir babanın oğullarıyız. Biz Macarları Avusturyalıların zulmünden kurtardık. Avusturyalılara tabi olacaklarına kendi ırktaşlarına tabi oluyorlar. Meselei bu kadar. Eğer bunda benim rolüm varsa, Macarlar bu iş için bana teşekkür etmelidirler.” (s. 53)

Safiye Erol'un *Ciğerdelen* adlı romanında Turhan Tuna, tahsilini Avrupa'da tamamlamış bir mimardır. Avrupa'daki öğrenciliği esnasında bin bir zorlukla karşılaşır. Turhan, 1931 senesinde mimar olarak Almanya'dan İstanbul'a döner. Bir arkadaş davetinde tanıştığı Canzi'ye daha önce hiç hissetmediği duygularla bağlanır. Yazar, Turhan'ın şahsında Türk milletinin üstün vasıflarını örnek olaylarla anlatır. Bu tarihî yolculukta Osmanlı ve diğer milletlerin ilişkilerinden ilginç olaylar aktarılır. Yazar, Osmanlı Devleti'nin Macarlarla olan ilişkisinden bahsederken Macarları sınır kardeşi olarak nitelendirir:

“... Cenkte karşı karşıya düştükleri zaman selam verip başka tarafa at tepiyorlardı. Bu görenekleri bilmeyen Türk askeri: ‘Bre kardeş ne yaptın kâfire kelle mi bağışlarsın?’

²⁷³Türklerle Macarların münasebeti hayli eskidir. Dilimizin gösterdiğine göre, Macarların cetleri milâttan binlerce sene evvel Ural dağlarının yakınında ve bu dağların Avrupa tarafında Fin-Ugor kavimlerinin cetleriyle birlikte yaşamışlardır. (İbrahim Kafesoğlu, *Tarihte "Türk" Adı, Türkler*, Cilt I, s. 308-315.)

dedikçe serhadliler lafa karışıp çağrışıyorlardı: ‘Bizim alay beyi o kaplanla dövüşmez onlar sınır kardeşi oldular!’” (s. 75)

3.4. TÜRK-SIRP İLİŞKİLERİ

Murat Sertoğlu’nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Sadık, Balkan coğrafyasının her yerinde Osmanlı Devleti’nden aldığı emirle Bulgar komita ve çeteleriyle savaşır. Balkanlar’da isyanların başlaması üzerine İstanbul’a çağrılan Sadık, 31 Mart Vak’ası olduktan sonra Talat Paşa tarafından görevlendirilir. Sadık, öncesinde almış olduğu istihbarata göre soruşturmasına başlar. İlk olarak Ethem Ruhi Bey’in yanına gider. Ethem Ruhi Bey Balkanlar’da komitacı düşmanlığı ile ün salmış biridir. Sadık’a yardım etmek için görevlendirilen Ethem Ruhi Bey, Sadık’a silahı nereden alabileceğini söyledikten sonra istihbarî konulardan bahsetmeye başlar. Balkanlar’daki milletlerarası ilişkilerden söz eden Ethem Ruhi Bey, özellikle Sırpların Osmanlı’ya ihanet ettiğini vurgulayarak Bulgarların da onları isyana teşvik ettiğini belirtir:

“-Bu adamların bize ne kadar kötülükleri olduğunu sana anlatamam. Onları yok etmekle memlekete pek büyük bir hizmette bulunacaksın. Bunlar koyu Sırp taraftarları. Gayeleri Bulgaristan’ın Sırbistan ile birleşmesi hemen arifesin bulduğumuz Cihan Harbi’nde bunlar birleştiler mi, biz sipsivri ortada kalıvereceğiz. Avusturya ve Almanya ile bütün ilgimiz kesilmiş olacak. Harbin nasıl bir şekil alacağı belli değil. Fakat biz Avusturya ve Almanya ile rabitalarımızı, bağlarımızı devam ettirmek zorundayız. Balkan milletleri hep birlik oldular mı, bizim için bundan büyük bir felaket olamaz. Balkan harbi faciası ortada... Ethem Ruhi Bey’e içimden hak veriyordum. O, devam etti:

-Hacıyef olsun, Dimitri Atanas olsun, her gün bir kat daha kuvvet kazanıyorlar. Nüfusları tehlikeli bir şekilde artıyor. El altından, İngilizlerden, Fransızlardan ve bilhassa Ruslardan bol bol para almakta olduğundan şüphe edilemez. Hele son zamanlarda askerle ile sık sık görüşmeye başladılar. Orduyu ele geçirmeye gayret etmekte olduklarından şüphe yok. Ordu ise şimdiye kadar Alman taraftarı olarak kaldı.” (s. 129)

İkinci Dünya Savaşı yıllarını konu alan, Sırpların Türklere yaptığı tüyler ürpertici vahşeti anlatan bir roman da Faik Baysal’ın *Drina’da Son Gün* adlı romanıdır. Roman, Balkanlar’da seyir hâlinde olan bir otobüsün içindeki insanlardan kesitler vererek başlar. Kitabın girişinde Balkanlar’daki kültürel çeşitlilikten bahsedilir. Otobüs, yolda Alman askerî araçları tarafından durdurulur ve didik didik aranır. Alman askerleri, arama

yapılırken rahat hareketleriyle dikkat çeken Popoviç denen kişinin tavuklarını alır ve kendisini de tutuklarlar. Ve aracın ilerlemesine izin verirler. Otobüsün içindeki Sırplar, Türk düşmanlıklarıyla dikkat çekerler. Onların canlarını, mallarını ve namuslarını hiçe sayarlar. Otobüsteki bir Türk'ün Sırplar hakkında başından geçen olayı anlatması herkesi susturur:

“Otobüsün arka taraflarından delik deşik bir yüz göründü.

-Çok doğru söyledi. Ben de onun gibi düşünüyorum

Elindeki tesbihi cebine attı. Başına sardığı siyah kadife kuşağı çözdü. Herkese yüzünün sol yanındaki yarasını gösterdi. Orada kulak yerine yalnız karanlık ve insana korku veren bir delik vardı.

-Bu kulağım Mariç adında bir Sırp'ın elinde kaldı.

Azamoviç şaşkınlığından bir süre konuşamadı.

-Kimdi bu Mariç?, diye sordu

Adam sağına soluna bakındı. Bir iki kere yutkundu. Zor konuşabiliyordu.

Bir papazdı Mariç. Azgın bir papazdı, Türk düşmanıydı. Benim kızıma göz koymuştu alçak. Bir gün yolunu kestim, sıratına bir yumruk attım. Bağ bıçağı ile üstüme saldırdı. Bir vuruşta kulağımı alıp götürdü. Peşini bırakmadım, bir gece kiliseden çıkarken yakaladım, başını taşla ezdim bende. Kurbağa ezer gibi hem de. Tam on bir yıl hapis yattım. Çıktığımda Mariç'in adamları hem kızımı, hem oğlumu, hem de karımı tırpanla biçmişlerdi. Ölülerini bile bulamadım onların.” (s. 19)

3.5. TÜRK- RUM İLİŞKİLERİ

Arnavutlar ve Solyotlar romanında Ahmet Mithat Efendi, tarihî bilgiler verirken “Bir romancının bu konulara tamamen vakıf olması düşünülemez.” diyerek bu konunun tarihçiler tarafından değerlendirilmesi gerektiğini dile getirmesine rağmen romanın başlangıcından sonuna kadar olay örgüsünü keserek bilgiler vermeye devam eder. Romanda Rumlarla Türklerin ilişkileri Çeşme Faciası'yla beraber anlatılır. Çeşme Faciası'nda patlatılan Osmanlı gemilerinden sonra Rumlar, İzmir'e girmişler ve orada

bulunan halkı kılıçtan geçirmişlerdir. Arnavutlar, burada Rum ve Türk mallarına saldırmışlardır. Rumlarla Türkler arasındaki ilişkiler romana şu şekilde yansır:

“Yüzlerce seneden beri komşu komşuya ahsen-i i’tılafla yaşamış bulunan iki kavmi böyle birbirinin gırtlığına sarılmak derecesindeki teşvikat ne gibi makasid-ı siyasiyyeden neşet eyleyeceği bir romancının tetkik edebileceği ahvalden değildir. Romancı, hayalhanesinde vücut verdiği vakanın nasıl bir zamanda güzeranını tasavvur etmişse o zamanın ahval ve istidadı fezail-i medeniyye ve melekât-ı insaniyye noktainazarından nasıl görürse ol veçhile müteessir olacağı dahi mukteza-yı hissiyat-ı insaniyyesindendir.”(s.14)

Romanda Osmanlı-Rum ilişkileri Fatih devrinden örneklerle devam eder. Bu örneklerin çoğunda Osmanlı Devleti’nin göstermiş olduğu hoşgörü politikasından bahsedilir. Rumların o dönemde sefirlik, tercümanlık, konsolosluk gibi önemli görevlerde istihdam edilmeleri Osmanlı Devleti’nin onlara sağlamış olduğu bir imkân olarak göze çarpar. Yazar, Osmanlı Hariciye Nazırlığı’ndaki bu unvanları Rumlara verilen değer en büyük göstergesi olarak yansıtır:

“Hele İstanbul’daki Fener Mahallesi’nin hâli düşünülecek olursa İstanbul’un Fatih’i, Rumları bir Şark imparatorluğundan mahrum bırakmış sayılmak şöyle dursun bilakis asıl bade’l-feth Şark imparatorluğuna nail etmiş sayılır. Maarif-i kadimelerine hâlel gelmedikten maada maarifçe terakki dahi ederek tercümanlıktan bed’ ile konsolosluğa, sefirliğe ve Eflak ve Boğdan Prenslığı’ne kadar devlet-i aliyyenin umur-ı hariciyye ve diplomatikiyyesi kâmilen bunlar elinde bulunurdu. Zira İtalyan ve Latin ve Fransız lisanına bunlar maliktiler. Rizo’nun beyanına göre Babiali tercümanı Reis Efendi’nin yani hariciye nazırının müsteşar-ı hassı olup tersane tercümanının avaid-i senevviyesi üç yüz kese akçeye varmadaymış ki Rizo bu miktarı sekiz yüz bin franga müsavi bulur. Paris, Viyana ve Londra ve Berlin’e gönderilmiş bulunan Osmanlı süferası meyanında Arjir ve Polo ve Marko ve Rali ve Mavroyani ve Teologos ve Ramadani ve Nagri ve Panayotaki gibi namdar bulunması, o zamanlar Rumların derece-i ehemmiyet-i diplomatikiyyesini ispata medardırlar ki böyle bir hâl o zamanlarda değil bu zamanlarda bile Avrupa devletlerinin hiçbirisinde görülmemiştir. İngiltere, Fransa, Rusya, Hollanda vesair düvel-i mütemeddinenin bunca tabaa-i Müslimeden henüz hiçbirisinin namı sahayıf-i tevarihde yer tutabilecek şöhret kazanamamıştır.” (s. 29)

Ahmet Mithat Efendi *Ahmet Metin ve Şirzat* adlı romanında Rumlara karşı duyduğu sempatiyi yansıtır.²⁷⁴ Yazar, Ahmet Metin adlı Türk gencini, Selçuklu devrinde yaşamış Şirzat adlı bir Türk asilzadesinin izlerini aramak üzere Sicilya'ya gönderir. Bu seyahat esnasında Ahmet Metin'in hizmetçisi Vasiliki de yanındadır. Romanın önemli kahramanlarından biri olan Vasiliki'nin karakter özellikleri, asli kişi Ahmet Metin, romanın diğer kahramanları Süreyya ve Neofari ile ilişkileri çerçevesinde ortaya konmuştur. Bu romanında, Türk romanında yer alan alışlagelmiş hizmetçi tipinin dışında bir Rum hizmetçi yaratan yazar, Vasiliki'den sürekli övgüyle söz eder. “*Dünya darında hiçbir kimsesi*” (s. 99) olmayan Vasiliki hizmetçi olarak girdiği bir Boşnak mültezimi olan İslam Dragoz Ağa'nın konağında, iki buçuk sene ev hanımının terbiyesinden geçmiş ve efendisinin “*ahlakını tabiatını pek güzel almış*” (s. 99) tır. Aslında bir bakıma Vasiliki, bu suretle Türkleşmiş bir Rum olduğu için Ahmet Mithat'ın onu övmesi kolaylaşır.²⁷⁵ Vasiliki, sadece terbiye bakımından mükemmel değil, aynı zamanda şirin ve güzel bir kızdır:

“(...)Yirmi nihayet yirmi bir yaşlarında bir Rum kızı. Epeyce de güzeldir. Uzunca boyu ince beli kendisine fidan gibi bir letafet verir. Çehre züğürdü de değildir. Beyzi çehre üzerinde koyu ela gözler zekâvet ve hatta biraz da şeytanet ziyaları saçar. Esmerce tenli ve kıvırcık kaşıdır. Koyu kestane renkli mebzul saçları dahi bu çehreye epeyce yakışık alır. İrice ağızlı, kalınca dudaklı ise de dudaklarında tebessüm nadir değildir. ‘Güzel’ sıfatı çok görülse bile ‘şirin’ sıfatı âdeta az görülecek tazelerdendir. Giydiğini kendisine pek yaraştırır. Zaten zavallı ne giyecek? Siyah lahurakiden bir fistan değil mi? Onun da üzerine bir beyaz prostela koyacak. Başına hiçbir şey koymayıp yalnız bir siyah fistan ve beyaz prostela ile giyinmiş bulunacak...” (s. 98-99)

Ahmet Metin ve Şirzat adlı romanda Rum milletini temsil eden Vasiliki karakteriyle yazar örnek bir tip ortaya koyar. Fazıl Gökçek bu hususta şöyle der: “*Vasiliki'nin Rum oluşundan hareketle, yazarın onun sahsında Rum milletinin Müslümanlarla ilişkisinin ideal bir örneğini göstermek istediği ileri sürülebilir. Böyle bir düşünce açıkça dile*

²⁷⁴ Yazar, bu romanda Avrupa medeniyetinin İstanbul'un fethinden sonra Avrupa'ya göç eden Rumlar tarafından tesis edildiğini iddia eder. Ona göre bu medeniyet, İstanbul'dan göç eden Rumlarla, önce İtalya'ya geçmiş; buradan da Fransa ve Almanya'ya yayılmıştır. Ahmet Mithat, bu konuda Misailidis'ten etkilenmiş gibidir. Misailidis ise bu konuda kahramanını şöyle konuşturur: “*Evropa'yı bedeviyetten çıkarıp, medeniyete duçar eden ilimdir, o iki müşkül vakitlerde Anadolu'dan Evropa canibine iltica eden Yunan hükema (bilgeler) ve ulehasının (bilginler) himmeti ile neşr olundu (yayıldı).*” (Ahmet Mithat Efendi, *Ahmet Metin ve Şirzat*, s. 193.)

²⁷⁵ Sacit Ayhan, *Türk Romanında Azınlıklar(1872-1950)*, s. 93.

getirilmiş olmamakla birlikte, Ahmet Mithat Efendi'nin Müslüman toplumla gayrimüslimler arasında bu türden bir efendi-hizmetçi ilişkisi arzuladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Eserlerini verdiği yıllarda gayrimüslimler maddi bakımdan Müslüman toplumdaki çoğu kez daha iyi durumda oldukları hâlde romanlarındaki gayrimüslim kişilerin çoğunun hizmetçi vb. oluşu belki de bu arzunun bir yansımasıdır.”²⁷⁶

Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* adlı romanında 1897 Türk-Yunan Savaşı esnasında cephede geçen olaylar konu edilir. Raik, cepheye teğmen rütbesiyle katılmış, vatansever bir askerdir. Babası ve amcası şehit düşen Raik, cephede var gücüyle savaşıyor. Bu arada gazetelerdeki haberlere göre Rumlar, Türklere zulüm yapmalarına rağmen Türkler yangın esnasında Rum öğrencileri ateşten kurtarmışlardır:

“Peygamber hürmetine yetişin sesleri etrafı sarmış, alevler saran kilise ile despothane ve Rum kız okul yangından yine Müslümanlar tarafından kurtarılmıştır. Rum eşkıyaların bu kadar gaddarca hareketlerine rağmen Türkler ve Müslümanlar yine gayreti elden bırakmamışlar.” (s. 230-231)

Nazikter Muzaffer'in *Girit Kurbanları* adlı eserinde Rumların Türklere yaptığı soykırım ve mezalimden ayrıntılarıyla bahsedilir. Eserde, Girit'in henüz Osmanlı Devleti'ne ait olduğu yıllarda Girit Adası, Selne kasabasında yaşayan Türklerin Rumlar tarafından göçe zorlanıp insanlık dışı muamelelere maruz kalması anlatılır.²⁷⁷ Muhammed Ağa adında bir Türk köylüsünün halkı Rumlara karşı bilinçlendirmesi sonucunda onurlu bir mücadele verilir. Rumların Türklere karşı insanlık dışı zulümleri tüyler ürperticidir:

“Alçaklar! Gurur, muzafferiyetle şehadeti çiğneyerek bu bir avuç âcizeye hücum ettiler. İlk işleri analarının eteğine asılan, boyunlarına sarılan masumları parçalamak, ikinci melanetleri de namuslarını hayâsız suretlerine çevirdikleri kadınları sevine sevine güle güle salibe(!) kurban etmek oldu.” (s. 14)

Reşat Nuri Güntekin *Yeşil Gece* adlı romanında Balkan Savaşları'ndan sonra İzmir'in Sariova kasabasına yerleşen Balkan muhacirlerinin yaşam öykülerine temas edilir. Yunanların İzmir'i işgalinden önce Sariova kasabasındaki Rumlar ve Türkler gayet dostâne

²⁷⁶ Fazıl Gökçek, **Osmanlı Kapısında Büyümek**, s. 88-89.

²⁷⁷ Girit Adası'ndaki nüfus hareketliliği takip edildiğinde göç ve Rumlar tarafından gerçekleştirilen katliamın korkunç boyutları ortaya çıkar. Girit'te 1821'de 160.000 Müslüman; 129.000 Hristiyan yaşarken, 1911'de 27.852 Müslüman; 307.812 Hristiyan yaşamaktadır. (Süleyman Beyoğlu, “*Girit Göçmenleri (1821-1924)*”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi** 2, İstanbul, 2000, s. 123-138.)

ilişkiler kurarlar. Öğretmen Ali Şahin ve basiretli Balkan muhacirleri insana insan olduğu için değer veren, vatansever, milliyetçi insanlardır. Sarıova'daki Rumlar, Yunanların İzmir'i işgaliyle yıllarca dostça ilişki kurdukları Türklere dirsek çevirmişler ve saldırmaya başlamışlardır:

“Bir saat evvel Rumlar, Yenimahalle’de Müslüman bir sütçü ile oğlunu öldürmüşler; araya girmek isteyen bir bekçiye de sopa ile başından yaralamışlar...” (s. 274)

Yunanların Sarıova'yı işgal edeceği haberi duyulur duyulmaz Öğretmen Ali Şahin, bütün kasabalıyı meydana toplayarak konuşma yapar. Kasabalıya itidal çağrısında bulunan Ali Şahin, Rumların tavırları karşısında provakasyona gelmemeleri gerektiğini söyler:

“ - Din kardeşlerim! Bizim için artık ölümden daha acı olan esaret günü başlıyor. Çoluğumuzun, çocuğumuzun, hastalarımızın, ihtiyarlarımızın selameti için bağırımıza taş basalım. Mademki kasaba da kaldık, her türlü hareketten içtinap edelim. Gelenler de büsbütün canavarlar değil ya. Kendi hâlinde insanla ilişmezler...” (s. 223)

Reşat Nuri Güntekin'in *Eski Hastalık*²⁷⁸ adlı romanı Batı kültürüyle yetişen ve eğitimi yabancı okullarda tamamlayan Züleyha'nın hayat hikâyesini konu alır. Züleyha'nın şahsında batılı hayat tarzının eleştirildiği romanda Balkanlar'a anektot olarak temas edilir. Züleyha, babasının harpteki eski subaylarından Yusuf'la evlenir. Yusuf, Züleyha'ya karşı her türlü fedakârlıkta bulunmasına rağmen Züleyha Yusuf'tan ayrılmak ister. Züleyha, İstanbul'a gider ve eski sosyete ortamına geri döner. Trafik kazası geçiren Züleyha, kimsesiz bir şekilde hastanede yatmaktadır. Eşine karşı vefalı davranan Yusuf, Züleyha'yı ziyaret ederek onu bir deniz seyahatine çıkarır.

Yolculuk esnasında Yusuf, Züleyha'nın rahat etmesi için elinden gelen her şeyi yapar. Hatta yol üzerindeki tüm sahil kasabalarına uğrayarak Züleyha'ya buraları gezdirir. Vapurun kaptanı ve tayfaları Züleyha'ya çok saygı gösterirler. Yusuf, Züleyha'nın hizmetini görmesi ve yemekleri servis etmesi için tayfalardan Midillili Halil'i görevlendirir. Midilli göçmeni olan Halil, Rumların Midilli'de ailesine yaptığı zulümleri Züleyha'ya anlatır. Adada sahipsiz kalan Türkler, hayatın her alanında Rumların baskı ve zulümlerine maruz kalmış ve göçe zorlanmışlardır:

²⁷⁸ Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, 1.b., Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1938. (Alıntılar bu baskıdandır.)

“Sağ kalan ağabeyi bağcılık yapıyordu. Bu ağabeyin bir kolu sakat, daha doğrusu, bileğinden kesikti. Bir gün bir alışveriş meselesinden dolayı üç yerli Rum, kardeşini dövmeğe başlamışlardı. Kolu sağlam olsa ağası onların üçüyle de uğraşabilecek bir delikanlı idi. Fakat ötekiler bu sakat adamı, altlarına almışlar, Halil de yerde toz toprak içinde tepelenen, tekme ile dişi kırılan kardeşine yardım mecburiyetinde kalmıştı. İşte bu sırada bir kaza çıkmış, Halil eline geçirdiği bir kunduracı bıçağıyla Rumlardan birini karnından yaralamıştı. Ele geçmiş olsaydı cezası büyüktü. Fakat O günlerce kırlarda, çalılar arsında saklanmış, sonra bir kaçakçı sandalıyla Ayvalık’a kapağı atmaya muvaffak olmuştu. Anası ihtiyardı. Onu bir daha görmek yoktu, fakat kardeşini belki bir gün görürdü.” (s. 159-160)

Murat Sertoğlu’nun *Bulgar Sadık* adlı romanında roman kahramanı Sadık’a Rus silah fabrikasının patlatılması görevi verilir. Rus fabrikasının olduğu bölgeye varan Sadık ve ekibinin işleri hayli zordur. O bölgede yapılan zulümler zaten bölgedeki bütün Türkleri vatanından etmeye yetmiştir. Rumlar, Türklere her türlü zulmü yapmış, onları göçe zorlamışlardır. Görevi layıkıyla yerine getiren Sadık, İstanbul’a döndüğünde artık savaşın bittiğini, Osmanlı Devleti’nin yıkılış sürecine girdiğini fark eder. İstanbul’daki azınlıklar âdeta bayram yapmaktadırlar. Bu durum Sadık’ın çok zoruna gider, sonunda dayanamaz ve bir grup kurar. Yıllarca devleti için mücadele eden Sadık, son günlerini de bu mücadeleyle geçirmek ister. Ekibiyle beraber bir Rum cephanesini basar. Orada ölümün kıyısından döner. Sadık’la Rum esir arasında geçen diyalog, Türklerin ne kadar karakterli bir millet olduğunu ortaya koymaktadır:

“(…)

-Sen beni bu hâlde yakalamamış olsaydın ne yapardın?

-Hiç tereddüt etmeden öldürürdüm..

-O hâlde? Ben neden seni öldürmeyeyim?

-Ama ben Rum’um. Sen ise Türk’sün.. Biz korkak, kalleş insanlarız. İnsanı arkasından vururuz. Ama Türklerin bizim gibi olmamaları gerekmez mi?” (s. 302)

4. DİĞER MİLLETLERİN BİRBİRLERİYLE İLİŞKİLERİ

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanı dağların birbirlerine karıştığı ormanlık bir vadide başlar. Romanın başkahramanı Rüstem, vadiye ağaçların içindeki bir Arnavut evine sığınır. Eftimi, Rüstem'i odanın ortasında yaralı hâlde bulur ve sabaha kadar Rüstem'in yanı başında bekler. Ayrıca Rüstem'in başında askerler nöbet tutmaktadırlar. Rüstem'in yaralı hâlini gören Eftimi, elindeki kamayı vücuduna saplar ve canına kıymaya çalışır. Bu kavuşma "Bir Kanlı Visal" diye anılır. Yazar, romanın başında bahsettiği bu sahneden otuz üç sene evvele gider. Rumların Arnavut ve Solyotlara yaptığı zulüm anlatılır. Savaşta çocuk ve kadınlara zarar verilmemesi her ne kadar temel kaidelerden olsa da Balkan milletleri birbirleriyle mücadelelerinde bu kurala çok da riayet etmemişlerdir. Yazar, olay örgüsünü keserek okuyucuya tarihî bir yolculuk yaptırır. Rumların Arnavutları kılıçtan geçirmelerini tarihî bir olay etrafında anlatır:

"Zira Orlof'un karaya çıkardığı sekiz yüz kadar Ruslara, İngiliz ve İtalyan ve Adalı Rumlardan iki bin kadar dahi ücretli veya gönüllü etraf ilave eyleyerek ve Arnavutluk ahalisinden işgal edebildiği adamları da bililave vücuda getirmiş olduğu şark ve garp İspartiyot alaylarından meşhur Pisaro Kaptan'ın kumandasındaki şark İspartiyot alayı, Misitra civarındaki Ahali-i müslimeyi bu kaleye tıkmıştı da çoluklarıyla çocuklarıyla kaleden çıkıp çekilmelerine ve kaleyi ve silahlarını teslim etmeğe ba-imza taahhüt gösterildiği hâlde silahsız ahali kaleden çıkar çıkmaz üzerlerine hücum edilerek katliam edilmişti. Bu katliam, ol katliamdı ki biraz sonra Müslüman Arnavutlardaki Mora'ya hücum ederek on bin neferi Patras'ı aldıkları zaman eli silah tutabilecek ahali tamamen kılıçtan geçirilmişlerdi." (s. 13)

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Sadık'ın yeni görevi müttefikimiz olan Almanların birçok ajanının görevi yapmaya çalışırken canlı çıkamadığı çok tehlikeli bir sabotaj görevidir. Sadık'tan bir Rus silah fabrikasını patlatması istenmektedir. Sadık yanına ne kadar bir yoldaş istemese de görevi Almanlar ve Giritlilerle halletmek zorundadır. Sadık, Giritlilerin yiğitliğini bildiğinden ses çıkarmaz fakat Almanların bir ihanet içinde olduklarını düşünmektedir. Romanda yazar, Almanlar ve Bulgarlarla olan ilişkileri Sadık'ın düşünce ve ifadeleriyle anlatır.

Sadık ve yanındaki ajanlar, Rus topraklarına geçmeyi başarırlar. O bölgede savaşın vermiş olduğu büyük bir gerginlik vardır. Ülkeye girenler sürekli takip altındadırlar.

Takipten kaçamayan Sadık'ın Bulgar oluşu işleri iyice zora sokar. Çünkü Bulgaristan, Osmanlı ve Almanya safında savaşa girme arifesindedir. Ruslar, Bulgarların Osmanlı Devleti'nin yanında I. Dünya Savaşı'na girmesini istememektedirler. Yazar, romanda milletlerarası ilişkilere ajanların birbirleriyle olan münasebetleri vasıtasıyla temas eder.

Bulgar komitacılarla mücadele için dağlara çıkan Sadık, komitacıların güvenini kazanmak için Osmanlı ordusuna birkaç defa saldırır. Osmanlı ordusuyla birlikte bir de Yunan çeteleriyle uğraşır. Bulgar çetelerin Yunan çetelere saldırması iki millet arasındaki ilişkileri gerer:

"Bir de ne görelim, bir palikarya grubu, çekmişler kafaları, var mı bize yan bakan diye nara atıp, silah patlatıyorlar..."

Onlar böyle kahramanlık gösterisi yapadursunlar, ben hemen adamları yerleştirdim.. Bir anda sıkı bir yayılım ateşine başlayıverdik... Bizim kahramanlar şaşkın ördek gibi nereye gideceklerini şaşırmışlardı. Karşılıklı müsademe sabaha kadar sürdü.. Sabah çiftliğe girdik."(s.39)

5. TÜRKLERE YAPILAN BASKI VE ZULÜMLER

5.1. KOMİTALARIN VE ÇETELERİN YAPTIĞI BASKI VE ZULÜMLER

Balkanlar'da yaşayan milletler bağımsızlıklarını kazanmak için silahlı mücadele veren birlikler kurmuşlardır. "Komita" veya "Çete" olarak adlandırılan bu birlikler hem kendi halkları tarafından hem de Balkan topraklarında emelleri olan dış devletler tarafından desteklenmişlerdir. Kendi milletlerinin bağımsızlığına ters düşen herkese, özellikle Türklere, büyük bir baskı ve zulüm yapmışlardır.²⁷⁹ Balkanlar'da Türklere yapılan bu baskı ve zulümler ekonomik ve kültürel anlamda geri kalmışlığa sebep olur. Balkanlar'daki Türk köyleri perişan vaziyettedir. Buralarda yol, emniyet ve refahtan söz etmenin imkânı yoktur. Balkanlar'da ticareti elinde tutan azınlıklar ise yaşadıkları yerleri güzelleştirmektedirler. Ermeni köylerini ziyaret eden papazlar ve komitacılar hem gittikleri yerlere mamuriyet götürmekte hem de oralarda milliyetçi fikirleri besleyerek ayrılık tohumları ekmektedirler.²⁸⁰ Bu baskı ve zulüm romanlarda dört başlık hâlinde ortaya çıkar:

²⁷⁹ Bu çetelerin faaliyetleri için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **Enver Paşa**, Cilt I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 431-442.

²⁸⁰ Altan Deliorman, **Türklere Karşı Ermeni Komitacıları**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1973, s. 91-92.

5.1.1. Adam Öldürme, Yaralama ve Kaçırma

Komita ve çeteler, halkı sindirmek ve onlara korku salmak için katliamlar yapmışlardır. Yapılan bu katliamlar genelde herkesin gözü önünde gerçekleşmiş ve dilden dile anlatılagelmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin zayıf olduğu ve Balkanlar'daki hâkimiyetini kaybettiği dönemde çeteler hangi millete aitse o halk ve Batılı devletler tarafından desteklenmiş ve yaptığı katliamlar meşru görülmüştür. Türklere karşı katliam yapan çete mensupları ise ait oldukları halk tarafından halk kahramanı gibi karşılanmıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* romanında Nadide adlı zengin bir kızı takip eden çeteciler, Nadide ve ailesini haraca bağlamak isterler. Nadide'nin peşini Ali Bey'le evlendikten sonra dahi bırakmayan çeteciler, Ali Bey'in konağına Cihan adında bir ajan yerleştirirler. Nadide'nin entrikalarına kanan Cihan, Nadir Bey'den habersiz Fuat Bey'in sevgilisi Elmas'ı kaçıırır. Kır serdarına bilgi veren Fuat Bey, devletle beraber hareket ederek çetecileri yakalattırır. Komita ve çetelerin devlet tarafından cezalandırılması İboş ve Nadir'i çok korkutmaktadır. Onlar için devleti temsil eden kişi "Kır Serdarı" dır. Siyasi amaçtan ziyade çıkar amaçlı bir araya gelen bu çete mensupları faaliyetlerinin cezasının idam olduğunu iyi bilmektedirler:

"(...)

- *Şüpheli mi var? Git gide bize hiç ekmek bırakmayacaklar. Derebeylik devri bitti, şimdi hükûmet var, haydutları tuttuğu vakit asıyor, lakin bizi istedikleri kadar arasınlar. Biz bulunmayız!.*" (s. 266)

Köye giden kır serdarı, şehirde Fuat ve Kanber'i bulur ve İboş, Nadide ve Elmas hakkında onlarla istişare eder. Nadir ve çetesinin peşinde olan kır serdarı, çetecilerin evlerinin karşısından bir dükkân kiralayıp, baskın yapılması gerektiğini söyler. Planı hayata geçiren kır serdarı, İboş'u tuzağa düşürür. İboş, Elmas'ı mağaradan çıkarıp Nadir'e getireceği sırada baskın yer ve tutuklanır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Akşam Güneşi*²⁸¹ adlı romanında Bulgar ve Sırp komitacılar karşı Edirne ve Makedonya'da mücadele etmek için Türkler de bir çete kurarlar. Paris'e askerî ataşe olarak görevi çıkan salon subayı Nazmi, Bulgar çeteleri tarafından köprüünün havaya uçurulması sonucunda Edirne'de geceleme zorunda kalır.

²⁸¹ Reşat Nuri Güntekin, *Akşam Güneşi*, 1. b., Maarifet Matbaası, İstanbul, 1926.(Alıntılar bu baskıdandır.)

Edirne’de gezinirken harbiyeden arkadaşı İbrahim’i gören Nazmi, onların Bulgar ve Sırp çetelerine karşı yapmış oldukları mücadeleyi öğrenir. Fransa’ya gitmekten vazgeçen Nazmi, Kaymakam Nusret Bey’in çetesine katılarak komitalara karşı mücadele vermeye başlar. Nazmi ve arkadaşları Makedonya dağlarında Bulgar çeteleriyle savaşırken mayısın ilk günlerinde bir tepede çeteler tarafından kısırılırlar. Gece olunca çarpışmalar büyük bir boğuşmaya döner Sırlar iyiden iyiye yaklaşmış, aralarına kadar sokulmuştur. Bu omuz omuza dövüşte Nazmi, ağır bir yara alır. Nazmi’yi ölümden kurtaran İbrahim, arkadaşını kucağında taşıyarak bir çoban kulübesine götürmüş, günlerce ona bakmıştır. Arkadaşlarından sadece beşini kurtarabilen İbrahim, Kaymakam Nusret Bey’i kurtaramaz. Komitacılar, Kaymakam Nusret Bey’in feci şekilde öldürülmesi şerefine Bulgar köylerinde şenlikler yaparlar.

Esat Mahmut Karakurt’un *Vahşi Bir Kız Sevdim* adlı romanı Yüzbaşı Adil Bey’in hatıralarıyla başlar. Yüzbaşı, almış olduğu istihbarat sayesinde trene yapılacak sabotajı engelledikten sonra komitacıları takip eder. Komitacıların izlerini ormana kadar süren Yüzbaşı, karanlıkta bir ses duyar ve o tarafa doğru yol alır. Bir komitacı, Türk askerini yakalamış ve onun boynunu kesmek üzeredir. Bulgar Komitacı ile Türk askeri arasında geçen diyalog komitanın acımasız öldürme yöntemlerini gösterir:

“-Şimdi göreceksin seni nasıl bir koyun gibi boğazlayacağım burada yarın ancak cesedini bulacaklar.” (s. 11)

Reşat Nuri Güntekin’in *Yeşil Gece* adlı romanında Ali Şahin gibi Balkan muhaciri olan Cabir Efendi ve Sarıova’daki diğer Balkan muhaciri komşuları siyasetle iç içedirler. Balkanlar’da düşman zulmünden göç etmek zorunda kalan Cabir Efendi ve Balkan muhaciri komşuları, yanlış din algısı ve hurafelere karşı Şahin Efendi’yle beraber hareket ederler. Cabir Efendi, kasabada sözü geçen ve çeşitli törenlere davet edilen, örnek bir şahsiyettir. Cabir Efendi, Ali Şahin’in de bulunduğu bir ziyafette Belediye başkanından sonra konuşmaya başlar. Vatanın kıymetini bilmek gerektiğini ve düşman zulmü altında kalmanın ne olduğunu Balkan Savaşları’ndan örnekler vererek anlatır. Cabir Efendi’nin bahsettiği tüyler ürpertici zulüm sahneleri ziyafette bulunanları derinden etkiler:

“*Cabir Bey, Balkan Muharebesi facialarından bahsediyordu:*

-Zalim düşman, memleketimizi çevirdi. Rumeli, insan kasaphanelerine döndü... Aksakallı ihtiyarların kollarını, bacaklarını kesti, gözlerini kızgın şişlerle oydu... Ulemanın ağzına erimiş kurşun akıttı. Kadınların kesti memelerini, açtı karınlarını, çıkardı saçını bitmemiş çocuklarını dışarı... Ana kuzusu Müslüman yavrucağızlarını taktı böyle şişlere... Yaktı ateş, üzerinde koyun kebabı kızartır gibi... Yanık insan yağlarının kokusu kapladı bulut gibi havaları. Geçilmezdi kafalara ciğerlere, bağırsaklara basmadan... Yakarlardı çiftlikleri, asarlardı ağaçlara delikanlıları, alırlardı su gibi kızlarımızı kucaklarına. Yakıp çubuklarını bakarlar idi keyiflerine... Derelerden akardı Müslüman kanları köpük köpük...” (s. 71-72)

Şükûfe Nihal’in *Yalnız Dönüyorum* adlı romanı zaman olarak 1908’in biraz öncesinden başlayıp 1930’da biter. Meşrutiyeti hazırlayan günlerde başlayan romanda, Birinci Dünya Savaşı, Mütareke yılları, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin ilk yıllarını ele alan sosyal meseler üzerinde durulur. Kendini iyi yetiştiren Yıldız, anlayışlı bir eşle karşılaşmamıştır. Eşiyle olan huzursuzluk, Yıldız’ı sürekli maziye taşır ve anılarına yoğunlaştırır. Yazar, roman boyunca Yıldız’ın hatıraları vasıtasıyla hâli terk ederek geçmiş zamana döner. Babasının görevinden dolayı Makedonya’daki çocukluk yıllarını hatırlayan Yıldız, Türk askerinin bahçelerinde çadır kurmaları üzerine annesinin ve büyük annesinin komitacılar için söyledikleri sözleri unutmaz:

“Annemin, büyük annemin üzüntüleri pek yerinde idi; çünkü kışlalara ve hastaneye giden bütün yolun üzerindeki evimizin önünden her gün araba araba yaralı Türk askeri geçirdi. Tahta yük arabalarından topraklara süzülen kanlarını gözlerimiz dolarak seyrederdik... Bunları hudutta komitelerin vurduğunu duyardım.” (s. 34)

Nizamettin Tepedenlioğlu’nun *Karlı Dağlar (Makedonya)* adlı romanında, Makedonya’da yeni göreve başlayan ve buradaki aksaklıkları anlamaya çalışan Mülazım Fehim Bey ile hayatını bütün kaçakçılığı yaparak kazanan kardeşi Ali’nin birbirinden tamamen farklı olan hayatlarının bir noktadan sonra birbiriyle kesişmesi, bütün bunlar cereyan ederken Makedonya’nın içinde bulunduğu durum anlatılmaktadır.

Makedonya, yalnızca üzerinde yaşayan milletlerin göz diktiği bir bölge değildir. Gerek Amerika, gerekse Avrupa’daki devletler buradaki durumdan çıkar sağlayabilmek için her türlü fırsatı değerlendirmektedir. Bu amaçla Makedonya’ya Amerika’dan ve

Avrupa'dan gazeteciler, misyonerler, heyetler gelmektedir. Bazen anlaşılarak bazen de çetelerin inisiyatifiyle bu heyetler Osmanlı'yı uluslararası sahada suçlu göstermek için komitacılar tarafından kaçırlır.

Ustorumca Kaymakamı Kani Bey, Makedonya çeteleri tarafından kaçırılan Amerikan Protestan Cemiyeti üyesi misyoner bir kadını bulmakla görevlendirilir. Komitacılar, Miss Stone adlı bu misyoneri serbest bırakmak için fidye talep etmektedir. Bir Amerikan heyeti Kani Bey'le görüşerek, Amerika'da Miss Stone'un kurtarılması için toplanan paralarla fidyeyi ödemek istediklerini belirtirler. Oysa Miss Stone kendi isteğiyle bir manastırda saklanmaktadır.

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında ise Sadık ve çetesi Makedonya bölgesinde Amerikan Protestan misyonerleri rehin alır. Batılı devletlerin Osmanlı'ya baskısı üzerine Abdülhamit, esirlerin derhâl bulunmasını emreder. Sadık, esirlerin karşılığında para talep eder. Sadık, paraları almadan esirleri teslim etmeye yanaşmaz, küçük bir oyun oynayarak paraları alır ve kızları bırakır. Padişah bu oyunu çok sonradan öğrenir. Bu olay Sadık'ın yakalanmasını hızlandırır. Sadık bir gün uyandığında kendisine doğrultulmuş sekiz namlu görür. Bütün komitacıların sonu olan darağacının başında kendini bulur. Son bir kaçma girişiminde bulunur fakat başarısız olur. Sadık, Ahmet Yüzbaşı'nın karşısına çıkartılır.

Komitacıların zulümleri sadece mala ve cana kasıtlı kalmaz. Özellikle Türk köylerinde eşi askere gitmiş kimsesiz kadın ve kızların namuslarına da el uzatırlar. *Bulgar Sadık* romanında Sadık, savaş için hazırlıkları devam ederken yanlarına yaşlı bir kadın gelir ve başından geçenleri anlatır. Anlatılanlar Sadık'ı ve askerleri gözyaşlarına boğar. Yaşlı kadın, feryat edercesine Sadık'a sarılarak Sandeneski'nin zulümlerinin bitmesini ister.

Sâmiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında Halis Efendi, saygıda kusur etmediği kaynanası Pembe Hanım'ı yaşı ilerledikçe bunak olarak görmeye başlar. 93 muhacirlerinden olan Pembe Hanım, asil bir aileye mensup, bütün malını kaybetmiş, Balkanlar'da çekilen acı ve zulümleri görmüş birisidir.

Pembe Hanım, Abdullah ve arkadaşlarına eski günlerden bahsederken komitacıların yaptığı zulümleri ve tüyler ürpertici sahneleri bütün canlılığıyla anlatır. Eski Zağra'da başından geçen çocukluk anılarını anlatan Pembe Hanım, Zağra'da Rus işgali esnasında

Bulgar komitacıların yapmış oldukları mezalimi o gün yaşıyor gibi dile getirir. Hüseyin Raci Efendi'nin kaleme aldığı *Zağra Müftüsünün Anıları* adlı kitaba da yansıyan bu sahneler kitabın dördüncü bölümünde “Bulgar Mezalimi” başlığı altında incelenmiştir. Bu eser göstermektedir ki Pembe Hanım'ın anlattığı vahşet ortamı tarihî gerçeklik içermektedir.²⁸² Bu sahneleri dinleyen gençler tam bir Türk milliyetçisi olarak yetişirler:

“...Yine bu dudak işin kan dökücülük zulüm ve işkence taraflarında öyle öyle acı çekmiş bir belagatla anlatırdı ki dinleyenler, Düşmanın boğazlanmış vatandaşların kulaklarından yapılmış gerdanlıklarla sokak sokak dolaştıklarını, mızrak ucundaki çocuk cesetlerine, sarhoş düşman askerlerinin emmesi için kadın göğsü ikram ettiklerini, ihtiyar kadınları çırılçıplak soyup pörsük derilerine kabukları çatlatılmış cevizler sıkıştırarak dipçik tehdidiyle çiftetelli oynattıklarını âdeta işitmez de görürlerdi.” (s. 47)

Orhan Kemal'in *Cemile* adlı romanında Boşnak muhaciri Malik Ağa ve Balkanlar'dan onun eski arkadaşı Muy, sık sık bir araya gelir ve eski günleri yâd ederler. Balkanlar'da Sırlara karşı verdiği mücadeleyle ün salan Malik Ağa, komitacılara karşı gösterdiği kahramanlık ve yiğitlikle anılır. Yugoslavya'da Bulgar ve Sırp komitaların Müslümanlara yaptıkları katliam romana yansımıştır:

“Gene şimşekli, yıldırımlı fırtınalı bir gece, kasabanın bozuk parkelerinde dörtnala atlılar gelirdi. Bu sefer Müslüman mahallelerinde kadınlarla çocukların çığlıkları yükselir, kapılar kırılır ve alınmış bir öcün ılık dumanı tüten kanlı kesik başlar, terkelere bağlanıp rüzgâr gibi gidilirdi.” (s. 91)

Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanında Kara Yorgi'nin çetesiyle Türk köyüne yaptığı baskın ve buradaki Türklere yapılan zulüm anlatılmaktadır. Roman kahramanı Yörük Ali ve onu uzun zaman peşinden koşturan çeteci Kuşçuoğlu'nun dağa nasıl çıktığı ve neler yaptığı üzerinde durulmuştur. Bütün bunlar, çetelerin Türkler için ne kadar büyük bir tehlike olduğunu göstermektedir.

Kuşçuoğlu, sevdiği kızı elinden alan bir Bulgar genci öldürerek dağa kaçır. Bir manastıra sığınan Kuşçuoğlu, manastırın papazı vasıtasıyla Kara Yorgi'nin çetesine katılır. Yörük Ali ise amcasıyla babasını kaçıran Kara Yorgi'nin istediği fidyeyi temin edip onları kurtarır. Babası yapılan işkencelerle ağır yaralanan, üvey oğlu ölen Yörük Ali, dağa çıkar

²⁸² Hüseyin Râci Efendi, *Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yay., İstanbul, 2004, s.183-184.

ve Hacı Hüseyin'in çetesine katılır. Kuşçuoğlu, kısa sürede tehlikeli ve acımasız bir çeteci hâline dönüşür. Komita merkezinin onayı ile Kara Yorgi'nin çetesinden ayrılan Kuşçuoğlu kendi çetesini kurar. Önce değirmenleri ve yoldan geçenleri soyarak işe başlar. Daha büyük bir iş yapmak isteyen Kuşçuoğlu Tırnova'da her yıl düzenlenen panayıra gitmekte olan bir Türk kervanını soymaya karar verir. Çeteciler baskında ticaret kervanlarına maddi kaybın yanında can kaybı da yaşatırlar.

Yörük Ali romanında Bulgar komitacıların Türkleri haraca bağladıkları ve onları fakirleştirdikleri üzerinde durulur. Komitacılar, Türklerin hem canına hem malına kastetmişlerdir. Yörük Ali, Hacı Hüseyin'le tanışmalarını sağlayan Süleyman Ağa'nın yardımıyla kendi çetesini kurar ve tekrar Kara Yorgi'nin peşine düşer. Onu saklandığı manastırda bularak öldürür ve başını keserek Süleyman Ağa'ya götürür. Köyüne dönen Yörük Ali, amcasının ve ailesinin öldüğünü arkadaşı Hasan'dan öğrenir.

5.1.2. Mal Gasp Etme, Kundaklama ve Hırsızlık

Komitalar ve çeteler halkı sindirmek ve maddi gelirlerini arttırmak için özellikle Türklerin mallarını gasp ederler. Buradaki amaç Türkleri göçe zorlayıp onların mallarına konmaktır. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyetinin zayıflaması ve devlet otoritesinin olmaması Türklere göçten başka bir çare bırakmaz. Ayrıca çeteler maddi kaynaklarını Batılı devletlerden aldıkları gibi zorla el koydukları mallardan da elde etmektedirler.

Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* adlı romanında ilkokulu birincilikle bitiren Demir, ortaokulu okumak üzere kasabaya gider. İstanbul'dan sürgün edilen gençler, öğretmen veya asker olarak geldikleri bu bölgeyi daha da güzelleştirmek ve geliştirmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Çünkü kendi memleketlerini çeteler ve komitalar bozguna uğratmakta ve onların kurdukları düzeni kısa sürede bozmaktadırlar. Çetelerin halkın üzerinde sömürü düzeni kurmaları ve halkı tehditle haraca bağlamaları sıkça yaşanan bir durumdur:

“Sırp, Yunan ve Bulgar hudutlarına çok yakın olan bu geniş ülkenin yıldan yıla güzelleşmesini ve bayındırlaşmasını çekemeyen birtakım haydut çeteleri arada sırada gece baskınları yaparak buralardaki zengin halkı soymaya, bağlarından ve bahçelerinden soğutmaya, çok kere de çocuklarını ve kendilerini pusularına düşürterek öldürmeye girişmişlerdi. Bunun içindir ki küçük Demir' in hem köyünde, hem de kasabasında dinamit sesleri ve barut kokularına alışmayan kimse kalmamıştı. Nitekim daha dört sene evvel iki

koldan birleşip Akıncılar köyüne inen ve iki saatlik kanlı bir çarpışmadan sonra dayısını öldüren büyük bir Makedonya-Trakya çetesi elli altmış arkadaşıyla birlikte kovalamaya girişerek geceli gündüzlü sıkı bir yürüyüşle onları Norokop' un batı kuzeyindeki Perim Dağları'nın karlı tepelerine kadar sürmüş olan Hayrullah Çavuş, avının peşinden atılmayan meraklı bir tazi gibi, kendilerini süre süre Rodop Dağları'yla Perim Balkanlar'ını ayıran Klisora Geçidi'ne kadar indirerek birer birer tepelemiş ve sakallı kelleriyle silahlarını ve pusatlarını katırlara yükleterek kasabanın hükûmet konağı avlusuna getirip yığmıştır.” (s. 18-19)

Nizamettin Tepedenlioğlu'nun *Karlı Dağlar (Makedonya)* adlı romanında özellikle büyük topraklara sahip Türk beylerinin komitalar yüzünden topraklarını satmak zorunda kalmalarından bahsedilmektedir. Ayrıca Osmanlı'daki siyasi çekişmeler Balkanlar'da yaşayan Türkleri olumsuz etkilemiş özellikle İttihat ve Terakki'nin Balkan toprakları üzerine oynamış olduğu oyun romana yansımıştır.

Eserin kahramanı Mülazım Fehim Bey, Makedonya'da göreve başlar başlamaz devletin bu topraklarda artık bir güce sahip olmadığını fark eder. Komitalar ve çeteler istedikleri gibi hareket ederek Türklere saldırmakta, yakalanır yakalanmaz da Avrupa'nın baskısı ile salıverilmektedir. Hatta komitacılar, Türk askerlerinin içine sızabilecek güce ve cesarete sahiptir. Binbaşı Hüseyin Muhittin Bey'in emir erinin ortadan kaybolması ve bıraktığı nottan bir komitacı olduğunun anlaşılması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Fehim Bey, Nikoloyef adlı bu komitacıyı bulmakla görevlendirilir.

Fehim Bey'in kardeşi Ali ise bir tütün kaçakçısıdır. Son işinde hem jandarmalar hem de komitacılar peşine düşer. Tütünleri ele geçirmeye çalışan komitacılarla silahlı çatışmaya giren Ali'nin adamları ölürken kendisi yaralı olarak kaçır. Ali'yi, bir komitacı olan Lubinska bularak tedavi eder.

Fehim Bey, Ali'yle Lubinska'yı saklandıkları dağ evinde bulur. Fehim Bey'e ateş eden Ali, Lubinska'yla birlikte kaçır. İkisi, Nikoloyef'in evine sığınır. Bu sırada Ali'nin eski sevgilisi Lepiska öldürölür. Herkes, Lepiska'yı Ali'nin öldürdölüğölünü düşünmektedir. Nikoloyef, Lubinska'ya âşıktır. Bu yüzden Ali'den kurtulmak ister ve cinayeti Ali'nin işlediği fikrini destekler. Burada güvende olmadıklarını anlayan Ali ve Lubinska kaçır fakat jandarmalar tarafından yakalanırlar. Ali ve Lubinska'yı yakalayan jandarmaların içinde, Fehim Bey'in arkadaşı Şevki de bulunmaktadır. Kendisi de bir tütün kaçakçısı olan Şevki, onların kaçmasına yardım eder. Ali, Lubinska'yla Şevki'nin köyünde saklanır.

Nikoloyef ise Ali'yi öldürüp Lubinska'yı kendisine getirmesi için bir komitacıyı görevlendirir.

Makedonya'da meşrutiyetin tekrar ilan edilmesini sağlamak üzere bir ihtilâl hareketi başlar. Bu harekete Rum ve Bulgar çetelerinin yanı sıra Makedonya İhtilâl Komitası ve bölgenin mason locaları da destek verir.²⁸³ Ali, Makedonya İhtilâl Komitası'na katılmasını isteyen Lubinska'yı terk eder ve Resneli Niyazi Bey'in yanında bu harekete katılır.

Meşrutiyetin ilanını çabuklaştırmak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamit'e gözdağı verecek bir hareketin gerektiğini düşünmektedir. Bu yüzden Ali, İstanbul'a giderek Fehim Paşa'yı vurmakla görevlendirilir. Bu sırada Lubinska da Osmanlı Bankası'nı havaya uçurmak için İstanbul'da bulunmaktadır. Haberi alan Fehim Paşa, Lubinska'nın peşine düşer.

Romanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, ihtilâli başlatan asıl unsur olduğu vurgulanmıştır. Cemiyetin başında bulunan Talat Bey, Selanik'teki Fevziye Mektebi'nin müdürüyle görüşerek durum değerlendirmesi yapar. Talat Bey, mason localarının ihtilâle destek vermelerinden memnun olduğunu, fakat memleketi onlara teslim etmek niyetinde olmadığını söyler. İhtilâle destek veren bir diğer grup da Makedonya İhtilâl Komitası'dır. Talat Bey, ihtilâl neticeye ulaştıktan sonra onlarla aralarında toprak meselesi yüzünden sorun çıkacağını söyler. Okul müdürü Cevat Bey, herkese vaatle bulunmaktan başka bir şey yapılamayacağını, bu topraklarda var olan düzeni değiştiremeyeceklerini düşünmektedir. Romanda İttihat ve Terakki'nin Balkan toprakları üzerindeki faaliyetlerinin en acı faturası Balkan Türklerine çıkar:

“-Toprak meselesinde biz, mevcut sistemi değiştiremeyiz. Biliyorsun ki en büyük kuvveti Rumeli beylerinden aldık. Rumeli beyleri acaba niçin bize taraftarlık ediyorlar? Çünkü zannediyorlar ki Abdülhamit'in idaresi değişince asayiş teessüs edebilecektir. Asayişsizliğin bugünkü şeklinde en fazla ziyan eden onlardır. Komitaların ölüm tehditlerinden korktukları için Karadağ Prensiği kadar geniş çiftliklerini tarla pahasına

²⁸³ Tarık Zafer Tunaya İttihat ve Terakki ye verilen desteğin her kesimden olduğunu belirtir. *“İttihatçılık aslında Balkanlık'tan doğma bir kavramdır. Fazla derin sayılmaz. İttihatçıların bu kavrama getirdikleri özellik bir kurtuluş fikri, masonluk ve belirli bir oranda tarikatçılıktır. Bir İttihatçı, hem Sünnî, hem Nakşibendi, hem de Mason olabilir. Şeyhülislam olsa da. O sıralarda ortalarda dolaşan 'İttihatçılıktan ayrılmak İslam'dan ayrılmak gibidir.' sözü de unutulmamalıdır. Tabanca ve Kur'an üzerine yemin ederek Cemiyet'e üye olanların oluşturdukları kitle ve bunların eylem aracı olarak kurdukları fedailik örgütü 'İttihatçılık şiarı'nın siyasal hayattaki özelliğini açıklayıcıdır.”* (Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler III: İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 400.)

satıp elden çıkarmağa mecbur kalıyorlar. Makedonya komitası sistematik çalışıyor. Komitacıları yalnız Avrupa'yı velveleye vermek için değil, aynı zamanda Rumeli topraklarını Türk sahiplerinden gasp etmek için de vasıta yapıyor.” (s. 333)

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında komitacıların yalnızca Türklere zulüm yapmadıkları aynı zamanda Rumlara da saldırdıklarına temas edilir. Devlet otoritesinin zayıf olduğu yerlerde komita köylülere nefes aldırılmamaktadır. Komitanın en çok uyguladığı zulümler, mal gasp etme ve köy kundaklamadır. Bu arada Müslüman Türk olan Sadık, bir Rum köyüne uğrar. Köy halkının ağzını bıçak açmamaktadır. Sandeneski diye bir çete reisi türer ve Rum halkına eziyet edip mallarına el koyar, istediği rüşveti vermedikleri takdirde köyü yakmakla tehdit eder. Köy kundaklama, devlet otoritesinin olmadığını göstermek ve devlete olan güveni bitirmek için yapılan sembolik bir eylemdir:

“Ben oraya vardığım zaman, Menlik Rumlarını tam bir panik içinde buldum. O derece korkuyorlardı ki, hiçbiri ağzını açarak tek bir kelime bile söylemek istemiyordu.

Nihayet bir tanesi baklayı ağzından çıkardı:

-Evet, Sandeneski'den böyle bir tehdit aldık. Bizden yirmi beş bin altın istiyor. Vermediğimiz takdirde Menlik'i yakacakmış.” (s. 65)

Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanında Ali'nin de içinde bulunduğu Hacı Hüseyin'in çetesi jandarmalar tarafından kuşatılır. Türk askerine ateş edemeyeceğini söyleyen Yörük Ali, çeteden ayrılır. Diğer çete üyeleri de aynı şekilde hareket ettiği için bütün çete ele geçirilir. Yörük Ali, hızlı uzaklaştığı için yakalanmaz. Hacı Hüseyin hapisteyken, Kuşçuoğlu'nun Türk kervanına yaptığı saldırı haberi gelir. Hapishane müdürü, bu haberi alınca Hacı Hüseyin'le konuşur ve Kuşçuoğlu'nu yakalamak için kendilerine yardım etmesini ister. Hacı Hüseyin ise, bunun için kendisini hapishaneden çıkarmasını teklif eder. Hapishaneden çıkan Hacı Hüseyin, Kuşçuoğlu'na giderek onunla çalışmak istediğini söyler. Sözlerine tam olarak inanmasa da, Kuşçuoğlu onu yanına alır. Bir süre sonra jandarmaya gizlice bilgi ulaştırdığını öğrenir ve onu kızgın fırında yakarak öldürür.

Sonraki bölümde yazar olay akışını keserek önce Kara Yorgi'yi, sonra da Kuşçuoğlu'nu öldürecek olan Yörük Ali hakkında bilgi vermektedir. Yörük Ali'nin yaşadıkları bir nevi Balkan Türklerinin yaşadıklarını özetleyen bir hadisedir. Türklerin kurduğu çetenin faaliyetleri yazar tarafından meşru gösterilerek devletin dolduramadığı

boşluk bu vasıta ile doldurulmaya çalışılır. Yörük Ali, romanda adaleti temsil eden devlet otoritesi gibi gösterilir.

Hüsnîye Balkanlı'nın *Güzel Hatice* adlı romanında da komitaların bir Türk köyüne saldırdığı ve burada yaşayan halkı göç etmeye zorladığı görülmektedir. Bu saldırılar, insanların sadece canlarına değil aynı zamanda malına, mülküne yönelik de olur. Komitacılar bütün köyü kundaklarlar. Hacı Hasan Ağa, Tırnova'dan gelen haberle, altı yüz kişilik bir çetenin kendilerine doğru yaklaşmakta olduğunu öğrenir. Çetenin ani bir baskın yapması durumunda Tırnova'dan asker gelinceye kadar katliama uğrayacaklarını düşünen halkın ileri gelenleri, kadınların ve çocukların Hacı Hasan Ağa'nın evinde toplanmasına karar verir. Sessizce bekleyen kadınların bir kısmı evlerine gitmek üzere kalktıkları sırada gökyüzüne doğru uzanan alevleri görürler. Köy kundaklama, çetelerin devlet otoritesindeki boşluktan yararlanma girişimidir.

5.1.3. Küfür, Hakaret, iftira ve Tehdit

Komita ve çetelerin halkı sindirmesi ve halka baskı yapması tehditlerle başlar. Komitacılar önce halk arasında söylenti çıkarırlar ve Türklere yaptıkları hakaretler ve tehditlerle toplumsal birliği parçalayıp Türkleri göçe zorlarlar. Çeşitli milletlerden oluşan köy halkı, birbirlerini komitaya gammazlamaya başlayarak aralarındaki güveni kaybederler. Bu sayede komita ve çeteler halkın arasında çıkardıkları fitneden beslenirler.

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Osmanlı askerleri tarafından yakalanan Sadık'a Müslüman ve Türk olursa idamdan kurtulabileceği söylenir. Müslüman olmayı kabul eden Sadık, zaten çok sevdiği bu dini kısa sürede benimser ve yaşamaya başlar. İstanbul'a dönen Sadık, Bulgar çetelerine karşı Osmanlı için savaşmaya devam eder. Bu arada Sadık'ın sık sık uğradığı Fıraştına köyünün papazının kendisi hakkında ileri geri konuşması Sadık'ı çok rahatsız eder ve papazı öldürür. Bu tarz vakaların sıradanlaştığı, hak ve hukuk mekanizmasının sağlanamadığı Balkanlar'da insanların birbirlerine karşı güven duyguları zedelenmiştir.

Murat Sertoğlu'nun *Komitacı Aşk* adlı romanında Bulgar komitacılar sistematik olarak Türkler hakkında iftira kampanyaları düzenlerler. Köyde bulunan Türk askerlerinin ve karakolların kalkması için valiye başvururlar. Köyde karakol yoktur. Bu nedenle zulmün sonu gelmemektedir. Mülazım Cevdet, köylüye bu durumun nedenini sorduğunda bunun da yine zulüm yapan Bulgar komitacıların başının altından çıktığını öğrenir. Çeteler

Balkanlar'daki kendi milletinden insanlara planlı bir şekilde kara propaganda yaptırarak Türkleri haksız konuma düşürürler.

5.1.4. Türk Düşmanlığı ve Sabotaj Yapma

Avrupa devletleri, Balkanlar'daki amaçlarına ulaşmak için komitacıları Türkler aleyhine organize etmişlerdir. Osmanlı Devleti'ni dünya devletleri önünde haksız konuma düşürmek ve olumsuz bir Türk izlenimi oluşturmak için komitalar vasıtasıyla çeşitli sabotajlar planlanmıştır. Romanlara yansıyan bu Türk düşmanlığı her zeminde gün yüzüne çıkarılmış ve Türkler Balkanlar'dan göçe zorlanmışlardır.

Esat Mahmut Karakurt'un 1926 yılında kaleme aldığı *Vahşi Bir Kız Sevdim* romanı Yüzbaşı Adil Bey'in hatıra defterinden bir bölümle başlar. Yüzbaşı Adil Bey, Kristina adında Bulgar komitacı bir kızı sever. Kristina, komitanın sıkı kurallarına bağlı ve yaşamını Türklerden intikam almaya adanmış, azılı bir çetecidir. Yazar, Adil Bey'in defterine romanın adını verdiğini belirterek romandaki olay örgüsüne giriş yapar. Roman, komitacıların Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da hâkimiyetini kaybettiğini göstermek için insanların toplu yaşama alanlarına ve çeşitli vasıtalarla sabotaj girişiminde bulunmalarıyla başlar. Konuyla ilgili tabur komutanından Adil Bey'e bir mektup gelir. Komutan, sabotajın engellenmesi talimatı verir.

Türk düşmanlığı, Bulgar komitacıların en belirgin özelliğidir. Onlar hayatlarını Türklerden intikam almaya adanmışlardır. Yüzbaşı Adil Bey, her ne kadar çetecilerin peşine düşse de gözü Bulgar kızı Kristina'dan başkasını görmez. Bulgar çetecilerin kuşatıldığı sırada yine Kristina karşısına çıkar. Yüzbaşı Adil Bey, silahını ateşler ve Kristina'nın ağabeyini vurur. O esnada Kristina, Türklere olan kinini, savurduğu tehditlerle belli eder:

"-Alçak Türk! Senden bunun intikamını almaz gelip seni çadırında boğmazsam bana da Bulgar kızı demesinler!.." (s. 19)

Bulgar Komitası, Türk askerinin moralini bozmak ve bölgede kargaşa çıkarmak için Komutan Adil Bey'e bombalı bir suikast yapmak ister. Bu arada Türk askerine esir düşen Kristina, Yüzbaşı Adil Bey'e âşık olduğunu itiraf eder. Onu çok öncesinden tanıdığını, bir kıskançlık uğruna onu öldürmek istediğini anlatır. Davasını bir kenara

birakarak yüzbaşmayı korumaya çalışır. Komita, yüzbaşının öldürölmesi kararını aldıktan sonra hemen harekete geçer fakat Kristina, bu suikastı yüzbaşmaya haber verir.

Kenan Hulusi Koray'ın *Osmanoflar* adlı romanı Karnabad'da iki yüz yıl hâkim olmuş Osmanoflar'ın Bulgar komitacılardan etkilenen Bulgarlarla olan ilişkilerini konu alır. Komitacıların sistemli olarak Türk düşmanlığı yapmaları romana yansır. Komitacılar, Petro Grigorov adında Bulgar ajanını Osmanoflar'ın içine dost görünümünde yerleştirirler. Petro Grigorov, Karnabad'daki Bulgarları Osmanoflar'a karşı içten içe kışkırtır, komitacıların yapacağı saldırıya zemin hazırlar. Yazar, "Balkanlar nasıl Türklere yabancılaştı?" sorusunun cevabını fertler üzerinde aramaktadır. Büyük felaketlerin öncesinde tıpkı destan kahramanları gibi Osmanoflar da uyurlar. Hâlbuki düşman uyanıktır, onları evinde hem de bir komitacı kurnazlığıyla vurur.²⁸⁴

Her sene Osmanofların kontrolünde kurulan Panayır 1904 senesinde de kurulur. Panayır bittikten sonra Osmanoflar neredeyse hiç konuşmadan evlerine çekilirler. Uykuya dalan Osmanoflar silah sesleriyle yataktan fırlarlar. Halil Osmanof, yatağından fırladığı gibi Petro Grigorof'un odasına gider. Aralarında yaşıyor olsa da o bir Bulgar'dır ve bu durumda Bulgarlara karşı en iyi savunmayı o yapabilir. Oysaki Petro Grigorof, bu saldırıyı planlayan bir haindir. Olayların ertesi günü misafir Karnabad'a geldiğinde gördüğü manzara karşısında şaşırıp kalır. Panayır alanı yerle bir olmuştur:

" Sabahın saat dördünde ilk kurşun sesleriyle Karnabad uyandığı vakit bu felaketlere Osmanoflar da sanki birbirine merbut bir şekilde ve garip birtakım hareketlerle ilerliyordu. Hiçbir talihin iki yüz seneden beri dokunmaya cesaret edemediğı Osmanofların içine birdenbire bir hayvan ayaklarını uzatmıştı yahut küçük ve yabancı bir damla bir yağda olduğu kadar, içlerine doğru yavaş yavaş genişliyordu. Şimdiye kadar taleplerini kendi kendilerine yapan Osmanoflar, şimdi sizin ve benim yahut hepimiz gibi doğrudan doğruya kaderin hükümleri altına girmişlerdi." (s. 116)

Zehra Osmanof'un hastalığı bütün dikkatleri onun üzerinde toplamıştır. Misafir, onun iyileşmesi için elinden geleni yapar. Baskından on beş gün sonra Zehra Osmanof'u gezintiye çıkaran misafir, Petro Grigorof'dan şüphelendiğini söyler. Osmanoflar'ın en yakın dostu olan Grigorof'un bunu yapma ihtimali Zehra Osmanof'u şaşırtır. Petro

²⁸⁴ Enginün, "Türk Edebiyatında Balkanlar", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtlarından Bugünkü Türk Dünyasına*, s. 86.

Grigorof, sanıldığından daha tehlikeli bir düşmandır. Her şeyi en ince ayrıntısına kadar planlayıp Osmanoflar'ı Karnabad'dan silmeyi düşünür. Bulgar halkının arasında gezinir, akıllarını çelmeye çalışır. Çoğu Bulgar ona hak verse de ekmek kavgasından vazgeçip savaşmak onlara zor gelir:

“Hakikaten bahsettiğim aylar içinde, Dimitri Aleksiyeviç'ten çok Grigorof Karnabad Bulgarlarını yalnız bırakmıyordu. Aleksiyeviç'in yemek vakitlerini alan ziyaretine mukabil Grigorof için zaman ve dakika yoktu. Günün ortasında birdenbire aralarında bitiverirdi, 'Bu topraklarda bir esir olduğunuzu unutuyorsunuz.' derdi. 'Osmanoflara karşı hazır mısınız? Bulgaristan'da yaşamak isteyen Bulgarlar, silahlarını temizlemeyi bilmelidirler!' Ve her şeye rağmen, işlerinin ortasında herhangi nebatın köklerini temizlemekten vazgeçerek yahut kürek saplarına dayanarak Grigorof'u dinlemeye mecbur kalırlardı.” (s. 141)

Bulgar komitacıların Bulgarları ve diğer milletleri Türklere karşı sistemli bir şekilde kışkırtmaları eğitim alanında da görülür. Petro Grigorof ve Bulgar Rahip Dimitri Aleksiyeviç, aşağı Balkanlar'ın dağ aralarına gizli bir okul kurarlar. Misafir, Bulgar bir dostuyla bu gizli okula gittiğinde Grigorof'un gizli dağ odasını fark eder. Grigorof, Balkanlar'ın en sarp tepelerinde küçük bir odada Bulgarları Türk düşmanı olarak yetiştirmektedir. Karnabad baskınından sonra Kanunu Evvel Yortusunda, Hristiyanların bayramında, yeni komplolar hazırlayan Grigorof, dağ evinde doldurduğu silahları Karnabad'da çıkacak yeni bir karışıklığı hazırlar.

Zehra Osmanof, Yusuf Osmanof'un kızı Groşenka ve misafir bir tatile çıkacaklardır. Bu tatil bütün Osmanoflar'ı üzer çünkü Zehra Osmanof olmadan Karnabad'ı nasıl idare edeceklerini düşünürler. Kızından ilk kez ayrılacak olan Yusuf bile Groşenka'dan çok Zehra ile ilgilenir. Groşenka ise Petro Grigorof'dan ayrılacağı için üzülür. İki ay sürecek olan bu tatile Petro Grigorof'u da davet etmelerine rağmen Grigorof, işlerini bahane ederek gelmez.

Yolculuğa başladıkları anda Zehra, geride bıraktığı Osmanoflar'ı uzun uzun düşünür. Hayatını gözden geçirir. Kompartımanda onların dışında bir Bulgar kadın vardır. Kadın, Zehra'daki Bulgar düşmanlığını tetikler ve artık o da iyi kötü demeden bütün Bulgarları yargılar.

Zehra Osmanof, tatili kısa kesip Karnabad'a dönmek ister. Erken dönmelerine kimse şaşırmaz. Misafir, yeni bir felaketin geleceğini hisseder bu yüzden Zehra Osmanof'a karşı çıkmadan dönmeyi kabul eder. Olup bitecek her şeyi Zehra Osmanof'un da görmesini ister. Yeni bir baskını hisseden yalnız o değildir. Halil Osmanof da baskının farkındadır ama baskına herhangi bir önlem almaz. Osmanoflar'ın izniyle bölgeye yerleşen, onların güvenini kazanan, gerçekte ise gizli bir komitenin emrinde olan kişiler roman boyunca belirsizlik içindedirler. Özellikle Osmanoflar arasındaki idarecilerin basiretsizliği ve tehlikeyi görmemeleri kaderlerini belirler.²⁸⁵ Bu durum Osmanlı idarecilerinin Balkan politikalarına benzemektedir.

O gece Bulgar komitacılar, Aydos trenini raydan çıkarırlar. Bu durum, Halil Osmanof'u tek başına evden çıkarıp ona suikast yapmak için planlanmış bir sabotajdır. Suikast yapılacağını hisseden Halil Osmanof, dışarı çıkmaz. Ertesi gün Karnabad yaralılarla doludur. Zehra Osmanof, hususi misafirlerini ağırladığı odayı yaralılara ayırır. Osmanoflar, Aşağı Balkanlar'da oluşabilecek tüm yaraları yine kendilerinin sarabileceğini ispatlamaya çalışırlar. Bütün bu olanlardan anlaşılan Bulgar komitacılar Osmanoflar'a artık açıktan saldıracaklardır. Hâkim millet olan Türkler Karnabad'da artık bir tehdit unsuru olarak görülür ve Bulgar komitacılar tarafından açıkça tehdit edilir.

Bulgar çeteleri ve komitalarının Türklere yaptıkları zulüm ve baskı Nizamettin Tepedenlioğlu'nun *Karlı Dağlar (Makedonya)* romanına da bir hayli yansımıştır. Romanda Makedonya'da faaliyet gösteren Bulgar Çetelerine ve komitalarına karşı Türk askerlerinin mücadelesi ele alınır. Bunun yanı sıra, Bulgar komitaları ve çetelerinin, Makedonya ile ilgili emellerinde anlaşmazlığa düştüğü görülür. Mülazım Fehim Bey, Makedonya'da görev yapmakta ve Bulgar çetelerine karşı mücadele etmektedir. Makedonya İhtilâl Komitesi, Avrupa'nın desteğini alarak Makedonya'yı ele geçirmek için çalışmaktadır. Türk askeri, hem malzeme yetersizliğiyle hem de Avrupa'nın sözünden çıkamayan Türk hükûmetiyle mücadele etmek zorunda kalır. Askerin olağanüstü çabalarıyla yakalanan çeteciler, Avrupa'nın baskısı sonucunda kısa sürede salıverilmektedir.

Mülazım Fehim Bey ve Yüzbaşı Nedim Bey, Baklaciye'f adlı bir çeteciye yakalayarak sorgularlar. Binbaşı Muhittin Bey, Baklaciye'f'in tutuklandığını öğrenerek onu teslim almaya geldiğinde, çetecinin hapsedildiği yerde öldürülmüş olduğunu görür. Bunu

²⁸⁵ Enginün, "Türk Edebiyatında Balkanlar", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtlarından Bugünkü Türk Dünyasına*, s. 87.

kimin yaptığı tespit edilemez ve çetecinin cesedi gizlice gömülür. Binbaşı, Baklaciye’ın ele geçirildiğı yolundaki haberin doğru olmadığı, böyle bir şahsın ellerinde bulunmadığına dair İstanbul’a bir telgraf çekerek olayı örtbas eder. Bu sırada binbaşının emir eri Hasip ortadan kaybolur. Daha sonra, onun aslında bir Bulgar komitacısı olan Tane Nikolayef olduğu ortaya çıkar. Mülazım Fehim Bey, Nikolayef’i bulmakla görevlendirilir.

Bu sırada, Makedonya’yı ele geçirmek isteyen Balkan milletleri bir ihtilâl hazırlığı içerisinde. Bu amaçla kurulan İhtilâl Komitası, sistemli bir şekilde organize olmakta ve özellikle Avrupalı devletlerin Makedonya’daki yatırımlarına saldırılar düzenlemektedir. Bu saldırılardan Avrupa’nın üzerinde en büyük tesiri bırakan, Selanik’teki Osmanlı Bankası’nın havaya uçurulması olmuştur.²⁸⁶ Bu saldırıları düzenleyen komitanın merkezi, Selanik’teki Rilo Manastırı’dır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Makedonya’da, meşrutiyeti yeniden getirecek bir ihtilâlin hazırlıklarını yaparken bu bölgede yaşayan komitaların ve çetelerin de desteğini alır. Oysa İhtilâl Komitası’nın üyeleri, Makedonya’yı kendi topraklarına katma planları yapmaktadır.

Kerasimoff’un anlattıklarını dinleyen komitacılar, Donçe Kaptan’ın intikamını almaya karar verirler. Bu sırada Bulgar Prensi Ferdinand da, komita üyelerine madalya vermek üzere manastıra gelir. Bulgar komitacılarla din adamlarının Türklere karşı verdikleri ortak mücadele dönemin prensi tarafından ödüllendirilir. Bu ödüllendirme, komita ve çetelerin arkalarında devlet desteğinin olduğunun açık göstergesidir:

“Prens Ferdinand bir iki kere kesik kesik öksürdükten sonra:

-Muhterem Papaz Efendilere! Diye söze başladı. Rilo Manastırı’nın Bulgar tarihinde kazandığı büyük adı, yarınki nesil büyük hayranlıklarla anacaklardır. Rilo Manastırı’nın girdiğimiz vatanı mücadelede bu güne kadar oynadığı rol, büyük Bulgar idealinin arkasından koşanlara gurur vermektedir. Size, gösterdiğiniz misallerden dolayı teşekkür ederim.

Büyük rütbeli papazlar, Prensi, yerlere kadar eğilerek selamladılar. Ferdinand, başı ile bir işaret verdi. General Protogerooff, derhâl yaverlerden birinin elinde duran büyücek bir kutuyu açtı. İçinden çıkardığı nişanları, birer birer ruhanilerin göğüslerine iliştirdi.” (s. 120-121)

²⁸⁶ Gerçekte vuku bulmuş bu sabotaj için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa**, s. 449-450.

Bankanın altına yanlış bombayı yerleştiren Kerasimoff, hatasını fark edince yerine başka bir bomba koyarak diğerini yanına alır. Vapurla Selanik'ten ayrılırken, çantadan gelen sesle yanına aldığı bombayı çalıştırmış olduğunu hatırlar. Vapurdan bir sandalla ayrıldıktan kısa süre sonra bomba patlar ve vapur havaya uçar.

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında roman kahramanı Sadık, sınırı geçerek Osmanlı topraklarına kabul edildikten sonra İdris Ağa'nın çiftliğinde çalışmaya başlar. Burada yakaladığı bir komitacıdan Bulgar komitasının Edirne'de saldırılara başlayacaklarını haber alır. Bu haber üzerine hazırlıklar yapılır ve devlet bilgilendirilir:

“Hele yaz bakalım Yaver Bey. Makedonya'daki ihtilâlcilerin şeflerinden Sokolof, yakında çetesi ile beraber hududu geçeceklermiş. Yanında çok azılı çetecilerden Mercanof, Bulgar Ermenilerinden Ardaş ile Bedrosyan da varmış. Komitanın umumî merkezinden aldığı emirle Edirne'nin Lahna Paşa taraflarında Akpınar köyünde teşkilâta başlayacakmış, Sokolof şu anda Kızılağaçta imiş.” (s. 13)

Sadık'ın bu başarısı üzerine vali, Sadık'ı komitacılarla ilgili çalışması için Bulgaristan'a gönderir. Türk düşmanlığı, çetecilerin komita içerisindeki konumunu belirleyen en önemli vasıflarıdır. Komita üyeleri, Türklere ne kadar eylem yaptıysa ona göre değerlendirilirler. Komitaya katılan Sadık, komitanın başında bulunan Sokolof ve Mercanof'un güvenini kazanır. Onlarla birlikte teşkilâtın yayılması için bütün faaliyetlere katılır. Komitada yüksek yerlere gelebilmek için çeşitli sınavlardan geçmesi gerekmektedir. Bu hususta Sadık, komita tarafından birçok kere denenir ve komita başkan yardımcılığına getirilir.

Sadık'ın komitaya kendini beğendirmesinden sonra komita başkanından gelen mesaj üzerine bütün komitacılar kilisede toplanırlar ve komitacılar programı okunur. Komita kendi içerisinde çok sistemli bir şekilde yapılanmıştır. Komita, Balkanlar'ı köy köy ayırarak üyeleri arasında görev taksimi yapar. Komitanın katı kuralları üyelerin arasında ilan edilerek yapılacak hatalarda affolunmayacağı duyurulur:

“1-Osmanlılardan nefret eden herkes bu komitaya girebilir.

2-Her ferdin bir silahı olacak, icabında komitaya paraca yardım da yapacaktır.

3-Herkes reise itaat eder. Kendi başına çalışanlar çok şiddetli cezalara çarptırılırlar.

4-Bir köyün komitacıları, başka köydeki komitacılara, kendilerinin komitacı olduğunu söyleyemezler.

5-Her köydeki komitacıların bir voyvoda başkanları olur. Çetede kiler onlara körü körüne itaat etmek mecburiyetindedirler.

6-Voyvodaları merkezin emirlerini çeteye bildirip onlara gelen mektupları okuyup, halkı isyana sevk ederler.” (s. 17-18)

Bulgar Sadık romanında Sadık, komitanın güvenini kazanır. Komita reisi Yuvan’la bir çatışma içerisine girer. Fırsatını bulur ve uzun sürmeyen bir çatışmadan sonra Yuvan’ı öldürür. Yuvan’ın üzerinden şifreli bir mektup çıkar. Yuvan, oralarda hâkim olan Lefter Kaptan’ın çetesinin bir üyesidir. Sadık da şifreli mektubun sırrını çözmek için bir yalan uydurarak çetenin içine karışır. Lefter, kısa zamanda Sadık’a alışır ve Sadık amacına ulaşır, mektupta ne yazdığını çözer. Çetenin amacı İstanbul’dan Paris’e gitmekte olan Abdülhamit’in gönderdiği 45 bin altına el koymaktır. Lefter’in çetesi amacına ulaşır ama artık Osmanlı bütün ordusuyla onların üzerine gelmektedir. Komitacılar bir Bulgar köyüne sığınır ve karınlarını doyururlar. Komita, en büyük desteğini Bulgar köylülerinden almaktadır. Bulgar köylüler, Bulgar çeteleri bir kahraman gibi karşılayıp ellerinde ne var ne yoksa onların hizmetine sunmaktadırlar:

“Köye varınca evvela üç tane koyun, bir çuval da patates aldık. Fakat ekmek yoktu. Pişene kadar kahvede Bulgar köylüleri ile dertleştik” (s. 31)

Osmanlı ordusu Lefter’in çetesinin peşine düşer ve çeteyi kısı kıvrak yakalar. Çetenin en azılı üyelerinden gözüken Sadık’ın şansı her zamanki gibi yaver gider ve bir mağaraya saklanarak canını kurtarır. Ortalık durulunca da bir otele yerleşir ve gününü gün eder. Komitacılığa alışan Sadık, yine faaliyetlerine devam etmek ister. Sonunda bir çete üyeliği teklifi üzerine yollara düşer. Çete lideri Gerçikof’un karşısına geçer ve komitacılığı ve kendisini anlatır. Komita üyelerinin taşıması gereken temel şartları üç madde hâlinde belirtir:

“Birçok muhaberelede bulundum. Komitacılığın şartlarını iyi bilirim. İyi silah kullanılır, iyi ata binerim. Uzun yollara tahammülüm çoktur.” (s. 34)

Balkan coğrafyasında oluşan otorite boşluğu çete ve terör faaliyetlerinin artmasına sebep olur. Komitaların halka yaptığı zulüm ve devletin yardım gönderememesi halkın

devlete olan güvenini kırar. Çetenin tehditlerine boyun eğen halk, komitanın ardı arkası kesilmeyen isteklerini yerine getirir. Osmanlı hükûmeti, Balkanlar'daki bu boşluğun farkındadır, Sadık'ı o bölgenin güvenliğini sağlamakla görevlendirir. Fakat Sadık o bölgeye gittiğinde halkın artık Osmanlı'ya karşı güveninin kalmadığını görür. Bu durum karşısında yılmayan Sadık, halktan zorla haraç toplayan çete lideri Sandeneski'yi öldürmeye karar verir. Sadık, halkı köy meydanına toplar devlete güvenmeleri hususunda onlara bir konuşma yapar:

“-Bu yaptığınız deliliktir. Size düşen şey, hükûmete haber vermektir. Siz bunu yapmadınız. Fakat gördüğünüz gibi hükûmet meseleyi haber almıştır. Bunun için de beni kuvvetli müfreze ile buraya göndermiştir. Biz burada onları bekleyeceğiz. Parayı almak için biri geldiği takdirde bunu bize hemen haber vermelisiniz. Bakın onlara ne yapacağız.

Ben böyle söylüyordum ama karşımdakinin gözlerinden, söylediklerime pek de inanmamakta olduğunu iyice anlıyordum.” (s. 65-66)

Sadık'ın Sandeneski'nin planını öğrenmesi uzun sürmez ve o gece köyü basacağını haber alır. Planın öğrenilmesi Sadık ve askerlerinin işine gelir ve bu fırsatı kaçırmadan Sandeneski'yi ortadan kaldırmanın planını yaparlar. Çete ve komitacılarla mücadele yolunda Sadık'ın görev bilinci bütün askerlere örnek olur. Bu görevi vatana hizmet aşkıyla yapan Sadık, devletin bekası için kendi hayatını tehlikeye atmaktan hiç çekinmez:

“Menlik kasabasındaki Rum zenginlerin durumunu ve bunların kaç para verebileceklerini Sandaneski'ye ben bildirdim. Onlar bu parayı vermeyecek olurlarsa ben Bulgarları, kararlaştıracak bir günde bir ayazmayı ziyaret vesile ile Derebeyi Müslüm köyüne götürecektim. Aynı gün Sandaneski çetesine gelerek Menlik'i basacak, Rum zenginlerinden bu parayı zorla aldıktan sonra kasabayı ateşe verecek, kışlayı da dinamitle uçuracaktı.

Evet, bu iş hiç de kolay olmayacaktı. Aksine güç bir işti bu. Fakat azmimiz yerindeydi. Ne pahasına olursa olsun bu işi başarmaya mecburduk. Talih karşımıza mükemmel bir fırsat çıkarmıştı. Bu fırsattan faydalanmalı idik.

Ben en çok Sandaneski'yi ölü veya diri ele geçirebileceğimiz için memnundum. Böylece devleti büyük bir beladan kurtarmış olacaktık.” (s. 67-68)

Bulgar Sadık romanında Sadık her ne kadar isyan çıkmaması için halkı bilinçlendirmeye çalışsa da özellikle Bulgar ve Makedon komitacıların halkı kışkırtması sonucu dalga dalga isyanlar çıkar. Bulgar hükûmeti Makedon çetelere açıktan veya el altından destek verir. İsyan, İstanbul'a sıçrar ve 31 Mart Vak'ası patlak verir. İsyan bastırılamaz ve padişah devrilir. Son zamanlarda yaşanan olaylar Sadık'ı yıpratır. Hayat tarzına uymasa da kendisine verilen bir haftalık izni kabul eder. Fakat daha dinlenmeden Talat Paşa tarafından göreve çağrılır. Sadık'ın göreve başlaması konusunda paşa onu ikna eder. Devletin Makedon komitacılara göstermiş olduğu iyi niyet, Türk düşmanlığı hâlinde tezahür eder ve komitacılar Bulgar hükûmetiyle el altından anlaşılır.

Sadık, hayatı boyunca devlet tarafından her ne görev verildiyse hakkıyla yerine getirmiştir. Talat Paşa ağzındaki baklayı çıkarır ve iki tane komitacı reisin öldürülmesini ister. Balkanlar'da pek çok düşmanı olmasına rağmen bu görevin üstesinden ancak Sadık gelebilir.

Sadık, Osmanlı Devleti tarafından verilen görevi bir vatan borcu bilir. Görevini yerine getirerek iki komitacı reisini öldürür, fakat kaçarken yakalanır ve hapse atılır. Sadık'ın hapse düşmesi düşmanları için paha biçilmez bir fırsattır ve onu öldürmeleri için ellerinden ne geliyorsa yaparlar. Komitacılar, Sadık'ı Bulgar devletinin hapishanelerinde de rahat bırakmazlar. İntikamlarını almak için birkaç kere suikast girişiminde bulunurlar:

“Bilmem ki aradan ne kadar zaman geçti. Önce müthiş bir gürültü ile yerinden sıçradım. Bana her biri kuvvetli top sesi gibi gelen tabanca sesleri ve acı çığlıklar küçük hücreyi çınlatıp duruyordu.

Başımın üzerindeki delikten uzanan iki tüfek, ölüm ve ateş kusuyordu. Fakat tüfekler benim yatağıma değil de karşıdaki yatağa yağıyordu.

Bir an herşeyi anlayıvermiştim. Bütün sırlar bir anda çözülüvermişti. Benim için hazırlanmış olan tuzağın ne olduğunu, yatağımın yerini neden değiştirmek istenmiş olduklarını anlamıştım. Çünkü kapının üzerindeki delikten ancak karşı yatakta yatan biri güzel bir hedef olabilirdi.

Tasarladıkları tuzak istedikleri sonucu vermişti ama benim yerime bana bu tuzağı hazırlayanların biri hedef olmuştu.” (s. 169)

Murat Sertoğlu tarafından kaleme alınan *Komitacı Aşkı* adlı roman Balkan Savaşları öncesinde Makedonya’da yaşayan Türkleri konu alır. Romanda Makedonya’nın Balkan Devletleri arasında paylaşılması ve bu doğrultuda komitacıların Türklere yapmış oldukları zulüm anlatılır. Bulgar komitacıların Türklere yapmış oldukları zulüm Mülazım Cevdet için artık çekilmez hâle gelir. Bu zulmü yapanları aramaya başlayan Mülazım Cevdet Bey kendisinin tuzağa düşeceğini bile bile Bulgar komitacı Yanef’in bulunduğu iddia edilen köye tek başına gider. Yolda bir Türk köyüne uğrayan Cevdet Bey, Bulgar komitacıların yaptığı bir başka zulümle karşılaşır. Komita, Türklere zulmün her çeşidini yapmaktadır. Halkın arasında Türk düşmanlığını körükleyen Komitacılar, yakaladıkları Türklerin hem canlarına kastederler hem de mallarını gasp ederler.

Mülazım Cevdet Bey, Yanef’i bulduktan sonra bir anda ortamdan yararlanarak onca komitacının içinde Yanef’in silahını çeker. Bu sırada Anna, silahı çevik bir hareketle Cevdet’in elinden almayı başarır. Bu, Cevdet’in yeniden esir oluşudur. Bulgar komitacılar, kendi aralarında yakaladıkları Türk subayına yapacakları zulmü konuşurlar. Öncekilere yapmış oldukları işkenceler tüyler ürperticidir:

“-Hayır, onu tam bir komitacı usulü ile öldürmek lazımdır. Yani evvela gözlerini oyacağız. Sonra kulaklarını, burnunu ve dudaklarını keseceğiz. Ona adamakıllı acı çektirdikten sonra sonra karnını deşeceğiz!” (s. 23)

Komitacı Aşkı adlı romanda komita içerisindeki hesaplaşmalar olayların seyrini değiştirir. Yanef, komita içerisinde etkin olan Anna ve ağabeyini saf dışı bırakmak ister. Bu bağlamda Anna da Yanef’e karşı boş durmaz. Cevdet’in ölümü ertelenmiştir fakat işkence tehlikesi hâlâ sürmektedir. Türk subay Cevdet’ten hoşlanan Anna, geceleyin zabite bir at ayarlar ve zabitin kaçmasını sağlar. Zabıt Cevdet Bey bunu kimin yaptığını öğrenemez. Kaçtıktan sonra kendisini kurtaranı aramaya çıkar, bu sırada kadın komitacı hakkında bilgiye ulaşır:

“-Anna denilen bu karı, büyük bir baş belasıdır. Nice erkeklerin yapmadıkları yapar, beceremediği işleri becerir, bir defasında karakolun bodrumundan dört komitacıyı kaçırttı.!”

Son cümle, genç mülazımın büsbütün nazarı dikkatini celbetti. Demek Anna bodrumlarda hapsedilen kimseleri kurtarmak hususunda ihtisas sahibi idi. Hâlbuki kendisi de böyle bir vaziyette iken kaçırılmıştı.” (s. 29)

Bu olay üzerine komita içerisindeki rekabet parçalanmayı getirir. Anna ve ağabeyi Yanef, Dimo'yu devre dışı bırakmak için ona yeni bir görev çıkarır. Olay kısa sürede anlaşılır. Dimo görevin verilış amacını sezmiştir. Yanef, Dimo'yu uzaklaştırmak, kız kardeşine kolayca yaklaşabilmek ve de gücü tek başına elinde bulundurmak istemektedir. Yani görev Dimo'nun ölmesi için verilmiştir:

“Hayır, o vaziyeti çok iyi biliyordu. Tesadüfen şahit olduğu o hadise hakikati bütün çıplaklığı ile meydana koyuyordu. Yanef’in maksadı başka idi. O hakikati biliyordu. Bu mavi gözlü, fena bakışlı adam bu işi kendisine, sırf onu oradan uzaklaştırmak için veriyordu. Hem öyle bir işe gönderiyordu ki dönüş yoktu. Yanef, onun buradan sağ dönmeyeceğini biliyor ve bunu istiyordu. Fakat ona her şeyi bildiğini nasıl söyleyebilirdi? Şüphe yok ki o hemen inkar edecek, üstelik bunu korkaklığını örtmek için söylediğini iddia edecekti. Anna’nın da izzeti nefisini yaralayacaktı. Bunu söylemek ona ayıp geliyordu. Ah elinde bir ispat olsaydı!” (s. 33)

Mülazım Cevdet Bey, Dimo'yu kısıkvrak yakalaması ve komitanın planlarını ele geçirmesi üzerine Türkler arasında kahraman ilan edilir. Bu arada Bulgar komitası bu Osmanlı zabitanı ölüm listesine alır ve bunun üzerine toplantılar yapar. Mülazım Cevdet'in mıntıkası ve düşmanları artmıştır. Cevdet'in de komitacıları iyi tanınması kendisine avantaj sağlamaktadır. Komitacılar için ise artık toplanma ve derlenme zamanıdır. Komitacıların en önemli özelliğı düşmana karşı birleşerek düşmanı bütün yönleriyle analiz etmeleridir.

Mülazım Cevdet Bey, kısa sürede komitacılar karşısında büyük başarı kazanır. Bu başarı Yanef'in dikkatini çekmekte gecikmez. Komitacılar, Cevdet'in ortadan kaldırılması gerektiğini düşünmektedirler. Bu görevi ağabeyinin intikamını almak isteyen Anna'dan başka üstlenen olmaz.

Anna, Cevdet Bey'in hemen evinin yanında bir evde kalmaya ve onu gözetlemeye başlar. Bir süre sonra da kendisini farklı bir kimlikle tanıtarak onunla arkadaşlık kurar. Anna, Cevdet'i tanıdıkça ona âşık olur, eline fırsat geçmesine rağmen onu öldürmez. Bir gece Cevdet'le birlikte akşam yemeğı yiyen Anna, onun Makedonya ile ilgili fikirlerini öğrenme fırsatı bulur. Cevdet “Bağımsız Makedonya” fikrinin Avrupalı devletlerden çıktığını onların asıl amacının Osmanlı Devleti'ni parçalamak olduğunu düşünmektedir. Buna en çok Bulgarlar alet olmakta ve pek çok Bulgar genci boşu boşuna ölmektedir.

Anna, Batılı devletler tarafından planlı bir şekilde yapılan Türk düşmanlığının Bulgarlara zorla dayatıldığını fark eder, bu yolda ölen gençlere üzüлür:

“Beni en çok üzen şey bu cereyanın maateesüf gittikçe genişlemesidir. Bir defa bütün Bulgar köylüleri istiklâl zehri ile zehirlenmişlerdir. Bunlara hiçbir zaman tahakkuk etmeyecek şeyler vadetmiştir. Bu bedbahtlar Osmanlı hükûmeti gidip Makedonya hükûmeti teessüs eder etmez büyük servetlere nail olacaklarına inanmaktadırlar. Hâlbuki bilakis soyulacaklardır. Zira ecnebi kuvvetler bu toprakları kendi hesabına istismar etmek için Makedonya istiklâli fikrini ortaya atmışlardır. Şimdi bu cereyan kuvvetlendikçe Bulgarlar, buralarda tesadüf ettikleri Türklere türlü zulümleri irtikâp etmekten çekinmemektedirler. Boş yere Türkler öldürülüyor, Türk köyleri yakılıyor, Türklere ait ekinler bağlar ve meyve ağaçları tahrip ediliyor, Osmanlı hükûmetine karşı elden gelen fenalık yapılıyor. Müstakil Makedonya hülyasıyla hareket eden bu zavallı sersemelerin arasına pek çok miktarda hakiki haydut ve serseri de katılmıştır. Hatta çekinmeden söyleyebilirim ki şimdiki hâlde ekseriyette onlardır. Bunlar Türklere karşı en büyük cinayetleri irtikap etmekten çekinmedikleri gibi hatta fırsat düştüğü zaman Bulgar köylerini de soymakta bunları da öldürmektedir. Bittabi bu cinayetlerde Türk zaptiyelerine atfedilmektedir. (...)

Size bir misal vereyim bundan iki ay evvel komitacı Dimitriyef diye bir ölü ele geçirdik. Üzerini ararken bu vakadan bir hafta evvel öldürülen Miliza köyünün papazına ait yüzükler, bir haç ve paralar bulduk. Hâlbuki komitacılar Bulgar papazının Türkler tarafından öldürüldüğünü iddia etmişti. Bu Dimitriyef de en idealist komitacılardan sayılırdı.” (s. 82-83)

Akşam yemeğinden sonra yapılan konuşmayla Anna ile Cevdet biraz daha yakınlaşır. Anna’nın Cevdet’e âşık olduğunu anlayan Yanef, ona bir an önce Cevdet’i öldürmesi için baskı yapar. Bunu kabul etmeyen Anna, Yanef tarafından öldürülür.

Reşat İleri’nin *Yörük Ali* adlı romanında çete ve komitaların Osmanlı Devleti’ne yaptıkları en önemli sabotajlardan biri de uluslararası bir bankayı havaya uçurmak olur. Komitacılar, dünya genelinde infial uyandıran bu sabotajla Osmanlı Devleti’nin güçsüzlüğünü bütün Avrupa’ya duyurmak isterler. Selanik’e gelen Yörük Ali, Osmanlı Bankası’nı havaya uçuran kişinin Bulgar komitacı Stefan olduğunu öğrenerek onun peşine düşer. Ancak, güreştiği sıralarda tanıştığı Mustafa Bey’in oğlu Nuri Bey’in, Bulgar çeteleri tarafından kaçırıldığı haberini alır ve onu kurtarmak için harekete geçer. Jandarmayla iş

birliği yaparak Nuri Bey'i kaçıran çeteye saldırır. Çete yelerinin bir kısmı sağ olarak ele geçirilir. Nuri Bey ise ağır yaralıdır ve kurtarılamaz. Yörük Ali, tekrar Stefan'ın peşine düşer. Makedonya, hem buradaki çıkarlarını korumaya alışan Yunanların, Bulgarların ve Türklerin hem de dindaşlarının durumunu merak eden Avrupalı ve Amerikalıların en çok ilgi gösterdikleri bölge hâline gelmiştir:

‘Merkezi Selanik olan Makedonya'ya hem Bulgarlar, hem Yunanlılar sahip olmak istiyorlardı. Bulgarlar ve Yunanlılar bu emellerine nail olmak için Makedonya'ya fazla miktarda eteci göndermişlerdi. Bu çeteciler durmadan Makedonya'da ve bilhassa Selanik şehrinin içinde hâdiseler ıkartıyorlardı. Bulgar ve Yunanlıların bu şekilde hareket etmelerinin sebebi de, Osmanlı hkmetinin Makedonya'da asayiş temin edemediklerinin bütün dünyaya ispat ederek bu toprakların kendilerine verilmesini sağlamaktı. Bulgar ve Yunan çetecileri bu gaye ile durmadan, hemen her gün bir bina atıyorlar, demiryollarına bombalar koyuyorlar, hatta Selanik Limanı'ndaki vapurları batırıyorlardı. Osmanlı Bankası'nın atılması, devletler arasında büyük bir hadise olmuş. Ecnebi bir banka olan Osmanlı Bankası şirketinin teşviki ile diğer memleketlerde Osmanlı Devleti'ni tazyik etmeye başlamışlardı. Osmanlı hkmeti bu hadiseyi Bulgarların çıkardığını ispat etmesine rağmen Bulgarlar yaygara kopararak Türklerin iftira ettiklerini bütün hadiseleri Türklerin çıkardığını iddia ediyorlardı. Yunanlılar da Bulgarların tarafını tutuyorlar artık Makedonya'daki Rum halkının can ve mal emniyetinin tehlikede olduğunu söyleyerek burasının Osmanlı Devleti'nin elinden alınmasını istiyorlardı. Hadise bydk büyüdü. Nihayet uluslararası bir mesele hâlini aldı. Makedonya vaziyetini öğrenmek için ecnebi gazeteciler Selanik'e doldular.’ (s. 198-199)

Yörük Ali romanının ilk bölümünde bir Bulgar etesinin Türk köyüne yaptığı baskından ve bu baskında Türklerin mallarına, canlarına ve ırzlarına yönelik saldırılardan ayrıca Bulgar devletinin Türkleri asimile etmesinden bahsedilir. İkinci bölümün başında ise bu noktaya gelinceye kadar geçilen aşamalar anlatılır. Ruslar tarafından desteklenen Bulgarlar, gerek devlet eliyle gerekse çete ve komitaların faaliyetleriyle Türkleri ge zorlamışlardır. Batılı devletler fikrî planda hazırladığı Türk düşmanlığını, çeteler eliyle sistematik bir hâle getirir. Yazar, bu noktada çete ve komitaları mercek altına alır ve komitaların kuruluş amacı hakkında bilgiler verir:

“O zamanlar Bulgarlar istiklâllerini kazanmak için her tarafta komitalar kurmuşlardı. Bu komitalara girmeyenler Bulgar sayılmazlardı. Balkan Türklerine senelerce kan kusturan bu komitalar Rus parası ve silahı ile meydana geliyordu. Nihayet 93 Harbi diye anılan 1877-78 Türk-Rus Harbi’nden sonra Bulgaristan bir prenslik oldu. Biraz sonra da diğer Hristiyan devletlerin yardımıyla Osmanlı Devleti, Bulgaristan’ın krallık olmasını kabul etti. Fakat gene Bulgaristan şimdiki kadar büyük değildi. Makedonya bizde idi. Şimdi Bulgarlar bu zengin topraklı büyük memleketi almak için uğraşıyorlardı. Bunun için Makedonya’da da gizli bir komita kuruldu ki bu kanlı komita tarihe ‘Makedonya Komitacıları’ olarak geçmiştir. Her köyde bir komita meclisi vardı. Bulgarlar, bu komitalara girmeye mecburdu. Girmeyenler yine Bulgar Çetecileri tarafından öldürülürlerdi. Komita meclislerinin verdiği kararlara riayet etmeyenler Bulgarlar tarafından idama mahkûm edilirler ve bu karar hemen tatbik edilirdi. Bulgar isyanında ve Makedonya harekâtında bir numaralı rolü Bulgar muallimleri ve papazları oynamıştır. Daskal denilen okul öğretmenleri, gerek gizli olarak girdikleri Makedonya’da genç Bulgar çocuklarını hazırlamışlar onlara ihtilâl şiirleri ve hikâyeleri okutmuşlardı. Bundan başka Bulgar zabıtları da tebdil kıyafet ederek çetecilik yapmışlar ve Bulgaristan’ı Makedonya’ya kan deryasına döndürmüşlerdir. Bulgarların bundan maksadı Makedonya ve Bulgaristan’daki Türklerin Türkiye’ye göç ederek oralarını Bulgarlara bırakmasıydı. Bundan başka her gün bir cinayet işlendiği için bütün dünyaya Türkler buraları iyi idare edemiyor fikrini vermeye gayret ediyorlardı. Nitekim bunda da muvaffak oldular. Bütün Hristiyan milletler ‘Türkler Balkanlar’ı idare edemiyor.’ diyerek sırayla Bulgaristan’a Karadağ’a daha evvelden de Yunanistan ve Sırbistan’a istiklâllerini verdiler.” (s. 19-20)

Aynı romanın ilerleyen bölümlerinde, 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın, Balkanlar’daki Türklerin durumunu daha da kötüleştirdiği ve onları Türkiye’ye göç etmek zorunda bıraktığı üzerinde durulur. Göçler, savaştan sonra da devam etmiştir. Türkler, göç yolunda Bulgar çetelerinin saldırılarına maruz kalırlar. Yörük Ali, çetesiyle birlikte göç etmekte olan Türkleri koruma görevini üstlenir, aynı zamanda Rusların girmediği Rodoplardaki bir bölgede Türkler tarafından kurulan hükûmette yer alır. Rodop yönetimi, Yörük Ali ile birlikte Mansuroğlu’nu Edirne’deki Rus tümeninden tümen kumandanını kaçırmakla görevlendirir. Mansuroğlu, aslında zengin bir çiftlik sahibidir. Rusların istilası üzerine ailesini İstanbul’a yollayarak Rodoplardaki mücadeleye katılmıştır.

Yörük Ali ve Mansuroğlu, kendilerine verilen görevi başarıyla yerine getirir ve Rus kumandanını kaçırlar. Savaşın sona ermesinin ardından Yörük Ali ve Mansuroğlu memleketlerine geri dönerler. Tekrar güreşmeye başlayan Yörük Ali, Rakomiça adlı kasabanın panayırında yer alacak güreşlere katılmak üzere buraya gider. Yörük Ali Kuşçuoğlu'nun da çetesiyle birlikte katıldığı panayıra bir baskın düzenler, ancak bir netice alamaz. Çete üyeleri bir bir kaçarlar, Yörük Ali çete lideri Kuşçuoğlu'nun peşine düşer, onun yakınlarda bulunan kiliseye saklandığını tahmin eder. Kilise papazı, Yörük Ali'yi yanlış yönlendirerek Kuşçuoğlu'nun tuzağına düşürmeye çalışır. Yörük Ali, Kuşçuoğlu'nun saldırısından kurtulur, ancak papaz kurşunlara hedef olur. Papaz, ölmeden önce kendisini Yörük Ali'nin vurduğunu söyleyince Ali, tutuklanarak Vidin'de hapsedilir. Yörük Ali, tutuklu olmasına rağmen Kuşçuoğlu'nu öldürmekten başka bir şey düşünmemektedir. Mansuroğlu'nun ve hapishane müdürünün yardımıyla dışarı çıkar, Kuşçuoğlu'nu öldürdükten sonra hapishaneye geri döner.

Yazar, Yörük Ali'yi hapisten kurtarmak için kronolojiyi bozar ve tarih olarak II. Abdülhamit dönemi olmasına rağmen, padişah olarak güreşçi olan ve güreşi seven Abdülaziz'i tahtta kurgular. Abdülaziz, Yörük Ali'nin ününü duyar ve onu hapishaneden çıkararak İstanbul'a getirtir. Yörük Ali, artık sarayın pehlivanlarından biri olmuştur. Bulgar komitacıların Selanik'teki Osmanlı Bankası'nı havaya uçurduklarını öğrenir ve saraydan kaçarak Selanik'e gitmeye karar verir. Komitacıların sabotaj faaliyetinde bulunmaları, dünya kamuoyunda ses getirmek ve Balkanlar'ın yaşanmaz bir hâle geldiğini dünyaya duyurmak içindir. Sabotajlar, Osmanlı Devleti'nin bölgeyi idare edemez hâlde olduğunu göstermek için mekân ayırt etmeden uygulanır. Balkanlar yaşanmaz hâle gelir:

“Senelerce süren isyanlardan sonra Bulgarlar, Bulgaristan'da bir beylik koparmışlardı. Şimdi onların maksadı Makedonya'yı ele geçirmektir. Makedonya'ya akan Bulgar çeteleri buradaki Rum çeteleri ile elbirliği yaparak köyleri, kasabaları basıyorlar, tren yollarına bombalar koyuyorlar, köprüleri atıyorlar, hatta Selanik'in içindeki gazinoları, mektepleri basıyorlardı.” (s. 182-183)

Ruşuk başkumandanı Şevket Paşa, düzenleyeceği sünnet düğününde yapılacak güreşlere katılması için Yörük Ali'yi hapisten çıkarır. Müsabakada bütün rakiplerini yenerek büyük bir başarı kazanan Yörük Ali, padişah tarafından affedilerek saraya çağırılır. Yörük Ali, artık sarayın başpehlivanlarından biri olmuştur. Saraya gelen bir

telgrafla, Selanik'teki Osmanlı Bankası'nın Bulgar komitacılar tarafından havaya uçurulduğu haber verilir. Bunu duyan Yörük Ali, saraydan kaçarak saldırıyı düzenleyen komitacı Stefan'ın peşine düşer. Bu sırada Selanik'te bombalar patlamakta, Bulgarlar, Türkleri Makedonya'dan kaçırarak bu bölgedeki nüfus yoğunluğunun Bulgarların lehine değişmesini temin etmeye çalışmaktadır. Yörük Ali, tek başına yaptığı mücadeleyle okuyucuya bir nevi halk kahramanı olarak sunulur. Halkın hakkını savunan Yörük Ali, Bulgarların uyguladığı Türk düşmanlığına karşı devlet adına tek başına mücadele eder:

“Bulgarlar, Türkleri Makedonya'dan ve Bulgaristan topraklarından kaçtırmak için envai türlü zulümler ve cinayetler işliyorlardı. Mesela Filibe civarında Tamraş köyü Bulgarlar tarafından tamamen yıkıldı ve içindeki Türkler, yeni doğmuş çocuklara varıncaya kadar öldürüldüler. Sonra bu köyün evlerinin temel taşları bile sökülerek başka tarafa taşınıp o köyden hiçbiri bırakılmadı. Yani Bulgarlar bu köyde yeni bir Kartaca katliamı yapmışlardı. Birçok camiler yıkıldı. Bir kısmın da içeriye girerek namaz kılmakta olan Türkleri kestiler ve camilerimizi pislediler.” (s. 221)

5.2. OSMANLI DEVLETİ'NE MENSUP YÖNETİCİLERİN VE GÖREVLİLERİN HATALARI VE HALKA YAPTIĞI BASKILAR

Balkanlar'daki topraklarını kaybetmeye başlayan Osmanlı Devleti, sıkı tedbirler almak zorunda kalır. Bu tedbirlerin uygulanması esnasında Balkan milletleri Osmanlı yöneticilerinin keyfi tutumlarıyla da karşılaşmışlardır. Yazarlar, Osmanlı Devleti'nin son döneminde padişahla birlikte devlet yönetiminde paşaların da çok önemli yeri olduğunu belirtirler. Bu dönemdeki devlet adamlarını romanlara yansıdığı kadarıyla ikiye ayırmak gerekmektedir:

1-Padişaha ve devlete sadık, devletin menfaatini kendi menfaatinin önünde tutan vatansever yöneticiler ve devlet adamları

2-Padişah sadakati, menfaate dayanan, makam ve mevkiini şahsî çıkarları için kullanan, vicdan ve sorumluluk sahibi olmayan yöneticiler ve devlet adamları.²⁸⁷

Özellikle Balkanlar'ı kaybettiğimiz süreçte ikinci gruptaki yöneticiler romanlarda sıkça eleştirilmişlerdir. Yazarların romanlarda en çok tenkit ettikleri yönlerden biri de II. Abdülhamit döneminde kurulan hafiyelik sistemidir. Yazarlar, asıl amacı haber toplamak

²⁸⁷ Sami Paşazade Sezai, **Bütün Eserleri III: Siyasi ve Sosyal Makaleler**, haz. Zeynep Kerman, TDK Yay., Ankara, 2003, s. 169.

olan bu sistemin belli bir süreden sonra iftira ve garaz merkezine dönüştüğü üzerinde birleşirler. Hatta hafiyelik sistemi o kadar ileri seviyeye gider ki “İstanbul’un bir yarısı diğer yarısını tecessüs eder.” hâle gelmiştir.²⁸⁸ Bir dönemden sonra bu jurnal mekanizması; halkın devlete olan güvenini sarsmış, istihbarat aracı olmaktan çıkarak şahsî hesaplaşma aracı hâline gelmiştir. Balkanlar’da görev yapan Osmanlı subayları komitalarla mücadele ederken birtakım komitacı oyunlarını ve ihtilâlciliği de öğrenirler. Siyasetin içine girerek bu öğrendiklerini Osmanlı Devleti içinde uygulama zemini bulurlar.²⁸⁹

Mizancı Murad’ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* adlı romanında kahraman Mansur Bey 1897 Türk-Yunan Savaşı’na gönüllü olarak katılır. Mansur Bey’in karısı Zehra’ya Şıpka’dan yazdığı mektuplar Osmanlı ordusunun Balkanlar’da yaşadığı durumu gözler önüne sermesi açısından önem taşır. Tuna Nehri kıyısındaki Rusçuk’tan başlayıp Edirne’ye kadar uzanan Şıpka Geçidi, 93 Harbi esnasında stratejik önemi sebebiyle dört farklı muharebeye sahne olmuştur. Şıpka’da yaşanan muharebeler esnasında askerler arasındaki kavga ve anlaşmazlıklar millî çıkarlara ters düşmesine rağmen devam eder. Mansur Bey, mektubunda Rauf Paşa fırkasına yardım gitmemesini bu anlaşmazlıklara bağlar:

“Şimdiye kadar sana mektup yazmaya vakit bulamadım. Rusçuk’tan gelirken Şıpka fırkasının ziyadesiyle tabiplere muhtaç olduğunu söylemişlerdi. Hakikaten ihtiyaç pek ziyade olup gece gündüz hep mecruhlar ve hastalarla uğraşmaktayım. Zağralar vukuatı her bir tahminimizin fevkinde büyümüş. Rauf Paşa fırkası kasten imdatsız bırakılmış deniliyorsa ben bu kadar denaeti kimseye isnat edemem. Düşmanın Yanya boğazı bozgunluğu pek müthiştir. Bozulup kaçan asker önünde on binlerce Bulgar kaçakları bulunmuş. Düşman dar boğazda bunları çiğneyip geçmekten başka bir çare bulamamış. Ah güzelim! Bir kere görsen! İnsanların neye mustaid olduklarını müşahade edersin. Müteessir olursun. Saatlerce imtidat eden bu Boğaz yolu insan etiyle elbisesinden yoğrulmuş bir çamur halindedir. Taaffün, kalp ıstırabı, vehim ve vahim fikirler zihni perişan eyliyor.(s.401)

Ercüment Ekrem Talu’nun *Gün Batarken* adlı romanında Mekteb-i Harbiye’den mezun olduktan sonra mülazım-ı sânilikle üçüncü orduya sevk edilen Hulki, Balkan

²⁸⁸ Süleyman Kâni İrtem, **Abdülhamit Devrinde Hafiyelik ve Sansür**, Temel Yay., İstanbul, 1999, s. 22.

²⁸⁹ “Padişahı bile ilerde Bulgar komitacıardan öğrendikleri yöntemlerle devireceklerini o sırada daha bilmiyorlardı.” (Ahmet Altan, **Kılıç Yarası Gibi**, 4.b., Can Yayınları, 2001, s. 288.)

Savaşları'na katılmış, Makedonya Cephesi'nde Sırp, Yunan, Bulgar çetelerine karşı mücadele vermiş bir askerdir. Cephede hükûmetin emirleri ve komutanların keyfi uygulamaları Hulki ve diğer silah arkadaşlarını isyana sevk ettirmiştir:

“ Orada gördüğü haksızlıklar, maruz kaldığı sıkıntılar muti, haluk askerin ruhunu isyana sevk ettiriyordu. Evvela kadere sui talihe isyan etti. Sonra kendisini bu derece ihmal eden, gönderdiği dağ başlarında yıllarca unutan, döktüğü kana mukabil izzet-i nefsinin bile gözetemeyen hükûmete karşı yavaş yavaş bir kin duymaya başladı. Dört yıl mütemadiyen eşkiya peşinde koşan bu mülazımcık, altı aylığı muntazaman tedahülde kalan mahiyeye üç yüz kuruş maaş ile her türlü mahrumiyetler içinde çürpüyor, ancak bu kin ile müteselli olabiliyordu.” (s. 4)

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Edirne valisinin görevlendirmesiyle çetecilerin arasına katılan Sadık, yaptığı çetecilik faaliyetlerinde belli bir süreden sonra hükûmete bilgi vermemeye başlar ve kendi başına hareket eder. Amerikan misyonierlerin kaçırılması olayından sonra Osmanlı askerleri tarafından yakalanır ve idamla yargılanır. Sadık, Müslüman ve Türk olması şartıyla affedilir. Kendini devlete adayın Sadık, bundan sonraki ömrünü çete ve komitalarla mücadeleye adar. Misyonierler ve Batılı devletler Balkan milletleri üzerinde oyunlar oynamaktadırlar. Bu olayların yaşandığı dönemde Osmanlı zor zamanlar geçirmeye devam ederken Balkanlar isyan hareketleri ile yanıp kavrılmaktadır. Bunlara önlem almaya çalışan II. Abdülhamit idaresi, sınırsız yetkiyle donattığı hafiyeleriyle milletleri kontrol altında tutmaya çalışır. Yetkiyi alan devlet görevlileri makamlarını kötüye kullanarak şahsî uygulamalarla halka zulmetmeye başlarlar:

“Rumeli'de kıpırdayan hürriyet taraftarlarının hareketleri, Abdülhamit'i çok sert tedbirler almaya sevk etmiş bulunuyordu.

Şehrin dört bir yanı hafiyeyle dolmuştu. Bunların başı olan Fehim Paşa da koca şehri sanki haraca kesmişti.” (s. 76)

Bulgar Sadık romanında Balkanlar'ın bir ateş topuna dönmesi karşısında Osmanlı Devleti'nin sert tedbirler almak zorunda kalması üzerinde durulur. Halk tamamen polis takibine tâbi tutulur. İsyân, Osmanlı'yı öyle korkutmuştur ki bir gün Sadık bile bir gizli polisin takibine takılır fakat kısa sürede polis yaptığı şeyin yanlışlığını anlar takibi bırakır.

Nizamettin Tepedenlioğlu'nun *Karlı Dağlar (Makedonya)* adlı romanın da Osmanlı içindeki iktidar mücadelesi, özellikle İttihat ve Terakki Fırkası üyelerinin Balkanlar üzerinde siyaset yapması, Balkan komitalarıyla antlaşmaya varması üzerinde durulur. İttihatçıların Edirne'yi geri alması üzerine Bulgar ve Yunanların imparatorluktan ayrılmasının itaatsiz, akıllı Rumeli milletinin elden çıkmasının iyi olduğu yönündeki propagandalarda 'ver-kurtul' düşüncesinin etkisi vardır.²⁹⁰ İhtilâl Komitesi, Makedonya'daki faaliyetlerine devam etmekte ve bunun için gerekli olan parayı da zenginlerden temin etmektedir. Komitanın isteklerine karşı olanlar ölümle cezalandırılırlar. Bunlardan birisi de tüccar Apostolidis olur. Nikoloyef'in kardeşi Lolâ onu öldürür. Bir başka komitacı Apostol, suikastın ardından Lolâ'yı oradan uzaklaştırır. Nikoloyef ise, Hüsamettin Baba adıyla Selanik'teki bir Bektaşî tekkesinde bir süre saklanır.

Makedonya'daki Türk askeri ve bürokratlar ellerinden geldiği kadar İhtilâl Komitasına karşı mücadele etmektedirler; ancak İstanbul hükûmeti onları çaresiz bırakmaktadır. Hükûmete göre, Makedonya'da hiçbir sorun bulunmamaktadır.

Makedonya'da faaliyet gösteren İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne, bölgedeki Türk aydınları, üst düzey bürokratlar ve subaylar katılmaktadır. Cemiyetin amacı, bir ihtilâl ile meşrutiyet rejimini getirerek devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmaktır. O dönemde tahtta bulunan II. Abdülhamit, Balkanlar'da devam eden ihtilâl faaliyetlerinin farkındadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyelerinin büyük çoğunluğu III. Ordu'da görev yapan subaylardır. Bu yüzden II. Abdülhamit, önce III. Ordu'yu dağıtmayı düşünür, daha sonra İzmir Kolordusu'ndan Makedonya'ya asker gönderilmesine karar verir. Bu konuda Murat Koç *Türk Romanında İttihat ve Terakki* adlı eserinde romanlarda İttihat ve Terakki'ye nasıl bakıldığını maddeler hâlinde sıralar:

“...4. İttihatçılar hürriyet vaadiyle iktidarı ellerine almışlar, fakat II. Abdülhamit yönetimini aratacak bir yönetim getirmişlerdir. Muhalliflere söz hakkı tanımamış onlara hapis, sürgün ve idamla ortadan kaldırmışlardır.

5. İstibdat devrinde devam eden usulsüzlükleri yeni devirde de devam ettirmişlerdir.

²⁹⁰ Tarık Zafer Tunaya'nın eserinde bu fikrin Alman kaynaklı olduğunu görüyoruz: “ Rumeli (ya da Makedonya) hakkında Alman siyaset yazarları Goltz Paşa'dan farklı düşünmüyorlardı. Makedonya hastalıklı çürük ve kangren bir uzuvdu. Onun kopmasıyla fazla bir şey yitirilmiş olunmuyordu. Şimdi Türkiye (Osmanlı ülkesi) daha türdeş bir yapıya sahipti. Şu bakımdan ki Osmanlı ülkesi yalnızca Türk (Türkmen), Arap kesimlerinden ibaret kalıyordu. Kopan kısımlar kalan kısımlara oranla sosyo-ekonomik plânda hayli gelişmiş sayılabilirdi. Hâlbuki Osmanlı ülkesi baştanbaşa biraz gelişmişlik diyarı hâline gelmiştir.” (*Türkiye'de Siyasal Partiler III: İttihat ve Terakki*, s. 581.)

6.Komitacılıktan devlet düzenine geçememişler, baştan sona komitacı hüviyetlerini devam ettirmişlerdir. Dışarıya karşı olduğu gibi kendi içlerinde de suikast ve ortadan kaldırma olaylarını meşru bir hak olarak görmüşlerdir.

7.Vatanseverlikle ittihatçılığı eşdeğer görmüşler, bunun aksini vatana ihanet saymışlar.

8. Mücadelelerinin dış güçler tarafından kendi çıkarları adına kullanıldığının farkına varamamışlar... ”²⁹¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Makedonya Mason Locası’nın; Rum, Bulgar, Arnavut, Makedon çetelerinin de ihtilâl için desteğini alır.²⁹² *Karlı Dağlar (Makedonya)* romanında İhtilâlin başarılı olabilmesi için çetelerin planlar dahilinde hareket etmesi ve bu bölgede bir kaos ortamı yaratması gerekmektedir:

“Arnavut Çerçis de bunlara müvazi olarak faaliyetini artırmıştı. El altından alınan haberlerden Toksa çetecileri ile Bulgar Verhovistleri arasında bir antlaşma yapılacağını ortaya çıkarmıştı. Yalnız Paçina, Sandanski ve Arnavudof gibi müstakil Makedonya taraftarları sükûneti muhafaza ediyorlardı. Saldırış o kadar şiddetli oldu ki, çok kısa bir zamanda Kesriye, Resne, Pirespe ve Ohri köylerindeki ahali pek acıklı bir hâl karşısında kaldı.” (s. 227-228)

Balkanlar’da savaşların sürekli yaşanması, dost ve düşmanın belli olmaması beraberinde devleti temsil eden komutanların hata yapmalarını da getirir. Olağanüstü şartlarda savaşan askerler ister istemez insanlara güvenlerini kaybetmişlerdir. *Son Gece* adlı romanda, roman kahramanı Yüzbaşı Faruk Bey, askerlerinin gece kalması için bir Rumen generalin evine el koymak ister. Rumen general evini vermemek için her türlü yola başvurur. Babasının sesini duyan Rumen generalin kızı odasından çıkar ve babasının cansız bedenini yerde görür. Bu olay üzerine Yüzbaşı Faruk Bey, kızı bir odaya kapatmak

²⁹¹ Murat Koç, **Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)**, 1.b., Temel Yay., İstanbul, 2005, s. 613-614.

²⁹² Manyasizade Refik Bey hatıratında bu Mason localarının Jön Türkler’le ilişkisi hakkında şunları söyler: “Masonların özellikle İtalyan masonlarının bizi manen destekledikleri bir gerçektir. İki İtalyan locasının ‘Macedonia Risorta’ ve ‘Labor at lux’ , büyük yardımları dokundu, bize toplanma yeri sağladılar. Localarda Mason olarak toplandık, zaten aramızda bir hayli Mason vardı, ama aslında örgütlenmek için toplanıyorduk. Beraber çalışacağımız arkadaşlarımızın çoğunu da bu localardan seçtik, çünkü adaylarla ilgili soruşturmalarda çok titiz davranıyorlardı, eleme işlemini hemen hemen tümüyle üzerlerine almışlardı. İstanbul’un Selanik’te yürütülmekte olan gizli etkinliklerden hiç haberi yoktu; haftiyelerin localara girme çabası sonuçsuz kalıyordu. Üstelik bu localar İtalyan Maşrık-ı Azamı’na başvurarak gerektiğinde İtalya elçiliğinin müdahale edeceğine dair söz almışlardı.”(Alıntılan: E.E.Ramsaur, **Jön Türkler ve 1908 İhtilâli**, s. 127.)

zorunda kalır. Faruk Bey'in generali öldürmesi üzerine kızda çok büyük bir Türk düşmanlığı oluşur ve Yüzbaşı Faruk'a haykırır:

“-Eliniz titremedi mi, yüreğiniz sızlamadı mı hiç?. Ne istediniz vatanının elim acı vaziyetini görmemek için تنها bir köşeye saklanarak, ıstırapları ile baş başa yaşamak isteyen zavallı bir ihtiyardan?. Sizde hiç insaf yok muydu?. Niçin öldürdünüz onu, söyleyin bana niçin niçin!.. Ne yaptı size?...” (s. 14)

Osmanlı hükûmeti yetkililerinin çöküş dönemindeki duyarsızlığı ve iş bilmezliği Bulgar komitacılara karşı halkı farklı çözüm yollarına itmiştir. Düşmanın çete ve komitalarla Türkleri canından bezdirmesi üzerine Türkler de bir çete kurmuş ve Bulgarlarla savaşmıştır. Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanının başlangıç bölümünde Bulgar çetelerinin ve Bulgar devletinin Türklere yaptığı baskılardan ayrıntılarıyla bahsedilir. İleride azılı bir eşkıya olacak olan Kuşçuoğlu'nun bir Bulgar köylüsünü öldürüp, komitaya katılarak dağa çıktığı anlatılır. Bu sırada Yörük Ali de babasının intikamını almak için dağa çıkar ve Hacı Hüseyin'in çetesine katılır. Bulgar çetesine karşı olan Türk çetesi, Türkler tarafından desteklenmektedir:

“Türkler, Bulgar çetelerine karşı Osmanlı hükûmetinden bir şey çıkmadığını görünce kendi aralarında çeteler teşkil ederek dağlara çıkardılar ve mevcut Türk çetelerini de aynen Bulgarlar gibi beslemeye ve bakmaya başladılar.” (s. 30)

Murat Sertoğlu'nun *Komitacı Aşk* adlı romanında devletin Balkan Türklerine sahip çıkamaması ve çifte standart uygulaması üzerinde durulmuştur. Batılı devletlerin ve komitaların propagandaları devleti birtakım kararlar almaya iter. Devlet görevlileri, merkezden gelen bu kararları uygulamak zorunda kalırlar. Genç bir subay olan Cevdet, görevli olarak gittiği Makedonya'da son derece kötü bir tabloyla karşılaşır. Batılı devletler tarafından kışkırtılan Bulgar çeteleri Türklere her türlü eziyeti yapmakta, buna ise Osmanlı Devleti ses çıkaramamaktadır. Türklerin silahlarına el konulmakta köylerdeki karakollar kapatılmaktadır. Silahların depoda olduğunu bilen Mülazım Cevdet, bir emir kuludur. İşin adaletsiz yanı ise sadece Türk köylerinin silahlarının toplanmış olup Bulgar, Rum ve Sırp köylerine dokunulmamış olmasıdır:

“-Ne yapalım biz emir kuluyuz. Zatınız gelmeden bir ay evvel silahları toplamak için bize emir verildiği zaman yalnız Müslüman köylerin silahları alınacak, Bulgar, Rum, Sırp köylerine ilişilmeyecek, denmişti.” (s. 6)

5.3. BALKAN VE AVRUPA DEVLETLERİNİN SAVAŞ ESNASINDA YAPTIĞI BASKILAR

Balkan Savaşları esnasında Türklere çeşitli devletler tarafından sistematik baskılar yapılmıştır.²⁹³ “Türkler ve Balkanlar” bölümünde sayısal verilerle gösterilen bu kayıplar ve acılar, Balkan Savaşları esnasında yapılan zulümlerin insanları ne kadar içler acısı duruma düşürdüğünü göstermektedir. Batılı devletlerin Osmanlı Devleti’nin zayıf hâlini fırsat bilip ayaklanmaların tamamına destek verdikleri görülmektedir.²⁹⁴ Bu zulüm, sadece Türklere yapılan baskılardan ibaret değildir, aynı zulüm Balkan coğrafyasında Türklerle dostane bir şekilde yaşayan azınlık milletlere de uygulanmıştır.²⁹⁵

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun İttihat ve Terakki’nin hâkim olduğu dönemi, muhalif gazeteci Ahmet Kerim’in²⁹⁶ gözünden eleştirdiği *Hüküm Gecesi* romanında da Balkan Savaşları öncesi Balkanlar’daki siyasi atmosfere ve sonrasında çıkan savaşa temas edilmektedir. Savaş esnasında Avrupa devletlerinin Balkan milletlerine yaptığı insanlık dışı uygulamalar bütün çıplaklığı ile romana yansır. Balkanlar’ı bir savaş alanına çeviren Avrupa devletleri yaşanan insanlık dışı dramı zevkle izlemektedirler. Bu durum milliyetçi

²⁹³ Halide Edib, “*Balkan harplerine Birinci Cihan Harbi’nin kostümlü provası demek çok yerinde olur. İngiltere ve Fransa’nın Boğazlar’ın Ruslar tarafından işgal edilmesine rıza göstermemekte ısrarları Rus Hariciye Nazırı Yswolski dolambaçlı bir plân hazırlamaya sevk etti. Bu plân Türkiye’yi Balkan ülkelerine ezdirmeye dayanıyordu. Bu tahakkuk ettiği takdirde, İngiltere, Fransa dahi büyük ve şamil bir dünya harbine sürüklenecek, Avusturya ve Almanya Balkanlar’dan el çekmeye mecbur olacaklar. Türkiye kuvvet olarak ortadan kalkacak, Rusya hem İstanbul hem de Boğazlara rahat rahat yerleşecekti.*” der. (Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri, s. 91.)

²⁹⁴ Tarık Zafer Tunaya bu politikaya işaret eder: “*Batı’nın büyük devletleri eski deyişle ‘Düvel-i muazzama’ kendi aralarında anlaşamadıkları ve kurdukları dengelerin bozulmasını istemedikleri sürece Osmanlı İmparatorluğu yaşamını sürdürebilmektedir. Çünkü imparatorluk öz ve iç dinamiği ile kendini kurtarma gücünden yoksundur. Üstelik çok uluslu yapısında yer yer bağımsızlık ve ayrılma girişimleri vardır. Bu girişimler yunan ayrılmasından sonra (1829), özellikle Balkanlar’da sarsıntılı ihtilâl eylemleri kazanmıştır. Büyük devletler bu eylemleri çıkarları oranında desteklemektedirler.*” (Tarık Zafer Tunaya “Kanuni Esasi ve Jön Türkler”, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler 1876-1938: Kanuni Esasi ve Meşrutiyet Dönemi**, 2.b., Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2003, s. 4.)

²⁹⁵ Erol Haker, *Bir Zamanlar Kırklareli’de Yahudiler Yasardı* adlı eserinde Kırklareli’de yaşayan Yahudi ve Türklerin işgal sırasında birlikte hareket ederek şehri terk ettiklerini belirtir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Haker, **Bir Zamanlar Kırklareli’de Yahudiler Yasardı**, s. 136-138.

²⁹⁶ Yakup Kadri, hatıralarında Ahmet Kerim’in Refik Halit’in hayatından izler taşıdığını belirtir: “*Refik Halit’e gelince o çoktan muhalefet cephesinin ön safında yer almış bulunuyordu. Bilerek isteyerek kendi kararı ve kendi iradesiyle mi? Hayır, Refik Halit’e hiçbir zaman politikacı denemezdi. Hele muhalefete, hele ana muhalefet partisine en ufak bir meyli yoktu. Tam tersine bunları daima bayağı ve külistür bulur, küçümserdi. Fakat ne çare ki bir yandan da İttihat ve Terakki’nin kaba kuvvet idaresine karşı duyduğu tepki öbür yandan yakınları dost ve ahabplarının çoğunlukla ittihatçılar aleyhinde oluşları onu ister istemez muhalefet safına sürüklemiş oluyordu.*” (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969, s. 71-72.)

bir gazeteci olan Ahmet Kerim'in penceresinden romana şu şekilde yansır:

“Ahmet Kerim her şeyin vehamet kesbettiği bu fena günlerde Ferah tiyatrosu gecesi kendi ile dertleşen arkadaşının ‘Bizi Balkanlaştırdılar!’ sözünü hatırlıyordu. Evet Balkanlılar bizi ordu ile istila etmeden evvel adaletleri, zihniyetleri usul ve müesseseleriyle zapt ve işgal etmiş bulunuyorlardı. Gittikçe gümbürdüyerek yaklaşan selin önünde nereye kaçmalı? Nasıl kurtulmalı?

Ahmet Kerim hayalinde kahraman ve asil Rumeli'yi bu görgüsüz, kaba ve şirret Balkanlar'ın ayakları altında şimdiden ezilmiş, çiğnenmiş çamura ve kana bunalmış görüyordu. Genç adam hayalinden geçirdiği bu meşum tehlikenin hakkaten ne kadar dūn olduğunu anlamakta gecikmedi. Daha ilk hamlede Garb ve Şarkî Trakya'dan yorgun asker kitlelerine karışarak İstanbul'a dökülen muhacir aileler akıl almayacağı vahşetlerden bahs ediyorlardı. Bunların yanında köy yakmak, kızların ırzına geçmek ve küçük çocukların karınlarına süngü saplamak gibi her vakit işitilen barbarlıklar hiç kalıyor. İnsana bir gülyabani masalı dinliyorum vehmi geliyordu.

Bu kanlı sahnenin karşısında ise Avrupalıların zevkü şevkine payan yoktu. Sanki Rumeli baştan başa bir seyran bir arena idi ve Avrupa rical siyasilerde da birer Roman İmparatorluğu gibi mermerden localarına kurulmuşlar bu ölümlü güleşleri seyre dalmışlardı. Mağlup düşenlere nefret ve istikarla bakıyorlar. Galipleri dostça tebessümlerle teşci ediyorlar. ve galip arenada başını kaldırıp soru soruyordu:

-Son darbeyi vurayım mı?

-Vur, vur, vur! diye bağıryorlardı.” (s. 248-250)

Balkan Savaşları esnasında vatanseverliği yalnızca kendilerinde gören İttihat ve Terakki yöneticilerinin yaptığı stratejik hatalar *Hüküm Gecesi* romanına da yansımıştır.²⁹⁷ Komutan Nazım Paşa imzalı resmî bildiri, askerin moralinin bozulup ordunun dağılma sürecini hızlandırır. Ahmet Kerim, yaşanan askerî trajediyi gözyaşları içerisinde izlerken uykuları kaçır:

²⁹⁷ Tarık Zafer Tunaya, İttihatçılar'ın bu vatanın sahibi olarak sadece kendilerini gördüklerini belirtir: “... İttihatçılar toplum dışı bir gücün kendilerine verdikleri ödevin bir “missionun” gerçekleştircisiydiler. İttihatçılık, âdeta tanrısal bir imtiyaz oluyordu. Bu seçkin insanlara muhalefet nasıl yapılabilirdi. Daha başlangıçta siyasal dramın tek kahramanı, en büyük kahramanı, en büyük aktörü olmaya mecbur kılınmışlardı. Bu kutsal ve kurtarıcı güce muhalefet etmek, onun iktidardan uzaklaşmasını istemek bir nevi vatan hanlığı sayılırdı...” (Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler III: İttihat ve Terakki**, s. 483.)

“işte bu alkış u teşvik sesleri arasında Bulgarlar önlerine camidü zihayat önlerine ne rastgelirse yakıp yıkarak silip süpürerek İstanbul’un kapılarına dayandılar. Türk efkâr-ı umumiyesi bu felaketten Nazım Paşa imzalı kısa bir tebliğ-i resmi ile haberdar oldu. Bu bildiride şöyle deniliyordu: Bir millet için muharebede zafer kadar hezimette mukadder telakki olunmalıdır ve ne zafer nailiyetten fazla gurura kapılmalı ne mağlup olduk diye ümitsizliğe düşmelidir Ahmet Kerim bu büyük hailenin bu kadar basit ve kısa bir tarzda anlatışını harb edebiyatının bir sehli mümteni addetti. Fakat hadd-ü harb Çatalca’ya çakıldığı günden beri derinden derine işitmeye başlayan top sesleri bu tebliğden daha belîğdi. Genç adam bu top sesleri bazı geceler sabaha karşı ta yatağı içinden duyuyordu

Bunlar mütemadi-i mutterid bir gök gürültüsünü andırıyordu ve bütün İstanbul halkı bir bora esnasında bir ağılın koyunları gibi burunlarını yere dikmiş, gözlerini feri sönmüş bir halde birbirine sokuluyorlardı. Bu emsalsiz mahşer gününde artık ne ittihatçılıktan ne itilafçılıktan bahse imkân kalmıştı. Hatta Rumlar bile İstanbul’un Bulgar eline düşmesinden titriyor ve gazeteleri bizim gazetelerle hem ahenk Türk ordusun bir takım gayri varid muvaffakiyetinden bahşediyordu.

Lakin her gece akın akın gelen başları, kolları ve bacakları beyaz sargılı ve mecruhları ne yapmalı?” (s. 250-251)

Sınırları Arnavutluk’tan Basra Körfezi’ne, Trablusgarp’tan Yemen’e uzanan koskoca bir devlet 1909’dan 1918’e kadarki dokuz yıllık İttihat ve Terakki yönetiminde parçalanır. Siyasi roman olarak nitelenen *Hüküm Gecesi*’nde, yakın tarihimizin çok önemli bir dönemi gerçek olay ve kişilerden yola çıkılarak anlatılır. Gerçek kişilerle, siyasi ve sosyal belge niteliği taşıyan romanda Yakup Kadri, gençlik döneminde yaşadığı II. Meşrutiyet yıllarını; gazeteci Ahmet Samim’in öldürülmesinden Babıali baskınına kadar uzanan olayları, İttihat Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasındaki siyasi çekişmeleri tarihî bir kronoloji etrafında verir. Romanda Balkan Savaşları’ndan sonra Anadolu’ya âdeta canlarını kurtarmak için sel gibi akan göçmen Türklerle, geri çekilen ordu ve yaralılar birlikte verilmeye çalışılmıştır. Siyasi basiretsizlik ve bunun sonucunda yaşanan trajedi bütün çıplaklığıyla romana yansır²⁹⁸.

²⁹⁸ İstiklal Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy Balkanlar’da yaşanan felaketi en derinden hisseden ve şiirlerinde dile getiren şairimizdir. Kosovalı bir Arnavut olan Mehmet Akif, “Hakkın Sesleri” adlı şiir kitabında bu acıyı babasına seslenerek ifade etmiş, Rumeli’de yanan ateşi söndürmeyi ecdada karşı millî bir vazife addetmiştir.

“Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,

“Her gün bir noktası yıkılan müdafaa duvarının bu hurda haş olmuş taşları İstanbul’un sokaklarına yürekler parçalayıcı bir çatırtı ile dökülüyordu. Her gece her gece Sirkeci’den Şişli’ye Sirkeci’den Kabataş’a Sirkeci’den Fatih’e veya Topkapı’ya doğru uzanan araba zincirleri şimdide birer mumya hâline inkılap etmiş. Bu beyaz sargılı insanları taşımakla bitiremiyordu.

Bir an geldi ki İstanbul sağlam adamlardan ziyade bu yaralılarla bu ma’lullerle bu koleralılarla doldu. Evet, koleralılar... zira Türk ordusun bir taraftan Bulgar Şarapnelleri diğer taraftan kolera basilleri el ile vermiş çifte orak gibi biçmekte idiler. Ahmet Kerim, bu biçilen etlerle kemikleri kâh bir mektep koridorunda, kâh bir cami avlusundaki ri’şedar yağışlarına bakıyordu. Bunlardan ne bir ah ne bir enin çıkıyordu. Genç adam kendi kendine:

- İşte Türkiye’de, ne muhterem mübarek realite diyordu. Evet, Türkiye’yi Türkiye yapan bu etkilerdi. Bu kemiklerdi. Türkiye, hep bu muzdarip, bu muhteliç, bu sessiz kurban etlerinden, kurban kemiklerinden ibaretti ve bundan ötesi? Bundan ötesi gülünç ve galiz bir masaldan ibaretti. Bundan ötesi ferah tiyatrosundaki sahneydi. Bundan ötesi Babıali’nin Sadaret kapısını önündeki harb nümayişleriydi.” (s. 251)

Osmanlı Devleti, Balkanlar’da bir taraftan ayaklanan azınlıklarla uğraşır ve Bulgarların acımasız zulmüne uğrarken belki bundan daha kötüsü de Avrupa diplomasisiyle karşı karşıya kalır. Yapılan zulme seyirci kalan Avrupa devletleri sadece seyretmekle kalmaz, Osmanlı Devleti’ni devletler arası platformda haksız konuma düşürmek için diplomasinin bütün yollarını kullanırlar.²⁹⁹ Yakup Kadri, Avrupa

Bak nasıl doğranıyor? Kalk baba kabrinden kalk!

Diriler koşmadı imdadına, sen bari yetiş...

Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müdhîş!

....

Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova...

Sen misin, yoksa hayalin mi? Vefâsız Kosova!

Hani binlerce mefâhirdi senin her adımın?

Hani sinende yarıp geçtiğin yol “Yıldırım”ın?

Hani asker? Hani kalbinde yatan Şah-ı Şehid?

Ah o kurban-ı zafer nerde bugün? Nerde o iyd?

Söyle, Meşhed, öpeyim secde edip toprağını;

*Yok mudur sende Murâd’ın iki üç damla kanı?” (Mehmet Akif Ersoy, **Safahat**, haz. Ömer Faruk Huyugüzel-Rıza Bağcı-Fazıl Gökçek, Feza Yayıncılık, İstanbul, y.t.y.)*

²⁹⁹Yılmaz Gürbüz’ün 1974 yılında basılan *Balkan Acısı* adlı romanında Abdülhamid muhalifi olan Doğan, eğitim için İngiltere’ye gider, burada Jön Türklerin faaliyetleriyle yakından ilgilenir. Yazar Balkan Savaşları öncesi Rumeli’de Türklere yapılan saldırılardan, Türkler aleyhine yapılan propagandadan

devletlerini “Avrupa medeniyeti” olarak niteler. Bu medeniyeti çıkarıcı, egoist bir cemiyet olarak görür.³⁰⁰ Özellikle İngiltere’nin masa başında Osmanlı Devleti aleyhine çalışması romana bütün çıplaklığıyla yansır:

“Bütün devletler meyanında hassaten İngiltere’nin asil kalblere insanlara her vakitten daha gayr-i insanî, daha vahşi, daha feodal bir görünüşü vardı. Sanki her İngiliz bir hortlamış ‘Gladstone’idi ve o rutubetli adanın sisleri arasından bize kırmızı çehrelerinin ortasında beyaz dişlerinin hain parıltılarıyla sırıtıyorlardı.

Ve bu dişlek düşmanların Türk milletine karşı açtığı harp, Bulgarların müselsil-ü mürettep cinayetlerinden daha vahşi bir amansızdı. Ahmet Kerim, Balkan ittifakının huni-i çemberi Avrupa’nın beyaz-ü sessiz bin kat daha az muvakkıs buluyordu.” (s. 255-256)

C. Behçet Perim tarafından kaleme alınan *Göçmen Ahmet* adlı romanda, romana adını veren Ahmet Gültekin’in babasının yaşadıkları vasıtasıyla Balkan Savaşları sırasında Bulgar askerlerinin yaptıkları zulümlere temas edilmiştir. C. Behçet Perim, Makedonya’da doğmuş; ancak göç etmek zorunda kalan ailesiyle birlikte Trakya’ya yerleşerek burada büyümüştür. Edirne’nin işgal edildiği yıllarda gazetecilik yapan yazar, yazıları yüzünden işgal kuvvetleri tarafından öldürülmeye çalışılır. Bu sebeple Edirne’yi terk etmek zorunda kalır. Bütün bu olayların üzerinden on beş yıl geçmiştir. Yazar eserlerini okuyan bir köy öğretmeninden gelen mektuptan etkilenerek Edirne’ye gitmeye karar verir. Edirne’de henüz öğrenciyken tanıdığı Öğretmen Korkut’un daveti üzerine Tekirdağ’a geçer. Bir ev kiralayarak yaz mevsimini burada geçirmeye karar verir. Etrafindakilerin “Mecnun Ahmet” adını verdikleri Ahmet Gültekin’le tanışan yazar, onun konuşmalarından ve fikirlerinden çok etkilenir. Ahmet Gültekin, yaşadığı olayların etkisiyle kendisini toplumdan soyutlamış, insanların ne dediklerini umursamadan kendi dünyasında yaşamayı tercih eden biridir.

Ahmet Gültekin’in babası Ali Pehlivan, Balkan Savaşları sırasında eşi ve oğluyla birlikte Makedonya’dan göç ederek Edirne’nin bir köyüne yerleşir. Yazar, Ali Pehlivan

İngiliz-Yahudi işbirliğini sorumlu tutar. Balkan Savaşı’na katılan Doğan, bu savaştan bir kolunu kaybederek döner. Savaş sonrası köyündeki Türklerin her şeylerini kaybettiğini ve malları üzerinde adeta bir ganimet paylaşımı yapıldığını görür. Doğan, Cumhuriyet sonrası yapılan Mübadele neticesinde Türkiye’ye göç eder. (Yılmaz Gürbüz, **Balkan Acısı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.)

³⁰⁰ “Bir sürgün adını taşıyan son kitabımda Avrupa medeniyeti denilen şey hakkındaki tiksintilerimi ve bunun kuvvetine dair bazı şüphelerimi tespit etmeye çalıştım. Avrupa medeniyeti her şeyden evvel egoizm ve menfaat üzerine kurulmuş cemiyetlerin müşterek adıdır.” (Mehmet Tekin, “Bir Sürgün Romanında Edebi ve Fikrî Temeller”, **Doğumunun 100.Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, s. 180.)

hakkında bilgiler vermeye başlar. Ali Pehlivan'ı geçmişin trajik anılarına götürür. Balkan devletlerinin askerleri savaş esnasında Ali Pehlivan'ın babasını katlederler:

“Ali Pehlivan gençliğinde bile beş on kereden ziyade güreşmiş değildi. Zengin adam evladı idi. Şimdi düşman elinde kan ağlayan babadan kalma mülkleri, toprakları çayırları, bağları, bahçeleri, dört taşlı bir de değirmenleri vardı. Alçak düşmanlar kendisi gibi mert ve iyi yürekli babasını bu değirmenin konuk odasında koç boğazlar gibi boğazlayıp öldürmüşlerdi.” (s. 53)

Köylere ve ticaret kervanlarına yapılan baskılardan elde ettikleri geliri yeterli bulmayan komita ve çeteler, zengin Türkleri kaçıarak fidye talebinde bulunurlar. Bu konuya temas eden romanlardan birisi de *Yörük Ali*'dir. Romanda şimdiki zamandan geriye gidilerek Yörük Ali hakkında bilgi verilir. Rospa köyünde dünyaya gelen Ali'ye “Yörük” lakabı, köyünün bir Yörük köyü olmasından dolayı verilmiştir. Başka bir söylentiye göre ise bu lakabı hızlı güreşmesi sayesinde almıştır. Çok hareketli bir çocuk olan Yörük Ali, on dört yaşına gelmeden güreşmeye başlar ve başarılı olur.

Köyünde yapılan bir düğündeki güreş müsabakalarına katılan Ali güreş tutarken, Kara Yorgi ve çetesi Rospa köyüne saldırır. Komita, önce Yörük Ali'nin babasını yakalayarak ondan kardeşi Yörük Mustafa'nın yerini öğrenmeye çalışır. Kardeşinin yerini söylemediği için onu tartakladıkları sırada, gürültü yüzünden dışarıya çıkan Yörük Mustafa, kendisini arayan çeteye boş bulunarak kimliğini ifşa eder. Bunun üzerine çete, Yörük Mustafa'nın evine saldırır.

Halk, köyün dışında yapılan güreş müsabakalarını seyrederken, köyden gelen silah sesleriyle çete baskınına uğradıklarını anlarlar. Yörük Ali de başta olmak üzere herkes köye koşar:

“Köye geldikleri zaman acı ile burkuldu. Çünkü Bulgarlar köyde kısa zaman kalmalarına rağmen bütün evlere girip çıkmışlar, evlerde rastladıkları ihtiyarları, kadınları dövmüşler, onların kulaklarından zorla küpelerini kopararak almışlar, sandıkları kırarak para, altın aramışlardı. İşin en fenası Yörük Mustafa ile kardeşini de dağa kaldırmışlardı.” (s. 61)

Yörük Ali, Edirne'deki Kesence Çiftliği'ne uğrar. Bu çiftliğin sahibi olan Mustafa Bey, düzenlediği ödüllü güreş müsabakalarıyla ve güreşçilerini himaye etmesiyle tanınmaktadır. Birkaç kez Ali de bu çiftlikte misafir olur ve Mustafa Bey'le tanışarak dost

olma fırsatı bulur. Yörük Ali, Mustafa Bey'i çiftlikte bulamaz. Onu görebilmek için şehir merkezine gider. Yörük Ali, Mustafa Bey'in oğlu Nuri Bey'in, Bulgar çeteleri tarafından kaçıırıldığını öğrenir:

“Bulgarlar, Selanik'teki muvaffakiyetlerinden sonra büsbütün şımarmışlardı. Sofya merkez komitası çok cesurâne bir karar daha verdi. Bulgar çetelerini beslemek için fazla miktarda paraya ihtiyaç vardı. Bu parayı Türk zenginlerinden tedarik edeceklerdi. İlk olarak Kesence Çiftliği basılarak Mustafa Bey'den 25 bin altın istenecekti. Bu iş zordu. Fakat Bulgar çeteleri o devrin hükûmetinin acizliği yüzünden şımarmış olduklarından Mecanof ve Sokolof isminde iki Bulgar çete reisi derhâl bu işi üzerine aldılar ve bir gece yarısı Kesence çiftliğini bastılar. Bulgar çetesinin mevcudu elli kadardı içlerinde o zamanki ismi Stoyan olan ve sonradan Türklüğü kabul eden meşhur Bulgar Sadık da vardı. Bir tesadüf eseri olarak baskın gecesi Mustafa Bey çiftlikte bulunmuyordu. Bulgarlar onun evlenme çağına gelmiş olan ve güzelliği Edirne tarafında dillere destan olan oğlu Nuri Bey'i kaçırdılar. Bulgarlar çiftliği terk ederken bir de haber bırakmışlardı:

Eğer babası 25 bin altın verirse Nuri Bey'i serbest bırakacaklar, şayet altınlar bir hafta zarfında gelmezse delikanlıyı öldüreceklerdi.” (s. 188)

Yörük Ali, eski bir ahababı olan Mustafa Bey'in oğlu Nuri Bey'in Bulgar çeteleri tarafından kaçıırıldığını öğrenir. Adamlarıyla çetecilerin bulunduğu yeri basarak Nuri Bey'i kurtarır ancak yaralı olan Nuri Bey ölür. Sağ olarak ele geçirilen çeteciler yargılandıktan sonra idam edilirler.

Osmanlı Bankası'nın havaya uçurulması, Mustafa Bey'in oğlunun kaçıırılması, bunun yanında Makedonya'yı ele geçirmek isteyen Rum ve Bulgar çetelerinin çeşitli saldırılar düzenlemesi Avrupa'nın ve Amerika'nın dikkatini bu bölgeye çeker. Pek çok yabancı gazeteci, durumu yerinde tespit etmek üzere Selanik'e gelir. Bunlardan birisi de, Amerikalı kadın gazeteci Miss Eston'dur. Miss Eston, liseden arkadaşı olan komitacı Silva vasıtasıyla Sarafof'la tanışır. Miss Eston, Bulgarların Makedonya'da yaptıklarını onaylamakta ve onların tarafını tutmaktadır. Bu durumdan faydalanmak isteyen Sarafof, Miss Eston'a kendileriyle birlikte Makedonya'yı dolaşmasını teklif eder. Miss Eston, bunu kabul ederek Sarafof ve adamlarıyla birlikte yola çıkar:

“Eston, Sarafof'la dağlara çıkarken o köyde kalan Bulgarlar da Amerikalı kadın gazetecinin, köylerini basan Türk çeteleri tarafından dağa kaldırıldığı şeklinde, hakikatle

taban tabana zıt bir haberi Selanik'e uçurdular. Selanik'teki Amerikan konsolosluğu hemen bunu siyasi bir hâdise yaparak Osmanlı hükûmetine müracaat etti ve Amerikalı kadının hakikaten Türkler tarafından dağa kaldırıldığı kanaatine varıldı. Hükûmet, her tarafa kuvvetli jandarma müfrezeleri göndermiş, ayrıca bu kadının izini bulana veya yakalayana büyük mükâfatlar verileceğini de vadetmişti. Şüphesiz bu vaatlerin hiçbir tesiri olmamıştı. Çünkü Amerikalı aranılan yerde değil, Bulgarların elinde idi.”(s. 211)

Bulgar komitası, bir süre sonra Miss Eston'u Türk çetelerinin elinden kurtardıklarını ve bunun karşılığında on yedi bin altın istediklerini Osmanlı hükûmetine bildirir. Paranın ödenmesiyle birlikte Eston, kucağında Sarafof'tan olan çocuğuyla birlikte Selanik'e getirilir. Eston, çocuğunu da alarak Amerika'ya geri döner.

Yörük Ali, Türk askerlerini taşıyan bir treni havaya uçurmak isteyen Sarafof ve arkadaşlarını yakalar ve öldürür. Daha sonra da Stefan'ın peşine düşen Yörük Ali onu da yakalar ve kendi silahıyla vurarak olaya intihar süsü verir. Böylelikle, Bulgarların Türkler aleyhine propaganda yapmasının da önüne geçmiş olur.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanında savaş esnası ve sonrasında Balkan devletlerinin gazetelere verdikleri demeçler dikkat çeker. Balkan ve Avrupa devletleri savaşa verdiği fiili desteğin yanında dünya kamuoyunu da Türkler aleyhine kışkırtmak için gazetelere demeçler vermişlerdir. Roman kahramanı Cemal, babasının ani çıkan tayininden dolayı sevdiği kız Sabiha'yı bırakarak Anadolu'dan ayrılmak zorunda kalır. Aradan geçen altı yıldan sonra tekrar İstanbul'da bulunan eski mahallesine döner. Bu gelişinin ana sebebi tıp eğitimi almaktır.

Cemal, İstanbul'a döndüğü sırada İstanbul düşman işgali altındadır. Avrupa'dan İstanbul'a dönerek tarih öğretmenliği yapan İhsan, Millî Mücadele döneminde aktif görev alır. İhsan, eskiden devlette görev yapmış paşalarla Cemal'i iletişime geçirir. Cemal, eskiden devletin üst düzey makamlarında görev yapmış Nasır Paşa'nın mücadeleye destek olması maksadıyla eski hatıralarının yayınlanmasını istemektedir:

“O gün gazetelerde Sir Edward Grey'in Balkanlar'da statükonun hiç değiştirilemeyeceği hakkındaki beyanatını okuyunca yıldırımla vurulmuşa döndüm. Sabahleyin çok erken kalkmış, civar ormanlarda bir at gezintisi yapmıştım. Tabi şehirde beraber görülmemiz dedikoduyu mucip olacak çok latif bir mahlûkla! Bu güzel gezintiden sonra, bu havadisi okumak beni dilhun etti. Derhal kendime gelmek için banyo oldu. Sonra

Başvekinden randevu istedi. Devletimizin menafî-i aliyesine karşı yapılan haksızlığı protesto edecek ve Avrupa kabineleri nezdinde geniş bir müdahalede bulunması için tavassutunu rica edecektim.” (s. 185)

5.4. SAVAŞ SONRASINDA BALKAN DEVLETLERİNİN YAPTIĞI BASKI VE ZULÜMLER

Balkan Savaşları’nın hemen ardından Balkanlar’ı terk etmeyen Türklere yapılan baskılar sistemli bir şekilde devam eder. İttihat ve Terakki, yönetime geldikten sonra uyguladığı politika ile her ne kadar istibdadı yıkıp özgürlüğü getireceğini iddia etse de bu politika Balkanlar’ın parçalanma sürecini hızlandırmıştır.³⁰¹ Balkan Savaşları’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin Tanzimat’la uygulamaya başladığı Osmanlılık fikrinden vazgeçilmiş, Türkçülük fikri ülke genelinde kuvvet kazanmaya başlamıştır. Bu düşünceyle devleti ancak Türk milletinin ayakta tutacağı anlaşılmıştır.³⁰²

Balkan Savaşları’ndan sonra bağımsızlığını ilan eden Balkan devletlerinin Türklere yaptığı baskı ve zulüm “Türkler ve Balkanlar” bölümünde istatistiklerle verilmiştir. Balkan devletleri eğitim, dil, iş, milliyet gibi birçok alanda Türklere baskılar yapmış, Türkleri Balkanlar’dan göçe zorlamışlardır.

5.4.1. Eğitim Alanında Yapılan Baskılar

Batılı devletler, eğitim alanında sadece Türk gençlerinin okuyup bilinçlenmesini engellemekle yetinmemişler, Balkanlar’da sistematik olarak okullar açmışlardır. Ersoy Taşdemirci, yabancı ve azınlık okullarıyla ilgili bir makalesinde bu okulların tarihî serüvenini uzun uzadıya anlattıktan sonra yazısını şu sonuçla bitirir: “*Batılı devletler, kapitülasyonların ürünü olan yabancı okulları da hem azınlıkların kültürel kimliklerinin*

³⁰¹ Şevket Süreyya Aydemir’in şu sözleri buradaki fikirleri destekler mahiyettedir: “*Kısacası idare fenadır. Anadolu ve Rumeli’nin Türk köyleri ve kasabaları buna isyan edemez ama Osmanlı İmparatorluğu içerisinde Türk olmayan halklar arasında isyanlar birbirini kovalar. Arnavutluk, Müslüman ve Hristiyan Arnavutların arka arkaya üç isyan dalgası ile sarsılır. Suriye ve çevreleri isyan içerisinde. Sonra da büyük isyan Yemen’de patlar. Kanlı çarpışmalar ve kan dalgaları, yeni padişahın ilk saltanat yıllarını doldurur. İmparatorluğun binası sarsılır durur. Yani imparatorluk onu çöküntüye götürecek olan asıl harpler başlamadan evvel zaten kendi içinde ve neredeyse yıkılmak üzeredir.” (Aydemir, **Enver Paşa**, Cilt II, s. 190-192.)*

³⁰² Halide Edib bu duruma işaret eder: “*Balkan Harbi’nin en bariz neticesi, eski bir imparatorluk ananesi olan Türk unsurunda uyanan milliyetçiliktir. Evvelâ bu daha ziyade münevverler arasında birazda diğer unsurların memleketi parçalamaya matuf milliyetçiliğine bir aksülâmel olarak Türkler arasında da kendini gösterdi denilebilir. Hasta adamın muhtelif uzuv ve unsurları kopup ayrılıyordu. Hasta adamın son dayanağı olan Türk veya tamamen Türkleşmiş unsurlar ancak bir genç Türkiye yaratmak suretiyle pâyidar olabilirler, aksi takdirde muhtelif parçalar arasında kaybolup giderlerdi...” (Adıvar, **Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri**, s. 98.)*

*gelişmesi ve siyasi bağımsızlıklarını kazanmaları, hem de Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi ve iktisadî emellerinin gerçekleşmesi için bir vasıta olarak kullanmışlardır. Avrupalı devletler, Türkiye’de sürekli olarak etnik ve azınlık gruplarla ilgilenmişler ve Türkiye’de insan haklarını sadece azınlık ve etnik grupların hakları olarak algılamışlardır.”*³⁰³

Bu okullar sadece Balkanlar’a değil Osmanlı Devleti’nin her bir köşesine açılmış ve Osmanlı Devleti’nin çöküş sürecini hızlandırmıştır. Bu durum Balkan temalı olmayan romanlara da konu olmuştur. Müfide Ferid Tek, *Pervaneler* adlı romanında özellikle yabancı okulların Türkiye’deki zararlı rollerine dikkat çekmiştir.³⁰⁴ Romana konu olan Bizans Koleji, Türk çocuklarını tuzağa düşüren bir okul olarak anlatılmıştır. Türk çocuklarının arkadaş çevresi ise yabancılardan çok Türkiye’de yaşayan gayrimüslimlerden oluşur. Öğretmenlerin çoğunun Amerikalı olduğu bu okulların genel yapısı ve arz ettiği tehlikeler romana şu şekilde yansır:

*“Nasıl olacak, o mektebe gidenlerin hepsi ahlakına ve mektepte geçirdiği müddete göre bir istihâleye uğruyor. Fakat çocukluktan itibaren orada büyüyenler, her hâlde Türklükten sıyrılıyorlar ve Amerikan mukallidi oluyorlar.”*³⁰⁵

Yalçın Tuna’nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Balkan devletleri Türk milletini Balkanlar’dan silmek için çeşitli baskılar yaptığı üzerinde durulur. Bulgarların eğitim alanında yaptığı baskıların başında Türk çocuklarını millî bağından koparıp “Bulgarlaştırma” metodunu uygulama gelir. Bu bağlamda Bulgarlar Türk okullarını yönlendirip Türk gençlerini bağlarından koparmaya çalışırlar:

“Genel savaştan sonra büyük devletler Türkiye’yi ortadan silmek istedikleri vakit, ulusunu seven, yurduna çözülmaz bağlarla bağlanan Kemal Atatürk, Anadolu’nun çelik kayalarında, boşluk yaylalarında yokluktan varlık yoğurmaya çalışırken yine kendi ırk ve soyunun, fakat kansız, yurtsuz kimseler tarafından ölümle arattırılmıştır. Türkiye’de yapılan şapka devrimi, harf devrimi Türk yurdunun böldüğü siyasal sınırlardan çıkıp damla damla sızdığını görünce kara kuvvetin başka Bulgar hükûmeti Türk gençliğinin ulusal bağlarını koparıp kesiyordu. İlk olarak Şumnu- Şumen’deki Türk öğretmen okulu

³⁰³Ersoy Taşdemirci, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Kayseri, 2001, s. 30.

³⁰⁴ Benzer bir konu Necmettin Halil Onan’ın *Kolejli Nereye* adlı romanında da işlenir. *Pervaneler* romanında yabancı okulların rolleri ile ilgili olarak bkz. Enginün, **Mukayeseli Edebiyat**, s. 241-246.

³⁰⁵ Müfide Ferid Tek, **Pervaneler**, 1.b., Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340, s. 8. (Alıntılar bu baskıdandır.)

kapatılarak medreseler yükseltildi. Tuna, Rodop, Koca Balkan, Meriç, Tozluk, Kamçı çocuklarını bağlayan Turan bağlılığı koparıldı.

Bu görgüsüz, bilgisiz insan kümeleri bir sürü gibi yürüyor, akıyor gidiyordu. Zira Türk'ün ulusal okulları kapanıyor, dili, benliği soyluluk özü çürütülüyordu.” (s. 12-13)

Akın Yolcuları romanının geçtiği Bulgaristan'da Türklere yapılan baskılar eğitim alanında başlar. Bulgar hükûmeti, Türk gençlerini millî bağından koparır. Gökmen ve ailesi trenle Türk topraklarına ilerlerken Şumnu'ya varırlar. Şumnu, Türklerin öz benliğine ihanet ettiği bir yer hâline getirilmiştir. Şumnu'da okulları kapatılan Türk gençleri bir Bulgar gibi yetiştirilir. Gökmen, bu durumu görünce kendi hastalığını unutacak derecede etkilenir:

“Bugün tarihine, soyuna hainlik eden, Türk'ün eğildiği büyük kurtarıcısına ilençler okuyan yersiz yurtsuzları düşündü. Kalbi daha o kadar sızladı. Arkasını pencereye döndü. Karanlıklara bakmıyordu. Hastalığını da unutmuştu.” (s. 79)

Sâmiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında Pembe Hanım, Abdullah ve arkadaşlarına eski günleri anlatırken Balkanlar'da Türklere eğitim alanında yapılan baskıların ne kadar sistemli olduğundan bahseder. Kendisi ve ailesine yapılan baskılardan ziyade eğitim alanında yapılan baskıların bir medeniyetin Rumeli'den kökünün kazanması anlamına geldiğini belirtir:

“İhtiyar kadın, alnına o muhacir damgasını vuran muharebe lafı açılır açılmaz, uzun yılların basamaklarını bir solukta tırmanarak geçip gençliğinin tahtına oturur ve işte oradan hafızasını zorlamaya lüzum göstermeyen bir kolaylıkla bütün bir boğuş faciasının çizgilerini sıkıntısız, zahmetsiz ortaya dökerdi.

Bütün aile ve kendisiyle dostluğu olan herkes Rumeli, Türk hâkimiyetinden çıkmadan evvel düşmanın her köşeye diktiğimiz medeniyet meşalemizi nasıl söndürdüğünü mekteplere, medreselere, harsa, irfana, şuura, sanata hülâsa bütün bir medeniyete bir manevi hayat silsilesini nasıl inceden inceye suikast edilmiş olduğunu bir tarih yaprağından daha canlı olarak ondan duyup öğrenmiştik.” (s. 47)

5.4.2. Dil, Din ve Gelenek Konusunda Yapılan Baskılar

Balkan devletlerinin bilinçli olarak yaptığı baskılardan en yaygını dil, din ve gelenekler hususundadır. Zor kullanılarak yapılan bu baskılar oradaki Müslüman toplumu ya göçe zorlama ya da Hristiyanlaştırma adına gerçekleştirilmiştir.³⁰⁶

Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* adlı romanında Türk-Yunan Savaşı esnasında Rumların Türklere yaptığı baskılar dikkat çeker. Kimsesiz Türk ve Müslüman kadınları yakalayan Rum ve Yunan askerleri, onları zorla Hristiyan yapmaya çalışırlar. Dininden vazgeçmeyenleri de öldürürler:

“Bunlar arasında Porselaki, Cemali'nin baldızı Fatma'ya tüm işkenceler yapılmış Müslümanlıktan çıkıp Hristiyan olması teklif edilmiş kendisi son derce ısrar edince kadın demeyip şehit edilmiştir...” (s. 231)

Muzaffer Nazikter'in *Girit Kurbanları* adlı eserinde Girit'in Selna kasabasında Rumların Türkleri adadan atmak için Türklerin kutsal değerlerine yaptıkları saldırılardan bahsedilir. Girit'te Rumların Türklere yaptığı bu baskı ve zulüm, sadece bu esere değil çeşitli hatıratlara da konu olmuştur.³⁰⁷ Kasabayı ateşe veren Rumlar, Türkleri kovalayıp bir samanlığa sıkıştırırlar. Namuslarına düşkün Türk kadınları, Rumların Türklere geçmişte yaptıkları saldırılar akıllarına geldikçe ağlarlar:

³⁰⁶ Rodop Balkanlar'ı Arda Nehri havzasında yaşayan Pomakların yaşadığı bölgelere gelen Bulgarlar önce imam, muhtar ve eşrafi öldürdükten sonra camileri kiliseye çevirip papazları yerleştirirler. Hristiyanlığı kabul etmemekte direnenleri kulaklarından keser, tırnaklarını söker ve öldürürler. Gümölcine ve İşkeçe'ye hicret edenler eski yerlerine zorla geri döndürülürler. Kadınların tesettürü ortadan kaldırılır, isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilir. Müslüman kızlar, Bulgar erkekleriyle Türk erkekler de Bulgar kızlarıyla zorla evlendirilirler. (Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, s. 35-36.)

³⁰⁷ Rumların Türklere yaptığı zulüm Tahmisçi zade Mehmet Macid'in **Girit Hatıraları** kitabından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. *“Ah hiç hatırımdan çıkmıyor: sevgili mehmetçiklerimiz 1314/1898 senesi ekiminde adadan ayrılıyorlardı. O tarihten iki ay sonra yani 1899 senesi ocak ayının birinci günü sabahında mevsimin kış olmasına rağmen ılık bir rüzgâr esiyordu. Bilindiği gibi dünyanın her yerinde bütün Hristiyan âlemi miladî yılbaşı yortusunu diğer büyük yortulardan daha büyük zevk ve sevinçler geçiriyor; bu münasebetle hâli vakti yerinde olanlar, fakirleri mutlaka bir hediye ile sevindiriyor. O gün Hristiyanlar arasında yoğun tebrik ziyaretleri yapılıyor. Yer yer dolaşan küçük bando takımları, birçok orkestra hediye toplamak için Hristiyan evlerinin önünde çalıp duruyor.*

Bu kabilden olarak, öteden beri Türk askerlerinin adadan ayrılışı hadisesini müteakip gelen yılbaşı gününde, gurur ve neşeleri bir kat daha artmış olan Hanya şehri Hristiyanları, sevinç çılgınlıkları içerisinde kaynaşıyorlardı. Ben ise o sabah henüz yatağında, dinmek bilmeyen bir ısırap içerisinde kıvranıyor; bütün hayatımızdan, bütün ümitlerimizden hülâsa her şeyimizden daha güzel daha sevgili olan talihsiz adanın feci akabetinin uzun uzun düşünüyordum. Birdenbire evimizin yanbaşındaki bir Rum evinin kapısı önüne gelen bir bando takımı özellikle: “Siz Türk'ü kesiniz, zalimi parçalayınız.” anlamındaki eski Yunan Marşı'nı çalmaya başladı. Bunun üzerine yorgani hemen üstüme çektim; boğazımı sıkın tıkanıklık artık taşmaya, gözlerimden kanlı yaşlar boşanmaya başladı.”(Aktaran: İnci Engün, *Girit Hatıraları, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3*, s. 111-112.)

“Heyhat! Kaçmamak da mümkünsüzdü. İşte kan içmeğe haris bağıran cellatlar gittikçe tekerrüb ediyordu. İhtimal ki bir saat, iki saat sonra aç kurt gibi bu afif, pakize kızlara, kadınlara hücum ederek onları da tıpkı diğer Müslüman nisvanı gibi tüyler ürperten ezay-ı mekhuriyet ile gözleri önünde boğmaya, parçalamaya başlayacaklardı. Bu öyle iğrenç bir hakikatti ki...

Bütün cezire-i ayn zulmetin aynı mazlum şeametin – kaç aydır fermanber suflı olup kalmıştır.

Fakat şimdi bu bedbahtlar gözleri önünde irtikâbından hayâ edilmeyecek rezalete zillate, hakarete tahammül edebilecekler miydi?” (s. 8-9)

Murat Sertoğlu’nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Sadık, Türk hükûmetine sığınmak üzere Edirne’ye doğru yola çıkar. Yolda bir handa konaklayan Sadık, handaki asker kaçaklarıyla gece boyu sohbet eder. Çoğunun Bulgaristan’dan Türk hükûmetine sığınan asker kaçağı olduklarını anlar. Henüz Hristiyan bir Bulgar olan Sadık, kimliğini gizleyerek Müslüman olduğunu söyler. Sadık’ı kendilerine yakın hisseden asker kaçakları Bulgar askerlerin Müslümanlara yapmış oldukları zulümleri sabaha kadar anlatırlar.

Acımasızca yapılan mezalim, savaş sonrasında şiddetini arttırmıştır. Bulgarlar Türklerin kutsallarına saldırmışlar ve şiddet kullanarak dinlerini değiştirmelerini istemişlerdir. Bir millet, devlet eliyle cebir uygulanarak asimile edilmiştir. Kadınların namuslarına el uzatan Bulgarlar onları zorla Hristiyanlaştırmışlardır. *Yörük Ali* adlı roman, Bulgaristan’daki bir Türk köyüne çetelerin yaptıkları baskınla başlar. Baskının hemen ardından Filibe’ye giden İmam Mustafa Efendi, köye döner. Köy kahvesine oturan Mustafa Efendi, herkesin kendisini beklediğini görür. Filibe’den getirdiği haberler kötüdür. Uzun süre konuşmayan Mustafa Efendi hıçkırıklarla ağlamaya başlar:

“-Bizi çok korkuttun Mustafa Efendi. İlk anda Bulgarcağızların senin dilini kestiğini sanmıştık. Çok şükür Allah’ımıza korktuğumuz başımıza gelmedi. Hele sen şimdi bize başından geçenleri anlat... Bak şunca ağlara... Karılarının, kızlarının ne olduğunu bir an evvel öğrenmek isterler.

İmam Efendi peykenin arkasına yasladığı sırtını hafif hafif doğrulttu:

-Keşke dilimi kesseydiler de, gördüklerimi, işittiklerimi size anlatmasaydım, diye inledi.

(...)

Evvelâ kahveci Hasan Ağa sordu:

-Bizim gelini gördün mü?

-Evet gördüm. Fakat keşke görmez olaydım.

-Neden?

Mustafa Efendi bir daha yutkundu:

-Senin gelini bir Bulgar zabiti ile evlendirmişler.

Kahvenin içinde uğultu hâlinde derin bir vah sesi yükseldi.

İmam Efendi devam etti :

-Hem de Hristiyan olmuş, Bulgar zabiti ile de kendi rızası ile evlenmiş.

Hasan Ağa utanınca başını yere eğdi:

-Vay kahpenin kızı, fakat nasıl olur bu? Diye içinden söyleniyordu. İmam, onu teskin etti.

-Bu söylediklerim onların iddiası... Tabîî gelinini zorla Hristiyan edip, zorla evlendirmişlerdir.

Şimdiye kadar metanetini muhafaza etmiş olan Hasan Ağa artık hüüngür hüüngür ağlıyordu:

-Eyyvah namusumuz. Vah zavallı oğlum. Henüz altı aylık evli idiler. Gelin gebeydi de.. Demek şimdi onu zorla bir Bulgar zabitinin koynuna attılar. Hem de Hristiyan olduğunu ilan ediyorlar. Vay domuzlar vay.”(s.6-7)

Bulgar valisinin Mustafa Efendi vasıtasıyla iletği, halkın tamamının din değiştirip Hristiyan olması emri, halka söylenince köy halkı şehitlik vurgusu yapar ve dinlerinden dönmeyeceklerini ifade eder. Kahveci Hasan Ağa, hamile olan gelininin bir Bulgar’la evlendirilmesini hazmedemeyerek intihar eder. Halkın geri kalanı da ne yapacağını bilemez bir vaziyette beklemektedir. Oysa Mustafa Efendi’nin, vereceği daha kötü haberler vardır:

“İmam Mustafa Efendi, ertesi gün kahveci Hasan Ağa’nın cenaze namazını kıldıktan sonra cemaate dönerek şöyle dedi:

-Mezarlıktan sonra hepiniz köy kahvesinde toplanın. Size diyeceklerim var. Daha doğrusu Bulgarların bana verdiği emri size bildireceğim, dedi.

Hasan Ağa'nın cenazesi gözyaşları içinde gömüldükten sonra cemaat ağır ağır mezarlıktan döndü ve kahvede toplandı. İmamın yüzünden pek de iyi şeyler söylemeyeceği belli oluyordu. Başlarını eğerek Mustafa Efendi söze şöyle başlamıştı:

-Karılarımızın, kızlarımızın acısı ile müteessiriz. Fakat tehlike bu kadarla geçmiş değildir. Filibe valisinin bana emri var. Ben bunu size söyleyeceğim. Tabî bu emri tutun demeyeceğim. Yalnız Müslümanlıkta bir söz vardır: 'Her koyun kendi bacağından asılır.' derler. Ben de bu sebepten Bulgar valisinin emrini size bildireceğim. Bulgar valisi beni ölümle tehdit etti. Bana verdiği emir, sizin hepinizi Hristiyan yapmaktır. Bir hafta müsaade edildi. Bu müddet zarfında siz Hristiyan olmayı kabul ederseniz ben tekrar Filibe'ye gidip bunu Bulgar valisine bildireceğim.

Kahvede derin bir uğultu oldu:

-Haşa.. Allah göstermesin.. Biz ölürüz de Hristiyan olmayız.

Mustafa Efendi devam ediyordu:

-Eğer ben bir hafta zarfında sizin Hristiyan olduğunu dair haber vermezsem beni öldürecekler.

Bir aksakallı ihtiyar bağırdı:

-Hayır, şehit edecekler. Biz de şimdiden olmaya hazırız.

-İşte böyle din kardeşlerim. Benim şehit edildiğim bir şey değil. Fakat Bulgarlar köye gelip sizi Hristiyanlığa davet edecekler, kabul etmeyenleri şehit edecekler.”(s.13-14)

Safiye Erol'un *Ciğerdelen* adlı romanında Turhan, eğitim gördüğü Almanya'dan Türkiye'ye dönünce hasret gidermek amacıyla memleketi Keşan'ı dolaşır ve geçmişin acı hatıraları muhayyilesinde ister istemez canlanır:

“İşte Kalburcu Bayırı. Balkan Savaşı'nda Rumlar, çorbacı diye saydığımız, yortularında hürmle ziyaret ettiğimiz Hristiyan kardeşler Ramazan toplarını zapt edip kasabaya cevirmişler. Papazları yalancıkdan ellerini uyuşturarak, ne yapalım söz dinletemedik, demişler. Kurdu, aslanı, iti, kopeği hepsi, çilesi çok yurdumda dış denemişler. Artık yeter gibime gelir, artık stop. 'Dursun bu hayâsız akın'” (s. 9-10)

Yazar, kahramanının ağzından geçmişte Rumlarla ne kadar dostça ilişkiler kurduğunu ama Balkan Savaşı'ndan sonra Rumların Türklere sırt çevirdiğini anlatır. Bu düşmanlığı din adamlarının engelleyebileceğini ancak engellemek istemediklerini alaylı bir biçimde dile getirir.

5.4.3. Milliyet Konusunda Yapılan Baskılar

Balkan Harbi'nden sonra Bulgaristan ile Yunanistan başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin zayıf durumunu gören ve bağımsızlığını ilan etmiş olan Balkan devletleri Türklere zulmün her çeşidini reva görmüşlerdir. Yunanlar ve Bulgarlar, göçe zorlanan Türklere her türlü biyolojik savaş tekniklerinin uygulandığı etnik soykırım yapmışlardır.³⁰⁸

Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* adlı romanı köylülerin kahve meclisinde sohbetiyle başlar. Gökmen, milliyetçi bir Balkan köylüsüdür. Kahvede bulunan köylülere Türkiye'ye göçeceğini söyler. Bulgarların yaptığı baskılar onu canından bezdirmiştir. Kahve ahalisine şunları söyler:

“Biri üç, diğeri dört yaşında iki çocuğum var. Artık sokağa çıkamaz oldular. Her gördüğü yerde sizi keseceğim demesinden çocuklar uyku arasında bile ağlıyor, ağlayarak uyanıyor. Bu baskı altında taşlar bile eriyecek, akan sular da duracaktı.” (s. 4)

Balkanlar'da Türklere yapılan zulümler her geçen gün artmaktadır. Hırvatların Türklere yaptığı baskılar oradaki halkı canından bezdirir. Gökmen de bu durumdan ne kadar rahatsız olduğunu ifade eder:

“Dilimizin, emellerimizin, kanlarımızın çözülmez örgülü bağları, bizi iliklerimize kadar düğümleyerek kaynaştıncaya kadar eksiklik bizi övey döl gibi ayıracak. Türk dünyası Türk varlıklarına, Türk yüksek başlarına, öz yurdu kara sargı saranları gövdesinden kovdu, ulusal sınırı dışına attı. Başları kopası bu Hırvatlar, bizim gibi kulluk altında kalan Türk çocuklarının başına toplandı. Varını, yokunu toplayarak bir kaytak ocağı derneğe ve güneşe leke sürer gibi Türk güneşine leke sürmek istediler.” (s. 7)

³⁰⁸ Ağanoglu, **Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç**, s. 78.

5.4.4. Ekonomi ve İş Alanda Yapılan Baskılar

Balkan ve Avrupa devletlerinin Müslümanları göç etmeye zorlamasının arkasında yalnızca öldürme, yok etme hissi yoktur. Balkanlar'dan göçecek Müslümanların bütün mallarına konma hırsı da vardır. Müslüman ve Türk nüfusu etnik arındırmaya tabi tutmak için kullanılan taktiklerden biri de insanların evlerini, tarlalarını yakıp yıkmak, ürün ve hayvanlarını gasp ederek mezalime direnen Türklere göçten başka çare bırakmamaktır.³⁰⁹

Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Türklere yapılan baskının bir türü de ekonomik alandadır. Türkiye'ye göç etme kararı alan Gökmen, göç için hazırlıklara başlar. Pasaport çıkarması gereken Gökmen, trenle şehre iner ve notere gider. Bir Bulgar olan İvan'ı kendisine vekil tayin etmek ister ancak İvan bunun karşılığında ondan para talep eder. Gökmen, bu topraklardan gitmek için ne istenirse zaten verecektir. İvan ile aralarında geçen konuşma bunu kanıtlar niteliktedir:

“İvan, kaba fakat saf bir Deliorman Türkçesiyle; buyur Gökmen, hayırdır inşallah?

-Pasaport çıkarmağa geldim, ben daima gelip gidemeyeceğim, burada size bir vekâlet vereyim de artık siz ne lazımsa yaparsınız.

Yağlı bir müşteriye gören avukat ve çorbacı İvan'ın gözleri şimşek gibi açıldı, yüzü güldü. Çünkü Tuna Türklerinden bir Türk eksilecek, sırtından derisi yüzülünceye kadar soyulacaktı.

-Senin için bir şey yaparım.

-Peki benden ne alacaksın?

-Yapılacak masraflar senin olduğu hâlde 3000 leva alırım.

Zavallı Gökmen ne yapsın, dört istese de verecekti, ister istemez yaptıracaktı.” (s.

24)

Türklerin resmî işleri Bulgarlar ve Ruslar tarafından sürekli zorlaştırılır. Bulgar memurlar, normalde görevleri olan işleri dahi rüşvet karşılığında yaparlar. Yol

³⁰⁹ Arnavutluk'u istila eden Karadağlı askerler yolları üzerindeki her şeyi yakıp yıktılar. Köylerden on binlerce insanlar İşkodra'ya göç etmek zorunda kalır. Selanik'teki İngiliz Konsolosu Lamb amirlerine verdiği rapora göre Arnavutluk'taki 700000 koyun Sırp larca gasp edilmiş ve burada kalan insanlar açlık çekmeye mahkûm edilmiştir. Savaş sonrası müttefikler tarafından Balkanlar'a atanan Makedonya'nın Usturumca Sırp kaymakam Müslümanların 80 araba malını Belgrat'a gönderir. (J.Mc.Carty, **Ölüm ve Sürgün**, s. 161-165.)

hazırlıklarına başlayan Gökmen, Rus hükûmetine giderek vize almak ister. Rusya'ya tek başına giden Gökmen'den Ruslar bolca rüşvet isterler ve o da istenilen rüşveti vermek zorunda kalır:

“-Bayım ben L..... emlakimi sattım, pasaport da aldım, göç edeceğim vize istiyorum.

-Emlakini kaçta sattın, çok paran var mı, ne iş yaparsın?

-Ben çiftçiyim, esasen 40 dekar tarlam vardı. Bunları da toptan 60 bin levaya sattım. Pasaportu alıncaya kadar vergiler ve başka yerlere saypam 35 bin leva oldu. Geri kalan para ile sözde gidip yuva kuracağız.

-Ver pasaportunu.

Gökmen, kuşağının arasından pasaportunu çıkararak uzattı. İşyar pasaportu aldı baktı Gökmen'e dönerek:

-Şu kapının yanında bulunan kırslı kutuyu çervan kırsı görüyor musun oraya 500 leva at, dedi.

Bu hakikaten kanunsuz, fakat mecburi idi. Gökmen sağına soluna bakındı, istemeyerek cüzdanını çıkardı, attı. İşyar gereken kayıtları yaptıktan sonra Gökmene doğru dönerek artık buradan gidiyorsunuz, bize hiçbir şey yok mu?

Gökmen cüzdanını bir defa karıştırdı, bulduğu bir 20 levalığı masanın üzerine koyarak az, fakat birer kahve içersiniz, dedi.”(s.40)

6. BALKAN MİLLETLERİNİN MİLLİYETLERİNİ, DİNLERİNİ VE DİLLERİNİ KORUMA YOLUNDAKİ MÜCADELELERİ

Balkan milletlerinin, milliyetlerini koruma mücadelesi bir çeşit kimliklerini belirleme ve koruma mücadelesidir. Birçok şekilde tanımlanması mümkün olan kimlik kavramı, bizim ne olduğumuz, kendimizi nasıl tanımladığımız, biraz da nasıl tanımlandığımızla alakalı bir durumdur. Kimlik, bizi ötekilerden ayıran ve bizi biz yapan değerler bütünüdür. Hayat karşısındaki tutum ve eşyaya hâkim olma biçimi olarak da tarif edilebilen kültürle kimlik arasında bu bağlamda iç içe geçmiş sıkı bir ilişkiden söz etmek mümkündür.

Osmanlı toplumu, Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Bireylerin toplumdaki statülerini belirleyen temel faktör dindir. Toplum, inanç temeline göre çeşitli milletlere ayrılmıştır. Osmanlı’da millet kavramı, bir ırkı ya da ortak bir dile sahip topluluğu ifade etmek için değil, aynı inanç ya da mezhebe mensup insanları ifade etmek için, idarî ve kültürel bir terim olarak kullanılmıştır. Bu durum, Osmanlı’da milliyet kavramının ve fikrinin neden yaygın olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Osmanlı’ya göre, Müslüman ya da Müslüman olmayan şeklindeki sınıflandırma, toplum algılamasındaki esas referans noktası olmuştur.³¹⁰

Balkanlar’da Türk veya Türklük gibi terimlerin bir dar, bir de geniş anlamları vardır. Dar anlamda Türk, Asya’dan Anadolu’ya gelen, oradan da bir bölümü Rumeli’ye geçen Türkleri kasteder ve etnik kökeni işaret eder. Türk kelimesinin geniş anlamı ise bir millet adından ziyade bir kültürel kimliği, yaşam tarzını, hatta Müslümanlığı ve bunlara dayalı bir üst kimliği ifade biçimidir.³¹¹ Türklük, Balkan gruplarının kendilerini tanımlarken sık başvurdukları bir nitelemedir. Balkan tarihçisi Maria Todorova’ya göre, bunun nedeni, etnik kökenleri ne olursa olsun, Balkanlar’daki tüm Müslümanların Hristiyan uluslardan ayrı bir millet olarak algılanmasıdır. Balkan Müslümanları için, dinî kimlik her zaman etnik kimlikten çok önce gelmiştir. Özellikle Boşnaklar, kendilerini hep Osmanlı ekseninde görmüşlerdir. Türk olmayan Balkan Müslümanlarının kendilerini Türklükle özdeşleştirme eğilimlerine delil olarak, XX. yüzyıl boyunca Balkanlar’dan Türkiye’ye göç eden Slav Müslümanlarının (Arnavutlar dâhil), Türk kimliğini benimseyerek Türk toplumu içinde erimeleri gösterilebilir. Bu durum, Osmanlı mirasının Türk etkisine dönüşmesinin açık bir örneğidir. Tüm Balkanlar’da da aslında etnik olarak “Türk” olmamalarına karşın, kendilerini “Türk” olarak gören ya da görmeye eğilimli büyük bir Müslüman nüfus vardır. Özdeş olarak görülen Müslümanlık ve Türklük unsurlarını birleştiren ortak zemin ise Osmanlı kimliğidir. Bu anlamda, Türkiye’ye tarihsel olarak Osmanlı Devleti’nden kalan büyük bir Balkan inisiyatifi söz konusudur.³¹²

³¹⁰ Bayraktar, “Balkanlar’da Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi”, **Karadeniz Araştırmaları**, s. 223-234.

³¹¹ Gürbüz Bahadır, **Batı’dan Doğu’ya Uzanan Çizgide Balkanlar ve Türkler**, Çizgi Kitap, Konya, 2002, s. 81.

³¹² Maria Todorova. “The Ottoman Legacy in the Balkans”. *Balkans a Mirror of the New International Order*, der.G.G.Özdoğan; K.S.Eren, 1995, s. 55-74.

6.1. MİLLİYETPERVERLİK

Balkanlar'ı konu edinen romanların birçoğunda Balkanlar'da yaşayan Türklere diğer milletler tarafından çok çeşitli yöntemlerle baskılar yapıldığı görülmektedir. Bu yapılan baskılara karşı milletlerin kendi varlıklarını devam ettirmek için çeşitli yollara başvurması doğaldır. Sadece Türklere yapılan baskılar değil, Balkanlar'da yaşayan diğer milletlerin de birbirlerine yapmış oldukları baskılar mevcuttur. Bu baskılara maruz kalan, zulme uğrayan milletlerin, milliyetperverlik yönlerinin artması, kendi aralarında kenetlenmeleri kaçınılmazdır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Rüstem, Müslüman bir Arnavut'tur. Soli'ye sığındıktan sonra Hristiyan kızı Eftimi'yle toplum tarafından kabullenilmeyen yasak bir aşk yaşar. Rüstem ve Eftimi'nin bu yasak ilişkisinden Mükrimine adında kızları dünyaya gelir. Mükrimine, dört yaşına geldiğinde Veli Paşa mütarekelerinden sonra çocuğa Fotos sahip çıkar. Eftimi bu esnada çocuğa çok çarpıcı sorular yöneltir. Eftimi, Mükrimine'nin etnik kimliğini belirleme adına çaba sarf eder. Eftimi, her ne kadar Solyot milletin üstünlüklerinden bahsetse de Mükrimine kendinin yarı Arnavut yarı Solyot olduğunu söyler:

“Ezcümle Fotos bu kızla mükâleme ederken yavaşça kulağına:

-Sen Arnavut musun, Solyot musun? Sualini irat eylediği zaman, güya bu sırrın ketmine ne derecelerde mecburiyet olduğunu bilirmiş gibi o dahi gayet yavaş davranarak evvela başından ayağına kadar mini mini eli ile bilişare vücudunu güya iki kısma ayırdıktan sonra:

-Yarısı Arnavut, yarısı Solyot! derdi.” (s. 163)

Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* adlı romanı, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki hâkimiyetini kaybettiği dönemleri konu alır. Berlin Kongresi'nde Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nden özellikle Balkanlar'daki Hristiyanların lehine düzenlemeler istemesi, bu bölgede yaşayan Rum, Sırp, Rumen ve Bulgar milletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasını hızlandırır. Rumların amacı Yunanistan'la birleşmek olduğu için Yunanistan, Rumları devamlı tahrik eder. Bu tahrikler sonucunda 1897'de Osmanlı-Yunan Savaşı çıkar. Savaş, Osmanlı Devleti'nin zaferiyle sonuçlanır. Bu tarihî olay, çökmekte olan devletin aydınları için büyük umut ışığı olur. Devrin aydınları bu olayı eserlerinde çeşitli biçimlerde işlerler. Ancak 1897 Türk-Yunan Savaşı yazarlarımızın

Rumları Osmanlı milletinin bir unsuru olarak görmelerine imkân tanımaz.³¹³

Gönüllü romanında Balkanlar'ın kozmopolit yapısını anlatırken Yahudileri daha aşağı bir sınıf olarak gösterir. Yazar, “*Rumeli’de Türklük, Arnavutluk, Boşnaklık, Bulgarlık, Rumluk, Ulahlık, Çingenelik hatta Yahudilik bile ahlakça, âdetçe birbirine bir sûret-i garîbede mezcolumarak(...)*” (s. 11) diyerek Yahudileri sıraladığı milletlerin en sonuna koymakla kalmaz “hatta” kelimesiyle bu millete karşı olumsuz bakışını da ortaya koyar. Bu ötekileştirme yazarın milliyetçilik duygusundan ziyade Yahudilere karşı beslenmiş olduğu aşağılama duygusunu gösterir.

İlber Ortaylı, Osmanlı yönetimi altında yaşayan bütün unsurların ortak niteliklerinin Osmanlılık olduğunu söyler. Osmanlı Devleti’nin Roma ve Bizans İmparatorluğu gibi kozmopolit bir imparatorluk olduğunu belirttikten sonra şunları ilave eder: “*(...)Bu imparatorlukta Osmanlılık denen bir nitelik ve Osmanlılar diye bir grup vardı. Yasayış tarzı, sözlü kültürü, mimari ve sanat zevki, dünya görüşü ile Osmanlı denen tip, toplumun yönetici grubunun üyesi veya aday üyesiydi. Geniş imparatorluğun çeşitli etnik gruplarından çıkan, resmî İslam’a ve kozmopolit başkent kültürüne mensup yöneticiler, gene kendileri gibi her din ve etnik gruptan geniş halk yığınlarını yönetirlerdi. Kuşkusuz yönetilenler, yönetenler kadar kozmopolit bir kültüre ve dünya görüşüne sahip değildiler.*”

314

Yukarıdaki görüşe paralel olarak Ahmet Mithat Efendi, *Ahmet Metin ve Şirzat* adlı romanında Türk milliyetçiliğinin iki temel ögesi olarak İslamiyet ve Türklüğü gösterir. Milliyetçilik, Ahmet Metin’e göre “Osmanlılık” demektir. Roman, Selçuklu Türklerinden Şirzat adında bir beyzade denizcinin tecrübe edinmek amacıyla Araplar refakatinde İtalya taraflarında Sicilya’ya yaptığı seyahati anlatır. Romanda bu seyahat, Osmanlı genci Ahmet Metin’in kendi macerasının içine dâhil edilerek anlatılır. Yer yer Ahmet Mithat Efendi, esere dâhil olarak bazı bilgiler verir. Ahmet Metin, Şirzat’ın yaptığı bu seyahati tekrarlamak ister. Ahmet Metin, bu seyahat ile İslam ve Türk tarihinin sınırlarını, Avrupa ile ilişkilerini anlamak istemektedir. Romanın daha giriş kısmında Ahmet Mithat Efendi romana hâkim olan temayı belirlemiştir. Yazara göre vatana bağlılıkla Osmanlı Devleti’ne bağlılık eş anlam taşımaktadır. Bunun en temel iki unsuru da Türklük ve Müslümanlıktır:

³¹³ İnci Enginün, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, s. 231.

³¹⁴ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 59.

“ Bizim Osmanlılığımızda iki şan vardır ki bunların yalnız birisi bile bizim için teşerrüfe kâfi iken Hak Teâlâ Hazretleri bizi onların ikisiyle birden mübeccel eylemiştir. Bunlardan birisi Müslümanlık diğeri Türklüktür. Bu iki şeyin ikisinin de cihanda bir milletin hiçbir halkın tarihine kıyas kabul edemeyecek derecelerde kahraman ve şairanedir.” (s. 46)

Eserdeki kahramanlardan Ahmet Metin ve Şirzat’ın ortak özelliği Türklüğün ve Müslümanlığın birer seçkin timsali olmalarıdır. Ahmet Metin, Şirzat’ın yaptığı seyahati tekrarlama merakı aslında ‘millî merak’ hükmündedir; çünkü bu seyahatin kişisel bir amacının olmadığını bizzat yazar ifade eder.

Ahmet Metin ve Şirzat romanında yazar sık sık araya girer. Doğu medeniyetini anlatırken Batı medeniyetini de ciddi anlamda küçümser. Osmanlı medeniyeti yazara göre medeniyetin zirvesidir. Yazardaki Osmanlıcılık ideolojisi esere Avrupa’dan örnekler verirken büyük oranda yansır:

“Avrupa’nın kuzeyinde ahalisinin, barbar addolunabileceğinden, yine doğusunda bulunan Çuvaş, Tatar, Kazak ve İslav türünden birtakım halkların vahşi âdetlerine devam ettiklerini ifade eder. Yine birçok Yunanlının ve eski medeniyet ve yeni gelişmelerden habersiz olduklarından pek çok Yunanlıların dağlarında dört beş keçisiyle limanlarında birkaç kayığının bulunduğunu ifade eder. Romalılara karşı bugünkü İtalya’da birtakım halkın meşru saydıklarını söyler. İspanya’da, Yunanistan ve İtalya’nın bir kısım halkında da bu anlayışa yakın pek çok insan bulunduğunu ifade eder. Avusturya’nın İsklovanya kısmı ile Karadağ’da da durum pek farklı değildir. %95’i okur- yazar değildir. Keteni elleriyle ekip biçerler. Tezgâhlarda dokunur. Mekanik fırınlar bulunmaz. Kadınlar kendi yoğurdukları hamurları pişirirler. Mayasız turtalar yaparlar. Buğday, çavdar ekmeği bilmezler. Mısır ekmeğini yerler. Mısır unundan ‘mamalagya’ ya da ‘kaçamak’ adıyla bir tür bulamaca ekmek adını veren birçok halktan bahseder. Hâlâ çorap, potini bulamayan yerler vardır. Ayaklarına incecik bezlerden dolaklar sarıp üzerine eski yemeniler geçirirler. Çarık giyenler bile azınlıkta olduğunu ifade eder.” (s. 77)

Mizancı Murad’ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* adlı romanında milliyetçi bir kahraman olan Mansur, yüzyıllar boyunca Cezayir’de yaşamış bir Osmanlı ailesinin oğludur. Cezayir, Fransız sömürgesi haline geldiğinde Fransa’ya tıp öğrenimini yapmaya

yollanmıştır. Roman, Mansur'un öğrenimini tamamlayıp İstanbul'a ayak basmasıyla başlar. Mansur, İstanbul'da amcası Şeyh Salih Efendi'yi bulur ve yanında kalır. İstanbul'a yerleşen Mansur, bir devlet dairesinde doktor ve tercüman olarak işe başlar.

Milliyetçi, vatansever birisi olan Mansur, maddî ve manevî açılardan milletin çıkarlarını her şeyin üstünde tutmaktadır. İstanbul'a geldiğinde ister konuşma dilinde olsun ister yazı dilinde Türkçe kelimeler yerine yabancı (Fransızca) kelimelerle karşılaşınca hem şaşırır hem üzülür. 1897 Türk-Yunan Savaşı'na gönüllü olarak katılacak olan Mansur'un dile verdiği önem milliyetçi kişiliğini ortaya koyar:

“Komisyoncunun sözlerinden yalnız ‘beş frank’ sözü Mansur Bey’in hoşuna gitmedi. Beş frankın azlığından yahut çokluğundan değildi. Da-rül halife limanında ‘frank’ yerine ‘kuruş’ sözünü duymayı arzu etmesindendi.” (s.16)

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* adlı romanında da Tanzimat yazarlarının Balkan Savaşları'na kadar millet algısının Osmanlılıkla eş değer bir anlam taşıdığı görülmektedir. Yazar, kendisine örnek aldığı Ahmet Mithat Efendi'den fikrî anlamda etkilenmiş, Ahmet Mithat Efendi'nin romancılığını taklit ettiğini eserinde dile getirmiştir.³¹⁵ Yazar, roman kahramanı Ali Bey'in soylu ve asil bir kişi olduğunu belirtirken Osmanlı kimliğini kullanır:

“Ali Bey'in mensup olduğu sülale metbu-ı müfahhamlarına sadakatte her fedakârlığı göze almış olan asil, necip Osmanlılardandır.” (s. 17)

Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* adlı romanında Raik, vatan aşkıyla yanıp tutuşan, muharebe için hayaller kurup o hayallerle yaşayan bir Türk askeridir. Muharebe için sürekli başvuru yapan Raik'e Türk-Yunan Savaşı'na katılmak nasip olur. Babasının askerlik anılarını hatırlayan Raik, öz amcası kadar sevdiği şehit olan babasının silah arkadaşı Nüzhet'in kılıcını da yanına alır. Raik, cephede Türk milletin necip bir millet olduğunu dilinden düşürmez:

“Ah Türklük, bu yüce Türk adında dünyanın hiçbir yerinde bulunmayacak görülmeyecek meziyetler faziletler vardır.” (s. 26)

³¹⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, **Edebiyat Anıları**, 3.b., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s. 33.

Halide Edib Adıvar'ın *Mev'ud Hüküm*³¹⁶ adlı romanı 1917 yılında *Yeni Mecmua*'da tefrika edilmiş, Emile Zola'nın ruhuna ithaf edilmiştir.³¹⁷ Romanda göçmenlerin durumu aslî unsur olarak değil, anlatılmak istenilenleri tamamlayan ve yönlendiren tali unsur olarak kullanılır. Avrupa'da tahsilini tamamlayan Doktor Kasım Şinasi, tedavi ettiği Sururi'nin karısı Sara ile Sururi'nin ölümünden sonra evlenir. Annesi çıldırarak ölen Sara ile Kasım birbirlerini çok severler. Bu arada Kasım kendisi gibi doktor olan Kâmi ile beraber fakir kadın ve çocukları tedavi etmek için dispanser kurar. Dispanserde hasta kabulüne başlayan Kasım, kadınları ve çocukları muayene eder. Balkan Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Kasım Şinasi, Edirne'ye sığınabilen göçmenleri ve askerleri tedavi etmek üzere gönüllü olarak bu şehre gider. Kasım Şinasi için milliyetçilik, doktor olarak gerektiği yerde gerektiği zamanda millete hizmet etmektir. İstanbul'da insanlara yardım eden Kasım Şinasi, gösterişten ve riyadan uzak bir milliyetperverlik sergiler. Balkanlar'a gitmeyi millî bir vazife addeder:

“...Hâlbuki haykırmadan, yazmadan, gürültü etmeden Türk mahallelerine Türk hasta ve fukarasına hayatını sarf etmek en derin ve samimi bir milliyetperverlik değil miydi? Bunu Kasım söylemediği için, her şeyin hatta his ve kanaatlerin fiil ile değil davul zurna ile ilanına alışan muhit, Kasım'da milliyet üzerine müesses bir insaniyetperverlik tasarlamadı.” (s. 229-230)

Esat Mahmut Karakurt'un *Vahşi Bir Kız Sevdim* adlı romanı genç zabıt Adil Bey'in hatıra defterinden bir bölümle başlar. Yüzbaşı Adil Bey, Kristina adında Bulgar komitacı bir kızı sever. Yüzbaşı Adil Bey, her ne kadar Bulgar komitacı Kristina'yı sevse de onun için görev her şeyden önce gelmektedir. Kristina çatışmadan sonra ele geçirilir. Aşk ve görevi arasında kalan Adil Bey, ona karşı Türklüğünü ve asker oluşunu öne çıkararak millî kimliğiyle övünür:

“- Çok perişansın ne söylediğini bilmiyorsun. Düşünmüyorsun ki nihayet karşında bir Türk zabiti vardır. Bu zabıt, mahiyetindeki efradı ile bu dağları bu havaliyi ateşe boğmak isteyen bir hırsız çetesinin bir eşkıya komitasının takibine memur edilmiştir.” (s. 24)

³¹⁶ Halide Edip Adıvar, *Mev'ud Hüküm*, 1.b., Y.y.y, İstanbul, 1920. (Alıntılar bu baskıdandır.)

³¹⁷ İnci Enginün, *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, s. 201.

Aynı romanda milliyetçilik fikrinin sadece Türklere ait bir haslet olmadığına dikkat çekilir. Bulgar komitacılar da Bulgarlığı ve “Bulgar kanı taşımayı” çok kutsal sayarlar ve komita faaliyetlerini bu temel üzerinden devam ettirirler. Bulgar komitacıları, kendi mensuplarını seçerken ve yetiştirirken onlara Bulgar milliyetçiliği aşılayarak davaya sadık hâle getirirler. Komitacılar, insanî bir olgu olan aşkı dahi davalarına ihanet sayarlar. İnci Enginün, romanın bu yönünün Ömer Seyfettin’in “Nakarat” adlı hikâyesini anımsattığını belirtir.³¹⁸ Alev Sınar da bir asker oğlu olan ve Balkanlar’da doğan Aka Gündüz’ün bütün eserlerinde işlediği Türk milliyetçiliğini küçük yaşlarda âşık olduğu bir Bulgar kızı sayesinde edindiğini belirtir.³¹⁹ Bu bağlamda Kristina, komitanın kararıyla Bulgar millete ihanet ettiği için babası tarafından ipe çekilir. Babası tarafından cezalandırılması da komita içerisinde düşman ve fitne üretmemek için yapılan bir uygulamadır:

“-Söyle! Kristina’nın damarlarındaki kan Bulgar kanı değil mi? Sen bir Bulgar’dan bir Bulgar anadan doğmadın mı? Söyle, söyle, bu alçaklık, bu zillet bu facia nedir? Kristina, baban bizzat şimdi senin cezanı verecektir. Âşık’ın da bu cezayı görsün!... (s. 47)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi* adlı romanında roman kahramanı Ahmet Kerim’in şahsında kendi hayatından kesitler sunar. Yakup Kadri, hayatının daha gençlik döneminde Osmanlı Devleti’nin hazin sonunu seyrettikten sonra Atatürk’le birlikte Millî Mücadele’nin içinde yer alır. Bu romanını ideolojiden uzak tutmayan Yakup Kadri, olaylar karşısında içinden çıktığı toplumu temsil etmesi gerektiğinin bilinciyle hareket eder. Yakup Kadri, yüklendiği toplumsal görev adına Balkanlar’ı, İstanbul’u, İttihat ve Terakki’yi de anlatmaya kendini mecbur hisseder. *Hüküm Gecesi* romanında oluşturduğu başkahraman, bu özelliklerle donanmış milliyetçi bir vatanseverdir:

³¹⁸ Enginün, “Türk Edebiyatında Balkanlar”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtlarından Bugünkü Türk Dünyasına**, s. 84.

³¹⁹ “Beni milliyetçi eden bu güzel Bulgar kızıdır. Ben onun sayesinde milliyetçi bir muharrir, has Türkçe yazmaya çalışan bir insan oldum. Bir gün herkes çay kenarında toplanmış havaya bakıyordu. Sevgilimle beraber biz de gittik. Ne var? Dedik. Gündüz havada bir yıldız görünüyor, dediler. Güzel Bulgar kızı ellerini çırparak sevindi. Neye seviniyorsun, dedim?

- Ben mi dedi. Ne zaman güpegündüz havada bir yıldız görünmüşse, çok sürmez Türklerin başına bir felaket gelir ona seviniyorum. ...

O anda o yıldız bütün cüssesi ile, bütün ateşten savleti ile beynime indi ve o saniyeden itibaren Osmanlıktan Türklüğe avdet ettim. Aşkım mı? O derhal sönen bir volkanın simsiyah krateri hâline getirdi.” (Sınar, **Aka Gündüz’ün Romanlarında Kadın**, s. 22.)

“ Biz, bu dünyaya harici tesirlerin nüfuzu altında yaşamak için gelmedik! Bilakis harice kendimizden bir şey bahşetmek için geldik. Her ruh bir kanundur. Lazım gelir ki, her birimiz, o kanunu tatbika çalışalım.” (s. 372)

Ahmet Kerim, yaşanan acıları ruhunda hisseder ve buhran geçirir. Türk milletinin düştüğü durum, milliyetçi bir gazeteci için âdeta sözün bittiği yerdir:

“-Adam sen de, zaten biz doğarken mahkûmduk! diyordu. En iptidai bir harstan, en basit bir idealden bile mahrum bırakılan ve devrin karanlıkları, karışıklıkları, gıl-u guşları içinden yolunu kendi kendine bulup yürümeğe mecbur kalan bu bîkes Türk gençliği, Ahmet Kerim’in gözü önünde beşeriyetin muzdarip, magdur, en çaresiz bir parçası gibi tecessüm ediyordu.” (s. 372)

Balkan Savaşları esnasında siyasi otoritenin yaptığı basiretsizlikler ve süreci idrak edememeleri devleti bir felakete sürükler. Bu felaketin ağır faturasını da Türk milleti ödemek zorunda kalır. İttihat ve Terakki’nin Balkanlar’daki milliyetçilik hareketlerini görmemeleri ve ona göre tedbir almamaları *Hüküm Gecesi* romanında çok sık işlenilen bir temadır. Balkanlar’da millî şuur bakımından en son uyanan millet Türkler olmuştur. Ayaklanmaların sinsi bir ırk kavgası olduğu, Balkan toprakları elden çıkınca anlaşılmıştır. Yazar, bu durumu Ahmet Kerim’in ağzından feryat edencesine haykırır:

“Bunların hepsi bizle olmakla beraber devlet ve hükûmet cihazı da hep bizim elimizde idi. Buna rağmen taraf taraf, kendimize en bağlı sandığımız kimseler asillere katıldı. Taraf taraf, her ayağımızı bastığımız yer altımızdan kaydı. Çünkü henüz millî şuur uykuda idi. Ve millet bu küçük ve mahalli ayaklanmanın ne sinsi bir ırk kavgasının başlangıcı olduğunu sezmişti.” (s. 364)

Yalçın Tuna *Akın Yolcuları* adlı romanında Türklerin, Balkanlar’da çok büyük bir baskı altında olduklarına dikkat çeker. Bulgarlar, Türklerin kökünü Balkanlar’dan kazımak amacındadırlar. Baskılardan bıkan ve göç etmek isteyen Gökmen, çocuklarını özgür bir şekilde Türk topraklarında Türk gibi yetiştirmek istemektedir:

“Tuna Türk’ü, baskı altında inleyen bir hasta idi. Bu hastalığın en büyüğü; istiklâl ve hürriyet içinde yaşamış, hür boynuna kölemenlik halkasını taktırmamış, taşlar devirmiş, baş eğdirmiş, baş etmişti. Fakat bugün tutsaktı. Ulusal benliği baltalanıyor, eriyor, eziliyor, hatta öldürülüyordu. Buna hangi ruh isyan etmezdi, ağlamaz, bağırılmazdı? Kime, neye işte burada sesi çıkmıyor, Tuna’nın sessizlikleri içinde boğulup gidiyordu. Zaten

Gökmen de bu hastalıktan içliydi. Fazla olarak da bir göçmen, yeni yurt kurmağa gidecek bir hasta, taşkın bir gönül, ulusal varlıklara yanan coşkun bir ruhtu.” (s. 25)

Akın Yolcuları romanında Türkiye’ye göç etmeyi kafasına koyan Gökmen, pasaport çıkartmak için gittiği Rus şehrinde bir heykele rastlar. Heykel, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı anısına dikilmiştir. Gökmen, heykeli görür görmez ruhunda fırtınalar kopar. Heykelin altındaki Türk bayrağı, onun milliyetçilik duygularını kabartır. Plevne Müdafaasında Gazi Osman Paşa’nın gösterdiği kahramanlık, hatıralara da konu olmuş, yazarların hayatında derin izler bırakmıştır.³²⁰

Akın Yolcuları romanında Gökmen, göç etmesi gerektiğini kahvede köylülere anlatırken Türk milletinin ne kadar necip bir millet olduğunu belirtir. Gökmen, hemşerilerine Bulgar zulmüne neden karşı koymak gerektiğini anlatır:

“Size zehir atan, duruk, lekesiz ak pak gönlünüze kara yas saçan, ulusal dilimizin dirim bağlarını koparmağa, sizi bizden, ayırmağa çalışan adamlardan da uzak durun. Türk’ün yüksek bağlarını kalplerinizin derinliklerine gömün.” (s. 8)

Şükûfe Nihal’in *Yalnız Dönüyorum* adlı romanında aydın bir babaya sahip olan Yıldız, çocukken babasının dostlarıyla odasında yaptığı toplantılara katılır. Memleketten, milliyetten, hükûmetten, düşmandan bahsedilen bu sohbetlerde yetişen Yıldız, çocuk olmasına rağmen millî konulardan beslenmiş ve milliyetçi bir ruhla yetişmiştir. Yıldız, hayal kırıklığı yaşadığı evliliğinde Hasan’ı sosyal meselelere duyarlı olduğu için kabul etmiş, bu konulara karşı tavırlarındaki samimiyetsizliği gördüğü için de ondan ayrılmıştır. Makedonya’dayken Türk askerine yapılanları unutmayan Yıldız için millî duygular çocukluk yıllarında atılmış tohumlardır:

³²⁰ Halide Nusret Zorlutuna Edirne’de öğretmenlik yaptığı sırada bir heyetle Bulgaristan’a gezi yapar. Birlikte çalıştıkları Bulgar dostlarından birkaçı, yazarı ve birkaç Türk’ü daha alıp şehri gezdirmeye çıkarırlar. Heyet, Gazi Osman Paşa Müzesi’ne gider. Müzede bahçe kapısından içeri girdiklerinde bir heykel göze çarpar. Bu tunç heykel, yere yıkılmış birinin göğsüne çizmesiyle basmış bir Bulgar askerini gösterir. Tatsızlık çıkmasın diye bir şey söylemezler fakat müzede gördüklerinden etkilenen Halide Nusret Zorlutuna fenalaşarak bayılır.

“- Gazi Osman Paşa’nın teslim olduğu zaman üstünde bulunan elbise.

-Gazi Osman Paşa’nın çizmeleri.

-Gazi Osman Paşa’nın kılıcı...

-Gazi Osman.

-Gazi...

....Ayaklarımın altında yer fırıl fırıl dönüyor, tavan tepeme inip inip kalkıyordu ve ben ömrümde ilk defa kendimi kaybetmekte olduğumu hissettim, yere yığılıverdim.

Arkadaşlar kollarıma mı girdi, beni mi kucaklayıp mı götürdüler pek bilmiyorum. Tez elden bir hekim bulup getirmişler, beni bir şezlonga uzatmışlar. Anlaşılan Bulgar komşularımızda pek telaşlanmamışlar ...”(Zorlutuna, **Bir Devrin Romanı**, s. 241.)

“Beyaz çadırların arasında dolaşan, mektepten henüz çıkmış bu genç, güzel zabitlerin de bir gün kollarından, şakaklarından kanlar akarak bir yük arabasının içinde penceremizin önünden geçirileceklerini düşünmek, benim için ne büyük bir acı olmuştu!...” (s. 34-35)

Çocukluk yıllarında katıldığı babasının toplantılarında millî duygularla beslenen Yıldız için her Türk askeri bir kahramandır. Askerleri vatanla özleştiren Yıldız, onların bahçelerinden ayrılışını büyük bir acı duyarak anlatır:

“Onlar, acı acı borular öttürerek, gece yarısı söktükleri çadırları atlarına yükliyerek bir sabah alaca karanlıkta yola düştüler. Benim efsanevi kahramanlarım, yalçın bir dağ başında can vermiye gittiler.

Bu sabah, Maltepe çayırlarına kurulan çadırların karşısında; ruhumu romantik bir kahramanlığın heyecanıyla saran musikiyi dinlerken o günleri bir daha ne kadar canlı olarak yaşadım.” (s. 35)

Behçet Perim’in *Balkan Çiçekleri* romanında Demir’in anne ve babası, köyün kimsesiz ve fakir çocuklarını da Demir ile birlikte sünnet ettirmek isterler ve köyün yardım sandığından para alırlar. Hasan Usta, sünnet olacak çocukların listesini tutar bu hususta ihtiyaçların özellikle Türk mağazalarından alınmasını tembih eder. Hasan Usta’nın bu tavrı alışverişte dahi Türk milliyetçisi olduğunu gösterir:

“Bu çocuklardan sünnet çağına gelmiş olanlarının da ayrı bir listesini hazırlatarak düğün tedarikine girişti. Terzi Ahmet’le Kunduracı Ali’yi çağırttı. Mallarını Türk mağazalarından almalarını, faturalarını kendisine göstermelerini tembihleyerek sünnet ve okul çağına gelmiş olan yirmi yetim çocuğa birer kat kışlık elbise ile birer çift ayakkabı ısmarladı.” (s. 11)

Esat Mahmut Karakurt’un *Son Gece* adlı romanı I. Dünya Savaşı’nda Romanya Cephesi’nde görev yapan Osmanlı Yüzbaşı Faruk Bey’in cephede yaşadığı aşkı ve savaş anılarını konu alır. Savaşı konu alan romanların genelinde savaşta mağdur olan milletlerin milliyetçilik ve kimlik gururu göstermeleri çok sık görülen bir özelliktir. *Son Gece* romanında Türk ordusu Romanya’ya girdiğinde Rumen generalin ve kızının Türklere karşı Rumen milliyetçiliği yapmaları ve kimlikleriyle övünmeleri romanın geneline yansır.

Generalin öldürülmesi üzerine generalin kızı, Faruk Bey'in silahını çekerek onu rehin alır. Yüzbaşı Faruk Bey, her ne kadar kızı serbest bırakacağını söylese de tam bir Rumen milliyetçisi olan kız ikna olmaz ve komutanı tersler:

“-Gözlerinizi dört açın da bana öyle bakın!. Bütün hayatının devamı müddetince namuslu yaşamış bir Generalin kızıyım ben! Damarlarımda asil Rumen kanı dolaşıyor... Sefil, değersiz bir hayat için, bir baba katilinin minneti altında kalamam! Çekilip gidin karşımdan!. Tekrar ediyorum size: Lütfunuzu istemiyorum, ne emrediyorsa kanununuz onu yapın!” (s. 29)

Balkanlar'da geçen savaşlarda Türklerin kahramanlıkları diğer milletlerin dillerinde dolaşır. Türklerin Romanya'yı işgalinden sonra düşman kuvvetleri hava saldırısına geçer. Mariya, Yüzbaşı Faruk Bey'e olan aşkını halasına açar. Harp akın akın devam etmektedir. Mariya'yla halası arasında geçen şu diyalog Türk askerlerinin göstermiş olduğu kahramanca mücadeleyi gözler önüne serer:

“-Hala; en çok yaralı veren ordu hangisi imiş acaba, işittin mi?

-Türkler!..

-Türkler mi?...

-Evet, bütün bu kamyonlar, iki geceden beri yalnız Türk yaralıları taşıyor!.. Ordularımız yalnız onları yerlerinden sökemiyorlarmış!. Türkler olmasaymış, çoktan Rumeli kuvvetleri İbrail'e girmiş bulunacaklarmış!..” (s. 102)

Son Gece adlı romanda Yüzbaşı Faruk Bey, Türk milliyetçisi bir komutandır. Faruk Bey, hemen her durumda Türklerin hakaret edilemeyecek bir millet olduğunu, hakaret edenleri de er ya da geç cezalandıracağını söyler. I. Dünya Savaşı'nda müfrezesiyle birlikte Romanya'da görev alan Yüzbaşı Faruk Bey, askerleriyle birlikte evinde konaklamak istediği bir Rumen generali öldürür. Rumen generalin kızı ve Yüzbaşı Faruk Bey arasında münakaşa başlar:

“Matmazel, bize her şey yapılabilir, fakat hakaret asla!.. Bizim garip bir âdetimiz, yerleşmiş bir geleneğimiz vardır; Türk'ü tahkir eden mezarında bile affetmeyiz biz!” (s. 17)

Rumen generalinin kızı, babasının intikamını alabilmek için Yüzbaşı Faruk Bey'in boş anını kollar. Boş anını bulduğunda silahı Yüzbaşı'nın kalbine dayar. Yüzbaşı,

kendindeki bir hasleti milletine vererek Türklüğüyle övünür ve Türk kimliğiyle gururlanır. Yüzbaşıyla kız arasında geçen diyalogda komutanın ifadeleri kızı bir hayli şaşırtır.

Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Sadık, devlet tarafından aldığı bütün görevleri tam bir Türklük şuuru içerisinde yerine getirir. Bulgarların yaptığı baskı ve ırkçılık, Sadık'ın Türklüğü kabul etmesinde en büyük etkidir. Sadık, iki komitacı reisini öldürdükten sonra yakalanır ve Bulgar hükûmeti tarafından yargılanır. Cezaevine atılan Sadık, idam edilecekken kaçmayı başarır. Yorucu günler geçiren Sadık, dinlenmek için vakit bulamaz, bir görevi bitirmeden diğer bir göreve koşar. Bu seferki görev, müttefikimiz olan Almanların beceremediği çok tehlikeli bir sabotaj görevidir. Sadık'tan bir Rus silah fabrikasının patlatılması istenmektedir. Görevini Türklük şuuruyla yapan Sadık için mevzu bahis vatansa bütün varlığıyla o görevi yapmaya hazırdır:

“Alman ve Avusturyalı dostlarımız bu mektupta yazılı olan işi yapmak için çok gayret sarf etmişler ama maalesef muvaffak olamamışlar.

Nihayet işin içinde ölüm tehlikesi de fazlasıyla mevcut. Fakat dostlarımızın deneyip başaramadıkları bu mühim meselede bir kere de bizim, Türklerin şanslarını denemelerini ben istemiştim.

Bu sözü ile beni can damarımdan yakalamıştı. Türklük adına yeryüzünde yapmayacağım hiçbir şey yoktu.” (s. 193)

Bulgar Sadık romanında sonradan Türk olan Sadık, Fıraştana köyünden dönerken eski bir Bulgar arkadaşına rastlar. Arkadaşı çok sefil bir hâldedir. Çünkü Bulgar çeteleri tarafından gasp edilmiştir. Yalnız gördükleri Türk köylülerine saldırıp mallarını gasp eden Bulgar çeteleri, kendi milletinden insanlara da zulmetmişlerdir. Sadık, arkadaşını Türk ve Müslüman olması hususunda ikna eder. Türklüğü ve Müslümanlığı sonradan kabul eden Sadık, hemen her fırsatta dini ve milliyetiyle övünür:

“Bana:

-Sen çok iyi yaptın kaptan, dedi. Türklere sığındın. Onlarla bir oldun. Türkler çok iyi insanlardır. Ben de aynı şeyi yapmak istiyorum ama vaktiyle işlemiş olduğum suçları düşündüğüm için korkuyorum. Beni affetmezler diye çekiniyorum.

-Türkler o kadar iyi insanlardır ki, eğer hakikaten bir pişmanlık duyarsan seni affederler. Ben de sana delalet ederim.” (s. 62)

Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun 1943'te kaleme aldığı *Malkoçoğlu* adlı roman XV-XVI. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye yaptığı akınları konu alır. Yazar, romanda tarihî konuları ele aldığı için karakterlerini de gerçek tarihten almaya dikkat eder.³²¹ Romana ismini veren Malkoçoğlu bir Osmanlı akıncısı olarak gittiği Rumeli'de Macarlarla mücadele eder. Mücadele sonucunda yaralanıp Macarların eline düşen Malkoçoğlu, takmış olduğu muskadan dolayı kimliğini belli eder. Atlılar, Malkoçoğlu ve kızı şatoya götürürler. Malkoçoğlu hiç bilmediği bir yerde gözlerini açar, odadan çıkar ve etrafı gezmeye başlar. Odadaki tablolardan bulunduğu yerin can düşmanı Verböci'nin şatosu olduğunu anlar. Kapıyı dinleyen Malkoçoğlu, Macarların savaş planını öğrenir. Başka bir odayı gözetlerken Kral Lahoş ve sevgilisini görür. Kral ile aralarında tartışma yaşanır ve arbeye başlar. Kralın adamları Malkoçoğlu'nu yakalayıp zindana atarlar. Malkoçoğlu'na âşık olan Macar güzeli, zindanda Malkoçoğlu'nu gizlice ziyaret eder. Her iki taraf da aşktan ziyade kendi milliyetlerini ön plana çıkarır ve düşman olduklarını ilan ederler. O dönemde Balkanlar'da Osmanlı düşmanlığı Macarlar arasında da etnik milliyetçilik doğurmuştur.

Safiye Erol *Ciğerdelen* adlı romanında şimdiki zamanla geçmiş zaman karşılaştırmaları yaparak soyları Ciğerdelen Kalesi'ndeki Sarı Sipahiler'e dayanan iki gencin aşklarını anlatır. Turhan Tuna, tahsilini Avrupa'da tamamlamış bir mimardır. Avrupa'daki öğrenciliği esnasında bin bir zorlukla karşılaşır. Gayesine ulaşmak için her yolun mübah olduğuna inanan Turhan, Avrupa'daki öğrenci arkadaşlarını dolandırmaktan, zengin orta yaşlı kadınlarla birlikte olmaya varıncaya kadar birçok meşru olmayan yolu dener. Turhan 1931 senesinde 24 yaşında bir mimar olarak Almanya'dan İstanbul'a döner ve kendine yeni bir yaşam kurar. Bir arkadaş davetinde tanıştığı Canzi'ye daha önce hiç hissetmediği duygularla bağlanır. Rüyalarının ona verdiği biricik manayı onda görür. Turhan Canzi ile tanıştıktan sonra Turhan'ın hayatı değişir ve uykularını kaybeder. Her dakika Canzi'yi görebilmek, hayatının en büyük gayesi olur. Canzi, Turhan'ın en büyük amacı olan Edirne'nin imar planını çizme hayalini bile ikinci plana atar. Canzi ile

³²¹ “Akıncılar Osmanlı Devleti'nin hafif süvari kuvveti olup, uçlarda bulunurlardı. Türklerden teşkil edilmiş bu ocak mükemmel bir teşkilâta sahipti. Bunlar muhtelif bölgelerde bulunup, her birinin bir akıncı kumandanı vardı. Düşman ülkelerine yapılan akın, ancak bu akıncı kumandanının emrinde yapılabilirdi. Akıncı kumandanların en meşhurlarından Arnavutluk ve Dalmaçya taraflarında Evranosoğulları, Bosna, Semendire ve Sırbistan ile daha sonra Macaristan'da Mihaloğulları, Silistre taraflarında Malkoçoğulları ve Mora bölgesinde ise Turahanoğulları bulunmaktaydılar.” (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi II**, s. 573.)

samimiyeti iyice ilerleten Turhan, bir gece sohbet esnasında geçmişinden bahsederken Canzi'yle akraba olduğunu öğrenir. Turhan ile Canzi anlaşmazlığa düşerler ve kavgaderler. Bu kavgaların sonucunda her ikisi de ağır bir şekilde hastalanırlar. Uzun bir dönem ayrı kaldıktan sonra hastalığın çaresini yine kendilerinde bulurlar. Turhan, Canzi'nin gözlerine bakınca eski ışıltıyı görür buna bir anlam veremezse de Canzi, Turhan'a hamile olduğunu ve artık birlikte olabileceklerini söyler. Artık eski günlerdeki gibi mutludurlar.

Turhan, şahsî bir konuyu anlatırken bile Türklerin milliyetlerine ne kadar önem verdiklerini, onlarla gurur duyduğunu vurgular. İnci Enginün, yazarın kahramanı bu şekilde yönlendirmesini şöyle yorumlar: *“Büyük fetihler yapmış bir milletin çocukları olarak akıncıların tasvirini yapmak ve eski Türk ruhunun kuvvetli ve zayıf taraflarını tarif etmek istediğini belirtir.”*³²² Sevgilisine tekrar kavuşan Turhan, ona kavuşmanın ümidini hiç yitirmedeğini belirterek millî kimliğiyle övünür:

“Bununla beraber biz, dünyayı kazanmış ve dünyayı kaybetmiş bir milletin çocuklarıyız. Her ölümden sonra bize dirim ve kalkınma mukadderdir, mayamızda ölmezlik var. Elbet de Canzi ve ben gün gelecek yeni âlemimizi kuracağız, ‘kim bilir belki yarın belki yarından da yakın.’” (s. 8-9)

Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanında Balkanlar'da çete ve komita faaliyetlerinin yaygın olması Türklere yapılan zulümlerin artması, hükûmetin yetersizliği gibi sebepler Balkan Türklerini de çete kurmaya itmiştir. Osmanlı birlikleri, Bulgar çeteleri hedef aldığı gibi halk tarafından desteklenen Türk çetelerini de hedef almıştır. Milliyetçi bir yapıya sahip olan Yörük Ali, bir Türk çetesine katılmıştır. Yörük Ali'nin de içinde bulunduğu Hacı Hüseyin'in çetesi jandarmalar tarafından kuşatılır. Türk askerine ateş edemeyeceğini söyleyen Yörük Ali, çeteden ayrılır. Diğer çete üyeleri de aynı şekilde hareket ettiği için bütün çete ele geçirilir.

Balkanlar'da yaşanan savaşlar ve çetelerin yaptığı zulümler o bölgedeki mazlum milletleri daha dirayetli hâle getirmiştir. Bu milletler görmüş oldukları zulmün intikamını almak için yollar aramışlar ve millî bilinçlerini sürekli yenilemişlerdir. *Yörük Ali* romanında roman kahramanı Yörük Ali, köyünü basıp babasının ölümüne neden olan Kara Yorgi'den intikam almak istemektedir. Bu intikam aslında Yörük Ali'deki millî bilincin bir

³²² Enginün, “Türk Edebiyatında Balkanlar”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtlarından Bugünkü Türk Dünyasına**, s. 84.

çeşit yansımasıdır. Bu intikamı bir dava hâline getiren Ali, bunun için elinden gelen her şeyi yaparak köyünden ayrılır ve uzun bir yolculuktan sonra başka bir Türk köyüne sığınır. Bu köyün zengin ve hatırı sayılır insanlarından birisi olan Süleyman Ağa, onunla ilgilenir ve kimsesi olmadığı için onu evlat edinmek isterse de Ali bunu reddeder. Yörük Ali, dağa çıkmak istemektedir. Süleyman Ağa, yaşının küçük olmasından dolayı onu engellemeye çalışsa da bu yeterli olmaz. Ali, Kara Yorgi'den intikamını almak için kendisine yardım edeceğine dair Süleyman Ağa'dan söz aldıktan sonra onun yanında bir süre kalmayı kabul eder. Süleyman Ağa, Hacı Hüseyin ve çetesinin birkaç gün içinde köylerine geleceğini, ancak beğendiği takdirde onu çetesine alabileceğini söyler. Köye gelen Hacı Hüseyin, Yörük Ali'nin çeteye girmek istemesinin nedenini, daha sonra da bazı konularda yeteneği olup olmadığını sorgular. Ali, verdiği cevaplarla Hacı Hüseyin'i etkiler ve çeteye katılır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanının kahramanı Cemal, 1920 yılının yağmurlu ve kapanık bir günde tıp eğitimi almak üzere küçük bir Ege sahil kasabasından İstanbul'a gelir. Doktorluğa hevesi olmayan Cemal'in İstanbul'a gelmesindeki asıl amaç edebiyat çalışmalarını rahatça yapabileceği bir ortam hazırlamaktır. İstanbul'a gelen Cemal, akrabası Behçet Bey'in evine giderken yolda çocukluğunun geçtiği şehrin, altı yıl içinde çok değiştiğini fark eder. İşgal altında olan şehrin her yerinde, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerleri vardır. Cemal, birçok tarihî yapının yıkıldığını görür ve çok üzülür. Mahallesini merak eden Cemal öncelikle eski evlerini ziyaret etmeye karar verir. Elagöz Mehmet Efendi Mahallesi'ne geldiğinde eski günlerini, Vefa Lisesi'nde okuduğu yılları, hatırlar.

Cemal'in İstanbul'a geldiği günlerde uzun senelerdir Avrupa'da olan İhsan memlekete dönmüştür. Eski hâinden geriye hiçbir şey kalmayan İhsan, şık giyimli, kendine güvenen biridir. Birkaç gün sonra Cemallerin okulunda tarih hocası olarak göreve başlar. Cemal, İhsan'la edebiyat, sanat ve tarihle ilgili sohbet eder. İhsan, bir süre sonra okulda onların derslerine de girmeye başlar. Cemal kültürü, bilgisi sebebiyle İhsan'a hayrandır. Türkçülük akımı, Osmanlı Devleti'nin o zamanki durumu, ülkenin geleceği gibi konularda konuşan İhsan, Cemal'in fikirlerini etkilemektedir. Cemal ve arkadaşlarında Balkanlar'ın kaybıyla beraber intikam duygusu alevlenmiş, milliyetçilik fikri oluşmuştur:

“Bu Balkan harbinin henüz bittiği o meysus, ateşli yıldız. Biz küçükler bir bakıma zaruretlere baş eğmeyi öğrenmiş olan büyüklerden fazla, hazmedilmemiş mağlubiyetin

acıyı içindeydik. Bütün mekteplerde güfteleri bestelerinden, besteleri güftelerinden garip intikam marşları söyleniyordu.” (s. 54-55)

Orhan Kemal’in yazdığı *Murtaza* romanında Mübadele esnasında muhacirlere devlet tarafından Yunanistan’daki mal varlıklarına karşı toprak verildiği belirtilir. Murtaza’nın etrafındaki diğer muhacirler mevcut mal varlıklarını çok göstererek devletten toprak talep ederken Murtaza, doğruluğu tercih eder ve ne kadar toprağı varsa onu söyler. Murtaza’nın tutumu ailesi ve çevresi tarafından “enayilik” olarak algılanırken Murtaza, yaptığı bu davranışını dayısı Kolağası Hasan Bey’e vefa olarak görür. Balkan Harbi’nde şehit düşen dayısı onun için bu vatana canını verirken Murtaza için malın mülkün bir önemi yoktur. Hasan dayısının şahsında milliyetiyle övünen Murtaza için milliyetçilik, vazifesini eksiksiz yapmaktır:

“- Yok idi tarlalarımız, konaklarımız amma, var idi arslan yavrusu, arslan dayım Hasan Bey Kolağası. Hatırlamam ben, anlatır büyüklerim, dökmüş mübarek kanını kutsal vatan topraklarına Balkan Harbi’nde. Yeter bu şeref hem de şan bana, ne lâzım tarla? Ne lâzım konak? Ne lâzım at, araba? Dolaşır benimde damarlarımda şükür, dayım Hasan beyin mübarek kanı!” (s. 16)

6.2. VATANSEVERLİK

Balkan temalı romanların tamamına yakınında vatanseverlik teması işlenmiştir. Balkanlar’daki mücadele, bir nevi toprak mücadelesidir. Romanlara yansıyan vatan, bir toprak parçasından ziyade onun için her türlü fedakârlığın yapıldığı kutsal bir mekândır. Vatanseverlik; bazen can verme, evlat feda etme, bütün mal varlığını bağışlama, terk-i diyar etme gibi çok çeşitli şekillerde görülebilir. Balkan topraklarında vatanseverlik o bölgede yaşayan milletlerin ortak özelliği hâlini almıştır.

Ahmet Mithat Efendi’nin *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Ali Paşa tarafından vatanları istila edilmek istenen Solyotların tamamının en belirgin özelliği vatansever olmalarıdır. Ali Paşa’ya karşı vermiş oldukları mücadele, vatan müdafaasıdır. Vatan için canını verme romanın ana temasıdır. Ali Paşa yetmiş Solyot’u Erkeri’ye giderken hücum esnasında zapt eder. Soli’yi alacağını söyleyen Ali Paşa, Solyotlara ihanet eder. Bu durum karşısında Rüstem çok mahcupdur. Çavillas, bu olayın üzerine oğlunu ve altmış dokuz Solyot’u rehin bırakır ve Soli’ye gider. Oradan Ali Paşa’ya bir mektup yazar ve vatan için yapılan fedakârlığı dile getirir:

“Senin gibi bazı kimseler ihtimal ki halasım için oğlumu feda etmiş bir fena baba olduğumu hükmederler. Fakat ben diyorum ki eğer sen bizim dağlarımıza malik olsaydın oğlumu da familyamı da bütün vatandaşlarımı da öldürecektin ve ben dahi bunların intikamlarını alamayacaktım. Eğer galebe bizde kalırsa başka çocuklarım da olabilir çünkü zevcem gençtir. Oğluma gelince kendisi her ne kadar genç ise de vatani için öleceğinden dolayı elbette memnun olur. Ve illa hayata ve benim oğlum olmaklığa layık addolunamaz. Ölüme kemal-i cesaretle tahammül edecektir. Ve illa Rumistan’ın gerçek oğlu addolunamaz. Haydi ilerle bakalım ey gaddar!” (s. 42)

Müslüman toplumlarda kutsiyet atfedilen şehitlik, vatan uğrunda evlat feda etmek, Solyotlar için de son derece kutsaldır. Boçaris’in Ali Paşa’ya rehin olarak bıraktığı oğlu Fotos, Ali Paşa’ya yazılan mektuba konu olur. Çavillas, mektupta vatanları için bir evladını feda etmek bir yana gerekirse milletine başını vermeye hazır olduğunu yazar. Çavillas, mektubun devamında özgürlüğün ne kadar kıymetli bir şey olduğundan bahseder. Fotos ve Solyotlar Yanya’ya götürülürler:

“Biz Solyotları ittifaka davet ettik. Bir reisle yetmiş kişileri geldiler. Demek ki iki taraf birbirinin muradına, sözlerine itimat edeceklerini gösterdiler. Sonra biz Çavillas ve rüfakasını bağlamakla sözümüzden dönmüş olduk. Çavillas’ı ölümle sıkıştırdığımızdan meyyusane verdiği vaadi ifa edeceğine kefaleten oğlunu bize gönderdi. Bu mertliği dahi bize tefevvuk sayılır. Hâlbuki bu zamana kadar vaadini ifa etmediği gibi efendimizin tedarükiyyat-ı seferiyyesine nazaran etmeyeceği dahi anlaşıldı. Bu da vatani için bir oğul kurban etmek demektir.” (s. 45)

Ali Paşa, Soli’yi kuşattıktan sonra on iki tane kule yaptırır ve şehri ambargo altına alır. Soli’de yiyecek tükenmiştir. Bunu fırsat bilen Ali Paşa, Solyotlara bir mektup gönderir. Mektupta on iki kuleyi kaldıracağını bunun karşılığında yirmi dört Solyot askeri istediğini belirtir. Bu husus istişare edilir. Rüstem her ne kadar askerlerin gönderilmesine itiraz etse de toplantıdan askerlerin gönderilmesi kararı çıkar. Buna karşılık yirmi dört asker gönderilir. Ali Paşa sözünde durmaz, askerleri rehin alır ve zindana attırır. Eğer teslim olmazlarsa bu askerlerin kafasını keseceğini söyler. Bu durum tekrar istişare edilir ve Rüstem haklı bulunur. Büyük bir vatanseverlik örneği gösterilir ve askerleri vatan uğrunda feda etme kararı alınır. Esaret altında yaşamaktansa şerefli bir ölüm tercih edilir:

“Hilaf-giran gittikten sonra müşaverede devam olunarak herkes bu beliiyyeye nasıl çare bulmak lazım geleceğine dair reyini dermeyan eyledi ise de Ali Paşa’ya bila-şart ve la-kayd teslim olmak demek, isterse cümlesini katliam ve isterse nefy ve teb’id gibi muamelata kadar kendisini mezun ve muhtar bırakmak demek olacağı cihetle bunu hiçbir kimse tecviz edemiyordu. Nihayet varsın o yirmi dört Solyot vatan uğruna kurban olsun. Biz dahi Ali Paşa’nın kılıcına baş egeceğimize aklıktan helaki tercih eyleriz” sözünde karar kılınarak gelen elçilere o yolda cevap verdiler.” (s. 144)

Solyotlarda kendi memleketinin bekası ve toplumun huzuru için vatani terk etmek, büyük bir vatanseverliktir. Nifak ve ikiliğin çıkmaması için taraflardan bir tanesi meşveret meclisi kararıyla vatanını terk etmek zorunda kalabilir. İhtiyar meclisi Boçarıs’ın vatani terk etmesi gerektiği kararını verir fakat bu kararın Solyotları ikiye bölmelerinden korkulur. Boçarıs, vatan sevgisi için yeri geldiğinde terk-i diyar edileceğini vurgular:

“Bu meşverette Boçarıs, kendisine kurşun atan adamlar bu husumeti kendiliklerinden etmedikleri gibi ihtiyarân meclisinde verilen karar dahi muhtarların kendiliklerinden verdikleri karar olmayıp bu işin içinde büyük büyük fesatlar bulunduğunu ve kendileri haklı oldukları intikama kıyam eyleyecek olurlarsa tekmil Solyot nahiyesi ikiye münkasım olarak dehşetli bir muharebeye meydan açılacağı ve belayı bu derecelere kadar büyültmemek için kendisinin terk-i diyar etmesi evla görüleceğini meydana koydu.” (s. 98)

Manastıra davet edilen Pop, manastıra geldiğinde fikir birliği yaptığı kendine yakın adamları da orada görünce çok şaşırır. Pop konuşmasına “Eğer bir gayr-ı meşru çocuk için Solyotlar birbirlerine girecekse...” diye başlar. “Rüstem, Boçarıs ve Fotos terk-i vatan ederek ne kadar vatansever olduklarını gösterebilirler.” diyerek sözlerini bitirir ve bu şekilde fitnenin ortadan kalkacağına inanır.

Fazlı Necip’in *Menfi*³²³ adlı romanında 22 yaşında Mekteb-i Sultani’yi bitiren Ekrem, ardından Hariciye Nezareti’ne girerek çalışmaya başlar. Ailesi Selanik’te oturan Ekrem, kibar, zarif, iyi giyimlidir ancak çalışmayı pek sevmeyen birisidir. En büyük eğlencesi İstanbul’un mesire yerlerinde gezmek ve sefahat âlemlerinde dolaşmak olan Ekrem, arkadaşı Bedri’den dolayı Paris’e merak duyar. Ekrem, annesinden para koparıp Paris’e gitmek için Selanik’e gider. Ekrem’in babası eşinden ayrılmış ve İkbâl Hanım ile evlenmiştir. Bu arada Paris’teki arkadaşı Bedri’nin gönderdiği gazete ve dergileri okuyarak

³²³ Fazlı Necip, *Menfi*, Y.y.y., Selanik, 1909. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Jön Türklere karşı sempati duymaya başlar. Bedri, gönderdiği yayınları biriktiren Ekrem'e dağıtılmak üzere *Meşveret* gazetesini³²⁴ gönderir. Ekrem, bu gazeteleri üvey annesi İkbâl Hanım'la beraber okur. Annesi Ekrem'i teyzekızı Neşide ile evlendirmek ister. İkbâl Hanım'ın Ekrem'i kıskanarak, annesi ve Neşide aleyhinde birtakım iftiralarda bulunması üzerine Ekrem babasının evini terk eder. Annesine giden Ekrem, Neşide ile evlenmeyi kabul eder. Ekrem'in evleneceğini öğrenen İkbâl Hanım, kıskançlıktan Ekrem'i ihbar eder ve Paris'ten gelen dergileri de delil olarak gösterir. Ekrem, nikâhının kıyıldığı günün ertesinde tutuklanır. İstanbul'a götürülen Ekrem sorgulanır ve kötü muameleye tâbi tutulur. Ekrem annesinin devreye girmesi ile 150 lira rüşvet karşılığında Konya'ya sürülür. Konya'da hürriyetçilerle görüşen Ekrem, Paris'e kaçma yollarını arar.

Romanda Giritli Mustafa adlı bir muhacirden bahsedilir. İri yarı, elli yaşlarında biri olan Mustafa çok geveze, laubali ancak cesurdur. Konya'da reji kolcusu görevi yapan Mustafa, mesleğinde pek çok hizmetlerde bulunmuştur. Kaçakçıları takip eden Mustafa, rejiye tavsiye edilen torpilli bir adamın tayin edilebilmesi için açığa alınır. Yapılan bu haksızlıktan ötürü rejiye düşman olan Mustafa, bütün kaçakçılığı yapmaya başlar. Muhacir Mustafa, Girit'te izlenen yanlış politikalar sonunda Girit'in kolayca Yunanlılara verilmesi sebebiyle baskıcı hükûmete ve Abdülhamit'e karşı büyük bir nefret duyar. Birçok Osmanlı evladının kanıyla kazanılan bu toprakların, Batılı devletler istiyor diye eşkıyalara teslim edilmesi ona çok hazin gelir. Zira binlerce Osmanlı, Rum eşkıyalarının insafına bırakılmışlardır. Bu yüzden hükûmete düşman olan Mustafa, Konya'daki hürriyetçilerle görüşmekten, onların sohbetlerinde bulunmaktan zevk alır. Muhaliflere her konuda yardım eden Mustafa, parasız kalmış olanlarına her türlü yardımda bulunur. Mustafa, hükûmete olan kini ile ateşli bir Jöntürk olur. Yazar, Mustafa sayesinde Rumelili göçmenlerin vatansever, hürriyetçi olduklarını belirtir. Eserde romanın kahramanı olan Ekrem'i, Paris'e Giritli Mustafa kaçıtır.

Ekrem, Selanik'ten Konya'ya geldiği zaman hükûmetin istibdat yönetiminden şikâyetçidir. Ekrem, Paris'e kaçmak için imkânların yokluğundan söylenirken karşısına bir ihtiyar çıkar. Ekrem, ihtiyara tahsil yapmak için Paris'e gidip vatanına faydalı olmak istediğinden bahseder. Hükûmete muhalif olan ihtiyar, "Vatanseverlik yeri geldiğinde

³²⁴ Avrupa'da çıkan *Meşveret* gazetesinde dönemin yazarları istibdat aleyhinde yazılar neşretmiştir.(1897) bkz. Enginün, "Mütareke Dönemi Basını", **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)**, s.105-129.

vatanı terk etmektir.” der. Ekrem’i Giritli Mustafa’ya götüreceğini söyleyen ihtiyar, vatan sevgisinin yerini hiçbir duygunun tutamayacağını belirtir:

“Öyle ise Ekrem durma git. Hem tahsil et hem de oradaki ahrara iltihak eyleyerek vatani uyandırmak, kurtarmak mesut etmek için çalış. Dünyada vatanperverlikten büyük vatan muhabbetinden daha âlâ hiçbir zevk, hiçbir his yoktur. Göreceksin hele bir kere ülfet et vatanını düşünmeğe, o zavallı cerihadar nazenin sevgiliyi sevmeye çalış onun muhabbetinden artık kalbinde hiçbir his galebe edemeyecektir. Vatan için ölmek bir saadet bir şeref olacak, ölüm nazarında küçülecek, mahkur bir zerre kadar bile ehemmiyeti kalmayacaktır. Sevdayı vatan bir zevk cavidanıdır.” (s. 144)

Romanın adı kahramanlardan Ekrem ve Mustafa’nın muhalif olmasından ileri gelir. Konya’daki menfilerle bir araya gelen Mustafa, istibdattan dolayı yurt dışına kaçmak isteyen Ekrem gibi bütün menfilere yardım eder. Girit’te ağa olan muhacir Mustafa, Girit’in elden çıkışını bir türlü kabullenemez:

“Girit’te bir avuç eşkıyaya meram anlatmaya orada muntazam bir adada... Tesis muvafık olmayarak yüz binlerce Osmanlı kanı bahasına zabt edilmiş olan o güzel adayı bir avuç hunhar eşkıyaya acemi devletler idare-i cemiyesine bırakarak çekilmiş olan miskin, mülevves hükûmeti af edemez. Ona amak ruhunda bir kin bir nefret besler. Sevgili vatani o güzel zeytin ve portakal ağaçlarını eşkıya pençesine bırakarak kaçmış, buraya gelmiş. Hükûmete olan kini kendisini bir vatanperver yapmıştı.” (s. 145)

Aptullah Zühtü’nün *Şanlı Asker* adlı romanında roman kahramanı Raik, vatan aşkıyla yanıp tutuşan, muharebe için hayaller kurup o hayallerde yaşayan bir Türk askeridir. Sürekli muharebe için başvuran Raik’e sonunda savaş nasip olur ve cepheye çağırılır. Raik’in babası ve amcası Plevne’de savaşmış, amcası orada şehit olmuştur. Amcasının şehit olurken babasına bıraktığı kılıç ise artık 1897 Yunan Savaşı’na katılan Raik’in olmuştur.

Halit Ziya Uşaklıgil’in *Bir Ölüünün Defteri* adlı romanında olayların önemli bir kısmı Vecdi’nin hatıra defterinden aktarılır. Romanın ana kahramanı Vecdi, annesini kaybettikten sonra yıllar önce eşini kaybeden halasının yanına babasıyla birlikte yerleşir. Halasının kızı Nigar’la yolları burada kesişir. İlk başta anlaşamamaları da bu ikili arasında güçlü bir bağ oluşur. Halasını, annesi gibi gören Vecdi, Nigar’ı da kardeşi olarak görür. Vecdi, okul çağına gelir ve mektebe gönderilir. Bu okulda romanın üçüncü karakteri olan

Hüsamettin'le tanışır. Hüsamettin ile dostluğunu geliştiren Vecdi eve giderken Hüsam'ı da yanında götürmeyi ihmal etmez. Evde Nigar, Vecdi ve Hüsam birlikte zaman geçirirler. Seneler birbirini böyle kovalarken Vecdi'nin okulu bitmiştir. O artık tıbbiye mezunu bir gençtir. Bu durumu gözleyen halası Vecdi'yi karşısına alır ve onun Nigar için uygun bir eş olacağını söyler ve bu konuda onun düşüncelerini öğrenmek ister. Vecdi, halasına Nigar'ı yıllardır kardeşi gibi gördüğünü söyler ama yine de düşünmek için vakit ister. Düşündükçe yıllardır kendinden bile sakladığı Nigar'a olan aşkını fark eder. Bu sıkıntısını tek başına halledemeyeceğini anlayan Vecdi, en sadık dostu olan Hüsam'a bir mektup yazar ve derdini anlatır. Hüsam'ın mektuba cevabı hızlı ve nettir : “En yakın zamanda bu konuyu konuşmak için İstanbul'a geliyorum.” Hüsam'la buluşan Vecdi, Hüsam'ı zayıflamış, beti benzi atmış bir hâlde görür ve şüphelenmeye başlar. Hüsam, Vecdi'ye Nigar'ın onun için iyi bir eş olacağı, halasının bu teklifini olumlu olarak değerlendirmesi yönünde tavsiyeler verir. Halasının evinde ise durum bambaşkadır. Haberi öğrenen Nigar, Vecdi'nin odasına girer ve onu kardeşi gibi gördüğünü onunla evlenmek istemediğini kibarca söyler. Nigar'ın bu sözlerinden sonra Vecdi en yakın arkadaşı ve birlikte büyüdüğü sevdalısını mutlu etme adına halasıyla konuşarak Nigar ve Hüsam'ı evlendirir. Bu olaylardan sonra Vecdi ayrı bir eve taşınır, tekdüze bir hayat tarzı benimser. Bu süre zarfında Edirne'de Balkan Savaşları süregelmektedir. Vecdi, içinde bulunduğu bu boşluktan kurtulma ve vatan borcunu ödeme adına cepheye gitmeye karar verir. Bu kararını Hüsam'a açıklar. Hüsam ise ona memlekete kanıyla değil, fikirleriyle hizmet etmesinin daha faydalı olacağını anlatır. Fakat Vecdi Hüsam'ın bu fikrine karşı çıkar ve şunları söyler:

“-Senin kana değil fikrine lazım var.

-Oh!..o fikri istimal ediyorum. Fakat öyle zannediyorum ki bu kanı seve seve dökeceğim. Damarlarımdan her katresi süzülüp aktıkça bana vazife-i âdemiyyetimi ifa ettiğimi ayrı ayrı takrir edecek. Onun hafif hafif, sükut-ü mesudâne ile cereyanını gördüğüm vakit kalbim mutmain olacak. Kendi kendime: ‘Senin için yapacak bir şey vardı, onu yaptın. Şimdi rahat ölebirlsin!’ diyeceğim. Düşün...” (s. 135-136)

Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* romanı başkahraman Recep Köso'nun başından geçen bir aşk hikâyesini işlese de roman adını kahramanın harbe gönüllü katılarak göstermiş olduğu vatanseverlikten alır. Müslüman bir Arnavut olan Recep Köso, aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne tâbi bir askerdir. Rum kızı Flemino ile bir türlü evlenemeyen Recep Köso, validesinin teşvikiyle Yakup Bey adında birinin kızıyla evlenir. Recep

karısından çok memnundur. Annesi Çelebi Molla, sonunda arzuladığı mutluluğa kavuşur. Ne var ki annesinin mutluluğu çok sürmez ve biricik oğlu cepheye gönüllü olarak gitmek ister. Osmanlılarla Yunanlar arasında her türlü diplomatik ilişkiye rağmen savaş çıkar. Askere gitmek isteyen Recep, vatansever annesini geride bırakarak vatanî görevi için orduya teslim olur. Gönüllü olarak harbe gitmek istediğini anasına söylemesi üzerine anası muhalefet etmek şöyle dursun bilakis Recep'i teşvik eder:

“-Vazifendir oğlum! Git. Bâhusus ki familyamız muinsiz de değildir. Hamdolsun arslan gibi iki damadımız var. Cenge senin gibi kahramanlar gitmeyip de benim gibi kadınlar gidecek değil ya?” (s. 140-141)

Muzaffer Nazikter'in *Girit Kurbanları* adlı eserinde Girit'in Selne kasabasındaki kırk kadar Türk köylüsünün vatanları için Rumlara karşı gösterdikleri kahramanca mücadele anlatılır. Girit'in Yunanların kontrolüne geçmesinden sonra Rumlar Türkleri adadan göç ettirmek için katliam yaparlar.³²⁵ Selne kasabasındaki vatansever Türkler, Muhammed Ağa adındaki bir Türk'ün samanlığına sığınır ve kendi aralarında müzakere ederler. Muhammed Ağa, kutsal değerler uğruna savaşmak ve gerekirse ölmenin bir vatan borcu olduğundan bahsederek vatanın ne kadar mukaddes bir toprak parçası olduğunun ispatı olarak toprak altında yatan şehitleri gösterir. Vatansever Türkler, dört gün boyunca kahramanca vatani müdafaa ederler ve şehit düşerler:

“O sırada Muhammed Ağa aza-i aciz ile kıvranan bu mesaizde bedbahtlara hitaben: Çocuklar diye haykırdı. Ölüm sizi vatan, din, namus muhabbetini unutturacak kadar mı tedhiş ediyor? Bir hafta öl bir hayat güle güle düşman kurşunlarına göğüs veren arslan yürekli akrabalarımız hepimizi intikama memur etmediler mi? Niçin şühedanın vasiyetini, dinin kuranın ahkâmını yerine getirmek istemiyorsunuz? Çocuklar Ölenlerimizin Osmanlı, İslam... Düşmanlarıyla tebeccile mecbur ettiklerini unutmayalım. Böyle miskin bir tevekkülü... Bize yakışmaz. Eğer ölüm mukaddesse silahlarımızın yanında teslim-i can edelim.” (s. 5-6)

³²⁵ Balkan Harbi öncesinde Türkiye'ye göçlerin önemli bir bölümü Girit Adası'ndan gerçekleşir. 1897'de Girit'in özerk bir eyalet hâline getirilmesi Yunan Prensi Yorgi'nin vali olarak atanmasıyla tehditler alan Müslümanları göç etmeye mecbur bırakılmıştır. 1913 Balkan Harbi'nden sonra Yunanistan ile yapılan anlaşma sonucunda Girit Yunanistan'a verilmiştir. (Beyoğlu, “Girit Göçmenleri (1821-1924)”, s. 123-138.)

Halide Edib Adıvar'ın *Mev'ud Hüküm* adlı romanı Avrupa'da tahsilini yapan Doktor Kasım Şinasi'nin İstanbul'a döndükten sonraki hayatını konu alır. Kasım Şinasi, Balkan Savaşı dolayısı ile hastalara ve yaralıları bakmak için Edirne'ye gider. Karısı Sara da Doktor Kâmi ile beraber Şinasi'nin kurduğu hastanede yaralı ve hasta göçmenlere yardım eder. Doktor Kasım Şinasi için vatanseverlik Edirne'ye gidip orada askerleri ve göçmenleri tedavi etmektir.³²⁶ Bir ara karısı Sara'dan ayrılmasının verdiği sıkıntılarla boğuşan Şinasi, Edirne'nin elden çıkmasıyla kendi muhasebesini yapar:

“Edirne'nin sekaveti memleketin felaketi onda eski insaniyetperver Kasım'ı uyandırdı. O, şehrin felaketi arasında kendi hayatının münferid ziyasının sönmesini, münferid kıymetinin iflas etmesi boğmaya çalışıyor ve bedbaht insanların, başka bedbahtsızlıklara karşı kalplerinde uyanan merhamet-ü rikkatin sesleri ve emirleriyle yaşayabileceklerine kanaat ediyordu.” (s. 276-277)

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar*³²⁷ adlı romanında Mebrure adlı vatansever, bir kızın savaştan dolayı babasını kaybetmesi ve onu bulma süreci anlatılır. Mebrure, Manisa'da Yunanların eline geçen babası İhsan Efendi'yi bulmak için, İstanbul'a gelir ve Muhacir İdaresi'ne başvurur. İstanbul'da kalacak yeri olmayan Mebrure, süt amcasının konağını güçlkle bulur ve gecenin geç saatinde konağa misafir olarak kabul edilir. Mebrure'nin süt amcası Nafi Bey, çoktan vefat etmiştir. Konakta yengesi Nazmiye Hanım, amcazadeleri Behiç ve Nevin beraber yaşamaktadırlar. Mebrure ortamı incelerken konakta duvara asılı olan Nafi Bey'in kardeşi Faik Paşa'nın fotoğrafı dikkatini çeker. Faik Paşa, Balkan Harbi'nde kahramanlık gösteren birisidir. Türklerde vatansever kişilere, şehit ve gazilere duyulan saygı ve hürmetin göstergesi olarak fotoğrafları duvara asılır.

Reşat Nuri Güntekin'in *Akşam Güneşi* adlı romanı Kurmay Subay Nazmi Bey'in görev yaptığı yerlerdeki maceralarını konu alır. Paris, Şam, Kudüs, Akka, Manastır ve tekrar Paris'te kaldıktan sonra İstanbul'a dönen Nazmi Bey, amcasının Çamlıca'daki

³²⁶İnci Enginün, Kasım'daki vatanseverliği şöyle yorumlar.”*Doktor Kasım dolayısıyla yeni bir “vatanperver” tarifi yapmış olan Halide Edip, herkesin asker olup vatan uğruna ölmesi ana fikrine dayanan propaganda edebiyatından hoşlanmaz ve bunu eğitime aykırı bulur. Herkes ölürse vatanın ihtiyaçlarını kim karşılayacaktır? Onun anlayışına göre onun anlayışına göre gerçek vatanperver, normal zamanda işini en iyi yapan, savaş gibi bir durumda da görevine cephede gönüllü olarak devam edebildir.”* (Enginün, “Türk Edebiyatında Balkanlar”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtları'ndan Bugünkü Türk Dünyasına**, s.82.)

³²⁷ Peyami Safa, *Sözde Kızlar*, 1.b., Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1341. (Alıntılar bu baskıdandır.)

köşkünde bir süre dinlenir. Bu defa da Paris'e askeri ataşe olarak görevlendirilir. Fransa'ya doğru yola çıkan Nazmi'nin treni Edirne'de durur. Çeteler köprüyü havaya uçurmuş, bir iki gün trenler işlemeyecektir. Nazmi, kendine yatacak yer aramak için şehirde dolaşırken Harbiye'den arkadaşı İbrahim'e rastlar. Arkadaşı İbrahim'in dağınıklığını gören Nazmi sakin, yumuşak hâlini kaybeder. İbrahim, Nazmi'yi alıp büyük, köhne bir evdeki toplantıya götürür. Ocağın yanında kır bıyıklı, ufak tefek bir adam toplantıya başkanlık yapmaktadır. Emretmeye alışkın bir hâli olan, bu kır bıyıklı adam, adı Trakya ve Makedonya köylerinde masallar içinde söylenen Kaymakam Nusret Bey'dir. Kaymakam Nusret, Nazmi'den memleket için bir hizmet ister. Bu hizmet şık salonlarda yapılacak propaganda hizmetidir. Sırp, Bulgar, Yunan gençleri Avrupa'da müthiş bir propaganda faaliyeti sürdürmektedir. Nazmi'den beklenen bir karşı propaganda faaliyetidir. Nazmi, böyle basit bir görevin kendisine teklif edilmesinden büyük üzüntü duyar. Vatanı için Paris'in cazibesi, gece gündüz düşündüğü Nazan bile etkisini kaybetmiştir. Vatansever Nazmi, Kaymakam Nusret Bey'in verdiği görevi kabul edemeyeceğini, onlarla beraber çetelere karşı silahlı mücadeleye katılmak istediğini söyler:

“Geç vakit meclis dağılacağı zaman Kaymakam Nusret'e yaklaştım, bir sarhoş teheyhücü içinde:

-Bana verdiğiniz vazifeyi yapamayacağım, dedim. Avrupa'ya gitmiyorum... Sizinle kalacağım... İcap ederse askerlikten istifayı da göze aldım... Ben görüldüğüm gibi sadece bir salon zabiti değilim... Pek yakında göreceksiniz.

Kaymakam Nusret hayret göstermedi, fazla bir şey sormadı. Radyumlu gözlerinde sert bir parıltı ile elimi sıktı. Bu bakış hiçbir heyecanın veremediği bir lezzetle ta yüreğime işledi.

Arkadaşlar bir bir elimi sıktılar. İbrahim en sona kalmıştı. Beni kucaklayıp öperken gözlerinden yaşlar akıyordu.” (s. 75)

Vatanseverliğin fedakârlıkla eşdeğer olduğunu bilen Nazmi, dokuz ay boyunca başka bir dünyada yaşar. Güzel, zarif, şen salon zabiti artık ölmüş yerine dağlarda çetelerle boğuşan ateşli bir vatansever gelmiştir. Nazmi'nin çetelerle mücadele ettiği yıl Balkanlar'da büyük bir kış olur. Çatışmalar son hızıyla devam ederken askerlerin çoğu soğuktan ölür. Nazmi bu dokuz ayı büyük bir mutlulukla geçirir. Yorgunluğu, soğuğu, acıyı duymaz. İki üç ay içinde âdeta şöhret kazanmıştır. En belalı, en tehlikeli işlere o

gitmektedir. Kaymakam Nusret'in sağ kolu olan Nazmi, ikisi hafif üçüncüsü ağır olmak üzere üç defa yaralanır ve yirmi gün hareketsiz yatar:

“ Dokuz ay ben, başka bir dünyada, başka bir insan olarak yaşadım. Güzel, zarif, zayıf, şen salon zabiti artık ölmüştü.

O sene Balkanlar'da emsalsiz bir kış oldu ve çetelerimiz mütemadiyen devam eden çarpışmalardan fazla zedeledi. Arkadaşlarımızdan birçoğu gezdiğimiz yerlerde dökülüp kaldı. Kimi öldü, kimini ağır hasta olarak memleketlerine gönderdik.

Bu korkunç kış ne bizi, ne de düşmanlarımızı faaliyetten alıkoyamıyordu. Akınlar, baskınlar günden güne artan bir şiddetle devam edip gidiyordu.

Ben bu dokuz ayı mütemadi bir vecd ve heyecan içinde geçirdim. Yorgunluğu, soğuğu, ıstırapı duymayacak hâle gelmiştim. Bana öyle geliyor ki eski hayatım sırf bu günlere hazırlamak, bu vakaları beklemekle geçmiş sönük birşeydi ve asıl şimdi yaşıyordum.” (s. 75-76)

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Hüküm Gecesi* adlı romanında Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'ı kaybediş serüveni ayrıntılarıyla anlatılmıştır. İttihat ve Terakki'nin süreci güzel idare edememesi ve yapılan siyasi hatalar milletin çok ağır bedeller ödemesine sebep olur ve Balkanlar elden çıkar. Romanda bir Osmanlı aydını olan gazeteci Ahmet Kerim, bu beceriksizliği millî bir trajedinin temel sebebi olarak görür. Bu basiretsiz kararlara rağmen şehit olanları bir kahraman gibi gören yazar, Rumeli'yi bir sevgiliye benzeterek onu gözyaşlarıyla uğurlar. Vatan, Ahmet Kerim için ayrılması güç bir sevgilidir:

“Zavallı kahramanlar, zavallı kurbanlar; ey asil Rumeli'nin son müdafileri sizin her birinize ayrı bir türbe lazımdı. Sizin her biriniz ya mermerden, ya somakiden, tunç halkalı birer lahit içinde yatmaya layıktınız. Fakat nankör ve idealsiz bir neslin elinde, mübarek cesetlerinize layık görülen son tören, işte bundan ibarettir. Bu nesil sizin etleriniz daha çürümeden, ne yaptığımızı çoktan unuttu. Hatta Edirne'yi hatta mahzun Meriç'i yüz yıldan beri, kim bilir, kaç muhacir kafilesinin kıyılarında soluk aldığı ve gözyaşlarıyla tozlanmış yüzlerini sularında yıkadığı Meriç'i bile fedaya hazırlanmıştı.” (s. 245)

Balkan temalı romanlarda vatanseverlik temi kuru bir hamasetten ibaret değildir. Savaşlarda gösterilen vatanseverlik, Türk askerinin cephede gösterdiği maddi ve manevî fedakârlık ölçüsündedir. Halide Edib Adıvar'ın *Tatarcık* adlı romanında, sekiz çocuğunu çeşitli cephelerde şehit vermiş, doksan yaşındaki Feridun Paşa'nın askerlik anılarına temas edilir. Çevresi tarafından tarihî bir şahsiyet olarak bilinen Plevne gazisi Feridun Paşa, savaş hatıralarını sürekli anlatan, vatansever, emekli, bir askerdir. Damadı Albay Nihat Bey de Millî Mücadele Dönemi'nde subaylık yapmış bir askerdir. Feridun Paşa, Plevne Müdafaası esnasında çekilen sıkıntıları gözyaşları içerisinde anlatır. Feridun Paşa, savaş esnasında Osmanlı askerlerinin yokluk içinde Plevne'yi müdafaa ettiğini belirtir:

“-Haşmet isminde bir çavuşumuz vardı. Kıştı, ortalık donmuştu. Muhasara bizi at sidiği içmeğe, mısır koçanı kemirmeğe mecbur etmişti.” (s. 42)

Balkanlar'ı konu edinen romanların genelinde vatana duyulan hasret yer alır. Vatanından ayrı kalan insanlarda bu özlem büyük bir vatanseverlik hâline dönüşür. Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanında roman kahramanı Sadık, Balkanlar'da Osmanlı Devleti adına yıllarca çetelerle savaşmış devletin bekası adına hiçbir görevden kaçmamıştır. Sadık, görevini yerine getirdikten sonra yeri gelmiş Edirne'ye yeri gelmiş İstanbul'a yerleşmiştir. Doğup büyüdüğü topraklara, Bulgaristan'a, bir türlü gidememiştir. 31 Mart Vak'ası'ndan sonra İstanbul'da bulunan Sadık, Talat Paşa tarafından göreve çağrılır. Sadık'ın görevini yapabilmesi için yeniden doğduğu topraklara yani Balkanlar'a dönmesi gerekmektedir. Görevi kabul eden Sadık, vatanına döner ama artık oralar hiç de bıraktığı gibi değildir. Sadık, kendini Bulgaristan'da bir yabancı gibi hisseder:

“Bir insan doğup büyüdüğü yerden bir müddet için uzaklaştıktan sonra oraya dönünce, hele ayrılış benimki gibi çok uzun sürmüş ise garip bir heyecan hisseder. Ben de Dopriç oteline indikten sonra aynı heyecanı hissetmeye başlamıştım. Sofya bana küçülmüş, eskimiş, yoları adam akıllı daralmış gibi geliyordu. Belki yollarda saatlerce yürüdüğüm hâlde hiçbir tanıdığa rastgelmeyordum. Muhakkak ben ona ne derece yabancılaşmışsam, oda aynı şekilde bana yabancılaşmış bulunuyordu.” (s.126)

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda Tuna Nehri, bütün Rumeli'yi temsil eden ve Balkan Türklerinin vatan hasretini anlatan bir semboldür.³²⁸ Tuna, Balkanlar'da göçe

³²⁸ “Balkan’a Seyahat”, *Dergâh*, nu.14, 5 teşrinisani 1337, s.17-20; Yahya Kemal, bu yazısında Balkan ve Tuna kelimelerinin kendisinde olduğu kadar bütün Türklerde özel bir anlam taşıdığını belirttiği gibi

zorlanan her millet için ayrılması zor bir sevgilidir. Tuna Nehri, romanlarda ve hatıratlarda kişileştirilip bir kahraman gibi konuşturulur ve gurbet acısının anlatıldığı bir sırdaş olur.³²⁹ Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Türkiye'ye göç hazırlıkları yapan ve pasaport almak için Rusya'ya giden Gökmen, Rus şehriden ayrılırken geriye bakar ve Tuna Nehri'ni görür. Onun için Tuna, bir sevgilidir. İçindeki Tuna sevgisi, vatana olan bağlılığını gösterir. Tuna'dan uzaklaştıkça derin bir hüznü duyar:

“Sevgilisinden ayrılıp uzaklara giden bir sevdalı gibi, Tuna görünmez olunca pencereden baktı, yorgun gönlünün, tasalı yüzünde iki damla gözyaşı aktığı göründü. Bu yaşlar belki de Tuna'ya olan bağlılığından dökülüyordu.” (s. 45)

Şükûfe Nihal'in *Yalnız Dönüyorum* adlı romanında vatansever Yıldız, eşinin alafranga hayata özenmesini kabullenemez. Eşi Hasan'ın bulunduğu bir eğlence yerine şık bir kıyafetle giden Yıldız, kapının dışındaki sefaleti fark eder. Memleketin hâline üzülen Yıldız, içerideki debdebe ile dışarıdaki yoksulluğun tezadını kabullenemez. Yazar, romandaki İsmet Hanım, Raife Hanım tipleriyle batılı, duyarsız kadın tipini daha da derinleştirir. Yıldız tipi ise ülkede olup bitenle ilgilenmeyen, giyim ve eğlence tutkusu olan kadın tipler karşısında yazar tarafından idealize edilmiştir.³³⁰ Vatansever, milliyetçi Yıldız bu kadınların sosyal meseleler karşısındaki duyarsızlığını dile getirir:

“Türk topraklarında geçen o haşmetli, kanlı savaş, o büyük kurtuluş; o kara kuvvetin yere geçmesiyle meydana gelen büyük sosyal değişiklik, böyle kadınların kafasında ancak erkeklerle kol kola, göğüs göğüse yaklaşabilmeye, eğlenip gülmiye bir vesile olmaktan başka bir mana kazanamamıştı. Hiç birinin kafasında ne bir ideal ne bir dava vardı... Ne çocuk, ne aile, ne aile, ne memleket meselesi onlar için üzerinde durulacak mevzular değildi.” (s. 162)

Esat Mahmut Karakurt'un *Son Gece* adlı romanında Osmanlı ordusu I. Dünya Savaşı'nda Romanya'nın İbrail iline yerleşir. Askerlerin başında vatansever Türk subayı

unutmadığı türkülerden de alıntılar yapmıştır. (Yahya Kemal, **Çocukluğum Gençliğim Edebî ve Siyasi Hatıralarım**, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1973, s. 146-144.)

³²⁹ Halide Nusret Zorlutuna öğretmen olarak Bulgaristan'a yaptığı gezide geçmişte milletimize ait olan topraklarda Tuna'nın mahzun bir sevgili gibi duruşunu görünce hüznülenir: *“Bir gün de Tuna üzerinde bir küçük gemi içinde bir acayip, unutulmaz gezinti yaptık. Vaktiyle dedelerimiz, buradan geçmişlerdi. Asırlar sonra, biz, onların zavallı torunları, bir uydurma gemide, komşularımızla söyleşe, gülüşe, Tuna'dan geçiyorduk! Söyleşe gülüşe, evet. Ama içimiz?.. Nasıl coşup taşıyordu! Beynim “O mazi” ile nasıl çatlarçasına dolu idi; Allah'la ben bilirim!”* (Zorlutuna, **Bir Devrin Romanı**, s.245-246.)

³³⁰ Argunşah, **Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal**, s.140.

Yüzbaşı Faruk Bey vardır. Faruk Bey’le Rumen kızı Mariya birbirlerine âşık olurlar. Sevdği kız ve vatanı arasında kalan Yüzbaşı Faruk, vatanını tercih ederek ne kadar vatansever bir subay olduğunu ortaya koyar. I. Dünya Savaşı bitmek üzeredir. Harp, Türklerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Türklerin gittiği haberini alan Mariya, deliler gibi sokaklarda koşmaktadır. En son Yüzbaşı Faruk Bey’i bulur ve konuşmaya başlarlar. Bir müddet tartıştıktan sonra Mariya vatansızlığın ne kadar acı bir şey olduğunu anlatır:

“-Hakkınız var, sizi bu dakikada yalnız bırakmak lazım!. Vatan ızdırabı öyle bir ızdıraptır ki teselli dahi kabul etmez!. Bunu ben herkesten daha iyi biliyorum!. Sizi bu büyük derdinizle başbaşa bırakacağım! Ağlıyacaksınız! Ağlayın; buna şimdi ihtiyacınız, hakkınız var. Yalnız tekrar ediyorum; kendinizi böyle büsbütün harap etmeğe de sebep yok!. Görüyorsunuz işte, netice meydanda!. Harp nihayet bir talih işi yüzbaşı!. Bugün biz isek, yarın gene siz olabilirsiniz...” (s. 164-165)

Son Gece romanında vatan ve sevgili ikilemi yaşanır. Kahraman, sevgilisiyle vatanını eş değer tutar. Faruk, sevdiği kadın için *“Vatanımı canım kadar severim, fakat kadını da vatanım kadar seviyorum. Ne ondan ayrılırım, ne öbüründen vazgeçebilirim.”* (s.209) diyerek komutanına rest çekip, görevinden ayrılabilmiştir. Romanın ilerleyen bölümlerinde Yüzbaşı Faruk, yine aynı ikilemle karşı karşıya kalır. Miralay, Yüzbaşı Faruk’a savaşmak için Anadolu’ya gitmesi gerektiğini söyler. Miralay, *“Yüzbaşı, vatan her şeyin üstündedir... Aşk, sevgi, kadın...”* (s.209) derken Faruk, miralaya, *“içimde, sevdiğim kadının endişesi yaşarken, vatanıma müfit olacağımı, hizmet edebileceğimi tahmin etmiyorum”* (s.209) diyerek kendisine verilen görevi reddeder.

Murat Sertoğlu’nun *Bulgar Sadık* adlı romanında Sadık, Ruslara karşı verilen görevi başarıyla tamamlandıktan sonra İstanbul’a döner. Rum cephanesini patlattıktan sonra vatanı uğruna Kurtuluş Savaşı’na katılır. Sadık, kendi kurtuluşunu Anadolu’daki kurtuluş mücadelesinde arar. Kurtuluş Savaşı sırasında katılmadığı cephe kalmaz fakat yavaş yavaş ayaklarında bir hastalık ortaya çıkar. Vatan kurtulur fakat bir hastane çıkışında artık Sadık’ın ayakları yerinde yoktur. Sadık’ın son sözü “vatan sağ olsun” olur.

Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* adlı romanında 93 Harbi neticesinde İstanbul’a göç eden muhacirlerin yaşamları ele alınmıştır. Muhacir Adnan ve arkadaşları o dönem İstanbul’daki siyasi olayları değerlendirir ve ülkenin bekası adına yorumlar yaparlar. İstanbul’a ilk geldiğinde İngiliz Sait Paşa’nın konağına yerleşen Adnan, annesi ve

teyzesi, diğer muhacirlerin çektiği sıkıntıları çekmezler. Erkân-ı Harp Müşiri'nin kızı Belkıs'la evlendikten sonra Cağaloğlu'ndaki taş konağa taşınan Adnan, Hariciye'de, Dahiliye'de, Maliye'de çalışan arkadaş çevresi tarafından boş bırakılmaz. Siyasi konularla yakından ilgilenen Adnan, İttihat ve Terakki'ye ilgi duyar. Adnan, kendisini ziyaret eden Dağıstanlı Hoca'yla İttihat ve Terakki hakkında konuşmaya başlar ve Hoca'yı cemiyete üye yapmak ister. Öncesi itibariyle fakir olan Adnan, Belkıs ile evlendikten sonra refah içinde yaşamaya başlar. Bu durumu fark edip konaklarda halkı anlayamayacağını Adnan'a ifade eden Dağıstanlı Hoca, Adnan'ın mütevazı bir yaşamla, halkın göreceği bir hayatı tercih etmesi gerektiğini söyler. Halkın fikirden ziyade gözüyle gördüğüne inandığını anlatır. Halkın olayları fikir üreterek sorgulayamadığını dile getiren Dağıstanlı Hoca, dönemin yöneticilerine yönelik eleştirilerde bulunur. Bu eleştiriler, Balkanlar'ın elden çıkmasıyla söylenmiş zehir zemberek sözlerdir. Dağıstanlı Hoca, söz ve davranışlarıyla halkçı bir vatansever örneği gösterir:

“Hoca duvarlara ve tavanlara bakarak Adnan’a ‘Allah daha âlâ etsin. İhtişamlı konak. Fakat ben senin yerinde olsam Aksaray’daki evi bırakmazdım Adnan’ diyor Adnan bozuluyordu.

Dağıstanlı Hoca Adnan’a görmüyor musun? Ahmet Rıza'nın Paris'teki yamalı ceketini hala alkışlıyorlar; Talat'a bak, Edirne'de giydiği sarı kaputunu hâlâ çıkarmadı, hâlâ asker tütününü içiyor. Uzağa gitmeye ne hacet? işte Sultan Hamit... Ne sayede sağ kaldı? Burnunun sayesinde!.. Gazeteler her gün burnuna kandil asmakla meşgul. Biri çıkıp da, ‘Bizim bir Mısır’ımız vardır. Bir Bosna Hersek’imiz vardı, bir şarkı Rumeli’imiz vardı; ne oldu?’ diye hesap soruyor mu? Sormuyorlar, neden? Çünkü halk fikriyle değil gözüyle görür de ondan! Çünkü Şarkî Rumeli’nin gittiğini fikir görür, Abdulhamit’in uzun burnunu göz görür de ondan!.. Sizin de yaptığınız bu inkılaba, bu ehrama bakmayacaklar rubanız kaç tane? Eviniz kaç katlı onu sayacaklar.” (s. 380-381)

Dağıstanlı Hoca gibi etrafındaki vatansever insanlardan etkilenen Adnan, her ortamda vatani için fırsatçılık yapamayacağını, harp zengini olmak istemediğini belirtir. Balkanlar'ı terk ederek İstanbul'a yerleşen Adnan, vatansızlığı yaşayan biri olarak vatanseverliğin yeri geldiğinde kendini düşünmemek olduğunu ifade eder. Adnan'ın kendisine teklif edilen nazırlıkları kabul etmemesine Naşit sinirlenmektedir. Naşit, Belkıs'a eşi Adnan'ın Harb-i Umumi sonrası fırsatları değerlendiremediğini, arkadaşları

gibi zenginleşemediğini belirtir. Hatta memlekete bir hâl olursa Adnan'ın İsviçre'ye kaçacak kadar bile bilet parası olmadığını ifade eder. Adnan bu eleştiriler karşısında vatani karşılıksız sevdiğini, eşinin de bu şartlar altında kendisini kabul ettiğini belirtir:

“Adnan, haklı tenkide tahammül eden faziletli adamın yüzüyle Naşit'in takdirlerine katlanmaya hazırlandı.

Naşit, Bak Belkıs, dedi; işte kendisinin yüzüne karşı söylüyorum, ben namusun bu derecesini anlamam. Hepimiz görüyoruz: Bu muharebe çıkar yol değil. Ve yine hepimiz göreceğiz; bir kış daha geçmez, İtilaf askerleri Galata Rıhtımı'ndadırlar. Memleketin ne kadar akli başında adamı varsa küpünü doldurmakla meşgul. Kocanın bütün arkadaşları Karun'a döndü. Halbuki memlekete bir hâl olursa seninkinin İsviçre'ye kaçmak için bile parası yok. Hep aynı nakarat: Namus! Anladık; namus güzel şey: Ama bir parça olursa!.. Adnan'a dönerek 'Azizim, karına acı! Sen de biraz para yapmaya bak!'

Adnan başını salladı.

“Ah Naşit; hem bilir, hem söylersin; bu istidat meselesi. Ben dediğin adamlardan olamam; elimde değil; bizimki bir lokma, bir hırka... Belkıs da bana vardığı zaman bir inkılapçıyla evlendiğini biliyordu.” (s. 430)

Adnan ve arkadaşları arasında memleket meselelerinin konuşulduğu ev toplantıları sıkça yapılır. İstibdat'ta Hidayet'in, Meşrutiyet'te Adnan'ın konağında toplananlar Mütareke'de Naşit'in salonunda toplanırlar. Salonda konuşmalar devam ederken Habibullah Efendi ile Doktor Haldun tartışmaktadırlar. Naşit'e borç istemeye geldiğini unutan Adnan, Habibullah Efendi'nin sözlerini destekler nitelikte: “Yaşa Habibullah!..” diye haykırır. Buna sinirlenen Doktor Haldun bozularak Adnan'a bağırır. Adnan, vatansever bir ittihatçı olduğunu her ortamda ifade eder ve bununla gurur duyar:

“Sen sus, eski İttihatçı! Arkadaşlarınla memleketi üç senede batırdınız!.. Sen kendini unutturmaya bak. Gocuklu, kalpaklı üç Rumeli ihtilalcisi sarıklı, sakallı beş Hint askerine bir vatan verdi. Cehaletin vahşete hediyesi oldu koca ülke!..

Adnan bir şey söyleyecekti. Doktor Haldun sözünü kesti. Acı acı güldü: 'Harb-i Umumi'nin ilanı Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk saklanan devlet sırrıdır.'

Adnan sapsarıydı. Bütün göğsüyle haykırdı: Biz altında yatmadan bu toz toprağın üstünü kimse çiğneyemez!... ” (s. 431)

Romanın başından sonuna kadar bir değişim içerisinde olan Adnan, namuslu bir adam olan Maliye Nazırı'nın kızı Süheyla'ya edebiyat dersleri verir. Adnan'a âşık olan Süheyla, aracılar vasıtasıyla Adnan'a evlenme teklifinde bulunsa da Adnan bu teklifi kabul etmez. Adnan, olağanüstü güzellikte olan Erkan-ı Harb Müşiri'nin kızı Belkıs'a âşıktır. Hedefine ulaşıp Belkıs'la evlenen Adnan, daha sonra Süheyla'ya acıyarak onun teklifini kabul eder. Bu sefer de Süheyla, Adnan'la evlenmeyi kabul etmez ve Adnan'a bir mektup yazar “*Sizin acınacak hâle geldiğiniz günü bekleyeceğim ve o gün size merhamet edip size evlenelim diyeceğim.*” der. Her şeye rağmen Süheyla, fikirleri ve duruşuyla Adnan'ı beğenmektedir. Vatanseverlik her ikisinin de ortak noktasıdır. Süheyla, mektupta Adnan'a nasihatler verir. Süheyla mektubun ortalarında Balkan mağlubiyetinden duyduğu üzüntüyü ifade eder:

“Balkan mağlubiyetinde kahrımdan niçin ölmedim hâlâ onun matemindeyim; o hüznün içindeki bir Türk kadınına bu cevabı çok görmeyin; söyleyin: ‘Biz memleketi ikbal mevkiinde değilken de seviyoruz deyin, bu sevgi bir sahne işi değildir deyin.’” (s. 410)

Sâmiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında Halis Efendi'nin kaynanası Pembe Hanım, torunu Abdullah ve arkadaşlarını odasına davet eder, onlara Balkan anılarından bahseder. Oğlunun arkadaşlarını beğenmeyen Halis Efendi, gençlerin bu odada toplanmalarını hazmedemez. Çocuklarıyla iletişim noktasında eksik kalan Halis Efendi, bu durumu karısı Gülsüm'e sorar. Ateşli bir vatansever olan Pembe Hanım, çekilen acıları genç nesillere anlatırken âdeta o günleri birkez daha yaşıyor gibi olur. Anlatılan bu olaylar yeni nesillerin milliyetçi ve vatansever bir ruhla yetişmeleri adına önem taşımaktadır:

“Bilmem ki, galiba annemden Rumeli türkûleri öğreniyor muharebeden sonra bizim gibi çift çubuk kaybedenlerin çektikleri eziyetleri Moskof'un zulmünü falan anlattırıyorlarmış.” (s. 67)

Vatansever bir kadın olan Pembe Hanım, vatan acısının hiçbir zaman sönmeyen bir volkan olduğunu vurgulayarak bu acının ölene kadar insanla beraber gideceğini söyler:

“Vatan ne büyüğü ne geçkin bir başlangıç idi ki insanoğlu doğup büyüdüğü yerde geçen kısa bir ömrü hayatı boyunca unutup silemiyordu.”(s.232)

Orhan Kemal'in *Murtaza* adlı romanında Murtaza kendisinin vatansever ve milliyetçi bir yapısının olmasını Balkan Harbi'nde şehit olan dayısı Kolağası Hasan Bey'in

kanını taşımasına bağlar. Romanın tamamında Murtaza, Balkan Harbi'nde hendek kazmasıyla ve dayısının askerlik anılarıyla övünür. Murtaza'daki vatanseverlik daha çok amirlerin verdiği emir ve görevleri hakkıyla yerine getirmek olarak ortaya çıkar. Murtaza, karşılaştığı kişilere de sürekli Atatürk'ün “*Vatanını en çok seven görevini en iyi yapandır.*” sözünü düstur edinerek nasihatler verir.

6.3. ÖZGÜRLÜĞE DÜŞKÜNLÜK

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda yer alan milletlerin tamamı, kendi milliyetlerini koruma yolunda özgürlük mücadelesi vermişlerdir. Bir dönem hâkim millet olmuş Türklerin Osmanlı hoşgörüsüyle göstermiş oldukları yönetim anlayışı diğer milletler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ne var ki Balkanlar'da esen milliyetçilik rüzgârıyla diğer milletler de özgürlük akımına kapılmışlardır. Bu bağlamda savaşlarda çekilen acılar ve esaretler, milletlerin özgürlük mücadelesini kamçılamıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* adlı romanında Hristiyan Solyotların esarete karşı göstermiş oldukları direniş, özgürlüğe ne kadar düşkün bir millet olduklarını gösterir. Ali Paşa'nın Soli'yi işgal etmesinden sonra kadınlı, erkekli savaşa katılmayan bütün Solyotlar manastıra sığınır. Arnavut askerler, manastıra girer ve Solyotları esir almaya çalışır. Özgürlüğüne düşkün Solyotlar teslim olacaklarına ölmeyi tercih ederler. Papaz Samuel, manastırın altına yerleştirdiği barutları ateşler ve toplu bir intihara kalkışır:

“Tarihin rivayetine göre tamam Arnavutlar manastıra girip gereği gibi avluyu doldurunca Papaz Samuel cephaneye bir tabanca sıkarak rüfekasıyla kendisini de giren Arnavutları da havaya uçurmuş. Lakin o sadme yalnız bir varil barutun sadmesi olabilir mi? İhtimal ki ne kadar barut varsa cümlesi cem olunarak bu lağım teşkil olunabilmiştir. Zira manastır ebniyesinden taş taş üzerinde kalmak şöyle dursun üzerlerinde bu ebniyenin mebni bulunduğu azim yerli kayalar bile kül ufak olmuşlar. Bundan maada asıl cephanenin patlatıldığı yer, sivrisi aşağıda azim bir huni gibi açılıvermiş!” (s. 225)

Solyot kadınlarının en belirgin özelliği erkeklerine ve namuslarına bağlı olmalarıdır. Solyot kadınları, düşman elinde esir düştükleri zaman başlarına gelecekleri bildikleri için çocuklarıyla beraber intihar etmeyi, yaşamaya tercih ederler. Erkeklerinin öldüklerini görmeleri onlar ve çocukları için hayatın sonu anlamına gelir. Soli'de kalan,

savaşa katılamayan kadınlar çocuklarıyla beraber yüksekçe bir yere çıkarlar. Ölümü, çocuklarının düşman eline geçmesine tercih ederek yavrularını uçurumdan aşağı atarlar:

“Nihayet erkeklerin bire kadar kırılmak derecesin görünce hakikaten kadınların gözlerini kan bürüyerek en evvel bir tanesi ‘Herkes gidiyor sen kime kalacaksın?’ diye kucağındaki çocuğu kaldırıp kayadan aşağı attı. Bunu görünce diğer kadınlar dahi birer birer hep bu müthiş sözü söyleyerek kucaklarındaki çocukları o taştan aşağıya attılar. Aşağı düşen masumlardan hiç birisi sağ kalmak şöyle dursun bütün dahi kalmayıp kanlarıyla vücutlarının birer parçasıyla kayaları insan kenaresine benzetiyorlardı.”(s.226)

Solyot kadınlarının ölümü bir şölen havasıyla karşılaşması esarete gösterdikleri büyük bir tepkidir. Çocuklarını aşağı attıktan sonra kendileri de bir halay tutarlar. Sırasıyla ağıtlar söyleyip halay çekerek kendilerini uçurumdan aşağı atarlar:

“Bade her birisi zincire muhtaç birer divane olup kalan kadınlar kol kola tutuşarak bir raks halkası teşkil eylediler. Ulumak veyahut hırlamak nev’inden bir avaze-i müdişle raksa koyularak nöbet nöbet birisi kendisini mahut taştan aşağıya atıveriyordu. O çıktıktan sonra halka yine bağlanarak raks yine devam ediyordu.” (s. 226)

Muzaffer Nazikter’in *Girit Kurbanları* adlı eserinde Rumların yaptığı zulümden kaçan Türkler, bir samanlığa sığınıp savaşıma kararı alırlar. Kırk kadar Türk köylüsü dört gün boyunca kahramanca mücadele eder. Kaçmayı onurlarına yediremeyen Türkler, düşmana teslim olmaktansa şerefli, onurlu bir şekilde şehit olmayı arzularlar. Düşmandan kaçmak veya esaret altına girmek Türkler için bir zillettir:

“Kaçalım dedi, mezarlık tarafını düşman çevirmeden kaçalım. Ondan başka çaremiz yok. İşte ne atacak kurşun, ne yiyecek ekmek, ne içecek su var...”

-Kaçmak!... Bu şehit mezarlığını namert ayakları altında bırakıp da miskin bir hırs içinde çalı arkalarına, ağaç aralarına, kaya diplerine sokula sokula kaçmak... Bu onlara tahammül olunamayacak bir zillet gibi geliyordu ki... Heyhat!” (s. 8-9)

Yalçın Tuna’nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Gökmen, kahvede köylüyle sohbet ederken onlara göç etmek istemesinin sebeplerini anlatır. Bir Türk olarak, özgür yaşamak isteyen Gökmen’e yapılan baskılar onun kolunu, kanadını kırmaktadır. Özgürlüğünü şu şekilde dillendirir:

“Hür yaşamak, hürriyet altında bulunmayı bu kadar yakından ve derinden duymamıştım. Kurt köpek öyküsünü şimdi anladım. Aç olayım, fakat hür, boynuna tasma taktırmayayım demekte kurdun hakkı varmış.

Ufuklar bize her gün daha karanlık, daha ışıksız görünüyor. Bana doğan, batan güneşte bile bir başkalık var.” (s. 6)

Yalçın Tuna’nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Gökmen’in köylüyle özgürlük ve göç üzerine konuşması üzerine kahvedekiler Gökmen’le aynı şekilde düşündüklerini belirtirler. Balkan köylülerinin birçoğu Türkiye’ye göç etmek istemektedirler. Ancak ne paraları vardır ne de satacak toprakları... Köylüler duygularını şöyle dillendirirler:

“-Sizin çileleriniz tamam. Belki ak, belki kara gün yaşayacaksınız. Hür sesin yüksek!. Acaba dünyada hür yaşamak kadar zevkli, daha mesut bir şey var mı?

Biz kulluk altındaki tutsak uluslar, bunun boşluğunu pek yakından duyuyor, karanlıklarda el uzatarak arıyoruz.” (s. 7)

7. GÖÇ VE MUHACİRLİK

Balkanlar’ı konu edinen romanlarda göç teması, yapılan zulüm ve çekilen acılar oranında çok sık işlenmiştir. Bu savaşların çoğu Osmanlı topraklarında yaşandığı için vatanından ayrılmak zorunda bırakılan muhacirler Anadolu’ya doğru göç etmek zorunda kalmışlardır. *“Asıl yerinden, ulaşmak istediğin yere hareket”*³³¹ göçün en kısa tanımıdır. Bu tanıma uygun olarak Türkiye’ye yönelik gerçekleşen göçlerin, çoğunlukla Türkiye dışındaki soydaşların ve Müslüman olan halkların, totaliter rejimlerden ya da savaş ortamlarından kaçarak Türkiye’ye göç etmelerinden kaynaklandığını; yani ırksal, ulusal, sosyo-kültürel ve siyasal nedenlerle gündeme geldiğini belirtmek mümkündür. Netice itibariyle Türkiye, iki yüzyılı aşan bir süredir çevre bölgelerden, özellikle de Balkanlar’dan yönelen “kitlesel” göçlerin hedefi olmuştur.³³²

Balkanlar’da Türk ve Müslümanların yaşadığı hemen her ülkeden Türkiye’ye kitlesel göçler yaşanmıştır. Ancak söz konusu bölgelerin ve Balkanlar’ın, Anadolu’dan Türkmen

³³¹ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 2.b., Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s.71.

³³² Ahmet İçduygu- İbrahim Sirkeci, *Cumhuriyet Dönemi Göç Hareketleri*, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 249-268.

gruplarının gelerek yerleştiği topraklar olduğu dikkate alındığında, bu göçleri hareketlilik tipi açısından kısmen de olsa “vatana-dönüş” veya “dönüş-göçü” diye nitelemek mümkündür.³³³

Sadece Türkler için geçerli olmayan bu göçler esnasında Türk olmayan Balkan Müslümanları kendilerini Türklükle özdeşleştirme eğilimlerine girmişlerdir. Göçmenler arasında çok çeşitli gruplar vardır. Bunların arasında anavatanına dönen Türkler, Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar vs. milletler göçmen tasnifi içine girerler. XX. yüzyıl boyunca Balkanlar’dan Türkiye’ye göç eden Slav Müslümanlarının Türk kimliğini benimseyerek Türk toplumu içinde erimeleri bunun en önemli göstergesidir. Bu durum, Osmanlı mirasının Türk etkisine dönüşmesinin açık bir örneğidir. Tüm Balkanlar’da da aslında etnik olarak “Türk” olmamalarına karşın, kendilerini “Türk” olarak gören ya da görmeye eğilimli büyük bir Müslüman nüfus vardır. Özdeş olarak görülen Müslümanlık ve Türklük unsurlarını birleştiren ortak zemin ise Osmanlı kimliğidir. Bu anlamda, Türkiye’ye tarihî olarak Osmanlı Devleti’nden kalan büyük bir Balkan inisiyatifi söz konusudur.

7.1. GÖÇ HAZIRLIKLARI

Balkanlar’ı konu edinen romanlarda göç hazırlıkları sadece kişilerin ve sahip oldukları malların bir yere taşınmasından ibaret değildir. Göç, zulme maruz kalan milletler için bir çare olarak görülür. Romanlarda göçe zorlanan insanlar, zihinsel anlamda da göçe hazır hâle gelmek için bu durumu kendi aralarında tartışır. Göçü tartışan insanlar, belli bir süre sonra göçü bir çare olarak görmeye başlarlar. Göçe hazırlık boyutu bu tarz tartışmalarla geçer.

Yalçın Tuna’nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Gökmen, çocuklarını ve sonraki nesilleri kurtarmak için göçün gerekliliğini anlatır. Yapılan asimilasyonun insanları duyarsız hâle getirdiğini feryat edencesine haykırır. Türkiye’ye göçün bir çare olduğunu sebepleriyle anlatır.

Gökmen, göç hazırlıklarına öncelikle bütün mal varlığını satarak başlar. Pasaport işlemlerini bitiren Gökmen, Rus hükûmetine giderek vize almak ister. Bunun için de

³³³Faruk Kocacık, “1878-1900 Yılları Arasında Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçlerin Anadolu’daki Sürekli Yerleşme Yerleri ve Toplumsal Yapıya Etkileri”. **Toplum ve Göç**, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, DİE (1997), s. 137-146.

Rusya'ya doğru tek başına yola çıkar. Orada Ruslar, Gökmen'den bolca para isterler ve Gökmen de ne isterlerse verir.

Aynı romanda, göç öncesindeki hazırlıklar uzun bir yolculuğa göre yapılır. Satılabilir mallar elden çıkarıldıktan sonra yanında götürülebilecek eşya ve gıdalar, temel ihtiyaçlara göre öncelik sırasına konulur. Yola çıkmadan Gökmen ve ailesi yanlarında ne götüreceklerini en ince ayrıntısına kadar konuşurlar. Artık Gökmen yola çıkmaya hazırdır. Eşyaları arabaya yüklenmiştir:

“Eşyalar iki arabanın içine konmuş, üzerlerine de yağmur yağdığında ıslanmasın diye hasır gerilmişti. Ayşecik ev eşyalarını güzelce bağlamış, hele birinin içine neler koymamıştı. Mısır, fasulye, mercimek, armut, erik kurusu, yoğurulmuş birkaç kelle tarana, kavun, karpuz, kabak çekirdeği, şeker pancarı, ayçiçeği tohumu, hiç akıl ve hayale gelmedik tohum ve çekirdeklere torbalara koyarak bağlamış, hatta birkaç küpe karpuz, şeker pancarı, armut pekmezi koyarak küplerin ağızlarını kapamıştı.” (s. 46)

Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice* adlı romanında da göç önemli bir toplumsal hareket olarak yer alır. Romanda Bulgaristan'ın hâlâ Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunduğu yıllarda burada yaşayan insanların yaşamları ve göç olgusu bir aşk hikâyesi çerçevesinde anlatılır. Göçe hazırlık süreci çok trajik olmuş, insanlar bütün sahip olduklarını geride bırakmak zorunda kalmışlardır.

Hasan Ağa; karısı Pamuk Hanım, kızı Hatice, kızının sütannesi Gökçe, onun kocası ve hizmetkârlarıyla birlikte Bulgaristan'ın Dıranva kasabasında yaşamaktadır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Türklerin yenilgisiyle sonuçlanır. Bundan cesaret alan Bulgarlar, Balkanlar'ın dört bir yanında Türkleri öldürmeye, onlara eziyet etmeye başlamıştır. Bu durumda göç kaçınılmaz bir hâle gelir. Hacı Hasan Ağa, eşi Pamuk Hanım'ın bütün itirazlarına rağmen ailesiyle göç etmeye karar verir. Onlardan önce, Pamuk Hanım'ın amcası Hacı Ahmet, karısı Hafız Hanım, annesi ve kızı göç kararı alır. Hafız Hanım, hem Allah'a ısmarladık demek hem de geride kalan malları, eşyalarını emanet etmek üzere Pamuk Hanım'a gelir. Ertesi gün kızıyla birlikte yola çıkacaklarını söyler:

“ Sabahleyin bir öküz arabası tedarik etmiş, küçük kızının çeyizi ile bir kat döşek, birkaç kilim ve Hafız Hanım'ın yatalak annesini koymuşlar, şimdi onlar da mülklerini, dükkânlarını, evlerini bırakıp muhacirlere katılıp gidiyorlarmış.” (s. 86)

Balkan Türklerinin göç hazırlıkları hayatta kalmak için bütün mal varlıklarını gözden çıkarmakla başlar. 1877-78 Rus Harbi'ni Osmanlı Devleti'nin kaybetmesinden sonra Bulgarların Türklere yaptığı baskılar giderek artar. Göç hazırlıkları hızlı bir şekilde devam eder. Göçe zorlanan Türkler sahibi oldukları bu topraklara bir daha gelemeyeceklerini hissederler.³³⁴ Bulgarlar, fırsatçılık yaparak Türklerin mallarına çok ufak iyilikler karşılığında el koyarlar. Zamanında bölgenin efendisi olan ve altında birçok Bulgar'ı çalıştıran köyün ileri gelen Türkleri, Bulgarlara yalvarmak zorunda kalırlar. *Güzel Hatice* romanında Hacı Hasan Ağa, göç için hazırlıklara başlar. Bunun için ilk olarak mallarını elinden çıkarması ve araba temin etmesi gerekir:

“Hacı Hasan Ağa o gün akşama kadar koştu, araba aradı. Bulgarlar araba ve hayvan satmıyorlardı. Hacı Hasan Ağa'da mal mülk fazla idi. Fakat kendi çiftçilik yapamaz, yarıcılıkla işletilirdi. Akşamüzeri Hacı Hasan Ağa'nın nadide yemişleri ile dillere destan olan armutluğunun tapusunu ve altı yüz ekin vermek suretiyle bir Bulgar'ı yalvararak razı etti. Karısından, armutluğu verdiğini sakladı. Altı yüz ölçek ekin ?!.. Pamuk Hanım hırsından titriyordu.” (s. 88-89)

Pamuk Hanım, eşinin bir çift öküz için çok fazla ekin vermesine sinirlenir ve Hacı Hasan Ağa'dan bu alışverişten vazgeçmesini ister. Hacı Hasan Ağa, ilk defa olarak karısına sert davranır ve onun bu işlere karışmasına engel olur. Pamuk Hanım göçü kabullense de, bir gün mutlaka geri döneceğine inanmaktadır. Bu yüzden, taşınması zor olacak bakır paraları ve kapları toprağa gömer. Göç arabasına gerekli olabilecek pek çok eşya yüklenir:

³³⁴ Ömer Seyfettin, Balkan Savaşları esnasında görevli olduğu Balkanlar'a bir daha dönemeyeceğini belirterek bu acıyı hatıralarına yansıtır. *“Bu geceyi İzidor Köprüsü'nün üzerinde geçirdik. Düşmandan demek hâlâ bir nişan görünmedi. Fakat Köprülü'ye geldikleri muhakkak. Biz bu saat her tarafla münasebetimiz kesilmiş, habersiz ve ümitsiz, bu rutubetli taşların ıslak toprakların üzerinde sürünürken acaba Babiali ne yapıyor? Mütareke ne vakit olacak? Konferans ne vakit başlayacak? Artık bu korkmuş ve perişan asker geriye dönemez. Rumeli eski şeklini alamaz. Artık Rumeli bir daha yapışmamak üzere Türk ilinden kopmuştur. Avrupa'nın orduları gelip Sırp ve Bulgarları buradan çıkaramaz ya!... Sekiz sene evvel mektepten yeni çıktığım vakit gezdiğim bu yerleri bir gün böyle kaçarak terk edeceğimi aklıma hiç getirir miydim? Heyhat... Mademki bir asker değiliz, mademki bizde askerlik için lazım olan zekâ ve itaat yok, mademki bizde bir ideal, bir vatan hissi, nihayet bir lisan yok... Bölüğün yarısından ziyadesi Türkçe bilmiyor. Tabur Babil kulesi gibi. Ne alanın satandan, ne satanın alandan haberi var. 18 Teşrin-i evvel ...”* (Yayına hazırlayan: Hülya Argunşah, **Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Şiirler, Mensur Şiirler, Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar**, s. 275.)

“Araba, Hatice’nin cihaz sandıklarıyla dolmuştu, ancak bir kat döşek koyabildiler, arabanın üstü kilimlerle sarıldı.

Pamuk Hanım ihtiyatlı kadındı. Paramız var ama ne olur ne olmaz bir çuval un koyalım, dedi, birkaç ufak çömlek tereyağı, bir ev fırını ekmek de arabaya yüklendi.” (s. 89-90)

7.2. GÖÇ YOLUNUN ÇİLELERİ VE KAYIPLAR³³⁵

Balkan milletleri, Balkanlar’dan göç ederken Balkan devletleri ve komitaların saldırılarına maruz kalmışlardır. Muhacirlerin göç esnasında bütün mallarını, Osmanlı eserlerini geride bırakarak yollara düşmeleri edebiyatımızda bu acıyı yaşamış yazarların hatıralarına da yansımıştır.³³⁶ Göç esnasında komitacıların yaptığı saldırılarda oluşan korku ve endişe göçmenlerin yüzlerine yansımıştır. Pek çok insan hayatını kaybetmiş pek çoğu da yaşam şartlarının zorluğundan hastalanıp ölmüşlerdir.³³⁷

Reşat Nuri Güntekin’in *Yeşil Gece* adlı romanında Öğretmen Ali Şahin ve Cabir Efendi gibi vatansever Balkan muhacirleri halkın bilinçlenmesi için siyasi ve sosyal konularla ilgilenirler. Cabir Bey, Balkan Savaşları sonucunda yerleştikleri İzmir’in Sarıova kasabasında vatansever ve bilinçli bir gençlik yetiştirmek için göç sürecini iyi değerlendirmek gerektiğini söyler. Bir mayıs sabahı Sarıova, uzaktan gelen top sesleriyle uyanır. İzmir işgal edilmiş, halk telaşa düşmüştür. Düşman, Anadolu içlerine doğru yayılmaktadır. Sarıova’ya yerleşen muhacir kfilesi bu toprakları da terk etmek zorunda

³³⁵ Balkan konulu romanları tasnif ederken İnci Enginün bu şekilde bir başlık kullanmıştır. Enginün, “Türk Edebiyatında Balkanlar”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtlarından Bugünkü Türk Dünyasına**, s.73.

³³⁶ Malik Aksel babası gümrük memuru olan İstanbullu bir ailedendir. 1901’de Katerin’de doğmuş çocukluğu Serez’de sonra Selanik’te geçmiştir. Selanik’te bir gün genç bir öğretmen çocuklara “Programda olmayan” bir ders vereceğini söyler: “ Bu gün anlattıklarımı belki anlamayacaksınız, ama ileride söylediklerimi unutmayacaksınız: siz gülün oynayın hakkınızdır. Ama babalarınız dedeleriniz hâlâ uykuda eğlencede. Çocuklar bir Yunanlardan daha güçlü idik, ama olan biteni görmüyorduk. Hâlâ da görmüyoruz. Türkler Rumeli’ye yerleşmek üzere geldiler. Selçuklular Anadolu’yu, Osmanlılar Rumeli’yi imar ettiler. İstanbul’dan başlamak üzere büyük eserler meydana getirdiler. Dünyanın en büyük kubbesi Edirne’de... Sonra yine sayısız eserler burada etrafımızda. Bunlardan biri de sizin mektebinizdir. Artık biz bu yadigârları bırakıp gidiyoruz, kalbimizi burada bırakıyoruz.”(Beşir Ayvazoğlu, **Malik Aksel: Evimizin Ressamı**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s.10.)

³³⁷ Bu kaçışa şahit olan Fransız gazetecisinin kalemine şöyle yansır:“ İlk kafileye İstanbul’un 20 km ötesinde rastladım. Ondan sonra ardı arkası kesilmedi. Bazı fakirler, ihtiyarlar kadınlar ufuktan bize doğru kendilerini kovalayan görünmeyen güçten korkarak, suskun ve telaşlı kaçıyor, kaçıyorlardı... Hepsinin yüzünde korku izleri hepsinin hallerinde şaşkınlık vardı. Köyler hemen hemen boştu.” (Stephane Lauzanne, **Balkan Acıları (Hastanın Başında Kırk Gün)**, çev. Murat Çulcu, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1990, s. 47-48.)

kalır. Mütareke’de İttihat ve Terakki hükûmeti çekilince Cabir Bey de politikayı bırakır. Savaş yıllarında yeni hükûmeti eleştirmeye başlayan Cabir Bey, Balkan Savaşları’ndan sonra muhacirlerin göç yolunda ikinci kez yaşadığı sıkıntıları anlatır:

“...Biz çekildik işbaşından... gördün mü memleketi ne hâle getirdiler. Soktular düşmanı Anadolu içine. Allah gösterdi bize bir ikinci defa muhacirlik felaketini... Bıraktık yerimizi, yurdumuzu ikinci defa. Düştük böyle harp ve hasır yollara...” (s. 213)

Akın Yolcuları adlı romanda Gökmen ve ailesi göç esnasından bir hayli zorlukla karşılaşırlar. At arabasıyla yola koyulan aile, eşyalarını ambara verdikten sonra yanlarına yalnızca iki bavul bir heybe alarak yollarına devam ederler. İstasyonda trenler arası aktarma yaparken hamallardan dahi görmüş oldukları muamele onlara olan bakış açısını ortaya koyar:

“Trenden inerek istasyondan çıktılar. Hamallar aralarında mekik dokumaya başladı. Hele üzerlerindeki rubalarından onların göçmen olduklarını anlayınca aldatmaların kaçını istersin? Nihayet bunları Razgrat Hanı’na götürdüler.” (s. 63)

Göç esnasında Türklerin çekmiş olduğu sıkıntılar sadece yolculuk şartları değildir. Aynı zamanda yapılması gereken resmî işlemler de yolculuğu çekilmez hâle getirir. Gökmen, Türkiye’ye vize almak zorundadır. Türk konsolosluğuna vize almaya giden Gökmen, Türk hükûmetinin bir hafta önce vize vermeme kararı aldığını öğrenir:

“Gökmen’in sanki dili tutuldu hiçbir şey söyleyemedi bir iki dakika sessizce yutkunduktan sonra:

Ama nasıl olur ben tarlalarımı nem varsa öküzüme varıncaya kadar sattım. Çoluk çocuğumu aldım şimdi otelde beni bekliyorlar ben ne yaparım?

-Yapacak yok... Emir geleli bir hafta oluyor. Ne kadar da devam edeceğini bilmiyoruz. Yalnız bir şey var ki vize olmadan da Türk topraklarına girebiliyorsunuz. Karadan Edirne yoluyla gider, vizeyi orada ödersiniz. Emir gelmemiş olsaydı siz vizeden de muaf tutuluyordunuz. Müteessir olma bu hükûmetin aldığı bir tedbirdir.” (s. 71)

Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* adlı romanı roman kahramanı Adnan’ın Aksaray’daki odasında roman yazmasıyla başlar. 93 muhaciri olan Adnan, çocuk yaşta annesi ve teyzesiyle beraber Balkanlar’dan İstanbul’a göç ederek bir yalıya sığınmıştır. İngiliz Sait Paşa’nın yalısına yerleşen Adnan ve ailesi, diğer muhacirler gibi göç esnasında

ve göçten sonra sıkıntılar yaşamamışlardır. Buna rağmen Balkanlar’da çekilen acıları yüreğinde taşıyan Adnan, muhacirlerin göç esnasında yaşadığı sıkıntıları yazdığı romana yansıtır. Adnan, yazdığı romanda göç esnasında Türk muhacirlerin diğer milletlerden olan muhacirlere göre daha zor şartlar altında olduklarını dile getirir:

“ *Anadolu ve Rumeli ufkun iki ucunda iki ahşap konak gibi yanıyor; yangından çıkanların uçan saçlarıyla ufukta insanlar koşuyor: Doksan üç muhacirleri... Muhacir, gideceği yeri olmadan biteviye yürüyen hayalettir; adını bilmediği bir başka hayaletin ekmeğini yiyecektir. Fakat Moskof atı ve neferinin altı ayaklı vahşetle kovaladığı Türk Muhacirine nispet başka muhacirler seyyah kadar eşyalı, erzaklıdır.*” (s. 9)

Muhacirlerin yaşadığı sıkıntılar, düşmanların yaptığı zulümler beraberinde ölümleri ve kayıpları getirir.³³⁸ Romanında bu konuya ayrıntılı bir şekilde yer veren Adnan, özellikle Rusların 93 Harbi’nde Türk muhacirlere yaptığı katliamı en trajik sahneleriyle kaleme alır:

“*93 Harbi’nde üç şeyin hududu yoktu: Hastalığın, açlığın, vatan toprağının!...*

Alevde iki göz, demirde 32 diş: Bu, Moskof ordusu, Moskof süngüsü idi! 93’te ölümün uykudan uyanmış gibi sersem bir hâli vardı: Kudurmuş kurt bile, kazalaşan kader bile ölümü bu kadar haksız bir şekle koyamamıştır. Dünyanın her yerinde aczin muhterem olan dört şekli (çocuk, kadın, hasta, ihtiyar) Moskof bayrağı altında yürüyen ölümün ilan ettiği müsavat önünde bir asker gibi öldürüldü. 93 Muhacirinin Edirne’de gömleği, Ayestefanos’ta eti, İstanbul’da derisi yoktu.” (s. 10)

Romanını yazmaya devam eden Adnan, muhacir çocuklarının çektiği sıkıntıları empati kurarak anlatmaya çalışır. Sekiz yaşındayken Kuzguncuk’ta bir yalıya muhacir gelen Adnan, yazdığı romanında kendi hayatından kesitler sunarak otobiyografik bir kahraman oluşturur. Romana yansıyan muhacir çocuklar, 93 Harbi vesilesiyle ordular tarafından sindirilmiş, hayalleri ellerinden alınmış, göç yolunun çileleri omuzlarına yüklenmiş tiplerdir:

³³⁸ Refik Halit Karay “Gözyaşı” adlı hikâyesi Balkan muhaciri Ayşe’nin göç esnasında başından geçen trajik olayları konu alır. Balkan Savaşları sonrası İstanbul’da bir evde hizmetçilik yapan Ayşe’nin işine evin hanımefendisi son vermek ister. Ayşe başından geçen olayları hanımefendiye anlatır. Balkan Savaşları sırasında Balkanlar’da yaşayan Ayşe, savaşla beraber İstanbul’a doğru göç etmek zorunda kalır. Genç yaşta eşine kaybeden Ayşe, Ali, Emine ve Osman adında üç çocuğuyla yollara düşer. Kaçış esnasında yolunu ve izini kaybeden Ayşe, iki çocuğunu yolda kaybeder ve küçük oğlu Ali’yi de öldüğünden habersiz kilometrelerce taşır. İstanbul’a gelen Ayşe bu olayları anlatırken ağlayamadığını gözyaşlarının kuruduğunu belirtir.(Refik Halit Karay, **Gurbet Hikâyeleri**, 1.b., Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1940, s.33.)

“Adnan, Tevfik Hoca’yı Uranya’ya götürmüş kendisi de Filareti’ye gitmişti. Yorgun düşen Adnan yatağına uzanmış, yatakta dinlendikten sonra artık edebiyat heyecanına muhtaç oldu. Kalktı. ‘Muhacir çocuğu’ diye romanına bir fasıl yazmaya başladı: Her çocuk bir parça şair, biraz romancıdır. Gözünde masalların umacıları hokkabazlaşır; korkuyla oyuncak gibi vakit geçirir. Uyurken, anasına: “Beni korkut!” diye yalvaran çocuk vardır. Heyecanı para ile satın almak için kaplan avına giden büyük para zenginleri gibi çocuklarda hayat ve hayal milyonerleridir. Fakat bu talihli çocukların yanında, yaşlı insanlar kadar bedbaht olan çocuklar da vardır: Muhacir çocukları!.. Bir cılız çocuğu bir devlet, bir ordu kovalar. Göğüslerinden sarı maden gözler bakan, omuzlarından siyah süngü dişler uzanan harp umacılarının önünden, anasının elini tutarak kaçan bu bir damla insan anlar ki bunlar masalın değil, tarihin umacılarıdır.

Bir iki satırını bir müelliften aldığı bu faslı Adnan, kendi ıstırabını anlatan bir adamın sevinciyle yazıyordu: İstirap, gururdu ve gururunu gösteren insan sevinirdi. Fakat bu fasılda kendini yazdığı hâlde kendi muhacirliğinin en güzel tarafını bilmiyordu: Sekiz yaşındayken onun sarışın olması lazımdı. Fakat o Kuzguncuk’taki yalıya muhacir geldiği gün mordu. 93’ün Şubat ayı takviminin bütün şubatlarından soğuktu. Kış, Moskof ve muhacirlik el ele vermişlerdir. Adnan’ın çehresindeki güzelliği bir yumruk gibi ezmişlerdir. Fakat Kuzguncuk’taki yalıda bir hafta rahat ettikten sonra Adnan’ın pembe yanakları, bir portre ressamının elinden çıkmış gibi, geri gelmişti.” (s. 30)

Sâmiha Ayverdi’nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında İmam Halis Efendi, mahalleye geçimsiz, bir o kadar da evinde çocuklarına karşı ilgisiz bir karakterdir. Müezzın Salim Efendi başta olmak üzere esnafların birçoğuyla anlaşılamayan Halis Efendi, kendi içerisinde bir değişim yaşamaya başlar. Bu değişimde oğlu Abdullah ve arkadaşlarının ondan ziyade kaynanası Pembe Hanım’a ilgi duymaları etkili olmuştur. Yaşamı sadece cami, kahve ve evi arasında geçen Halis Efendi, kendisinin aldığı baskıcı eğitimi evlatlarına directmemesi gerektiğini anlar. Bu sırada Balkan Harbi patlak vermiştir. Halis Efendi’nin konağı başta olmak üzere mahallenin her köşesinde ateşli meclisler kurulur. Vatansever bir Balkan muhaciri olan kaynanası Pembe Hanım, bu harp vesilesiyle Halis Efendi’nin gözünde bir kat daha büyümüştür. Göçmenlerin göç esnasında yaşadığı sıkıntılar ve İstanbul’daki çaresizlik bir ateş gibi konağın içine düşer:

“Artık Selanik, Manastır, Üsküp, Serez hulâsa bütün bir Rumeli, kan, ateş, ızdırıp, feryat ve sefalet içinde yüzlerce koldan gelerek bir nehirde birleşen ırmaklar gibi yaman bir akışla Edirnedden içeri dalıyordu. Fakat bu canı boğazına gelmiş göçkün selinin anlattığına göre hemen dörtte üçü ana nehre ulaşmadan yollarında baltalanıyor, bir avuç insan kanlarını döküp oldukları yerde canlarını veriyorlardı. Kurtulanlar ise geçtikleri yerleri basarak daha ilerlere akıyor ve ne tarafa uğrarlarsa oralarda kendilerine katılan bir kol bularak büyüye büyüye İstanbula dökülüyorlardı.” (s. 107)

Orhan Kemal’in *Cemile* adlı romanında Boşnak muhacir Malik Ağa, ailesini Balkanlar’dan kaçırmak zorunda kalmıştır. Yıllarca Balkan dağlarında Sırp ve Bulgar çeteleriyle mücadele eden Malik Ağa, korkuya kapılmış, bütün malını mülkünü Balkanlar’da bırakarak İstanbul’a bin bir zorluk içerisinde göçmüştür:

“Milletvekili Boşkoviç’in öldürüldüğü günün ertesi gece Malik rüyasında kendi kesik başını gördü. Ürktü. Müslüman halkın türkülerinde ismi geçen bu cesur adam korktu. Ani bir kararla malını, mülkünü bırakıp, karısını çocuklarını toplayıp Türkiye’ye göç etti. Muy da karısı ve çocuklarıyla beraberindeydi.” (s. 91)

Reşat İleri’nin *Yörük Ali* adlı romanında 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Balkanlar’da meydana gelen göç hareketine kısaca temas edilmiştir. Bu göç; vatanlarını, mallarını terk eden ve soğuğa karşı mücadele eden bir milletin trajik hikâyesidir. Romanda göç esnasında yaşanan acılar bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilir. Romanın kahramanı olan Yörük Ali, köyleri basan ve babasının ölümüne neden olan Kara Yorgi’den intikam almak ister. Bu yüzden Hacı Hüseyin’in çetesine katılır ve Bulgar çetelerinden intikam alır. Ancak Türk jandarması tarafından Hacı Hüseyin’in çetesi tutuklanır. Yörük Ali, jandarmadan kurtulur ve kendi çetesini kurup dağlarda Bulgar çeteleriyle mücadele etmeye başlar. Kara Yorgi’yi öldürür fakat bu sefer de Kuşçuoğlu adında yeni bir çete lideri Yörük Ali’nin köyünü basarak Ali’nin amcasını ve ailesini öldürmüştür. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Türklerin mağlup olması ve Bulgarların Rus desteğini alarak Balkanlar’da yaşayan Türklere saldırmaya başlamaları üzerine büyük bir göç meydana gelir:

“... Asırlarca Rumeli’de oturan kahraman cetlerimiz yağmurda, kışta arabalarına bir iki yatak atarak genç analar yavrularını bağırklarına basarak ecdat yadigarı topraklardaki evlerini terk ederek anavatana doğru göç etmeye başlamışlardı. Soğuk kış

ortasında yapılan bu göçler yürek acısı oluyor. Yolda soğuğa dayanamayan yalın ayak ihtiyar kadınlar ve çıplak, küçük yavrular soğuk ve açlıktan ölüyorlardı. Açlık ve soğuğun öldüremediklerini de Bulgar çeteleri yol boylarında baskınlar yaparak şehit ediyorlardı.” (s. 114)

Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice* adlı romanında Hacı Hasan Ağa, karısı Pamuk Hanım, kızı Hatice ve kocası askere giderken kendisini Hacı Hasan Ağa'ya emanet etmiş olan Ümmügülsüm ile göç etmek üzere yola çıkar. Pamuk Hanım, geride kalan malları ve eşyaları için üzülmemektedir. Ancak, üzüntüsünü açıkça ifade etmek yerine duygularını içine atmayı tercih eder. Hacı Hasan Ağa'nın kafiləsi, öğlene kadar yol aldıktan sonra bir köyde mola verir. Yalva adlı bu köyün halkı Bulgarlara karşı verdikleri mücadele ile ün salmıştır. Çevredeki Bulgarlar bu köyün halkından çekinmektedirler. Hacı Hasan Ağa bu arada memleketi Dıranva'ya giderek evini, malını, mülkünü kontrol eder ancak gördüğü tablo hiç de iç açıcı değildir:

“Dıranva, Yalya'ya sadece iki üç saat uzaklıktadır. Üç günlük konaklamadan sonra, Hacı Hasan Ağa'nın evini dolaşmaya karar verir. Hancı kadın Botse, evdeki eşyaları taşımaktadır. Bunları korumak amacıyla evine taşıdığını söylerse de aslında Hacı Hasan Ağa'nın evini yağmalamaktadır. Kilerden birkaç küp yağ ve bal alan Hacı Hasan Ağa, Bulgarların saldırısına uğrar. Bunun hesabını soracak bir hükûmet olmadığı için oradan uzaklaşmak zorunda kalır.” (s.100)

Göç esnasında yaşanan acılar had safhaya ulaşır. İnsanlar yanlarına aldıkları değerli eşyaları bile gözden çıkarırlar. Göçmenler, yolda her türlü hastalığa yakalanır ve canlarıyla uğraşırlar. Tırnova'nın işgal edildiğini gören Hacı Hasan Ağa, döndüğü zaman, Yalvalıların kaçtığını görür. Ailesiyle birlikte oda göç kafilisine katılır. Bir Bulgar köyü olan Hayın'da konaklarlar. Türk jandarmasının hüküm sürdüğü bu köye, Bulgarların istememelerine rağmen Türkler, yerleştirilmek istenir. Türkler Bulgarların evinde kalmayı istemezler ve bir okul binasında kalırlar.

Yurtlarından ayrılan göçmenlerin artık göç kaderleri olur. Yerleştikleri her yerde çok fazla kalamadan düşman saldırısına maruz kalırlar ve sürekli göç ederler. Kafile üç gün boyunca Azaplı köyünde konaklar. Bu köyün ahalisi, göçmenleri büyük bir memnuniyetle ağırlar. Hacı Hasan Ağa, Rusların Balkanlar'ı aşamayacağını, bu sebeple

savaşın sonuna kadar Kızanlık’a yerleşmeyi düşünür. Fakat orayı da düşman istila eder.

Yola koyulan Hacı Hasan Ağa ve ailesi yeniden bir çetenin saldırısına uğrarlar. Para isteyen çeteciler, kafildekilerin parasız olduğunu görünce hepsini öldürmeye karar verirler. Kafilenin yakınında yaşayan bir kadının onları görmesi hayatlarını kurtarır. Kadın, onların Türk olduklarını öğrenince yakındaki Rusya Tatarlarının bulunduğu karakola haber vermiştir. Tatar askerleri, çetecileri dağıtıp kafildekileri kurtarır. İki jandarma eşliğinde tekrar yola çıkan göçmenlerin göç esnasında verdiği yaşam mücadelesi son derece zordur ve bu mücadeleye devam etmek mümkün görülmemektedir. Açlık yüzünden zor durumda kalan göçmenler, bir merkeze teslim olmayı düşünmeye başlamışlardır. Yollarının üstünde rastladıkları bir değirmende karınlarını doyurmaya çalışırlar:

“Hepsi koşuştular değirmen boştu. O zaman kapısını kırdılar, içerde iki ölçek kadar mısır buldular, derhâl mısırlara üşüşüp kapıştılar.

Çiğ mısırları leblebi gibi tatlı tatlı yiyorlardı...”(s. 108)

Hacı Hasan Ağa ve ailesi bir Bulgar köyüne gider ve teslim olurlar. Açlık gözlerini döndürmüştür:

“Burada onlara yiyecek bir şey vermiyorlar, fakat onlar zorbalığı ele alıyorlar. ‘İnsanın, karnı acıkınca, gözleri kararır.’ Köyün kenarında bir kadın, fırından ekmek çıkarıyor muhacirler üzerine hücum ediyorlar. Kadının, bağırmadan ağzını tikiyorlar, ellerini ayaklarını bağıyorlar. Ekmeklerini ve elindeki yiyecekleri yağma ediyorlar ve çabucak oradan uzaklaşıyorlar.” (s. 109)

Göçmenler, Kızanlık’taki Rus karakoluna teslim olurlar. Ruslar, onları camiye kapatır ve yemek verir. Ancak, ertesi gün yanlarına gelen olmaz. Savaş sürdüğü için, bazı bölgeler el değiştirmekte ve esirler zaman zaman unutulmaktadır. Camide üç gün kalan göçmenlerden bazıları açlıktan ölmeye başlamıştır. Bu sırada Hacı Hasan Ağa’nın aklına toprağı kazıp dışarıya doğru tünel açmak gelir. Camidekiler, içlerinde Abdullah’ın da bulunduğu Türk askerleri tarafından kurtarılır ve yeniden Türk hâkimiyetine giren Eski Zağra’ya giderler Hatice bir daha Abdullah’tan haber alamaz. Göçmenler, Yeni Zağra’dan trene bindirilerek İstanbul’a gönderilir. Onları burada da pek çok sıkıntı beklemektedir.

Memduh Şevket Esendal'ın *Miras*³³⁹ adlı romanında Şefik Bey'in anneannesinden kalan, harabeye dönmüş konağa yerleşen muhacirler, konağın bahçesinde her gün göç yolunun sıkıntılarından bahsederler:

“ O zaman İstanbul'da mevkip alayları teşkil olunmuş idi. İstanbul çocukları da bu mevkip alaylarına giriyorlardı; her gün konağın büyük bahçesinde talim olurdu. Plevne'den çok bahs olunuyordu. Fakat Plevne düştükten sonra, kış ortasında Şıpka'yı geçen Rus orduları İstanbul üstüne yürümüşlerdi. Bu Rus ordusu önünde aç, bitap, yorgun bir insan dalgası gelip İstanbul kapılarına döküldü. ” (s. 18)

Şefik Bey, muhacirlerin avluda geçen konuşmalarının birine şahit olunca tüyleri ürperir, dehşet verici sahneleri hayal eder. Konağında kalan muhacirlerin ateş çemberinden geçtiklerini anlayan Şefik Bey, göç yolunun nasıl bir can pazarına dönüştüğünü öğrenir:

“Bugün bunlar geçmiş, unutulmuş şeyler olmakla beraber hâlâ korkunçtu. Şefik Bey, işittiği hikâyelerden aklında kalanları tekrara başladı. Yol kenarında terkedilmiş çocuklar, devrilmiş arabalar, öldürülmüş yahut donmuş adamlar gözünün önüne geldi. Kimse başını çevirip bakmıyor, düşen düşüyor; yürüyebilenler yahut şimendifere binmeğe muvaffak olanlar canlarını kurtarıyorlardı. ” (s. 18-19)

Bulgarların göç esnasında yaptığı zulümler, insanlık dışı bir vahşettir. Savaş kurallarından bir tanesi olan kadın, hasta ve çocuklara musallat olmamayı bir kenara atan Bulgarlar, anne babalarının gözleri önünde çocukları mızraklara geçirirler. Gözyaşları içerisinde bu sahneleri anlatan muhacirler, göç yolunun sıkıntılarını hayallerinde bir kez daha yaşarlar:

“Ara sıra Bulgarlar bu kafileleri avlıyorlar, öldürüyorlar; mesela, birbirine sarılmış iki ufak çocuğun ikisini birden bir darbeye ikiye biçmeğe uğraşarak eğleniyorlardı. Hatta bu çocuklar artık ağlamıyorlar, bağırıyorlardı. Pek ufak olanları bile ölüm nedir anlıyorlar ve bütün kuvvetleriyle kardeşlerine yahut karın üstüne çıkmış bir ota, bir çalıya sarılıp bekliyorlardı. Boğazlarına bir bıçak batırıldığı vakit bir defa gözlerini kapayıp yüzlerini buruşturuyorlar, sonra ağızlarından kan akarak ölüyorlardı. ” (s. 19)

³³⁹ Roman, 1925 yılında Meslek gazetesinde tefrika edildiği hâlde ilk baskısı 1988 yılında yapılmıştır. Memduh Şevket Esendal, *Miras*, 1.b., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988. (Alıntılar bu baskıdandır.)

7.3. GÖÇTEN SONRA KARŞILAŞILAN SORUNLAR

7.3.1. Kültürel-Sosyal Uyuşmazlıklar, Ötekileştirme ve Hakaret

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda “öteki” ve “ötekileştirmek” kavramı özellikle göç sonrası sıkça karşılaşılan toplumsal bir gerçektir. Yazardan yazara farklılık içeren bu kavram, Ahmet Mithat Efendi'den başlayarak hemen hemen bütün yazarların romanlarında görülmektedir. Fakat Ahmet Mithat'ın romanlarındaki insancıl yaklaşım romanları incelenen diğer yazarlara göre ötekileştirmenin en az görüldüğü eserlerdir. Bu konuda Herkül Milas, *Türk Romanı ve Öteki* adlı çalışmasında Ahmet Mithat'ın edebî anlayışı üzerine yaptığı değerlendirmelerde, Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında karakterlerin Doğulu, Batılı, Müslüman, Hristiyan olmalarına göre değerlendirilmediklerini; aksine karakterlerin insancıl bir yaklaşımla kurguya yerleştirildiğini belirtmiştir.³⁴⁰

Romanlarda göç eden muhacirlerin bu değişim ve dönüşüm sürecinde, sosyo-kültürel hayat içinde kendileri için hâkim tebaa tarafından “öteki” ifadesi kullanılır. Kimlik oluşumunda “öteki”, diğer bir ifadeyle “ben ve benim gibi olmayanları” oluşturan bu kavram, özellikle ulusal kimliğin oluşturulmasında etkin bir rol izler. Bu bağlamda, “öteki” bazen tamamen tipleştirilerek yerli olanda ideal olanın oluşturulmasını sağlar.³⁴¹

E. Fuat Keyman ise kültürel bir yapı olarak “öteki”ni şöyle özetlemektedir: *“Modern (Batılı) olanla, geleneksel (Doğulu) olan arasında kurulan modernizasyoncu iki kutuplu görüşü niteleyen özcülüğün bir sonucu olarak, öteki ne olduğundan çok ne olmadığıyla tanımlanır.”*³⁴² Bu tanıma uygun olarak romanlarda da olduğu gibi kabul etmekten ziyade kendileri gibi olmadığı için ötekileştirme dikkati çeker. Bu ötekileştirmenin temelinde yatan kültürel uyumsuzlukların içine göçmenlerin geldikleri yerlerde kullanmış oldukları şiveler ve giyimleri başta olmak üzere birçok unsur da katılabilir.³⁴³

³⁴⁰ Herkül Milas, **Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 20.

³⁴¹ Seval Şahin, “Edebiyatıta “Öteki” ve Sevinç Çokum Örneği -Bizim Diyar, Hilâl Görününce, Ağustos Başağı ve Çırpıntılar Romanlarında “Öteki”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2011, s. 29-154.

³⁴² E. Fuat Keyman, **Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında Öteki Sorunu**, **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 76.

³⁴³ Sema Uğurcan, “Türk Edebiyatında Rumeli Şivesinin Kullanılışına Dair Bazı Dikkatler”, **Edebiyatımız II**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, s. 186-1961.

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* adlı romanında babası İhsan Efendi'yi arayan muhacir kız Mebrure'nin hayat hikâyesi anlatılırken o dönemin İstanbul'unda halkın muhacirlere bakış açısı yansıtılır. Rumeli'de askerlik yapan, vatansever Fahri, Mebrure'ye olan sevgisini ona bir kır gezisinde açmak ister. Anadolu ve Balkanlar onları bir araya getiren ortak paydadır. Mebrure'yi elde etmek isteyen Behiç, Fahri'nin ona olan ilgisini görür ve bu durumdan rahatsız olur. Her ne kadar Anadolu ve vatan umrunda olmasa da sırf Mebrure'yi elde etmek için ona karşı rol yapar ve bir vatansever gibi görünmeye çalışır. Konakta düzenlenen partilere katılanlar için muhacirler ve Anadolu bir anlam ifade etmez. Bu tipler, vatani bir toprak parçası, muhacirleri ise aşağılık insan yığınları olarak görürler:

“Eskiden Rumeli, Anadolu taşra; muhacir sözleri İstanbulluların sinirine dokunurdu, o insanlara her zaman bir yabancılik, uzaklık, eksiklik tevehhüm edilirdi. Hele kibar âlemlerinde bir taşralı adam sahrayı kebirin yeri beline kadar vahşi hayvan postu giyen zencileri gibi tiksindirici tesir bıraktı.” (s.200)

Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ve Kiracıları*³⁴⁴ adlı romanında Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'da Ayaşlı İbrahim Efendi adında biri, dokuz odalı bir apartman dairesini oda oda kiraya vermektedir. Eskiden bir köy ağasının oğlu olan İbrahim Efendi otelcilik, arzu hâlcilik, eşkıyalık gibi her türlü işi yapan hile ve haksız kazançtan çekinmeyen bir tiptir. Odalarda toplumun her kesiminden insan yaşamaktadır. Romanı yazan kişi, Ayaşlı'nın apartman katında oturan bekâr bir banka memurudur. Kiracılar arasında eski çiftlik sahibi olan yaşlı Hasan Bey, eski konsoloslardan ihtiyar Şefik Bey, odun ve kömür satıcısı Buharalı Abdülkerim Bey ve karısı İffet Hanım, eski bar kızlarından Faika ve kocası Şöför Fuat, geceleri odasında kumar oynatan Turan Hanım'la kocası Haki Bey yaşamaktadır. Otele gelen hizmetçiler ise Balkan muhaciri kimsesiz kadınlardır. Karın tokluğuna çalışan muhacir Halide, hayatın her türlü zorluğunu çekmiş hasta bir tiptir. Halide, otelde kalan banka memuruna, aynı zamanda olayları aktaran kişiye, yaşadığı zorluklardan bahseder. Balkanlar'dan gelen muhacir kızlar namusuyla hizmetçilik yapmaya çalışmasına rağmen çalıştığı konaklarda dışlanır ve insan muamelesi görmezler. Halide'nin hizmetçi olarak çalıştığı evlerde yaşadığı sıkıntılar bir hayli fazladır.

³⁴⁴ Memduh Şevket Esendal, *Ayaşlı ve Kiracıları*, 1.b., Vakıf Matbaası, İstanbul, 1934. (Alıntılar bu baskıdandır.)

Daha sonraları Halide, sokaklara düşer ve karnındaki çocuğu düşürür. Artık kötü yola düşmüş bir kadın olan Halide, erkeklerle beraber yakalanır. Polisler onu Erzincan'a sürmek isterler. Tekrar gebe kalan Halide, bu son çocuğu düşürmez ve doğurur. Romanda Halide, arkasında kimsesi olmayan, istismarlara açık bir göçmen kızıdır. Yaşamak ve geçinmek için kötü yola düşmek zorunda kalmıştır.

Halide, Ayaşlı'nın evinden ayrıldıktan sonra yerine Raife adında bir hizmetçi gelir. Raife, çok uyanık ve bir o kadar da aymaz bir kadındır. Kızlarına iş bulması için çocuklarını bankacıya musallat etmeye çalışır. Romandaki hizmetçi kızlardan biri de apartmana Halide'den sonra alınan Girit muhaciri Zinet'tir. Zinet bir kunduracının kızıdır. Aydın demiryolu memurlarından birisinin de karısıdır. Kocasının günün birinde para çalınca hapse atılır. Adam hapisteyken Tevfik Bey adında biri Zinet'i baştan çıkarır. Kocasının hapisten çıkınca kadının Tevfik Bey ile ilişkisini öğrenir. Kavgalar ve davalardan sonra ayrılırlar. Tevfik Bey, Zinet'e söz verdiği hâlde onunla evlenmez. Ona metres hayatı yaşatmaya başlar. Bu arada Ferit isimli bir çocuk Zinet'e tutulur. Sık sık kapısına dayanır. Büsbütün sokakta kalmaktan korkan Zinet, Tevfik Bey'i tehdit eder. Parasız pulsuz kalan Zinet, İzmir'i bırakarak İstanbul'a iş bulmaya gelir. Hizmetçilik, garsonluk yapan Zinet, hayatın türlü zorluklarına katlanır ve kendi ekmeğini kazanır. Ayaşlı, Mübadil Hasan Bey'le zaman zaman beraber rakı içer, eğlenirler. Bu eğlencelere bazen Zinet'i çağırırlar, el çırparak, saz çalarak oynatırlar. Bir gün anlatıcı da Zinet'in oynadığı Ayaşlı'nın odasına gider. Zinet, onu görünce oynamayı bırakır. Ancak ısrar üzerine tekrar başlar. Bu defa daha bir özene bezene, isteyerek oynar. Bu durum, anlatıcının hoşuna gider. Oyundan sonra saçlarından tutarak kızı öper. Her ne kadar hizmetli de olsa Zinet yaşadığı hayatı kendi rızasıyla değil, şartların sunduğu bir zorunluluk olarak görmektedir. Acımasız hayat şartları Zinet ve onun gibi muhacirleri ufak bir merhamet karşısında ağlatır.

Orhan Kemal'in *Âvare Yıllar*³⁴⁵ adlı romanı yazarın *Baba Evi* romanının devamı olarak dikkat çeker. Roman Beyrut'ta ailesiyle kaldıktan sonra ortaokulu okumak için babaannesinin yanına gelen roman kahramanının yaşadığı trajikomik hayat hikâyesini konu alır. Dokuma fabrikasında çalışan delikanlı, zengin olmak ve iş bulmak için İstanbul'a gider ama hayal kırıklığı yaşayarak tekrar Adana'ya döner. Fabrikada çalışan Girit asıllı bir aileye mensup olan muhacir kıza âşık olan delikanlı, babaannesinin bu

³⁴⁵ Orhan Kemal, *Âvare Yıllar*, 1.b., Varlık Yayınları, İstanbul, 1950.(Alıntılar bu baskıdandır.)

evliliğe karşı çıkmasına rağmen Boşnak Güllü ve ağabeyi İzzet’in vesilesiyle kızı istemeye gider. İzzet Usta, kızın fabrikada çalışmasından dolayı çevre tarafından dışlanacağı ve zorluk yaşayacağını belirtir:

“...o muhit bu kıza o nazarla bakacak, erkeklerle düşüp kalkmış, oynaşmış örselenmiş bir kıza bakar gibi. Laf çakacaklar, işneyecekler.. Buysa hem kızı üzecek hem de seni. Zaman gelecek kız yavaş yavaş yeni muhitine uyacak, onları kopya edecek, onlar gibi giyinip onlar gibi hissetmeye başlayacak. Ve bir gün gelecek ki, vaktiyle fabrikada çalışmış olmasından dolayı üzülecek, utanacak, azap duyacak...” (s. 126-127)

Behçet Perim’in *Göçmen Ahmet* adlı romanında kahraman Mecnun Ahmet, kendi hayat hikâyesini yazara anlatmak ister ve yazarla değişik kitaplar üzerine konuşur. Aslında Mecnun Ahmet, çok kitap okuyan bir insandır, iki bin civarında kitap okumuştur. Yazar kasabaya yerleşeli bir ay olur ve bu süre zarfında sekiz on kere Mecnun Ahmet’i ziyaret eder. Makedonyalı Ahmet Gültekin; annesi, babası ve küçük kardeşi Ömer’le Edirne’ye yerleşir. Edirne’nin Hüseyin Pınarı köyüne yerleşen aileyi yerliler hoş karşılamazlar. Onları ötekileştirerek “göçmen” diye hitap ederler. Göçmenleri aralarına almak istemeyen yerli halk; ayrı mahalleler, ayrı işyerleri kurarak toplumsal kaynaşmayı engellerler. Bir nevi kast sistemi kurarak göçmenleri çeşitli sosyal baskılara maruz bırakırlar:

“O devirlerde yerliler, göçmenlere kem nazarlarla bakıyorlar, her yerde ve her işte onları kendilerinden ayırt edip duruyorlardı. Kendilerine kız alıp vermekten çekiniyorlar, kendi mahallerinde ev, emlak almalarına engel oluyorlar, onlara kendi kanlarından değillermiş gibi yabancı gözlerle bakıyorlardı.

Her köyde, her kasabada ayrı ayrı birer göçmen mahallesi, birer göçmen kahvesi ve çok yerlerde Göçmen bakkal diye anılan ayrı bakkal dükkânları bulunuyordu, Mebusluktan, vilayet ve belediye meclisleri üyeliklerine, köy muhtarlıkları ile imamlıklarına kadar bir sürü millet ve memleket işlerini onlardan esirgemek... Öteden beri gelenek hâlinde devam edip duruyordu. Bundan ötürüdür ki arkadaşımın babası Ali Pehlivan da ilk geldikleri aylarda Göçmen Ali diye ayırt edici bir isimle çağırmağa koyulmuşlar.

“Bilmezsiniz ki göçmen diye soyadı olmaz. Her yiğit kendi şanı ile kendi marifeti ile anılır.” (s. 45)

Göçmen Ahmet romanında Mecnun Ahmet'in babası Ali Pehlivan da diğer göçmenler gibi köylüler tarafından dışlanır. Kendisine verilen "Göçmen" lakabı onun yerli halktan farklı olduğunu vurgulamak içindir. Bir gün köyün ağasının kızı evlendirilir. Düğünde güreş kazanan Ali Pehlivan, kazandığı parayı şehirdeki yetimler yurduna bağışlar. Bu davranışı artık ona Göçmen Ali denilmesini ortadan kaldırır. Balkan Türklerini göç ettikleri yerlerdeki halkın kabul etmesi biraz zaman alır. Aralarındaki kaynaşma zamanla gerçekleşir. Bu kaynaşmayı, bir nevi gurbete gelen göçmenlerin tek taraflı atılan adımları sağlar:

"Muhacir olup köye geldiği andan beri kendisini halktan ayırmayarak küçükle küçük, büyükle büyük olarak herkesin derdine derman olmaya çalışması, açık elli, iyi yürekli, mert, merhametli oluşu ve çok kere fakir ve kimsesiz olanlara gece zahire ambarını açışı ve hele devletçe ve milletçe istenilen köy işlerinde kendisini kasık tutmayışı bu işlerde herkesten önce yer alışı... Kulaktan kulağa ulaşan fısıltılarla bugün söyleniyordu." (s. 55)

Halide Edib Adıvar'ın *Tatarcık* adlı romanı İstanbul'un Karadeniz kıyısında yer alan Poyrazköyü'nde yaşayan Tatar Osman'ın kızı Lale'nin hayat öyküsünü konu alır. Tatarcık adıyla anılan Lale, dönemin şartlarına göre serbest yetişen, kolejde okuyan, İngilizce bilen, bisiklete binen, çevredeki insanların değer yargılarıyla çatışan, aykırı bir tiptir. O dönemde Poyrazköyü'ndeki yalı sahibi zengin insanlar muhacirlere öteki gözüyle bakarlar. Yazar, bu toplumsal algıyı kendilerini üstün gören bu zengin sınıfın gözündeki göçmen algısıyla beraber verir. Onların gözünde Balkan muhacirleri ikinci sınıf insanlardır:

"Bu saltanat düşkününü zavallılar sırf falan yahut filan paşa yalısında ders diye adres vermekle hala kendilerini dünyanın tepesinde, âleme burunlarının ucundan bakacak bir mevkide tahayyül ederler. Ve bu sefalet yuvalarında, medrese kovuklarına sığınan eski harikzede yahut Balkan Harbi bakiyesi muhacirlerinden farksız yaşadıkları halde hala herkesten başka, ictimai hayatın ta tepesinde olduklarına dair zihinlerinde bir kanaat vardır." (s. 4)

Refik Halit Karay'ın *Bu Bizim Hayatımız* adlı romanında Bulgaristan göçmeni Hüsnîye'nin hayatı çerçevesinde o dönemki göçmenlerin yaşamlarına temas edilmiştir.

Romanda Rus Harbi sonrası Bulgaristan'dan İstanbul'a göç etmek zorunda kalan göçmen kızların açlık ve barınma sorunlarından dolayı konaklara beslemelik olarak alınmasına dikkat çekilir. Yazar, eski konak hayatının irdelenmeyen bu kusurunu, acı bir gerçek olarak kabul ederek bu tespiti gözler önüne serer. Konaklarda genç beyzadelerin hizmetçiliğini yapan genç kızlarla olan maceraları kızlar açısından çok trajik bitmiştir. Bu gibi gayrimeşru ilişkilerden ortaya çıkan sonuçlara konak sahipleri katlanmamış, çözüm yolları aramışlardır. Konaklara beslemelik olarak alınan göçmen kızlar, her türlü hakaret ve baskıya maruz kalmışlardır. Roman kahramanı Hüsniye, çaresiz olarak böyle bir yolla yaşamını kurmak zorunda kalmış, hayata karşı verdiği mücadeleyle diğer göçmen kızlara örnek teşkil etmiştir.

Hüsniye'nin de diğer beslemeler gibi böyle bir kaderi yaşamaktan başka çaresi yoktur. Hayret Paşa Yalısı'nda çalışan Hüsniye, on altı yaşındayken konağın yirmi yaşındaki beyzadesi Mazlum Sami'ye peşkeş çekilir. Aralarında yaşanan ilişkiden Ömer adlı bir çocuğu olur. Çocuğu ile dışarıda kalan Hüsniye, Arabacı Ahmet Usta ile evlenir. Hüsniye'nin arabacıdan da Ali adında bir oğlu olur.

Orhan Kemal'in *Cemile* adlı romanında Cemile'yi seven Kâtip Necati, babaannesini razı eder ve Cemile'yi istemeye gönderir. Cemile'nin fabrikada çalışması, babası Malik Ağa'nın fakir olması Necati'nin ailesi tarafından küçümsenir. Necati'nin ailesi, Cemile'nin iş yapmaktan ellerinin bozuk olmasının dahi lafını eder:

“-Çok fakir insanlar değil mi?

- Çok
- Şu avluya bakın şu odalara kir pis içinde... Böyle yerlerde büyüyen bir kız.
- Ya bu koku burnum düşecek ayol!
- Deli oğlan beni yerlere geçirmek için elinden geleni yapıyor!” (s. 126)

Orhan Kemal'in *Murtaza* adlı romanında devletin 1925 Yunanistan mübadillerine Yunanistan'daki varlıkları oranında Adana civarından toprak verildiği belirtilir. Bölgenin insanı bu durumu kabullenmekte güçlük çeker.³⁴⁶ Doğruluğu şiar edinen ve fırsatçılık

³⁴⁶ Bu dışlamanın arkasında göçmenlere devlet tarafından sunulan olanakların yerli halk tarafından kabullenilmemesi de yatar. Adana'daki eşraf, çiftçi ve uleması Çukurova Çiftliği'nin muhacirlerin iskânı

yapmayan Murtaza, Adana’da bir mahallede bekçilik yapmaya başlar. Murtaza’nın görev şuuruyla yaptığı bekçilik; hırsız, arsız canından bezdirmiştir. Mesleğini icra ederken şehit dayısı Kolağası Hasan Bey’in “asil kanını” taşıyor olması onun kendini yeri geldiğinde “hükûmet ve başbakan gibi” görmesini sağlar. Mahalleli Murtaza’nın özel yaşamlarına müdahale etmesinden bıkar ve Murtaza’yı emniyet müdürüne şikâyet eder. Mahallelinin şikâyetlerinden bıkan emniyet müdürü, arkadaşı iplik fabrikasının müdürünün de isteğiyle Murtaza’yı fabrikada görevlendirir. Her görevi kutsal sayan ve amirlerinden gelecek her cümleyi emir telakki eden Murtaza için fabrika günleri hareketli başlar. Ambar kontrol memuru olarak göreve başlayan Murtaza, fabrikadaki oturmuş düzene aykırı davranır. Başta mesai arkadaşı Bekçi Nuh olmak üzere birçok kişi Murtaza’yı fabrikada istemez. Fabrika müdürü herkese gülücükler dağıtan bir adamdır. Fakat Murtaza’nın kendi işini kolaylaştırdığına inandığı için onun her vukuatında arkasında olur. Bu durumdan şikâyetçi olan Bekçi Nuh, fabrika müdürüyle eski ahbap ve hemşeri olmalarına da sığınarak Murtaza hakkında konuşmaya gider. Murtaza’yı istemeyen Bekçi Nuh, Azgın Ağa gibi tipler Murtaza’nın göçmen olduğuna dair vurgular yaparlar. Bu ötekileştirmede en önemli etken Murtaza’nın dengesiz tavırlarıdır. Toplumsal dışlama ve ötekileştirme Murtaza’nın muhacir olmasından ziyade işgüzarlığı, insanları tek tipe dönüştürmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Murtaza’nın bu uygunsuz tavırlarından dolayı muhatapları onun şahsında göçmenlere karşı suçlayıcı konuşurlar. Roman boyunca Murtaza tam anlamıyla bir tiptir. Murtaza tipi aynı zamanda fabrikada zalim patronların elinde kullanılan işçi sınıfına yapılan zulümleri anlatan bir tiptir.³⁴⁷

Fabrikada vazifesi olmayan işlere de karışan Murtaza’nın fabrikadaki işleyişi bozması herkesin huzurunu kaçırr. Fabrikadaki diğer işçiler, Murtaza’nın tavırları yüzünden onun şahsındaki hataları göçmenlere mal ederek genelleme yaparlar. Huzuru kaçanlardan biri de işçilerin kaytarmalarına müsaade eden, tuvaletten sorumlu işçi, eski pehlivan Azgın Ağa’dır. Gece kontrol memurluğu yapan Murtaza tuvalete gitme bahanesiyle işçilerin görevlerini savsakladıklarını fark eder. Azgın Ağa’nın bu duruma sebep olduğunu düşünerek işini yapması konusunda onu uyarır. Asabi bir pehlivan olan Azgın Ağa, Murtaza’yı tutar ve tartaklar. Kavgı esnasında Murtaza’nın görevini şehit

için tahsis edileceğini duyduğu zaman Vilayet İdare Meclisi’ne başvurarak toprakların yerli ahali ve göçebe durumda bulunan aşiretlere verilmesini isterler. Hükûmet politikası gereği bu talep reddedilir. (Ağanoğlu, **Balkanlar’ın Makûs Talihi Göç**, s. 247.)

³⁴⁷ Enginün, “Türk Edebiyatında Balkanlar”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtlarından Bugünkü Türk Dünyasına**, s. 76.

dayısı Kolağası Hasan Bey'in kanını taşıdığı için kutsal saydığını ifade etmesi üzerine Azgın, Murtaza'ya göçmen olduğu için hakaretler yağdırır. Bu hakaretler esnasında Murtaza'ya “gavur”³⁴⁸ diyerek göçmenlerin Türk olmadığını söyler:

“Koskoca Cemâl Paşa'nın hayran olduğu bir bıyığa şu, 'kanı bozuk', 'gâvur çanları içinde' yetişmiş bir muhacir oğlu mu dil uzatacağı? Türklük, Anadolu'luk, hâlis kan ölmüş müydü?” (s. 238)

Murtaza romanı hakkında değerlendirme yapan İnci Enginün, göçmen tiplerini ikiye ayırmaktadır: 1.Efendi Rumelili göçmen 2.Cahil mütekebbir Murtaza tipi. İkinci tip, kendi iyi hasletlerini mutlaklaştırarak insanlara hayat hakkı tanımayan tiptir. Bu tip merhametten uzak, sorumluluk bilincini, insanî değerleri unuttur derecede yaşayan zayıflıklara karşı kayıtsız bir tiptir.³⁴⁹ Murtaza, fabrikada çalışan kendi kızını mesai esnasında uyuması üzerine affetmez, şiddet kullanarak cezalandırır. Sonucunda merhametsiz görev bilinci çocuğunun ölmesine sebep olur. Yazarın oluşturduğu bu tip trajikomik sahnelerin ortaya çıkmasına neden olmuş, insanların göçmenlere bakış açısını etkilemiştir. Bu bağlamda yaşanan benzer olaylar neticesinde Murtaza'nın şahsında göçmenlerin tamamı hakaret görür. Romanda göçmen düşmanı gibi gösterilen Bekçi Nuh romanın başında insancıl bir tipken Murtaza'nın fabrikaya gelmesiyle “göçmen düşmanı” hâline dönüşür:

“- Bana verdi de hasbî geçtiydin diyorum anlamıyor musun? Nolacak oğlum, Urumelli değil misiniz? Nerden baksan kanı bozüksunuz. Birbirinizi tutacaksınız elbet beni değil ya!” (s. 274)

“- Ne isteyeceğim, dedi, sen de tırnaksızın birisin. Şurada hemşerin dururken, gider yazının boklu göçmenini elinden tutar, tepene çıkarırsın!” (s. 412)

Romana yansıyan bir diğer ötekileştirme de göçmenlerin perişanlık içinde yerleşmeye çalışmaları, bu hususta gösterdikleri titizlik ve çalışkanlığı yerli halkın çekememesidir. Muhacirlerin Türkçeyi iyi bilmemesi veya Rumeli şivesiyle konuşması

³⁴⁸ Muhacirlere uygulanan bu dışlama ve hakaretler o dönemde İstanbul'da da yaşanmıştır. Yanya'dan Pendik'e gelen Lütfü Karadağ başından geçen olayı şöyle anlatır. “ Biz Pendik'e geldiğimizde yerli Türk çok azdı. Bize gavur tohumu diyorlardı.” (Emin Akdağ, **Şahitlerin Dilinden Unutulan Büyük Göç 1923 Türk- Yunan Nüfus Mübadelesi**, Zaman Kitap, İstanbul, 2005, s. 68.)

³⁴⁹ Enginün, “Türk Edebiyatında Balkanlar”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtlarından Bugünkü Türk Dünyasına**, s. 75.

halkın arasında alay konusu hâline gelir. Romanda Murtaza ile Azgın arasında geçen tartışma bunu gösterir:

“- Lan bırak abe’yi mubeyi. Onlar orda akşam çektikleri kafaları, barları, bardakdaki avratları muvratları anlıyorlar birbirlerine. Senin anlayacağın, vazifelerinden kaytarmış, dalga geçiyorlar!” (s. 185)

Hüsniye Balkanlı’nın *Güzel Hatice* adlı romanında Hacı Hasan Ağa ve ailesi, İstanbul’a geldikten sonra iş sıkıntısı yaşarlar. Hasan Ağa her nereye başvurursa bir türlü kabul edilmez. Bu arada iş için uğraş verirken Balkanlar’dan zengin bir eski ahababının oğlu Ata Bey’le karşılaşır. Onun çöpçülük yaptığını öğrenen Hacı Hasan Ağa, bu işi kendinin de yapabileceğini düşünür ve çöpçülük yapmaya başlar. Namuslu bir şekilde ekmek parası kazanan Hacı Hasan Ağa özellikle işteki amiri başta olmak üzere birtakım kendini bilmezler tarafından dışlanır ve hakarete maruz kalır:

“-Şunlara şu muhacirlere bak... Güya ömürlerinde araba koşmamışlar... Ulan buraya geldiniz de kibar oldunuz değil mi? Memleketinizde hayvan tezeği içinde yattığınızı unuttunuz... Haydi, haydi sana diyorum. Yeni gelen kırmızı kuşaklı ihtiyar!” (s. 121)

Güzel Hatice romanında İstanbul’a yerleşen Hacı Hasan Ağa ve ailesi sıkıntılarla boğuşmaktadır. Göçmenler dışarı çıktıklarında insanların onlara aşağılayıcı bir gözle bakmalarına ve ikinci sınıf insan muamelesi yapmalarına maruz kalmışlardır. Hatice, İstanbul’da ikamet eden eski nişanlısı Ali Bey’in ailesini görmek ister. Pamuk Hanım, kızının sokağa çıkmasına izin vermek istemez. Çevrenin muhacirlere gösterdiği dışlamadan bıkmışlardır:

“-Onlar yabancı değiller anne, bizim eski hâlimizi de biliyorlar, sokakta kim tanıyacak yüzlerimiz kapalı, kim bizi bilecek ki...

-Orası öyle yalnız bu kıyafetle, bitli muhacirle deyip pek itip kakıyorlar da ...

Pamuk Hanım son cümleyi kinle dişlerini sıkarak söylemişti.

Güzel Hatice tatlı affedici bir sesle cevap verdi:

-Allah onları ıslah etsin ve muhacirlik yüzü göstermesin...” (s. 127)

Hatice ve annesi, Hafız Ali Bey’in ailesini ziyaret ettikten sonra Hacı Hasan Ağa’nın da hasta olduğunu söyleyerek müsaade isterler. Hatice annesiyle beraber yolda

yürürken eski sevdiği Abdullah’la karşılaşır. Abdullah, perişan hâllerinden dolayı onları mahcup etmemek için görmezlikten gelir. Mabeyn dairesinde memur olan Abdullah, Hacı Hasan Ağa’dan kızı Hatice’yi ister ve onları kendi yanına taşınmaya ikna eder. Toplumsal dışlama, hayatın her alanında devam etmektedir. Düğün esnasında komşuların Hatice hakkında konuşmaları bu toplumsal dışlamanın bir göstergesidir:

“ ...

-Gelin, hakkaten güzel ama muhacir terbiyeye yatar mı dersiniz?

-Müzeyyen Hanımefendi niçin oğluna bu muhacir kızını alıyor?.. Abdullah Bey’e yazık değil mi? Ne kadar da terbiye olsa kenar dilberi nazenin olamazlar...” (s. 131)

7.3.2. Ekonomik Sıkıntılar, Açlık ve Barınma Sorunu

Balkan milletlerinin göçten sonra karşılaştıkları sıkıntıların büyük bir kısmı ekonomik olmuştur. Bütün mallarını, mülklerini göç ettikleri yerde bırakmak zorunda kalan göçmenler, Türkiye’ye geldikten sonra da zor günler geçirmişlerdir. Bu konuda devletin imkânlarının kısıtlı olması sıkıntıları daha da arttırmıştır. Balkan Harbi’nin karışıklığından ve muhacirlerin saflığından istifade eden İstanbul’daki bazı dolandırıcıların muhacirleri Sirkeci’de pis hanlara götürüp soymalarından, hayvanlarına el koymalarına kadar birçok olay yaşanmıştır. Kandırılan göçmenler ekonomik sıkıntıların ortasında kalmışlardır.³⁵⁰ Bu ekonomik sıkıntılar açlığı beraberinde getirir, sadece İstanbul’da değil Selanik’te de açlıktan ölen muhacirlerin sayısı bir hayli fazladır.³⁵¹

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Nimetşinas*³⁵² adlı romanı Balkan muhaciri ana-kızın başından geçen olayları konu alır. Romanın geçtiği zaman, romanın yazıldığı tarih göz önüne alındığında 93 Harbi sonrasına tekabül eder. Buradan Hayriye Hanım ve kızı Neriman’ın 93 muhaciri olduğu anlaşılmaktadır. Romanın başında bir vapurdan inen Hayriye ile kızı Neriman, Rumeli’den geldikten sonra sekiz dokuz yıl bir konakta hizmetçilik ederler. Hizmet ettikleri efendinin Nevber Hanım adında Neriman’ın yaşında bir kızı vardır. Nevber’in hizmetine verilen Neriman, ahlakıyla Nevber’in gönlünde taht

³⁵⁰ Yıldırım Ağanoglu, **Balkanlar’ın Makûs Talihi: Göç**, s. 252.

³⁵¹ Bu dönemde Selanik’te yaşanan acılar İstanbul’u aratmaz. “Her tarafta cesetler ve at leşleri var. Dün elli kaça açlık ve soğuktan öldüler. Şehrin durumu pek yürekler acısı. Askerlerden başka Makedonya’dan kaçan 50.000 muhacir aileleriyle birlikte sokaklara doluşmuşlar. İnsan bu sefalet kâfilelerini seyrederken korkunç bir izlenim ediniyor.” (Andonyan, **Balkan Harbi Tarihi**, çev. Zafen Biberyan, İstanbul, 1975, s. 400.)

³⁵² Hüseyin Rahmi Gürpınar, **Nimetşinas**, 1. b., İkdâm Matbaası, İstanbul, 1319. (Alıntılar bu baskıdandır.)

kurar ve çok iyi iki dost olurlar. Neriman, Nevber Hanım'ın ani ölümüyle derinden sarsılır, artık hizmetçilik yaptığı evde kalamaz. Ekonomik sıkıntılar, ana-kızın çalışmalarını mecbur kılar. Neriman, annesini de alıp Laleli'de başka bir konakta çalışmaya gider. Fatma Hanım, Talat Hanım'ın konağında çalışmalarına aracı olur.

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* adlı romanında Mebrure, babasını aramak için önce Bursa'ya, oradan da İstanbul'a geçer. İstanbul'da olduğu gibi Bursa'da da göçmenlerin durumu içler acısıdır. Göçmenler sıkıntının her türlüsüne göğüs gererler. Yemek ve barınma gibi en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamaz durumdadırlar. Mebrure, şahit olduğu bu durumu konaktakilere anlatırken duygulanır:

“Bursa'ya giderken, Bursa'da çektiğim sefalet, parasızlık, hastalık, ümitsizlik, memleketin hâli, Türk ahalinin başında gelmiş felaketler her şehirde her köyde çılgılık, gözyaşı, bir şey... Nasıl... Nasıl anlatayım?” (s. 28)

Mebrure, Yunanlar tarafından esir edilen babası İhsan Efendi'yi bulmak için İstanbul'da Muhacirîn İdaresi'ne başvurur.³⁵³ Zulümden kaçan muhacirler İstanbul'un her tarafını doldurmuşlardır. Kalacak yer sorunu, muhacirler için halledilmesi gereken en acil sorundur. Her ne kadar devlet bütün imkânlarını seferber etse de özellikle İstanbul'da göçmenler için çok trajik sahneler yaşanmaktadır. İstanbul'da babası İhsan Efendi'yi bulmak için Muhacirîn İdaresi'ne başvuran Mebrure, yaşanan sıkıntıları Muhacirîn İdaresi'ne gelince daha iyi anlar. Devletin merhametine sığınan göçmenler, çaresizlik içerisinde kendilerine yapılabilecek yardımları beklemektedirler. Zulmün her türüsünü gören göçmenler, öncelikle karınlarını doyurmak için Muhacirîn İdaresi'nin kapısında beklemektedirler:

“Bunlar korkunç bir ejderha gövdesi tarafından kovalanarak dağ, taş, bayır, tepe aşmış kocasının kesildiğini, oğlunun hastalıktan öldüğünü ve kulübesinin yıkıldığını görmüş. Bir yumruk kadar küçük midesine iki lokma ekmek sokmak için bu kurtarıcı taş binanın eteğine sokulanlara değil daha uzaktakilere dağların denizlerin ortasındakilere korkunç elini uzatmak mecburiyetindeydi.” (s. 33-34)

Mebrure, babasını bulmak için geldiği İstanbul'da Muhacirîn İdaresi'ne yaptığı başvuruyu her gün takip eder. Konakta düzenlenen partilerin birinde tanıştığı Nadir Bey,

³⁵³ Göçmenlerin Türkiye'de vatandaşlık haklarından yararlanması için Muhacirîn İdaresine kayıt yaptırmak zorundadır. (Ağanoğlu, *Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç*, s. 162.)

babasını bulma konusunda Mebrure'ye yardım eder. Belma'nın vefat etmeden önce Behiç hususunda yaptığı itiraflar üzerine Mebrure konaktan ayrılma kararı alır. Belma'nın vefatı üzerine Fahri, Nadir ve Mebrure, Nazmiye Hanım'ın konağına giderler. Partiyi basarak yaşanan olayları anlatan Mebrure valizini alarak Nadir ve Fahri'yle beraber yola düşer. Kalacak yeri olmayan Mebrure, muhacirin idaresine sığınmak ister.

Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* adlı romanında İffet, Meşrutiyetin ilanından sonra Midilli'ye sürülen Paşa babasının yanında ona refakat eder. Babasını Midilli'de iki yıl içinde zatürreeden kaybeden İffet, İstanbul'a döner ve hukuk okumaya başlar. Arkadaşı Celal dışında kimseyle görüşmeyen İffet, geçimini sağlamak için Fransızca dersler verir. Vedia adında ders verdiği evin hanımıyla aşk yaşayan İffet, bir baskın esnasında sevgilisinin adının çıkmaması için hırsızlık suçunu kabullenir. Altı ay hapiste yatan İffet, bundan sonraki yaşamını hırsız damgasıyla sürdürmek zorunda kalır. İş bulamayan ve açlığa mahkûm olan İffet, avukat arkadaşı Celal'in ticarete atılmasıyla bir iş bulur ve ekonomik olarak rahatlar. İffet, iş için gittiği Konya'da, bir göçmen çocuğunun trajedisiyle karşılaşır. Harp neticesinde Anadolu'ya dağılan göçmenler açlık, barınma sorunu başta olmak üzere çeşitli zorluklarla boğuşmaktadırlar. Harp mağduru göçmen bir kadın, Sabri adındaki oğlunu sokağın ortasında yapayalnız bırakır "Sen beni burada bekle!" der ve onu terk eder. Annesinin son sözünü unutmayan Sabri, aylarca aynı taşın dibinde annesini bekler. Çevredeki esnaflar, perişanlık içindeki çocuktan rahatsız olmaları üzerine çocuğu polise şikâyet ederler. Çocuğun etrafındaki kalabalığı farkedenden İffet, olayı anlar ve çocuğa yardım elini uzatır:

"-Ne yapayım, dedi. Başka türlü başa çıkmak kabil değil. Her akşam burada tesadüf ediyorum. Yüreğim parça parça oluyor. Efendim bu çocuk galiba göçmen. On, on beş gün evvel anası: 'Beni burada bekle gelir seni alırım!' deyip gitmiş... Dünyada ne vicdansız analar var. Maahazallah kimse günahına girmemeli. Belki onun da bir mazereti vardır. Çocuğun kimsesi yok... Gündüzleri sokaklarda dileniyor. Geceleri şuralarda bir yerde ahırda yatıyor. Kadının 'Beni burada bekle. Gelir seni alırım.' dediği kulağında kalmış. Her akşam vakitlerinde buraya geliyor gece yarısına kadar bu taşın üstünde anasını bekliyor. Ümidini kessin diye tren çiğnediğini söylüyorum. Ona da kulak asmıyor."
(s. 123)

Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* adlı romanında Balkan Savaşları'ndan sonra İzmir'in Sarıova kasabasına yerleşen Balkan muhacirleri yer alır. İzmir'in işgalinden sonra Yunanlar, Öğretmen Ali Şahin başta olmak üzere diğer vatansever Türklere zulmederler. Yunan jandarmaları, Sarıova kasabasının muhacir komiseri Kazım Efendi'yi şehit ederler. Sahipsiz kalan Komiser Kazım Efendi'nin eşi ve çocuklarının yaşadığı ekonomik sıkıntılar içler acısıdır:

“Komiser Kazım Efendi otuz beş yaşlarında, Rumelili bir zevce ile dört çocuk bırakmıştı. Elllerinde üç beş parça ev eşyasıyla kadının kalay gibi bir iki kıymetsiz küpe ve yüzüğünden başka bir şeyleri yoktu. Kadın gayretli bir mahlûktu. Kocasını unutmuş, çocuklarının derdine düşmüştü.

-Bu masumlara bir lokma ekmek bulmak için çamaşıra, tahtaya gitmeye razıyım. Kimse bana iş vermiyor, diye ağlıyordu.” (s. 292-293)

Memduh Şevket Esendal'in *Ayaşlı ve Kiracıları* adlı romanında yazar, olayları bir kişinin üzerine bina etmemiş, romandaki olay örgüsünü, birçok kişinin serüvenlerini hep bir arada vererek o dönemki çevreyi ve sosyolojik durumu yansıtmıştır. Romanda Türkiye'nin çeşitli katmanlarından gelen bu insanların maceraları ve birbirleriyle olan ilişkileri anlatılmaktadır. Halide, karnında çocuğuyla kimsenin kendisini çalıştırmayacağını, ya çocuğu aldırması gerektiğini ya da açlıktan öleceğini düşünür. Bu arada apartmanda da Halide'ye çeşitli haksızlıklar yapılır. Çamaşır yıkar, parasını alamaz. İftira atılır, kaybolan eşyaları onun çaldığı söylenir. Göçmen ve kimsesiz olduğu için daima horlanır, bütün olumsuzluklardan o sorumlu tutulur. Halide'nin karnı büyüyünce o da, çocuğun babası olan Maliyeci Rasim'i bu durumu herkese açıklamakla tehdit eder. Rasim de ona bir oda tutar ve hizmetçiliği bıraktırır. Artık Halide, Rasim'in metresi olmuştur. Ancak onu nasıl bir geleceğin beklediği belirsizdir.

Akın Yolcuları romanında uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Gökmen ve ailesi, İstanbul'a geldikten sonra çeşitli ekonomik sıkıntılar yaşarlar. Gökmen, Sirkeci'de trenden indikten sonra eşyalarını almak için ambara gider. Parasızlığın kol gezdiği bir dönemde Gökmen, farklı bir vize harcıyla karşılaşır:

“Pasaportu inceleyen komiser başını kaldırarak:

-Siz Türkiye'ye girmek için vize almamışsınız bu vizeyi Türkiye'ye girdiğiniz ilk istasyonda yaptırmadığınızdan vize harcını iki kat ödemek mecburiyetindesiniz.

Gökmen tren yolculuğunun yorgunluğu içinde derin bir uykudan uyanır gibi uyandı. Ne söyleyeceğini bile bilemiyor dili tutulmuş gibi söz söyleyemiyordu. Birkaç defa yutkundu, yutkundu ve sonra:

-Nasıl olur bayım! Biz sığındığımız yurdun kanunlarını bunda sonra öğreneceğiz. Bizi affedin derken otelciler de ağlarına büyük yağlı bir av düşürmüş gibi kapıda bekliyorlardı. İçlerinde göçmenlerden Fransız altını da bekleyenler vardı.

Komiser yokluğu fark etti büyük bir incelikle:

Nerede kalacağını söyle de her türlü yardımı yaparız. Siz esaret altından çıkıyor hürriyete ancak kavuşuyorsunuz diyerek ayağa kalktı.” (s. 85)

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* adlı romanında 93 Harbi'nde şehit düşen Albay Salim Bey'in karısı ve sekiz yaşındaki oğlu Adnan İstanbul'a göç etmiştir. Adnan, Darüşşafaka'ya yerleştirilmiştir. Darüşşafaka'yı ve Mekteb-i Hukuk'u başarıyla bitiren Adnan, *Sabah gazetesinde* edebiyat üzerine yazılar yazmaktadır. Vatansever bir genç olan Adnan, her ne kadar kendileri zorluk çekmese de muhacirlerin çektiği sıkıntıları konu alan “*Yıkılan Vatan*” adında bir roman yazmaya başlar. Bu arada 93 Harbi Osmanlı aleyhine sonuçlanmış Ruslar Ayastefanos'a kadar ilerlemişlerdir. Harp neticesinde Balkanlar'dan İstanbul'a göç etmek zorunda kalan muhacirler, İstanbul sokaklarında içler acısı hayat mücadelesi verirler. Kalacak yerleri olmayan ve yaşam mücadelesi veren muhacirler, açlık ve sefalet içinde yardım beklemektedirler:

“Saray Müşiri İngiliz Sait Paşa saraydaki bu inkıraz ziyafetinden ve Moskof başkumandanının gözlerinden, başı göğsüne çarparak ve göğsü sırtına yapışarak kaçtı. Sarayda ziyafet verilirken İstanbul sokaklarına sandık, yastık, bohça, muhacir yığılıyordu. Fesli iskeletler; paltosu ile ölenler; iki gözden ibaret yüzler; bohçalaşan kadınlar... Cami kapılarının meşin perdelerini iterek taşıyorlar. Her gün beş binle on bin arası muhacir geliyor ve çoğu gömleğinde yatıyor.” (s. 12)

Adnan, yazacağı romanın konusunu belirlemiş ve adını koymuştur. Adnan, kendisini ziyarete gelen arkadaşı Şair Mehmet Raif'e romanının giriş bölümünü okur. Adnan gibi 93 muhaciri olan Raif, romanı dinlerken susar ve yorum yapmaz. Çünkü Raif

ve ailesi, zengin yalılarına sığınamamış, cami köşelerinde muhacirliğin bütün sıkıntılarını yaşamışlardır. Adnan'ın yaşamadığı hayatı yazması, çekilen sıkıntıların sadece edebiyatını yapması Raif için kabul edilecek bir durum değildir. Yazar, Raif'e anılarını hatırlatarak muhacirlerin en temel ihtiyacı olan barınma gereksinimini bütün çıplaklığıyla gözler önüne serer:

“Raif de muhacir olmuştu. Binayı ev yapan merdivenlerin, bölmelerin ne kıymetli olduğunu o zaman anlamış, camilerde sathın ne felaket olduğunu hasırlarda yatarak görmüştü: Kubbenin baş aşağı benzeyen bir kuyuya benzeyen boşluğunda, uyurken bile uzanamayan muhacirlerin arasında 93 felaketini tanımıştı. Birinin topuğu ötekinin ensesinde durarak uyuyanların vücutlarındaki bin bir şekli onların kollarında, bacaklarında görmeyenler bunu ezberden yazamazlardı. Bunu anlatmak için cami mermerlerinin üstünde denk gibi günlerce durmak lazımdı.” (s. 14)

Mesihpaşa İmamı romanında savaş esnasında Balkanlar'dan İstanbul'a göç eden muhacirlerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biri olarak yiyecek sıkıntısı gösterilir. Mesihpaşa Camii avlusuna yerleşen göçmenler ilk zamanlarda mahalleliden de gerekli yardımı göremedikleri için bir insanlık dramı yaşanır. Her ne kadar Osmanlı Devleti Kızılayı, Hilaliahmer,³⁵⁴ cami avlularına karavanalar getirse de çoğu zaman aç kalan göçmenler günde bir öğünle idare ederler. Yemek sıkıntısı, yaşlı ve hastaları iyiden iyiye vurmuş ve güçsüz bırakmıştır:

“Hilâlihmer'den sıcak yemek gelince ellerinde taslar, tencereler, kâselerle koşuyor, kendilerininkini aldıktan sonra kalkamayacak kadar hasta olanlarınınkini de önlerine kadar götürüyorlardı.” (s.110)

Hayatında hiç harbe katılmamış Halis Efendi, önceleri anlaşılamadığı ama sonradan onun en yakın dostu olan Marangoz Tahir'e cami avlusundaki muhacirlerin yaşadığı sıkıntılardan bahseder. Eskiden çocukların sorunlarıyla bile ilgilenmeyen Halis Efendi, kendini göçmenlerin sorunlarını çözmeye adanmış ve bu uğurda yanına arkadaşlar edinmeye

³⁵⁴ Osmanlı Hilaliahmer cemiyeti yetebildiği kadar muhacirlere her türlü desteği sağlamıştır.” *Cemiyet muhacirlere mâli yardımlar yapmaktaydı. Buna göre bir kişi için ayda 90 kuruş, iki kişilik aile için 180, üç kişilik bir aileye 250 kuruş tahsis etmiştir. Kış şartlarının düzelmesi ve hayat şartlarının kolaylaşması üzerine bu miktarlarda indirimle gidilmiştir. 23 Aralık 1912 tarihi itibarıyla Hilaliahmer cemiyetince iaşeleri karşılanan muhacir miktarı 15.000 kişiye ulaşmıştır. Yardım yapılan dikkat edilen bir husus, hiçbir kimsesi ve akrabaları olmayan cami-mescit gibi yerlere yerleşen muhacirlerin seçilmesi idi.”* (Yıldırım Ağanoğlu, **Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 232.)

başlamıştır. Cami avlusunda yaşanan insanlık dramı, İmam Halis Efendi'nin uykularını kaçırmış ve bu hususta Balkan Harbi'nin yaralarını iliklerine kadar hisseder. Yiyecek sıkıntısı en başta halledilmesi gereken temel problemdir. İmamın cami avlusunda görmüş olduğu sahne içler acısıdır:

“(…)Camiin sokak merdivenlerini çıkıp hareme girince ilk revakın altında genç bir kadınla biri altı aylık öteki üç yaşlarında iki çocuğu vardı ki bir gün kadın küçüğe bulamaç yedirmiş ve ağzını silmek için bez almaya dönünceye kadar üç yaşında olan büyüğü, imrenip te kendine pay düşmeyen bu artığı kardeşini dudaklarından yalayivermişti en hazini sabretmesini bilen ergin bir adam iradesini göstererek bu kadarla iktifa etmiş ve anasını dahası için zorlayıp üzmemişti.” (s. 119)

Mesihpaşa İmamı romanında ekonomik sıkıntıların muhacirlerin belini bükmesine dikkat çekilir. Bu durum Halis Efendi'nin çabalarına rağmen düzelecek gibi görünmemektedir. Hele muhacirlerden biri ölürse kalan eşyaların diğerleri arasındaki taksimi Halis Efendi'ye çok dokunur. Bu hâletiruhiyeden kurtulmak isteyen imam Tahir'in dükkânına sığırır.

Refik Halit Karay'ın *Bu Bizim Hayatımız* adlı romanı Bulgaristan (Çırpan) civarından İstanbul'a göç eden bir ailenin İstanbul'da hayatta kalmak için verdikleri yaşam mücadelesini konu alır. Roman kahramanı Hüsnîye'nin hikâyesi göçmenlerin zorluklarla dolu hayatının sadece bir örneğidir. Yazar, romanda Balkan göçmenleri arasında Hüsnîye'yi gayet şanslı kabul eder; çünkü İstanbul'da yaşayan göçmenlerden birçoğu Hüsnîye ve ailesi kadar imkânlarla sahip değillerdir. Hüsnîye'nin hayat hikâyesi içinde Bulgaristan'dan İstanbul'a göç eden Arabacı Ahmet Usta gibi birçok göçmenin trajik yaşamı romana konu olmuştur. Balkan göçmenleri İstanbul'da zengin konaklarda hayata tutunmanın yollarını ararlar. Barınacak yerleri olmayan, kimsesiz göçmen kızlarını konakta çok zor bir yaşam beklemektedir. Konaklarda iyi bir eğitim alarak konağın gözdelelerinden olmaya çalışan göçmen kızlar, konağın zengin beyleri tarafından bir zevk aracı olarak görülürler. O dönem İstanbul'unda zengin bir konakta bir beyin bir beslemeyle olan ilişkisinin ortaya çıkması çok hoş karşılanmaz. Bu durumun ortaya çıkmaması için konak sahipleri tarafından çeşitli çözüm yolları bulunur. Besleme kızların konaktan kovulmaları ya da başka biriyle zaman kaybetmeden evlendirilmeleri bu çarelerden bazılarıdır. Bu besleme göçmen kızlarının daha çocuk denecek yaşta olması, geçimlerini

temin edememeleri ve kalacak yer sorunu onları bu hayata katlanmaya zorlar. Göçmenlerin İstanbul'daki yaşam mücadelelerinde bazen yollarının birbirleriyle kesiştiği de görülür. Garip bir göçmen genci olan Arabacı Ahmet Usta, komşu sütçünün kızı Hüsniye ile evlenir. Hüsniye'nin konakta başına gelenlerden habersiz olan Ahmet Usta, âdeta başkasının bir günahını sırtlar ve Hüsniye'ye kol kanat gerer:

“Ahmet Usta evliymiş. Bir zengin konağında beslemelik eden bir kız almış. Komşusu Sütçünün kızını... Onlar da göçmenmiş Üsküdar, Unkapanı, Eskişehir bir arabacının arkasına takılıp iki çocukla sürünmüş, sefalet çekmiş kadın...(s.85)

Hüsniye'nin içine düştüğü bu duruma bir çözüm bulunmuştur. Arabacı Ahmet, kızın kusurunu bile bile mi evlenmeye razı olmuştu, yoksa farkına varmadı mı? Öyle adamlar namus suçuna göz yummazlar, her halde bir hilesi bulunmuş. Zavallı kız! İşi düzeltinceye kadar neler çekmiştir! Meğerse narin, ufacık, uslu kız fevkalade iradeli, becerikli imiş.” (s. 98)

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanında Balkan Savaşı döneminde Selanik'ten göçen Selâhaddin Bey ve ailesinin yeni hayatı üzerinde durulur. Selanik civarında küçük bir kasabada memur olan Selahaddin Bey üç çocuğu, karısı ve baldızı ile şehrin düşmesinden birkaç gün evvel İstanbul'a bir yabancı vapuruyla kaçmıştır. İstanbul'da kendileri gibi dört göçmen aile ile Elâgöz Camii'ne sığınmışlardır. Balkanlar'da bulundukları dönemde müreffeh bir hayat yaşayan Selahaddin Bey ve Sündüs Hanım savaşla beraber bütün mal varlıklarını Balkanlar'da bırakmak zorunda kalırlar. İstanbul'a göç ettikten sonra çok sıkıntı çeken Selahaddin Bey, İttihat ve Terakki yönetimiyle arasının iyi olması sonucunda maddi durumunu düzeltmeye başlar:

“Meşrutiyetin ilanında İstanbul'a yerleşirler. Fakat artık Süleyman Bey eski Süleyman Bey değildir; ne de Sündüs Hanım, eski Sündüs Hanım. Balkan Harbi çıkınca Sündüs Hanım'a babasından kalan 'her biri bir vilayet kadar geniş' dört çiftlik ve yine Süleyman Bey'in tabiriyle 'O kadar mevaşi' düşman elinde kaldığı için ailenin geçimini karısının Preveze'den beraberinde getirdiği mücevher ve altınlarla, Süleyman Bey'in babasının vaktiyle İstanbul'da satın aldığı birkaç mülkün kirasına kalmıştı.” (s. 46)

Orhan Kemal'in *Murtaza* adlı romanında mübadelede gelen muhacirlere devlet tarafından ekonomik destek sağlandığından söz edilir, fakat bu destek herkese eşit oranda dağıtılmaz. Beyana göre verilen destekler Murtaza ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamaz.

Onlara şehirden çok uzak bir köyde on dönüm bir tarla verilir. Romanda Murtaza'nın ailesi, ekonomik sıkıntı çekilmesine sebep olarak Murtaza'nın doğruluktan taviz vermemesini görürler. Herhangi bir mesleğe sahip olmayan Murtaza ilk zamanlar geçimini sağlamak için çiftçilik yapabilecek malzemelerin teminine çalışır. Muhacirlerin göç sonrası çektiği sıkıntıların başında işsizlik ve ekonomik sıkıntılar gelir:

“Annesinin taa babadan, dededen kalma beşbirliklerini köy muhtarına bozdurup bir tahta saban, iki öküz uydurdu.” (s.18)

Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice* adlı romanında ekonomik sıkıntılar Hacı Hasan Ağa ve ailesini de vurur. Geçimlerini sağlamak için her işte çalışmaya hazırdırlar. Balkanlar'dan ağalık vasfıyla gelen ve Türkiye'de çöpçülük yapan Hacı Hasan Ağa, yaşından ve onurundan dolayı hastalanır. Evin geçimi üzerlerine kalan Hatice ve Pamuk Hanım, Kızılhaç'ın göçmenler için hazırlattığı gömlekleri dikmeye başlarlar. Geldikleri yerde ağa karısı olan Pamuk Hanım, yaşadıkları ekonomik sıkıntıdan ötürü hemşerileriyle karşılaşmak istemez. Balkanlar'da yüzlerce dönüm arsa sahibi olan Pamuk Hanım, Dıranva'yı da merak etmektedir. Ata Bey, Dıranva'yı ziyarete gittiğinde gördüğü sahneler burada ekonomik mücadele veren göçmenler için içler acısı bir durumdur:

“Ata Bey, Dıranva'ya ahaliyi öğrenmek için dönmüştü. Eski çıraklar Türklerden kalan mallara efendi, çorbacı olmuşlardı. Türkler dönecek ve ellerinden mallar gidecek diye Ata Bey'e yapmadıkları fenalığı bırakmamışlardı. Ata Bey canını zor kurtarabilmişti.” (s. 123)

Memduh Şevket Esendal'ın *Miras* adlı romanı Sadaret Mümeyyizi Şefik Bey'in sisli ve yağmurlu bir İstanbul sabahı eşi Faika Hanım'la uyurken korkulu bir rüya görüp uyanmasıyla başlar. Rüyasında on beş gün önce Sarayköy'de vefat eden biraderi Şevki Bey'i görür ve korkuya kapılır. Şefik Bey, uyandığında kardeşinin ailesini düşünür. Şefik Bey, kardeşinin kızını evlendirmiştir. Diğer yeğeni Asım ise on yedi, on sekiz yaşlarında genç bir delikanlıdır. İstanbul'da Fransız Mektebi'nde okurken babasının vefatıyla tahsilini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. İstanbul'da iken bazen amcasının yanına uğrayan Asım, terbiyeli bir gençtir. Şefik Bey, çalışıp annesini geçindirmesi için ona bir iş bulur. Faika Hanım, Şefik Bey'in kendisiyle ilgilenmediğini düşünür. Şefik Bey, Faika Hanım'ın hareketlerini, tavırlarını ve düşüncelerini mantıklı bulmaz. Oysaki Faika Hanım akıllı ve mantıklı bir kadındır. Bütün bu maddi sebeplerden kaynaklanan geçimsizliklere rağmen

ailelerini bozmak gibi bir düşünceleri yoktur. Ananesinden miras kalan eve muhtaç olan Şefik Bey, rüyanın etkisinden kurtulamaz. Biraderini, hemşirelerini, sonra annesini ve büyük annesini düşünmeye başlar. Sultan Selim'deki büyük konak gözünün önüne gelir. Silahtar Ali Paşa'nın gelini olan büyük annesi, kocasının ölümüyle konak, hanlar, dükkânlar, çiftliklere sahip olur. Bütün işlerle o ilgilenmiştir. Büyük annesinin vefatıyla Şefik Bey ve ailesi perişan olurlar. Kardeşler arasında dargınlıklar başlar. Mal ve miras davaları başlayan ailede herkes konaktaki dairesini ve sofrasını ayırır. Dört kız kardeşin dördü de bir köşeye çekilir, hatta binanın arasındaki kapılar kapatılmış, dışarıdan yeni kapılar açılmıştır. Zamanla aynı çatı altında duramaz olurlar ve birer birer konağı terk ederler. Evlenip konaktan ayrılan hemşireleri, Şevki ve Şefik Bey'den davacı olmuşlardır. Kardeşlerin gitmesiyle iyice tenhalaşan konak, günden güne harabeye dönüşür. Balkan Harbi'nden dolayı İstanbul'a göç etmek zorunda kalan göçmenlerin metruk, izbe evlerde barınmaktan başka çareleri yoktur. Bu konağa cüzi ücretlerle yerleşmek zorunda kalırlar:

“Nihayet, boş kalan konakta cinler, periler mekân tutmuşlardı. Taş odada ağlayan keçiler, tekir kediler; mabeyin aralığında yeşil sarıklı emirler; büyük harem sofrasında cüceler görüldüğü rivayet olunuyor ve büyük hanımın yıkandığı yerde gece mumlar yandığı temin olunuyordu. Bunlara o kadar inanılıyordu ki, konakta son kalan aile efradı-Şefik Bey, biraderi ve validesiyle bir iki ihtiyar dadıdan ve bacıdan ibaretti. Geceleri odalarından çıkamıyorlardı. Şefik Bey, boş taraflara gitmeğe gündüz bile korkardı.

Bu hal Rus istilasına, Balkan bozgununa kadar böyle devam etmişti. Henüz, aileden hiç kimse konağın satılması veya taksim edilmesi hakkında bir şey söylemiyordu. Sanki eve dokunmağa korkuyorlardı. Boş kalan yerler harap oluyordu.

İstila senesinde, bu boş dairelere, beş on odaya muhacirler oturtuldu. Şefik Bey, bunlar içinde Molla İbrahim isminde bir ihtiyarı, Azize namında saçları ince ince örülmüş genç bir kızı ve onun anası Elife Hanım ile Arif isminde genç bir çocuğu hatırlıyordu. Bu Arif, yakın vakte kadar İstanbul'da idi, nalbantlık ediyordu.” (s. 18)

Orhan Kemal'in *Devlet Kuşu* adlı romanında Zülfikar Bey'in mahallede terör estirmesi üzerine Boyacı Bayram, Zülfikar Bey'e arkadaşı Memet'i tanıtır. Zülfikar Bey'in göçmenleri aşağılaması ve onları bir yaratık gibi görmesi üzerine Bayram Balkanlar'daki durumlarını iç geçirerek Zülfikar Bey'e anlatır. Balkanlar'da toprak sahibi zengin

göçmenler, İstanbul’da ekmeğe muhtaç olmuşlardır. Maddi sıkıntılar insanların göçmenlere olan bakışını da etkilemiştir:

“Bayram:

-Bu Memet olur hemşerim, dedi. Geldik memleketten birlikte. Düşmez kalkmaz bir Allah beyim. Vardı bir kaynata bunda tıpkı zatınız! Vardı çiftliği, vardı tarlaları... Şimdi de barınırlar bu kulübede!” (s. 62)

Memet’in oğlu avare Mustafa işsiz bir şekilde gezmektedir. Zülfikar Bey’den oğlu için iş talebinde bulunan Memet, oğlunun Müteahhit Zülfikar Bey’in kızını almasını hayal eder. Ekonomik sıkıntılarla boğuşan Memet ve ailesi için bu fikir bir çıkış yolu gözükür. Göçmenlerin yaşadığı ekonomik sıkıntılar, onların duygularını ve hayallerini sınırlamaktadır. Annesi Mustafa’yı iç güveysi olarak vermeyi dahi kabul eder. Evdeki kız kardeşi Ayten ve Nurten’den tut ki küçük kardeşi Erol’a kadar herkes Mustafa’nın Hülya’yla evlenmesinin hayalini kurar:

“Erol:

-Allöööş diye bir nara attı. Yaşadık o zaman o zaman çocuklar sıkıysa baline desin. Anam avradım olsun kırarım çenelerini!

O zaman apartman çocuğu olur, okula takunyayla değil doktorun oğlu gibi ipli sarı ayakkabılarla giderdi.” (s. 115)

7.3.3. Gurbet ve Memleket Hasreti

Göç etmek zorunda kalan milletler vatan hasreti çekmişlerdir. Bütün mallarını ve akrabalarını vatanlarında bırakan göçmenler gurbet duygusunu sürekli yaşamışlardır.³⁵⁵ Bu hasretin üzerine gurbetin acımasız şartları eklenince hasret daha da artmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Nimetşinas* adlı romanında 93 muhacirlerinden olan Neriman İstanbul’da bir konakta hizmetçilik yapar. Konağın hanımefendisi Talat Hanım, Neriman’ı

³⁵⁵ Didem Uslu’nun “Geçip gitti göçmen kuşlar” adlı hikâyesinde göç hikâyesinin ana temasıdır. Hafız Alim ve dünürü İsmail Ağa uzun yıllar Bulgaristan’ın Kırcaali bölgesinde yaşamışlardır. Göçe isteksiz olan Alim Ağa, Balkanlar’da vefat eder. Dünürü İsmail Ağa ailesiyle birlikte İstanbul’a göç eder. Bu göç onun için hürriyet değil esarettir. Kendisini yatağa bağlar ve hiç dışarı çıkmaz. Gençliğinde toprağından söküp bahçesine diktiği ağacı hatırlar. Rüzgâra dayanamayarak devrilen ağaçla kendisini sürekli özleştirir. İsmail Ağa, dünürü Hafız Alim’in ölümünü daha iyi anlar. Gurbet acısı göçmenler için ölümden daha beterdir. (Orhan Söylemez, *Göçe Maruz Kalan Türkler ve Edebiyata Aksi*, **Türk Edebiyatı**, Haziran 2003, sayı 356, s.38-40.)

çok sever. Neriman'ı diğer hizmetçilerden üstün tutan Talat Hanım onu eşi Nihat Bey'in hizmetine verir. Nihat Bey, önceleri bir temizlikçi parçası olarak gördüğü Neriman'a âşık olur. Neriman bunu kendi adına ahlaksızlık olarak sayar ve Nihat Bey'in evlilik teklifini kabul etmez.

Nihat Bey, odasında keman çalarken Neriman da dışarıda kemanı dinler ve ağlar. Nihat Bey dışarı çıkıp Neriman'ı ağlarken görünce onun kendisini sevdiğini düşünür. Oysaki Neriman Rumeli'yi özlemiştir. Keman sesini dinlerken vatanını ve orada bıraktığı babasını hatırlar. Gurbet acısı, Neriman'ın içinde hiçbir zaman kapanmayan bir yara olarak kalır.

Halide Edib Adivar'ın *Ateşten Gömlek* adlı romanında Peyami, Balkan muhaciri Mehmet Çavuş'la İstanbul'dan Anadolu'ya giderken Kandıra civarında Rumelili göçmenlerle karşılaşır. Vatansever, Rumelili köylüler Balkanlar'daki acılarını yüreklerine gömmüşlerdir. Millî kuvvetlere destek olan Rumelili göçmenler, Balkanlar'a sadece bir toprak parçası olarak bakmazlar. Anadolu'ya göçten sonra Balkanlar'da bıraktıkları mal varlıklarını, onlarla özdeşleşen hatıralarını hiç unutmazlar. Balkanlar'a duydukları memleket hasreti ve gurbetin acısı her zaman tazeliğini korur ve bu sebeplerden ötürü ikinci vatanlarına sahip çıkarak millî kuvvetlere destek verirler:

“Her yerde Rumelili köylüleri gördükleri faciaya aşına bir gözle millî kuvvetlere taraftar oldular. Onlarda cennet gibi yeşil tarlaları, bülbüllere yurt olan gül bahçeleri, beyaz sıvalı, temiz, mesut evleri düşmana bırakmış kaçmışlardı. O beyaz yurtların içinde öldürülen duvaklı gelinlere kadar, sevgililerin kızıl hatıraları vardı. Onları Anadolu'ya doğru iten kanlı kasırganın garptan gelen eski siyah bulutlardan, kesif dumanlardan doğduğunu biliyorlardı.” (s. 128)

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* adlı romanında İstanbul'a babasını aramaya gelen Mebrure, babası İhsan Efendi'yi bulmak için Muhacirîn İdaresi'nin Tahkik-i Fecayi Şubesi'ne başvurur. Gazeteye ilan veren Mebrure, babasının Davutpaşa'da bir fabrikada çalıştığı haberini alır. Ertesi gün fabrikaya giden Mebrure, babasının oradan ayrıldığını öğrenir fakat onun hayatta olduğunu öğrenmek bile Mebrure'yi mutlu etmeye yeter. Bu arada Nevin ve arkadaşları konakta kokteyl düzenlerler. Kokteyl esnasında Mebrure'yi takdim eden Nevin, onun tam anlamıyla bir Anadolu kızı olduğunu söyler ve başından

geçen macerayı anlatır. Nadir Bey, Mebrure'nin bu trajik hayat hikâyesine ilgi duyar, babasını bulma hususunda ona yardım edeceğini söyler. Nadir Bey ve Mebrure ertesi gün Muhacirîn İdaresi'ne giderler ve Nadir'in eski dostu olan müdür beyden bu konuyla ilgileneceğine dair söz alırlar. Nadir, Mebrure'yi evine davet eder ve annesiyle tanıştırır. Nadir'in annesi, konakta yaşayan insanların iyi insanlar olmadığını belirterek Mebrure'yi o konakta kalmaması için ikaz eder. Nadir vatansever, milliyetçi bir arkadaşı olan Fahri'yi Mebrure'yle tanıştırır. Mebrure'nin de kendisi gibi Rumeli ve Anadolu hayranı olması Fahri'nin çok hoşuna gider. Fahri, Rumeli'ye olan özlemini bir kartpostalından hareketle anlatır:

“Fahri, genç kızın bu tecüssüsünü görünce ayağı kalktı duvardan üç dört kart çekerek ona uzattı:

-Bakınız Vardar Kıyısı... Ben Rumeli'de gezdim Mebrure Hanım... Vardar, bu kartpostalda güzelliğinin çoğunu kaybetmiştir. Fakat dikkat ediniz ne sakın ne tatlı belgelerdir. Mebrure Hanım bir sabah vakti oradan geçiniz Vardar'ın musikili akışını ıssızlık içinde suların uzana uzana bitmeyen ebedilik hissini veren şırıltısını dinleyiniz. O sükûtu eminiz aylarca şifa bulursunuz. Mebrure Hanım, gurbetteki acıyı gurbetin o... o... insanı günlerce kapkara bir azap içerisinde kıvrandıran bel büken yetimliğini unutursunuz Mebrure Hanım. Ah Vardar...” (s. 241-242)

Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ve Kiracıları* adlı romanında Ayaşlı'nın kiracısı olan Hasan Bey, eşini ve mal varlığını kaybetmiş bir Balkan muhaciridir. Bankacı, babasının eski ahabası olduğundan Hasan Bey'e yakınlık gösterir. Eşini kaybeden Hasan Bey, kızını da Ayvalık'a yerleştirmiştir. Ayaşlı ile eski ahabap olan Hasan Bey, kahramanlık ve yiğitlik hikâyelerinden çok zevk alır. Balkanlar'da düşman eziyetinden dolayı göç etmek zorunda kalan Hasan Bey yaşadığı ve dinlediği savaş hikâyelerinden etkilenir. Memleket ve gurbet hasretini bu hikâyeler sayesinde gidermek ister. Ayaşlı ile beraber sabahlara kadar bu tarz hikâyeler anlatırlar.

Reşat Nuri Güntekin'in *Eski Hastalık* adlı romanında Batılı hayat tarzını benimsemiş ve kimlik problemi yaşayan Züleyha'nın hayat hikâyesi anlatılır. Babası Ali Osman Bey'in Millî Mücadele'ye katılmasından dolayı Anadolu'ya gitmek zorunda kalan Züleyha, Anadolu insanını tanımasıyla İstanbul'daki batılı hayat tarzını değiştirmeye karar verir. Yusuf'la tanışan Züleyha kendi öz kimliğini bulmaya çalışır.

Ali Osman Bey'e karşı gayet saygılı olan Yusuf, savaş esnasında Ali Osman Bey'le düşmana karşı omuz omuza çarpışmıştır. Züleyha'ya karşı ilgi duyan Yusuf onunla evlenir. Farklı kültürlerin insanları olan Yusuf ile Züleyha'nın evliliği Züleyha'nın farklı tutum ve yaklaşımları sebebi ile çekilmez bir hâl alır. Züleyha'nın amacı; kendince modern çağın gereklerine göre kocasının davranışlarını değiştirmektir. Fakat bunu yaparken kalp kırıcı, hırçın ve söz dinlemeyen tavırlar ortaya koyar. Varlıklı bir ailenin oğlu olan Yusuf ise hükmetmeye alışmış, modern öğrenim hayatına rağmen bu yaşam tarzını benimsememiş, dürüstlük ve sadakat kavramlarından asla taviz vermeyen birisidir. Yusuf, karısının bu tutum ve davranışlarına bir anlam veremez fakat ona olan saygısından ötürü sesini çıkarmaz. Züleyha, yaptığı evliliğin sadece bir mantık evliliği olduğunu, aşk, sevgi gibi kavramların ise romantik edebiyattan kalma eski bir hastalık olduğunu düşünmekte ve davranışlarını da bu çerçevede içinde sürdürmektedir. Yusuf'a boşanma davası açıp onu terk ederek İstanbul'a giden Züleyha, eski sosyete ortamına geri döner. Gecenin bir saatinde uygunsuz kişilerle aynı arabada trafik kazası geçiren Züleyha, günlerce hastanede kalır ve dayısı dâhil kimse sahip çıkmaz. Her şeye rağmen Yusuf, Züleyha'yı bulur ve onu taburcu ettirir. Bir yük gemisi tutarak onu geziye çıkarır. Yolculuk esnasında Yusuf, Züleyha'nın rahat etmesi için elinden gelen her şeyi yapar. Hatta yol üzerindeki tüm sahil kasabalarına uğrayarak Züleyha'ya buraları gezdirir. Züleyha'ya, vapurun kaptanı ve tayfaları çok saygılı davranırlar. Tayfalarla yakınlaşan Züleyha, yaşam hikâyelerini dinledikçe kendisini onlarla özdeşleştirir. Yusuf, yemekleri servis etmesi için tayfalardan genç bir çocuk olan Midillili Halil'i görevlendirir. Halil ve ailesi Rumların baskılarından dolayı memleketlerini terk edip İzmir'e gelmek zorunda kalmışlardır. Tayfaların çoğu bir sebepten dolayı yurtlarını terk etmiş ve memleket hasreti çeken göçmenlerdir:

“Halil, Züleyha'ya, Yusuf Bey'e yahut kaptana emrederse vapurun Midilli'ye yakın geçeceğini söylüyor, ona Yere'yi karşıdan göstereceğini vadediyordu.

Bir kısmının küçük Halil'inkine benzer macera ve mecburiyetlerle Rodos'tan, Sakız'dan, Sisam'dan kaçmış olduklarını öğrenmişti.

Züleyha, onların ana vatanla bıraktıkları vatan arasındaki denizi dönüp dolaşmakla geçen hayatlarında iki ayrı cazibe ortasında kararsız kalmış ruhlarının bir ifadesini görüyordu. Aşağı yukarı kendi hali!” (s. 160-161)

Mehmet Behçet Perim'in *Göçmen Ahmet* adlı romanının zamanı Balkan Savaşları öncesine dayanır. Roman kahramanları tamamen Makedonya Türklerinden oluşmaktadır. Romanda Makedonya Türklerinin, Türkiye'ye göç etmelerinden önce ve sonra yaşadıkları sıkıntılar anlatılır. Makedonya'da doğan ve Trakya'da büyüyen yazar Edirne'nin işgali sırasında burada gazetecilik yapar. Yazar vatanına duyduğu özlemi şu cümleleriyle anlatır:

“Birinci Cihan Savaşı’nı cephelerde geçirdiğim için Hafız’ı, Hayyam’ı, Hügo’yu, Tolstoy’u, Baki’yi ve Nedim’i bol bol okumak şöyle dursun, cennet kadar güzel vatanıma menekşe ve leylaklarını, gül ve sümbüllerini dahi kana kana koklamağa zaman ve imkân bulamamıştım.”(s.5)

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* romanı Cemal'in İstanbul'a dönmesinden sonra çocukluk yıllarını hatırlamasıyla başlar. Cemal, komşularının kızı olan Sabiha'yı içten içe sevmektedir. Sabiha, ailesindeki sorunlar nedeniyle çeşitli sıkıntılar içinde bir çocukluk yaşamıştır. Sabiha'nın babası, karısına ait tüm mirası, zevki ve eğlencesi için tüketmiş, sorumsuz birisidir. Babası, annesinin hayatını mahvettiği gibi kızına karşı da sorumsuz biridir. Bu durumdan çok etkilenen Sabiha, yeni fikir ve hayat görüşleri peşinde, hayat karşısında metanetli, bir kız profili çizer. Annesinin İstanbul'a gelmeden önce varlıklı ve soylu bir aileye mensup olduğunu bilir. Annesi Sündüs Hanım'ın Preveze'de dört çiftliği ve iki konağı vardır. Bulgar ve Sırp ortakçıları olan Sündüs Hanım, o günleri anarken gözyaşları içerisinde memleket hasreti çeker. Çiftliklerinin etraflarından geçen yolları, ağaçlarındaki hayvanların cinslerini, meyvelerin ve bostanların lezzetlerini, konaklarının büyüklüğünü, geniş oda ve salonlarını, civardaki evliya türbelerini ve camileri, misafir ve dostlarını hiç unutamaz ve her fırsatta anlatır. Cemal, Sabiha ile olan arkadaşlıkları dolayısıyla sık sık Sündüs Hanım'ı dinlemeye gider. Cemal, romanda Sündüs Hanım'ın mutsuzluğunu şöyle tarif eder:

“Zihninden eski, mesut, müreffeh bey kızı, bey hanımı zamanlarına çekilmiş gibi garip bir yaşayışı vardı. Onda her şey bu mazinin özlenişi idi. Yaşadığı hayat daha iyi şartlar içinde geçmiş olsa idi eminim ki Sündüs Hanım yine mesut olmayacaktı. Çünkü ömrü bugün ile dün, Preveze ile İstanbul, yahut mahallemiz ile eskiden oturduğu Nişantaşı arasında yaptığı mukayeseler içinde geçiyordu.” (s.48)

Sündüs Hanım'ın eşi Süleyman Bey, roman boyunca her ne kadar keyfine düşkün, umursamaz bir tip sergilese de göçten sonra Balkanlar aklına geldikçe hüznülenir ve bu

hasreti söylediği türkölere yansıtır. Süleyman Bey, İstanbul'a göç edip mal varlığını Balkanlar'da bıraktıktan sonra kendisini iyiden iyiye içkiye verir. Evde içtiği zamanlar neşelenip Rumeli türköleri söyler. Bu türköler o kadar güzeldir ki onun sesi duyulduğu zaman komşular pencerelerini açarlar. Memleket hasreti çeken Süleyman Bey, zaman zaman Rumeli'ye geri dönmeyi hayal eder. Rumeli'yi vatanı olarak görmeyi sürdürür:

“Orada o kadar Türk ve Müslüman var... Onlar bırakılır mı? Ecdat kabirleri...” (s. 139)

Orhan Kemal'in *Cemile* adlı romanında Cemile, fabrikada çalıştığı gibi bütün evin yükünü de omuzlamıştır. Cemile, iş yaparken söylediği türköllerle hayata olan bakış açısını ortaya koyar. Boşnakça halk türküsü söyleyen Cemile, söylediği türköllerde aşk, hasret, gurbet acısını dile getirir. Üst katta oturan yaşlı Boşnak muhaciri Tetka Bielka, kendini Cemile'nin söylediği türküyeye kaptırır, Balkanlar'ın hasretiyle gözyaşları içinde Cemile'ye eşlik eder:

“Tetka Bielka da gençliğinde bu türküyü söylerdi. Bu türkü Tetka'ya gençliğini, Saraybosna'yı, yüklü meyva ağaçlarının hafif hafif sallandığı aydınlık Bosna gecelerini hatırlatmıştı. Yıllardan beri yitirdiği pırıl pırıl bir iç âlemi başlamıştı.” (s. 78)

Orhan Kemal'in *Devlet Kuşu* adlı romanında Muteahhit Zülfikar Bey, inşaat malzemelerinin korunması için arsasının üzerine bir bekçi kulübesi yapmak ister. Bayram'ın bekçiliği Memet'in daha iyi yapacağını söylemesi üzerine Zülfikar Bey her ikisini de bekçi olarak işe alır. İki kader arkadaşı aynı işi yapacaklarına çok mutlu olurlar. Bekçi kulübesi onlar için hayatın sıkıntılarından uzaklaşacakları bir yer olur. Sürekli bir araya geldiklerinde Balkanlar'da başından geçen olayları özlemle yâd eden Memet ve Bayram, birkaç gün içerisinde tahtadan bekçi kulübesine yerleşirler:

“Birkaç gün sonra arsaya kurulan büyükçe tahta barakaya yataklarını taşıyınca dünya onların oldu. Sanki yıllarca önceki bekâr hayatlarına dönmüşlerdi. Ne karı, ne çoluk, ne çocuk... Diledikleri gibi çay kaynatır, kahve pişirir, rakı içer türkü söyler, memlekette bıraktıkları eski tatlı günlerinden konuşabilirlerdi. Yaşasındı Zülfikar Bey, var olsundu!” (s. 89)

7.3.4. Sisteme Yönelik Uyuşmazlıklar, Askerlik ve Eğitim Problemleri

Muhacirlerin öncelikle ülke vatandaşlığına geçmek için mülteci olmadıklarını ispatlamaları gerekmektedir. Bir kişinin muhacir olabilmesi için gerekli şartlar; ailece gelerek memleketlerine bir daha dönmek üzere alakasını kesmek, kimliklerinin araştırılması, kendilerine gösterilen yerde oturmak, ticaret ve sanatla uğraşmaktır. Fakat bazı şahısların mülteci sıfatıyla gelip kendini muhacir olarak göstermesinden dolayı resmî işlemler ayrıntıya boğulmuş, bu süreç uzadıkça da muhacirler mağdur olmuşlardır. Bu bağlamda muhacirler, vatandaşlığında bulunduğu ülkelerden ilişkilerinin kesildiğine dair bir beyanname vermek zorundadırlar. Bu beyanname ile Osmanlı kanun ve nizamlarına uyacaklarını aksi takdirde vatandaşlıktan çıkartılacaklarını kabul etmişlerdir.³⁵⁶

Göç esnasında ve sonrasında oluşan mağduriyetlerin başında en kutsal hak ve hürriyetlerden olan eğitim hakkı gelmektedir. Devlet, muhacirlerin dilekçelerine belli bir süre sonra cevap vermiş, eğitim olanakları geç de olsa sağlanmıştır. Devletin muhacirleri gönderdiği belirli okullar arasında daha çok meslek edindirmeye yönelik okullar bulunmaktadır.³⁵⁷

Göçten sonra muhacirlerin karşılaştığı bir diğer sorun da askerlik problemidir. Zaten ekonomik sıkıntılarla boğuşan muhacir aileler, eli silah tutan yetişkin insanların askere alınmasıyla daha da zor duruma düşeceklerdir. Bu bağlamda 13 Mayıs 1913 tarihinde İskân-ı Muhacirîn Nizamnâmesi'nin askerlikle ilgili maddesi ile muhacirlerin askerlikten muaf tutulması sağlanmıştır.³⁵⁸

Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ve Kiracıları* adlı romanında göçmenler hayatta başarıya ulaşamamış, hep itilip kakılmış kişilerdir. Romanda göçün insanlar üzerindeki menfi etkileri göze çarpar. Memleketlerinde müreffeh bir hayat yaşayan göçmenler, göçten

³⁵⁶ Ağanoğlu, **Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç**, s. 158- 159.

³⁵⁷ Ayrıca kimsesiz göçmen kızlara yönelik devlet, şartların darlığına rağmen bir eğitim politikası geliştirmiş bu kızları Darüşşafaka himayesine almıştır. Tophane Kışlası'ndaki göçmen çocuklara elif ba ve kitap yardımında bulunulmuş. Maarif Nezareti'nce Konya'da ve Aydın'da yatılı mektepler açılmış, göçmen çocukları buralara yerleştirilmiştir. Ayrıca kızlar Niğde'de halı dokuma kurslarına gönderilip tekrar oradaki halı şirketlerinde istihdam edilmiştir. (Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**), s. 88-89.

³⁵⁸ “Muhacirînin tarih-i hicretlerinden itibaren altı sene tekâlif – i askeriyeden muaf olmaları hakkındaki 20 Şubat 1303 (1888) ve iskân edildikleri günden itibaren iki sene tekâlif-i mâliyeden muaf tutulmaları hakkındaki 26 Kanun-ı evvel 1301(1886) tarihli iradat-ı seniye ahkâmı bakidir. Hane ve saire esmanından dolayı kendilerine zimmet kayd olunan mebalîğ tekasitinin tahsiline ilk iki senenin faize tekasit-i atıyeye zam olunmak üzere üçüncü seneden itibaren mübaşeret olunur.” (Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, s. 113.)

sonra fakirliğe, sefaletе düşmüşlerdir. Bilhassa göçen ailelerin kadınları, kızları erkeklerin elinde cinsel istismar malzemesi hâline gelmişlerdir. Kadınların bu hâle düşmesinde muhacir erkeklerin onları yeterince sahiplenememesi, Türkiye'ye ve resmî işlemlere uyum süreçlerinin geç olması etkili olmuştur. Romanda göçmen Hasan Bey, mübadelenin sonunda devletin kendisine vereceklerinin peşinde koşarken sefalet içinde ölmüştür. Sisteme yabancı oluş ve resmî işlemler, göçmenlerin yaşamlarını bir kat daha zorlaştırmıştır.

Balkanlar'ı konu alan romanlarda göçmenler gittikleri memleketin kanun ve nizamına uyum sağlama sürecinde de bir hayli sıkıntılar yaşamıştır. *Akın Yolcuları* romanında Gökmen, Sirkeci Garı'ndan sonra bir otele yerleşir. Otele yerleşmelerinin üzerinden üç gün geçtikten sonra bir polis gelir ve Gökmen'i karakola çağırır. Ekonomik sıkıntı yaşayan Gökmen, burada polislerе yalvarır ve vize parasını iki kat vermekten kurtulur. Devletin göçmenlere sağladığı imkânları kullanabilmesi için gerekli olan göçmen kâğıdını çıkartamadığı için eşyalarını ambardan alamamaktadır. Büyük güçlüklerle Muhacirîn İdaresinden göçmen kâğıdını çıkartan Gökmen, Gümrük Genel Müdürlüğüne başvurmayı çok geç akıl eder, sistemi ve işleyişi bilmediği için çok sıkıntı çeker.

7.3.5. Sağlık Sorunları

Balkan Harbi'nin başlamasıyla İstanbul'a göçen muhacirler ve savaşta yaralanan askerlerin temizlik ve beslenme imkânlarının sağlanamaması bulaşıcı hastalıkların yayılmasını beraberinde getirir. İstanbul'a taşınan bulaşıcı hastalıkların özellikle koleranın şehre yayılması sonucunda 6 Kasım 1912'de Sağlık Komisyonu, Şehremini Cemil Paşa'nın başkanlığında kurulur. Bu komisyon, devletin bu hususta tedbir almasını sağlamıştır.³⁵⁹ Her ne kadar tedbir alınsa da kolera ve çiçek gibi bulaşıcı hastalıklardan ölen göçmen sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.³⁶⁰

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda göç esnasında göçmenlerin yaşamış olduğu sağlık problemleri de romanlara yansır. Göç öncesinde başlayan, göç esnasında devam eden ve göç sonrasında da tedavi edilemeyerek kronikleşen sağlık sorunları ölümleri beraberinde getirir. Bulaşıcı hastalıkların muhacirlerin yaşamında vatanseverlik ve şehadet

³⁵⁹ Ağanoğlu, **Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç**, s. 260.

³⁶⁰ Balkan Harbi'nin başlamasından 31 Aralık 1912'ye kadar İstanbul'da toplam kolera vakası 2342, bunlardan şifa bulanların sayısı 1195 kişidir.(Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, s. 98.)

duygusunu tetiklediği de görülür.³⁶¹ Aile büyüklerini kaybeden çocuk ve gençlerin sığındıkları yerlerdeki şartlara ayak uydurmaları çok acı ve trajik olmuştur. Bu, bir nevi bir neslin anasız babasız yetişmesine sebep olmuş ve kültürel çözümleri beraberinde getirmiştir.

Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ile Kiracıları* adlı romanı, Ayaşlı İbrahim Efendi'nin kiraya verdiği yeni yapılmış büyük bir apartmanın dokuz odalı bölümünde geçer.

Roman Cumhuriyet döneminde geçmesine rağmen, romandaki göçmenler Balkan Savaşı döneminde göçmüşlerdir. 1930'larda Ankara'da, Ayaşlı İbrahim Efendi adında biri, dokuz odalı bir apartman dairesini oda oda kiraya vermektedir. Odalarda kadın, erkek, evli, bekâr, genç, ihtiyar, çeşitli insanlar oturmaktadır. Roman, apartmanda, genç bir banka memurunun anılarını kaleme almasıyla oluşur. Odalar, loşça bir koridorun iki yanına sıralanmıştır. Koridorun en sonunda banyo odasıyla mutfak vardır. Anlatıcının odası koridora girince sağdan birinci kapıdır. Romanda göç olmamakla beraber apartmanda çalışan göçmenler vardır. Hayatlarını devam ettirmek için Anadolu'ya göçen bu insanların Anadolu'da katlanmak zorunda kaldıkları hayat mücadelesi son derece zorludur. Bulundukları yerde düşmanla mücadele eden bu insanlar kendi öz vatanlarında açlıkla mücadele etmek zorunda kalırlar.

Bu göçmen kızlarından biri Balkan muhaciri Halide'dir. Halide'nin bütün akrabaları ya göçerken ya da Anadolu'da kötü hayat şartlarından ölmüşlerdir. Halide, hizmetçilik yaptığı apartmanda Ayaşlı'dan ayda on lira almaktadır. Anadolu'ya göçmeden önce evlenen Halide, göç sırasında kocasını kaybeder. İstanbul'da bir topçu kaymakamı Halide'yi yanına alır. İki sene onun yanında kaldıktan sonra hastalanır ve hastaneye yatırılır. Bir daha topçu kaymakamın evine dönmez.

Hastanedeki ebe hanımlardan biri Halide'yi evlendirmek maksadıyla evine götürür. Bir zaman da evlendirecekleri ümidiyle onların yanında kalır. Sonra bakar ki evlendirmeyip yalnız çalıştırıyorlar; kendisi gibi hizmetçi olan bir arkadaşıyla beraber

³⁶¹ Sevinç çokum'un 1999'da kaleme aldığı *Bizim Diyar* adlı romanında Üsküp'ten Selanik'e göç eden Gülsüm ana ve ailesinin başından geçen trajik göç ve yaşanan acılar bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilir. Bulaşıcı hastalık tifoya yakalanan Rıfat'ın "Bu hastalıktan öleceğime şehit olurum" demesi Ustorumca'ya dönme ve şehit olma isteğidir. Romanda göç, öncesi esnası ve sonrasıyla birçok aile ferdinin ölümüne sebep oluşturmuştur. İstanbul'a gelen ailenin dramı dönemin siyasi olaylarıyla beraber verilmiştir. (Orhan Söylemez, *Göçe Maruz Kalan Türkler ve Edebiyata Aksi*, **Türk Edebiyatı**, Haziran 2003, sayı 356, s.38-40.)

anlaşıp kaçarlar. Bir müddet evlerde ve otellerde çalışır. Sonra Ayaşlı'nın yanına gelir. O zamandan beri Ayaşlı'nın apartmanında hizmetçilik eder. Akıllı bir kadın olan Halide, görünüşü itibariyle soluk ve marazlıdır. Halide müşterilerinin isteklerini yerine getirir, ayrıca para karşılığı onların çamaşırlarını yıkar. Anlatıcı, hizmetçi Halide'ye acır. Bunu da her fırsatta ortaya koyar.

Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* adlı romanında Türkiye'ye göç eden Gökmen'in hastalığı göç esnasında iyice artar. Gökmen, bir ağustos günü yatağında yatarken birden öksürmeye başlar. O denli şiddetli öksürür ki ağzından, burnundan kan gelir. Son sözü "Ayşecik'im, ben gidiyorum!" olur. Ayşe de bu manzarayı görünce dayanamaz ve bayılır. Kafasını yere çarpan Gökmen, hastanede hayatını kaybeder. Sonraki gün gazetede çıkan haber şöyledir:

"Akşam, Karagömrük'te oturan yeni gelmiş göçmenlerden Gökmen acıklı bir surette keder ve elemin pençesinden kurtulamayarak gözlerinin kapayıp ölmüş. Bunu gören eşi de baygın bir hâlde yere düşerek kendini kaybetmiş. Kadını Kızılay'ın beyaz arabasıyla hastaneye kaldırmışlar ama faydasız. Son demine eren akın yolcuları arkalarında iki öksüz bırakarak tanrının rahmetine kavuşmuşlar. Zavallı çocukların her birini Beykozlu, diğerini de Bursalı iyi kalpli iki hemşeri almış ve göçmenlerin kara günleri, Karagömrük'te tamamlanmıştır." (s. 94)

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* adlı romanında annesi ve teyzesiyle birlikte İstanbul'da bir konağa yerleşen Adnan, kendileri gibi Balkan muhacirlerinin İstanbul'da yaşadığı sıkıntıları konu alan bir roman yazmaya başlar. Aksaray'daki evinde yazı masasında geçmişini düşünen Adnan çocukluğunu, hotozlu hanımefendiyi, Kuzguncuk'taki yalıyı hatırlar. Göç esnasında başlayan sağlık sorunları göç sonrasında da muhacirlerin yakasını bırakmaz. Özellikle bulaşıcı bir hastalık olan verem, her ne kadar tedbir alınsa da muhacirler arasında yayılır. Teyzesi verem olan Adnan, konakta teyzesinin öldüğü günü ve annesinin durumunu hatırlar:

"Adnan'ın aklında bütün bu masaldan yalnız bir şey vardı: O gece yalıda annesiyle yatmayışı!.. Bunun sebebini, sonra öğreniyordu; Naciye, güneş doğuncaya kadar sığındıkları yalıda veremden ölen kız kardeşini beklemişti. Adnan birdenbire sarardı: teyzesini öldüren hastalıktan yatan anası Aksaray'daki evinde yanındaki odada yine öksürüyordu. Bu öksürükler hemşiresinin eskiyen ölümünü yepyeni bir vaka yaptı. Adnan

veremden ölen teyzesini düşünerek anasının öksürüğünü dinledi. İnsanın göğsüne kuyu karanlığı veren ve fıkara mahallelerde komşulardan duyulan öksürük.” (s. 33)

Sâmiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında göçmenlerin göç sonrası yaşadığı sağlıksız yaşam şartlarının sebep olduğu sağlık sorunlarının üzerinde durulur. Mesihpaşa Camii avlusuna yerleşen göçmenler, temizlik ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için çeşitli hastalıklara maruz kalırlar. Göçmenlerin her ihtiyacına yetişemeyen İmam Halis Efendi, her ne kadar temizlik sorunundan etkilense de bu duruma olağan bakar:

“Kargaların ve güvercinlerin konaklamaya teşne oldukları bu kubbe altını eskiden sinekler hiç sevmezlerdi. Zira insan gıdalarının artıklarından, yahut o pislik taaffün ve bütün çürümekte olan cisimlerden nafakalarını arayan bu haşerelerin tamalarını çekecek hiçbir şey yoktu. Fakat muhacirler geldikten sonra onlarda insanlardan üstün olan koku alma duygularının emrine uyarak camiin her köşesine saldırmışlardı. Artık burada onlar için nihayetsiz bir ziyafet vardı. Çünkü her köşe sefalet, hastalık, ufunet taşan bir mezbele olmuştu.” (s. 123)

Orhan Kemal'in *Murtaza* adlı romanında ekonomik sıkıntılar ve imkânsızlıklar zaten hasta olan Murtaza'nın yaşlı annesinin daha da kötüleşmesine neden olur. Sağlık sorunları muhacirlerin yakalarını bırakmaz. Tedavi için elinde parası bulunmayan Murtaza, çok geçmeden annesini kaybeder.

7.3.6. Aile Çözümleri

Göçten sonra oluşan ve nesli etkileyen en önemli sorunlardan biri de aile çözümleridir. Balkanlar'ı konu edinen romanlarda aile büyüklerinin kaybedilmesi ve ekonomik sıkıntılar aile çözümlerini beraberinde getirir. Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* romanında Türkiye'ye göç eden Gökmen ve ailesi büyük bir aile trajedisi yaşar. Anne ve babasının ölümünden sonra çocukların evlatlık verilmeleriyle acılı günler başlar. Gökmen'in kızı Sevim, Gökmen'in ölümünün ardından İzmir'in bir köyüne yetim olarak gider. Orada Fatma Nine, Sevim'e sahip çıkar. Ona evi geçindirmesi için okulda iş bulur. Okulda Öğretmen Ayaz ile çalışacaktır. Ahlaksız biri olan Ayaz, Sevim'e sahip olmak ister. Bir gün odasının kapısını Sevim'e kapattırır. Onu öper ancak Sevim, iffetini korur. Okuldaki işine devam eder. Bir süre sonra Ayaz tekrar aynı şeye kalkar. Bu kez Sevim ona karşı çıkar ve onu yaralar:

“Sevim; yalvarışlarına üstelik olarak öpüldüğünü görünce başını doğrulttu. Oturduğu sandalyeden birden bire fırlayarak ellerini çekti ve bir eli ile de kendisini kaçırmak istemeyen Ayaz’ı itti.

Durgun bir deniz suyunun kabarmak istediği gibi sessizce duran Sevimin isyanı daha sonra bir hareket olarak ta kendisinin itildiğini gören Ayaz da fırladı. Ayağa kalkarak Sevim’i bütün kuvveti ile kucakladı, yere yatırdı. Odanın içerisinde bir boğuşma başladı. Öğretmen Ayaz bir kartal gibi tutabildiği yerleri koparırcasına sıkıyor, arada sırada saçlarını çekiyor, fırsatı kaçırmamak istiyordu.” (s. 119)

Boğuşmadan kaçan Sevim, ağlayarak Fatma Nine’nin evine gider. Onun bu hâlini gören Fatma Nine, ne olduğunu sorar. Sevim ağlarken sadece “ Öğretmen Ayaz” diyebilir. Fatma Nine okula gider. Ayaz, Fatma Nine’ye olayları çarpıtarak anlatır. Sonra eve gelen Fatma Nine, Sevim’e kızar ve onu evden kovar.

“-Seni şeytan seni! Adamcağızın parmağını koparır, başını yarar, üstelik olarak ta gelip ondan şikâyet edersin ha! Çabuk çabuk şeylerini topla. Sana verdiğim ekmek haram olsun. Bu evden değil; bu köyden çık çık gözüm görmesin. Bu yaşta beş vakit namazını kılar, Ku’ran’ını okur, her gezdiği yerde tanrısına yalvarırken sen onun başına bu hâlleri de mi getirdin? Senin şimdi boğazını koparıyorum, diyerek üzerine yürüdü.” (s. 121)

Orhan Kemal’in *Cemile* adlı romanında Boşnak muhaciri Malik Ağa’nın en yakın arkadaşı Muy, Yugoslavya’da kaldığı dönemde Malik Ağa’yla beraber çete kurup Sırplarla mücadele etmiştir. İstanbul’a göç ettikten sonra Adana bölgesine yerleşen Muy, Malik’le aynı mahallede oturur. Bir zamanlar memleketlerinde söz sahibi olan Balkan muhacirleri, çocuklarını kontrol edemez ve onların hayat içerisinde savrulmalarına engel olamazlar. Ekonomik sıkıntılardan dolayı fabrikada çalışan işçi muhacir çocuklar, bir süre sonra büyüklerinin kontrolünden çıkmış ve aile çözümlerine neden olmuştur. Muhacir kızlarının fizikî güzelliği çevrenin dikkatini çekmiş, bu durum baskı oluşturmuş, onları zorla kaçırmaya kadar varmıştır. Çopur Halil ve Camgöz Sadık her ne kadar Cemile’yi kaçırmaya teşebbüs etseler de başarılı olamazlar. Aile dağılmalarında çevrenin muhacirler üzerine baskısı önemli bir etkidir:

“Çok geçmeden Muy’un büyük kızı bir çingene çalgıcısının peşine takılıp gitti. Küçüğe gelince... Bu sessiz, akıllı bir kızdı. Çok da güzeldi. Paydoslarda peşine delikanlılar düşerdi o hiçbirine yüz vermezdi.

Bir gece yarısı saat on ikiden sonra fırtına, yağmur... Yer yerinden oynarken Mıy'ın kızı kendi kendine sokularak mahallenin dar sokaklarında yapayalnız işten geliyordu. Ki önüne bir takım insanlar çıktı, kızın ağzına sıkıca kapayıp köşede bekleyen eski bir Ford'a sokup uzaklaştılar.” (s. 92)

7.3.7. Kültürel Yozlaşma ve Ahlaki Çöküntü

Osmanlı toplumunda meydana gelen kültürel değişimde azınlıkların rolünün ve Batı medeniyetinin etkisinin Balkan konulu romanlara yansımadağı görülür. Kültür tarihçileri, Osmanlı Devleti'nde kültür değişmelerinin başlangıcını Lale Devri'ne kadar indirirler. Kültür değişmelerini “serbest” ve “zorunlu değişmeler” olarak ikiye ayıran Mümtaz Turhan, Lale Devri kültür değişmelerini serbest kültür değişmeleri olarak görür. II. Mahmut'tan itibaren zorunlu değişmeler başlar. Kültür değişmelerinin zemini olarak Galata ve Beyoğlu'nu gören Turhan bu konuda şunları söyler:

“İstanbul'un muhtelif semtlerinde, daha kesif olmak üzere Galata ve Beyoğlu'nda artan bir hızla memlekete akmakta olan mamûl eşyaların satıldığı mağazaları, terzileri, kahve ve lokantaları, otelleri, eğlence yerleri, cambazhaneleri, ziyaretçi tiyatro grupları, konserleriyle küçük mikyasta bir Avrupa hayatının çekici, canlı bir örneğini vermektedir.

Buna her yaz Boğaz içinde cazip, canlı, kesif bir hayat süren sefaretlerin bir birine rekabet edercesine yazın ve kışın verdikleri baloları da ilave etmek lâzımdır. Türklerin de büyük bir nispette iştirak ettikleri bütün bu eğlence yerlerinde, balolarda Avrupa hayatının en füsunlu, en mahrem taraflarının keşfedildiğine inanılır. Avrupa artık her taraflıyla taklit edilmeye layık bir mükemmeliyetle gözlerde canlanmaya başlar.”³⁶²

Kültürel uyumsuzluklar sonucunda çıkan sorunlar tek taraflı değildir. Muhacirlerden kaynaklanan birtakım sıkıntıların yerli halkı rahatsız etmesi ve bu rahatsızlık üzerine şikâyetler oluşması da vakidir. Muhacirlerin arasında sosyal hayata yönelik uyumsuzlukların yanında devletin menfaatlerine zarar verebilecek tavırları da sergileyenler olmuştur. Her şeyini kaybeden bir ruh hâliyle gelen bu insanlar hakkında yapılan şikâyetler ve belgelerin göçmen sayısına göre çok az bir yekûn teşkil ettiği görülmektedir. Bu durum,

³⁶² Mümtaz Turhan, **Kültür Değişmeleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 179.

Rumeli insanının devletle barışık, kural ve kaidelere uyan kişiler olduğunu göstermektedir.³⁶³

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda göç sonrası Balkanlar'dan gelen milletler, zamanla yerleşmiş oldukları bölgeye ayak uydururken kültürel anlamda yozlaşmaya maruz kalmışlardır. Bu yozlaşma, kendilerine özgü kimlik özelliklerinin zamanla kaybolmasını ve ekonomik sıkıntıları tetiklemiştir. Balkan milletleri her ne kadar göç edecekleri memleketleri tercih ederken bu uyum kriterlerine dikkat etseler de geçim şartları ve ekonomik sıkıntılar öncelikli halledilmesi gereken sorunlardır.

Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ve Kiracıları* adlı romanında dokuz odalı bir apartman dairesinde geçen günlük olaylardan bahsedilir. Ayaşlı'nın apartmanına hizmetçi olarak gelen Balkan muhaciri Halide, hasta olduğu bir gün, maliyede çalışan bir ailenin yanına sığınır, bir müddet onların yanında kalır. Evden ayrılıp tekrar apartmanda hizmetçiliğe başladığında ise evin erkeğinden hamile kaldığını fark eder. Bir sabah düşüp bayılan Halide, bankacının doktor arkadaşı Fahri'ye muayene olması için gönderilir. Doktor Fahri, Halide'yi kendisine gönderen arkadaşı bankacıya bir mektup yazar. Halide'nin dört aylık hamile olduğunu ve çocuğu düşürmek için birçok yola başvurduğunu belirtir. Bankacı, Halide'ye bir sabah mektubun içeriğinden bahseder. Halide, bankacıyla niçin hamile kaldığı, maliyeciyi neden evlilik yapmak istemediği hakkında konuşur. Halide'nin verdiği cevaplardan, geçirdiği ahlaki yozlaşmanın en temel faktörlerinden birisinin de ekonomik sıkıntılar olduğu anlaşılır. Kalacak yeri olmayan Halide, işlediği günahın her ne kadar farkında olmasa da metres olmayı daha aşağılık bir seviye olarak görür.

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* adlı romanında 93 muhacirlerinin İstanbul'daki yaşam şartları ve bu şartların getirdiği ahlaki çöküntüden bahsedilir. Romanda bir kişinin çevresinde kümelenmiş olaylar ve etrafındaki tipler vasıtasıyla o dönemki toplumsal yapı anlatılmak istenmiştir. Bu yapı ortaya konarken romandaki bağlantısız olaylar sebebiyle romanın akıcılığı bozulmuştur. Muhacirlerin çektiği ekonomik sıkıntılar göçmenleri farklı arayışlara iter ve kendilerini alkol ve gece hayatı bataklığı içerisinde bulurlar. Adnan gibi 93 muhaciri olan Tefik Hoca, iki kardeşini 93 Harbi'nde şehit vermiş, babasını yokluk içerisinde kaybetmiştir. Çektiği acıları ve hayatı

³⁶³ Ağanoğlu, **Balkanlar'ın Makûs Talihi: Göç**, s. 248.

sorgulayan Tefvik Hoca, Adnan ve Moiz’le birlikte efkâr dağıtmak için birahaneye daha sonrasında da İbil Sokağı’ndaki Uranya isimli kadının işlettiği umumhaneye gider. Uranya, Tefvik Hoca’ya evin en tombul kadını getirir, bir konyak açar ve odadan çıkar. Bir saat sonra tombul kadın kendisine yüz vermeyen Tefvik Hoca’ya öfkelenerek dışarı çıkar. Bu durumdan rahatsız olan Uranya, bir vermut açarak Tefvik Hoca’yla hasbihale başlar. Hayat hikâyesinden bahseden Uranya, ekonomik sıkıntılar sonucunda tercih ettiği bu hayatta, vaktiyle Sultan Aziz devrinde saray adamlarının kendisini paylaşmadığından, o randevulara şezaportörle gittiğinden bahsetmeye başlar. Kadın ve alkol bataklığı, bu hayat tarzına alışan Tefvik Hoca’yı iyiden iyiye içine çeker:

“Tefvik Hoca Uranya’ya iki parmağıyla sayarak sordu: ‘Para yapabildin mi, para?’”

Uranya: ‘Bırak... Açma orasını. 93’te kayme yüzünden yedi bin liram kül oldu.’ Uranya elinde bir tabaka kül duruyor gibi eline üfledi. Hoca sevincinden sırtıttı, sonra da somurttu. 93 Harbi’ndeki iki şehidi, köyde ölen dilenciye düşündü. Bir vermut daha içti.”
(s. 23)

Safiye Erol’un *Ciğerdelen* adlı romanında Turhan Tuna, tahsilini Avrupa’da tamamlamış bir mimardır. Avrupa’daki öğrenciliği esnasında bin bir zorlukla karşılaşır. Ahlaki açıdan zayıf olan Turhan 1931 senesinde 24 yaşında bir mimar olarak Almanya’dan İstanbul’a döner ve burada kendine bir yaşam kurar. İstanbul’da ahlaki dönüşüm yaşayan Turhan’ın fedakâr ve vatansever bir mimar olarak kurgulanması, yazarın her türlü kültürel yozlaşmaya rağmen yeni kurulan devlette ülkeyi imar edecek insanların varlığını hissettirmek ümitli bir şekilde istemesidir.³⁶⁴

Turhan, bir arkadaş davetinde tanıştığı Canzi’ye âşık olur. Canzi ile tanıştıktan sonra hayatı değişen Turhan, en büyük amacı olan Edirne’nin imar planını çizmeyi bile ikinci plana atar. Artık Canzi ile samimiyetleri iyice ilerler ve bir gece sohbet esnasında akraba olduklarını öğrenirler. Anlaşamadığı eşi Haşmet’ten ayrılan Canzi, kendisinden eşya ve para isteyen Haşmet’i Turhan’a anlatır. Turhan’a ailesinden Mustafa Durakça’nın eşi Can Güzel Hanım namına yaptırdığı çeşmeden bahseder ve eskilerin daha vefalı,

³⁶⁴ Enginün, “Türk Edebiyatında Balkanlar”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtlarından Bugünkü Türk Dünyasına*, s. 75.

cömert olduğunu söyler. Geçmiş zaman ve şimdiki zaman arasında gidip gelen roman, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da kurduğu medeniyetin inşası üzerinde durur. Roman kahramanı Turhan, Haşmet'in Canzi'ye takındığı tavrı kendi millî kimliğine yakıştıramaz, bunu kültürel yozlaşma olarak görür.

Sâmiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanı İstanbul'daki Mesihpaşa Camii imamı Halis Efendi'nin günlük yaşantısını konu alır. Issız bir camide imamlık yapan Halis Efendi, mahalleliyle çok iyi geçinemeyen, evinden habersiz ama bir o kadar çocuklarına ve eşine karşı otoriter bir babadır. Mahalle kahvecisi Balkan muhaciri Şakir Ağa, onun en sevdiği dostudur. Kahveci Şakir Ağa'dan dinlediği Balkan anıları imamın gözünde onu bir kat daha büyütür. Şakir Ağa, Balkanlar'da yaşanan acıları çok derinden hisseden büyük bir vatanseverdir. 93 muhacirlerinden olan Şakir Ağa, oğlu Sabri'nin kahvede iskambil ve kumar oynatmasına çok içerler ve ahlaki açıdan istediği gibi yetiştiremediği çocuklarının kötü yollara tevessül etmelerini bir türlü kabul edemez. Bu ahlaki çöküntüyü Balkanlar'daki atalarına karşı bir saygısızlık addeder.

Orhan Kemal'in *Cemile* adlı romanında Boşnak muhacir Malik'in oğlu fabrika işçisi Sadri, geçim sıkıntısından dolayı fabrikada çalışmaya mecbur olur. İzzet Hoca'dan okuma dersi alan Sadri, dinî eğitim olarak da eksiktir. Çocuk yaşına rağmen fabrikada çalışan Sadri, banyo yaparken babasının sırtını sabunlamasını ister. Oğlunu yıkayan Malik Ağa, 16 yaşındaki oğlunun gusül abdesti almayı bilmediğini fark eder. Kendi ve oğlu adına üzülen Malik Ağa, bu durumu Sadri'ye kızarak yansıtır:

“(…)

-Gusletmeyi unutma! Dedi.

Kulaklarına kadar kızaran Sadri cevap vermedi.

-Yoksa biliyor musun?

-...?

-Müslüman çocuğusun elhamdülillah. İnsan gusletmeyi bilmez mi? Madem bilmiyorsun, sor!

Gusül abdesti ile mazmazayı tarif etti.” (s. 88)

Yine aynı romanda sokakta top oynayan çocuklar bahçede çamaşır yıkayan Cemile’yi rahatsız ederler. Çocuklara kızan Cemile, onların saygısızlığını yeni nesil gençlerin duyarsızlığı olarak aksettirir:

“Bu kuşak, torunlar kuşağı, tıpkı yerliler gibi konuşuyordu. Çoğu ana dilini unutmuştu. Yerliler gibi konuşuyor, yerliler gibi sövüyor, yerliler gibi giyinmeye özeniyorlardı.” (s. 80)

Murtaza romanında yazar, Murtaza’nın vatansever ve milliyetçi bir yapısının olmasını ironik bir şekilde Balkan Harbi’nde şehit olan dayısı Kolağası Hasan Bey’in kanını taşımasına bağlar. Dayısı gibi oğullarının da subay olmasını isteyen Murtaza büyük oğlunun adını bu yüzden Hasan koyar. Hasan’ın subaylığa heves etmeyip futbol oynaması Murtaza’nın hayallerini suya düşürür. Ona göre Hasan futbol oynayarak kendi milliyetine yakışmayan bir hareket sergilemiştir. Murtaza, her fırsatta ahlaki çöküntü içerisinde gördüğü Hasan’ı eleştirerek bu durumdan çok yakınır. Büyük oğlu Hasan’ı istediği gibi yetiştiremediği için gözden çıkaran Murtaza en azından küçük oğlunun dayısı gibi yetişip subay olmasını ister:

“ -Utanmazsın ağlamağa, hem de pislettirmeğe altını? Utanmazsın Hasan Bey dayımızdan? Haçan büyüyecen, olacan Hasan Bey dayımız gibi Kolağası, atacan düşmanlara kurşun, kurşun düşmanlara, kurşun atacan!” (s. 83)

“- Ohooo... hem de ne terbiye! Biz, Sultan Hamit’in okkalık ekmeğiyle beslendik. Şimdikiler gibi sen sensin, ben ben değil. Bir büyüğümüzü gördük mü kulaklarımıza kadar kızarırdık. Neden? Eski zaman terbiyesi!” (s. 193)

Yazar, romanda Murtaza’yı çok komik durumlara düşürürken bazen de onun ağzından topluma mesajlar vermeyi ihmal etmez. Toplumsal çöküntü ve ahlaki bozukluklar olayların içerisinde Murtaza’ya söylettirilir.

Memduh Şevket Esendal’ın *Miras* adlı romanında Silahtar Ali Paşa’nın gelini olan Şefik Bey’in büyük annesi, kocasının ölümüyle konak, hanlar, dükkânlar, çiftliklere sahip olur. Bütün işlerle ilgilenen büyük annesinin vefatıyla Şefik Bey ve ailesi perişan olurlar. Kardeşler arasında dargınlıklar başlar. Mal ve miras davaları başlayan ailede herkes konaktaki dairesini ve sofrasını ayırır. Dört kız kardeşin dördü de bir köşeye çekilir. Hatta binanın arasındaki kapılar kapatılmış, dışarıdan yeni kapılar açılmıştır. Zamanla aynı çatı altında duramaz olurlar ve birer birer konağı terk ederler. Konağı muhacirlere kiraya

vermek zorunda kalan Şefik Bey, muhacirlerin yaşamış olduğu sıkıntıları görüyor ve duyuyordur. Açlık, barınma gibi sorunları aşamayan muhacirler, maddi sıkıntılardan dolayı ahlaki erdemlerini kaybetmeye başlamışlardır. Kaldıkları konağa zarar veren muhacirlerin bu davranışında hayat şartlarının payı çok büyüktür:

“Konakta oturan muhacirler, dünyanın en büyük facialarını görmüş, gözleri önünde çocukları, babaları, kocaları öldürülmüş, anaları ve kardeşleri yakılmış insanlardı. Dünyada mukaddes ve aziz ne varsa hepsini terk etmiş bulunuyorlardı. Ahlakları, düşünce kabiliyetleri pek noksanlaşmıştı, hiçbir şey yapmak tasavvurunda değillerdi. Açlıktan, soğuktan, sefaletten mütemadiyen kırılıp ölüyorlardı. Konağın kapılarını söküp yaktılar; ağaçlarını kestiler, tahtalarını kırdılar.” (s. 19)

Bir süre sonra harabe hâlini alan konağın enkazı paraya sıkışan damatlar tarafından satılır. Bununla yetinmeyen damatlar, arsayı parça parça satarlar ve konağın yerine bir mahalle yapılır.

Orhan Kemal’in *Devlet Kuşu* adlı romanında ailesi ve çevresi Avare Mustafa’yı Zülfikar Bey’in zengin ama çirkin kızıyla evlenmesi yönünde baskı kurup ikna ederler. Başta ailesi olmak üzere Mustafa’nın Aynur’a olan aşkına hiç kimse saygı göstermez. Çevresinin baskısına dayanamayıp Hülya’yla görüşmeyi kabul eden Mustafa, eski sevgilisi Aynur’u Kapalıçarşı’da yakalar ve onu yemin ederek kandırır. Balkan muhacirlerindeki ahlaki çöküntü, karakterinden taviz veren Mustafa’nın şahsında başlayarak etrafına yayılır. Ekonomik sıkıntılar, karakter tavizlerini, o da manevi duygulardaki yozlaşmayı beraberinde getirir. Arkadaşı Sülo maddiyatın çok önemli olduğunu vurgular:

“Enayiliğin asilzade pozlarının lüzumu yok! Bu fırsat her zaman ele geçmez. Zaten ne bizim gibi zımpirler, karının çirkiniyle evlenir, güzeliyle sevişirler!” (s. 135)

Mustafa’yla başlayan ekonomik sıkıntıların sebep olduğu ahlaki ve kültürel yozlaşma, Balkan muhaciri Mehmet ve ailesinin tamamına sirayet eder. Ahlaki bozulmalar belli bir süre sonra muhacirler tarafından olağan karşılanmaya başlanır. Avare Mustafa ve Hülya evlenirler, düğünlerine eski mahallelerinden kimseyi davet etmezler. Salonda İstanbul’un zengin orta hâlli aileleri vardır. Hülya annelerinin yanında oturan görümceleri Ayten ve Nurten’in yanına dans etmeleri için iki tanıdığını çağırır. Gelen erkeklerden birisi tıp fakültesi okuyan Vedat, diğeri ise Teknik Üniversite’de okuyan Erdoğan’dır. Kızlarını

dans ederken gören Memet bu duruma çok içerlenir, öfke içinde arkadaşı Bayram'a söylenir. Bayram bu değişimi gayet normal karşılar:

“Bak sen kaltaka! Dedi naaz yaslanır uğlana!

Bayram fikrini tam söyleyecekti, dans bitti.

Tekrar başladı

Kızlar dansa devam ettiler. Bayram:

-Bırak be yahu dedi ne çıkar etsinler dans, fena mı? Hem bilirsin çarparlar belkim ağbeysi gibi zengin birerlerini de konar başımıza yeni yeni devlet kuşları!” (s. 185)

7.4. GÖÇMENLERE KUCAK AÇAN AİLELER

Rus Harbi, Taselya Savaşları, Balkan harplerinden sonra Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan göçmenler devlet imkânlarıyla bir yere kadar desteklenmişlerdir. Özellikle İstanbullu aileler trenlerden inen göçmenlere ve çeşitli yerde konaklayan yokluk içindeki soydaşlarına sahip çıkmışlardır. Romanlara yansıdığı kadarıyla duyarlı Türkler, yaşanan trajediye seyirci kalmamışlar, maddi manevi gerekli destekleri göçmenlerden esirgememişlerdir.³⁶⁵

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Nimetşinas* adlı romanında 93 Harbi muhaciri olan Neriman ve annesi bir konakta hizmetçilik yapmaya başlarlar. Neriman'ın konakta baktığı küçük hanımın ölmesi üzerine anne kız konaktan ayrılmak zorunda kalır. Talat Hanım adında bir İstanbul hanımefendisi işsiz kalan bu anne kıza sahip çıkar ve onları konağına hizmetçi olarak alır. Konağın beyefendisi Nihat Bey'in hizmetine verilen Neriman, kimseden görmediği şefkati Talat Hanım'dan görür. Talat Hanım, Neriman'ın göçmen olduğunu ve gurbette gidecek bir yerinin olmadığını bildiği için ona sahip çıkar.

Halide Edib Adıvar'ın *Mev'ud Hüküm* adlı romanı Avrupa'da tahsilini tamamlayan Doktor Kasım Şinasi'nin İstanbul'a döndükten sonraki doktorluk yıllarını konu alır. Kasım Şinasi, tıp dünyasında kısa zamanda yeni teknikleri ve üstün çalışmaları ile tanınır. Tedavi

³⁶⁵ Muhacirlere yapılan yardım sadece devlet kanalıyla yapılmamış, siviller tarafından da yapılmıştır. İstanbul'daki 4. Belediye Dairesi Tahrirat Kâtibi Kazım Bey'in eşinin teşvikiyle topladığı 277 parça giyecek eşyayı Hekimoğlu Ali Paşa ve Hobyar civarındaki göçmenlerden muhtaç olanlara dağıtmıştır. 2 Kasım 1912 Teşrin gazetesinde yer alan haberde, Edirne tarafından İstanbul'a gelmek zorunda kalan göçmenlere tüccarlardan Macid Mehmet karakaş Efendi'nin 272 parça giyecek eşyasını, Şehremaneti'nde teşkil edilen *Balkan Göçmenleri İskân ve İaşe Komisyonu*'na bağışladığı belirtilmektedir. Ayrıca Kazasker Vehbi Efendi'nin evinin yarısını muhacirlere verdiği belirtilmektedir. (Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, s. 86-87.)

ettiği hastasının karısı ve kendi yengesinin kardeşi olan Sara ile evlenir. Doktor Kasım, Balkan Savaşı'na katılmak üzere Edirne'ye gider. Sara, eşinin bu gidişini ilk başlarda kabullenemez. Sonraları memleketin felaketi karşısında, kendilerine muhtaç olan hastalar için Kasım'ın ne derece önemli olduğunu anlayan Sara; onun kendisini bırakıp Edirne'ye gidişini mesele yapmaz. Artık kocasının bu vazifeyi yapmak zorunda olduğunu anlamıştır. Göçmenlerin gelişi, kışın şiddeti, hastalık ve felaketler, Sara'nın Kasım'a olan sevgi ve saygısını her geçen gün daha da arttırır.

Roman boyunca silik bir karakter çizen ve daima başkalarına tâbi olan Sara, göçmenlere yardıma koşması ile âdeta canlanır. Artık o başkaları ile ilgilenen, fakir, zavallı insanlara şefkat dağıtan, hastaların ihtiyaç duydukları bir şahsiyettir:

“Hastanede, köylerini Bulgarlar istila etmiş bir er vardır ki, en çok Sara onun başucunda bekliyordu. Onda öbürlerinden fazla manevi bir ağrı, bir humma vardır. Köyünde dört aylık genç bir gelin bırakmıştır. İşte bu gelinin, kendine mahzun, siyah gözlerle bakan delikanlıya:- ‘Mehmet, ne vakit geleceksin?’ diye soran gelinin, şimdi Bulgarlar elinde olması ihtimali, onda zaman zaman azap ve ızdırıp humması yapıyordu. Hastaların hiçbir kadınlardan bahsetmedikleri halde, o hep Sara’ya Fatma Gelin’i söylüyor. Fatma geline ne olduğunu anlamasını rica ediyordu. Sara, Kâmi vasıtasıyla kaç defa ‘Muhacirin Komisyonu’ na müracaat etmişse de bir haber alamamıştı. Ve daima habersiz olduğu için, bu neferin elemine karşı bir cürmü varmış gibi, onun basında bekliyor, ona en çok bakıyordu. Kalbinde garip bir hiss-i iştirak vardır. Belki de Kasım da kendisi için Edirne’de böyle kıvranıyordu.” (s. 291)

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* adlı romanında İstanbul'a babası İhsan Efendi'yi aramaya gelen muhacir kızı Mebrure, eski bir akrabası olan Nazmiye Hanım'ın konağına yerleşir. Her ne kadar başlarda Behiç, Nevin ve Nazmiye Hanım ona çok iyi davransalar da Mebrure onların gerçek yüzünü Belma'dan öğrenir. Konakta düzenlenen ahlaksız partilerin birinde tanıştığı Nadir Bey, Mebrure'yi evine davet eder. Kalacak yeri olmayan Mebrure, mecburen bu teklifi kabul eder. Nadir'in annesi, Mebrure'ye kızı gibi davranır. Muhacir'in İdaresi'nin barınma olanaklarının kısıtlı olmasından ötürü İstanbullular gelen muhacirleri evlerinde misafir etmeye çalışırlar. Muhacirleri emanet gibi gören Nadir ve annesi, Mebrure'nin kendi evi gibi rahat etmesi hususunda her türlü fedakârlığı yaparlar. Babasının Amasya'da olduğunu haber alan Mebrure, birkaç günlük misafirlikten sonra

Amasya'ya gideceğini söyler. Bu arada Mebrure'ye âşık olan Fahri, onu kaybetmekten çok korkmaktadır. Mebrure, Amasya'ya yalnız gitmeyeceğini Fahri'yle beraber gideceğini söyleyerek onun evlilik teklifini kabul eder.

Reşat Nuri Güntekin'in *Damga* adlı romanında yediği hırsız damgasından sonra iş bulamayıp geçim sıkıntısı çeken İffet, arkadaşı Celal'in vasıtasıyla ekonomik durumunu düzeltir. İffet, Celal'in ticarî işlerini takip etmek için gittiği Konya'da rast geldiği Sabri adında bir muhacir çocuğuna sahip çıkar. Annesi tarafından yapayalnız bırakılan Sabri, annesinin kendisini bıraktığı yerde her gün onu beklemektedir. Kendi yaşadığı sıkıntıları hatırlayan İffet, esnaflar tarafından hırpalanan Sabri'ye sahip çıkar. Gündüz dilencilik yapıp, gece taşın dibinde annesini bekleyen Sabri'nin yaşadığı içler acısı hayat İffet'i derinden etkiler. Bunun üzerine İffet, o dönemki resmî makamlardan izin alarak Sabri'yi İstanbul'a götürür ve onun eğitimini almasını sağlar:

“-Yarınki trenle İstanbul'a gidiyorum, dedim. Bu kimsesiz çocuğu yuvaya, olmazsa kendi hesabıma bir mektebe vereceğim. Müsaadenizi istiyorum.

Şirketin işleri beni levazımın birkaç dişli memuruyla ahbab etmişti. Öksüz Sabri'yi bir yuvaya yerleştirmek için bana yardım edeceklerini umuyordum. Bir şey yapamadılar yahut yapmak istemediler.

Çocuğu hususi leyli mekteplerine kaydettirdim; altı aylık ücretini verdim.” (s. 124)

Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* adlı romanında 93 Harbi ve sonrasında yaşanan hadiseler konu edinilir. 93 Harbi muhacirlerinden olan Adnan, annesi ve teyzesiyle İngiliz Said Paşa adlı bir devlet görevlisinin konağına yerleştirilir. Balkanlar'dan gelen binlerce muhacirden daha şanslı olan Adnan, İstanbul'un sokaklarında yaşanan trajediyi görür. İstanbullu aileler ve devlet görevlileri imkânları dâhilinde muhacirleri evlerinde misafir etmeye çalışırlar. Fakat Balkanlar'dan gelen muhacir sayısının fazlalığı ve devlet imkânlarının kısıtlı olmasından dolayı yeterli kadar sahiplenme olamaz. İngiliz Said Paşa 157 muhaciri yalısında misafir ederek örnek bir davranış sergiler. Bu arada konağa yerleştikten sonra bir roman yazmaya başlayan Adnan, romanını yazarken annesini ve teyzesini hatırlayarak kendi çocukluğunu ve çekilen acıları romanında işler:

“Müşir Sait Paşa, saraydan Kuzguncuk'a gelince, yalısına alınan 157 Muhacir'in arasından ona bir kadınla çocuk getirdiler. Kadın Edirne'de şehit düşen Lofçalı Miralay Salim Bey'in karısı Naciye idi. Elinde tuttuğu çocuk – kadın, bu eli paşanın önünde de

bırakmadı - sekiz yaşındaki Adnan'dı. Odanın kapı aralığından paşaya bakan çarşafli ve yakında öleceği belli olan kadın Naciye'nin kız kardeşiydi; veremdi; verem! İnsanların acımaya yakından cesaret edemeyecekleri hasta!... Onu, derin ve büyük yalının en uzak odasına yatırdılar.” (s. 12)

Sâmiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmamı* adlı romanında Balkan Harbi patlak verince göç etmek zorunda kalan Rumelililer, İstanbul'a göç etmeye başlarlar. İstanbullular, misafirperverlik göstermek zorundadır. Trenlerle akın akın gelen göçmenlerin hepsini evlere yerleştirmek imkânsızdır. Muhacirlere karşı merhamet duymaya başlayan Halis Efendi, ihtiyacı olan göçmenlere misafirperverliğin gösterilmesini temel insanî bir kaide olarak görür:

“... Amma yine de bu hasta bir başka dertlinin feryadını dinleyecek ve acısına merhem sürecektedir kadar güngörmüş saygı ve edep yolunda pabuç eskitmişti. Eğer harbin ve zulmün kovaladığı bu insanlara merhamet etmeyen el uzatmayan bir İstanbullu varsa, muhakkak ki o şehrin, kesilip atılmaya hak kazanmış bir illetli bir uzvu idi.” (s. 108)

Aynı romanda İmam Halis Efendi'nin oğlu Abdullah babasıyla kuşak çatışması yaşamaktadır. Yazar, geleneksel eğitimin yanlışlıklarını Halis Efendi'nin Abdullah ve arkadaşlarına bakış açısıyla verirken gençler arasında çeşitli dünya görüşlerine sahip olanlara da kendi aralarında fikrî tartışmalar yaptırır. Bu tartışmalar, yazarın farklı görüşlere saygı duyan bir eğitim sistemini idealize etmesinden ileri gelmektedir. Abdullah'ın arkadaşları Halis Efendi'nin kendilerine bakışından rahatsız oldukları için konağa geldikleri zaman Pembe Hanım'ın odasına girerler. Hemen her dünya görüşünden bir çeşitleme oluşturan gençler, Pembe Hanım'dan dinledikleri Balkan anıları sayesinde aralarındaki fikrî ayrımları aşarak vatanseverlik ortak paydasında toplanırlar. Bu arada 93 Harbi'nin en ağır faturasını yaşayan göçmenler, cami avlularında ve sokaklarda trajik bir hayat yaşamaktadırlar. Pembe Hanım'ın hastalandığını duyarak “geçmiş olsun” a gelen Abdullah'ın arkadaşları şu an en büyük vatanseverliğin cami avlusunda yaşayan Balkan muhacirlerini evlerine götürmek olduğuna karar verirler. Bu durum Halis Efendi'nin gençleri sevmesine vesile olur:

“Bütün bu medreselerde camilerde sürünen zavallılar bahara kadar soğuktan, sefaletten birer birer ölüp gidecekler. Biz ki başımızı sokacak bir çatı altındayız.

Evlerimizin içine birer aile alsak ayazda soğukta barınmaya çalışanların hiçbirisi açıkta kalmaz. Ben anama, babama danışmadan gidip caminin birinden rastgele kimi bulursam peşime takıp evime götüreceğim.” (s. 220)

7.5. YENİ NESİLLERİN HAYATLARI VE YENİ GÖÇMENLER

Balkanlar’dan düşman zulmünden kaçıp Türkiye’ye sığınan göçmenlerin temel vasıfları arasında ahlak ve terbiye gelir. Namuslarını ve kutsal saydıkları değerleri korumak için memleketlerini terk etmek zorunda kalan göçmenler, Türkiye’de karşılaştıkları sıkıntılara rağmen niye göç ettiklerinin bilincinde hareket ederler. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Nimetşinas* adlı romanında 93 muhaciri Neriman, ahlakıyla çalıştığı konaklarda örnek gösterilen bir hizmetçidir. Neriman, çalıştığı ilk konaktan bakıcılığını yaptığı Nevber Hanım’ın vefatı sonucunda ayrılmak zorunda kalır. Talat Hanım, Neriman ve annesini köşke hizmetçi olarak kabul eder. Her ne kadar başlarda köştekteki diğer hizmetçiler tarafından dışlansalar da zamanla ortama alışır. Talât Hanım’ın oğlu Şekip ve eşi Nihat Bey’den sonra dünyada en sevdiği, güvenilir dostu Neriman olur. Neriman da Nevber’i yavaş yavaş unutarak yeni hanımına büsbütün alışır.

Konakta günler güzel geçerken konağın efendisi Nihat Bey, Neriman’a âşık olur. Her fırsatta bunu ona ikrar eder oysaki Neriman’ın almış olduğu terbiye buna müsaade etmez. Bunu hem kendine hem de Talat Hanım’a ihanet olarak kabul eder. Nihat Bey’in dengesini kaybetmesi ve Talat Hanım’ın bu durumdan haberinin olması üzerine Talat Hanım kendi isteğiyle Neriman’ı Nihat Bey’le evlendirmek ister. Bu ısrarlı talebi kabul etmeyen Neriman, bunun ne kendisine ne de aldığı terbiyeye yakışacağını söyler:

“-Hanım’cığım yetişir... Siz de bana bir parça mürüvvet edin, merhamet gösterin... Ben sizin zevcenize varamam. Siz güzel terbiye görmüş asil bir hanımsınız. O terbiyeniz, o asaletiniz muktezası olarak beni kendi üzerinize Bey’e almak istiyorsunuz. Lâkin iki gözüüm efendiciğim, ben bir hizmetçi parçasıyım. Benim terbiyem, tehlim kendime göredir. Hak muhafaza buyursun farz-ı muhal olarak ben sizin kocanıza varmış olsam; görüyorsunuz, Bey’in hâli acayip. Benim üzerime de diğer bir kadın sevecek. Evet, bu ilk muvaffakiyetinden cesaret alarak yine böyle bir cürrette bulunacak... O zaman bendeniz sizin bugün bana yaptığınız gibi o kadının ayaklarına kapanarak:’ Kocam seni seviyor. Ona var biçareyi bedbaht etme!’ istirhamlarında bulunamam. Buna terbiyem müsait değildir. Siz kocanıza istediğiniz fedakârlıkta bulunur, icab ederse kendinizi bedbahtlığa

mahkûm bırakabilirsiniz. Nefsinize karşı bu selahiyete haizsiniz. Fakat göz göre göre böyle bir adama varmayı bana nasıl teklif ediyorsunuz? Beni böyle bir tezvice icbara vicdanınız nasıl razı oluyor?” (s. 240-241)

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* adlı romanında babasını aramak için geldiği İstanbul'da kalacak yeri olmadığı için Nazmiye Hanımların konağına yerleşmek zorunda kalan Mevrure, babasını aramak için mücadele ederken bir de konağın şımarık oğlu Behiç'le uğraşmak zorunda kalır. Mevrure'nin konağa geldiği ilk günden beri ona sarkıntılık yapan Behiç, ahlaksız bir kadın avcısıdır. Behiç, ablası Nevin'le beraber bir plan yapar ve Mevrure'yi tuzağa düşürüp ona sahip olmak ister. Sığınacak başka bir kapısı olmayan Mevrure, mecburen Behiç'in bu sarkıntılıklarını çekmek zorunda kalır. Namus ve iffetine düşkün olan Mevrure, konakta düzenlenen partideki sohbetleri ve misafirlerin birbirlerine karşı davranışlarını hiç beğenmez. Bir gece Behiç, Mevrure'yi zorla öpmeye kalkışır. Behiç'e direnen Mevrure, kendisini odasına atar ve sabaha kadar uyuyamaz. Yazar, Mevrure'yi temizliği ve duruşuyla ideal bir Türk kızı olarak gösterir. Yazar, konaktaki çirkef ortama rağmen iffetini korumaya çalışan Mevrure'yi yanlış Batılılaşmaya özenmeyen ve bu Batılılaşmanın getirdiği medeniyet krizinden etkilenmeyen tek tip olarak sunar. Mevrure'nin bu duruşu, aldığı ahlaki eğitim ve değer yargılarına olan bağlılığından ileri gelmektedir. Romanın bütünü bir vücuda benzetilirse Mevrure, iffeti ve duruşuyla bu vücutta kangren olmayan tek uzuv olarak dikkati çeker.³⁶⁶

“Mevrure gibi namusunu dinî bir taassupla seven bir kızın bu kadarcık olsun zaaf göstermesini sükûnun ilk parlak işareti sayıyordu.” (s. 94)

Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe*³⁶⁷ adlı romanının kahramanı Kenan, Avrupa'da müzik öğrenimi gören, iyi keman çalan bir mühendistir. Paşa dayısının misafiri olarak İzmir'de bulunduğu dönemde “Kınalı Yapıncak” adını taktığı Lamia'yla tanışır. Lamia da Kenan gibi amcasının yanına misafir olarak gelmiştir. Kenan'ın tatilini geçirdiği Bozyaka'da Şem'i Dede isimli bir Rumeli muhaciri yaşamaktadır. Şem'i Dede, otuz beş sene evvel omuzunda bir zembil, koltuğunda bir ney torbası ile İzmir'e göçmüş, elindeki beş on parayla Bozyaka'da birkaç dönüm bağ almıştır.

³⁶⁶Alev Sınar, “Edebiyata Yansıyan Kriz: Sözde Kızlar ve Zaniyeler Örneği”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, s. 4, Yıl 4, Bursa, 2003/1, s. 139-156.

³⁶⁷Reşat Nuri Güntekin, *Dudaktan Kalbe*, 1.b., Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1925.(Alıntılar bu baskıdandır.)

Dede, senelerce çalışıp çabalayarak çok eski zamanlardan kalma, bir büyük servinin yanına iki odalı taş bir kule yaptırmıştır. Sürekli kulede kalan Şem'i Dede, üç beş keçisiyle geçimini sağlar ve onları evlatları gibi sever. Bozyakalılar, bu keçiler dolayısıyla, Dede'nin hayatından bir rivayet yaymışlardır. Aç kaldığı bir kıtlık senesinde Şem'i Dede, hâlini kimselere açmadığı hâlde bağ bekçilerinin gönderdiği ekmeği, keçilerine yedirmiştir. Onun en önemli vasıflarından biri de Balkanlar'da düşman elinde kalmaktansa onurlu bir göçü tercih etmiş, çalışkan bir ihtiyar olmasıdır:

“Bozyakalılar bunu Dede'deki hayvan muhabbetine delil addederler. Fakat onun el ekmeği yemeğe tenezzül etmediği için böyle yaptığını söyleyenler de vardır.” (s. 34)

Balkan muhaciri Şem'i Dede, tasavvuf ehli birisi olarak özellikle Kenan'ın dünyasında derin izler bırakır. Ona “dede” denmesinin bir sebebi yaşlılığı diğer bir sebebi de tasavvuf lügatini kullanması ve ney çalmasıdır. O, sevinç ile kederi, iyi ile kötüyü eşitleyen insandır. Romanda Şem'i Dede, göçün ve çilenin olgunlaştırdığı ve bilgeleştirdiği bir ihtiyar olarak ortaya çıkar:

“Bağın kenarında çok eski zamanlardan kalma bir büyük servi vardı. Dede senelerce çalışmış, çabalamış, servinin iki yanına iki odalı bir taş kule yaptırmıştı. Yaz kış Bozyaka'da otururdu. Can yoldaşı olarak üç beş keçisi vardı. Onlara âdeta evlat muhabbeti vermişti.” (s. 34)

Şem'i Dede, adının anlamından da anlaşıldığı gibi bazı ruhları karanlıklardan kurtarmak, onlara kendi hakikatlerini aydınlatmak için dünyaya gelmiştir. Şem'i Dede, Kenan'ı bir arkadaş gibi sever ve ona kendi hakikatini keşfetme yolunda yardımcı olur.

Şem'i Dede'nin yalnızlıktan kurtulmak için evlendiği karısı genç bir deveciye kaçır. Ama o buna da üzülmez. Çünkü Rumeli'de çok musibetler görmüştür. Bu sıkıntılar ve acılar onun kadere olan inancını sağlamlaştırmıştır:

“ Ben, kaza ve kader bahsinde düşününce düşününce su neticeye varıyorum evladım... Dünyadaki felaketlerden Kudret'i mesul tutan, bütün kabahati, nizam-ı kâinatta arayan mecnunlar var... Kudret, her ruhu ayrı istidatlarla teşhiz ediyor, her birine ayrı bir yol çiziyor... Herkes, kendi yolundan gitse herkes mesut olacak evlat... Böyle bir dünyayı gözünün önüne getir... Hep ayrı ayrı yollarda yürüyen, birbirine hiç dokunmayan, birbirini incitmeyen, hatta görmeyen yolculardan mürekkep bir uzun kafil... Hep kabahat bizde... Ezelde çizilmiş yollardan inhıraf ediyoruz. Hep felaketler bundan doğuyor. Delil

mi istersin? Gökyüzüne bak. Yıldızlara bak. Bu güzel nizamı başka hangi sebebe atfedersin? Bunlar da insanlar gibi Kudret'in çizdiği yollardan çıkmağa kalkışsalar kâinattaki kıyameti bir tasavvur et... Gökyüzleri yıkılıyor... Kehkeşanlar basımızdan akıp gidiyor... Mevsimler bozuluyor..." (s. 240)

Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* adlı romanında eski bir medreseli olan Ali Şahin, darülmuallimden mezun olur. Ali Şahin, eski bir medreseli olmasına rağmen medrese eğitimine karşıdır. Ona göre zamanla yozlaşan medreseler asıl fonksiyonunu kaybetmiştir. Artık medresenin ilim ve nur dediği şey sisli bir ışığa benzemektedir. Ali Şahin'e göre asırlardır nur diye hep bir yeşil gecenin içinde yaşanmıştır. Romanın ismini aldığı bu "Yeşil Gece"yi sonlandıracak olanlar da Şahin Bey gibi öğretmen okulundan mezun olan öğretmenlerdir. Ali Şahin, mezun olduğu sene kura çekmiş ve İstanbul'da kalmıştır. Bundan rahatsız olan Ali Şahin, huzuruna çıktığı şube müdürü Basri Bey'e rahatsızlığını arz eder ve becayış yapacak bir arkadaşının olduğunu belirtir. Bu istek, kimsenin taşraya gitmek istemediği bir dönemde şaşılacak bir durumdur. Oldukça zeki biri olan Şahin Bey, Müslümanlığın içinde bulunduğu vaziyeti görüp için için ağlamaktadır. Onun davası, kaba softalığı ortadan kaldırmaktır. Bunun için de zora talip olan Ali Şahin'in becayışla değiştirdiği yer İzmir'e bağlı Sarıova kasabasıdır. Sarıova ki sokakları kırmızı evliya kandilleri, çocuklarının başı yeşil sarıklarla donanmış bir softa yatağıdır. Sarıova, Ali Şahin'in davasını anlatması için çok uygun bir yerdir. Balkan göçmeni çocuğu olan Şahin Hoca'nın ağzından düşürmediği gerçekler vardır. Çekilen sıkıntıların sebeplerini çok iyi bilmektedir. Softalardan çok rahatsız olan Şahin Hoca, bu kötü gidişe bir son vermenin zamanın geldiğinin farkındadır. İdealist, reformcu bir kişiliğe sahip olmasında eski bir Balkan muhaciri olup zulmü görmesinin de ayrı bir payı vardır.

Ali Şahin'in mektep hocası olmak istemesindeki sebep çocuklara karşı duyduğu sevgi ve merhamettir. Reşat Nuri, Yakup Kadri gibi genç aydınlar Cumhuriyet'in yeni kurulmuş Türk devleti içinde kök salıp yaşayabilmesi için mücadelenin eğitim safhasında yer alırlar. Kahramanın roman boyunca Ali Şahin, Şahin Bey, Şahin Efendi gibi farklı isimlerle anılması düşünce dünyasında geçirdiği evreleri gösterir. Bir zamanlar yeşil ordunun ateşli bir gönüllüsü olmak isteyen Ali Şahin, geçirdiği değişimle medrese eğitiminin karşısında yer alır. Bu değişimin sebebini şu cümlelerle açıklar.

“Okumayan, anlamayan insanların mesut olmalarına nasıl imkân verilir? Cahil insan, her zaman, her yerde ya kendi vehimlerine, batıl fikirlerine yahut da başkalarının hasis hırslarına ve menfaatlerine kurban oluyor... Evet, asırlardan beri devam giden felaketlere bir nihayet vermek için insanlara hakikati öğretmekten iyi çare ve vasıta bulunamaz.” (s. 48)

Çalışkan ve idealistliğiyle dikkat çeken Balkan muhaciri Şahin Efendi nereye, niçin gittiğini bilen ve yaptığı işi muharebe gibi gören bir fikir işçisidir:

“Bizim muharebe meydanı göründü, dedi.” (s. 52)

Aydın, idealist bir öğretmen olan Şahin Efendi, kasabada yapmak istediklerini gerçekleştirmek için başkalarına da ihtiyacı olduğunu bilmektedir. Sarıova’da istediği büyük inkılâbı gerçekleştirmek için yeni fikirli fen adamlarına, mühendislere, doktorlara, iyi tahsil görmüş memurlara, milliyetçi genç muallimlere ihtiyacı vardır. İdealist, vatanperver görevlileri arayıp bulur ve onları aynı maksat etrafında toplamaya çalışır.

Yeşil Gece romanında Ali Şahin’in dışındaki Balkan muhacirlerinin ortak özelliği mücadeleci olmaları ve olaylar karşısında yılgınlık göstermemeleridir. Cabir Bey, Sarıova kasabasında yaşayan bir göçmendir. İttihat ve Terakki Katib-i Mesulü Tikveşli Cabir Bey, tahsili pek yüksek olmayan ama çok zeki ve ateşli bir vatanperverdir. Meşrutiyetten sonra Tikveş’teki emlakını satarak Sarıova’ya yerleşir. Örnek bir tip olan Cabir Bey, etrafındaki diğer Balkan muhacirleri için bir kanaat önderidir. Romanda kasabadaki Balkan muhacirlerinden bir kısmı şöyle tasvir edilir:

“Kâtib-i Mesulün burada ekserisi çoğu Balkan muhacirlerinden mürekkep bir partisi vardı. Bunlar, Cabir Bey’in küçük çapta modelleriydi...”

...Bu parti çok taşkın ve gürültücüydü. Mütemediyen zalim düşmandan, mukaddes intikamdan millet muhabbet-ü ta’sib düşmanlığından bahsederlerdi. Fikir ve emellerini başkalarına telkin etmek için söz söylerler, kavga eder gibi bağırırlar, kızarlar, kızarırlar, dişlerini gıcırdatırlar, yumruklarını sıkırlar...” (s. 125)

Memduh Şevket Esendal’ın *Ayaşlı ve Kiracıları* adlı romanında 1930’larda Ankara’da, Ayaşlı İbrahim Efendi’nin apartmanında oturan Hasan Bey, eşini ve mal varlığını kaybetmiş bir Balkan muhaciridir. Ayaşlı’nın diğer kiracı bankacı, babasının eski ahbabı olduğundan Hasan Bey’e yakınlık gösterir. Eşini kaybeden, kızını da Ayvalık’a

yerleştiren Hasan Bey, sağlık sorunlarından dolayı acilen hastaneye kaldırılır ve kızına haber verilir. Roman yazarı Bankacı, Hasan Bey'in her türlü resmî işini takip ederken ondan hiçbir yardımı esirgememiştir. Vefat eden Hasan Bey, geride kızı Selime Hanım ve halledilemeyen resmî işleri bırakır. Balkan muhaciri Hasan Bey'in kızı Selime Hanım, mübadeleden alacaklarını takip ederken bankacıyla evlenerek güzel bir hayata adımını atar. Selime, terbiyesi ve Alman mektebinde aldığı eğitimle dikkatleri üzerine çeker. İyi dans eden, yabancı dili olan Selime aynı zamanda piyano çalabilen bir muhacir kızıdır. Böylece göçen birinci nesil, göçün darbesiyle hayatlarını sefalet içinde bitirirlerken, ikinci nesil yeni ve iyi bir hayatın eşiğine gelir:

“Selime'nin nasıl dans ettiğini bu geceden evvel görmemiştim. Alman mektebinde iken ona eski danslar da öğretmişler. Oyuna başlamadan evvel bana dedi ki:

-Bakalım, beraber nasıl oynayacağız?

Benim karım, emsalsiz bir kadındır. Çocuklarından iyi oynar, çocuklarından iyi piyano çalar. Ben, onun iyi piyano çaldığını, evlendiğimizden iki ay sonra İstanbul'dan Trabzon'a giderken, gemide bir piyano bulduğumuz zaman öğrendim.” (s. 440)

Refik Halit Karay'ın *Bu Bizim Hayatımız* adlı romanında göçmenlerin genellikle İstanbul'da bazen de Eskişehir gibi Anadolu'nun farklı şehirlerinde çalıştıkları görülür. Romanda İstanbul konaklarına sığınmak zorunda kalan göçmen kızların bir İstanbul hanımefendisi gibi yetiştiğine dikkat çekilir. Konakta aldığı eğitimle yabancı dil öğrenen Hüsniye, diğer göçmen kızlar için güzel bir örnek teşkil eder. Hüsniye'nin iradeli, akıllı, becerikli oluşu onu başına gelebilecek birçok felaketten kurtarır. Hüsniye gibi yurtlarından koparak gelen yüzlerce göçmen kızı, İstanbul'da yitip gitmiştir. Akranlarının bu durumunu gören Hüsniye, sağlam iradesiyle hayata karşı direnen bir göçmen profili sergiler. Romanda diğer göçmenler için bayraklaşmış bir tip olan Hüsniye, bir zamanlar sığındığı ev sahibi Hayret Efendi'nin torunu Mazlum Sami'den pek de geri kalmayan bir hayat sürmeye başlar. Hatta Mazlum Sami gibi mirasyedi tipler bütün mal varlıklarını Avrupalarda yiyip bitirirken Hüsniye gibi dirayetli göçmenler hizmetli olarak girdikleri konaklarda hanımefendi olarak yaşam sürdürürler:

“Anam arabacı karısıdır ve lakin isterse profesör gibi konferans verir. Türkçeyi mektepsiz, medresesiz kendiliğinden öğrenmiş; biz Eyüp'te otururken komşumuz bir hoca hanım vardı, eski ailelerden birinin kızıymış, fakir düşmüş... Fransızca'yı mükemmelen

bilirdi; ondan da çat pat bu lisanı öğrenivermedi mi? Yaşa be! Aşk olsun! Görüyor musunuz, muhacir soyunu? Âlim de yetişiyor, milyoner de! Artık devir bizlerin. Kişizadelere ekmek bırakmıyoruz!” (s. 140)

Hüsniye, yaşamın zorluklarıyla mücadele ederken bir taraftan da musikiden, alafranga âdetlere kadar kendini entelektüel bir donanımla geliştirmiştir. Genç yaşta iki çocuk sahibi olan Hüsniye, çocukları Ömer ve Ali’ye kendi birikimlerini aktararak yeni neslin örnek alacağı aydın bir göçmen tipi oluşturur:

“Hüsniye Hanım musikiyi sever, alaturka konserleri kaçırmaz, musikiden anlayan öbür gelinin hatırı hiç ara sıra alafranga konserlere de gidermiş... Ömer’i de, galiba kendisi gibi ince, duygulu olduğundan Ali’den fazla sevmese de yanından ayırmazmış. Bunları da otel odasında kapanıp Saniye’ye şarkı söyledikleri sırada konuşmalardan anladı.” (s. 140)

Romanda Hüsniye’nin kendini güzel yetiştirmesi ve evlatlarına rahat bir hayat sunması üzerinde durulur. Yazar, yeni nesil göçmenlerin nasıl bir hayat yaşadıklarını göstermesi bakımından Hüsniye’nin iki oğlu hakkında ayrıntılı bilgi verir. Mazlum Sami’den olduğu kesinlik taşımayan Ömer de Arabacı Ali’den olan Ali de gayet rahat bir hayat sürerler. Annelerinin ibretlik hayatını iyi analiz eden yeni nesil göçmenler, tahsillerini yükselterek belli makamlara gelmişlerdir:

“-Fakat, geçen gün sizin de söylediğiniz gibi Hüsniye Hanım’ın şahsına ait hususi bir serveti yoktur. Oğlunun, yani Ali Dingil’in vaziyeti sayesinde refah görüyor. Beraber oturduğu Ömer nihayet bir orta mektep müdürüdür, eline ne geçer ki... Eğer o paraya kalsalar Eyüp’ten ayrılmazlardı.” (s. 168)

Yeni nesil göçmenlerin belli mevkilere gelmeleri ve bu sayede yükselen hayat standartları toplum yapısını da etkilemiştir. Geçim sıkıntısını çalışkanlıkları ve erdemleriyle aşan yeni nesil göçmenler, gelecek nesillere rahat bir ortam hazırlamışlardır. Bu yükselişin temelinde Hüsniye ve benzeri göçmenlerin çekmiş olduğu zorluklar ve çocuklarına bırakmış oldukları mücadele ruhu yatmaktadır:

“Odadaki hanımlardan biri torununun o sene Siyasal Bilgiler okulunu bitireceğini söylüyor; bir başkası damadının mebus çıktığından bahsetmiştir; öbürü oğlunun bir devlet fabrikasında müdürlüğe geçtiğini haber veriyor. Hayat değişiyor ve ana o çocuklara kundura yetiştirmek için neler çektiğini ve şimdi yılbaşı gecesine tuvalet yaptırdığını

Ankara'dan yazan kızının sırtına kışlık kalınca bir manto geçirebilmek için aylarca nasıl didindiğini gayet iyi hatırlıyor.

Bunlar o hanımlardandır; bir nesil değişmesiyle cemiyette tekrar yer alacak olan çilekeş hanımlar...

Hüsniye'nin vaziyeti başkadır: Alt sınıfın yükselişi... Berikiler üst tabakanın bir müddet altta kaldıktan sonra şekil değiştirerek eski hizasını bulan kısmını temsil ediyorlar, şu var ki iki sınıf arasında öyle bir benzerlik olacak ki artık birbirlerinden ayırdedilemeyecekler. İkisi de kendi kendilerini yetiştirmiş bir tek cemaat hâline gelecek; hemen hemen aynı vasıflarda büyük bir orta sınıf; memleketin temeltaşı!" (s. 177-178)

Orhan Kemal'in *Âvare Yıllar* adlı romanında Giritli muhacir bir kıza âşık olan delikanlı, kızla evlenmek için babaannesini ve çevresini aşmak zorunda kalır. Babaannesini ikna edemeyen delikanlı, Boşnak muhaciri İzzet Usta'yı ikna eder ve kızı istemeye gider. İzzet Usta kızdan bahsederken onun çalışkanlığını ve sadakatini dile getirir. Hayata karşı dirayetli ve cefakâr olan Giritli muhacir kız, gösterdiği duruş ve eşine olan yaklaşımıyla örnek bir tiptir:

"Mükemmel bir kızdır. On iki saat fabrikada çalışır. Ondan sonra gelir eve tahta siler, çamaşır yıkar, söküük diker, çorap yamar. Kütür kütür kızdır. O yarın senin evini omuzlarında taşıyacak!" (s. 127)

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Sahnenin Dışındakiler* adlı romanı Cemal'in eski mahallesine gelip çocukluk yıllarını hayal etmesiyle başlar. Mahallede Gümrük Nazırlarının yaşadığı bir konak bulunmaktadır. Konakta bulunanlardan bir beyefendi tüm mahalle halkına hediyeler dağıtır, karşılaştıklarına güzel sözlerle iltifatta bulunur. Zaman böyle akıp giderken mahalleye Sabiha adında atılgan, güzel bir kızın taşınmasıyla konağın önemi Cemal'in gözünde düşer. Sabiha'nın ailesi çok kavgacı, sorunlu bir yapıdadır. Sabiha'nın annesi Sündüs Hanım Prevezeli; babası Süleyman Bey, Selaniklidir. Ölen ilk iki çocuklarından sonra, üçüncü çocukları olan Sabiha doğduktan sonra Süleyman Bey, Selanik'te tanıştığı Viyanalı kadından ayrılmamak için Avusturya'ya kaçır. Parasız kalınca Viyanalı metresi tarafından terk edilen Süleyman Bey, Bosna'ya gelir ve yurda dönmek ister. Karısının ve dostlarının müracaatı ile memlekete döner. Ancak Konya'da ikamete memur edilir. Meşrutiyetin ilanıyla İstanbul'a göçer. Sabiha, babası Süleyman Bey'in sürekli alkol kullanmasından ve karısıyla kavga etmesinden dolayı çok karmaşık duygular

içerisinde, bunalımlı bir çocukluk geçirir. Buna rağmen kendini farklı yetiştirmeye çalışan Sabiha, kendi ayakları üzerinde duran batılı bir kadını temsil eder. İkinci nesil göçmen olan Sabiha, dirayetli bir göçmen kızıdır:

“O vakit Sabiha on üç on dört yaşlarında vardı. Fakat Babası Süleyman Bey’in yenilik fikirleri yüzünden henüz çarşıya girmemişti. Onlar mahallemize, Balkan Harbi’nin o kadar acı olan son senesinde taşındılar. Sabiha hemen o gün mahallenin, erkek kız bütün çocuklarıyla ahbap oldu.” (s. 36)

Orhan Kemal’in *Cemile* adlı romanı iplik fabrikasında işçi olarak çalışan Balkan muhaciri, Boşnak Cemile’nin hayat öyküsünü konu alır. Cemile’nin babası Malik Ağa, Yugoslavya’da Sırp, Bulgar ve Yunan çetecilerine karşı dağlarda savaşmış, Osmanlı hayranı vatansever bir Boşnak’tır. Komitacıların Balkanlar’da Müslümanlara yaşam hakkı tanımaması, canlarına ve mallarına kastetmeleri Malik Ağa ve ailesine İstanbul’a göçten başka çare bırakmaz. Çocuklarını fabrikadaki köle düzenine kurban vermek istemeyen Malik Ağa, onları da alıp Karagöl köyüne yerleşmek ister fakat hayat şartları buna müsaade etmez. Cemile, annesini altı yaşında kaybetmiş, ağabeyi Sadri’yle beraber fabrikada çalışan bir işçidir. İyiliksever Malik Ağa, kaldığı mahallede garip gurebaya karşılıksız yardım eden, kırık sarabilen, diş çekebilen, aynı zamanda tıraş yapabilen, maharetli bir göçmendir. Adana’da ekmeğe muhtaç olan Malik Ağa, Balkanlar’da kaldığı dönemde vatanseverliği ve ağalıyla ün salmış, hanedan birisidir:

“-Bu muhacir esas Boşnak .. Babası uzun boylu bir adam. Lakin memleketinde çok ileri hanedanmış. Bilenler anlatıyor çete başıymış herif, bir tabur gavuru önüne katar kovalarmış. Tabi zengin adam mal, mülk çok. Din uğruna pir aşkına Sırplarla boğuşmuş .” (s. 21)

“-Vallaha bilmem ama görmüş geçirmiş adam, derebey çocuğu .. Diş çeker beleş, ağrı keser, kırık sarar, saç tıraş eder, sakal kazır metelik almazmış. Alsa hâlbuki çocuklarının ikisinden de ziyade para kazanır amma gel anlat...” (s. 23)

Boşnak muhaciri Malik Ağa, çocuklarını fabrikaya çalışmaya göndermek zorunda kalır. Fabrikanın ortaklarından Kamber Ağa, ustabaşların ayak oyunları neticesinde fabrikayı ele geçirmek ister. İtalyan mühendisi fabrikadan atmak isteyen Ustabaşı Camgöz Sadık ve adamları iplik kazanına kimyasal madde katarak işleri sabote ederler. Fabrikanın diğer ortağı Numan Şerif Bey, fabrikada dönen dolapları anlamak için işçiler arasından

gezinmeye başlar ve Sadri'ye İtalyan mühendisi sorar. Numan Bey'e fabrikada dönen dümenleri anlatan Sadri, Ustabası Camgöz Sadık ve ayak takımının baskısına maruz kalır. Doğruluğundan taviz vermeyen Sadri, bu uğurda başına gelebilecek her türlü belaya göğüs gerer. Fabrikadan eve gelen Sadri, uykuda fabrikada yaşanan sıkıntıları sayıklayınca Malik Ağa durumdan haberdar olur. Bunun üzerine eski günleri aklına gelen Malik Ağa, bütün fabrikaya meydan okuyarak kükrer:

“İhtiyar Malik'in yüzü korkunçlaştı. Kalın kaşları öfkeyle çatıldı. Yugoslav dağlarının yıllarca önceki azgın çete reisi olmuştu.

-Allah belamı versin, diye gürlledi, Allah belamı versin çocuklarımı dokunanın kanını içmezsem!” (s. 75)

Cemile'yi elde etmeye çalışan Çopur Halil, Cemile'ye ulaşmak için arkadaşı Camgöz Sadık'ı devreye sokar. Kâtip Necati'yi seven Cemile, Halil'in eşi olması için yaptığı maddi teklifleri reddeder. Cemile namuslu, dirayetli sevdiği uğruna her türlü fedakârlığı yapabilen, bir göçmen kızıdır:

“-Kâtibin ne kabahati var? Esas mesele kızda kız. İstemese kâtip zorda kalır. Bunnar muhacir oğlum kafalarına bir şey yattı mı töbe çeviremezsin.” (s. 54)

Orhan Kemal'in *Murtaza* adlı romanında Murtaza'nın etrafındaki diğer muhacirler, mevcut mal varlıklarını fazla göstererek devletten toprak talep ederken Murtaza doğruluğu tercih eder ve ne kadar toprağı varsa onu söyler. Balkanlar'da –Murtaza'nın ifadesiyle– “gavur zulmü” altında ezilirken dahi zulme karşı direnip onurlu bir yaşam mücadelesi veren göçmenler, Türkiye'ye geldiklerinde pasif bir tutum sergilememişler zor hayat şartlarına karşı dirençli bir tutum ortaya koymuşlardır. Murtaza, her ne kadar kendisiyle eğlenilen bir tip olsa da doğruluk ve çalışkanlık onun en temel şiarıdır:

“Mâdem tanırsın beni, mâdem işittin nâmımı, nasıl teklif edersin rüşvet? Bu Murtaza eder mi sanırsın rüşvete tenezzül? Yerim dişlerimi, tükürürüm kan, derim içtim kızılıcık şerbeti' Etse idim tenezzül, kalır idim memleketimde, dinler idim çan sesleri gâvurun!” (s. 48)

Balkan konulu romanlarda Türkiye'ye göç eden göçmenler arasında işsizliği sebep göstererek tembel tembel oturan göçmen tipine rastlanılmaz. Çalışkanlık, göçmenlerin

temel bir vasfı olarak dikkat çeker. Murtaza'nın çocukları çekilen bu ekonomik sıkıntıdan ötürü fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başlar. Göçmenlerin çoğu fabrikada işçilik yapmaktadırlar.

Orhan Kemal'in *Devlet Kuşu* adlı romanında Müteahhit Zülfikar Bey'in kızı Hülya, zayıf, çirkin, hastalıklı bir kızdır. Göçmen mahallesine inşaat yapmak isteyen Zülfikar Bey, kızını fakir de olsa namuslu bir kişiyle evlendirmek ister. İnşaat alanına gelen Zülfikar Bey, arsasında çocukların top oynadığını görünce bir bekçi bulmaya karar verir. İnşaate bekçi olarak Boyacı Bayram'ı düşünen Zülfikar Bey, Bayram'a bu işi teklif eder. Bayram, bekçiliği kendinden ziyade Memet'in daha güzel yapacağını söyleyerek Memet'in ne kadar namuslu bir adam olduğundan bahseder. Zülfikar Bey, Arnavutlarda iş ahlakının namusla eş değer tutulduğunu bilir:

“Zülfikar Bey döndü, baktı, gördü. Hatırlamıştı. Hatırlamıştı ama o asıl Bayram'ı aklından geçiriyordu. Gerçi Arnavutların namus ve bağlılıkları hakkında yeter inancı vardı ama...” (s. 84)

Balkan muhacirlerinin görev şuuru ve emanet ehli olmaları roman boyunca dikkati çeken bir husustur. Roman ismini göçmenlerin bu faziletlerinden almıştır. Müteahhit Zülfikar Bey, boyacı Bayram'ı ve arkadaşı Memet'i bekçi olarak işe alır. Zülfikar Bey, onların dürüstlüğü ve namuslu oluşlarını “Başımıza devlet kuşu kondu!” şeklinde ifade eder. Kızı Hülya ve karısı Ferdane Hanım'la akşam yemeği yiyen Zülfikar Bey, bekçilerin ne kadar dürüst insanlar olduğundan bahseder. Kocasının ne kadar şüpheli biri olduğunu bilen Ferdane Hanım, kocasına bekçilere niçin bu kadar güvendiğini sorar. Zülfikar Bey, onları defalarca denediğini inşaat malzemelerini satın aldirmek için adam gönderdiğini anlatır. Balkan muhaciri bekçilerin emanet ehli olduklarından bahseder:

“-Sen ne sanırsın Arnavutları? İlle cahilleri ille yüreğinde Allah korkusu olanları...”

-Kim ne derse desin, dedi. Başımıza devlet kuşu kondu! Bu zamanda böyle namuslu insanlar zor bulunur aklımdan ne geçiyor biliyor musun?” (s. 88-89)

Kadere inanan göçmenler, çalışkanlıklarının yanında Allah'ın takdirini de asla unutmazlar. Beklentilerini Allah'tan isteyen göçmenler, boğuştukları hayat sıkıntılarından yaratıcıya sığınarak kurtulabileceklerine inanırlar. Efkâr dağıtmak için rakı içip bolca dertleşen Mustafa ve arkadaşları, her ne kadar dinî amellerini yerine getirmeseler de

söylemlerinde kadere razı olurlar. Balkan muhaciri Sülo, Çingene ve Mustafa, köfteci dükkânını nasıl açabileceklerini konuşurlar:

“Sülo: ‘Allah bu oğlum...’ diyordu. ‘Çiy yumurtaya can veren Allah. Öyle değil mi çingene? Çingene hiç de dindar olmadığı halde, sırf hayat kurmaya yaradığı için cevap verebiliyordu: ‘Tabi yahu... Yumurtaya can veriyor da, isterse bize küçücük bir köfteci dükkânı mı veremez?’

Çingeneyle Sülo’nun ille esrarlı cigara içtikleri zaman sürüp giden konuşmalarını çokluk bir kenarda dinleyen Mustafa’nın da aklı ermiyordu Allah’ın işine. Sülo, Sülo’yken çingene çingeneyken vermekten söz açıyorlardı da, yerlerin göklerin tek mil kâinatın sahibi olduğu hâlde o niçin verivermiyordu? Madem ‘çalış kulum vereyim!’ demişti çalışacaklardı, içlerini de elbet biliyordu...” (s. 87)

Muhacirler ne kadar yokluk içinde olsalar da büyüğe saygı hususuna dikkat etmişlerdir. Avare Mustafa, kız kardeşi Ayten’in mağazada çalışan bir tezgâhtarla konuştuğunu öğrenir. Eve gelen Mustafa, kız kardeşini babasının yanında hesaba çekmeye kalkar. Bu durum karşısında sükûnetini koruyan Memet, Mustafa’ya çıkışır ve kendisine böyle bir terbiye vermediğini söyler. Hatasını anlayan Mustafa, babasından özür diler ve başını öne eğerek:

“- Bak bana yok mu sende terbiye? Değil misin sen da benim evladım? Ne için bağarır, çağarırın benim önümde çocuklarıma? Ben ölmedim daha sağım şükür!

Avare durakladı:

-İyi ama baba...

-Ne iyisi aması? Varsa bir terbiyesizlikleri gel söyle bana! Diyilsin sen onların babaları. Babaları benim. Ben veririm ekmeklerini!” (s. 66)

SONUÇ

IV. yüzyıldan sonra Balkan topraklarına yerleşen Türkler, bu coğrafyayı vatan hâline getirmişlerdir. Savaşların ve acıların eksik olmadığı Balkan coğrafyası, her ne kadar bünyesinde çeşitli milletleri barındırsa da Türklerin Balkanlar'ın millî ve kültür dokusuna katkısı Balkan Faciası'nın üzerinden bir asır geçmesine rağmen canlılığını hâlâ korumaktadır. Yaşanılan bu tarihî serüvende “Yumuşak Güç” olan kültürel gücün milletlerin kaderindeki yeri bu coğrafyanın asla başıboş bırakılmaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Böyle önemli bir coğrafyanın Türk romanına yansımaları tezimizin çıkış noktası olmuştur. Teze başlarken seksen yıllık Türk romanı içerisinden yapılan taramada Balkan temalı roman sayısının azlığı dikkatimizi çekmiştir. 1872-1960 yılları arası yazılan romanlarda Balkanlar ve Balkan Türklerinin azımsanacak derecede işlenmesi ciddi bir eksikliktir. Ancak bu durumu farkedene 1960 sonrası roman yazarları Balkan temasına romanlarda daha çok yer vermeye başlamışlardır.

Türk romanında “Balkanlar” temine ilk olarak Ahmet Mithat Efendi romanlarında kültürel olarak temas etmiştir. Sonraki dönemlerde savaşlar ve çekilen acılar Türk romancısının Balkanlar'a olan bakışını değiştirmiştir. Romanı bir kültür aktarıcısı olarak gören Ahmet Mithat Efendi, *Henüz 17 Yaşında*, *Arnavutlar ve Solyotlar*, *Gönüllü*, *Ahmet Metin ve Şirzat* adlı romanlarında Balkan kültürüne ait bilgiler vermiştir. Romanın olay akışını keserek tarihî ve kültürel bilgiler veren Ahmet Mithat'ın Balkanlar'daki gelenek görenek ve günlük hayatı gayet iyi bildiği eserlerinden anlaşılmaktadır.

Arnavutlar ve Solyotlar romanında Mükrim'e'nin doğumu, *Gönüllü* romanında Recep Köso'nün eşi Flomene'nin hamilelik ve doğum süreci, *Balkan Çiçekleri* romanında Demir'in doğumunda uygulanan teamüller, *Güzel Hatice* romanında Abdullah'a anlatılan doğum hatıraları, göçten sonra *Murtaza* romanında Murtaza'nın Anadolu'da olduğu gibi oğluna büyüklerin adını vermesi Balkan kültürüyle Anadolu kültürü arasındaki benzerlikleri ortaya koymaktadır.

Doğum ve isim vermenin dışında Osmanlı'nın Balkanlar'a taşıdığı kültürel ve dinî bir tören olan “amin alayı” merasimi dikkat çekmektedir. *Balkan Çiçekleri* romanında Demir, *Mesihpaşa İmamı* romanında Halis Efendi, bu merasimle okula başlar.

Sünnet töreni, *Balkan Çiçekleri* ve *Yörük Ali* romanlarında yardımlaşma ve sosyal kaynaşmayı sağlayan dinî ve sosyal yönü olan bir merasim olarak işlenir.

Balkanlar'da evlilik süreci Anadolu'da olduğu gibi çeşitli aşamaları olan bir uygulamadır. Görücü gitme, kız isteme, söz kesme, nişan, düğün gibi süreçlerden oluşan evlilik, âdet ve gelenekler olarak her ne kadar bölgeye göre değişim gösterse de toplumsal değer açısından Anadolu'daki gibidir. Özellikle *Nadide* romanında Balkanlar'da evliliğin bütün aşamaları işlenmiş, o dönemki uygulamalar ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Romanlarda görücü usulü evlilik öne çıkarken gençler arasında yaşanan aşka da değer verilmiştir. Evlenilecek kızdaki vasıflar, özellikle kadın kahramanlar ağzından dile getirilir. *Şanlı Asker*, *Nadide*, *Cemile* romanlarında aile büyüklerinin ağzından ahlak güzelliğinin önemine temas edilir. Balkan coğrafyasındaki evliliklerde büyüklerin onayının alınması da önemli bir husustur. Ahmet Mithat Efendi'nin *Ahmet Metin ve Şirzat*, *Gönüllü* romanlarında bu onaya temas edilir. Özellikle kızlarda evlenme yaşının geçirilmemesi gerektiği *Yörük Ali* ve *Güzel Hatice* romanlarında belirtilir.

Anadolu'nun bazı yerlerinde hâlen uygulanan kız tarafının istediği başlık parası, Balkan konulu romanlara “ağırlık” adıyla yansımıştır. *Güzel Hatice* romanında Abdullah bu paradan dolayı Hatice'yle evlenemez. Rumlar arasında kız tarafının erkek tarafına ödemek zorunda kaldığı “drohama” uygulamasına da *Henüz 17 Yaşında* romanında temas edilir.

Balkan konulu romanlara yansıyan evlilikte dikkat edilen diğer bir ölçüt, tarafların dinî uyumlarıdır. Romanlarda kız tarafının gayrimüslim olması sorun teşkil etmez; gelinler din değiştirip Müslüman olmayı kabul ederler. *Son Gece* romanında Mariya sevgilisi Faruk Bey için din değiştirmeyi göze alır. Evlilikte dinî uyumsuzluklar beraberinde toplumsal dışlamayı ve kız kaçırımları da getirmiştir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Rüstem'in Eftimi'yle ilişkisi, *Gönüllü* romanında Recep Köso'nün Flomene'yi kaçırmaması, *Bir Kız Sevdim* romanında Hristiyan komitacı Kristina'nın Müslüman bir Türk'e âşık olmasının bedelini ölümle ödemesi gibi durumlar dinî uyumsuzluklardan kaynaklanan toplumsal yaptırım ve bedeller olarak karşımıza çıkmaktadır.

Düğün ve nişan ritüelleri din ve âdetlerin etrafında şekillenir. Her ne kadar her milletin kendine ait düğün ve nişan âdetleri olsa da Balkan temalı Türk romanlarında hâkim millet olan Türklerin bu gelenek ve görenekleri kendilerine göre şekillendirdikleri görülmektedir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Hristiyan ve Müslüman din adamlarının düğün âdetlerine yön verdikleri görülür. *Mesihpaşa İmamı*, *Güzel Hatice*, *Nadide* romanlarında düğünlerde telci nine adında, düğünün kız evindeki işleyişinden sorumlu olan bir kişinin aktif rol oynaması ortak bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. *Şanlı Asker*, *Güzel Hatice* ve *Nadide* romanlarında nişan ve düğün âdetleri ayrıntılarıyla anlatılır. Romanlarda düğünün şeklini oluşturan güreş müsabakalarından düğün yemeğine kadar birçok uygulama düğün sahibinin maddi durumuyla alâkalıdır. Düğün sahibinin maddi gücünün düğüne yön vermesi *Yörük Ali*, *Güzel Hatice* adlı romanlara yansımıştır.

Balkanlar'da yaşanan savaşlar, ölümler, ayrılıklar, acılar insanlara ikinci bir karakter yüklemiştir. Özellikle savaşların çok yaşanması, erkeklerin ölmesine ve kadınların eşsiz kalmalarına sebep olmuş, erkeklerin birtakım görevlerini de kadınların üstlenmelerine yol açmıştır. Coğrafyanın bu durumundan ve tarihî şartlardan etkilenen Balkan kadınlarının kendilerine özgü birtakım özellikleri öne çıkmaktadır. Savaşçı kadın tipi *Arnavutlar ve Solyotlar* romanındaki Eftimi, yönetici kadın tipi *Osmanoflar* romanında Zehra Osmanof, at binmeyi ve çift sürmeyi bilen çalışkan kadın tipi *Balkan Çiçekleri* romanında Melek Abla, *Bu Bizim Hayatımız* romanında dirayetli kadın tipi Hüsniye ideal Müslüman Türk kadın tipleri olarak sunulmuştur.

Balkan temalı romanlarda gayrimüslim kadınlar, genelde komitaların emrinde çalışmış, Türklere karşı mücadele vermiş, sonrasında Müslüman bir erkeğe âşık olup bazen yardımda bulunmuş, bazen de ihtida etmiş tiplerdir. *Komitacı Aşk* romanında komita içerisinde mücadele veren Anna, *Güzel Hatice* romanında komitaya çalışan Denka, *Vahşi Bir Kız Sevdim* romanında komitacı Kristina, *Son Gece* romanında Yüzbaşı Faruk'a âşık olan Mariya, *Bulgar Sadık* romanında Sadık'a yardım eden Angelika, *Malkaçoğlu* romanında Türk kahramana yardım eden isimsiz Macar kızı, genelde aşk ve görev ikilemi arasında kalmış ve aşkı tercih etmişlerdir.

Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında kadınlar bir medeniyet mukayesesi içerisinde ele alınmıştır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Rüstem'e âşık olan Hristiyan Eftimi, *Ahmet Metin ve Şirzat* romanında Neofori, *Gönüllü* romanında Flomene, *Henüz 17*

Yaşında romanında Kalyopi ihtida etmiş, yazar tarafından yaşamları öncesi ve sonrası itibariyle irdelenmiş tiplerdir. Balkan temalı romanlarda geçen kadın kahramanların en temel ve ortak özelliklerinden birisi de namusa olan düşkünlükleridir. Balkanlar’da Müslüm-gayrimüslim bütün kadınlarda namusa düşkünlük ortak bir vasıf olarak ortaya çıkmaktadır.

Sosyal yaşam kuralları, kültür öğeleri başlığında dil, giyim kuşam, yemek, seyirlik köy oyunları, spor müsabakaları, hamam, Nevruz ve Hıdırellez, misafirperverlik, karşılama alt başlıkları hâlinde değerlendirilmiştir.

Dil öğelerinde milletlerarası etkileşimin dil kalıplarına yansıdığı görülmektedir. Romanlara yansıyan atasözü ve deyimlerin Anadolu’da kullanılan kalıplarla benzer oldukları anlaşılmaktadır. *Arnavutlar ve Solyotlar*, *Ciğerdelen*, *Mesihpaşa İmamı*, *Cemile*, *Murtaza*, *Devlet Kuşu*, *Güzel Hatice* romanlarında atasözü ve deyimlerin sık kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bunun yanında Anadolu’ya göç eden göçmenlerin konuştukları Türkçenin yerli halk için bir alay vesilesi olduğu görülmektedir.

Acıların sık yaşandığı Balkanlar’da dua ve beddua içeren ifadeler sık kullanılmış ve romanlara yansımıştır. Balkan Türklerini konu alan romanlarda çok sık ortaya çıkan türküler ve maniler, kaybediş sürecinde ve göç sonrasında Balkan Türklerinin acılarını dile getiren kalıplardır. Özellikle asker uğurlama törenlerinde ve askerlik döneminde yakılan kahramanlık türküleri romanlara yansımıştır. *Şanlı Asker*, *Dilaver*, *Murtaza* romanında asker türkülerine temas edilirken *Akın Yolcuları* romanında ise Gazi Osman Paşa Marşı dikkati çeker. *Göçmen Ahmet*, *Mesihpaşa İmamı* romanlarında göçmenlerin acıları ve memleket hasretleri türkülere yansımıştır. *Güzel Hatice* romanındaki türkülerde ise sevgiliye olan hasret dillendirilmiştir.

Kültür öğeleri içerisinde yer alan giyim kuşam ve ev içi döşeme, hâkim millet olan Türklerin Balkanlar’a verdiği rengi gösteren kültürel unsurlardır. Cepken, çahşır, kuşak, çevre, sako, tire, krep, bindallı gibi Türklere ait giyecekler *Akın Yolcuları*, *Bulgar Sadık*, *Komitacı Aşkı*, *Ciğerdelen*, *Güzel Hatice* romanlarında göze çarpmaktadır.

Ev içi döşeme milletlerarası etkileşimin yaşandığı bir diğer kültür ögesidir. Romanlara yansıyan evler; sade döşenmiş, haremlik selamlık bölümleriyle misafir odasının bulunduğu, geniş avlulu, avlu içerisinde ahırın yer aldığı, konaklamaya yönelik evlerdir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanındaki Arnavut evi, *Nadide* romanındaki Ali Bey’in konağı,

Dilaver romanındaki avlusunda ahır ve mutfakın bulunduğu karmaşık yapıli evler, *Akın Yolcuları* romanında şark odası şeklinde tefriş edilen odalar, *Yalnız Dönüyorum* romanında Yıldız'ın Makedonya'da kaldığı Osmanlı evi, *Güzel Hatice* romanında aş evi ve yaz evi bölümlerinin bulunduğu ev, Balkan konulu romanlara yansıyan Türk mimarisi örnekleridir.

Yemek kültürü, etkileşim içerisinde şekillenmiş bir diğer unsurdur. *Nadide*, *Gönüllü*, *Yörük Ali* romanlarında et pişirip ikram etme, *Akın Yolcuları*, *Cemile* romanında çorba ve tatlılar dikkat çekmektedir.

Seyirlik köy oyunları ve kış eğlenceleri daha çok köy odasında oynanan oyunlar, av eğlenceleri, düğün eğlenceleri şeklinde romanlara yansımıştır. Bu kültür ögesine *Arnavutlar ve Solyotlar*, *Nadide*, *Akın Yolcuları*, *Ciğerdelen* romanlarında temas edilmiştir.

Spor müsabakaları arasında güreş ve cirit Türklerin Balkanlar'a kattığı millî bir değer olarak dikkati çekmektedir. Misafire gösterilen saygının ifadesi olan, düğün ve şenliklerde oynanan bu sporlar, *Göçmen Ahmet*, *Ciğerdelen*, *Yörük Ali* romanlarında göze çarpmaktadır.

Nevruz ve Hıdırellez kutlamaları, Balkan kültüründe evrensel nitelik taşıyan kültür öğeleridir. Hristiyanlık ve Müslümanlıkta farklı uygulamaları olan Hıdırellez kültürü milletlerarası etkileşimle romanlarda benzerlikler göstermektedir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında her iki dine mensup kişiler olduğu için güne ait uygulamalara, dinî retoriklere ayrıntılarıyla temas edilir. *Güzel Hatice* romanında ise daha çok Müslümanların o güne dair teamülleri üzerinde durulur.

Misafir karşılama, ağırlama ve uğurlama Balkanlar'daki bütün milletlerin ortak özelliğidir. Türklerin misafirperverlik hususunda gösterdiği titizlik romanların geneline yansımıştır. Misafirin ne kadar kalacağını kendisinin tayin etmesi, ona en iyi şekilde izzet ve ikramda bulunulması dikkat çeker. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Arnavut karşılaması, Müslüman Rüstem'in Hristiyan Çavillas'a sığınması üzerine Çavillas'ın misafiri için dostlarını karşısına alması, *Nadide* romanında konak sahibi Ali Bey'in yabancı kervanları misafir etmesi, *Gönüllü* romanında "Bego" unvanlı Arnavutların misafirperverlikleri, *Bulgar Sadık* romanında Sadık'ın bir kahraman gibi Edirne'de karşılanması ve ağırlanması gösteriyor ki Balkanlar'da dini, milleti, görüşü ne olursa olsun misafir Allah'ın bir emaneti olarak görülmüş ve en iyi şekilde ağırlanmıştır. *Güzel Hatice* romanında nikâhın kıyıldığı müjdeleyen kişiye hediye takdim edilmesi, *Akın Yolcuları*

romanında Gökmen'in ağırladığı misafirlerine ayırım yapmadan standart bir uygulama göstermesi, *Yalnız Dönüyorum* romanında Yıldız ve ailesinin Türk askerini misafir etmesi, *Göçmen Ahmet* romanında yazarın misafir odasında ağırlanması, *Ciğerdelen* romanında Sarı Sipahilerin düşmanları Nemselileri misafir etmesi, *Yörük Ali* romanında Mansuroğlu adında bir ağanın evine sığınan komitacıları misafir olduğu için koruması ve onları teslim etmemesi, *Devlet Kuşu* romanında muhacir Bayram'ın fakirliğine rağmen Muteahhit Zülfikar Bey'i misafir etmesi Balkan temalı romanların genelinde misafirperverlik temasının ortak bir motif olduğunu ortaya koymaktadır.

Balkanlar'da dinî hayat; dinî hoşgörü, din çatışmaları ve din değiştirmeler üzerinde temellenmiştir. Dinî çatışmalar, evlilik gibi sosyal meseleler üzerinde etkili olmuş, beraberinde toplumsal baskıyı getirmiştir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Müslüman Rüstem ile Hristiyan Eftimi'nin evlenmek istemesi üzerine gösterilen toplumsal baskı, *Gönüllü* romanında Müslüman Recep Kösö ve Rum Filomene arasındaki ilişkide ailelerin dinî farklılığı kabullenemeyişi, *Henüz 17 Yaşında* romanında Yümni Bey ve Kalyopi arasındaki ilişki, *Balkan Çiçekleri* romanında Demir'in Pavlina'yı kabul etmemesi evlilik hususunda dinî farklılıkların çatışmayı doğurduğunu göstermektedir.

Balkan temalı romanlarda komita ve çetelerin dinî farklılıkları kullanarak çatışmayı körüklemeleri sık göze çarpan bir durumdur. *Osmanoflar* romanında Müslüman Osmanoflar'ın Hristiyan Bulgarların dinî yaşamlarını kısıtladıkları iftirası, komitacı bir Bulgar'ın ağzından ifade edilir. *Bulgar Sadık* romanında Hristiyan misyonerlerin komitacılar vasıtasıyla çıkardıkları dinî çatışmalar, *Yörük Ali* romanında Bulgar komitacıların Osmanlı Bankasını ve camileri bombalamaları dinî çatışmaların sistemli bir şekilde oluşturulduğunu ortaya koymaktadır.

Balkanlar'da dinî hoşgörü her milletin içinde bulunan basiretli kişiler tarafından oluşturulmuş ve desteklenmiştir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Eftimi'nin Rüstem'e yaklaşımı, *Akın Yolcuları* romanında Gökmen'in farklı dinlere mensup insanlara hoşgörülü yaklaşımı romanlarda az da olsa dinî hoşgörüye temas edildiğini göstermektedir.

Balkanlar'ın dinî yapısının kozmopolit olması dinlerarası geçişlerin yaşanmasını beraberinde getirir. Din değiştirmeler, daha çok diğer dinlerden Müslümanlığa geçişler şeklinde evlilik müessesisiyle gerçekleşmiştir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Hristiyan Eftimi'nin Müslüman olması, *Gönüllü* romanında Recep Kösö'nün oğlunun ve eşi

Filomene'nin Müslümanlığa geçmesi, *Ciğerdelen* romanında Nemseli Mariska'nın Mustafa Durakça'yı sevmesi ve Müslüman olması dinî geçişlere örnek olaylardır.

Din görevlileri, Balkanlar'da bir kanaat önderi gibi saygı görmüşler ve toplumu yönlendirmişlerdir. Yazarlar özellikle papazların komitalarla beraber çalıştıklarına dikkat çekmişlerdir. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Papaz Samuel, *Karlı Dağlar (Makedonya)* romanında komitacılarla işbirliği yapan Papaz Kerasimof, *Komitacı Aşk* romanındaki Bulgar papaz bunların arasındadır. Balkan temalı romanlarda görülen imamlar ise eğitici yönü olan, sağduyulu tipler ve siyasetin içinde yer alan, dini fikrine alet eden tipler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *Nadide, Damga, Mesihpaşa İmamı, Yörük Ali* romanında sorumluluk sahibi birinci tip imamlar yer alırken *Akın Yolcuları, Bulgar Sadık* romanlarında ise politize olmuş ikinci tip imamlar yer almaktadır.

Savaşların sürekli yaşandığı Balkanlar'da kutsal mekânlar, ibadethane olmanın yanı sıra karargâh olarak da kullanılmıştır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında barışta ibadethane savaşta karargâh olarak kullanılan Samuel'in manastırı, *Gönüllü, Karlı Dağlar (Makedonya), Yörük Ali* romanlarında kilise ve manastırlar yer alır. Bu kilise ve manastırlar komita ve çetelerin üssü olarak gösterilmiştir. Camiler ise sıradan bir ibadethane olarak değil insanları manen ayakta tutan birer dinî sembol olarak verilmiştir. *Bulgar Sadık* romanında Edirne'deki camilerin Sadık üzerindeki etkisi, *Mesihpaşa İmamı* romanında göçmenlerin sığındıkları cami avlusu, *Yörük Ali* romanında komitacıların dinî sembol olan camilere saldırması, *Sahnenin Dışındakiler* romanında camilerin tahrip edilmesi bu mekânların ibadethane olmasının yanında farklı bir etki gücü olduğunu göstermektedir.

Balkanlar'ı konu edinen romanlarda meşveret kültürü insanların ve toplumların kaderlerini tayin eden, önemli meselelerde çok sık kullanılan bir mekanizmadır. Din adamları başta olmak üzere kanaat önderleri ve ihtiyar meclisiyle meşveret yapılır. *Arnavutlar ve Solyotlar, Komitacı Aşk, Göçmen Ahmet* romanlarında problemlerin çözümünde meşveret mekanizmasının çalıştırıldığı görülmektedir.

Balkanlar'da romanlara yansıyan halk inanışları Anadolu'daki inanışlarla benzerlik gösterir. Halk inanışları; fal bakma, tabiatla ilgili batılı inanışlar, uğur-uğursuzluk, kişilerle ilgili batıl inanışlar, nazar, rüya yorumlama şeklinde alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu inanışlara Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar* ve *Gönüllü* romanlarında

geçen Hıdırellez uygulamalarında temas edilmiştir. *Nadide, Akın Yolcuları, Güzel Hatice, Ciğerdelen, Malkaçoğlu, Cemile* romanlarında da halk inanışlarına temas edildiği görülmektedir.

Balkanlar'da ölüm ve cenaze kültürü dinî hayata göre şekillenmiştir. Romanlarda ölüm, öncesi ve sonrasında uygulanan âdetlerle âdeti somutlaştırılmıştır. Ölüm öncesinde vasiyet ve helallik isteme kültürüne *Arnavutlar ve Solyotlar, Nadide, Cemile* romanlarında temas edilmiştir. Romanlara yansıyan ölüm sonrası uygulamalar ise mevlit, dua okuma, cenaze ve defin işlemlerinden oluşmaktadır.

Savaş kültürünün birinci basamağı olan askere gönderme ve asker duası uygulamalarına *Arnavutlar ve Solyotlar, Şanlı Asker, Dilaver, Tatarcık, Ciğerdelen* romanlarında temas edilir.

Romanlarda şehitlik, çok sık sözü geçen, mukaddes bir makamdır. Anadolu'dan askere giden gençlerin kendilerine hedef olarak koydukları şehitlik makamına *Şanlı Asker, Dilaver, Üç İstanbul, Bulgar Sadık, Yörük Ali* romanlarında temas edilir.

Balkan temalı romanlarda geçen savaşlarda, savaş kurallarına Türklerin dışında diğer milletlerin uymadığı görülmektedir. “Esirlere Muamele” başlığı altında Türk kültüründe yer alan “aman dileyene el kaldırmama” düsturunu şiar edinen Türk askerleri savaş esnasında yaralı, çocuk, ihtiyar ve kadınlara ayrıca teslim olanlara musallat olmazlar. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Tepedenli Ali Paşa'nın savaşta yaptığı canilikler birkaç istisnai örnektir. *Ciğerdelen, Komitacı Aşkı, Tatarcık, Son Gece* romanlarında esirlere hoşgörüyle muamele edilmiştir.

Balkanlar'da “yiğitlik ve kahramanlık”, bazen vatanı terk etmek, bazen savaşta en ön cephede çarpışmak, bazen de savaş meydanında düşmana insanî davranmak gibi çok çeşitli şekillerde tezahür eden soyut bir temadır. *Arnavut ve Solyotlar* romanında Fotos'un vatanı terk etmesinden bir yiğitlik olarak bahsedilirken *Bir Ölü'nün Defteri* romanında Vecdi'nin, *Dilaver* romanında Dilaver'in, *Gün Batarken* romanında Hulki'nin, *Tatarcık* romanında Feridun Paşa'nın, *Murtaza* romanında Kol Ağası Hasan Bey'in savaşta gösterdiği duruş, yiğitlik ve kahramanlık örneğidir. Ayrıca komitacılar ve komitaya karşı savaşan Türk çeteleri de kendi içerisinde uyulması gereken kurallar çerçevesinde kahramanlık ve yiğitlik örnekleri gösterirler. *Komitacı Aşkı* romanında komitacı Anna, çetelere karşı savaşan Mülazım Cevdet Bey, *Cemile* romanında Boşnak Malik Ağa

kahramanca mücadele verirler. Savaşlarda düşmana meydan okuma, farklı bir savaş strateji olarak gösterilen kahramanlık örneğidir. *Vahşi Bir Kız Sevdim*, *Bulgar Sadık*, *Komitacı Aşkı*, *Son Gece* romanlarında kahramanlar düşmana karşı meydan okuyarak kendi taraflarına cesaret aşılamışlardır.

Balkan milletlerinin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen iki temel öge vardır. Bunlardan birincisi Osmanlı hoşgörüsü, diğeri ise Osmanlı düşmanlığıdır. Osmanlı Devleti'nin hoşgörü temelli yönetim anlayışına tarihten birçok örnek vermek mümkündür. Başta Ahmet Mithat Efendi'nin romanları olmak üzere birçok romanda bu hoşgörü, Osmanlı Devleti bünyesindeki diğeri milletleri dinî ve millî vecibeleri rahat bir şekilde yerine getirmesi şeklinde tezahür eder. *Arnavutlar ve Solyotlar*, *Gönüllü*, *Ahmet Metin ve Şirzat*, *Henüz 17 Yaşında* romanlarında Ahmet Mithat Efendi'nin olay akışını keserek verdiği Osmanlı hoşgörüsüyle ilgili tarihî bilgiler yazarın benimsediği Osmanlılık fikrinin bir tezahürü olarak ortaya çıkar. Ayrıca *Son Gece*, *Ciğerdelen*, *Drina'da Son Gün* romanlarında Osmanlı hoşgörüsüne temas edilmiştir.

Balkan konulu romanlarda Osmanlı düşmanlığının komitacıların ve diğeri milletlerin Türklerle ve birbirleriyle olan ilişkilerini belirlediğine dikkat çekilmiştir. Basiretli Bulgarlar, Yunanlar, Rumların bulunduğu ve bunların ilişki seviyeleri tezimizde ayrıca ortaya konulmuştur. Türkleri seven bu insanların, komitaların ve Avrupa devletlerinin sistematik baskılarıyla zamanla nasıl “Türk düşmanı” hâline geldikleri romanlardan hareketle ortaya konulmuştur. Balkan Savaşları'yla beraber sistemli bir şekilde devam eden Türk düşmanlığı, gelecek nesillere bazen din adamları, bazen aile büyükleri bazen de devletler tarafından sistemli bir şekilde aktarılmıştır. *Ahmet Metin ve Şirzat* romanında Preveze'deki papaz, *Hüküm Gecesi* romanında vatansever Ahmet Kerim'in karşısında Despina'nın söylemleri, *Son Gece* romanında Türk askerine duyulan nefret, *Bulgar Sadık* romanında harp akademisindeki komutanın Türklere karşı tavırları Türk düşmanlığının örnekleri olarak görülmektedir.

Türklerin diğeri milletlerle ilişkisini savaşlar belirlemiştir. Balkan Savaşları'na kadar azınlıkları bir bütünün parçası gören yazarlar, bu savaştan sonra romanlarda Türkçülük fikrine doğru bir değişim yaşamışlardır. Türk-Bulgar ilişkisine temas edilen *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Bulgarların Osmanlı yönetimini aramaları, *Osmanoflar* romanında yıllarca kardeş gibi yaşayan Bulgarların Türk düşmanı hâline gelmeleri, *Balkan*

Çiçekleri romanında Demir'in Pavlina ve Nikola adındaki Bulgar arkadaşlarının yanında İvan Manulof adındaki öğretmeninin Türklere ayırım yapmaması, *Bulgar Sadık* romanında Ethem Ruhi Bey'in Türk-Bulgar kardeşliğinden bahsetmesi, *Komitacı Aşk* romanında Mülazım Cevdet Bey'in bir Bulgar köyünde misafir edilmesi, *Güzel Hatice* romanında Bulgarların Türklerle komşuluk ilişkileri göstermesi her milletten basiretli insanların insanî ilişkilere değer verdiklerine işaret etmektedir.

Türk-Yunan ilişkilerini belirleyen temel olay 1897 Türk-Yunan Savaşı'dır. *Gönüllü* romanında savaştan sonra Yankos'un bir Türk düşmanı hâline dönüşmesi, *Şanlı Asker* romanında Raik'in Türk-Yunan Savaşı'na katılması ve Yunanlıların Girit'te Türklere yaptığı mezalim, *Yeşil Gece* romanında Yunanlıların Sarıova'da yaptığı zulüm romanlara yansıyan Türk-Yunan ilişkilerini ortaya koymaktadır.

Türk-Macar ilişkilerine *Malkoçoğlu* ve *Cığerdelen* romanlarında aşk teması üzerinden dostane bir şekilde temas edilmiştir.

Türk-Sırp ilişkileri *Bulgar Sadık* romanında Ethem Ruhi Bey'in Bulgarları Sırların kışkırttığını düşünmesi, İkinci Dünya Savaşı'nı konu alan *Drina'da Son Gün* romanında Sırp çeteci Mariç'in Türklere yaptığı mezalim Sırların isyanların çıkmasında aktif rol aldıklarını göstermektedir.

Türk-Rum ilişkileri Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarına tarihî hoşgörü örnekleri şeklinde yansır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanındaki Fatih döneminde Rumlara gösterilen hoşgörü, Çeşme Faciası'nda Rumların takındığı tavır, *Ahmet Metin ve Şirzat* romanında Vasiliki aracılığıyla Rumlara duyduğu sempatiyi yansıtması Ahmet Mithat Efendi'nin Balkan milletlerini Osmanlı çatısı altında görmek arzusunda olduğunu düşündürmektedir. 1897 Türk-Yunan Savaşı'nı konu alan *Şanlı Asker* romanında Türklerin Rum öğrencileri yangından kurtarmaları Türklerin ne kadar merhametli bir millet olduğunu gösterirken *Girit Kurbanları* eserinde Rumların adadaki az sayıdaki Türk'e yaptıkları mezalim, *Eski Hastalık* romanında Midillili Halil'in ailesine Rumların yaptığı zulüm, *Bulgar Sadık* romanında Sadık'ın yakaladığı Rum esirin kendi milleti hakkındaki itirafları Rumların içindeki Türk düşmanlığını ortaya koymaktadır.

Türklere yapılan baskı ve zulümler komitacıların yaptıkları, Avrupa Devletlerinin savaş esnasında ve sonrasında yaptığı, Osmanlı Devleti görevlilerinin yaptığı baskı ve zulüm olarak üçe ayrılmıştır. Bu baskı ve zulümlerin içinde en vahşi ve insanlık dışı

zulümleri komitacılar yapmışlardır. Komitacılar, bu zulümlerin çoğunda Türkleri Balkanlar'dan göçe zorlayarak hem intikam almayı hem de onların mallarına konmayı amaçlamışlardır. Devlet otoritesinin zayıflığını göstererek halkı sindiren komitacılar farklı baskı ve zulüm yöntemleri uygulamışlardır. Balkanlar'daki savaş aynı zamanda bir nüfus savaşı olduğu için milyonlarca Türk ve Müslümanın ölmesine ve kaçmasına sebep olmuştur. Komitacılar; öldürme, yaralama, kaçırma, mal gasp etme, kundaklama ve hırsızlık; küfür, hakaret, iftira ve tehdit; Türk düşmanlığı ve sabotaj gibi birçok zulüm çeşidi uygulamışlardır. *Nadide, Akşam Güneşi, Vahşi Bir Kız Sevdim, Yeşil Gece, Yalnız Dönüyorum, Karlı Dağlar (Makedonya), Bulgar Sadık, Komitacı Aşkı, Balkan Çiçekleri, Osmanoflar, Mesihpaşa İmamı, Cemile, Yörük Ali, Güzel Hatice* romanlarında komitacıların Türklere karşı öldürme, kaçırma ve yaralama gibi zulümler yaparak onları Balkanlar'dan göçe zorladıkları anlatılmıştır.

Osmanlı Devleti görevlilerinin halka yaptığı baskı ve zulümlerin temel nedenleri arasında; halka karşı keyfî tutumlar, sıkı tedbir alırken yapılan zulümler, görevli subayların devlet içerisindeki karışıklıkları fırsata çevirmek istemeleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Balkanlar'daki faaliyetlerini saymak mümkündür. Osmanlı devlet adamlarının yapmış olduğu hatalardan kaynaklanan toprak kayıpları göçe sebep olmuştur. Balkanlar'daki kendini Osmanlı hisseden Balkan milletleri, yöneticilerin yaptığı hatalardan dolayı Osmanlı Devleti'ne olan güvenlerini kaybederek kendilerini unutulmuş hissetmişlerdir. Bu durum göçmenler üzerinde ümit kırıcı bir etki bırakmıştır. *Gün Batarken, Bulgar Sadık, Karlı Dağlar (Makedonya), Son Gece, Yörük Ali, Komitacı Aşkı* romanlarında yöneticiler ve devlet görevlilerinin devlet adına yaptığı hatalar Balkanlar'daki Türkleri çok zor duruma düşürmüştür.

Savaş esnasında Balkan Devletlerinin yaptığı baskılar ise komitacılara göre çok daha sistemlidir. Yapılan mezalimlere karşı Avrupa devletlerinin sessiz kalmaları, Osmanlı Devleti'ni dünyaya haksızmış gibi göstermeleri ve komitacılara destek vermeleri bunlardan bazılarıdır. *Hüküm Gecesi, Göçmen Ahmet, Yörük Ali, Sahnenin Dışındakiler* romanlarında bu baskı ve zulümlere temas edilmiştir.

Savaş sonrasında Balkan devletlerinin baskı ve zulümleri hayatın her alanına sistemli bir şekilde devlet eliyle yayılmış ve uygulanmıştır. Bu baskı ve zulümler Balkan

Türklerinin dinî ve millî bilinçlerinin kaybetmek istememelerinden dolayı göçle sonuçlanmıştır:

1. Eğitim alanında yapılan baskı ve zulümler *Akın Yolcuları*, *Mesihpaşa İmamı* romanlarında yer almaktadır.
2. Dil, din ve gelenek konusunda yapılan baskı ve zulümler *Şanlı Asker*, *Bulgar Sadık* romanlarında ve *Girit Kurbanları* adlı eserde yer almaktadır.
3. Milliyet alanında yapılan baskı ve zulümlere *Akın Yolcuları* romanında temas edilmektedir.
4. Ekonomi ve iş alanında yapılan baskılara ise *Akın Yolcuları* romanında temas edilmektedir.

Balkan konulu romanlara yansıyan baskı ve zulümlere karşı Balkan milletlerinin kutsal değerlerini koruma yolunda üç özelliği dikkat çekicidir:

1. Milliyetperverlik,
2. Vatanseverlik,
3. Özgürlüğe düşkünlük.

Vatanseverlik ve vatan kavramı Balkanlar ve Balkan Türklerini işleyen romanlarda görülen en belirgin temadır. Türkler başta olmak üzere diğer Balkan milletlerine de yapılan mezalim bu vatanseverliği ve milliyetperverliği beraberinde getirmiştir. Balkan Savaşları sonrasında özgürlüğe düşkünlük, özellikle Türkler başta olmak üzere zulme uğramış Balkan milletlerinin diğer bir ortak vasfıdır. Özgürlüğe düşkünlük, yapılan mezalim oranında milletler üzerinde etkisini göstermiştir. Komita ve çete faaliyetleri başta olmak üzere Avrupa devletlerinin de sistemli destekleri Balkan milletlerinin Osmanlı bünyesinden ayrılmasının temel sebeplerinden biri olmuştur.

Yazarların romanlara yansıttıkları Türklüğe bakışları, dönemin olaylarına ve şartlarına göre değişir. Ahmet Mithat Efendi'yle başlayan Balkan temalı romanlar bu değişen algıyı gözler önüne sermektedir. Balkan milletlerini Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak gören Ahmet Mithat Efendi için Türk kimliği, Osmanlıcılıkla eş değerdir. Roman kahramanlarını bu düşünce etrafında toplayan yazar, *Ahmet Metin* ve *Şirzat*

romanında Osmanlılığı Türklük ve Müslümanlığın bileşimi olarak tanımlar. Bu Türklük algısı Ahmet Mithat'ın *Arnavutlar ve Solyotlar*, *Henüz 17 Yaşında*, *Gönüllü* romanlarına ayrıca Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide* romanına da yansımıştır.

Osmanlıcılık, ilk olarak 1897 Türk-Yunan Savaşı'ndan sonra bir kırılma yaşamıştır. Bu kırılma romanlara da yansır. Bu savaştan sonra Rumlar, romanlarda artık Osmanlı unsuru olarak görülmez. 1897 Türk-Yunan Savaşı'nı konu alan Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* romanında Raik, karşımıza Türklük aşkıyla yanan bir vatansever olarak çıkar. Balkan konulu romanların ekseninin Osmanlıcılıktan Türkçülüğe kaydığı asıl nokta Balkan Savaşları olur. Birçok romana konu olan Balkan Savaşları, Balkan milletlerinin bağımsızlığını ilan etmeye kalkışması sonucunda yazarların Türklük algısı değiştirmiştir. Balkan Savaşları neticesinde yazarların duyduğu ızdırıp, Halide Edib'in *Mev'ud Hüküm* adlı romanında Şinasi'yle, Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* adlı romanında Ahmet Kerim'le âdeta kişilik kazanır. Balkan Savaşları'nı konu alan Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları*, Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* romanında yazarların oluşturduğu kahramanlar milliyetçi karakterlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda Balkan Cephesi'ni konu alan Esat Mahmut Karakurt'un *Son Gece* adlı romanı Türk askeriyle Rumenler arasındaki ilişkileri konu alır. Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* romanında da önceden Bulgar olan Sadık'ın Türklüğü kabul edişi ve Birinci Dünya Savaşı esnasında devlete yaptığı hizmetlerden bahsedilir. Her iki romanda da yazarlar Balkan Savaşları sonrası tüm toplumu etkisi altına almaya başlayan Türkçülük fikrini kahramanları kullanarak göstermişlerdir.

Reşat İleri'nin *Yörük Ali* adlı romanı Türklerin Bulgar çetelerine karşı verdiği mücadeleyi konu almaktadır. Roman boyunca Yörük Ali, Türklerin haklarını savunan, milliyetçi bir karakterdir. *Malkaçoğlu* romanı Türklerin Balkanlar'a yerleştiği süreci konu alan tarihî bir romandır. Romanda Malkaçoğlu'nun şahsında Türk milletinin faziletleri ön plana çıkarılır. *Sahnenin Dışındakiler* romanında Türkçülük fikriyle yetişen İhsan, Balkan faciasının acılarını derinden duyan milliyetçi bir öğretmendir.

Savaşlardan sonra Balkanlar'dan göçmek zorunda kalan muhacirleri konu alan romanlarda da milliyetçilik teması öne çıkar. Orhan Kemal'in *Murtaza* romanında Murtaza her ne kadar kendisiyle alay edilen bir Balkan muhaciri olsa da Türklüğünü ve milliyetperverliğini şehit dayısı Kolağası Hasan Bey'in kanından aldığını her ortamda belirtir.

Balkan milletlerinin yapılan mezalimlere karşı gösterdiği direniş, özgürlüğe düşkün ve vatansever oluşlarından kaynaklanır. *Arnavutlar ve Solyotlar* romanında Tepedenli Ali Paşa'nın karşısında Hristiyan Solyotların verdikleri özgürlük mücadelesi dikkat çekicidir. Güçlünün karşısında haktan yana tavır sergileyen Solyotlar için vatan ve özgürlük kavramları kutsallaşır. Muzaffer Nazikter'in *Girit Kurbanları* adlı eserinde Girit Adası'ndaki az sayıdaki Türk'ün gösterdiği özgürlük mücadelesi ele alınmıştır. Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları* romanında Gökmen, halkı bilinçlendiren bir özgürlük abidesi olarak ortaya çıkmıştır.

Romanlarda göze çarpan en önemli vatanseverlik, savaşta cepheye asker olarak katılma şeklinde tezahür etmiştir. Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker* romanında Raik, 1897 Türk-Yunan Savaşı'na, Halit Ziya'nın *Bir Ölü'nün Defteri* romanında Vecdi, Balkan Savaşları'na, Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* romanında Recep Kösö, cepheye gönüllü olarak katılır. Mizancı Murad'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* adlı romanında Mansur Bey'in savaşa gönüllü katılması, Halide Edib'in *Tatarcık* romanında Feridun Paşa'nın konağa gelen misafirlere anlattığı cephedeki sıkıntıları, *Akşam Güneşi* romanında Subay Nazmi Bey'in Paris'teki askerî ataşeliği bırakıp Edirne'de komitacılara karşı mücadele etmesi, *Son Gece* romanında sevgilisiyle vatani arasında kalan Yüzbaşı Faruk Bey'in vatanını tercih etmesi diğer vatanseverlik örnekleridir. Balkan temalı romanlarda vatanseverlik sadece savaşa katılmaktan ibaret değildir. Fazlı Necip'in *Menfi* romanında Giritli Mustafa, Girit'te Rumlara karşı verdiği mücadeleyle vatanseverlik örneği gösterir. Ayrıca Abdülhamit yönetimine karşı olan Mustafa, Konya'dan yurtdışına Jöntürk göndererek vatana hizmet ettiğini düşünür. Halide Edib'in *Mev'ud Hüküm* romanında Kasım Şinasi doktor olarak cepheye gider. *Hüküm Gecesi* romanında gazeteci Ahmet Kerim, *Üç İstanbul* romanında Dağıstanlı Hoca ve Adnan, fikirleriyle vatanseverlik örneği sergilerler. *Murtaza* romanında görev şuuruyla vatan sevgisini özleştiren Murtaza, kendi doğrularını etrafına direten, abartılı bir tip olarak dikkat çeker. Romanlarda sadece erkek karakterler değil aynı zamanda vatansever kadınlar da çok sayıdadır. *Sözde Kızlar* romanında Balkan faciası sonucunda göçmenlere üzülen Mebrure, *Yalnız Dönüyorum* romanında askerlere yemek hazırlayan Yıldız, *Mev'ud Hüküm* romanında göçmenleri tedavi eden Sara, *Son Gece* romanında vatansızlığın acısını yaşayan Rumen Mariya, *Üç İstanbul* romanında vatani karşılıksız sevdiğini belirten Süheyla, *Mesihpaşa İmamı*

romanında torunlarına vatanseverlik aşıl原因 Balkan muhaciri Pembe Hanım Balkan temalı romanlarda karşımıza çıkan vatansever kadınlardır.

Göç ve muhacirlik, özellikle Türklerin hâkim millet konumundan göçmen konumuna gelme serüveni içerisinde ele alınmıştır. Balkanlar'da Türk ve Müslümanların yaşadığı hemen her ülkeden Türkiye'ye kitlesel göçler yaşanmıştır. Balkan temalı romanlara yansıyan göç, vatana dönüş tarzındadır. Balkan Türklerinin tamamı yüzyıllardır yaşadıkları bu toprakların kendi vatanları olduğu inancındadırlar. Atalarının mezarlarının bulunduğu, çocukluklarının geçtiği, karınlarının doyduğu, iş gücü sahibi oldukları, çalışıp çabalayarak geliştirdikleri memleketlerini bırakıp buralardan göçmek istemezler. Göçmemek için son ana kadar direnen Balkan Türkleri hayatlarını ve hürriyetlerini tehlikede gördükleri zaman göçmeye başlarlar. Bu göç, romanların birçoğuna zorunlu göç şeklinde yansımıştır. Her ne kadar göç zorunlu hâle gelse de aileler arasında bu konuda bir ikilik meydana gelmiştir. Bir kısım Balkan Türkleri Balkanlar'ı terketmemişlerdir.

Çeşitli aşamalardan oluşan göç, ilk olarak hazırlık süreciyle başlar. Bu hazırlıklar daha çok sahip oldukları malların elden çıkarılması ve zihinsel anlamda bir hazırlık sürecidir. Bu hazırlık sürecinde Balkan Türkleri bıraktıkları bu topraklara geri döneceklerine inanırlar. Bu yüzden mallarını ya oradaki Türklere ya da tanıdıkları azınlıklara satarlar veya emanet ederler. Bir kısmı da Balkanlar'a geri döneceklerini hayal ederek yanlarına tapularını dahi alırlar. *Gönüllü* romanında Yenişehir'deki arazilerini satmayan Recep Köse, *Akın Yolcuları* romanında Gökmen, *Güzel Hatice* romanında Hacı Hasan Ağa bu süreci bütün zorluklarıyla yaşarlar.

Göç yolu, çileler ve kayıplarla doludur. Romanlara yansıyan göç yolu sıkıntıları içinde ilk dikkat çeken nokta komitacıların muhacir kabilelerine saldırımlarıdır. Göç esnasında en çok kadınlar ve çocuklar zarar görmüşlerdir. Kadınlara komitacıların tecavüz etmesi sıradanlaşırken ağır göç koşulları beraberinde hastalıkları getirmiştir. Bu hastalıklar ilk olarak çocukları vurmuş ve çok sayıda çocuk vefat etmiştir. Göçtükleri yerlerde rahat ve huzurlu bir hayat süren Türkler, göç sürecinde kuru ekmeğe muhtaç hâle gelmişlerdir. *Yeşil Gece* romanında Cabir Bey ve ailesi, *Akın Yolcuları* romanında Gökmen ve ailesi, *Üç İstanbul* romanında Adnan ve diğer muhacir aileler, *Mesihpaşa İmamı* romanında Halis Efendi'nin kaynanası Pembe Hanım ve cami avlusundaki muhacir aileler, *Cemile* romanında Malik Ağa ve ailesi, *Yörük Ali* romanında Anadolu'ya göç eden Rumelili

aileler, *Güzel Hatice* romanında Hacı Hasan Ağa ve ailesi, *Miras* romanında Şefik Bey'in evini kiralayan göçmenlerin göç anıları Balkan milletlerinin göç esnasında tüyler ürpertici bir insanlık dramına maruz kaldıklarını göstermektedir.

Balkan temalı romanlarda Balkan muhacirlerinin Türkiye'de karşılaştığı zorluklara da ayrıntılarıyla temas edilir. Türkiye'de yaşanan sıkıntılar altı başlıktan oluşmaktadır:

1. Kültürel-Sosyal Uyuşmazlıklar, Ötekileştirme ve Hakaret

Balkan muhacirlerinin Türkiye'ye uyum süreleri bir hayli zaman almış ve muhacirler ötekileştirmeye maruz kalmışlardır. Ötekileştirmeyi ve hakareti tetikleyen en önemli unsurların başında kültürel uyumsuzluklar gelir. Göçmenler dilleri ve farklı kültürleriyle ilk zamanlar ciddi bir kimlik problemi yaşamışlardır. Misafirperver Anadolu halkının çok az bir kısmı da göçmenleri düşman ve gavur olarak görmüşlerdir. Göçmenlerin özellikle İstanbul, Adana gibi belli bölgelere yerleşmeleri beraberinde salgın hastalıkları ve pahalılığı getirmiş yerli halkın küçük bir kısmı bu durumlardan dolayı göçmenleri ötekileştirmişlerdir. *Sözde Kızlar* romanında Mebrure'nin katılmak zorunda kaldığı partide üst tabaka insanların muhacirleri aşağılamaları, *Ayaşlı ve Kiracıları* romanında muhacir hizmetçiler Halide ve Zinet'e karşı takınılan tavır, *Göçmen Ahmet* romanında Makedonya'dan Edirne'ye yerleşen Göçmen Ahmet'i ilk zamanlarda halkın dışlaması, *Tatarcık* romanında göçmenlere ikinci sınıf insan olarak bakılması, *Bu Bizim Hayatımız* romanında Balkan muhaciri hizmetli Hüsniye ve konaktaki diğer göçmen kızların karşılaştıkları muamele, *Âvare Yıllar* romanında Giritli göçmen kızın evleneceği delikanlının babaannesi tarafından dışlanması, *Cemile* romanında Cemile'yi istemeye gelenlerin muhacirleri fakir olmalarından dolayı küçümsemeleri, *Murtaza* romanında Murtaza'nın dengesiz tavırları dolayısıyla fabrikada Murtaza ve muhacirlere duyulan nefret, *Güzel Hatice* romanında Türkiye'de çöpçülük yapan Hacı Hasan Ağa'ya amirinin hakaret etmesi göçmenlerin maruz kaldıkları ötekileştirme ve hakaret örnekleridir.

2. Ekonomik Sıkıntılar, Açlık, Barınma Sorunu

Göçmenlerin yaşadığı sıkıntıların başında ekonomik sıkıntılar gelir. Bu sorun sağlık, kültürel yozlaşma, aile dağılmaları gibi diğer sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Can güvenliğinden dolayı hızlı bir şekilde göç etmek zorunda kalan göçmenler, değerli eşyalarını Balkanlar'da bırakmak zorunda kalmışlardır. Göç esnasında yanlarına aldıkları eşyaları ise komitacılara kaptırmışlar, Anadolu'ya geldiklerinde kuru ekmeğe muhtaç hâle

gelmişlerdir. *Nimetşinas* romanında Neriman ve annesinin konaklarda iş araması, *Sözde Kızlar* romanında Mebrure'nin Bursa ve İstanbul sokaklarında gördüğü göçmenlerin açlık sefaleti, *Damga* romanında İffet'in sahip çıktığı kimsesiz göçmen çocuk, *Yeşil Gece* romanında Yunanlıların Sarıova'da şehit ettiği muhacir Komiser Kazım Efendi'nin ailesinin yaşadığı maddi sıkıntılar, *Ayaşlı ve Kiracıları* romanında Balkan muhaciri hizmetli Halide'nin hamile kalması sonucu çektiği sıkıntılar, *Akın Yolcuları* romanında Gökmen'in İstanbul'da pasaport işlemleri esnasında yaşadığı maddi sıkıntılar, *Üç İstanbul* romanında İstanbul sokaklarında açlık ve sefalet içinde yardım bekleyen Balkan muhacirlerinin durumu, *Mesihpaşa İmamı* romanında cami avlusundaki göçmenlerin içler acısı hâli, *Bu Bizim Hayatımız* romanında Hüsnîye ve göçmen kızlarının her türlü sıkıntıya göğüs gererek konakta hayata tutunma mücadeleleri, *Sahnenin Dışındakiler* romanında Balkanlar'da müreffeh bir hayat yaşayan Sündüs Hanım ve Selahattin Bey'in çektiği ekonomik sıkıntılar, *Murtaza* romanında Murtaza ve ailesinin yaşadığı geçim sıkıntısı, *Güzel Hatice* romanında Hacı Hasan Ağa ve ailesinin Türkiye'de yaşadığı sıkıntılar, *Miras* romanında Şefik Bey'in evini kiralayan muhacirlerin yaşadığı sıkıntılar, *Devlet Kuşu* romanında muhacir Mehmet ve Bayram'ın İstanbul'da yaşadığı şartların ağırlığı göçmenlerin Türkiye'de karşılaştığı ekonomik sıkıntıları ortaya koymaktadır.

3. Memleket Hasreti ve Gurbet

Balkan temalı romanlarda evlerini, malları ve akrabalarını Balkanlar'da bırakan göçmenlerin gurbet acısını yaşamalarına temas edilmiştir. Göçmenlerin yoğun olarak belli bölgelere yerleşmeleri yerleşim bölgelerinde göçmen semtleri kurulmasına sebep olmuştur. Gurbette bir arada bulunma isteği gurbetin acısını dindirmemiştir. *Nimetşinas* romanında Neriman, *Sözde Kızlar* romanında Rumeli'ye olan özlemini kartpostallarla gideren Fahri, *Ayaşlı ve Kiracıları* romanında Rumeli'den mübadele sonucunda Türkiye'ye yerleşen, dinlediği hikâyelerle memleket hasretini gideren Hasan Bey, *Eski Hastalık* romanında Midilli'ye olan hasretini dillendiren Tayfa Halil, *Göçmen Ahmet* romanında Edirne'nin işgali esnasında Makedonya'ya özlem duyan Ahmet, *Sahnenin Dışındakiler* romanında mutsuzluklarını Rumeli'den ayrı kalmasına bağlayan Sündüs Hanım ve eşi Selahattin Bey, *Cemile* romanında Boşnak muhacir Tetka Bielka'nın Cemile'nin söylediği Rumeli türküsünü işitmesiyle Balkanlar'ı hasretle hayal etmesi, *Devlet Kuşu* romanında Balkan muhaciri Mehmet ve Bayram'ın bir araya geldiklerinde Rumeli'yi konuşmaları, muhacirlerin romanlara yansıyan memleket hasretlerine çarpıcı birer örnektir.

4. Sisteme Yönelik Uyuşmazlıklar

Balkanlar'dan Türkiye'ye göçten sonra katıldıkları yeni devletin işleyişini bilemeyen göçmenler resmî işlerde de zorlanmışlardır. *Ayaşlı ve Kiracıları* romanında mübadil Hasan Bey'in devlet tarafından verilen arsa hususunda resmî işleri takip edememesi ve bu yolda vefat etmesi, *Akın Yolcuları* romanında Gökmen'in İstanbul'a geldikten sonra vize sorununu çözememesi gibi durumlar göçmenlerin resmî işlemlerde zorlandıklarını ortaya koymaktadır.

5. Sağlık Sorunları

Savaş, göç ve açlık beraberinde bulaşıcı hastalıkları getirmiştir. Sağlık sorunu yaşayan ve vefat eden göçmenler çocuklarına da rahat bir yaşam hazırlayamamışlardır. *Ayaşlı ve Kiracıları* romanında hizmetçi Halide'nin sürekli sağlık sorunlarıyla boğuşması, *Akın Yolcuları* romanında göç esnasında hastalıkla boğuşan Gökmen'in İstanbul'a geldikten sonra vefat etmesi ve iki çocuğunu kimsesiz bırakması, *Üç İstanbul* romanında Balkan muhaciri Adnan'ın teyzesinin veremden ölmesi, *Mesihpaşa İmamı* romanında göçmenlerin cami avlusuna yerleşmek zorunda kalmaları ve bulaşıcı hastalığa yakalanmaları, *Murtaza* romanında parasızlıktan dolayı muayene ettirilemeyen Murtaza'nın annesinin vefat etmesi Balkan muhacirlerinin sağlık sorunlarından dolayı ölüm ve hastalıkla boğuştuklarını göstermiştir.

6. Aile Çözümleri

Aile büyüklerinin kaybedilmesi ve ekonomik sıkıntılar aile çözümlerini beraberinde getirmiştir. *Akın Yolcuları* romanında Gökmen'in vefat etmesi üzerine kızı Sevim'in evlatlık verilmesi ve kimsesizlikten ötürü başına gelen sıkıntılar, *Cemile* romanında Boşnak muhaciri Muy'un kızını kaçırmaları ve kızın hayatının kararması göstermektedir ki aile çözümleri ikinci kuşak göçmenlerin yaşamlarını derinden etkilemiştir.

7. Kültürel Yozlaşma ve Ahlaki Çöküntü

Ekonomik sıkıntılar ve aile dağılmaları beraberinde kültürel yozlaşma ve ahlaki çöküntüyü getirmiştir. Özellikle kadın göçmenlerin bir kısmı sahipsizlik ve parasızlık sebebiyle cinsel bir meta olarak görülmüşlerdir. Bu bakış açısı işsiz ve aç kalan kadın göçmenleri ahlaki çöküntüye uğratmıştır. *Ayaşlı ve Kiracıları* romanında Balkan muhacir

Halide'nin ekonomik sıkıntılardan dolayı kötü yola düşmesi, *Üç İstanbul* romanında Tevfik Hoca'nın umumhaneye düşen Uranya ile olan diyalogları, *Ciğerdelen* romanında Haşmet'in Canzi'ye karşı ahlaksızca davranışları, *Mesihpaşa İmamı* romanında Balkan muhaciri Şakir Ağa'nın oğullarının kahvehanede kumar oynatması, *Cemile* romanında Malik Ağa'nın oğlu Sadri'ye verdiği nasihatler, *Murtaza* romanında Murtaza'nın oğlu Hasan'ın istediği gibi yetişmemesi, *Miras* romanında Şefik Bey'in evini kiralayan göçmenlerin yaşadığı ekonomik sıkıntılar sonucunda ahlaki erdemlerini kaybetmeleri ve kaldıkları eve zarar vermeleri, *Devlet Kuşu* romanında Avare Mustafa'ya zengin kız Hülya'yla evlenmesi için baskı yapan çevresinin parayı, ahlaki erdemlere tercih etmesi ahlaki erdemlerini kaybeden göçmenlerin kültürel yozlaşmaya da uğradıklarını göstermektedir.

Balkan coğrafyasında savaşların sürekli yaşanması Türkiye'ye göçleri beraberinde getirmiştir. Devlet imkânlarının kısıtlı olması, göçmenlerin sahip oldukları her şeylerini kaybetmeleri göçten sonraki yaşamlarını daha da trajik hâle getirmiştir.

Balkan temalı romanlarda misafirperver Türklerin, göçmenlere ellerinden geldiği kadar yardımcı olmaya çalıştıkları vurgulanır. *Nimetşinas* romanında Talat Hanım'ın göçmen kızı Neriman'a sahip çıkması, *Mev'ud Hüküm* romanında Doktor Şinasi'nin eşi Sara'nın İstanbul'daki muayenehanesini göçmenlere açması ve onların her ihtiyaçlarını karşılamaya çalışması, *Sözde Kızlar* romanında Nadir'in Mebrure ve diğer Balkan muhacirlerin resmî işlerini takip etmesi, *Damga* romanında sabıkalı İffet'in hapisten çıktıktan sonra Sabri adındaki göçmen çocuğunu sokaktan kurtarması ve eğitimini alması için yurda yerleştirmesi, *Üç İstanbul* romanında İngiliz Said Paşa'nın 157 göçmeni konağında ağırlaması, *Mesihpaşa İmamı* romanında İmam Halis Efendi'nin yaşamını cami avlusuna sığan Balkan muhacirlerine yardım etmeye adanması, aynı romanda Halis Efendi'nin oğlu Abdullah ve arkadaşlarının göçmenlere yardım etmeleri devletin dışında misafirperver Türklerin de muhacirlerin yardımına koştuğunu göstermektedir.

Balkan temalı romanlarda göç sonrası göçün acılarını sırtlayan birinci kuşak göçmenler, verdikleri onurlu hayat mücadelesiyle yeni nesil göçmenlere müreffeh bir hayat zemini hazırlamışlardır. Aç kalmalarına rağmen dilenmeyi kabullenmeyen Balkan göçmenlerinin çalışkanlık temel şiarı olmuştur. Muhacirler, Balkanlar'dan göç ederken düşman zulmü altında namus, iffet gibi manevi değerlerini korumaya çalışmışlar, bunu her

türlü zorluğa rağmen Türkiye’de de devam ettirmişlerdir. Türkiye’de uğradıkları haksızlıklar karşısında haklarını savunmuş, kadınıyla erkeğiyle daima dirayetli olmuşlardır. Göç eden ilk nesil göçmenler ikinci kuşağın rahat bir ortamda yaşaması için kendilerini feda etmişler; çalışkanlık, dürüstlük ve ahlaki hasletleri çocuklarına miras bırakmışlardır. *Nimetşinas* romanında Balkan muhaciri Neriman çalışkanlığı ve ahlakıyla Talat Hanım tarafından hizmetlilere örnek gösterilir. Ayrıca konağın beyefendisi Nihat Bey’in Neriman’a âşık olması üzerine Neriman’ın Talat Hanım’ın ricasına rağmen bu teklifi ahlakına yakıştıramadığı için reddetmesi, *Sözde Kızlar* romanında Mebrure’nin Behiç’in askıntılıkları ve konaktaki sosyete ortamına rağmen ahlakının ve namusunu koruması, *Dudaktan Kalbe* romanında Şem’i Dede’nin el ekmeğine muhtaç olmayarak onurlu bir yaşam mücadelesi vermesi, *Yeşil Gece* romanında Balkan muhaciri Öğretmen Ali Şahin’in yanlış din algısı hususunda verdiği mücadele, aynı romanda Cabir Efendi gibi diğer Balkan muhacirlerinin de bildiğı doğrular uğruna bedel ödemeye hazır olmaları, *Ayaşlı ve Kiracıları* romanında Balkan muhaciri Hasan Bey’in çektiğı sıkıntılara rağmen kızı Selime Hanım’ı kültürlü, aydın bir kişi olarak yetiştirmesi, *Bu Bizim Hayatımız* romanında çalışkanlığı, ahlakı ve tavırlarıyla göçmen kızlarının ideali olan Balkan muhaciri Hüsnîye’nin dirayetli bir yaşam sergileyerek oğulları Ali ve Ömer’i okumuş, aydın bir vatandaş olarak yetiştirmesi, *Sahnenin Dışındakiler* romanında Balkan muhaciri Sündüs Hanım ve Selahattin Bey’in kızları Sabiha’yı Batı tarzı eğitim alan, dirayetli bir kız olarak yetiştirmeleri, *Âvare Yıllar* romanında Giritli muhacir kızın çalışkanlığı ve namusa düşkünlüğü, *Cemile* romanında Boşnak muhaciri Malik Ağa’nın mahalledeki herkesin yardımına koşması ve cömert olması, aynı romanda Cemile’nin sevdiği için Çopur Halil’in maddi tekliflerini reddetmesi, *Murtaza* romanında Murtaza’nın doğruluk ve çalışkanlıktan taviz vermemesi, ayrıca romanın genelinde tembel bir göçmen tipine rastlanılmaması, *Devlet Kuşu* romanında Zülfikar Bey’in Arnavut Mehmet ve Bayram’ın işlerini namusları kadar değer verdiklerini ve emanet ehli olduklarını söylemesi, Memet’in oğlu Avare Mustafa’nın babasına karşı saygıda kusur etmemesi yeni nesil göçmenlerin ahlaki erdemlerini zor hayat şartlarına rağmen korumaya çalıştıklarının ve çocuklarına miras bıraktıklarının göstergesidir.

“1872-1960 Türk Romanında Balkanlar ve Balkan Türkleri” adlı çalışmamızda incelenilen 88 yıllık romanımızda doğrudan ve dolaylı olarak 49 romanda Balkanlar’a temas edilmesi, milyona yakın soydaşımızı kaybettiğimiz acıların ve zulümlerin hiç eksik

olmadığı Balkan coğrafyasının romanımızda yeterince yer almadığını göstermektedir. Yüzyıllar boyunca yaşadığımız maddi ve manevi her türlü bağ ile bağlı bulunduğumuz ata topraklarımızdan sökülüp atılmamız nihayetinde yüz yıllık mazisi olan çok acı bir tecrübedir. İnsanî, tarihî, askerî, sosyal ve siyasi çok boyutlu bir dram olan Balkan bozgunu, Balkan coğrafyasında bırakılan kültürel miras, Balkanlar'ın şekil verdiği Türk kimliği, muhacirlerin yaşadıkları bin bir sıkıntı anlatıya dayalı bir tür olan ve gerçek hayattan beslenen roman için son derece zengin bir malzeme ihtiva etmektedir. 1960 yılına kadar yazılan romanlarda bu malzemenin yeterince kullanılmaması yazarların konuya ilgisizliklerinden çok yaşanan acıların ve Balkan realitesinin hafızalarda tazeliğini korumasıyla açıklanabilir. Zira böyle bir realiteye roman yazarlarının kayıtsız kalması elbette mümkün değildir. Konunun hafızadaki tazeliği kaybolmaya başlayıp araya estetik mesafe girince yazarlar sonraki kuşaklara Balkanlar ve Balkan Türkleri realitesini edebi eser vasıtasıyla aktarmanın gerekliliğini fark etmişler ve bu temi işleyen roman sayısında 1960 sonrasında büyük bir artış olmuştur.

1960'a kadar Balkan temalı romanlarda Balkanlar'daki kültürel unsurlar ön plandayken göç, muhacirlik ve yaşanan acılara yeterince temas edilmemiştir. 1960'tan sonraki romanlarda ise yazarlar göç ve kaybı ön plana çıkararak çarpıcı olaylar sunmuşlardır. 1970 sonrasında Sevinç Çokum'un *Bizim Diyar*(1978), *Kırmalı Etekler*(2014), Necati Cumalı'nın *Viran Dağlar*(1994), Mehmet Türker'in *Bozgun Zamanı*(2006), İsmail Bilgin'in *Elveda Balkanlar* (2007) adlı romanlarında Balkanlar'dan göç ve yaşanan acılar romanın ana temasını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

I. İNCELENEN ROMANLAR

- ADIVAR Halide Edib, **Tatarcık**, 1.b., Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1938.
- ADIVAR Halide Edib, **Mev'ud Hüküm**, 1.b., Y.y.y, İstanbul, 1920.
- ADIVAR Halide Edib, **Ateşten Gömlek**, 1.b., Teşebbüs Matbaası, İstanbul, 1339.
- AHMET Mithat Efendi, **Gönüllü**, TDK Yayınları, Ankara, 2000.
- AHMET Mithat Efendi, **Arnavutlar ve Solyotlar**, TDK Yayınları, Ankara, 2002
- AHMET Mithat Efendi, **Ahmet Metin ve Şirzat**, TDK yayınları, Ankara, 2013.
- AHMET Mithat, **Henüz 17 Yaşında**, haz. Nuri Sağlam, (1. baskı 1881), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- AYVERDİ Sâmiha, **Mesihpaşa İmamı**, 1.b., Gayret Kitabevi, İstanbul, 1948.
- BALKANLI Hüsniye, **Güzel Hatice**, 1.b., Hüsniye Tabiat Matbaası, İstanbul, 1958.
- BAYSAL Faik, **Drina'da Son Gün**, 1.b., Sinan Yayınları, İstanbul, 1972.
- EROL Safiye, **Ciğerdelen**, 1.b., Becid Basımevi, İstanbul, 1946.
- ESENDAL Memduh Şevket, **Ayaşlı ve Kiracıları**, 1.b., Vakit Matbaası, İstanbul, 1934.
- ESENDAL Memduh Şevket, **Miras**, 1. B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.
- GÜNTEKİN Reşat Nuri, **Damga**, 1.b., Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1924.
- GÜNTEKİN Reşat Nuri, **Yeşil Gece**, 1.b., Akşam Matbaası, İstanbul, 1928.
- GÜNTEKİN Reşat Nuri, **Eski Hastalık**, 1.b., Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1925.
- GÜNTEKİN Reşat Nuri, **Dudaktan Kalbe**, 1.b., Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1923.
- GÜNTEKİN Reşat Nuri, **Akşam Güneşi**, 1.b., Maarifet Matbaası, İstanbul, 1926.
- GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, **Nimetşinas**, 1.b., İkdâm Matbaası, İstanbul, 1319.
- İLERİ Reşat, **Yörük Ali**, 1.b., Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1953.
- KARAKURT Esat Mahmut, **Son Gece**, 1.b., İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1942.

- KARAKURT Esat Mahmut, **Vahşi Bir Kız Sevdim**, 1.b., İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1942.
- KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, **Hüküm Gecesi**, 1.b., İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul, 1927.
- KARAY Refik Halit, **Bu Bizim Hayatımız**, 1.b., Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1950.
- KEMAL Orhan, **Âvare Yıllar**, 1.b., Varlık Yayınları, İstanbul, 1950.
- KEMAL Orhan, **Murtaza**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1969.
- KEMAL Orhan, **Devlet Kuşu**, 1.b., İstanbul Matbaası, İstanbul, 1958.
- KEMAL Orhan, **Cemile**, 1.b., Varlık Yayınları, İstanbul, 1952.
- KORAY Kenan Hulusi, **Osmanoflar**(Haz: İnci Enginün), 1.b., Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
- KOZANOĞLU Abdullah Ziya, **Malkoçoğlu**, 1.b., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1944.
- KUNTAY Mithat Cemal, **Üç İstanbul**, 1.b., Gayret Kitabevi, İstanbul, 1948.
- MİZANCI Murad, **Turfanda mı Yoksa Turfa mı**, 1.b., Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1308.
- MUZAFFER Nazikter, **Girit Kurbanları**, 1.b., Edeb Matbaası, İstanbul, 1329.
- NECİP Fazlı, **Dilaver** (Haz. Erol Ülgen), 1.b., Akçağ Yayınları, , Ankara, 2005.
- NECİP Fazlı, **Menfi**, 1.b., Y.y.y, Selanik, 1909.
- NİHAL Şukûfe, **Yalnız Dönüyorum**, 1.b., Kenan Kitabevi, İstanbul, 1938.
- PERİM Behçet, **Balkan Çiçekleri**, 1.b., Akın Basımevi, İstanbul, 1938.
- PERİM Mehmet Behçet, **Göçmen Ahmet**, 1.b., İkaz Basımevi, Afyon, 1955.
- SAFA Peyami, **Sözde Kızlar**, 1.b., Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1341.
- SERTOĞLU Murat, **Komitacı Aşkı**, 1.b., Sertoğlu Kitabevi, İstanbul, 1943.
- TALU Ercüment Ekrem, **Gün Batarken**(Haz. Rahim Tarım), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, **Sahnenin Dışındakiler**, 1.b., Büyük Kitaplık Yayınları, İstanbul, 1973.

TEK Müfide Ferid, **Pervaneler**, 1.b., Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340.

TEPEDENLİOĞLU Nizamettin Nazif, **Karlı Dağlar (Makedonya)**, 1.b., Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1945.

TUNA M.Yalçın, **Akın Yolcuları**, 1.b., Kader Basımevi, İstanbul, 1936.

UŞAKLIGİL Halit Ziya, **Bir Ölünün Defteri**, 1.b., Hizmet Matbaası, İzmir, 1307.

YALÇIN Hüseyin Cahit, **Nadide**, 1.b., Âlem Matbaası, İstanbul, 1308(1891)

SERTOĞLU Murat, **Bulgar Sadık**, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1966.

ZÜHTÜ Aptullah, **Şanlı Asker 1313(1897) Türk -Yunan Savaşı Dömeke Zaferi**, 1.b., Mihren Matbaası, İstanbul, 1315.

II. YARARLANILAN ESERLER

ADIVAR Halide Edib, **Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri**, Can Yayınları, İstanbul, 2009.

ADIVAR Halide Edib, **Mor Salkımlı Ev**, Can Yayınları, İstanbul, 2014.

AFYONCU Erhan, **1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu 4**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.

AĞANOĞLU H.Yıldırım, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi: Göç**, 8.b., İz Yayıncılık, İstanbul, 2013.

AKDAĞ Emin, **Şahitlerin Dilinden Unutulan Büyük Göç 1923 Türk- Yunan Nüfus Mübadelesi**, Zaman Kitap, İstanbul, 2005.

AKSAN Doğan, **Her Yönüyle Dil I** (Ana Çizgileriyle Dilbilim), TDK Yayınları, Ankara, 1998.

AKSUN Ziya Nur, **Osmanlı Tarihî, Osmanlı Devleti’nin Tahlili ve Tenkitli Siyasi Tarihî**, C. IV, İstanbul, 1994.

AKŞİN Sina, **Türkiye Tarihî** C.III, Osmanlı Devleti, 1600-1908, Cem Yayınevi, İstanbul, 6. Basım, Şubat 2000.

AKŞİN Sina, **31 Mart Olayı**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1970.

- AKTEPE Münir, “XIV ve XV. Asırlarda Rumeli’nin Türkler Tarafından İskânına Dair”, **Türkiyat Mecmuası X**, İstanbul, 1953, ss. 299-312.
- AKYOL Taha, **Rumeli’ye Elveda**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.
- AKYÜZ Kenan, **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995.
- ALP İlker, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878 -1889)**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990.
- ALP Suat, “Balkanlar’da Osmanlı Dönemi Maddi Kültür Mirası Evreni”, **Millî Folklor Dergisi**, Sayı 121, 2012.
- ALPARSLAN Şenol, **Bosna’da Türk Kültürünün İzleri**, Genel Kurmay Ataşe ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2008.
- ALTAN Ahmet, **Kılıç Yarası Gibi**, 4.b., Can Yayınları, İstanbul, 2001.
- ANDONYAN Aram, **Balkan Savaşı**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- ANDRIÇ İvo, **Drina Köprüsü**, çev. Hasan Ali Ediz, Nuriye Müstakimoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- ARGUNŞAH Hülya, **Bir Cumhuriyet Kadını Şükûfe Nihal**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.
- ARGUNŞAH Hülya, **Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Şiirler, Mensur Şiirler, Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar**, 1.b., Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.
- ARMAOĞLU Fahir, **Siyasi Tarih (1879-1960)**, Alkım Yayınları, Ankara 1975.
- ATALAY İbrahim, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2000.
- ATASE Resmî Yayınları, **Balkan Harbi (1912-13) 1**, Ankara 1970.
- ATAY Falih Rıfkı, **Roman**, İstanbul Akşam Matbaası, İstanbul, 1932.
- ATAY Falih Rıfkı, **Çankaya**, Buteş Yayınları, İstanbul, 1984.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, **İkinci Adam I**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, **Enver Paşa**, Cilt I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1970.

- AYHAN Sacit, **Türk Romanında Azınlıklar (1872-1950)**, Özgür Yayınları, İstanbul, 2014.
- AYVAZOĞLU Beşir, **Malik Aksel: Evimizin Ressamı**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2011.
- AYVERDİ Sâmiha, **Türk Rus Münasebetleri ve Muharebeleri**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1970.
- BAĞIRGAN Sedat, Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Manisa, 2008.
- BAHADIR Gürbüz, **Batı'dan Doğu'ya Uzanan Çizgide Türkler ve Balkanlar**, Çizgi Kitap, Konya, 2002.
- BAHAR Halil İbrahim (Editör), **Sosyoloji**, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2012.
- BARDAKÇI İlhan, **İmparatorluğa Veda**, Hülbe Yayınları, İstanbul, 1985.
- BARKAN Ömer Lütfi, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, Hamle Yayınları, İstanbul 1994.
- BAŞTAV Şerif, “Avrupa Hunları”, **Türkler I. CİLT**, Yeni Türkiye Yayınları, ss.853-886.
- BAYRAKTAR Zülfikar, “Balkanlar’da Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi”, **Karadeniz Araştırmaları**, Kış, Sayı 36, 2013, ss. 182.
- BAYUR Yusuf Hikmet, **Balkan Savaşları I**, Kısım 2, Cumhuriyet Yayınları, Ankara, 1983.
- BEYATLI Yahya Kemal, **Çocukluğum Gençliğim Edebî ve Siyasi Hatıralarım**, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1973.
- BEYOĞLU Süleyman, “Girit Göçmenleri (1821-1924)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 2**, İstanbul 2000, ss.123-138.
- BIYIK Mahmut, **Türk Romanında Rumeli(1888-2008)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2013.
- BİLGE Levent, **Türk Romanında Savaş Sonrasında Anadolu'ya Göçler**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2006.

- BORATAV Pertev Naili, **Yüz Soruda Türk Folkloru**, 3.b., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1994.
- BORATAV Pertev Naili, **Yüz Soruda Halk Edebiyatı**, 3.b., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1994.
- ÇAY M. Abdülhalûk, “Bulgaristan Olayları ve Türk Meselesi”, **Türk Kültürü**, Sayı 263, Ankara Mart 1985, ss. 154.
- ÇAY M. Abdülhalûk, **Hıdırellez: Kültür-Bahar Bayramı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- ÇIKLA Selçuk, “*Divan Şiirindeki Sevgili Tipini Alaya Alan Bir Roman Yahut Hüseyin Cahit’in Nadide’si*”, **Yedi İklim Dergisi**, Temmuz, 2001, ss.48-50.
- DELİORMAN Altan, **Türklere Karşı Ermeni Komitacıları**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1973.
- DOĞAN İsmail, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar**, Pagema Yayıncılık, Ankara, 2002.
- DOĞAN Mehmet, “Rumeli”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.I, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- DURSUN Haluk, **Nil’den Tuna’ya Osmanlı**, 3.b., Timaş Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- EMİL Birol, **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası I**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984.
- ENGİNÜN İnci, **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e 1839-1923**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006.
- ENGİNÜN İnci, “Türk Edebiyatında Balkanlar”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtlarından Bugünkü Türk Dünyasına**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2013, ss.69-97.
- ENGİNÜN İnci, **Halide Edib Adıvar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007.
- ENGİNÜN İnci, **Mukayeseli Edebiyat**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.
- ERCAN Emine Hilal, “Balkanlar’da Gökyüzü ile İlgili İnanışlar ve Halk Takvimi”, **Millî Folklor**, Yıl 18, Sayı 69, 2006, ss. 77-78.

- EREN İsmail, “Üsküp’te Hıdrellez Âdetleri ve Kiril Harfleriyle Yayımlanmış Üsküp Manileri” **Halk Kültürü Derleme Araştırmaları/3**, Ankara 1984.ss.?
- EREN Metin, “Türk Kültüründe Ölüm ve Toprakla İlgili İnanış ve Ritüeller”, **Arca Turcica**, Yıl IV, Sayı 1, Ocak 2012, s. 263.
- ERSOY Mehmet Akif, **Safahat**, haz. Ömer Faruk Huyugüzel-Rıza Bağcı-Fazıl Gökçek, Feza Yayıncılık, İstanbul, y.t.y.
- GİAKOUMİS Konstantinos, “Osmanlıların Otronto ve Apulia Seferi(1480-1481)”, **Türkler**, 9.cilt, s. 693.
- GÖKALP Ziya, **Türk Medeniyet Tarihi**, (Hazırlayan: Yalçın Toker), Toker Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- GÖKÇEK Fazıl, **Osmanlı Kapısında Büyümek**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- GÜRBÜZ Yılmaz, **Balkan Acısı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.
- HAKER Erol, **Bir Zamanlar Kırklareli’de Yahudiler Yasardı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- HALAÇOĞLU Ahmet, “Bulgar Mezalimi”, **TÜRKLER**, C.XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- HALAÇOĞLU Ahmet, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- HAMMER, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C.IX, İkra Okusan Yayınları, İstanbul, 1994.
- HEYET, **Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, C.VI, Güven Yayınları, İstanbul 1972.
- HUYUGÜZEL Ömer Faruk, **Hüseyin Yalçın’ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerine Bir Araştırma**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984.
- HÜSEYİN Râci Efendi, **Tarihçe-i Vak’a-i Zağra** (Haz: M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- İÇDUYGU Ahmet - İbrahim Sirkeci, **Cumhuriyet Dönemi Göç Hareketleri**, Tarih-Vakfı-Yayınları, İstanbul, 1999.

İNALCIK Halil, “Türkler ve Balkanlar”, **Bal-Tam Türklük Bilgisi**3, Prizren- Eylül, 2005, ss. 20.

İNALCIK Halil, **Hicri 835 Tarihli Suret-i defter-i Sancak-i Arnavid**, TTK Basımevi, Ankara, 1954.

İPEK Nedim “ 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı ”, **TÜRKLER**, C.XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 15.

İRTEM Süleyman Kâni, **Abdülhamit Devrinde Hafiyelik ve Sansür**, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.

JUSTİN Mc.Carthy, **Ölüm ve Sürgün**, çev.Bilge Umar, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1998.

KAFESOĞLU İbrahim, “Tarihte Türk Adı”, **Türkler**, Cilt I, ss. 308-315.

KAPLAN Mehmet, **Kültür ve Dil**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006.

KARAL Enver Ziya, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, **Sodom ve Gomore**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.

KARAY Refik Halit, **Gurbet Hikâyeleri**, 1.b., Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1940.

KARPAT H. Kemal, **Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, 2.b., İstanbul, 2013.

KEYMAN E. Fuat, **Farklılığa Direnmek: Uluslararası İlişkiler Kuramında Öteki Sorunu, Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

KIZILÇELİK Sezgin - Erjem Yaşar, **Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü**, 4.b., Saray Kitabevleri, İzmir, 1996.

KOCA Salim, “Türklerin Göçleri ve Yayılmaları”, **Türkler**, I.Cilt. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 651-663.

- KOCACIK Faruk, “1878-1900 Yılları Arasında Balkanlar’dan Anadolu’ya Yönelik Göçlerin Anadolu’daki Sürekli Yerleşme Yerleri ve Toplumsal Yapıya Etkileri”. **Toplum ve Göç II. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, DİE (1997), ss. 137-146.
- KOÇ Murat, **Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)**, Temel Yayınları, 1.b., İstanbul, 2005.
- KOÇAK Ahmet, “Tarih ve Medeniyete Roman Üzerinden Yolculuk: Ahmet Metin ve Şirzad yahud Roman İçinde Roman”, **Dil ve Edebiyat Araştırmaları (Journal of Language and Literature Studies)**, S. 5, Kış 2012, ss. 221-249.
- KODAMAN Bayram, “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihî”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, XII**, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, ss. 163-165.
- KODAMAN Bayram, **1897 Türk Yunan Savaşı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- KORKMAZ Zeynep, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar II**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- KUNT Metin, “Türkiye Tarihî C.III”, **Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cem Yayınevi, İstanbul, 6.b., Şubat 2000, ss. 45-70.
- KURAN A. Bedevî, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücâdele**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- KÜÇÜK Cevdet, “Balkan Savaşı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul, 1991, ss. 25-30.
- LAUZANNE Stephane, **Balkan Acıları (Hastanın Başında Kırk Gün)**, çev. Murat Çulcu, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1990.
- MEMİŞOĞLU Barış, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- MİLAS Herkül, **Türk ve Yunan Romanlarında “Öteki” ve Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- MORAN Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış**, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1983.

- NALBANTLAR Dilek, Cumhuriyet Devri Türk Romanında Balkan Türkleri, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2005.
- NECATİGİL Behçet, **Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2005.
- NECATİGİL Behçet, **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2007.
- NYE. S Joseph, **Yumuşak Güç**, çev. Reyhan İnan Aydın, Elips Kitabevi, İstanbul, 2005.
- OKAY Orhan, **Batı Medeniyeti Karsısında Ahmet Mithat Efendi**, MEB Yayınevi, İstanbul, 1991.
- OKAY Orhan, “Türkiye Dışında Bir Tanzimat Modeli”, Merhaba Ey Muharrir (Haz.) Nüket Esen-Erol Köroğlu, **Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 231-238.
- ÖNAL Mehmet Naci, **Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- ORTAYLI İlber, **Osmanlı Barışı**, Ufuk Kitap Yayınları, İstanbul, 2006.
- ORTAYLI İlber, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayınları, İstanbul, 2004.
- ORTAYLI İlber, **Batılılaşma Yolunda**, Merkez Kitaplar, İstanbul, 2007.
- ORTAYLI İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.
- ÖZCAN Uğur-Dalyan Murat Gökhan, “19.yy.da Rumlarda ve Arnavutlarda Evlilik Müessesesinde Başlık Uygulamaları”, **History Studies**, Volume 3/3, 2011, ss. 319-320.
- ÖZDEMİR Nebi- Eker Ögüt- H Gülin- M. Öcal Oğuz, **Makedonya Folkloru Hakkında İki Kitap, Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi**, Millî Folklor Yayınları, Ankara, 2004.
- ÖZTUNA Yılmaz, **Rumeli’ni Kaybımız**, Ötüken Neşriyat, 1.b., İstanbul, 1990.
- ÖZTUNA Yılmaz, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. IX, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.
- PARLATIR İsmail, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınevi, 3.b., Ankara, 2011.
- PEREMECİ Osman Nuri, **Tuna Boyu Tarihi**, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1942.
- SAFA Peyami, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.

- SANCAKTAR Caner, **Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası**, Kocaeli Üniversitesi Matbaası, 2011.
- SANDER Oral, **Siyasi Tarih(İlk çağlardan 1918’e)**, İmge kitabevi,13.b., Ankara 1989.
- SEZAİ Sami Paşazade, **Bütün Eserleri III: Siyasi ve Sosyal Makaleler** (Haz: Zeynep Kerman), TDK Yayınları, Ankara, 2003.
- SINAR Alev, **Aka Gündüz’ün Romanlarında Kadın**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007.
- SINAR Alev, **Hikâye ve Romanımızda Çocuk**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1997.
- SINAR Alev, **Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2003.
- SINAR Alev, “Vatan Yahut Silistre’de Vatan Kavramı”, **Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2005, Cilt 6,Sayı 9, ss. 135-145.
- SINAR Alev, “Edebiyata Yansıyan Kriz: Sözde Kızlar ve Zaniyeler Örneği”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, Yıl 4, Bursa, 2003/1, ss. 139-156.
- ŞAHİN Seval, “Edebiyatta “Öteki” ve Sevinç Çokum Örneği -Bizim Diyar, Hilâl Görününce, “Ağustos Başağı ve Çırpıntılar Romanlarında Öteki”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2011, ss. 29-154.
- ŞİMŞİR Bilal, **Rumeli’den Türk Göçleri**, TTK Basımevi, Ankara, 1989.
- ŞİMŞİR Bilal, “Bulgaristan’da Türk Varlığı, Bildiriler”, **Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**, T.T.K Basımevi, Ankara, 1987.
- TACOĞLU A. -Tuğça Poyraz-Gülay Arıkan-Âdem Sağır, “Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği”, **Turkish Studies**, Vol. 7/1, 2012, ss. 1941-1955.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1988.
- TODOROVA Maria, “The Ottoman Legacy in the Balkans”, **Balkans a Mirror of the New International Order**, (Haz.G.G.Özdoğan; K.S.Eren), 1995, ss. 55-74

- TEKEMDEN Eylem, Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti (1878), Abant izzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Bolu, 2006.
- TEKİN Mehmet, “Bir Sürgün Romanında Edebi ve Fikrî Temeller”, **Doğumunun 100.Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1989, ss.180.
- TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler I**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984.
- TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler III: İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler 1876-1938: Kanuni Esasi ve Meşrutiyet Dönemi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.
- TURHAN Mümtaz, **Kültür Değişimleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987.
- TÜRKÇE SÖZLÜK**, TDK Yayınları, Ankara, 2005.
- TÜRKDOĞAN Orhan, **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.
- UĞURCAN Sema, “Türk Edebiyatında Rumeli Şivesinin Kullanılışına Dair Bazı Dikkatler” , **Edebiyatımız II**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 186-196.
- ULUANT Zeynep, **Cenap Şehabettin’in Avrupa Mektupları**, Akademi Kitabevi, 1997.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihî**, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1947.
- ÜNAL Mehmet Ali, “Osmanlı İmparatorluğunda Müsadere”, **Osmanlı Devri Üzerine Makaleler Araştırmalar**, Kardelen Kitabevi, Isparta, 1999, ss. 7.
- YALÇIN Hüseyin Cahit, **Edebiyat Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
- YALÇIN Soner, **Teşkilâtın İki Silahşoru**, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.
- YALÇIN Emrullah, “Türk- Bulgar Ortak Kültürü”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 43, Bahar 2009, ss. 572-575.

YEDİYILDIZ Bahaeddin, “Osmanlılar Döneminde Manastır”, **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, Ankara, 1999, ss. 21-35.

YILMAZ Ömer Faruk, “**Belgelerle Osmanlı Tarihi**” C.IV, Osmanlı Yayıncılık, İstanbul, 1999.

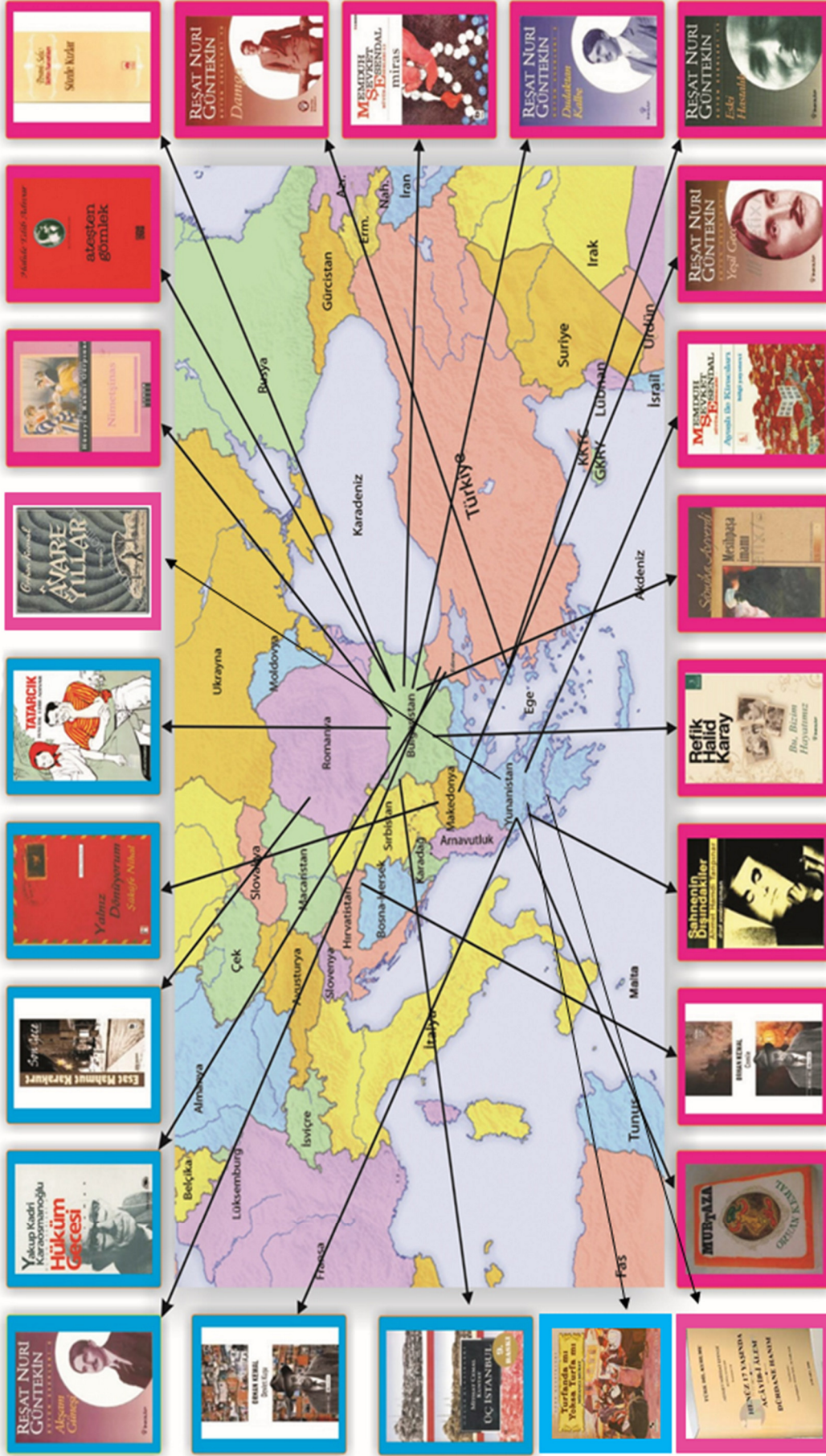
ZAİM Sabahattin, “Son Yugoslav muhacirleri hakkında rapor”, **İ.Ü İktisat Mecmuası** C.XIX, İstanbul, 1960, ss. 12-13.

ZORLUTUNA Halide Nusret, **Bir Devrin Romanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978.

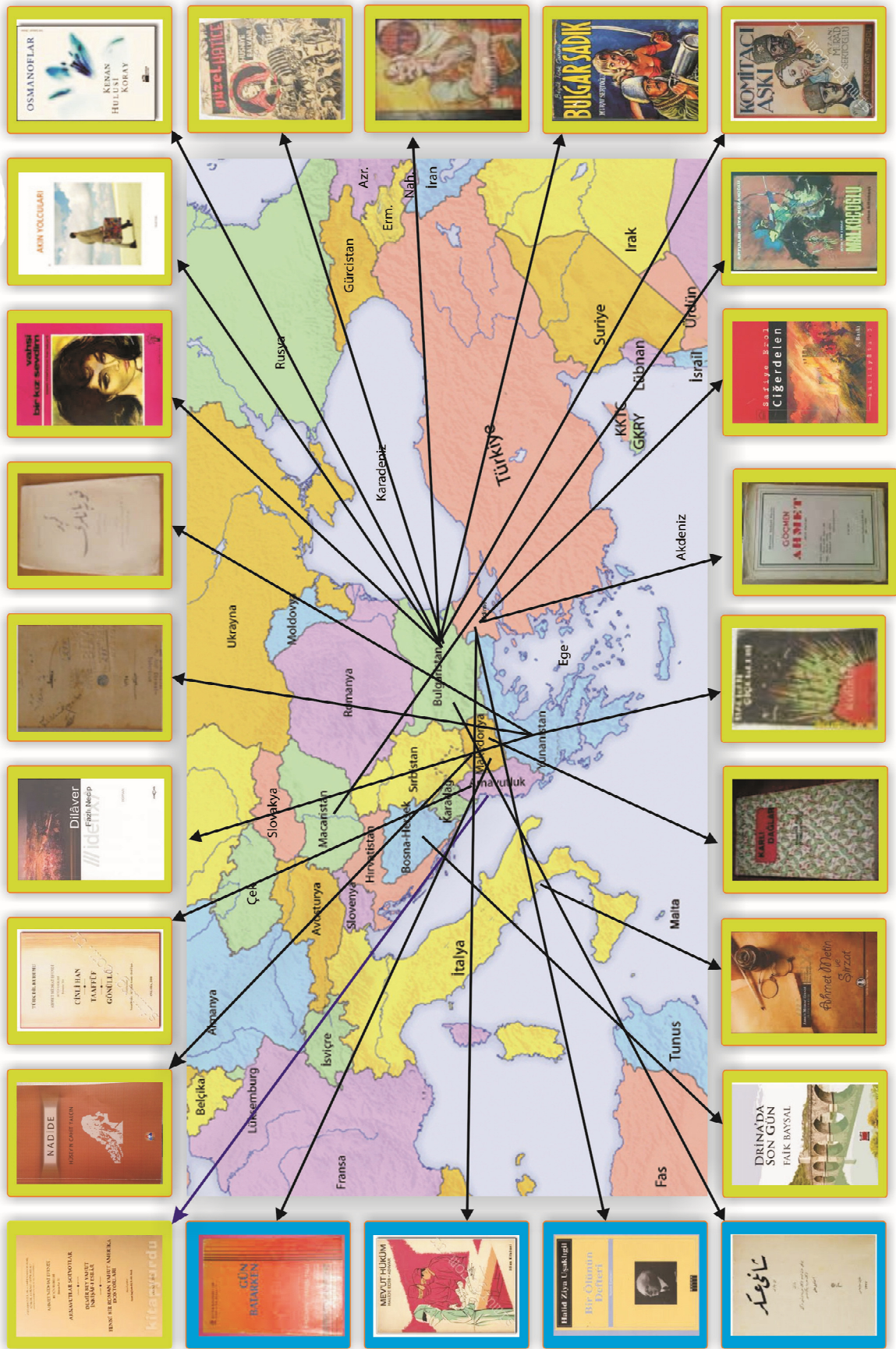
EKLER

1872-1960 Balkan Temalı Türk Romanları Haritası

Türkiye'deki Göçmenlerin Anavatanlarını Konu Alan Romanlar Savaş Cephesinde Geçen Romanlar

1872-1960 Balkan Temalı Türk Romanları Haritası

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	FATİH		ACER
Doğum Yeri ve Yılı	YERKÖY		05/11/1979
Yabancı Diller ve düzeyi	İNGİLİZCE-63-D-		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1993	1996	YERKÖY LİSESİ
Lisans	1997	2001	ERCIYES ÜNİVERSİTESİ YOZGAT FEN- EDEBİYAT FAKÜLTESİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
Yüksek Lisans	2001	2003	ERCIYES ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ BİLİM DALI
Doktora	2011	2015	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2001	2006	SORGUN AGAHEFENDİ İLKÖĞRETİM OKULU
2.	2006	2009	YOZGAT ERDOĞAN AKDAĞ ANADOLU ÖĞRETMEN LİSESİ
3.	2015	2015	AMASYA ENDÜSTRİ VE ANADOLU MESLEK LİSESİ
4.	2015		ANKARA NURİ PAKDİL ANADOLU LİSESİ
Yayınlar:	MAKALE POPÜLER ROMANLARIN GENÇLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ BURSA ÖRNEĞİ –TURKISH STUDİES DERGİSİ -		
İletişim (e-posta):	acerfatih01@gmail.com		
		Tarih İmza Adı Soyadı	Fatih ACER